
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

uluslararası
ahîlikte
iş ve ticaret ahlâkı
sempozyumu

SİVAS/2018

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Uluslararası Ahîlikte İş ve Ticaret Ahlâkı Sempozyumu

Editör
Doç. Dr. Mehmet Tıraşcı
Arş Gör. Mustafa Said Akdoğan

ISBN
978-605-4561-92-6

e-ISBN
978-605-4561-93-3

Baskı
Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası

Kapak ve İç Düzen
Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası

Dağıtım
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Sivas/2018

Editörler
Doç. Dr. Mehmet TIRAŞCI
Arş. Gör. Mustafa Said AKDOĞAN

SİVAS/2018

Katılımcı Listesi

Prof. Dr. Adnan Koşum – Süleyman Demirel Üniv. İlahiyat Fak.

Prof. Dr. Adnan Mahiroğulları – Sivas Cumhuriyet Üniv. İ.İ.B.F.

Prof. Dr. Bejadin Ameti – Üsküp Skopya İslami İlimler Fak.

Prof. Dr. Bekir Şişman – Ondokuz Mayıs Üniv.

Prof. Dr. Cemal Ağırman – Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak.

Prof. Dr. Ejder Okumuş – Ankara Sosyal Bilimler Üniv. Dini İlimler Fak.

Prof. Dr. Gürol Özcüre – Ordu Üniv. Ünye İ.İ.B.F.

Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz – Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak.

Prof. Dr. Kadir Özköse – Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak.

Prof. Dr. Süleyman Dönmez – Çukurova Üniv. İlahiyat Fak.

Prof. Dr. Yusuf Doğan – Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak.

Doç. Dr. Abdullah Kaya – Sivas Cumhuriyet Üniv. Edebiyat Fak.,

Doç. Dr. Adil Şen – Eskişehir Osmangazi Üniv. İlahiyat Fak.,

Doç. Dr. Bakıt Murzaraimov – Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv. İlahiyat Fak.

Doç. Dr. Elnure Azizova – Azerbayzan Hazar Üniv. Beşeri ve Sosyal Bilimler Fak.

Doç. Dr. Kubilay Özer – Gaziosmanpaşa Üniv. İktisadi İdari Bilimler Fak.

Doç. Dr. Mustafa Özkan – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. İslamî İlimler Fak.

Doç. Dr. Mustafa Sarıbıyık – Ankara Sosyal Bilimler Üniv. Dini İlimler Fak.

Doç. Dr. Ömer Bozkurt – Mardin Artuklu Üniv. İslami İlimler Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Karakuş – Siirt Üniv. İlahiyat Fak.,

Dr. Abdulfettah es-Semân – Dünya İslâmî İlimler ve Eğitim Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Özdemir – Gaziosmanpaşa Üniv. İlahiyat Fak.,

Dr. Öğr. Üyesi Bayram Ayhan – Ömer Halisdemir Üniv. İslami İlimler Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Arslan – Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Kaya – Bayburt Üniv. İlahiyat Fak.

Dr. Hâlid Abdülkerim Muhammed – Mısır Ayn Şems Üniv. Edebiyat Fak.

Dr. Öğr. Üyesi İrfan Kaya – Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Müslüme Akyüz – Sivas Cumhuriyet Üniv. Suşehri Sağlık Y.O.

Dr. Öğr. Üyesi Recep Özdemir – Adıyaman Üniv. İslami İlimler Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin Zabun – Sivas Cumhuriyet Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Aydeniz – Karabük Üniv. İlahiyat Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Akgül – Yozgat Bozok Üniv. İlahiyat Fak.

Dr. Öğretim Gör. Yahya Zakareya Ali Maabdeh – Ağrı İbrahim Çeçen Üniv. İslami İlimler Fak.

Öğr. Gör. Sefer Darıcı – Sivas Cumhuriyet Üniv. İmranlı M.Y.O.

Arş. Gör. Zeycan Ünüvar Altınay – Sivas Cumhuriyet Üniv. İ.İ.B.F.

Uzman Sinan Doğan – MEM Sivas

İÇİNDEKİLER

3. BÖLÜM
AHİLİKTE İŞ VE TİCARET AHLAKININ NEBEVÎ REFERANSLARI

4. BÖLÜM
AHİLİĞİN KÜLTÜR VE MEDENİYETİMİZE YANSIMALARI

5. BÖLÜM
AHİLİK KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

TAKDİM

Ahilik, özünü Türk-İslam kültüründen alan önemli bir ticari-sosyal kurumdur. Bu kurum yüzyıllarca ekonomi ve üretime katkı sunmuş, kendi iç dinamizmi sayesinde meslek erbabının yetiştirilmesine vesile olmuş ve ülke ekonomisinin devamına olanak sağlamıştır. Ahi Evran tarafından kurulan ahilik kurumu, Selçuklu ve Osmanlı döneminde Anadolu'da önemli bir yer edinmiştir. Kültürümüzün ahlâkî ve ticarî tarihinde önemli hizmetleri olan bu teşkilatı yeniden okumak ve anlamak için ülkemizde bazı etkinlikler yapılmış, ahilik hakkında pek çok akademik ve özgün faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda 27-28 Eylül 2018 tarihinde Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından "Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu" düzenlenmiş, ahilik konusu tekrardan ele alınmıştır. Ahilik kurumunun temel ilkeleri, Kur'ânî ve nebevî dayanağı gibi teorik konular yurtiçi ve yurtdışından gelen bilim insanlarınca incelenmiş, ayrıca bu kurumun günümüze dair hangi konularda örneklik ve önderlik yapabileceği tartışılmıştır.

Sempozyumda sunulan tebliğlerin yeni çalışmalar için kaynak teşkil etmesi amacıyla neşredilen bu eserin, maksadına ulaşması temennisi ile sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı'na, sempozyum düzenleme kuruluna, katılımcılara ve maddi desteğinden dolayı Ticaret Bakanlığı'na teşekkür ederim

Prof. Dr. Alim Yıldız
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Rektörü

SUNUŞ

İlahiyat Fakültemiz yaklaşık bir yıl önce Mehdîlik ve Hz. Ömer gibi ilim dünyasında iz bırakan iki sempozyuma imza atmıştı. Aynı yıl içinde Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu ile üçüncü sempozyumumuzu gerçekleştiriyoruz.

XIII. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî-içtimaî yapısıyla temelde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanan prensipleriyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahîliğin, tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur.

Bu teşkilâtın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet teşkilâtının büyük tesiri olmuştur. İslâm'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet teşekkülleri içinde hicrî III. (IX.) yüzyıldan itibaren de esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır. Fütüvvet, İslâm'ın yayılmasına paralel olarak Suriye, Irak, İran, Türkistan, Semerkant, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygınlaşmıştır. Bu millet, İslâmiyet'i kabul etmesi ve Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren fütüvvet ülküsünü benimsemiş ve kendisine özgü yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla donanmış, İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayış, temel özelliği olmuştur.

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225) döneminde fütüvvetler tekrar canlandırılmış, Müslüman hükümdar ve emirler davet edilmiş, sürece girmeden özetleyecek olursak bu davetin müşahhas yansıması olarak Âhilik ortaya çıkmış, I. Gıyaseddin döneminde ilk defa kurulmuş, I. İzzeddin Keykavûs ve I. Alâeddin Keykubat döneminde de kuruluşunu tamamlamıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubad'ın büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zâviyelerde şeyh mürid ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen Ahîliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Şeyh Nasîrüddin Mahmûd'un yani Ahî Evran'ın büyük rolü olmuştur. Böylece Anadolu'da sanat ve ticaret erbabı arasında oldukça yaygınlaşmıştır.

Âhiliğin Anadolu'da neden bu derece yaygınlaştığına kısaca göz atacak olursak; Ahîliğe girecek bir kimsenin vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, kardeşlerine nasihat, onları doğru yola sevketme, affedici olma, tövbe gibi dinî ve ahlâkî emirlere uyma; şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile gibi kötü davranışlardan uzaklaşma zorunluluğu vardı.

İşte bu değerler toplum tarafından benimsenmiş ve asırlar boyunca hayatlarında da büyük bir yeri olmuştur.

Biz de âhiliğin kutlandığı bu günleri fırsat bilerek söz konusu değerlere dayanan âhiliği, iş ve ticaret ahlaki boyutuyla incelemeyi ve günümüze yansıyan ya da yansımayan yönlerini ortaya koymayı amaçladık. Böylece günümüz iş ve ticaret hayatında ahlakın ne derece önemli olduğuna dikkat çekmek istedik. Bundan dolayı bu sempozyumu düzenledik.

Prof. Dr. Yusuf Doğan
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı

1. BÖLÜM

AHİLİKTE İŞ VE TİCARET AHLAKININ TEMEL İLKELERİ

AHİLİKTEKİ İŞ AHLÂKI VE MESLEKÎ FORMASYONUN TEŞEKKÜLÜNDE TASAVVUFUN ROLÜ

Prof. Dr. Kadir Özköse[*]

ÖZET

Ahiler; çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin eğitilmesine öncelikle önem vermiş, insanlara eğitim hizmeti götürme konusunda "yaş"ı bir ölçü olarak almamış, eğitimi beşikten mezara kadar devam eden bir süreç olarak görmüşlerdir. Günümüzde "hayat boyu eğitim" şeklinde tanımlanan eğitim anlayışı yüzyıllar önce ahi birlikleri tarafından uygulanmıştır. Ahilikteki benimsenen eğitim sistemi, bireyin bütün yönlerini olumlu yönde geliştirmeyi hedeflemektedir. Bireyin zihinsel gelişimi yanında sosyal, ruhsal, davranışsal ve bedensel yönlerden de gelişimini sağlamaktadır. Bireyin kişiliğinin bütünlük sağlamasını ve dengeli bir yapıya bürünmesini öncelemektedir. Bu çerçevede bireyin beden eğitimi görmesini ve silah kullanımının eğitimini de almaktaydı. Ahilikte çalışmak, üretici olmak, alın teri ile helâl mal kazanmak, meslek sahibi olmak, işin ehli olmak temel meslekî kazanımlardı. Kendi menfaatinden önce toplumun çıkarlarını düşünmek, kamu menfaatini kollamak, kanaat ve tevazu sahibi olmak, hak ettiğinden fazlasını istememek, kendi yeteneğine uygun bir işle meşgul olmak, birlik ve beraberliğin tesisini sağlamak Ahi ahlakının esaslarındandı. Ahi birliklerinde verilen eğitim, bireyin çatışmacı değil dayanışmacı bir ruha sahip olmasını, zengin ve fakir, üretici ve tüketici, emekçi ve sermayedar, halk ve idareciler olmak üzere tüm toplum kesimleri ile iyi münasebetler kurmasını, herkesin huzur içinde yaşamasını sağlar. Karamsarlık değil iyimserliği, dışlamayı değil bütünleştirmeyi ve yıkmayı değil inşa etmeyi öngören Ahilik, insanlığı insanca sevmeyi, sevilmeyi, insanlığa ve yaratılmışlara faydalı olmayı öğütlemekte, birlikten, dirlikten ve düzenden yana tavır koymaktadır. Dürüstlük, güvenilirlik ve çalışkanlık gibi ahlâkî erdemler kadar iş tutma, sanat ve meslek sahibi olma ve üretkenlik gibi atılımcı ruha sahip olan Ahilik, imanın ilimle beslenmesi ve çalışma ile şekillenmesidir. Ahilikteki Pazar ekonomisinin te-

[*] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kadirozkose60@hotmail.com

şekkülü, tezgâhta ve atölyedeki üretimin çizgisi, meslek öğretimindeki usta ve çırak ilişkisi, tüketim ekonomisinden çok üretim ekonomisinin ön planda tutulması, üretilen malların kalitesi, baş konulan işlerin başarıyla tamamlanması, bireysel ve toplumsal kazanımların birlikte sağlanması Ahilerin beslendikleri düşünce dünyasıyla doğrudan irtibatlıdır. Ahilik Horasan tasavvuf geleneğinin düşünce sistemi olan tasavvufî fütüvvetin ilkeleri nizamname olarak benimsemiştir. Tasavvuftaki kalb eğitimi, nefis tezkiyesi, mürit ve mürşit ilişkisi, güzel ahlak öğretileri Ahileri bir tarikat yapılanması tarzında işlev görmesini sağlamıştır. Ahilik tek bir tarikat yapılanmasının sonucu değil pek çok tarikat zümrelerinin etkisiyle çalışma hayatını disipline eden teşekkül olmuştur. Ahilikteki okunan eserler, edinilen öğretiler, bilge ve arif öğreticiler Mevlevilik, Yesevilik, Bektaşilik, Kadirilik, Rifailik, Sühreverdilik ve Kübrevilik gibi tarikat zümrelerine mensup unsurlar olduğu gözlemlenmektedir. Tebliğimde tasavvuf ve ahilik irtibatının boyutları ele alınarak Ahiliği iş ve ticaret ahlakında tasavvufun etki sahası ortaya konulmaya çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: *Ahilik, Tasavvuf, İş, Ticaret, Ahlak, Fütüvvet, Tarikat*

BUSINESS ETHICS IN AKHISM AND THE ROLE OF SUFISM IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL FORMATION

ABSTRACT

Akhis gave priority to the training of children, youth and adults; they did not care about the age as a criterion in the educational services and handled the education as a process from cradle to the grave. Todays’ “lifelong learning” concept was introduced by Akhi associations centuries ago. The education system accepted in Akhism targets to develop all skills of the individual in a positive way. It also provides the individual mental progress as well as social, spiritual, moral and physical development. It also gives priority to the integration and the balance in the structure of personality of the individual. Within this framework individual were taking physical exercises and weapon training. Working, earning halal profit by hard working, possessing a profession and being good at job in Akhism were of fundamental professional skills. On the other hand, giving priority to public benefits before their own, being humble and contented, not asking for more than deserved, being competent and enabling to frame unity and togetherness were fundamental values of Akhi ethics. Education given within Akhi unions ensures that individuals possess a solidaristic soul instead of a conflictive one and that they establish

good relations with the all sections of society including poor and rich, producer and consumer, subjects and their administrators. It enables every one live in peace. Proposing the optimism instead of pessimism, integration instead of exclusion and building instead of demolishing, Akhism suggest humanly loving and being loved, being useful for humanity and favors unity, amity and harmony. Throughout a entrepreneur sprit in business, arts and profession, as well as favoring the skills like honesty, reliability and diligence Akhism is to feed the faith with science and to shape it by industriousness. Concepts like the formation of market economy, the way of production in looms and workshops, the master-apprentice relation in the training of arts and craft, manufacturing rather than consuming in economy, the quality of the goods produced, constancy in work and a nested individual and social achievement are directly related to the intellectual sphere of Akhism. Akhism adopted the principles of sufist futuwwa which is a system of philosophy of Khorasan sufism tradition. principles Ahilik Khorasan as its constitution. Kalb education in sufism, disciple-seikh relation, self-discipline and the doctrine of good moral manners enabled Akhis to function and organize like a tariqa. Akhism had not been a result of a one tariqa whereas, instead it had been an organization disciplining the business life under the effects of many tariqa groups. It is being observed that writings read and doctrines thought in Akhism and wise and intellectual lecturers of Akhism belong to the tariqa groups like Mawlawiyah, Yasawiyah, Baktasiyah, Qadiriya, Rifaiyyah, Qubrawiyyah and ions ensures that individuals possess a solidaristic soul instead of a conflictive one and that they establish good relations with the all sections of society including poor and rich, producer and consume Akhism.
Key Words: *Akhism, Sufism, Business, Commerce, Ethics, Futuwwa, Tariqa*

GİRİŞ

Fetih hareketleriyle Anadolu'nun İslâm yurdu haline gelmesini sağlayan Müslümanlar Anadolu'da teşekkül edilen siyâsî, iktisadî ve içtimâî teşekküllerle Anadolu'nun imar ve iskânını sağlamışlardır. Anadolu'da iktisadî ve içtimaî kalkınmanın başlıca unsurlarından biri de Ahiliktir. Bir iktisadî teşekkül olarak Ahilik, Selçuklu devletinin iskân politikasına katkı sağlayan sivil bir teşekkül olarak Anadolu'ya göç eden Türkmen zümrelerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçmelerine öncülük etmiştir. Anadolu'ya gelen göçmen sanatkâr ve tüccarların yerli ticaret zümreleri karşısında tutunabilmeleri ve onlarla yarışabilmelerini sağlamıştır. Yerel imkânları kullanarak kaliteli ve güçlü üretim imkânını gerçekleştirmeye çalışan Ahiler Anado-

lu'nun şefkat ve merhamet diyarı haline gelmesine, Anadolu'nun vatan edinilmesine, yaşanılabilir huzurlu bir atmosfere kavuşmasına katkı sağlamışlardır. Ahiliğin kuruluş teşekkülündeki en önemli saik ticaret erbabı arasında insicam ve uyumun, birlik ve beraberliğin, dayanışma ve işbirliğinin teşekkülünü sağlamaktır. Esnaf zümreleri arasındaki meslek dayanışmasını sağlayan Ahilik Müslüman tüccarların üretim, pazarlama, kazanma ve ticari hayatta tutunabilme imkanına katkı sunmuştur.[1] Debbağ, saraç ve kunduracılar arasında başlayan işbirliği ve dayanışma ruhu gelişerek ve yaygınlaşarak devam etmiş, bütün esnaf zümrelerini kapsayacak kadar geniş yelpazeye yayılmış, Anadolu pazarının Müslümanların hakimiyetine geçmesine yol açmıştır.[2] Ahilik teorik bilgi donanımlarını gündelik hayata aktarmayı, sahip olunan bilgi birikiminin sanat alanlarında uygulanmasını, ilmî birikimi iş hayatına aktarma gayesine sahiptir.[3] Ahilik, halinden memnun, geleceğinden emin, inanmış ve yararlı işlere yönelmiş bahtiyar insanlar oluşturmayı hedeflemişlerdir. Sanat, ticaret ve iş ahlakı üçlüsünü temellendirmiştir.[4] Ahilik toplam kalite yöntemlerini, sağlıklı çalışma koşullarını, etkili ve üstün performansı, rekabet ortamını, toplumsal sorumluluk anlayışını, müşteri ilişkilerini ve tüketici haklarını önceleyen bir kuruluştur.[5]

Ahilik iktisadî teşekküllerin neşv ü nema bulmasını sağladığı kadar içtimâî yapılanmanın da başlıca unsuru olmuştur. Ticarî seferberlik kadar cemiyet hayatının tanzimine, toplumsal dengelerin kurulmasına, birey ve toplum ilişkilerinin sağlam zemine oturmasına, toplumsal ahenk ve uyumun sağlanmasına uygulamalarıyla katkıda bulunmuştur. Etnik kavgaların, kabile ve aşiret kavgalarının, inanç farklılıklarından kaynaklanan uyumsuzlukların, mezhep ve meşrep ayrılıklarından kaynaklanan soğuklukların giderilip birlikte yaşama tecrübesinin en güzel örneğini sergilemişlerdir. Ahi babaların saygın kişilikleri, muteber şahsiyetleri, yapıcı üslupları ve karizmatik kişilikleri toplumda ayrışmaların önüne geçmiş, farklılıkları ortak davada eritmiş, çatışmaları ortadan kaldırmış, vahdet iklimini oluşturmuştur.

---

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kadirozkose60@hotmail.com

1 Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 85.

2 Yusuf Ekinci, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990, s. 23.

3 Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu,* s. 136-137; *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı,* s. 76.

4 Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik,* Türkiye Halk Bankası Yayınları, Ankara 1980, s. 23.

5 Ali Acar, "Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirimi", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* haz. M. Fatih Köksal, 12-13 Ekim 2004, G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, Kırşehir, c. I, s. 13.

Ahilik fütüvvet ahlâkının mücessem halidir. Nişabur tasavvuf ekolünde benimsenen fütüvvet ahlâkı Yaratan'a kulluk ve yaratılmışlara şefkat esasına dayanmaktadır. Fütüvvet erbabı şahsı için kimseden bir beklenti içerisine girmezken herkese insaflı davranmaya, elindeki imkanı başkaları için seferber etmeye çalışmışlardır. Nizamnamelerini fütüvvetnameler olarak belirleyen Ahilik bir tarikat veya herhangi bir tasavvuf fırkasına hasredilmeyecek kadar yaygın bir teşekküldür. Tasavvufî ahlâk eğitimini esas almış ve tarikat yapılanmalarından etkilenmiş, farklı tarikat zümreleriyle irtibatı olan bir teşkilattır. Fütüvvet şalvarı giyme, şed kuşanma, ahiliğin erkân ve usulleri, ahilikteki hiyerarşik yapı, ahilikteki eğitim metotları Nişabur ekolünün benimsediği fütüvvet geleneğinin birebir yansımaları niteliğindedir.[6] Nişabur fütüvvet geleneğinde sanatkârların kavlî fütüvveti, askerlerin seyfî fütüvveti, ilim ve aşk ehli diğer fütüvvet erbabının şurubî fütüvveti oluşturması gibi Ahilikte de farklı derecelendirmeler bulunmakta, Ahi zümreleri sanat dallarına göre yapılandırılmaktadır.[7]

Ahiliğin iş ahlâkını temellendiren ve Ahilikte meslekî formasyonu sağlayan yegâne isim Ahiliğin kurucusu Ahî Evrân-ı Veli'dir (ö. 659/1261). Ahi Evran-ı Veli hem felsefî temayüllere sahip bir hakim hem de tasavvufî öğretileri hayata geçiren bir sûfîdir. Onun felfesî kemalatını İbn Sina, Sühreverdi-i Maktûl ve Fahreddin-i Râzî'nin eserlerini okuyup onlara ait kimi eserlerini Farsçaya tercüme etmesinde, eserlerinde İhvânü's-Safâ Risalelerinden de geniş ölçüde yararlanmasında görmekteyiz.[8] Tasavvufî tecrübesini ise Ahmed-i Yesevi ocağından beslenmesinde, intisabını Evhâdiyye tarikatının pîri Evhâdüddin-i Kirmânî'ye gerçekleştirmesinde ve Sadreddin Konevî'nin tasavvufî öğretilerinden etkilenmesinde görmekteyiz.[9] Ahi Evran-ı Velî'nin sûfî kimliği kurucusu olduğu Ahiliğin de tasavvuftan uzak ve bağımsız ele alınamayacağını bize göstermektedir. Ahi Evran-ı Veli Ahiliği ilk defa Konya'daki Hankâh-ı Ziyâ ile Hankâh-ı Lâ'lâ'nın müderrisliğini yürütürken hayata geçirmeye çalışmıştır. İsmi geçen hankâhlarda ilmî çalışmalarını sürdü-

---

6 Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameler Üzerine Bir İnceleme,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 70-86; Muharrem Çakmak, "Ahîliğin Dinî-Tasavvufî Temelleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* haz. M. Fatih Köksal, 12-13 Ekim 2004, G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, Kırşehir, c. I, s. 258-259.

7 Ekinci, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi,* s. 19; Şeker, "Ahiliğn Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri", *Erdem,* c. 8, Sy. 23, s. 612.

8 Mikail Bayram, *Ahî Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 17.

9 Seyfullah Kara, *Selçuklular'ın Dini Serüveni Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Plânı,* Şema Yayınevi, İstanbul 2006, s. 294-295.

rürken bir yandan da öğrencilerin meslekî beceriler kazanmasını sağlamış, usta, kalfa ve çırakların birlikte öğrenim görmelerine öncülük etmiş, atölyede meslek eğitiminin yanında ahlâk eğitiminin de verilmesine, örneklem metodunu kullanarak usta ve çırak ilişkilerinin sıcak bir atmosferde gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.[10] Bir debbâğ ustası olarak Ahi Evran-ı Veli sanat erbabına saygı duymuş, çalışan ve üreten kesimleri ön plana çıkarmış, devletin çalışanlara ve meslek erbabına kol kanat germesini sağlamış, işçi ve işverenlerin hamisi olarak temayüz etmiştir. Eserlerinde sanat eğitimine ayrı bir önem vermiş, bilhassa yeni yetişen gençliği sanat, estetik, ahlâk, meslek ve üretim becerileriyle hayra kanalize etmiş, başıbozuk kitleleri ticari hayata sevk etmiş, gençleri kötü alışkanlıklardan korumak için onları çalışma hayatının içerisinde eğitip olgunlaşmaları yolunda dönüştürmeye çalışmıştır. *Âğâz u encâm*, *Tabsira* ve *Menâhic-i Seyfi* isimli halk tipi eserler yazmış, Anadolu'da ilmihalcilik geleneğini başlatan âlim olmuştur.[11]

Ahiliğin kurucusu Ahi Evran-ı Veli'dir ama fikir babası Evhâdüddin Kirmânî'dir. Ahilik özellikle Kirmânî'nin kurucusu olduğu "Evhâdiyye" tarikatından fazlasıyla etkilenmiştir. Fütüvvet geleneğinin önemli bir temsilcisi kabul edilen Kirmânî Abbasi Halifesi tarafından fütüvvet teşkilatının bir temsilcisi olarak Anadolu'ya gönderilmiş ve kendisine şeyhu şuyûhu'r-Rûm unvanı verilmiştir.[12]

Evhâdüddin-i Kirmânî'nin öğretilerini hayata geçiren Ahi Evran-ı Veli'nin Kırşehir'deki zaviyesini asitaneye dönüştürmüş, Anadolu şehirlerini zaviye ağlarıyla birbirine bağlamış, Kırşehir'deki Ahî Evran Zaviyesindeki uygulamaları diğer ahi zaviyelerinde de birebir uygulamaya özen göstermiştir. Ahi zaviyeleri bütün esnaf birliklerinin Ahi Babaların etrafında toplanmalarına katkı sağlamıştır.[13] Tarikatlarda seyr u sülük eğitiminin ancak bir mürşid-i kâmile intisab etmek suretiyle gerçekleşebilmesi gibi, ahilikte de eğitim bir üstattan el almaya bağlıdır.[14] Tarikatlardaki hiyerarşi mürit ve mürşit ilişkisine bağlı olarak, pîr, mürşid, şeyh, halife, sâlik, mürid, derviş, tâlib ve muhib gibi iç yapılanmaya bağlıyken, ahi zaviyelerinde müntesipler yiğitler, ashâb-ı tarîk, nakîbler, halifeler, şeyhler ve şeyhu'l-meşâyih şeklinde

---

10 Kara, *Selçuklular'ın Dini Serüveni,* s. 295.

11 Mikail Bayram, "Anadolu Selçuklularından Günümüze Din Eğitimi", *Türkiye'de I. Din eğitimi Semineri,* A.Ü. İlahiyat Vakfı yay., Ankara. 23-25 Nisan 1981, s. 49-50.

12 Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı,* Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1993, s. IX.

13 Ekinci, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi,* s. 24.

14 Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu,* Konya 1991, s. 149; *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı,* s. 80.

sıralanmakta ve daha çok usta ve çırak ilişkisini yansıtan bir yapılanma gerçekleşmektedir.[15]

Ahi zaviyelerindeki eğitim günümüzde hayat boyu eğitim adı verilen yaygın eğitim tarzındadır. Her yaştan insanın eğitim aldığı ahi zaviyelerinde Ahiler; insanlara eğitim hizmeti sunma konusunda "yaş"ı bir ölçü olarak almamış, eğitimi beşikten mezara kadar devam eden bir süreç olarak görmüşlerdir. Günümüzde "hayat boyu eğitim" şeklinde tanımlanan eğitim anlayışı yüzyıllar önce ahi birlikleri tarafından uygulanmıştır.[16] Ahi zaviyelerinde eğitim tedrici olarak, muhatapların eğitim ve öğrenim seviyeleri dikkate alınarak verilirdi.[17] Muallim Ahi veya Emir adı verilen temel eğitim uzmanları çocuk yaşta zaviyeye gelen yeni nesli terbiye etmişlerdir. Muallimler zaviyelerde teorik bilgilerden ve malumat yığınından çok görgü kurallarını müşahede ederek, örneklik sergileyerek öğretirlerdi. Temizliğe, emanet edilen eşyaların hakkıyla kullanılmasına, tevdi edilen sorumlulukların zamanında ve yerinde gerçekleştirilmesine, başkalarının haklarına riayet edilmesine, gıybet, dedikodu, iftira, yalan, kin, garaz, öfke, haset, bencillik, kibir, nifak, rüşvet, haksız kazanç, haram ve şüphelilerden kaçınılmasına dikkat çekerler, karakter ve kimlik eğitimi verirler, şahsiyetin müspet anlamda gelişmesine öncülük ederlerdi.[18] Bu olumsuz niteliklerden korunan müntesipler olumlu kazanımlarla kişilik eğitimine tabi tutulmaktaydı. Ahi zaviyelerinde kadıların, bürokratların, işverenlerin, hatiplerin ve müderrislerin de yer ve zamanına göre talim ve terbiye hizmetlerine katkı sağlamışlardır.[19] Ahi zaviyelerindeki eğitim programları aşama aşamaydı. İlk aşamada okuma yazma becerisi, tecvit, tilavet ve kıraat eğitimi, inanç esasları ve akaid bilgileri, âdâb-ı muâşeret kaideleri, değerler eğitimi ve temel dini bilgiler eğitimi verilirdi.[20] İkinci aşamada dil eğitimi, edebiyat ve estetik becerileri kazandırılırdı. Osmanlıca, Farsça ve Arapçanın konuşulup anlaşılacak düzeyde öğrenim görmeleri, edebî zevkin, şiirin ve sanat duygusunun ka-

---

15 Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* s. 122.

16 Kılavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* c. I, s. 618.

17 Sarıkaya, *Dini İnanç Motifleri,* s. 72; Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu,* s. 149.

18 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* Pegem A Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara 2005, s. 49.

19 Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* s. 124; Saffet Sarıkaya, *XII-XVI Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 69; Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu,* s. 150.

20 Kılavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* c. I, s. 621.

zandırılmasına çalışılırdı. Üçüncü aşamada musiki eğitimi, hat sanatı, hikmet eğitimi ve tasavvuf ahlâkı bir bütün olarak verilirdi.[21]

Ahi zaviyelerinde namazlar cemaatle kılınır, zikir meclisleri tertip edilir, yaran sohbetleri olur, Kur'ân tilavetleri yapılır, musiki dinletileri gerçekleştirilir, nasihatler yapılır, meşru zeminde eğlenceler ve yarışlar yapılırdı. Evhâdüddin-i Kirmânî'nin bir uygulaması olarak sabah namazlarından sonra evrâd-ı şerif okunurdu.[22] Ahi Evrân-ı Velî'nin eserleri ve fütüvvetnameler okunurdu.[23] Gündüz çalışıp kazanan ahiler akşam yemeklerini zaviyelerinde hep birlikte yerlerdi. Ahi zaviyelerinde misafir eksik olmazdı. Misafirlere izzet ve ikramda bulunulur, gönülleri hoş tutulur, güzel bir şekilde ağırlanırdı. Ahi zaviyelerinde töreleri çiğneyen, menfi davranışlarda bulunan, çalışma hayatının düzenini bozan, asayişe halel getiren, yalan söyleyen, başkalarının haklarına tasallutta bulunan, sahte mal üreten, hileli alışveriş yapanlara yaptırımlar uygulanır, ceza-yi müeyyideler konur ve ciddi cezalar verilirdi. Müspet vasıflardan uzaklaşan bu tür isimlere dükkânlarını kapatmak, onlarla selâm ve yardımı kesmek, ikramda bulunmamak, lokma çıkarmaya, ikram yapmaya ve kurban kesmeye zorlamak gibi birtakım müeyyideler uygulanırdı.[24] Büyükler gençlere tecrübelerini aktarır, alimler halkı ilimlerinden faydalandırırlar, ârifler gönüllere sirayet ederler, ustalar çıraklara baba şefkatiyle yaklaşırlar, herkes bir şekilde eksiğini gidermeye, iman ve ahlak bakımından üstün olan insanları örnek alırlar, herkes birbirini Allah için sever ve sayarlardı.[25] İşinde hile yapan ve mesleğini kötüye kullanan esnaf zaviye ihtiyar heyetinin kararıyla zaviyeden uzaklaştırılırdı. Zaviye meclisinden uzaklaştırılan esnaf kendini düzeltmediği sürece bir daha bu mesleğe dönemezdi. Esnaf yaptığı hile veya pahalıya sattığı maldan dolayı hakkından fazla aldığı ücret oranında ya meslekten çıkarılma ya da falakaya yatırılma cezasına çarptırılırdı. Sağlıksız mal üretenler, kalite standartlarına uygun imalatta bulunmayan esnaf aynı zamanda "yolsuz" ilân edilirdi. Yolsuz olanlarla, diğer esnaf ve müşteriler alışverişte bulunmazlar, böylece ona uygulanan bu ambargo sonucunda o kişi mesleğinde barınamazdı, tutunamazdı.

Tarikatlarda olduğu gibi Ahilikte de âdâb ve erkân esastır. Ahilik baştan sona edebe yolculuktur. Tarikatlar gibi Ahilikte de ihsan terbiyesi önceliklidir. Ahilikte kalite ve nezaket temel ölçütlerdir. Ahi zümrelerin riayet etmesi gereken edepler fütüvvetnamelerde detaylıca sıralanmaktadır. Tari-

---

[21] Ekinci, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi,* s. 37.

[22] Bayram, *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı,* s. 81.

[23] Saffet Sarıkaya, "Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi", *İslâmiyat,* S. 3, 2003, s. 93-110.

[24] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 49.

[25] Neşet Çağatay Bir Türk kurumu Olan Ahilik Ankara 1974. s. 137.

katlar kadar Ahilikte de zaviye mensuplarının hizmette ve yaratılmışlara faydalı olmakta öncü olmaları öğütlenmektedir. Tarikatlarda olduğu gibi ahilikte de herkesin haddini bilmesi, yetkisini aşmaması, üzerine düşmeyen işlere yeltenmemesi ve zaviyedeki hiyerarşik konumuna yaraşır tutum sergilemesi esastır. Tarikatlarda sâliklere hırka giydirilirken ahilikte eğitimini tamamlayan zaviye mensuplarını şed kuşatılmaktadır. Tarikatlar gibi Ahilikte de eğitim sohbet meclislerinde verilir, herkes sohbet halkasındaki yerini alır, sükunet ve ciddiyetle sohbete iştirak edilir, huzurda bulunmanın edebine aykırı davranılmaz. Ahi zaviyelerindeki sohbet meclisleri katılımcı bir ruhla gerçekleştirilir, karşılıklı sorular sorulup cevaplar verilir, konular müzakere edilir, herkes ilmî seviyesi oranında görüşlerini ve düşüncelerini serbestlikle dile getirir, sohbet konuları insan hayatının her konusunu kapsayacak kadar kuşatıcı olurdu.[26]

Ahilikte verilen iş ahlakı ve meslek eğitiminin üç aşamasından bahsedilmektedir. Bunlar da yiğitlik, ahilik ve şeyhlik makamlarıdır. Her üç makamdaki zaviye mensuplarının katma değerleri birbirinden farklıdır. Fütüvvetnamelere göre yiğitlik heves eylemek, ahilik başlamak, şeyhlik tamam eylemektir. Yiğitlik sakal gelmek, ahilik sakala ak düşmek, şeyhlik tamam pîr olmaktır. Yiğitlik müminler yolunu tutmak, ahilik evliyanın yolunu tutmak, şeyhlik peygamberlik yolunu tutmaktır. Yiğitlik şeriat, ahilik tarikat, şeyhlik hakikattir. Yiğitlik yola gitmeye niyet etmek, ahilik yola girip gitmek, şeyhlik menzile ermektir. Yiğitlik ana rahminden doğmak, ahilik dünyada dirilmek, şeyhlik imanla ölmektir.[27]

Ahilikteki şed kuşanma merasiminde iş ahlakının temel ölçütlerini deklare edilmektedir. Bele bağlanan kuşak bele yedi kez sarılmaktadır. Kuşağı yedi kez bele kuşanmak Ahilikteki iş ahlakının esaslarını sembolize etmektedir. Birinci bağlama ahinin cimrilik ve tamah kapısını bağlayıp cömertlik kapısını açmasını, ikinci bağlama zulmetme kapısını kapayıp iyilik kapısını açmasını, üçüncü bağlama hırs ve hevâ kapısını kapayıp kanaat kapısını açmasını, dördüncü bağlama lezzet kapısını kapayıp riyazet kapısını açmasını, beşinci bağlama halktan bir şey umma kapısını kapayıp sadece Hak'tan bekleme kapısını açmasını, altıncı bağlama saçmalıklar kapısını kapayıp Allah'ı anıp tatlı konuşma kapısını açmasını ve yedinci bağlama şeytanca işler kapısını kapayıp ilahi işler kapısını açmasını sembolize etmektedir.[28]

---

[26] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* s. 22-29.

[27] Cemal Anadol, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara 2001, s. 72.

[28] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 48-49.

Ahilikte insan bir bütün olarak ele alınırdı. Tek düze bir eğitim sistemi uygulanmazdı. İnsanın dinî ve ahlâkî terbiyesi kadar içerisinde yaşadığı toplumun sorunları, ekonomik hayatın problemleri, siyasal sorunlar, aile meseleleri, insanî ilişkilerdeki sıkıntılar giderilir ve hayata bütüncül yaklaşım sağlanırdı.[29] Hem örgün hem de yaygın eğitime yer verilirdi. Ahi zaviyelerinin sohbet odalarında manevî eğitim verilirken zaviyeye bitişik atölyelerde meslek eğitimi verilirdi. İş hayatı sağlam temellere dayandırılır, iş hayatına sadakat öncelikli yer alır, işçi ve işveren ilişkisi sorumluluk bilincine dayanır, üretime dayalı bir ahlâk anlayışı benimsenir, israftan kaçınılır, benlik ve bencillik duyguları ortadan kaldırılır, kardeşlik ve dayanışma ruhu aşılanır, rekabet unsuru devreye sokulur, yer yer imece usulü gerçekleştirilirdi.[30] Dürüst çalışmak, müşteriye saygı göstermek, başkasını aldatmamak, dükkânları erken saatte açmak, üretimi artırmak, komşu esnaf ve zanaatkârların da kazanmalarını istemek, çırakları iyi yetiştirmek esastı.[31]

Yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık merhalelerinin aşama aşama katedilmesi Ahilikte esastı. Ahi zaviyesinde eğitime tabi tutulan çocuklar önce yamaklık eğitimine alınırdı. On yaşından itibaren çocuklar aileleri tarafından bir sanat öğrenmesi amacıyla maharetli bir ustaya verilirdi. Yamaklık dönemi ortalama iki yıl sürerdi. Yamaklık döneminde zaviye toplumuna aşinalık, meslek dallarına ilk adım, okuma ve yazma tecrübesi kazandırılırdı. Yamaklık döneminde okuma yazma, konuşma, iletişim, âdâb-ı muâşeret kurallarını öğrenen yamak özel bir törenle çıraklık eğitimi almaya hak kazanırdı. Çıraklık eğitimi genelde 1001 günlük bir dönemdi. Ustası tarafından özel ilgilenmesi maksadıyla görevlendirdiği kalfanın gözetiminde çıraklar artık imalata başlar, ilgili mesleğin inceliklerini öğrenmeye çalışırlardı. El becerileri kazanan çıraklar mesleğin çalışma esaslarına riayet eder, insanlarla ilişkileri sağlıklı kılarlardı. Verilen görevleri titizlikle yerine getirir, iş yerini güne hazırlar, alet ve edevatın bakım ve onarımını gerçekleştirir, işyerine sadakat eğitimi alır, ustasına ve kalfasına karşı saygıda kusur etmez, çekirdekten sağlam yetişmeye çalışırdı. Çıraklık eğitimini özveri ve gayretle tamamlayan çıraklar kalfalık imtihanına girmeye hak kazanırdı. Sanatında beceri kazanıp kalfalık imtihanını başarıyla kazanan çıraklar kalfalık eğitimine başlardı. Ustalar artık kendi kalfalarıyla özel ve yakından ilgilenir, bir usta bütün hünerlerini kalfasına aktarmaya çalışırdı. Kalfalık dönemi de ortala-

---

[29] Mehmet Şeker. "Ahiliğin Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri" *Erdem-Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı II*, c. 8, Sy. 23, Ankara 1996, s. 615.

[30] Galip Demir, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, İstanbul 2000, s. 365.

[31] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 49.

ma üç yıl devam ederdi. Kalfanın usta olabilmesi için kendisinin imal ettiği bir ürünle görücüye çıkardı. Meslek ilkelerine riayet eden, kaliteli mal üreten, ticaret ahlakını kavrayan, kapasite ve yeteneğiyle saygınlık uyandıran kalfalar ustalık payesini elde ederler. Kalfalık döneminde sadece meslek becerisi verilmez, aynı zamanda sanat, musiki, ve spor dallarında da maharetlerini sergilemeleri istenirdi. Kalfalık döneminde edebî zevk kazanan kalfalar şiirlerini inşad ederler, hatlarını meşk ederler, seslerini terbiye edip musiki meclislerinde güzel sesleriyle terennüm ederler, ata binicilikte göz doldururlar, kılıç kalkan oyununda meydanın hakkını verirlerdir. Ahi zaviyelerinde müstakil işyeri kurabilmenin şartı ustalık belgesini alabilmekti. Ustalık payesine eremeyenlerin müstakil işyeri açması söz konusu olamazdı.[32]

Sonuç olarak Ahilik salt bir esnaf teşkilatı değildir. Çalışma hayatının sağlıklı bir şekilde işleyişine ehemmiyet veren bir kuruluş olmakla birlikte insan yetiştirme sanatını, topluma katma değeri yüksek ve kaliteli isimler kazandırma çabasını gütmüştür. Ahilik medeniyetimizin önemli bir mihenk taşıdır. Nakıs insanlardan kamil işler çıkmayacağını tarih sahnesinde insanlığa ispatlamış, işinde başarılı, ahlakı düzgün, hayatında mutlu ve umutlu bireyler yetiştirmeyi gaye edinmiştir. Kem aletle kemalat olmayacağını şiar edinmiş, kaliteli insan ve güçlü toplum hedeflerini gerçekleştirmiştir. Tüketim toplumu yerine üretime dayalı bir gelecek inşasını hedeflemiştir. Hayatı bir bütün olarak ele almış, toplumun her kesimini kucaklamış, birlik ruhunu aşılamış ve Anadolu'nun şefkat ve merhamet diyarı haline gelmesine öncülük etmiştir. Aşıkpaşa'nın ifade ettiği gibi Gaziyân-ı Rûm ve Abdalân-ı Rûm ile birlikte Anadolu Ahileri ve Ahiliğin kadınlar kolu olarak Bâciyân-ı Rûm Osmanlı devletinin kuruluşuna zemin hazırlayan önemli bir teşkilattır. Selçuklu ve Osmanlı toplumunun kültür, sanat, gelenek ve kimliğinin oluşmasında Ahilik öncü rol oynamış bir teşkilattır. İş hayatının ahlâkî ilkelerini sağlam temellere dayandırırken fütüvvetnamelerin öğretilerini hayata geçirmiş, İslâm ahlâkının derinlikli boyutu kabul edileceğimiz fütüvvet ruhuna hayatiyet vermiş, tasavvufî nezaket ve estetiğe sahip çıkmıştır. Bir tarikat kurumu olmamakla birlikte Ahilik tarikat disiplinine benzer bir ciddiyetle müntesiplerini ruhen ve bedenen, şeklen ve manen, ilmen ve ahlâken yetiştirmiş ve donanıma erdirmiştir. Modern dünyada insan insanın kurdudur felsefesiyle gücün hegemonyası insanlığı tüketirken, Ahilik asırlar boyu insan insanın dostudur şiarıyla insanlığı çoğaltmanın derdine düşmüştür. Ahilik tarih boyunca birlik, dirlik ve düzenden yana tavrını koymuş, dürüstlük,

---

[32] Yusuf Ekinci, *Ahilik,* Ankara 1991, s. 85; *Ahîlik ve Meslek Eğitimi*, s. 37-39.

güvenilirlik ve çalışkanlığı iş ahlakının olmazsa olmaz değerleri haline getirmiş, el emeği, alın teri ve göz nurunu kutsal kabul etmiş, meslek sahibi olmayı, iş tutmayı ve üretken bir tabiata bürünmeyi kazanmanın ve varolmanın yegane sebebi olarak görmüştür.

KAYNAKLAR

Acar, Ali, "Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirimi", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* haz. M. Fatih Köksal, 12-13 Ekim 2004, G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, Kırşehir, c. I, s. 1-13.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi,* Pegem A Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara 2005.

Anadol, Cemal, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara 2001.

Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu,* Konya 1991.

-------------, *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı,* Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1993.

-------------, *Ahî Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Çakmak, Muharrem, "Ahîliğin Dinî-Tasavvufî Temelleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* haz. M. Fatih Köksal, 12-13 Ekim 2004, G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, Kırşehir, c. I, s. 249-260.

Demir, Galip, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik,* İstanbul 2000.

Ekinci, Yusuf, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.

-------------, *Ahilik,* Ankara 1991.

Kara, Seyfullah, *Selçuklular'ın Dini Serüveni Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Plânı,* Şema Yayınevi, İstanbul 2006.

Kılavuz, M. Akif, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* c. I, s. 615-628.

Sarıkaya, Saffet, *XII-XVI Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

-------------, "Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi", *İslâmiyat,* S. 3, 2003, s. 93-110.

Soykut, Refik H., *İnsanlık Bilimi Ahilik,* Türkiye Halk Bankası Yayınları, Ankara 1980.

Şeker, Mehmet, "Ahiliğn Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri", *Erdem-Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı II,* c. 8, Sy. 23, Ankara 1996, s. 599-620.

Torun, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameler Üzerine Bir İnceleme,* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

AHLÂK-BAĞIMLI DİNDARLIK AÇISINDAN AHİLİĞİN İŞ VE TİCARET AHLÂKI

Prof. Dr. Ejder Okumuş[*]

ÖZET

Sosyolojik olarak dindarlık ahlâk temelinde *ahlâk-bağımlı/ahlâka bağlı/ahlâk eksenli dindarlık* ve *ahlâk-bağımsız/ahlâk-yoksun/ahlâktan bağımsız dindarlık* şeklinde iki tip olarak tipleştirilebilir. Ahlâk-bağımlı dindarlık, dindarın dinin kendisinden istediği ahlâkî ölçütlere göre hareket ederek ortaya koyduğu dindarlığı ifade ederken, ahlâk-bağımsız veya ahlâktan bağımsız dindarlık ise, dindarlıkla ahlâkı birbirinden ayrı tutan ve insanlarla ilişkilerde dinin kendisinden istediği iyi ahlâkî ölçütlere göre hareket etmeyen kişinin dindarlığını işaretler. Ahlâk-bağımlı dindarlık, ahlâkın din ve dindarlığın ayrılmaz bir parçası olduğu dindarlık tipidir. Bu dindarlık tipinde dindar, dininin ahlâk konusunda koyduğu ölçülere göre hareket eder, dininin iyi dediğine iyi, kötü dediğine kötü der. Örnek olarak namaz kılan, oruç tutan, umre yapan, zekat veren, hacca giden bir dindar, bütün bu özelliklerinin bir gereği olarak iyi ahlâklı olması gerektiğini, kötü ahlâktan uzak olması lazım geldiğini düşünür ve ona göre davranmaya çalışır. Bu dindar, örneğin yalan söylediğinde, bunun namaz kılmasıyla çelişki arz ettiğine inanır. Çünkü dininin kaynaklarında namaz kılanın dürüst olacağı, yalan söylemeyeceği, çirkin işlerden, kötü tutum ve davranışlardan uzak kalacağı yazılıdır. Ahîlik teşkilatında meslek, iş ve ticaret ahlâkı yakından incelendiğinde, organizasyonun bütün ilişkilerinde Ahiler tarafından İslam dininin güzel/iyi ahlâkî ilkelerine uyulmaya çalışıldığı, dolayısıyla Ahiliğin iş ve ticaret ahlâkının ahlâk-bağımlı dindarlık ekseninde olduğu anlaşılır. Nitekim Ahilikte genelde Mülümanların ve özelde esnafın hayatın diğer alanlarında uymaları gereken ahlâki ilkelere iş ve ticaret hayatında da uymaları gerekmektedir. İşte bu çalışmada Ahilik teşkilatının iş ve ticaret ahlâkına bahsi geçen dindarlık tasnifindeki ahlâk-bağımlı dindarlık açısından bir yaklaşımla bakmak amaçlanmaktadır. Bu amaç temelinde Ahilik'te iş ve ticaret ahlâkı, İslam ahlâkı temelinde anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Ahilik, ahlâk, İslam, ahlâk-bağımlı dindarlık, iş, ticaret*

---

[*] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

THE ETHICS OF BUSINESS AND TRADE IN AKHISM FROM THE VIEWPOINT OF ETHICS-DEPENDENT RELIGOSITY

Abstract

In sociological terms, religiousness can be typed as two types: morality-dependent religiousness / religiousness dependent to morality or ethics / moral-based religiousness and moral-independent religiousness / moral-deprived religiousness / religiousness independent from ethics. While morality-dependent religiosity expresses the religiousness that religious people act in accordance with the ethical criteria that the religion demands from them, the morality-independent religiousness marks the religiosity of the individual, who keeps piety and morality separate from each other, and who do not act in accordance with the good moral standards that religion wants from him/her in relations with people. Moral-dependent religiosity is a type of religiosity in which morality is an integral part of religion and religiosity. Religious person in this type of religiosity acts according to the measures of religion put on morals, and says good that the religion says good and says bad that the religion says bad. As an example, a prayer, fasting, doing umrah, giving zakat, pilgrim religious individual thinks that it should be good ethical as a requirement of all of these properties and should be away from bad morality and tries to behave accordingly. This religious person believes that for example, when he lies, he contradicts his/her prayer. Because that prayer would be honest, would not lie, will stay away from ugly jobs, bad attitudes and behaviors is written in the sources of religion. When the profession, business and trade ethics in the Akhism organization are examined closely, it is understood that all the relations of the organization are tried to be obeyed to the good moral principles of the Islamic religion by Akhists, and thus the Akhism's work and trade ethics are on the axis of moral-dependent religiosity. As a matter of fact, in Akhism, generally Muslims and particularly tradesmen should also follow the moral principles that they must obey in other areas of life in business and trade life. In this study, it is aimed to look at the ethics of work and trade in the Akhism organization in terms of moral-dependent religiosity in the classification of religiousness mentioned. On the basis of this purpose, the ethics of business and trade is tried to be understood on the basis of Islamic morality.

Key words: *Akhism, ethics, Islâm, morality-dependent religiosity, business, trade.*

GİRİŞ

Dindarlık, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, davranış ve tecrübeyi; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, duygu, ibâdet, etki, etkileşim, organizasyon, ahlâk gibi boyutları olan bir olgudur (Okumuş 2017; Okumuş 2018). Toplumsal gerçekliğe bakılarak dindarlık, farklı noktalar açısından farklı tiplerde incelenebilir. Ahlâk temelinde bir tipleştirme yapılmak istenirse dindarlık, *ahlâk-bağımlı/ahlâka bağlı/ahlâk eksenli dindarlık* ve *ahlâk-bağımsız/ahlâk-yoksun/ahlâktan bağımsız dindarlık* şeklinde iki tip olarak tipleştirilebilir. Ahlâk-bağımlı dindarlık, dindarın dinin kendisinden istediği ahlâkî ölçütlere göre hareket ederek ortaya koyduğu dindarlığı ifade ederken, ahlâk-bağımsız veya ahlâktan bağımsız dindarlık ise, dindarlıkla ahlâkı birbirinden ayrı tutan ve insanlarla ilişkilerde dinin kendisinden istediği iyi ahlâkî ölçütlere göre hareket etmeyen kişinin dindarlığını işaretler.

Nasruddin Ahi Mahmut Evran (ö.1280) rehberliğinde kurulup geliştirilen Ahîlik, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla dek Anadolu'da, Balkanlar'da ve Türkistan'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan esnaf ve sanatkar örgütlenmesidir. Ahilik, aslen Horasan kökenli olup Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan Türkmen halkını sanat, ticaret, ekonomi vd. planında çeşitli meslek alanlarında ahlakî temelde yetişmelerini sağlayan kurallara dayalı bir organizasyonun adıdır.

Ahilik teşkilatında meslek, iş ve ticaret ahlâkı yakından incelendiğinde, organizasyonun bütün ilişkilerinde Ahiler tarafından İslam dininin güzel/iyi ahlâkî ilkelerine uyulmaya çalışıldığı, dolayısıyla Ahiliğin iş ve ticaret ahlâkının ahlâk-bağımlı dindarlık ekseninde olduğu anlaşılır. Nitekim Ahilikte genelde Mülümanların ve özelde esnafın hayatın diğer alanlarında uymaları gereken ahlâki ilkelere iş ve ticaret hayatında da uymaları gerekmektedir. İşte bu çalışmada Ahilik teşkilatının iş ve ticaret ahlâkına bahsi geçen dindarlık tasnifindeki ahlâk-bağımlı dindarlık açısından bir yaklaşımla bakmak amaçlanmaktadır. Bu amaç temelinde Ahilik'te iş ve ticaret ahlâkı, İslam ahlâkı temelinde anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Ahlâk-Bağımlı Dindarlık

Dinin toplumsal gerçekliği bağlamında bakıldığında dinlerin, değişik zaman ve mekânlarda, farklı sosyal ve kültürel şart ve lokalitelerde farklı zihniyet, görünüm ve uygulamalara sahip olduğu anlaşılır. Toplumsal farklılık, farklılaşma ve tabakalaşma ile kendini gösteren farklı kurumlar, grup-

lar, zümreler, sınıf veya tabakalar, mülkiyet farklılıkları, cinsiyet, iş, meslek, servet ve faaliyet farklılıkları vb., dinî akide ve amelin biçimlenmesinde, dindarlığın gerçekliğe yansımasında çok önemli roller ifa ederler. Bu ve benzeri farklılıklar, yerleşim mekanlarının farklılıkları, kültür çevresinin farklılığı, servet ve statü farklılıkları vb., şehir dini, köylü dini; kent dini, taşra dini; halk dini, seçkin dini; zengin dini, yoksul dini; tüccar dini, çiftçi dini gibi farklı din, dindarlık ve dinsellik şekillerinin tezahür etmesinde etkendirler. Aynı hususlar, İslam dini için de geçerlidir. Din, anlaşıldığı üzere insanlarda çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklı biçim ve tonlarda varlık bulmaktadır; insanlar, dine bağlılıklarını bazı faktörlerin etkisiyle farklı şekillerde ortaya koymaktadırlar. Bu demektir ki, dindarlık, örneğin mekân, zaman, servet, meslek, tabaka, inanç, ideoloji, mezhep, yaş, eğitim ve grup gibi değişken veya faktörlerin etkisiyle insanlarda farklılaşmakta, farklı olarak tezahür etmektedir. Sözü edilen hususlar çerçevesinde dindarlık çeşitli biçimlerde tipleştirilebilir ve bu noktada çeşitli yaklaşımlardan bahsedilebilir (Okumuş 2017; Okumuş, 2018).

Dindarlık, mesela M. Weber'in (1964: 80-118, 138-207 vd.) tipolojisinde çiftçi dindarlığı, şövalye ve feodal beyler dindarlığı, bürokrasi, burjuva, küçük burjuva, esnaf ve zanaat dindarlığı, proleter alt tabaka dindarlığı veya büyüsel dindarlık, ayinci dindarlık, derviş dindarlığı, dünyevî zühd, uhrevî zühd, şehir dindarlığı, kır dindarlığı gibi tiplere ayrılır. G. Mesching'in tipolojisinde (1994: 253-259) göçebe dindarlığı, asalet dindarlığı, köylüler dindarlığı ve burjuvazi dindarlığı olmak üzere dört tipe ayrılır. Resmî ve gayr–i resmî dindarlıklardan söz edilebileceği gibi (McGuire, 1987: 81-96; Roberts, 1990: 94-98) sekt, mezhep, kült ve kilise dindarlıklarından da söz edilebilir. Tutucu, protestan, sekt ve liberal dindarlık tiplerinden (McGuire, 1987: 49) bahsedilebileceği gibi aktif dindarlık, pasif dindarlık veya radikal dindarlık, ılımlı dindarlık veya katı dindarlık, yumuşak yahut hoşgörülü dindarlık şeklinde tiplere de ayrılabilir. Dindarlık tutucu dindarlık ve serbest dindarlık biçiminde de ayrımlanabilir. Dindarlığı dinlere göre İslam dindarlığı, Hristiyan dindarlığı, Yahudi dindarlığı, Konfüçyanist dindarlık, Hindu dindarlık, Budist dindarlık, Taoist dindarlık vb. gibi tipler halinde ele almak mümkün olabildiği gibi her dinin kendi içinde mezheplere göre de çeştli dindarlıklar ayırdedilebilir. Hatta çeşitli dinî grup ve cemaatlere göre de çeşitli dindarlıklardan bahsetmek mümkündür. Sufî dindarlık, fıkhî dindarlık gibi ayrımlara gidilebileceği gibi şehir dindarlığı ve köy dindarlığı; geleneksel dindarlık ve modern dindarlık; avam dindarlığı ve havas dindarlığı; halk dindarlığı ve seçkinlerin dindarlığı; fakir dindarlığı ve zengin dindarlığı;

ferdî dindarlık ve cemaat dindarlığı gibi dindarlık tiplerinden de söz edilebilir.

Dindarlık, Gordon W. Allport'un tipolojisinde olduğu gibi hakikî/içten (intrinsic) dindarlık ve gayr-i hakikî/dıştan (extrinsic) dindarlık biçiminde (Stark ve Glock 1971: 259-261) iki tipte de ele alınabilir. Ejder Okumuş'a (2017: 42-48) göre dindarlık tiplerini Allport'un bu tipolojisine benzer bir biçimde *ihlaslı-samîmi dindarlık* ve *gösterişçi dindarlık* şeklinde de ifade etmek mümkündür. Bu tipolojide ayrım veya tipleştirme, dindarlığın niteliğine, içtenliğine, samimi olup olmadığına bakarak yapılmaktadır. Ayrıca dindarlık, sosyo-kültürel farklılıklar temelinde ülkelere, farklı yerel bağlamlara göre farklı dindarlıkları ifade etmek üzere tipleştirilebilir; örneğin Mısır dindarlığı, İran dindarlığı, Türkiye dindarlığı, Sudan dindarlığı, Pakistan dindarlığı, Malezya dindarlığı gibi dindarlıklardan söz edilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki her bir ülke, kendi içinde farklı dindarlıkları da barındırmaktadır. Dindarlığın insanlarda farklılık göstermesinde ve dolayısıyla farklı tiplerde ortaya çıkmasında cinsiyet değişkeni de etkili olur. Çünkü dindarlık, insanlarda cinsiyete göre de farklılık arz eder. Buna göre cinsiyet temelinde *kadın ve erkek dindarlıkların*dan bahsedilebilir. *Kadın dindarlığı* kadının dinî hayatını, *erkek dindarlığı* erkeğin dinî hayatını ifade eder (Okumuş 2018).

Dindarlık ahlâk temelinde ise girişte de ifade edildiği üzere *ahlâka bağlı* veya *ahlâk eksenli dindarlık* ve *ahlâktan bağımsız/ahlâk-yoksun/ahlâk-bağımsız dindarlık* şeklinde iki tip olarak tasnif edilebilir. Ahlâk-bağımsız veya ahlâktan bağımsız dindarlık, dindarlıkla ahlâkı birbirinden ayrı tutan ve insanlarla ilişkilerde dinin kendisinden istediği iyi ahlâkî ölçütlere göre hareket etmeyen kişinin dindarlığını işaretler. Ahlâk-bağımlı dindarlık ise, dindarın dinin kendisinden istediği ahlâkî ölçütlere göre hareket ederek ortaya koyduğu dindarlığı ifade eder. Ahlâk-bağımlı dindarlık, ahlâkın din ve dindarlığın ayrılmaz bir parçası olduğu dindarlık tipidir. Bu dindarlık tipinde dindar, dininin ahlâk konusunda koyduğu ölçülere göre hareket eder, dininin iyi dediğine iyi, kötü dediğine kötü der. Örnek olarak namaz kılan, oruç tutan, umre yapan, zekat veren, hacca giden bir dindar, bütün bu özelliklerinin bir gereği olarak iyi ahlâklı olması gerektiğini, kötü ahlâktan uzak olması lazım geldiğini düşünür ve ona göre davranmaya çalışır. Bu dindar, örneğin yalan söylediğinde, bunun namaz kılmasıyla çelişki arz ettiğine inanır. Çünkü dininin kaynaklarında namaz kılanın dürüst olacağı, yalan söylemeyeceği, çirkin işlerden, kötü tutum ve davranışlardan uzak kalacağı yazılıdır (Okumuş 2018).

Günümüz toplumlarında dinî hayatta dindarlığa ahlâk temelli yaklaşmayı önemli kılan hususlar vardır. Dindar insanlardan beklenen ahlâkî tutum ve davranışlarda kendini gösteren problemler, dindarlık ile dindarın ahlâkî durumundaki tutarsızlıklar, dindarlığı ahlâk noktasında sorglamaya yol açmaktadır. Din, dindardan güzel ahlâk sahibi olmasını, emin bir insan olmasını isterken, dindar bu isteğe aykırı davrandığında çok ilginç bir dindar tipi ortaya çıkmaktadır. Bu dindar tipinde dindarlık ile iyi ahlâk ayrışmaktadır. Din açısından dindar, iyi ahlâklı kişi iken, söz konusu tip örneğinde dindar iyi ahlâklı kişi değildir. Oysa din, dindardan iyi ahlâk sahibi olmasını istemektedir. Dine göre dindarlık ahlâka sıkı sıkıya bağlıdır. Dini istediği dindarlık ahlâk-bağımlı dindarlıktır. Dine göre ahlâktan bağımsız dindarlık olmaz.

Bir Meslek Örgütü Olarak Ahilik

Ahilik, iş, sanat ve mesleğe yön veren, esnaf ve zanaatkârları çıraklıktan ustalığa giden süreçte eğiten, yetiştiren, üretici ile tüketici arasındaki alışverişi ve etkileşimi denetleyen, ekonomik hayatı düzenleyen ahlâk ve tasavvuf temelli bir meslekî kardeşlik örgütüdür. Bu meslek organizasyonu, İslam toplumunda ekonomik hayatın ilaveten dinî, ahlakî, siyasî, askerî ve eğitimsel konularda önemli roller oynamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli katkıları olmuş olan Ahilik teşkilatı (Şahin, 1994; Ocak, 1999), Anadolu'da fütüvvetin ahlaki ilkelerini benimsemiş, zaviye hayatı bulunan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerden meydana gelmiştir.

Ahilik esas itibarıyla esnaf ve sanatkarlar arasında benimsenmiş bir örgüttür. Ahilik, başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat olarak ortaya çıkmış, zamanla bütün esnafı ve üye olmak isteyenleri bünyesinde toplayan çok geniş bir sosyal organizasyon hüviyetine girmiştir (Ekinci, 1991: 28).

Ahilik, Anadolu'nun hemen her şehir, kasaba ve büyük yerleşim yerlerine teşkilatını kurmuş büyük bir organizasyondur. Yerleşim birimlerinde her sanat ve meslek kolu için ayrı birlikler oluşturmuştur. Bir meslekte ayrı birlikler meydana getirebilecek kadar esnaf ve sanatkarın bulunmadığı yerleşim merkezlerinde, birbirine yakın meslek mensupları aynı birlik çatısı altında biraraya gelmişlerdir. Daha küçük yerlerde ise bütün meslek mensupları aynı birlik altında bir araya gelmiştir (Ekinci, 1991: 29).

Ünlü gezginlerden İbn Batuta (2004: 404-405) da, Antalya'da gezerken Ahilerle karşılaşır. Onlardan izzet ikram görür. İbn Batuta, Ahilerin iyi ör-

gütlendiklerini, cömert olduklarını, iyi ahlâk sahibi insanlar olduklarını anlatır.

Ahilikte İş ve Ticaret Ahlâkı

Öncelikle Ahilik teşkilatı bir ahlâk organizasyonudur. Günümüzün esnaf odaları ve birliklerine benzer bir boyut ve işlevsellikle vücut bulup varlık göstermiş olan Ahilik iyilik, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik, kontrol ve denetleme gibi iyi ahlakî esasların kendisinde toplandığı ahlâkî bir toplumsal ve ekonomik düzendir. İbn Batuta (2004:404-405) da Ahilerin ahlâkî hasletlerine işaret eder, "Ben onlardan daha ahlâklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve Isfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve Isfahanlılardan daha ileri düzeydedirler." (2004: 404) der.

Ahi Evran'ın eserleri ve uygulamaları ile Ahilik teşkilatının insan anlayışına bakılırsa, bu teşkilatın en önemli yönünün ahlâk olduğu ve bu ahlâkın kaynağının İslam dini olduğu, ayetler ve hadisler olduğu görülür.

Ahilik örgütü, ekonomik hedefler ile toplumsal sorumluluk düşüncesini güzel ahlâk temelinde bir araya getirerek gerçeklik bulmuştur. Ahilikte *iş ahlâkı* ve *ticaret ahlâkı*, iyi ahlâkî ilkelere tutunma ve uyma, kötü ahlâkî tutum ve davranışlardan kaçınma üzerine kuruludur. Elbette buna bazı ayetlerin ve hadislerin kaynaklık ettiğini söylemek gerekir: *"Mallarını gece-gündüz gizli ve açık olarak harcayanlar için Allah katında büyük bir mükâfat vardır"* (Bakara 2/274; Bkz. Gölpınarlı, 2015: 115) "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi komşusuna iyilik etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi misafirine ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi ya faydalı söz söylesin ya da sussun." (Müslim, 1956: 74-75/İman; Bkz. Ateş 1977: 30; Sancaklı 2010: 8).

Ahilik teşkilatına göre Müslümanların hayatın diğer alanlarında sergilemeleri gereken ahlakî tutumları ticarette de göstermeleri gerekmektedir. Müslümanların ölçüde ve tartıda adaletten ayrılmamaları, *"Ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha hayırlıdır ve sonuç itibariyle de daha güzeldir."* (İsra 17/35. Bkz. Gölpınarlı 2015: 145) *"Allah iyiliği ve adaleti emreder."* (Nahl 16/90. Nkz. Küçük 2000: 159; Ateş 1977: 93) ayetlerinde ifade edilmiştir.

Her zaman doğru sözlü olmaları ve sattıkları malın kusurlarını gizlememeleri, "Doğru sözlü ve kendine güvenilir bir tüccar, ahirette peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır" (Tirmizî 1938: 74/Buyû. Bkz. Sancaklı 2010: 12) hadisinde; yaptıkları işin ehli olmaları ve işleri en iyi şe-

kilde yapmaları, "Sizden biriniz iş yaptığı zaman onu mükemmel bir şekilde yapsın." (İbn Sa'd 1985: 142/I. Bkz. Sancaklı 2010) hadisinde vurgulanmıştır. Bütün bu ayet ve hadislerde belirtilen iyi ahlâkî hasletler, Ahilik teşkilatının iş ve ticaret ahlâkına damga vurmuştur.

İslam'da mevcut bulunan ekonomik hayat ve değer ile ahlakî hayat ve değer arasındaki ayrılmaz bağlantı, Ahilik kurumuna yansımıştır. Bundan dolayı Ahilikte iş hayatında, işçi-işveren ilişkilerinde, ticarette, alışverişlerde, İslam'ın iyi ahlâkî esaslarına uymak oldukça hayatidir. İslam ekonomi anlayışının bir gereği olarak Ahilikte fiyatların tekelci eğilimlerin olmadığı serbest piyasa ortamında oluşması bir ideal olarak benimsenmiştir. Adil fiyat ilkesi ile serbest rekabet şartları altında bazı piyasalarda oluşan fiyatlara müdahale edilmesi de Ahilik teşkilatında bir ilke olarak kabul edilmiştir (Tabakoğlu 1996: 101; Mannan 1973: 60).

Ahiliğin İş ve Ticaretinde Ahlâk-Bağımlı Dindarlık

Ahilik teşkilatının ahlâk öğretisi ve pratiğine bakıldığında orada iyi ahlâkî ilkelerin belirleyici olduğu görülür. Bu durum, Ahiliğin iş/meslek ve ticaret boyutunda da geçerlidir. Ahilik, iş ve ticaret ahlâkında yukarıda anlatıldığı üzere İslam dininin güzel ahlâkî ilkelerine dayanan ahlâkî ilkelerin etkili olduğu, teşkilat mensubu meslek sahiplerini, esnafı ve tüccarı bu ilkelere uymakla mükellef kılan, bu ilkelere aykırı hareket edenlere yaptırım uygulayan bir örgüttür. Buna göre Ahiliğin iş ve ticaret boyutunda ahlâk-bağımlı bir dindarlığın var olduğu söylenebilir.

SONUÇ

1.Günümüzde dindarlık, ahlâk açısından değerlendirildiğinde olumsuz örneklerin sıklıkla hatırlatılarak anlatıldığı bir alan olarak dikkati çekmektedir. Dindarlardan beklenen inandıkları dinin istediği iyi ahlâkî ilkelere uygun hareket etme noktasında önemli tartışmaların yaşandığı gözlenebilmektedir. Dindarlar ahlâk açısından sorgulanmaktadırlar. İslam dinine göre Müslümanın, İslamî yaşantısının bir gereği olarak güzel ahlâk sahibi olması, örneğin güvenilir ve dürüst bir insan olması gerekirken, örneğin beş vakit namazını câmide kılan bir insanın iş ahlâka geldiğinde İslamî esaslara aykırı davranması, mesela yalan söylemesi, ölçü ve tartıda hile yapması, halkta şaşkınlığa ve dindarlara karşı güvensizliğe yol açmaktadır. Bu ciddi bir problemdir. Bundan dolayı dindarlığı ahlâk açısından ele almak ve anlamak, önemlidir.

2.Söz konusu problemin de ortaya koyduğu gibi dinin toplumsal gerçekliğine bakıldığında farklı açılardan değişik tiplerde ortaya çıktığı söylenebilir. Mesela birinci maddede belirtilen hususlara da bakarak ahlâk planında *ahlâk-bağımlı dindarlık* (ahlâka bağlı veya ahlâk eksenli dindarlık) ve *Ahlâk-bağımsız dindarlık* (ahlâktan bağımsız/ahlâk-yoksun dindarlık) şeklinde iki tip olarak tasnif edilebilir. Ahlâk-bağımsız, dindarlıkla ahlâkı birbirinden ayrı tutan ve insanlarla ilişkilerde dinin kendisinden istediği iyi ahlâkî ölçütlere göre hareket etmeyen kişinin dindarlığını işaretler. Ahlâk-bağımlı dindarlık ise, dindarın dinin kendisinden istediği ahlâkî ölçütlere göre hareket ederek ortaya koyduğu dindarlığı ifade eder.

3.Dinî-ahlâkî gayelerle kurulan ve üyeleri kendi anladıkları ve inandıkları şekilde dinin emir ve yasaklarına uyma konusunda özenli davranan Ahilik teşkilatı, yine İslam dininin ahlâkî ilkelerini benimeseyen bir organizasyondur. Bu durum Ahiliğin iş ve ticaret ahlâkı için de söz konusudur. O halde Ahiliğin iş ve ticaret ahlâkının güzel ahlâk-bağımlı dindarlık kapsamında değerlendirilebilir. Buna göre Ahilik teşkilatının üyeleri, dindarlıklarıyla İslam dininin belirlediği güzel ahlâkî ilkelere uymayı birbirinden ayırmayan, başka bir ifadeyle İslam'ın güzel ahlâkî esaslarına bağlı bir dindarlığa sahip, yani iyi ahlâk-bağımlı dindar insanlar olarak tasvir edilebilir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Kütüb-i Sitte

Ateş, Süleyman (1977). *Tasavvufta Fütüvvet [Sülemi'nin Fütüvvetnamesi].* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Bayram, Mikail (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*. Konya.

Ekinci, Yusuf (1989). *Ahilik ve Meslek Eğitimi.* İstanbul: MEB.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1953-1954). "Burgazi ve Fütüvvetnamesi". *İstanbul Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Mecmuası*, 15/1-4,: 76-154.

İbn Batuta (2004). *İbn Batuta Seyahatnâmesi*. Çev. A. Sait Aykut. c.1. İstanbul: Yapı Kredi.

İbn Sa'd (1985). *Tabakât.* Beyrut: y.y.

Küçük, Sezai (2000). "Abdullah el-Ensarî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risalesi: 'Kitabü'l-Fütüvve'". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 137-166.

Mannan, M. A. (1973). *İslam Ekonomisi, Teori ve Pratik.* Çev. Bahri Zengin. İstanbul: Fikir.

Mcguire, Meredith B. (1987). *Religion: The Social Context.* 2. bs. California: Wads Wordth Publishing Company.

Mensching, Gustav (1994). *Dinî Sosyoloji*. Çev. M. Aydın. Konya: Tekin Kitabevi.

Müslim. (1956). *el-Camiu's-Sahih.* Beyrut: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi.

Ocak, Ahmet Yaşar (1999). "Ahilik Ve Şeyh Edebalı: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Açısından Bİr Sorgulama". *İslami Araştırmalar, 12*(3-4), 225-229.

Okumuş, Ejder (2018). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri.

Okumuş, Ejder (2017). *Gösterişçi Dindarlık*. 2. Bs. İstanbul: Ark Kitapları.

Roberts, Keith A. (1990). *Religion in Sociological Perspective*. 2. bs. California: Wadsworth Publishing Company.

Sancaklı, Saffet (2010). "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1: 1-28.

Stark, R. ve Glock, C.Y. (1971). "Dimensions of Religious Commitment". *Sociology of Religion*. Ed. Roland Robertson. Middlesex: Penguin Books.

Şahin, Kamil (1994). Edebali. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 10, s. 393-394) içinde.

Şerefhan Bitlisî, *Şerefnâme-yi Tarihi Müfessel Kurdistan*, Telıran 1343.

Tabakoğlu, Ahmet (1996). *İslam ve Ekonomik Hayat.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Tirmizî. (1938). *Sünen.* Kahire: y.y.

Weber, Max (1964). *Sociology of Religion*. Çev. E. Fischoff. Boston: Beacon Press.

AHÎLİKTE HELAL KAZANÇ

Prof. Dr. Adnan Koşum[*]

ÖZET

Günümüzde çoğunlukla ekonomik hayatı düzenleyen bir yapılanma olarak algılanmakla birlikte esas itibarıyla Ahîlik, iktisadî, içtimaî ve siyasî olmak üzere sosyal hayatın tüm alanlarını İslami esaslara atıfla düzenlemeyi esas alan değerler düzenini ifade eder. Bireyi ahlakî ve meslekî olarak bütün boyutlarıyla yetiştirmeyi hedefleyen Ahîlik, insan odaklı bir değerler sistemi olarak ticarî ve ahlakî bütün prensiplerini İslam'dan almıştır. Temel referanslarını fıkhın ticaret ahlakı ve hukuku oluşturmaktadır. Tarihî süreçte Ahîlik, günümüz sosyoekonomik hayatının en temel sorunu olan iş hukuku ve ahlakının şekillenmesi ve yerleşmesinde bir kurum olarak önemli işlevler görmüştür. Bu tebliğde, Ahîliğin ticarî hayattaki ilke ve esaslarının en önemlilerinden olan helal kazanç anlayışı İslami temellerine referansta bulunarak ele alınacaktır. Zira günümüzün ekonomik anlayışı, insanlar arasında ahlakî değerlerden yoksun bir ticaret düşüncesini yaygınlaştırmış, toplumda helal kazanma düşüncesi yok olmaya yüz tutmuştur. Helal kazancı kendisi için düstur edinen, kamil insanı yetiştirmeyi hedefleyen Ahîliğin değerlerinin bugün bilinmesine ve genç nesillere aktarılmasına daha fazla ihtiyaç vardır. Zira Ahîliğin nizamnâmesi (tüzük) niteliğinde olan Fütüvvetnâmeler, sadece Ahîlerin değil, toplumun da tamamının uyması istenen fıkhî ve ahlakî kuralları içermektedir. Fütüvvetnâmelerde ticaret ahlakıyla ilgili olarak vurgulanan temel husus, helal kazançtır. Helal kazancın önemi ahî adaylarına Kur'an ve sünnette atıfla anlatılır. Bu yönde gayret göstermeyenlerin âhi olamayacakları gibi dünyevî ve uhrevî ağır yaptırımlarla karşılaşacakları konusunda uyarılarda bulunulur.

Anahtar Kelimeler: *Ahîlik, Kur'an, Sünnet, Fıkıh, Fütüvvetnâme, Helal Kazanç.*

THE HALAL GAIN IN AKHISM

ABSTRACT

Today, it is mostly regarded as a structure that regulate seconomic life, but mainly Akhism is the system of values which is based on to arrange all areas of social life, Islamic, economic, political and social, with reference to

[*] Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Islamic principles. Akhism, aiming to cultivate one's individual morally and professionally in all its dimensions, has taken all commercial and moral principles from Islam as a human-focused system of values. Its basic references is constituted by the fiqh's trade ethics and law. In the historical process, Akhism has played an important role as an institution in shaping and creating business law and morality, which is the most fundamental problem of contemporary socioeconomic life. In this paper, the concept of halal gain, which is one of the most important principles and rules of commercial life, will be handled as a reference to Islamic bases. Because today's economic understanding has widened the idea of a trade that lacks moral values among people, and the idea of winning halal in the society has begun to disappear. There is a greater need to know the values of akhism aiming at raising the mature people who takes the halal win as a principle and the transfer of values to younger generations. Because Futuvvetnâmahs contains not only the for Akhis but also the fiqh and moral principles required to comply the whole of society. The main point that is emphasized in relation to trade ethics in futuwwatnâmahs is halal profits. The prominence of halal gain is explained to the akhi candidates with referring to the Qur'an and Sunnah. It is warned that those who have not strived in this direction he will face severe and earthly sanctions, as well as they will not be able to akhi.
Key Words: *Akhism, Qur'an, Sunnah, Fıqh, Futuwwatnâmah, Halal Gain.*

GİRİŞ

Modern zamanlarda zafiyete uğrayan helal kazanç, doğruluk, dürüstlük, adalet ve merhamet gibi insanî ve İslamî değerlerin, günümüz insanının duygularına, düşüncelerine, davranışlarına, çalışma hayatına ve ticaret ahlakına hükmedebilmesi için bir duyarlılık oluşturmak gerekmektedir.İşte bu noktada tarihte model sistem olarak sanatla ilmi ve ahlakı birleştiren Ahîlik ve bu teşkilatın temel referanslarını oluşturan Kur'an ve Sünnet'in iş ve ticaret ahlakına bakışı ve helal kazanç ilkeleri önem kazanmaktadır.

Bildiride öncelikle fütüvvetnâmelerin kendisinden beslendiği İslam fıkıh ve ahlakında helal kazancın önem ve yeri ve daha sonra söz konusu anlayışın Ahilik ve teşkilatına nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Bu yöntem aynı zamanda teorinin uygulamaya nasıl yansıdığını göstermesi itibariyle de mühimdir.

1. Ahilikte Helal Kazanç Anlayışının Fıkhî Temelleri

İslâm'da helal kazanca ve ticaret ahlakına büyük önem verilmiştir. Bu bağlamda ayet-i kerimede "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan rızıklardan helal

ve hoş olarak yiyin." (el-Bakara 2/167) buyrulmaktadır. Bir başka ayet-i kerîme'de "Ey îmân edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticâret olması hâli müstesnâ, mallarınızı, bâtıl (haksız ve harâm yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin! Ve kendinizi öldürmeyin! Allâh size karşı pek merhametlidir." (en-Nisa, 4/29) buyrulur. Mezkûr ayetlere göre kazancın helal olabilmesi fıkhi ve ahlaki kurallarına uymakla doğrudan bir ilişkilidir. Aynı şekilde müminler İslâm'ın getirdiği temel ilkelere aykırı davranmamaları noktasında şiddetle uyarılmışlardır. (en-Nisâ4/29) "Nefislerinizi öldürmeyiniz!" ifâdesi, mühim ince bir anlam içerir. Söz konusu âyette, manevi hayatı mahvedip cehennem ehli olmaktan sakındıran bir incelik vardır. Diğer taraftan kavga ve cinayetlerin bir kısmının, haksız yere mal yeme ve kazanma ihtirasına dayandığı gerçeğine dikkat çekilir. Bu tehlikelerden korunmak için ise, İslâm'ın belirlediği helal ticâret kuralları çerçevesinde kalmakla mümkün olacağına işaret edilir.

İlk insan ve peygamber Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberler, meşru ve helal kazanç noktasında insanlara önder ve örnek olmuşlardır. Helal kazanç konusunda seçilmiş insanlar olan ve günah işlemekten korunmuş bulunan elçilerine bile Allah: "Ey peygamberler! Temiz ve güzel olan şeylerden yiyin ve (insanlar için) yararlı işler yapın; çünkü ben yaptıklarınızı bilmekteyim." (el-Mü'minûn23/51) buyurmuştur. Yüce Yaratıcı, tüm insanlara hitaben: "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan gıdaların temiz ve helâl olanlarından (güzel ve temiz olanlarından) yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; çünkü şeytan sizin için apaçık bir düşmandır." (el-Bakara 2/168) buyurmuş ve müminlere hitaben de: **"**Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların iyilerinden yiyin, eğer siz gerçekten yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin**."** (el-Bakara 2/172)ve "Ey inananlar! Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın; doğrusu Allah, aşırı gidenleri sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan temiz ve helâl olarak yiyin. İman ettiğiniz Allah'tan korkun." (el-Mâide5/87, 88) buyurarak temiz ve helâl rızıkla müminin imanını ilintilendirmiştir. Gerçek bir mümin için, ayetlerde emredilen "güzel ve temiz olan kazanç" ile amacın, doğruluk ve dürüstlüğe, iyi niyete dayalı, meşru olan helâl kazanç ve sebepler olduğu; yasaklanan "batıl ve haksız kazanç yollardan" anlaşılması gereken şeyin ise, "batıl sebepler"de denilen sirkat (hırsızlık), hıyanet, gasp, kumar, riba, tezvirat, şarlatanlık ve rüşvet gibi meşru olmayan sebeplerle elde edilen kazançlar olduğu muhakkaktır.[1]

Hadis-i şeriflerde de Kur'ân-ı Kerim'le aynı minvalde olmak üzere, helâl kazanca büyük önem verilmiş ve mü'minler helal kazanca teşvik edil-

---

1 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Ebuzziya yayınevi, 1935) I, 678, 679; II,1341.

miştir. Rızkını helalinden aramanın her mümine farz olduğu[2], üzerinde on dirhem değerinde de olsa haram elbise bulunan kimsenin namazını Allah'ın kabul etmeyeceği[3], haram ile beslenmiş bir vücudun ateşe (cehenneme) daha uygun olduğu[4] uyarıları yapılmıştır. Başka bir hadiste, "Ey insanlar! Allah'tan korkun ve rızk talebi hususunda güzel davranın. (Bir müddet) gecikmiş olsa da hiçbir nefis, rızkını tamamlamadıkça ölmez; Allah'tan korkun ve rızk talebi hususunda güzel davranın (temiz ve meşru yolla kazanın), helâl olanları alın ve haram olanları bırakın."[5] buyrulur. Hz. Peygamber bir diğer hadiste insanın mal ve servet karşısındaki durumunu belirlemiştir. Temiz mü'minin elinde temiz servetin ne güzel bir mal olduğunu bildiren hadis[6], helâl kazanca ve dürüst insanlara dikkati çekmiştir. Duaların kabulü ve Allah'a kulluğun genelleşmesi helâl kazançla yakından ilgilidir. Gözyaşlarıyla dua eden bir kul için, devrin peygamberine ulaşan; "yediği haram, giydiği haram, duası nasıl kabul olunur?"[7] haberi bu gerçeği ifade eder. Yine hadislere göre en temiz (helal) kazanç, "Kişinin kendi elinin emeği bir de dürüst ticaretin kazancı"dır.[8] Görüldüğü üzere hadislerde helal kazancın önemi ısrarla vurgulanmış, kazancın helal olması ile ibadet arasında ilişki kurulmak suretiyle müminler helal kazanca teşvik edilmiştir.

Diğer yandan hadislerde müminler kazançlarında haram-helal ayırımına hassasiyet göstermeleri hususunda uyarılır. Hz. Peygamber, "Öyle bir zaman gelecek ki, kişi kazandığı malın helâl mi yoksa haram mı olduğuna aldırmayacak"[9] buyurmuştur. Haram ve helâle aldırış etmeyen böyle bir kişinin durumu başka bir hadiste daha vahim bir şekilde şöyle anlatılır: "...Adam ellerini kaldırarak: Ey Rabbim, Ey Rabbim! diye dua eder. Halbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haramla beslenmiştir.

---

[2] Suyûtî, Celâleddîn, *Camiu's-Sağîr min Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr,* Mısır, 1321, 2:,46; Münavi, Zeynuddin Muhammed Abdurraûf b. Taci'l-ârifin b. Ali, *Feyzu'l-Kadîr, Şerhu'l-Câmi'i-Sağîr min Ehâdîsi'l- Beşîri ve'n-Nezîr,* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994) 4: 356; Taberânî, el-*Kebir*, nr. 9994; Beyhakî, Ahmed b. EbiBekr, *es-Sünenü'l-Kübra*, Mektebetü Dârü'l-Bâz, Mekke 1994/1414, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 6:128; *Şuabü'l-İman*, nr. 8741; Heysemî, Ali b. EbîBekr, *Mecmau'z-Zevâid*, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs-Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire-Beyrut 1407, 10: 291; Tebrizî, *Mişkatü'l-Mesâbih*, nr. 2781.

[3] Ahmed, *Müsned*, 2/98;

[4] Tirmizî, "Cuma" 614; EbûYa'lâ, *Müsned*, nr. 83, 84; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/293. Aynı konuda değişik bir rivayet için bk. Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, 8/ nr. 2029; Ahmed, *Müsned*, 3/321.

[5] İbnMâce, "Ticârât", 2.

[6] Ahmedb. Hanbel, Müsned, IV, 197, 202.

[7] Müslim, "Zekât", 19, 65; Tirmizî, "Tefsir", Sûre, 2; Dârimî, "Rikâk", 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 346.

[8] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 141; Hâkim, Müstedrek, II, 10.

[9] Buhârî, "Büyû", 7, 23.

Böyle bir adamın duâsı nasıl kabul edilir?"[10] Bir diğer rivayette, "Kim bir kardeşinin canına, malına haksızlık yapmışsa dinar ve dirhemin geçmediği gün gelmezden önce ondan helallik dilesin. Aksi takdirde kıyamet günü iyi ameli varsa onun sevabından haksızlık yaptığı kimseye verilir. İyiliği yoksa haksızlık yaptığı kimsenin günahı ona yüklenir"[11] buyrulur. Öte yandan haramdan ve harama yol açan vasıtalardan kaçınmak gerektiği gibi, haram şüphesi taşıyan işlerden ve kazançlardan uzak durmak gerektiği de hadislerde ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in şu hadisi bu konuda ihtiyat ve takva sahipleri için güzel bir ölçü vermektedir. "Nu'mân İbni Beşîr'in aktardığı rivayette Hz. Peygamber: "Helâl olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helâl mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır. Şüpheli konulardan sakınanlar, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli konulardan sakınmayanlar ise gitgide harama dalar. Tıpkı sürüsünü başkasına ait bir arâzinin etrafında otlatan çoban gibi ki, onun bu arâziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak bir arâzisi vardır. Unutmayın ki, Allah'ın yasak arâzisi de haram kıldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçücük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir"[12] buyurarak haramdan ve harama yol açanlardan kaçınılmasını buyurmuştur.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber kendisine şu duayı öğretti ve bu şekilde dua etmesini istedi: "Allah'ım! Bana helâl rızık nasip ederek haramlardan koru! Lütfunla beni senden başkasına muhtaç etme!"[13] Unutulmamalıdır ki, "…haramla büyüyen beden cehennemi öncelikle hak eder."[14] Helal kazanç konusunda Yahya b. Muaz (r.a) şöyle demiştir: "Para akrep gibidir. Eğer onu elinde usulüne göre tutamayacaksan sakın tutma, aksi halde seni ısırır ve zehiri ile öldürür." Usulüne göre tutma (rukye) nedir? diye sorulunca; "kişinin helâl yoldan kazanıp, yerine harcamasıdır" diye cevap vermiştir. Diğer yandan Yahya b. Muaz, malın ölüm sırasındaki özelliğini şöyle belirlemiştir: "Malın hepsi ölenin elinden alınır, fakat kıyamet günü malın hepsinin hesabı kazanan bu kişiden sorulur" [15].

---

10 Müslim, "Zekât", 64.

11 Buhârî, "Mezâlim",10

12 Buhari, "Büyû'", 2,"Îmân",39; Müslim, "Müsâkat", 20, 107-108, "Zekât", 65; Ayrıca bk. EbûDâvûd, "Büyû'" 3; Tirmizî, "Büyû'", 1, "Edep", 41; Nesâî, "Büyû'",2, "Kudât", 11; İbniMâce, "Fiten", 14.

13 Tirmizî, "Daavât", 111.

14 Tirmizî, "Tahâre", 433.

15 Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Zübdetü'l-İhya*, trc. Ali Özek, İstanbul 1969, s. 408.

Öte taraftan İslam, hukukuyla ve ahlakıyla helal kazancın kurallarını da koymuştur. Nitekim Halife Ömer b. el-Hattab (r.a) valilerine gönderdiği genelgede bu hususa işaret ederek, Müslümanları helal kazanca yönlendirmeyi hedeflemiştir: "Yapacağı ticaretin İslâmî esaslarını bilmeyen kimse bizim çarşı ve pazarımızda alış-veriş yapmasın."[16] Bu doğrultuda Müslüman için söz konusu esasları bilmek helal kazanç açısından son derece önem taşımaktadır.

2. Ahilikte Helal Kazanç Ve İlkeleri

Esas itibariyle Ahîlik teşkilatı meslek ilkelerine sahip olması yanında, birinci derecede fıkhî ve ahlâkî esaslara dayanan bir kurumdur. Bundan sonra yukarıda zikredilen âyet ve hâdislere dayanan Ahîlik kurum ve eserlerine,[17] söz konusu nasların nasıl yansıdığı ortaya konulacaktır.

2. 1. Ahilikte Helal Kazanç

Ahîliğin tarihçesi, yapısı, işleyişi ve yerine getirdiği işlevlerle ilgili olarak klasik ve çağdaş literatürde epey çalışma vardır. Burada bu bilgileri tekrardan sarfı nazar ederek, ilgili literatür içinde ve yine özellikle temel referanslarını Kur'an ve Sünnet'ten alan ve Ahiliğin nizamnameleri olan Fütüvvetnâmelerden hareketle Ahilikte helal kazanç düşüncesi ve ilkeleri incelenecektir. Zira kazancını helâlinden elde etmek, ahilikte vazgeçilmez ilkelerden birisidir. Bu özellik, aynı zamanda Ahîlik teşkilatının otokontrolünün her daim uyanık kalmasını temin ederek teşkilatın dinamik bir yapıda kalmasını sağlamıştır.[18]

Bilindiği üzere, ahîlerin vizyonunun temel belirleyicileri Kitap ve Sünnet'ten neşet eden fütüvvetnâmelerdir. Ahîlikte teşkilata girecek kişi ilk önce fütüvvetnâmelerdeki dinî ve ahlakî emirlere uymak zorundadır Söz konusu eserlerde en temelde vurgulanan husus helal kazançtır. Nitekim,"Ahî helâl kesb kılsa gerek."[19] ve "Ahîlere helâl para kazanmak gerektir ve hem vaciptir ve hem sünnettir."[20] diyerek helâlinden kazanmanın âhiliğin en esaslı il-

---

[16] Tirmizi, "Vitr", 21.

[17] Örneğin Çobanoğlu Yahya b. Halil el-Burgazî, fütüvvetnâmesini Tefsir-i Kur'ân'dan ve Hadis-i Mustafâ'dan derleyerek yazdığını, açıkça dile getirmiştir. Bk. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, 159.

[18] Necmettin Özerkmen, "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları Sosyolojik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44, 2 (2004), 68.

[19] Gölpınarlı, Abdülbâki, *Burgâzi ve Fütüvvetnâmesi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XV, Nu:1-4, İstanbul, 1953-1954, s. 125.

[20] Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgâzî, *Fütüvvetnâme* (Abdülbâki Gölpınarlı Neşri), İstanbul Ün. İktisat Fak. Mecmuası, XX, no: 1-4, İstanbul 1953-1954, s. 112; Çağatay, Neşet, "Ahîliğin Ortaçağ

kesi olduğu belirtilir. Buradaki helâl kazançtan maksadı, bir fütüvvetnâme şöyle açıklamaktadır: "Allah Teâlâ Kelâm-ı Kadîm'inde buyurur: "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin." (Bakara, 2/57, 172; A'raf, 7/160.) İbn Abbas (r.a.) aydur: Allah Teâlâ كلوا من طيبات ما رزقناكم **didüğü**, ya'ni arı pâk didüğü oldur, asl-ı halâldür, nitekim Rasulullah (s.a.s.) buyurur ki: Her gice yatduğu vakt niyyet eylese helâl kesb kazanam diyü, irteye yarlıganmış çıkar. Ahî halâl kesb kazanmak gerekdür, belkim farzdur ve hem sünnetdür."[21]Nitekim Neşet Çağatay'ın neşrettiği bir el yazması fütüvvetnâme, 1524 yılında Bursa Kadısı tarafından kaleme alınmıştır. Bu Fütüvvetnâmenin konuyla ilgili şu satırları ilgi çekicidir: "... Ve dahi fütüvvetdârı'ın niyeti şöyle ola kim; bu hırfeti ve san'atı Hak Teâlâ'nın kulları içün işlerin kim bu hirfete muhtaclardur, hâcetlerin bitürem ve hizmetlerin yirine getürem ve hizmetüm mukabelesinde halâlden her ne hâsıl idersem, bir mikdarın vech-i me'âşıma harc idem ve bir mikdârın fukarâya tasadduk idem. Zira hiç ondan yiğrek halâl lokma yokdur, kim kendü eli emeğinden yiye..."[22]

Yine bu bağlamda bir Fütüvvetnâmede şöyle denilmektedir, "Fütüvvet erbabından olma vasfını kaybetmemek için haramdan son derece sakınmak gerekir. Çünkü haram yiyen kişide fütüvvet vasıfları kalmaz. Fütüvvet vasıflarını üzerinde toplayan kişinin esnaflık ya da sanatı, buna muhtaç tanrı kulları için yaptığı fikrini benimsemiş olması gerekir. O onların ihtiyaçlarını görüp, hizmetlerini yerine getireyim ve yaptığım bu hizmet karşılığında helâlinden kazanacağım paraların bir kısmını kendi geçimim için, bir kısmını da fukara için harcayayım görüşünde olmalıdır. Çünkü kişinin kendi el emeğiyle kazandığı lokmadan daha helâl bir lokma yoktur."[23] Dikkat edildiği üzere burada, Ahînin ayırıcı ve belirgin özelliği olarak, helâl kazanç elde etmek için çalışıp çabalayan hatta iş ortamından uzaklaştığında da evde, sokakta hatta yatarken dahî kazancını helâl yoldan kazanmayı düşünen bir kişi olduğuna dikkat çekilmiştir.

Yine Ahilik'te helal kazanç temin etmeye gayret etmenin Müslümana neler kazandıracakları hususunda şunlar denilmektedir."Ve hem haberde gelmişdür kim, "Kim rencberlük idüp halal kesb idüp kazansa, yise ve yidürse, Hak Subhânehü ve Teâlâ ana şehidler mertebesin buldura. Ol lokma

---

Anadolu Toplumuna Etkileri", *I. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1996, 39; Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, (Ankara 1993), 61.

[21] Burgâzî, *Fütüvvetnâme*, 125

[22] Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Ankara, 1974, 24-25, tıpkı basım.

[23] CemalAnadol, *Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 85-86; Çağatay Neşet, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2. bsk. 1981), 14.

ile kişi ne kadar ki geçmiş günahı var ise yarlığaya. Ve her kim taleb-i halal içün nefsini zıllet makamından koya, ol kişinün günahı döküle gide, nitekim ağaç kuru yaprağın atduğı gibi. Nitekim kuru yaprak ağaçdan değüldür."[24] Yine Razavî fütüvvetnâmesinde helal kazançla ilgili olarak şu ifadelere yer verilir. Haberde gelmişdür ki Resûlullah (sav) buyurur: " الحلال اربعين يوم نور الله قلبه و اجري ينابيع الحكمة في قلبه" Yani "Her kim kırk gün halal yise, Hak Teâlâ ol kişinün kalbini nurlu ide ve hikmeti bunarlarını gönlide akıda."[25]

Diğer taraftan Ahilik'te helal kazanç ile kişinin el emeği arasında da bağlantı kurulur ve el emeği ile kazanç diğer hukuki muamelelere nispetle gayri meşru kazanca sapma ihtimalinin zayıf olmasından dolayı övülür. Ahîlerin birer meslek sahibi kişiler olması ve meslek sahibi olmaya teşvik edilmeleri de, helal kazanca ve el emeği ile geçinmeye verdikleri önemden dolayıdır. Bu hususta, Hz. Peygamber'in yukarıda zikredilen "Hiçbir kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir." ve "En temiz kazanç, kişinin kendi elinin emeği bir de dürüst ticaretin kazancıdır"[26] ve "Allah'ın peygamberi Dâvûd aleyhisselâm da kendi elinin emeğini yerdi."[27] hadisleri referans olmuştur. Bu yönüyle Ahîlik, başkalarının sırtından geçinme duygusu ve amacıyla mücadele etmek ve kendi el emeği ile geçinmeyi yaygınlaştırıp "kendi kendine yeter olma" hedefini güden bir sistem olmuştur. Ahî, gerçek bir Müslümanda bulunması gereken bütün vasıflara haiz olacak, dinin bütün icablarını yerine getirecektir. O çalışan, kazanan ve fakirlere yardım eden iman sahibi bir insandır.[28] Nitekim zikrettiğimiz hadislerin fütüvvetnamelere yansımalarını görmek mümkündür. "Zîrâ hiç andan halâl lokma yokdur kim kişi kendü emeginden yiye. Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selem buyurur: " ما اكل احد طعام قسط خير من يأكل من عمل يديه من الصحاح" Ve hem Hz. Rasûlüllah (sav) kesb itmek terhibitmişdür. Nitekim hadisinde buyurur: " لان يا؛خذ احدكم رجل فيحتطب علي ظهره فما تأكل و يتصدق خير له من ان يأتي رجلا فبشاكم اعطاه او منعه ذالك فان يد العليا خير من السفلي" Yani "Be dürüsti, bir kimse ki bir ipi alup arkasıyla odun getürse, satup bir mikdarın yiyüp bir mikdarun sadaka eylese ana yigrekdür kim bir kimseye varup nesne dileyüp ya vire ya virmeye."[29]

---

24 Gürel, *RazaviFütüvvetnamesi*, 70.

25 Rahşan Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi İnceleme-Metin*, (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1992), 70.

26 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 141.

27 Buhârî, Buyû, 15.

28 Adil Gülvahaboğlu, *Ahî Evran Veli ve Ahîlik*, (Ankara: Memleket Yayınları 1991), 52.

29 Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, s. 68.

Aynı şekilde Fütüvvetnamelerde "helal kazanç ve elinin emeğini yemek" prensibinden hareketle peygamberlerin her birinin meslek ehli olduğunu beyan edilip örnek gösterilirler. Hz. Âdem çiftçilik; Hz. Nuh marangozluk; Hz. İdris terzilik; Hz. Davut demircilik ve zırh örücülüğü; Hz. Musa çobanlık; Hz. Peygamber'in çobanlık ve ticaret yaptığı aktarılır. Bu çerçevede insanların helâl kazanç için çalışıp alın teri dökmesi gerektiği bir fütüvvetnâmede şöyle anlatılmaktadır: "Kul rızkını Allah'tan bildikten sonra içtihat edip talebinden imtina ede. Rızkını Allah'tan görüp kesbi sebep bile. Muhakkak rızık Hüdâ'dandır. Kesb farzdır. Kesbi farz bilmeyenin kazancı helâl değildir. Eğer kesb farz olmasa, enbiya ve evliya kesb için uğraşmazdı."[30]

Ahînin elinin emeğini helal yoldan yemesi için öncelikle bir meslek sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Bir iş, bir meslek sâhibi olan ahîler ve mensuplarının ellerinden düşürmedikleri eserler olan Fütüvvetnâmelerde bu hususta telkinlerin var olması tabiîdir. -"Ahî'ye bir pîşe ve san'at gerekdür, ona meşgul ola. Eğer pîşesi yoğısa ona fütüvvet değmez. Fütüvvet âna halâldür kim kesb kazana hâlalden... Anun kesbi olmayıcak yidürmesi dahî olmaz."[31] "Pişe" kelimesi, iş ve meslek anlamındadır. Buradaki ifadeden açıkça anlaşıldığına göre ahî mutlaka bir işle, bir meslekle meşgul olmalıdır. Yani işsiz ve başıboş dolaşan biri olmamalıdır. Bu mesleğinde, yaptığı işinde de kazancını helâlinden elde etmelidir. Çünkü kazandığını başkalarıyla paylaşacağı, yani elde ettiğinden başkalarına da yedireceği, paylaşacağı için, malı arı, temiz yani helâl kazanç olmalıdır. Kazanmadan yediremeyeceği için mutlaka çalışmalıdır. Bu ifadelerden, ahîlerin helal kazanç adına iş sahibi, meslek sahibi olmalarının teşvik edildiği anlaşılmaktadır.

Öte taraftan ahîlerin birer meslek sahibi kişiler olması helal kazanca ve el emeği ile geçinmeye verdikleri önemin bir göstergesidir. Ahîlik'in aynı zamanda bir esnaf ve sanat teşkilatı olması dolayısıyla önümüzde başkasına el açmayan kendi emeği ile geçinen bir grup söz konusudur. Ahîlik insanlara iş alanı sağlamış, yabancı sanatkârlarda ekonomik rekabete destek olmuş, üretim kalitesini korumuş, ihtiyacın tespitinde rol almış, ekonomik bağımsızlığa katkıda bulunmuş, ihtiyaç sahiplerine destek olmuş önemli bir kurumdur. Ancak tüm bu sayılanların temelinde "helal kazanç" düşüncesi hâkimdir.

---

[30] Alâeddîn el-Hüseynî, Fütüvvetnâme, vr. 53a; Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, s. 68. Âdem cennetden sürüldükten sonra yirde ekin ekerdi ve Şit Nebi hallaçluk ederdi ve İdris Nebi derzilük iderdi ve Nuh Nebi çölmekçilük iderdi ve İbrahim Halil yaycıluk iderdi. Ânun işinden bir yay, Hz. Resûle değmiş idi, anunla gazada ok atarlardı. Ve Dâvûd Nebi zırh işlerdi ve Süleyman Nebi zenbil örerdi Ve ekser ashab dahi tabiin ve ulema meşayih-ı selef rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmeîn ehl-i kesb idiler.

[31] Burgazi Fütüvvetnâmesi, 125.

Aynı şekilde ahînin doğru olması ve hak ettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapmaması ahlak kuralı haline gelmiştir. Söz konusu kuralları her ahînin öğrenmesi gerektiği ve bunlara göre amel etmekle sorumlu olduğu, aksi halde yani helal olmayan yollara tevessül ettiği takdirde karşılaşacağı uhrevi yaptırım ısrarla hatırlatılır. "karnında haram lokma olanın ibadetinin kabul edilmeyeceğine" hükmedilmesi bunun en açık ifadesidir[32]ve fütüvvetnamede bu durum şöyle ifade edilir: "Şerîatde kendizüne lâ büd olan kitab-ı ibâdât ve muâmelâtı öğrene ve amelin öğrene ki ta halali haramdan ve şüpheden seçe ki riyaya düşe ta bey-ı fasidle satu-bazarda malın haram ide ve yidüği lokma haram ola, ne ûzü billah kıldığu namaz ve virdüğü zekat ve sadaka kabul olmaya ve cennete girmeye ve teni cehenneme lâyık ola. Nitekim server-i kâinat ve mefhar-i mevcûdât "Men sallâ fî badnihi taâmün min harâmin ve alâ zahrin melbûsin min harâmin lam (y?) tükbal salâtühü" buyurur. Hadisin manası budur kim "Her kim ki namaz kıla ve anun karnında haramdan yimek ola yahod arkasında haramdan giysi ola, ol kişinün namazı kabul olmaya" Zira bir yirde dahi buyurmuştur: "gâle rasûlüllâhi sallallâhü aleyhi vesellem men iktesebe mâlen min harâmin fe in tasaddakahü bihi lem yükbel minhü fe in terakehü verâe kâne zâdehü ilâ'n-nâri" Yani "Her kim ki haram kesbden mal kazansa ol mal, sadaka kabul olmaya ve eğer sonında koyup giderse kendüye cehennem azığı ola." Ve bir yirde dahi buyurmuştur: "gâle rasûlüllâhi sallallâhü aleyhi vesellem küllü cismin ğuziye bi'l-harâmi lâ yedhulü'l-cenne ve'n-nâru evlâ bihi" Yani "Her ten ki haramdan yimeklene, cennete girmeye" Hak Teâlâ haram yimekden nehy kıldı: "ve lâte'külû emvâleküm (beyneküm) bi'l-bâtılı" ve bir yirde dahi buyurur: "ve lâ taktülû enfüseküm" Nitekim nefsünüzi depelemek mukarrerdür, her kim haram yise nefsi anı depelemişdür. Zira nefsinün halallüği ve ta'azzübine kendü sebeb olmışdur." Pes haramdan muhkem sakınmak gerekdür ta fütüvvetten düşmeye. Zira haram yiyende, haram giyende fütüvvet karar kılmaz."[33]

İş yerini ibadet yeri olarak gören Ahilik'te çalışmanın özü helalinden kazanmak ve helal yerlere harcamaktır. Ahî babaları da kalfalıktan ustalığa geçene, harama bakmaması, haram yememesi ve içmemesini nasihat ederdi. Ahilik'te kalfalıktan ustalığa geçenin kulağına ahî babası tarafından şu sözler söylenirdi: "Harama bakma, haram yeme, haram içme, doğru, sabırlı, dayanıklı ol, yalan söyleme, büyüklerden önce söze başlama, kimseyi kandırma, kanaatkâr ol, dünya malına tamah etme, yanlış ölçme, eksik tartma, kuvvetli ve üstün durumdayken affetmesini, hiddetli iken yumuşak dav-

---

[32] Mehmet Saffet Sarıkaya, XIII.-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2002), 77.

[33] Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi İnceleme-Metin*, 68.

ranmasını bil..."[34] Görüldüğü üzere en başta haram-helal sınırlarına riâyet edilmesi talimatı verilmekte, helal kazanç teşvik edilmektedir. Eğer üye uyarılara rağmen Ahilik prensiplerine aykırı davranıp müşterisini aldatırsa, yalan söylerse derhal "Ahi Baba" tarafından yargılanır ve mutlaka cezalandırılır. İşte bundan dolayı Ahilik teşkilatı İslami ticaret anlayışını koruyan, bir iman, yiğitlik, cihad ve ahlak ocağı idi. Görüldüğü üzere helal kazancı temin için dünyevi tedbirler de ihmal edilmemiş, söz konusu ilkeyi içselleştirmemiş üyeler Ahilik'ten uzaklaştırılmıştır.

Aynı şekilde helal kazanç konusundaki hassasiyetlerinden ötürü İbn Nüceym, eskiden tüccarların yolculuğa çıktıklarında danışmanlık yapmak üzere yanlarında fakihleri götürdüklerini aktarmaktadır.[35] Kuşkusuz bunda tüccarların helal kazanç elde etme ve harama düşmeme yönündeki düşüncelerinin önemli olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Ahiler ise bu konudaki kılavuzluğu Fütüvvetnâmelerden almışlardır.

Yine ahîlik literatüründe helal kazanca teşvik sadedinde geçmiş büyüklerin hikâyelerine yer verilir. Fütüvvet ehlinin kıssadan hisse alıp helal kazanca riayet edilmesi yönünde söz konusu hikâyelerin de etkili oldukları söylenebilir. Ve haber-i aharda gelmişdür kim "Bir gün Hz. İsa'nun yolı makberelere uğradı, mekâbir ehlinün ahvali ana keşfoldı. Gördi kim bir makberde bir kişiye azaba iderler. Hak Teâlâ'dan hacet diledi, ol ölüyi diri kıla. Hak Teâlâ hacetin kabul kıldı ve İsa (as) andan sordı kim "Sen ne amel kıldun ki bu azaba müstahak oldun?" Eyitdi: "Ya Nebiyallah! Ben dünyada hammal idüm, bir gün bir kişi odun satun aldı, bana eyitdi ki evüme ilet didi. Götürüp giderken dişümde bir nesne kalmışdı, arkamda olan odundan bir kıymık koparup anunla kurcadum, anunla giderem ta öleliden beri anun azabın çekerem Yâ İsâ! Dile beni Hak'dan, ola ki azabı benden ref ide. "İsâ (as) dahi dua eyledi, Hak Teâlâ eyitdi: "Yâ İsâ! Ol hak ıssı halâl itmeyince ol azabdan kurtulamaz." Pes İsâ vardı, odun ıssından halalluk diledi, andan sonra ol kişinün azabı ref oldı.[36]

Ahîliğe ilişkin eserlerde geçen aşağıdaki kıssa da helal kazanç ve çalışmanın önemine işaret etmektedir: İmam-ı Azam'a birisi gelip,« Ey İmam! Bana yirmi dört saatte nasıl ibadetler yapacağımı bildirir bir liste vermeni rica ediyorum» der. Büyük imam o kimseye İslam'ın ticaret hakkındaki emir ve öğütlerini içeren bir liste sunar. Adam «Ya imam ben mi yanlış söyledim,

---

[34] Gülvahaboğlu, *Ahî Evran Veli ve Ahîlik*, 220; Mahmut Tezcan, Ahilikte Gençlik ve Eğitimi, *Milli Kültür Dergisi*, sayı:89, (Ankara, 1991), s. 29.

[35] İbn Nüceym, Zeynüddîn b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerh Kenzi'd-dekâik*, (neşr: Ahmed Izv İnâyeti'd-Dımaşkî) Beyrut, 2002, V, 398.

[36] Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, s. 76-77.

yoksa siz mi yanlış anladınız? Ben sizden ibadet listesi istedim, siz ise bana ticaret listesi verdiniz » der. İmam, dünyalar durdukça geçerli olacak can simidini muhatabına giydirir: "Aşı helal olmayanın işi helal olmaz".[37]

Şeyh Ebû Tâlib-i Mekki (ra) getürmişdür kim meşayıh-ı selefün birinden rivayet ider, eydür: "Bir tâcir dostum vardı, vefat itmişdi. Bir gice vakıamda gördüm, eydür: "Halûn nice oldı? Eyitdi: "Bana elli bin name getürdiler, eyitdüm: Bu nameler günah namesi midür?" Eyitdiler: "Yok, halk ile itdügün muamele namesidür. Dünyada elli bin kişiyle satu-bazar itmişsin, her birine name yazıldı, Kıyamet güninde Hak Teâlâ Hazretine arz olınsa gerek, her bir nameye ferden ferda hisâb virsen gerekdür" didiler.[38]

Ahilik'te İslam hukuku tarafından haram sayılan şarap içme, zina, yalan, gıybet ve hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdir. Meslekten ihraç uygulaması ile konu, sadece manevî yönü bulunan, vatandaşın vicdanına havale edilmiş ve yaptırımı olmayan bir müessese olmaktan çıkmaktadır.

2.2. Ahilikte Helal Kazancın İlkeleri

İlahi ilkelere dayanmayan iktisadî ve ticarî bir hayatın sağlıklı bir şekilde yürümesi ve ayakta kalması da mümkün değildir. Bu doğrultuda Fütüvvetnâmelerde, ticarette İslâm'ın koyduğu ahlaki, hukuki ilke ve kurallara dikkat etmenin helal kazançla yakından ilgisi olduğu ısrarla belirtilir. Helal kazancın ana esası olan doğruluk ve haram kazanç vasıtası olan yalan, hile ve aldatma üzerinde önemle durulur. Bildiride her ne kadar ilkeler iki ayrı başlık altında toplamaya gayret edilmişse de esas itibariyle iki başlık birbiriyle iç içedir. Helal kazanç için bu ilkeler birbirinin lazımı gayr-i mufârıkıdır. Esasen başlıkları çoğaltmak mümkün olsa da bildiride öne çıkan ve en temel olanları nazar-ı itibara alınmıştır.

2.2.1. Doğruluk

Yüce Allah, Peygamberlerine ve tüm insanlığa öncelikle niyette, iradede, ilim ve amelde kısacası hayatın her alanında sözde ve özde doğruluğu emretmiştir. İnsan için çok kârlı, üstün ve hayırlı bir kazanç kapısı olan ticareti teşvik eden Hz. Peygamber, ticaretin temelini doğruluk ve dürüstlükle birey ve topluma hizmet anlayışı üzerine kurmuştur. Ticaretin diğer ahlakî kuralları, işin özü ve esası olan doğruluk üzerine binâ edilmiştir. Dürüst ya-

---

[37] Vahit Göktaş, Ahîlik ve Tasavvuftaki Bazı Müşterek Ahlaki Ögeler, *Ahîlik Uluslararası Sempozyum, "Kalite Merkezli Bir Yaşam"*, Kayseri, 20011, s. 121-122; Hami Usta, *Ahîlik ve Ticaret Ahlakı, "İş ve Ticaret Ahlakı"*, (Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 1996), 5.

[38] Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, s. 75-76.

pıldığı zaman, aldatmaya yönelik işlere tenezzül edilmez ise böyle bir ticaretle uğraşan tüccarlar için dünya kazancı olduğu gibi ahirette Peygamberler, Sıddıklar ve şehitlerle beraber olmanın yanı sıra Allah'ın (c.c) gölgesi altında bulunma müjdesi vardır.[39]

Ahîlik, kendini ve yakınlarını geçindirecek insaflı ve dürüst bir ticarete karşı olmayıp mal biriktirme ve yığına peşinde koşan haris ve istismarcı ticarete karşıdır. Bu noktada Ahiler, insanların en doğru sözlü, güveniliri Muhammedü'l-Emin olan Hz. Peygamber'in sünnetindeki doğruluğu öven, özde ve sözde doğru olmaya teşvik eden şu mesajlarını kendilerine şiar edinmişler: "Kuşkusuz, doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de şüphesiz cennete iletir. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddîk olarak yazılır. Yalancılık da (insanı) fücûra götürür. Fücûr da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında kezzâb (çok yalancı) diye yazılır."[40] buyurur. Bir diğer hadiste ise "Bir kimse yalan söylemeyi ve yalanla iş yapmayı terk etmiyorsa, Allah'ın onun yemesini içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur."[41] buyurarak ticari muamelelerine yalanı alet edenlerin oruçlarının kabul edilmeyeceğini belirtmektedir. Yine ahîliğe esas teşkil eden bir diğer hadiste yalanla ilgili olarak, "Üç sınıf insan vardır ki, kıyâmet gününde Allah onlara bakmayacaktır. Bunlardan birisi, ticaret malını yalan yeminle satıp tüketendir."[42] buyrulur. Benzer hadiste bir "Alıcı ve satıcı doğru söyler, her şeyi açıkça ortaya koyarlarsa, alışverişleri hayırlı ve mübârek olur. Gerçeği gizleyip yalan söyleyerek yapılan alış-verişin bereketini Allah yok eder."[43] buyrulur. Başka bir hadis ise "Müslüman Müslümanın kardeşidir. Bir Müslüman'ın, kardeşine ayıbını açıklamadıkça ayıplı bir malı satması helâl olmaz."[44] buyrularak Müslüman kusurlu mal satarak kazancına haram karıştırmaması konusunda uyarmaktadır "(Namuslu, dürüst) tüccar kazançlı, karaborsacı ise mel'ûndur."[45] Bu bağlamda bir diğer hadiste de "Aldatan benden/bizden değildir"[46]buyrulur.

Yukarıda zikredilen hadisleri kendine rehber edinen Ahilik sisteminde de, doğruluk, dürüstlük, emanete riayet, cömertlik, yardımseverlik gibi değerler ön plandadır. Ahi, doğruluk ve dürüstlüğünden emin olunan kişidir. "Eli eksik tartmaz, hak olmayana uzanmaz. Yalan bilmez, iftira etmez."

---

39 Tirmizî, "Buyû", 4. Ayrıca bk. İbn Mâce, "Ticârât", 1.

40 Buhârî, "Edeb", 69; Müslim, "Birr", 103-105.

41 Buhârî, "Savm", 8, "Edeb", 51.

42 Tirmizî, "Buyû", 5.

43 Buhârî, "Buyû", 19.

44 İbnMâce, "Ticârât", 45.

45 İbnMâce, "Ticârât", 6.

46 Müslim, "İmân", 164; Ebû Dâvûd, "Buyû", 50; Tirmizî, "Buyû", 74; İbn Mâce, "Ticârât", 36.

Doğruluk ve dürüstlük Ahilik değer sisteminin özünü oluşturmaktadır. Genel anlamda ahilerin topluma mal ettikleri bir temel değerdir. Doğruluk ve dürüstlük değeri Ahiler sayesinde toplumda o derecede yaygınlaşmıştır ki, H. A., Munro Butler Johnstone'nin "Onların arasında senet alıp vermek gibi bir adet yoktur. Türk'ün sözü onun senedidir. Borcunu red etme ve sahtekârlık onlar arasında bilinmeyen bir şeydir" tarzındaki tespiti bunu açıklamaya yeter.[47]Zira füttüvvetnâmelerde geçen şu ifadeler onların rehberi olmuştur. "Pe be-dürüsti ki üstün el, altındaki elden yigrekdür." Hak Subhanehü ve Teâlâ mü'minlere helal kesb buyurdı, peygamberlere buyurdugı gibi. Nitekim Hz. Rasûlüllah (sav) buyurur: قال رسول صلعم ان الله طيب لا تقبل الا طيبة و ان الله امر المؤمنين بما امر به المرسلين فقال يا ايها الرسل كلوا من الطيبات ما رزقناكم" Ve bir yirde dahi buyurur: قال رسول الله صلعم اطيب ما اكل الرجل من كسبه" Yani "Be dürüstî kişi kendü kesbinden yig nesne/yimez." Hz. Resûlüllah (sa) eyitdi: "Şöyle dimen, eger bunu sa'yi nefs için, kimseye muhtaç olmasam diyü ola, be-dürüsti ol, benüm yolumdadur[48] ve eger sa'yi atası, anası ya oğlancuğu içün ola, be-dürüsti ol, Hak Te'âlâ yolındadur. Ve eger hod malum çoğ olsun, anunla iftiharlanam diyü sa'y iderse, be-dürüsti ki ol, Şeytan yolındadur" diyü buyurdı. [49]

Ahîlerin teşkilatta aldıkları meslekî eğitim ve terbiye, doğru-dürüst çalışmalarını, müşteriye saygı gösterip aldatmamayı, kaliteli mal üretmeyi gibi ahlakî ilkeleri telkin etmektedir. İşinde hile yapan ve mesleğini kötüye kullanan esnaf, meslekten çıkarılmaya varıncaya kadar çeşitli müeyyide ve cezalara çarptırılmıştır.[50] Kişiyi ideal ölçülere yaklaştırabilmeyi hedef edinen Ahîlikteki bu cezalar, esasta suçluların terbiye edilip topluma kazandırılmasını amaçlamaktadır.

Ayet ve hadislerden ilham alan Fütüvvet ve Ahîlik teşkilatlarında helal kazancın önünde en büyük engel olan şu hususlar yasaklanmıştır: 1- Hileli ve çürük mal satma 2- Müşteriden fazla para alma 3- Bir başkasının malını taklit etme 4- Noksan tartma ve bozuk terazi kullanma 5- Sahte ve kalitesiz mal üretme.[51] İfade edildiği gibi Ahilikte malın kalitesiz-çürük-ayıplı üretil-

---

47 Erken, Veysi, Ahilik Teşkilatının Vizyonu, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 1999, Kırşehir, s. 130.

48 Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, 68.

49 Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, s. 69.

50 Hulusi Doğan, *Ahilik ve Örtülü Bilgi*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006), 145.

51 Hayrettin İvgin, "Ahîlerde Ahlâkî Değerler ve Bunların Ticarette Uygulanması", *I. Uuslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, 74; Murat Özaydın "Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı", *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu II*, Kırşehir, 2005, s. 706.

mesi yasaktır. Para hırsı olmadığı için çok para kazanmak amacıyla ucuza mal etme, helal olmayan kazanç yollarına tevessül etme gibi zayıf bir iktisadî ahlâk geleneği yoktur.[52] Bugün uygar dünya ülkeleri, ticarî ve sosyal yaşamda bu değerleri oluşturmaya ve hâkim kılmaya çalışmakta, ancak istenilen olumlu gelişmeler yeterince sağlanamamaktadır. İşte bu yönüyle Ahîlik kültürü ve felsefesi; asırlardır esnaf, tüccar, sanatkâr ve çok çeşitli ticarî işletmecilik yapan insanlara daima ilham kaynağı olmuştur.[53]

Doğruluk bağlamında ele alınması gereken konulardan biri doğru ölçüp tartmadır. Ticari hayatta helal kazanç için doğruluk kadar, ölçüp tartmada doğruluk da önem taşımaktadır. Bu konuda da fütüvvetnâmelerde uyarılar söz konusudur. "Çün fütüvvet-dâr olan bunun gibi amellerden perhiz itmek gerekdür. Hz. Resûlüllah (sa) buyurur:" لشر الراق من رق الشيطان سند وكيف ذالك يا رسول الله قال ما نقص احد من المكيال و الميزان قبضه اوضمة واخذ الشيطان ذالك ارزاقهم" Yani "uğrularun yaramazı, Şeytan uğrusıdur". Eyitdiler: "Nicedür ya Resûlüllah!" Eyitdü: "Her kim ki kileden, terazudan eksük virse, Şeytan anı uğrular, Şeytan'un rızkı andandur. "Ve haberde gelmişdür kim "kıyamet gününde her satucıyı turguralar, dünyada ne kadar kişiyle alım-satım itdiyse her birinden başka başka hesabın alurlar. Eger bir zerre mikdarı kimsenün hakkı, üzerinde ise, hasenatından alurlar, üstine virürler, eger hasenât bulınmaz ise günahından hakkına göre cehenneme yükledürler. Ol günah ile cehennemde azab iderler" didi.

Fütüvvetdar gerekdür kim eksük arşun ve taş ve kile tutan ehl-i cehennemdür. Nitekim Hak Teâlâ buyurur, Kelâm-ı kadîm'inde: " قوله تعالي الاية ويل للمطففين الذين اذا اكتالوا علي الناس يستوفون واذا كالوهم او وزنوهم يخسرون" Yani Cehennem ol kimseler içündür kim halkdan nesne almalu olsa, büyük arşunla alup ve yahod ağır taşla ala, ya büyük kileyle alup satmalu oldukda eksük kileyle". Hak Teâlâ'nun emrine hilaf itmiş olur. Zira Hak buyurdı: "Kaçan kileyle ölçmelü olsanuz, beraber ölçün ve terazuyla tartmalu olsanuz, beraber tartun." Nitekim Hak Teâlâ, Kelâm-ı kadîminde buyurur: " اوفوا الكيل اذا كلتم وزنوا بالقسطاس المستقيم" Ve bir yirde dahi Kelâm-ı kadîm'inde buyurur: " واقيموا الوزن بالقسط ولاتخسروا الميزان" Pes Hak Teâlâ'nun emrine muhalefet iden asi olur ve asi olan ehl-i fütüvvet olmaz, hem Hak Teâlâ'nun emrin sıya. Ve Şuayb Pey-

[52] Gülvahaboğlu, *Ahî Evran Veli ve Ahîlik,* 261.

[53] Mehmet Gürdal, "Ahîlik Kültür ve Felsefesinin Meslek Etiği ve İş Ahlâkı Açısından Turizm Sektörüne Uygulanabilirliği Konusunda Bir Araştırma", *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu I,* Kırşehir, 2005, s. 513.

gamber'ün kavmini halka eksük arşunla ve hem eksük taşla ve yalan şirayla bazar eyledüklerinden ötrü Hak Sübhanehü ve Teâlâ helak eyledi. Ve Nuh Peygamber'ün kavmi ve Ad kavmi ve Semûd kavmi ve Hûd Peygamber'ün kavmini helak eyledügi gibi. Zira Şuayb Peygamber kavmine her ne denlü cidd ü cehd idüp nasihat iderdi: "Ey kavm! Biri birünizi aldaman, almada ve satmada hak alun, hak virün." Nasihatlerini istemeyüp eydürlerdi: "Hükmümüz malumuza geçer, ne gerekse idevüz" dirlerdi. Lâ cerem Hak Teâlâ, ol kavmi helak itdi. Nitekim anlarun hallerini Hud suresinde haber virür: " و الي مدين اخاهم شعيبا قال يا قوم اعبدوا الله ما لكم من اله غيره ولا تنقصوا المكيال والميزان اني اريكم بخير و اني اخاف عليكم عذاب يوم محيط "

و يا قوم اوفوا المكيال و الميزان بالقسط ولا تبخسوا الناس اشياءهم ولا تعثوا في الارض مفسدين

قوله تعالي و لماجاء امرنا نجينا شعيبا والذين امنوا معه برحمة منا واخذت الذين ظلموا الصيحة فاصبحوا في دارهم جاثمين[54]"

Görüldüğü üzere ticarette doğruluk ahînin öne çıkan vasıflarından olup, üzerine helal kazancın bina edildiği temel ilkelerden biridir. Tarihsel süreçte de Ahîliğin temel dinamiklerinden birini teşkil etmiştir.

2.2.2. Yalan, Hile ve Aldatmadan Kaçınma

Kazancın helal ve bereketli olmasını, yalan, hile ve aldatmadan uzak olması şartına bağlayan Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Alışveriş yapan iki kişi, birbirlerinden ayrılmadıkça veya ayrılıncaya kadar (caymakta)muhayyerdirler. Eğer dürüst alışveriş yapıp da her şeyi olduğu gibi açıklarlarsa alışverişleri bereketli olur. Eğer bazı hakikatleri gizleyip yalan söylerlerse alışverişlerinin bereketi kalmaz."[55] Ahîlere göre de "doğrulukla yapılmayan iş bereket getirmez, getirse de bu sürekli olmaz." Hz. Peygamber, bir hadislerinde de ticarette çokça yemin etmekten sakınılması gerektiğini, zira bunun malın satılmasına yani sürümün artmasına sebep olsa da bereketi gidereceğine dikkat çekerek uyarıda bulunmuştur.[56] Bu bağlamda, Yalan yere şahitlik, tezvir (yalan söylemek), faizcilik fütüvvetnâmelerde kınanmaktadır.[57]*"Alıcı ve satıcı doğru söyler, her şeyi açıkça ortaya koyarlarsa, alverişleri hayrlı ve mübârek olur. Gerçeği gizleyip yalan söyleyerek yapılan alışverişin bereketini Allah yok eder."*[58]Ve dahı Resûl Hazretleri'ne sual itdiler: "Bu âyet-i

---

[54] Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, s. 74-75.
[55] Buhâri, "Buyû'", 19; Müslim, "Buyû'", 8.
[56] İbn Mâce, "Buyû'", 30.
[57] Bkz. Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 112-113.
[58] Buhârî, Buyû, 19.

kerîmeyi Hak Teâlâ bir taifeye buyurdı, " قوله تعالي الذين امنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم اولئك لهم الامن وهم مهتدون" anlar kimlerdür?" Eyitdiler: "Anlar mü'minlerdür kim eylük itdiler, yalan söylemediler ve gönüllerini toğrı, pak tutdılar ve karnların ve ferclerin sakladılar haramdan".[59] Bu yüzden ahîlik sisteminde doğruluk ekonomik bir öz taşımakta, eşyanın bilinen biçimde imâl edilmesi ve belirli bir fiyata satılması anlamına gelmektedir. Bunun içindir ki, sanatla ahlakı bütünleştiren, Hz. Peygamber'in "Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bir Müslüman kardeşine, ayıbını açıklamadıkça ayıplı bir malı satması helal olmaz."[60] hadisini şiar edinen Ahilikte, ahi ürettiği mal ile neredeyse özdeşleşmiştir. Ahînin şahsiyetindeki mükemmelliği kısacası güzel ahlakını mesleğine yansıtarak kaliteli mal üretmesi ilke edinilmiştir. Mal belli bir ihtiyacı karşılayacak şekilde kusursuz ve tam olarak üretilirdi. Hileli, çürük iş yapmak, belirlenen fiyatın üstünde mal satmak, başkasının malını taklit etmek büyük suç sayılırdı. Kalitesiz mal üreten, tüketiciyi aldatan, yüksek fiyatta mal satan esnaf ve sanatkârların iş yeri kapatılır ve toplumsal hayattan dışlanırdı. Ahîler zulüm ve haksızlıklara karşı amansız bir mücadele verdikleri gibi, kendi aralarında da herhangi bir üye ahîlik prensiplerine aykırı davranıp müşterisini aldatırsa, yalan söylerse derhal "Ahî Baba" tarafından yargılanır ve mutlaka cezalandırılırdı. İşte bundan dolayı Ahîlik teşkilatı İslamî ticaret anlayışını koruyan ve hayata aktaran bir yapı olarak işlev görmektedir.[61]Ahîlikte sağlıksız mal üretenlerin, kalitesine uymayan mallarının toplatıldığı esnaf, aynı zamanda kendisi "yolsuz" ilân edilirdi. Yolsuz olanlarla diğer esnaf ve müşteriler alışverişte bulunmazlar, böylece de ona uygulanan bu ambargo sonucunda da o kişi, mesleğinde barınamazdı. Nitekim vesikalardan anlaşıldığına göre, bu türlü uygunsuz yola düşen esnafların hak ettikleri cezaları aldıkları görülmektedir.

Ahîlik ticaret ahlakında müşteri velinimettir. Bunun içindir ki, müşteriye hileli ve kusurlu mal satmak, fahiş fiyatla malı satmak, başkasının malını taklit etmek, ölçü ve tartıda hile yapmak yasaklanmıştır. Ebu Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resulüllah (s.a) bir ekin yığınına uğramış ve elini onun içine daldırmış da parmaklarına ıslaklık dokunmuş. Bunun üzerine: "Ey ekin sahibi! bu ne?" buyurmuş. Ekin sahibi: Ona yağmur isabet etti ya Resulallah demiş. Hz. Peygamber "O (ıslak) kısmı insanlar görsün diye ekinin üstüne koysa idin ya! Aldatan benden değildir…" buyurmuştur. Ahîliğin bu ilkele-

---

59 Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi*, s. 71.

60 İbnMâce, "Ticarât", 45.

61 Kadir, Özköse, Ahîlikte Ahlak ve Meslek Eğitimi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 15:2, s.13.

rinin "Bizi aldatan bizden değildir." buyuran Hz. Peygamber'in özellikle ticari hayatı düzenleyen aşağıdaki hadislerinden neşet ettiği aşikârdır: "Üç sınıf insan vardır ki, kıyamet gününde Allah onlara bakmayacaktır. Bunlardan birisi, ticaret malını yalan yeminle satıp tüketendir."; "Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bir Müslüman kardeşine, ayıbını açıklamadıkça ayıplı bir malı satması helal olmaz." "Dürüst tüccar kazançlı, karaborsacı ise mel'undur." Peygamberî ahlakla yetişen ve nebevi mesajları ruhuna yerleştiren insan/ahi, velinimet saydığı insanı kandırmaz; müşteri memnuniyetini ön planda tutar. Pes fütüvvet-dâr gerekdür kim müşfik olan ve mütedeyyin olan ve şeriatde ve tarikatde sabit-kadem ola ve kesbini haramdan ve şüphelü mâldan kendüyi mahfuz kıla ve sanayi-i mekruhdan ictinab ide. Husûsan ol san'atdan ki anda esbâb-ı hevâ ola. Ve bir kimsenün ki haramdan sakınması olmasa ve kesbi haram idügin bile, anunla satu-bazar eylemeye ve işledügi işde yahod satduğı nesnede 'aybı olsa gizlemeye, alana aybını diyüvire, hiç kimseyi satu-bazar iderken aldatmaya. Ve haberde gelmişdür kim "Resûlüllah (sav) buğday almağa bazara vardı, bir çuvala elin sokdı, mübarek eli yaş oldı. Eyitdi: "Bu iş nedür? Buğday ıssı eyitdi: "Yâ Rasûlallah! Bir pâre ıslak buğdayum vardı, bile katdum." Rasûl Hazreti eyitdi: "Niçün ol yaşı çuvalun ağzına komadun, ta ki her kişi anda anı göre. "Ve bu hadîs-i şerîf i anda buyurdı: "من غشنا فليس بهاذا" Yani "Her kim ki benüm ümmetümi aldatsa, ol, benüm ümmetünden degüldür ki ehl-i insaf ola, kendüye ne sanursa her müslümana dahi anı sana. Hz. Rasûl buyurur: " لن يؤمن احدكم حتي يحب لاخيه ما يحب لنفسه" Eger bir kimsenün satuluk metaı olsa, bahasın bilmese, ol kişiyi aldayup degerinden eksük almaya, eger kendüden bir kimse bir metaı satun almalu olsa, ol kişi ol metaın bahası ne idügin bilmese, anı degerinden artugu satmaya, insaf budur.[62]

Ahîlik sistemini oluşturmak için daha işin başında ve mesleğe girişte okunan Nakkaş Ahmed'in "Fütüvvet Hutbesi"nde İsrâ suresinin 32-39. ayetleri yer almaktadır. Bu ayetlerde kötü ve çirkin bir yol olan zinâya yaklaşılmaması, haksız yere bir cana kıyılmaması, yetim malı yenilmemesi, verilen sözün yerine getirilmesi (ahde vefâ), ölçü ve tartıda hile yapılmaması, bilgisizliğin ardına düşülmemesi, yeryüzünde böbürlenerek yürünmemesi, kibir ve gururdan uzak durulması ve Allah'tan başka ilahlar edinilmemesi buyrulmakta; bir anlamda dinî hayattan sosyal ve iş hayatına varıncaya kadar tüm alanları düzenleyen birey ve toplumun ahlakî olgunluğunu hedefleyen ilkeler sunulmaktadır.

---

[62] Gürel, *Razavi Fütüvvetnamesi,* s. 71-2.

Ahîlerin ticârî muamelelerinde helâl-harâma olan hassasiyetleri, kendileriyle ticâret yapan Gayr-i Müslimlerin dikkatini çekmiş, onların Müslüman olmasına vesile olmuştur. Anadolu'da İslam'ın yayılmasında etkili olmuşlardır.[63]

SONUÇ

Ahîlik İslam'ın helal kazanç anlayışını milli seciyeye tatbik ederek tarih boyunca iktisadi hayatımıza yön vermiştir. Ahilik Kurumu, tarih boyunca sahip çıktığı değerler doğrultusunda var olmuş ve aynı zamanda bu değerleri gelecek nesillere aktarma gayreti göstermiştir. Ahîliğin İslâm hukukundan referans aldığı değerlerin toplumda yaşatılması artık zaruri hale gelmiştir. Günümüz ticari hayatında helal kazanç anlayışı yerleştirilemediği için birçok sıkıntılar yaşanmaktadır. Bir diğer sorun da; bugün böyle bir sosyal kontrolü oluşturacak ne bir eğitim ne de yetiştirme mekanizmasının bulunmamasıdır. Söz konusu nedenlerle ahîlik müessesesi ile ilgili tarihî tecrübeden yararlanarak, günümüzde ahîliğe benzeyen kurumların, iş ahlâkı ve toplumla bütünleşmesi için gerekli örgütlenmenin yapılabilmesi, yine ahîlikle ilgili araştırma ve çalışmaların daha da derinleştirilerek, ciddî projelerin hazırlanması daha fazla kendini hissettirmektedir.

Bu doğrultuda;

a) Mesleği ile ilgili teorik bilgiler yanında, helâl kazanmayı hayatının vazgeçilmez ilkesi olarak benimseyen ahîliği, günümüze, modern hayata uyarlayıcı çalışmalar için gelişen teknolojiden yararlanılmalıdır.

b) Teorik ve kültürel bilgilerin uygulamaya yönelik, beceri kazandırıcı ve hayatın parçası olmayı öğretecek bir eğitimle doğrudan ilgili iş kolundaki çırak, kalfa ve ustaların yetiştirilmesinde, ahîlik örneğinden yararlanılması için gerekli çalışmalar behemehâl yapılmalıdır.

c) Ahîlikte İslam fıkhından beslenen helal kazanç ile ilgili esas ve kurallar, meslek liselerinde ve örgün eğitimde mecburî ders olarak yeni nesillere intikal ettirilmesinin yanında, ticaret odalarında, sendikalarda, çağdaş esnaf teşkilatları ve benzeri kurumlarda düzenlenecek konferans, çalıştay ve meslek içi eğitimlerle de aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

Anadol, Cemal, *Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Ekinci, Yusuf, *Ahîlik*, Ankara 1993.

---

[63] Abdullah Kaya, "Anadolu'nun Türk ve İslâm Yurdu Haline Gelişinde Ahîlerin Rolü ve Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 29, 554.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Ebuzziya yayınevi, 1935.

Çağatay, Neşet, "Ahîliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri", I. *Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Ankara, 1974, tıpkıbasım

Doğan, Hulusi, *Ahilik ve Örtülü Bilgi*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerh Kenzi'd-dekâik*, (neşr: Ahmed Izv İnâyeti'd-Dımaşkî) Beyrut, 2002.

İvgin, Hayrettin, "Ahîlerde Ahlâkî Değerler ve Bunların Ticarette Uygulanması", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Kaya, Abdullah, "Anadolu'nun Türk ve İslâm Yurdu Haline Gelişinde Ahîlerin Rolü ve Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 29.

Gazzâlî, İmam Muhammed, *Zübdetü'l-İhya*, trc. Ali Özek.

Gülvahaboğlu, Adil, *Ahî Evran Veli ve Ahîlik*, Ankara: Memleket Yayınları, 1991.

Göktaş, Vahit, Ahîlik ve Tasavvuftaki Bazı Müşterek Ahlaki Öğeler, *Ahîlik Uluslararası Sempozyum, "Kalite Merkezli Bir Yaşam"*, Kayseri, 20011.

Gölpınarlı, Abdülbâki, Burgâzi ve Fütüvvetnâmesi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15:1-4, İstanbul, 1953-1954.

Gürdal, Mehmet, "Ahîlik Kültür ve Felsefesinin Meslek Etiği ve İş Ahlâkı Açısından Turizm Sektörüne Uygulanabilirliği Konusunda Bir Araştırma", *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu I*, Kırşehir, 2005.

Gürel, Rahşan, *Razavi Fütüvvetnamesi İnceleme-Metin*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

Hüseynî, Muhammed b. Alâeddîn, Fütüvvetnâme, Ankara: Milli Kütüphane, 06MilYzA9670/3, 21b-91a.

Özaydın, Murat, "Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı", *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu II*, Kırşehir, 2005.

Özerkmen, Necmettin, "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları Sosyolojik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44, 2 2004.

Özköse, Kadir, Ahîlikte Ahlak ve Meslek Eğitimi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*15:2, 2011.

Sarıkaya, Mehmet Saffet, *XIII.-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Tezcan, Mahmut, Ahilikte Gençlik ve Eğitimi, *Milli Kültür Dergisi*, sayı: 89, Ankara, 1991.

Usta, Hami, *Ahîlik ve Ticaret Ahlakı, "İş ve Ticaret Ahlakı"*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 1996.

AHİLİKTE DOLAYLI VE DOLAYSIZ AHLAK KURALLARI

Dr. Öğr. Üyesi Recep Özdemir[*]

ÖZET

İş hayatında bireyler arası ilişkilerde, birey toplum ve birey devlet ilişkilerinde mevcut kuralların yeterli gelmemesi, yozlaşmanın giderek artması hatta neredeyse bozulan, yozlaşan davranışların normal olarak görülmeye başlanması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun çözümü için yazılı kurallar, kanunlar üretmek yerine daha çok manevi ve yazılı olmayan kuralların bireylere benimsetilerek sorunun çözülmesi ihtiyacı doğmuştur. Türk tarihi ve kültüründe uzun süre başarılı bir biçimde uygulanmış, örnek teşkil edecek Ahilik sistemi ve felsefesinin bireyler tarafından öğrenilmesi ve benimsenmesi ile sorunun çözümüne önemli katkı sağlayacağı beklenmektedir. Ahilik, her şeyden üstün tutulan insanın dünyasında ve ahiretinde mutlu olabilmesi için onu bir bütün olarak ele almış ve "insan-ı kâmil" diyebileceğimiz bir ideal tip ortaya koymuştur. "İnsan-ı kâmil" ahilik felsefesinde dolaylı ve dolaysız iş ahlakı ilkeleriyle donanmış bir insan modelidir. Ahiler ideal insan tipine ulaşmak için gerek doğruluktan ayrılmamak, cömert olmak, alçak gönüllü olmak, yalan söylememek, dedikodu yapmamak, nefsine hâkim olmak, iyi huylarını geliştirmek, kendisini halka adamak, eline diline beline sahip olmak gibi dolaylı iş ahlakı ilkelerini gerekse kanaatkâr olmak, iddihar yapmamak, yardımlaşma, iş bölümü, usta-çırak ilişkisi, bir sanat veya iş sahibi olmak gibi dolaysız iş ahlakı ilkelerini yüzyıllarca titizlikle uygulamışlardır. Bu çalışmada ahilerin uyguladığı dolaylı ve dolaysız iş ahlakı ilkeleri günümüzde vuku bulan sorunlar bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ahilik, Dolaylı Ahlak Kuralları, Dolaysız Ahlak Kuralları, Etik*

---

[*] Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslâm bilimleri İslâm Hukuku Bölümü,

INDIRECT AND INTERNAL MORAL RULES IN AHISIZM

ABSTRACT

In the relations between the individuals in the business life, it is an important problem that the existing rules do not come up sufficiently in the relations between the individual and the society and the individuals and the state, and the corruption gradually increases and even the degenerated and degenerated behaviors begin to be seen as normal. For the solution of this problem, it is necessary to solve the problem by adopting the rules rather than the written rules and laws. It is expected that the Ahi-lity system and philosophy, which has been applied successfully for a long time in Turkish history and culture, will make an important contribution to the solution of the problem by learning and adopting by the individuals. Ahisizm has considered it as a whole and has put forth an ideal type in which we can say "human-perfection" in order that a person who is superior to everything can be happy in the world and in the afterlife. "İnsan al-Kamil" is a human model equipped with the principles of direct and indirect business ethics on the philosophy of ethics. To reach the ideal human type, the Ahisizm is required to be guilty of indirect labor ethics principles such as not being righteous, being generous, being humble, not lie, do not gossip, dominate, develop good people, for centuries, the principles of direct business ethics, such as not making prosperity, helping, part of the work, master-apprentice relation, being an art or a business owner. In this study, it is aimed to evaluate the indirect and direct business ethics principles applied by the Ahisizm in the context of the problems that arise today.

Keywords: *Ahisizm, Indirect Ethical Rules, Direct Ethical Rules, Ethics*

GİRİŞ

XIII. yüzyıldan itibaren kurumsallaşmaya başlayan ahilik farklı şekillerde XX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Ahilik, genel anlamda Osmanlı Devleti'nde XX. yüzyıla kadar devam etmiş esnaf ve sanatkâr başta olmak üzere tüm kesimlere doğruluğu, dürüstlüğü, topluma hizmeti öğütleyen, adil davranmayı, hoşgörüyü, insanlara karşı diğerkâm davranmayı önde tutan Ahi Evren tarafından oluşturulan esnaf ve sanatkârlar teşkilatıdır (Aytekin, 2017).

Ahilik hem mesleğe hem de sosyal yaşama yönelik amaç ve ilkeleri bulunan bir teşkilatlanmadır. İş dışında yapılan eğitim içeriğinde ahlak esasla-

rı, okuma yazma, örgütsel kural ve gelenekler, temizlik, doğruluk, dürüstlük genel konu ya da kuralların yanı sıra şiir, ilahi, silah kullanma, ata binme gibi sanatsal, edebi ve sportif etkinlikler vardır. İş başında dürüst çalışma, müşteriye saygı gösterme, aldatmama, kaliteli üretme gibi genel meslek ya da iş ahlakına ilişkin bilgiler verilmektedir. Gerek mesleki gerekse sosyal yaşama yönelik bu ilke ya da değerleri 700'ün üzerinde kurallar dizisi içinde toplayan ahilik bunların uygulanmasını da cezalarla denetim ve yaptırım altına almıştır (Tabakoğlu, 2005). Anadolu insanına kendine güvenmeyi, sanat sahibi olabilmeyi, birlik ve dayanışma içerisinde hiç kimseye minnet etmeden yaşama yeteneği kazandırması açısından Ahi Evran'ın kurduğu bu teşkilat büyük önem taşımaktadır (Ekinci, 2008).

Ahiliğin ahlaki ve ticari kaideleri fütüvvetnamelerde kayıtlıdır. Ahilik nizamnameleri olarak kabul edilen fütüvvetnamelere göre (Solak, 2009) teşkilat mensuplarında bulunması gereken vasıflar şu şekilde sıralanabilir: Sabırlı olmak, hoşgörülü olmak, eli, kapısı ve sofrası açık olmak, kimseye kem gözle bakmamak, kimsenin namusuna göz dikmemek, kimseye kötü söz söylememek, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, yaptığı işten karşılık beklememek, gücü varken affetmek, başkalarının kusurlarını bırakıp, kendi kusuruyla uğraşmak, şefkatli olmak, başkalarını kendine tercih etmek, hiçbir durumda yaltaklanmamak, zengin ise fakiri hiçbir sebeple hizmetinde kullanmamak, halka tenezzül etmemek, verenin de, alanın da Allah olduğunu bilmek, kerem sahibi olmak, alçak gönüllü olmak, kendini beğenmişlikten kaçınmak, hiç kimseyi azarlamamak, sır saklamak, hizmette ve vermede ayrım yapmamak (Tatar ve Dönmez, 2008; Öztürk, 2002; Soysal, 2013, 8).

Birçok fütüvvetnamede bir takım kötü ahlaki hareketlere sahip olanların bu davranışlarından vazgeçinceye kadar ahiliğe alınmayacakları ifade edilir. Bu kötü vasıflara sahip olanlar şunlardır: cimriler, gururlu ve kibirliler, kin tutanlar, yalan söyleyenler, kişinin ayıbını örtmeyip yüzüne vuranlar, sözünde durmayanlar, fahiş fiyatla mal satanlar, hırsızlar, sert, merhametsiz ve zalimler, zina yapanlar, hainler (Sancaklı, 2010).

Ahiliğin Dolaylı ve Dolaysız Ahlak Kuralları

Yukarıda ifade edildiği üzere ahilik ahlaki kurallar üzerine bina edilen sosyal, kültürel ve ekonomik bir müessesedir. Ahiliğin çok yönlü bir kurum olduğu taşıdığı ilkelerden de anlaşılabilmektedir. Ahiliğin sosyal sorumluluk ve iş ahlakına dair ilkeleri genel olarak dolaylı ahlak kuralları ve dolay-

sız ahlak kuralları diye iki kısma ayrılabilir (Erdem, 2008, 50). Çalışmada sadece iş âlemiyle ilgili olmayıp, toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren kurallar dolaylı ahlak kuralları; sadece iş âlemini ilgilendiren, iş ahlakı ve ekonomik gelişmeyle ilgili olanlar dolaylı ahlak kuralları adı altında tasnif edilecektir.

Dolaylı Ahlak Kuralları

Diğerkâmlık

Ahiliği ayrıcalıklı kılan en önemli unsurlardan biri diğerkâmlıktır. Öyle ki esnaf ve sanatkâr "Ben bugün satış yaptım. Siz komşumdan alın, o henüz siftah yapmadı" diyecek derecede fedakâr, erdem ve fazilet sahibidir. Ahilikteki bu fedakârlık hissinin tohumu ise "ben" değil, "biz" duygusunun yerleşimidir. Malda, mülkte, parada bencilliği değil, paylaşımı esas alan böyle bir kültürde bilginin gizlenmesi de zaten olanaklı değildir.

Sabır ve Sadakat

Ahiliğin ahlaki kaidelerinden bir diğeri sabırdır. Sabır bir ahide bulunması gereken en önemli özelliklerden bir tanesidir. Nitekim sabır hedefe, başarıya giden yolun anahtarı durumundadır. Zaten sadakatin temelinde de genel anlamda sabır bulunmaktadır. Sabrı bilmeyen insanların özellikle uzun soluklu iş ya da eylemlerde yılgınlık göstermesi muhtemeldir. Ahilik ilke ve uygulamaları bu anlamda tam bir sabır ve sadakat testi özelliği taşımaktadır (Doğan, 2006).

Ahilikte bir bireyin önemle ihtiyaç duyacağı bir başka unsur da sadakattir. Zaten sabırla sadakat bir bütünün iki ayrılmaz parçası gibidir. Sabır varsa devamında sadakat gelir. Ya da bir başka ifadeyle sadakat sabrın varlığına işarettir. Sabır gibi sadakat de bir Ahide olması gereken temel değerdir. İcazet alan insanların birbirlerine gösterecekleri saygı bilginin ve tecrübenin paylaşımı açısından son derece önemlidir. Özellikle ustaya, öğreten konumunda bulunan kişiye karşı hal ve hareketlerde dikkatli olmak esastır. Onu kıracak, konumunu ya da onurunu zedeleyecek davranışlardan uzak durmak gerekir.

Sevgi ve Hoşgörü

Ahilikte saygı ve sadakat gibi sevgi de bilginin paylaşımı ve mesleki gelişim için temel olan unsurlardan bir tanesidir. Gerçek anlamda birbirini se-

ven bireylerin olduğu bir toplumda ya da örgütte çıkarcı yaklaşımlarla bilgiyi gizlemeye ya da tekelinde tutmaya yönelik eğilimlerin pek olmayacağı düşünülür. Çünkü gerçek sevgi menfaatten arınmıştır. Karşılık beklemeden paylaşabilmeyi gerekmektedir (Doğan, 2006). Ahi eliyle üreten, sofrasında üleşen, yürekten seven dost kişidir. Ekmeği olduğu gibi acıyı da, sevinci de candan paylaşmasını bilir. Yaptığını değil, yapılan iyiliği söyler. Kötülüğü bilmez, görmez, dost sırrını bedenle bir mezara gizler. Acıyı, tasayı, yoğu kendine; sevgi, neşe muhabbeti hep ele gizler. Günümüz örgütlerinde güven ortamını zedeleyen, insanları birbirine düşürüp, düşman eden en olumsuz unsurların başında sevgi eksikliği ve bencillik gelmektedir.

Hukuka ve ahlaka riayet kadar bir toplumu huzurlu kılan unsur hoşgörü kültürüdür. Hoşgörü diğer insanların temel özelliklerine saygı duymak; ilgilerini, düşünce ve davranışlarının sonuçlarını olgunlukla karşılamaktır. İnsanların yanlış tutum ve davranışlarını onaylamak değildir. Aksine yanlıklara yanlış bir tepkiyle karşılık vermemek koşuluyla onu düzeltmeye çalışmaktır. Doğru ve güzel olanın doğru şekilde duyurulması ve yanlışlığın uygun bir şekilde izale edilmesi hoşgörünün içeriğini oluşturur. Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.a) tebliğ görevini yerine getirirken uygun bir şekilde davranmasını emretmiştir. "(Rasûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir" (Nahl, 16/125) ayeti davranış ve tutumlarda hoşgörülü olmayı emretmektedir. Ayete göre mücadelenin güzel öğüt ve en güzel şekilde olması gerekir. Bazı hallerde doğru sonuca ulaşmak uygun olmayan yöntemlerle olanaksız hale gelebilmektedir.

Samimiyet

Ahilikte kişinin tüm söylem ve davranışlarında samimi olması esastır. Bu anlamda Ahi kendisine güvenilen, sözüne inanılan kişidir. Davranışlarında yapmacıklık, dilinde yalan, yüzünde maske yoktur. Laf olsun diye konuşmayan, konuştuğunda ise her ne şekilde olursa olsun sözünü tutmaya çalışan kişidir. Ahinin davranışlarında yerinden yerine, zamandan zamana farklılıklar görülmez. Ahinin zengine fakire, beye köylüye yaklaşımı birdir.

Somurtkanlık ya da asık suratlılık Ahilikte asla hoş görülmeyen bir davranış türüdür. Ahinin herkese güler yüzle muamele etmesi, çevresindekilere yaşamı boyunca umut olması, ışık saçması gerekir. Nitekim Ahiliğin

temel kaynağı sayılan Burgazi Fütüvvetnamesi'nde de "Ahi güler yüzlü ola. Misafirlere güle güle söyleye" denmektedir (Burgazi Fütüvvetnamesi, 132; Şeker, 2005, 847). Bu bağlamda Ahi bir umut kaynağıdır. Yanına her kim düşünceli, kaygılı, üzüntülü bile gelse oradan rahatlayarak çıkmalıdır. Zira gülümseme Ahilikte bir başkasına yardım, sadaka değerindedir. Ahinin malı, mülkü olmasa da bir ömür boyu kazanç sağlayabileceği, eşi dostuna sunabileceği gülümsemesi mevcuttur ki bu kazançların en güzeli, sermayelerin en geniş ve tükenmez olanıdır.

Doğruluktan Ayrılmamak

Ahilik kültürü ticarette amacın insan olduğu gibi, özünde de güven kazanmanın bulunduğunu bizlere yüzlerce yıl öncesinden göstermiştir. Zira güven dostluk, dost kazanabilmek demektir. Dost ise karşılıklı, sürekli ve candan ilişkiler ağının oluşumunda yer alan, ona taraf olan birey anlamına gelir. Dostlukta menfaat değil, doğruluk ve samimiyet esastır. Onun için dostluklar çıkar değişimine dayalı anlık beraberlikler üzerine değil, ebediyete intikal edecek destek ve paylaşımlar bütünü üzerinde yükselir. Bu nedenle de ahilikte müşteri, ticaret sahibinin ebedi dostu, sevgi, saygı ve güven duyduğu sadık yâri olarak görülmüştür. Dolayısıyla Ahilikte ticaret salt bir ürün ve para değişimi olarak görülmez (Doğan, 2006).

Ahinin hem özel hem sosyal hayatta doğrululuktan ayrılmaması gerekir. Zira doğruluk ticaret adamının en önemli sermayesidir. Doğru olmayan ve dürüst davranmayan birinin uzun süre ayakta kalması mümkün değildir (Erdem, 2008, 51). İslâm dini kişinin bütün yönleriyle doğru olmasını talep eder. "O halde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı da gitmeyin. Çünkü O, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir (Hûd, 11/112)." Ayeti doğru olmanın ilahi emir olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber'in (aleyhisselam) eşi Hz. Aişe (radıyallahu anha) bir defasında onun iş ahlakıyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Rasûlullah bir iş yaptığı zaman sağlam yapardı" (Müslim). Doğruluk öncelikle doğru sözlü olmaya ve güvenirliğe işaret eden bir kavramdır. Doğru bir davranış aynı zamanda ahlaki ve hukuka uygun davranıştır. Doğruluk başkalarıyla ilişkilerde dürüst ve içten olmayı gerektirir. İçten ve dürüst davranmayanlar, sosyal ilişkilerinde güvenirliklerini yitirirler. Söz ve davranışta doğruluğun önündeki en büyük engel yalan söylemektir. Yalan söyleme, insani ilişkilerde güvensizlik meydana getirir. Kamu hayatında kişiler yalandan uzak durarak

üstlerine ve astlarına tam bir güven sağlamak zorundadır. Gerek iş hayatında gerekse sosyal hayatta doğru davranış biçimlerini uygulamak, dürüst, adil, eşit ve tarafsız olmak, yalan söylememek bireyi güvenilir kılar.

Sır Saklama ve Kusurları Örtme

Ahiliğin temel prensipleriyle donanmış bir ahinin özel hayatın gizliliğini ihmal sayılan tecassüsten kaçınması gerekir. "Ey iman edenler! Zandan çok kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Tecessüs etmeyin (birbirinizin gizli yönlerini araştırmayın). Kiminiz de kiminizin gıybetini yapıp arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah 'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir" (el-Hucurât, 49/12). ayeti kesin şekilde kötü zan, tecessüs (birbirlerinin kusurunu araştırma) ve gıybet (dedikodu) yasaklamaktadır. Gizliliğe riayet etmeme ve sır saklamama özel hayatın gizliliği prensibine aykırıdır. İslâm dinine göre kusur araştırmak, insanların kusurunu ifşa etmek günah kategorisine girmektedir. "Birbirinize haset etmeyin, kin tutmayın. Başkalarının ayıplarını araştırmayın, konuştuklarını dinlemeyin, müşteri kızıştırmayın. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun. (Müslim, Birr 30) hadisi kusur araştırmayı, çekiştirmeyi yasaklamaktadır.

Özellikle iş hayatında esnafın birbirinin kusurunu arayarak, birbirinin ayıplarını ve eksiklilerini ortaya çıkarıp ifşa ederek, rakibini yok etme çabası, iş hayatının en ciddi sıkıntılarından biridir. Ahi geleneğinde, esnafın birbirine köstek olmak yerine birbirini desteklemesi prensibi benimsenmiş ve uzun yıllar titizlikle uygulanmıştır (Erdem, 2008, 6).

Güvenilir Olmak

Sahip olduğu bütün vasıflardan önce bir ahinin güvenilir olması gerekir. Esnafın güvenilir olması, ticaret hayatının olmazsa olmaz şartlarından biridir. "Müslüman elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir" (Buhari, İman, 1) hadisi Müslüman toplumun bireylerinin elinden ve dilinden başkasına zarar gelmeyen güvenilir insan olmasını talep etmektedir. Güvenilir olmak imandan sonra gelen en önemli haslettir. Şu şekilde rivayet edilen bir hadis bunun açık bir ispatıdır: Süfyan es-Sekafiden (radıyallahu anh): Ey Allah'ın Rasulü İslam'da bana (yapacağım, yapıp da kurtuluşa ereceğim) ondan başka da sizden bir şey sorup istemeyeceğim bir söz söyle dedim. O da; "Allah'a inandım de dosdoğru ol" buyurdu (Müslim,

İman, 13, 62; Ahmed b. Hanbel, III/413). Hz. Peygamber (aleyhisselam), iman ile güvenilir kimse olmak arasında sıkı bir bağ bulunduğunu bildirmiştir. O iman ile güvenilir olmak arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır: "Kişinin kalbinde iman ve küfür bir arada bulunmaz. Güvenilirlik ve hainlik de bir arada olmaz" (Ahmed b. Hanbel, II, 349).

İslamiyet'e göre insanların güvenini kazanmak ve dürüst olmak, güzel ahlakın bir özelliğidir. Güven temelli ilişkilerin olmadığı toplumların maddi ve manevi alanda ilerlemeleri mümkün değildir. Özellikle iş hayatında güvenilir olmak son derece önemlidir. Amir memuruna, memur amirine, işçi işverenine, müşteri satıcısına güvenmezse huzur ve güven toplumunun inşa edilmesi sağlanamaz. Birbirine güvenmeyen fertlerden oluşan bir toplum ise geleceğe emin adımlarla ilerleyemez.

Dedikodu Yapmamak

Ahilik teşkilatında üyelere yapılan tavsiyelerden biri de esnafın ticarethanesinde kendi işiyle uğraşması, yaptığı işi en iyi yapmaya çalışması, bunun yerine başkalarının dedikodusunu yaparak vaktini boşa harcamamasıdır (Erdem, 2008) İslâm dinine göre insanların arkasından konuşmak, onların kusurlarını başkalarına aktarmak doğru bir davranış değildir. Dedikodu, kişilik haysiyet ve şerefine bir saldırı olarak kabul edilmiştir. Çeşitli ayet ve hadislerde dedikodunun dünyevi ve uhrevi sakıncalarına yer verilmiş, dedikodunun ahirette cezayı gerektiren bir davranış olduğu bildirilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadiste gıybeti tanımlamıştır. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Gıybet nedir, bilir misiniz?" Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Hz. Peygamber (s.a.s.): "Gıybet, din kardeşini hoşlanmadığı bir şey ile anmandır" buyurdu. Söylenen ayıp eğer o kardeşimde varsa, ne dersiniz?" diye soruldu. "Eğer söylediğin şey onda varsa gıybet ettin; yoksa o zaman ona iftira ettin demektir" buyurdu (Müslim, Birr 70; Ebû Dâvûd, Edeb 35; Tirmizî, Birr 23).

Bu hadise göre gıybet kişiyi hoşlanmadığı vasıflarla arkasından anmaktır. Bu ayıbın kişide olması yapılan davranışın gıybet olmasına engel değildir. Şayet söylenen söz doğru değilse bu hem gıybet hem de iftiradır. Dedikodunun yasaklanmasının sebebi, sâdece Allah Teâlâ'nın "günahkâr bir kulunun bile hukukunu muhâfaza edip ona sâhip çıkma" iradesinden ibâret

değildir. Bu yasağın bir diğer sebebi de, dedikodunun toplum hayatının temelini oluşturan sulh ve sükûn ile kardeşlik duygularını yok etmesidir.

Dedikodu ve gıybet, İslâm kardeşliğini bozan, toplum düzenini altüst eden, birlik ve beraberlik rûhunu öldürerek kalplere kin ve husûmet saçan etik dışı davranışlardan biridir. Böyle olmakla beraber birçok kimse, kişinin arkasından söylediğinin gerçek olmasının dedikodu olmadığı kabul eder. Hâlbuki gıybet, esâsen gerçek olan bir kusurun söylenmesidir. Gerçek olmayanı söylemek ise iftirâdır.

İslâm dinine göre dedikoduya neden olan zan beslemek yasaklanmıştır. Zannın ölü eti yemekle eş değerde olduğu ayetle bildirilmiştir. "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir" (Hucurât, 12) ayeti zannın, kusur araştırmanın çok çirkin ve uhrevi cezayı gerektiren bir davranış olduğunu bildirmiştir. Yüce Allah bireyin diğer kişiler hakkında sahip olduğu kanaatinin doğru ve güvenilir olmasını emretmektedir. "Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi, yaptıklarından sorumludur" (İsra, 36) ayeti bireyin hakkında bilgi sahibi olmadığı konularda kararlar almasının ve davranışta bulunmasının sorumluluk gerektirdiğini bildirir. Oysa insan sorumlu davranmalıdır. Zira yapılan her davranış ve söylenen her söz kaydedilmektedir (Kaf, 18). Sorumlu davranan birey boş sözlerden yüz çevirir (Kasas, 55; İsra, 36).

Eline, Beline ve Diline Sahip Olmak

Ahi birliğine intisap eden birinin eline, diline ve beline sahip olması gerekir. Ahinin eline sahip olması, kimsenin malına el uzatmaması; diline sahip olması dedikodu, gıybet gibi günahlardan kaçınması; beline sahip olması ise şehvetten ve şehvetin sebep olduğu zinadan uzak olması demektir (Erdem, 2008).

Ahi geleneğine göre ahi olan bir kişinin eli, kapısı ve sofrası açık olmalıdır. Elinin açık olmasından maksat yoksullara, düşkünlere, yoldan kalmışlara yardım etmesi; kapının açık olması misafirperver olması; sofrasının açık olması ise ihtiyaç sahiplerine yemek yedirmesi demektir.

Ahinin gözü, dili ve beli bağlı olması gerekir. Bu üç şey yukarıdakilerinin aksine kapalı olanlar gurubunda yer alır. Gözünün bağlı olması başkala-

rının kusurunu görmemesi ve kimseye kötü gözle bakmaması; belinin bağlı olması iffetli olması, herkesin namusuna saygılı olması ve zinaya yaklaşmaması; dilinin bağlı olması ise yalan, nifak, iftira, dedikodu, gıybet gibi dilin afeti sayılabilecek tutum ve davranışlardan kaçınması demektir (Erdem, 2008, 58).

Diğer Dolaylı Ahlak Kuralları

Yukarıda zikrettiklerimizden ayrı olarak diğer dolaylı ahlak kurallarını şu şekilde sıralayabiliriz: Alçak gönüllü olmak, iyi huylarını geliştirmek, cömert olmak, kendini halka adamak, misafirleri sevmek, insanlara nasihat ederek onları iyi yola yöneltmek, dindar olmak, utanma duygusuna sahip olmak, yalan söylememek, kusur aramamak aksine kusurları örtmek, içki içmemek, zina yapmamak, kimseye karşı düşmanlık ve kin beslememek, büyüklere karşı hürmetkâr, küçüklere karşı şefkatli olmak, nefsine hâkim olmak (Erdem, 2008)

Dolaysız Ahlak Kuralları

Kanaatkâr Olmak

Günümüzde iş hayatının vazgeçilmez bir ilkesi haline gelen ve kapitalist anlayışında özünü teşkil eden kar maksimizasyonu işletmeler için tek hedef olarak seçildiğinde ne derece önemli sorunlara yol açtığı bilinmektedir. İşletmelerin kendi kararlarını artırmak için kendi bünyelerinde çalışan insanların ticari ilişkide bulundukları kişi ya da kurumların ve nihayet bunların dışında kalanların hakkını nasıl ihlal ettikleri sık sık gündeme gelmektedir.

Ahiler kanaat prensibine sahiptir. Ahinin tek hedefi çok kar elde etmek, çokça üretmek ve nihayet çok da tüketmek değildir. Ahilik mümkün mertebe tüketici haklarına riayet ederek, ihtiyaç oranında üretim yapmaktır. Ahilikte üretim ve tüketim dengesinin sağlanması önemli bir prensiptir. Karın artırılması için ahlaki ilkelerden temel değerlerden kesinlikle taviz verilmez.

Ahiliğin revaçta olduğu bir dönemde meydana geldiği söylenen ve yüzyıllarca halk arasında yaygın olarak anlatılan bir olayı konumuzla ilgisi olduğundan burada aktarmakta yarar görüyoruz: Rivayete göre Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethetmeden önce tebdil-i kıyafet yaparak yiyecek maddelerinin kalitesini ve narh durumunu araştırmak amacıyla esnaf arasında

alışverişe çıkar. Uğradığı ilk esnaftan yarım batman yağ, yarım batman bal ve yarım batman peynir ister. Esnaf yarın batman yağı tartıp parasını hesap ettikten sonra hükümdara diğer isteklerini karşı esnaftan almasını zira hem kendisinin siftah yaptığını hem de o komşusunun malının daha iyi olduğunu söyler. Padişah o dükkâna varıp yarım batman bal aldıktan sonra diğer malı yan komşusundan almasını çünkü kendisinin o günkü nafakasını temin ettiğini oysa diğer komşusunun henüz siftah yapmadığını söyler. Fatih bu durumdan çok etkilenir ve şöyle der: "Bu millete ki bu ahlaki istikamet yok mu ona dünyalar fethedilir. Milletin ahlaki zafiyetine halel getirenleri Allah kahretsin (Erdem, 2008, 62)

Stokçuluk Yapmamak

Ahiliğin yazılı kaynakları olarak kabul edilen fütüvvetnamelerde 18 dirhemden fazla para ya da ziynet eşyasının saklanması hoş görülmemiştir. İslâm toplumunda bir kişinin cari tüketiminden arta kalan paranın yatırıma dönüştürülmesi ya da borç olarak verilmesi genel bir kuraldır (Erdem, 2008).

İslâm'da ticaret hayatının serbest bırakılarak fiyatların serbest rekabet sonucu oluşması önemli bir sabitedir. Bir dönem Medine'de fiyatlar yükselmesi sebebiyle halkın Hz. Peygamber(s.a.v)'den fiyatlara narh (tahdid) koymasını istemesi üzerine Hz. Peygamber(s.a.v.) bu istekte bulunanlara; "Doğrusu fiat tahdidi yapan Allah (cc) dır (Ebû Davud, Buyû' 49; Tirmizi, Buyû' 73; Mevsılî, 2007, IV, 160-161)." cevabını vermiş olması bu gerçeğin açık bir delilidir.

İslâm'da serbest ticaret anlayışı hâkim olmakla birlikte ticaret hayatının ahlakına uymayan ihtikâr, şartlar oluştuğu takdirde yasaklanmakta; muhtekirin malları hâkim tarafından rayiç fiyata piyasaya sunulmaktadır. Zira karaborsacılık sebebiyle halkın ihtiyaç duyduğu bazı mallar konusunda piyasada mal darlığı olur ve talep fazlalığı sebebiyle fiyatlar sun'î olarak yükselmeye başlar. Tüketici haklarına aykırı olan sun'î fiyat artışı, piyasada arz-talep dengesini bozmakta; tüketiciler ucuza alabileceği bir ihtiyaç malzemesini daha pahalıya almak zorunda kalabilmektedir (Döndüren, 2012, 608).

İhtikâr yapan karaborsacı Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından şu şekilde zemmedilmiştir: "Bir gıda maddesini 40 gece depolayıp (ihtiyaç varken) saklayan Allah'tan uzaklaşmış, Allah da onu kendisinden uzaklaştırmıştır (Ahmed b. Hanbel, 1995, II,33)."

Karaborsacılığın oluşması için bazı şartların bir arada bulunması gerekir. Buna göre depolanan malın satın alınmış bir mal olması, söz konusu malın gıda maddesi olması ve insanların saklanan malı almada sıkıntı ve ihtiyaç içinde olması ihtikârın oluşmasının şartlarıdır. İhtikârın oluşması için, malın saklanma süresi normal hallerde kırk günle sınırlıdır. Fakat bazı durumlarda toplumun sıkıntıya düşmesine göre bu süre kısalabilir (Mevsılî, 2007, IV, 161-162). Nitekim günümüzde akaryakıt ve tüp gaz gibi ihtiyaç maddeleri iki-üç gün gibi kısa bir süre piyasadan çekilmesi halinde toplumun büyük sıkıntıya düşmesi ihtimal dışı değildir.

Allah'ın "Birbirinizin mallarını batıl yollarla yemeyiniz. Ancak bu, tarafınızdan karşılıklı rızaya dayanan bir ticaret olması müstesna… (En-Nisa, 4/29)." mealindeki emrine aykırı olan ihtikâr, arz-talep dengesini bozan ve ticaret ahlakına aykırılık teşkil eden ticaret hayatıyla ilgili bir zaaftır. Özellikle günümüzün kompleks ticarî ilişkilerin siyasî boyutunu düşündüğümüz zaman ihtikârın ne derece çirkin bir fiil olduğu kendiliğinden anlaşılır.

İş Bölümü

Ahi birliklerinde 10 yaşına kadar olan çocuklar, velisi tarafından yetenekleri göz önünde bulundurularak bir usta yanına bir meslek öğrenmesi amacıyla verilir, bunlar iş yerlerinde mesleki eğitim görürken zaviyelerde ahlak eğitimi almaktaydılar. (Ekinci, 2008,152).

Ahi Evran'a göre toplumun ihtiyaçları görülmesi için toplumu oluşturan fertlerin büyük bir kesiminin sanata yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanat dalıyla meşgul olması gerekir. Ahi Evran'ın kurduğu Ahilik Teşkilâtının eğitim anlayışı bu temel görüşe dayanmaktadır. Devlete düşen görev, bu görüşe destek vererek halkın eğitilmesine ve yönlendirilmesine yardımcı olmaktır. Ahi Evran'ın eserinde belirttiği eğitim ve öğretim konusundaki tüm öneriler, Ahi birliklerinde uygulanmıştır. Ahi Evran'ın mesleki teknik öğretim ve ahlâka yönelik eserleri, yıllarca Ahi birliklerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (Ünsür, 2017, 95).

Ahilikte uzun süreli ve çok aşamalı bir terfi sisteminin tüm meslek ve sanat dallarında egemendir. Örneğin bir meslek ya da sanat dalında ustalık sıfatına ulaşmak için yamaklık, çıraklık ve kalfalık aşamalarından başarıyla geçmek gerekir. Her aşamada bilginin paylaşımı ve tecrübenin kazanımı açısından ayrı bir anlam ve önem taşımaktadır. Nitekim bilginin bireyler arası

genel paylaşım özelliği de bunu doğrular bir içerik taşımaktadır (Doğan, 2006).

Ahiliğe giren herkesin bir iş bölümü vardır ve bu bölümde çalışmaya devam eder. Ahinin yeteneğine göre seçtiği bir alanda uzmanlaşması gerekir. Ahinin iş değiştirmesi tasvip edilmemiştir. İşi bırakan kişi tekrar aynı işe geri döndüğünde kalfa olarak istihdam edilirdi.

Çalışma Azmi ve Alın Teri

Ahilik, kişinin alın terini değerlendirmiş, ticaret ve üretim alanında kaliteyi amaçlamıştır. İşçi, ürettiği meta ile neredeyse özdeşleşmiş onunla kaynaşmıştır. İş alanı, üretim, insanın aynası haline getirilmiştir (Öztürk, 2002). Bu anlamda ahilik değerleri toplam kalite yönetimi açısından son derece önemli bir temel oluşturmaktadır.

İslâm dini helal yoldan kazanca ve kişinin meşru emeğine büyük önem vermiştir. Konuyla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Hiç kimse, kendi emeği ile kazandığından daha hayırlı bir şey yemedi. Allah'ın Nebisi Davut kendi kazandığından yerdi (Buharî, 1313, II, 57.)" Hz. Peygamber bu hadisle meşru kazanç yollarına işaret ettiği gibi ticaretin esasını oluşturan kendi emeğiyle kazanmanın tarihsel kökenine de işaret etmektedir.

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurur: "Helal rızık aramak (kazanmak) her Müslüman kadın ve erkeğe farzdır." (Suyutî, 2006, II, 46) Bu hadis-i şerife göre ticarete atılmak mutlak surette yerine getirilmesi gereken bir emir olarak anlaşılmaktadır. Dolaysıyla bu hadisten hareketle ticaret yapmanın bir farz-ı kifaye olduğu söylenebilir.

Yardımlaşma

Bireyi önemseyen ahilik sistemi, "can ve mal ortaklığı" adını verdiği bir yardımlaşma ve dayanışma temeline dayanır (Özerkmen, 2004). Bu sistemde dayanışma duygusu o kadar ileriye götürülmüştür ki, ahinin kazancının, ihtiyacından fazlasını bütünüyle yoksul, işsiz ve muhtaç insanlara yardım için kullanmaları bir ahlak kuralı haline getirilmiştir (Akça, 2001). Böylece bu uygulamanın bir sonucu olarak, toplumda bu anlamda yoksulluk, sosyal çatışma, hırsızlık ve diğer istenmeyen olaylar söz konusu olmayacaktır.

Ahi birliklerinde dayanışmanın en güzel örneği "Orta Sandıkları"nda görülür. Teşkilatta "kazancın şahsiliği" prensibine bile pek rastlanmaz. Teş-

kilat üyesi olan esnaf ve sanatkârın kazancı bütünüyle kendine ait değildir. Bu kazanç şahsi olmaktan çok teşkilata ait genel sermayeyi meydana getirmektedir (Öztürk, 2002). Dolayısıyla ahilik kurumunda ön plana çıkan bu düşüncenin uygulama biçimi kendini "gedik sistemi" ile göstermektedir. Birlikler, sandıklar aracılığıyla kişiye maluliyet, ölüm, doğal afet hallerinde, iş kurma, malzeme sağlama ve işi öğrenmede karşılaştığı sıkıntılarda maddi ve manevi destekte bulunarak, kişiyi yalnızlıktan kurtarmış, dayanışma ortamıyla moral destek sağlamış, böylece kişinin ve toplumun refah düzeyine katkı sağlayan bir sosyal hizmet görevi ifa etmişlerdir (Demirpolat ve Akça, 2004; Soysal, 2013, 12).

Usta-Çırak İlişkisi

Ticari faaliyetlerin gelişmesi, ahlaki ve ticari ilkelerin korunması için kurulan ve esnaflar ile sanatkârların birlik ve beraberlik oluşturması için kurulan Ahilik teşkilatı yetişmiş insan gücünü karşılamak için faaliyetler sürdürmüştür. Bunun için çeşitli alanlarda eğitim hizmetlerinin dolaylı olarak verilmesinde etkili olmuştur

Ahi teşkilatı, çalışanların meslek ahlakı edinmesinde, mesleğin devamını sağlamak için usta, kalfa ve çırak yetiştirilmesinde etkin rol oynamıştır. Ahilik sisteminin temelinde usta-kalfa-çırak ilişkisi yatmaktadır. Ahilik sisteminde çocuk önce bir ustanın yanına girerek çırak olur, sonra kalfa daha sonra da ustalık makamına yükselir. Usta olduktan sonra ahi kendine ait müstakil iş yeri açma hakkı elde eder.

Ahi eğitimi, "bilenin bilmeyenin elinden tutması" olarak görülebilir (Özerkmen, 2004). Ailede başlayan eğitim ahi zaviyelerinde mektep havasında sürdürülürken belli yaşa gelen çocuk çırak olarak bir iş yerinde çalışmaya başlardı. Yaşına ve olgunluğuna göre kendisine iki yol kardeşi ve bir yol atası seçilir ve bu üçlünün terbiyesinde kalfalık ve ustalık belgesi alırdı (Sarıkaya, 2008). Uzun çarşı, bedesten ve arasta ismi verilen yerlerde zanaatlarını ve sanatlarını icra eden ahiler, eğitimlerini ise zaviyelerde sürdürmüşlerdir (Kolbaşı, 2005). Ahilik sisteminin eğitim sistemi bir disiplin içinde, mesleki eğitim sağlamada, meslek

SONUÇ

Türk-İslâm tarihinde kültürel, ekonomik ve sosyal alanda derin etkileri bulunan kurumların başında Ahilik gelir. Ahilik gerek sosyal hayata gerekse

ticaret hayatına yönelik ilke ve uygulamalarıyla günümüze kadar gündemde olan bir kurumdur. İşleyiş tarzı ve fiziki mekânlarıyla günümüzde varlığını dürdürmeyen ahilik kurumu ahlaki ilkeleriyle ve uygulamalarıyla hala tartışılmaya devam etmektedir.

Ahiliğin yazılı kaynağı kabul edilen fütüvvetnamelerde birçok ahlaki kaide yer almaktadır. Bu kaidelerin ticaret hayatına yönelik olanları doğrudan ticaret hayatına dolaylı olarak ilgili olanlar ise dolaylı ahlak kaideleri diye isimlendirilmektedir. Doğruluktan ayrılmama, sır saklama, güvenilir olma, dedikodu yapmama, diğerkâmlık, sabır ve sadakat, sevgi ve hoşgörü, samimiyet, eline, diline ve beline sahip olmak, alçak gönüllü olmak, iyi huylarını geliştirmek, cömert olmak, kendini halka adamak, misafirleri sevmek, insanlara nasihat ederek onları iyi yola yöneltmek, dindar olmak, utanma duygusuna sahip olmak, yalan söylememek, kusur aramamak aksine kusurları örtmek, içki içmemek, zina yapmamak, kimseye karşı düşmanlık ve kin beslememek, büyüklere karşı hürmetkâr, küçüklere karşı şefkatli olmak, nefsine hâkim olmak ahiliğin dolaylı ahlak kaidelerindendir. Bu kaideler fütüvvetnamelerde ele alınmıştır. İş bölüm, usta-çırak ilişkisi, yardımlaşma, çalışma azmi, alın teri gibi başlıklar altında ahiliğin dorudan ahlak kuralları ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel. el-Müsned. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995.

Aytekin, Ebubekir. Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahilik. İstanbul: Kayıhan Yay., 2017.

Demirpolat, A. ve G. Akça, "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi 15. 2004.

Doğan, Hulusi. Ahilik ve Örtülü Bilgi. Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.

Döndüren, Hamdi. Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali. İstanbul, 2012.

Ebû Davud, Süleymân b. Eşa's es-Sicistânî el-Ezdî. Sünen-u Ebî Davud, Beyrut: Daru İbn Hazm, 1997.

Ekinci, Yusuf. Ahilik. Ankara: Özgün Matbacılık, 2008.

Erdem, Ekrem. Ahilik Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli. Ankara: Detay Yayıncılık, 2008.

Kolbaşı, Ahmet. "Türk Kültür Turizmi Açısından Ahilik", Gazi Üniversitesi Ahilik Araştırmaları Dergisi 1/2, Kış. 2005.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr. İstanbul, 2007.

Özerkmen, Necmettin. "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım". Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi 44 (2): 57-78, 2004.

Öztürk, Nurettin. "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7: 1-12, 2002.

Sancaklı, S. "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi". İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 1(1), 1-18, 2010.

Sarıkaya, Mehmet Saffet. "Ahilik Kültürü Üzerine", Yenises Dergisi 12: 154. 2008.

Solak, Fahri. Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2009.

Soysal. Abdullah, "İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke Ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme". Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası 27/2, 2013.

Suyutî, Celalüddîn b. Ebî Bekr, Câmiu's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr I-II, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.

Tabakoğlu, Ahmet. İktisat Tarihi. İstanbul: Kitabevi, 2005.

Tatar, Taner ve M. Dönmez. "Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu". Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları, 2008.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra. Câmiu's-Sahîh. Haleb, 1987.

EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂME'SİNDE AHİLİK TEŞKİLATINDA İŞ AHLÂKI

Prof. Dr. Ejder Okumuş[*]

ÖZET

Evliya Çelebi'nin (1611-1682) ünlü eseri *Seyahatnâme*'si, birçok konunun yanında Ahilik teşkilatı hakkında da bilgi vermektedir. Bilindiği üzere seyahatnâmeler, tarih, siyaset bilimi, antropoloji, folklor, sanat, kültür, ekonomi, sosyoloji gibi araştırma alanları için mühim kaynaklardır. Gezilen yerlerin tarihî, sanatsal, folklorik, toplumsal, kültürel, ekonomik, dinî ve siyasî boyutlarıyla ilgili önemli bilgiler veren bu kaynak eserler, bilhassa tarihin ve toplumsal hayatın çoğu kimseye meçhul veya örtük kalan yönlerini açığa çıkarmaları bakımından paha biçilmez hazinelerdir. Nitekim Evliya Çelebi'nin birçok yönüyle özgün gezi eseri *Seyahatnâme*'si bu özellikleri haiz bir eserdir. Ahilik ise İslam ve Anadolu toplumlarında 13.-19. yüzyıllar arası oldukça etkili olmuş ekonomik, meslekî, ticarî, toplumsal, kültürel, ahlâkî ve eğitimsel bir teşkilattır. Bu teşkilatı bugüne de ışık tutacak şekilde incelemek ve anlamlandırmak, bilimsel açıdan oldukça önemlidir. Araştırmacı bu çalışmasıyla, dünyaca bilinen büyük gezgin Evliya Çelebi'nin meşhur eseri *Seyahatnâme*'sinde 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ahilik teşkilatına ve Ahilere dair verdiği bilgileri ve gözlemleri iş ahlâkı bağlamında ele almaktadır. Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerleri anlatırken yeri geldikçe Ahilik teşkilatı ve başta Ahi Evran olmak üzere Ahilerin ahlâk boyutu hakkında da kendine özgü üslup ve metoduyla önemli bilgiler vermektedir. İşte bu çalışma, *Seyahatnâme*'den hareketle Ahilik'te iş ahlâkı okuması denemesi yapmaktadır. Yazar, Evliya Çelebi'nin gözüyle Ahilikte iş ahlâkının öne çıkan yönlerini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Çalışmada yazarın birincil kaynağı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sidir. Yazar, konuyla ilgili başka kaynaklara da yeri geldikçe başvurmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Ahilik, iş ahlâkı*

[*] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

THE ETHICS OF BUSINESS IN THE ORGANIZATION OF AKHISM IN EVLIYA ÇELEBI'S *SEYAHATNÂME*

Abstract

Seyahatnâme, the famous work of Evliya Çelebi (1611-1682) gives information about the Akhism organization as well as many other subjects. As known, travelbooks are very important sources for areas of research such as history, political science, anthropology, folklor, art, culture, economy, sociology. These sources, which give very important knowledges and information about the folkloric, historical, artistic, social, cultural, economic, religious and political aspects of the places visited, are particularly precious treasures in terms of revealing the hidden aspects of history and social life for most people. As a matter of fact, the travel work of Evliya Çelebi, which is the original in many ways, *Seyahatnâme* (Travelbook) is a work with these features. Also, Akhism is an economic, social, cultural, moral, ethical educational organization that has been very influential in the Islamic and Anatolian societies in the 13th-19th centuries. It will be an important contribution scientifically to examine and make sense of this organization as it sheds light on today. In his study, the researcher examines the knowledges and observations presented about the Akhism organization and the Akhists in the period of Ottoman State in 17th century in *Seyahatnâme,* the well-known work of Evliya Çelebi, famous traveler in the context of business ethics. Evliya Çelebi, while describing the places he visited, gives important information about the moral dimension of the Akhism organization and Akhists, especially Ahi Evran, in particular with his unique style and method. The study makes an reading of the business ethics in Akhism by moving from *Seyahatnâme*. The writer aims to understand and explain the prominent aspects of the business ethics in Akhism in Evliya Çelebi's eye. The writer's primary source in the study is Evliya Çelebi's *Seyahatnâme*. Also the author applies to other sources related to the topic when the occasion arises.

Key words: *Evliya Çelevi, Seyahatnâme, Akhism, Ottoman*

GİRİŞ

Evliya Çelebi'nin (1611-1682) ünlü eseri *Seyahatnâme*'si, birçok konunun yanında Ahilik teşkilatı hakkında da bilgi vermektedir. Bilindiği üzere seyahatnâmeler, tarih, siyaset bilimi, antropoloji, folklor, sanat, kültür, ekonomi, sosyoloji gibi araştırma alanları için mühim kaynaklardır. Gezilen yerlerin tarihî, sanatsal, folklorik, toplumsal, kültürel, ekonomik, dinî ve siyasî boyutlarıyla ilgili önemli bilgiler veren bu kaynak eserler, bilhassa tarihin ve

toplumsal hayatın çoğu kimseye meçhul veya örtük kalan yönlerini açığa çıkarmaları bakımından paha biçilmez hazinelerdir. Nitekim Evliya Çelebi'nin birçok yönüyle özgün gezi eseri *Seyahatnâme*'si bu özellikleri haiz bir eserdir.

Müslümanların önemli bir birikimini yansıtan Ahilik Kurumu ise İslam ve Anadolu toplumlarında 13.-19. yüzyıllar arası oldukça etkili olmuş ekonomik, meslekî, ticarî, toplumsal, kültürel, ahlâkî ve eğitimsel bir teşkilattır. Nasruddin Ahi Mahmut Evran (ö.1280) rehberliğinde kurulan ve gelişen Ahîlik, söz konusu asırlarda Anadolu'da, Balkanlar'da ve Türkistan'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan esnaf ve sanatkar örgütlenmesidir. Ahilik, aslen Horasan Kökenli olup Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan Türkmen halkını sanat, ticaret, ekonomi vd. planında çeşitli meslek alanlarında ahlakî temelde yetişmelerini sağlayan kurallara dayalı bir organizasyonun adıdır.

Bu teşkilatı bugüne de ışık tutacak şekilde incelemek ve anlamlandırmak, bilimsel açıdan oldukça önemlidir. Araştırmacı bu çalışmasıyla, dünyaca bilinen büyük gezgin Evliya Çelebi'nin meşhur eseri *Seyahatnâme*'sinde 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ahilik teşkilatına ve Ahilere dair verdiği bilgileri ve gözlemleri iş ahlâkı bağlamında ele almaktadır.

Büyük gezgin Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerleri anlatırken yeri geldikçe Ahilik teşkilatı ve başta Ahi Evran olmak üzere Ahilerin ahlâk boyutu hakkında da kendine özgü üslup ve metoduyla önemli bilgiler vermektedir. İşte bu çalışma, *Seyahatnâme*'den hareketle Ahilik'te iş ahlâkı okuması denemesi yapmaktadır. Yazar, Evliya Çelebi'nin gözüyle Ahilikte iş ahlâkının öne çıkan yönlerini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Çalışmada yazarın birincil kaynağı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sidir. Yazar, konuyla ilgili başka kaynaklara da yeri geldikçe başvurmaktadır.

Ahilik Teşkilatına Genel Bir Bakış

Nasruddin Ahi Mahmut Evran (ö.1280) rehberliğinde kurulan ve gelişen Ahîlik, XIII. yy.dan XIX. yüzyıla dek Anadolu'da, Balkanlar'da ve Türkistan'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan esnaf ve sanatkar örgütlenmesidir. Kadınlar da Ahiliğin kadınlar kolu teşkilatını teşkil eden *Bâciyân-ı Rum* (Anadolu Bacıları) teşkilatına üye olmuş, bu örgütte faaliyet göstermişlerdir.

Ahilik, aslen Horasan kökenli olup Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan Türkmen halkını sanat, ticaret, ekonomi vd. planında

çeşitli meslek alanlarında ahlakî temelde yetişmelerini sağlayan kurallara dayalı bir organizasyonun adıdır.

Evliya Çelebi (2006) mezarının Denizli'de bulunduğunu belirttiği Ahi Evran'ın, Ahililik teşkilatında baş aktör olduğuna işaret eder. "Âh-i Evran'ın dedesi eş-Şeyh Sirâceddîn Lahsevî'dir. Selmân-ı Pâk irşâd edüp kemer-beste etmişdir. Kabri Gazze yanında Askalân şehri harâbesinde âsûdedir." (Evliya Çelebi 2006: 303).

Evliya, *Seyahatnâme*'nin bir yerinde Ahi Evran hakkında şöyle der:

eş-Şeyh Ahî Evrân-ı Kayserî: Selçûkıyândan berü mu'ammer olup Orhân sohbetiyle müşerref olmuşdur. Monla Hünkâr ve Şems-i Tebrîzî ve Sadreddîn-i Konevî ve Hacı Bektâş-ı Velî ile dahi hem-celîs olmuş tabbâğlık eder ulu sultândır. Denizli şehrinde medfûndur (1999a: 26; 2008b: 46).

Evliya Çelebi (2006: 192) eserinin bazı yerlerinde Ahilerin yaptıkları dericilik işinden genişçe bahseder; Ahi tabbağların deri işinde nasıl çalıştıklarını, deri işi gereği nasıl koktuklarını, köpek necaseti kullandıklarını vd. anlatır.

Evliya Çelebi, "el-Faslu't-tâsi've'l-ışrûn Evsâf-ı âhiyân ya'nî debbâğân" (Yirmi dokuzuncu bölüm Ahîler yani debbağlar esnafı) başlığı altında Ahilerin liderliğinden şöyle bahseder:

Bütün debbağ işyerleri 700'dür, neferât cümle 3000, kâmil pirleri Peygamberimiz, huzorunda Zeyd-i Hindî'dir. Selmân-ı Pâk'in kemer bağladıklarından onuncu pirdir. Cafer Sadık'ın Fütüvvetnâme-i Kebîr'inde yazılıdır, kabri (—) (—)'dir.

Ama Anadolu insanı arasında debbağlara Ahîler derler. Yani Kayseri'den çıkan Ahî Evran ile meşhur olmuştur. O ise Selçuklular zamanında bir ulu sultan imiş, çok menkıbeleri vardır (2008a: 597-98).

Bunlardan biri Kayseri'de otururken padişaha gamz edip "Ahî Baba öşür vermez" derler.

Adamlar ve hâcibler tayin edip Ahî Baba'yı dükkânında bulup bağlarken hemen dükkânın içinden bir evren çıkıp hâciblerin birkaçını parçalarken Ahî Baba zalimler elinden kurtulup Evren ile beraber Selçuklu önüne gelip padişahın aklı gidip, "Korkma beğim bu evren benim dünya ve âhiret amelim ve karındaşımdır" diye ölen hâciblerini gömmesini rica eder. Ricası can ve baş üzere kabul olup hâcibleri defneder. Onun için Ahî Evran derler. Sonra Kayseri'den göçtü. Hâlâ Anadolu'da bizim Kaya Sultan hâssı Denizli şehrinin bağları arasında büyük bir türbede gömülüdür. Onun için Anadolu debbağları pirimiz Ahî Evran'dır derler, ama doğrusu Peygamberimiz huzurunda pir olan Zeyd-i Hindî'dir.

Evliya-yı Bîriyâ *Seyahatnâme'*de Ahilerin silsilesinin Süheyb-i Rûmi'ye ulaştığını söyler:

Süheyb-i Rumî, Hazret huzurunda Mekke, Uhud, Bedir ve Huneyn gazalarında okudukça Hazret ferahlayıp Süheyb'e ihsanlarda bulundu ve "Kıyamet gününde Kevser havuzundan ilk olarak Süheyb-i Rumî içer" buyurdular. 110 yaşında vefat etti. Sivas şehrinin doğu tarafında bir yalçın kaya üzerinde büyük bir türbe içinde gömülüdür. Hazret huzurunda kemerini Hz. Ali bağlamıştır. Meddahların ve ahilerin silsilesi ona ulaşır (2008a: 482).

Ahilik, organizasyon yapısıyla genel olarak toplumda güçlü bir etkiye sahip olduğu gibi siyaset üzerinde de zaman zaman etkili olmuştur (Tireli 2011). Nitekim Evliya Çelebi kendine uygun bir üslup ve yaklaşımla Ahilerin bu yönüne dair işaretleri içeren şu satırları yazar:

Ama bu debbağlar bahadır zorba kavim olduğundan (—) adet esnaf bunlara bakarlar, her hangi zamanda olsa elbette ser-çeşmelerine Ahî Baba derler. Merhum Melek Ahmed Paşa efendimizin 1006 [1597-98] tarihinde vezirlikten azline bunlar sebep olmuştur. Gerçekten zorba insafsız bir esnaftırlar. Bunların hepsi bir yere toplansa padişahları tahttan indirip çıkarmaya güçleri yeter (2008a: 598).

Ünlü gezginlerden İbn Battûta (2004: 404-405), meşhur *Seyahatnâme*sinde Antalya'da gezerken karşılaştığı Ahilerden bahseder. Onlardan izzet ikram gördüğünü; Ahilerin iyi örgütlendiklerini, cömert olduklarını, meslek sahibi kişiler yetiştirdiklerini, iyi ahlâk sahibi insanlar olduklarını anlatır.

Ahilik, sanata ve meslek yaşamına yön veren, esnaf ve zanaatkârları çıraklıktan ustalığa eğiten, yetiştiren, üretici ve tüketici arasındaki iletişimi denetleyen ve böylece ekonomik hayatı düzenleyen bir esnaf örgütü olmasının yanında, açtıkları zaviyelerle yalnızca bünyesindeki esnaf ve zanaatkâra değil bütün halka kapılarını açmış ve toplumun pek çok kesimine tasavvufi dünya görüşü sunmuştur. İbn Battûta (2004) *Seyahatname*sinde Anadolu gezileri bölümünde yer vererek ve överek bahsettiği bu zaviyeler, cömertliğin, misafirperverliğin, yardımlaşmanın ve dayanışmanın motivasyon kaynakları olmuştur.

Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli katkıları olan Ahilik teşkilatı (Şahin 1994; Ocak 1999). Anadolu'da fütüvvetin ahlâkî ilkelerini benimsemiş, zaviyelerde yaşayan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerden oluşan (Kayaoğlu 1991: 151) bir teşkilattır; ahlâkî, kültürel ve ticari hayata dair prensipleriyle, toplumu ayakta tutan ve Anadolu'nun her yanına yayılan bir organizasyon olmuştur

Ahi birlikleri büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanmışlardır. Her bir Ahi birliğinin ayrı bir zaviyesi vardır. Eğer bir sanat erbabı, büyük şehirlerde bir zaviyeye sığmayacak kadar kalabalık olurlarsa, şehrin muhtelif yerlerinde zaviyeler açmışlardır. Bazen de aynı mesleğe sahip olan Ahilerin kuvvetli bir uzviyet meydana getirebilecek miktarlardan mahrum oldukları şehirlerde, muhtelif meslek mensupları tek bir birlik tesis etmişlerdir (Tabakoğlu 1996: 55).

Ahilik, Ahlâk ve Toplumsal Sorumluluk

Ahilik teşkilatı her şeyden önce bir *ahlâk organizasyonu*dur. Günümüzün esnaf odaları ve birliklerine benzer bir boyut ve işlevsellikle vücut bulup varlık göstermiş olan Ahilik iyilik, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik, kontrol ve denetleme gibi iyi ahlakî esasların kendisinde toplandığı ahlâkî bir toplumsal ve ekonomik düzendir. İbn Battûta (2004:404-405) da Ahilerin ahlâkî hasletlerine işaret eder, "Ben onlardan daha ahlâklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve Isfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve Isfahanlılardan daha ileri düzeydedirler." (2004: 404) der.

Ahi Evran'ın eserleri ve uygulamaları ile Ahilik teşkilatının insan anlayışına bakılırsa, bu teşkilatın en önemli yönünün ahlâk olduğu ve bu ahlâkın kaynağının İslam dini olduğu, ayetler ve hadisler olduğu görülür.

Ahiler, ahlâkî niteliklerinin bir gereği olarak toplumsal sorumluluk noktasında önemli roller üstlenirler. Evliya Çelebi'nin (2008a: 597) verdiği bilgilere göre bunların "Ahî Evranî evren gibi yiğitleri var ki insan ejderhalarıdır. Bunların içine kanlı ve hırsız girse asla hâkime vermezler, ama o kanlı onların elinden kurtulamaz, ona köpek pisliği ezme işi verip elbette tövbe edip temizlenir ve bir iş sahibi olur."

Bu ifadeler, Ahilik teşkilatında kötü ahlâklı kimselerin nasıl terbiye edildiğini ve ayrıca iş ve meslek sahibi yapıldığını işaretler (Evliya Çelebi 1999b: 259).

Bu yaklaşım, Ahilerin, suçluları eğitip topluma kazandırmak için belli inanç, düşünce ve ilkelerle hareket ettiğini göstermektedir.

Ahilik teşkilatı, ekonomik amaçlar ile *toplumsal sorumluluk* yaklaşımını güzel ahlâk temelinde bir araya getirmiş bir kurumsallığa sahiptir. Ahilikte *iş ahlâkı* ve *ticaret ahlâkı*, iyi ahlâkî ilkelere tutunma ve uyma, kötü ahlâkî tutum ve davranışlardan kaçınma üzerine kuruludur. İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunmayı, yakınlara, misafire iyilik etmeyi tavsiye eden *"Mallarını*

gece-gündüz gizli ve açık olarak harcayanlar için Allah katında büyük bir mükâfat vardır" (Bakara 2/274; Gölpınarlı 2015: 115) ayeti ile "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusuna iyilik etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse ya faydalı söz söylesin veya sussun." (Müslim, 1956: 74-75/İman. Bkz. Ateş 1977: 30; Sancaklı, 2010: 8) hadisi Ahiliğin ahlâk ve toplumsal sorumluluk yönünün tesisinde etkili olmuş, kaynaklık etmiştir.

Ahilikte ahde vefa önemli bir ahlâk ve sorumluluk ilkesi olarak önümüze gelir. İnsanların birbirleriyle olan muamelelerinde büyük bir önemi haiz olan ahde vefa göstermek, yani verilen sözün gereğini hakkıyla yerine getirmek ilkesi her türlü ticarî ve ekonomik işlemin karşılıklı güven içerisinde yapılmasını sağlar.

Ahiler, toplumsal hayatın kuruluş ve düzenlenmesinin yanı sıra kültürel gelişmeye de katkıda bulunmuşlardır. Ahilik anlayışında insan bir bütün olarak ele alınmış, bütün yönleriyle eğitilip geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yamak ve çırakların eğitilmesinde yalnızca mesleki bilgilerin verilmesiyle yetinilmemiş, dini, ahlaki ve toplumsal bilgi de verilmiştir.

Ahilik teşkilatına göre Müslümanların hayatın diğer alanlarında sergilemeleri gereken ahlakî tutumları ticarette de göstermeleri gerekmektedir. Müslümanların ölçüde ve tartıda adaletten ayrılmamaları, *"Ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha hayırlıdır ve sonuç itibariyle de daha güzeldir."* (İsra 17/35. Bkz. Gölpınarlı 2015: 145) *"Allah iyiliği ve adaleti emreder."* (Nahl 16/90. Nkz. Küçük 2000: 159; Ateş 1977: 93) ayetlerinde ifade edilmiştir.

Her zaman doğru sözlü olmaları ve sattıkları malın kusurlarını gizlememeleri, "Doğru sözlü ve kendine güvenilir bir tüccar, ahirette peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır" (Tirmizî 1938: 74/Buyû. Bkz. Sancaklı 2010: 12); yaptıkları işin ehli olmaları ve işleri en iyi şekilde yapmaları, "Sizden biriniz iş yaptığı zaman onu mükemmel bir şekilde yapsın." (İbn Sa'd 1985: 142/I. Bkz. Sancaklı 2010) hadislerinde vurgulanmıştır. Bütün bu ayet ve hadislerde belirtilen iyi ahlâkî hasletler, Ahilik teşkilatının iş ve ticaret ahlâkına damga vurmuştur.

İslam'da mevcut bulunan ekonomik hayat ve değer ile ahlakî hayat ve değer arasındaki ayrılmaz bağlantı, Ahilik kurumuna yansımıştır. Bundan dolayı Ahilikte iş hayatında, işçi-işveren ilişkilerinde, ticarette, alışverişlerde, İslam'ın iyi ahlâkî esaslarına uymak oldukça hayatidir. İslam ekonomi anlayışının bir gereği olarak Ahilikte fiyatların tekelci eğilimlerin olmadığı serbest piyasa ortamında oluşması bir ideal olarak benimsenmiştir. Adil fi-

yat ilkesi ile serbest rekabet şartları altında bazı piyasalarda oluşan fiyatlara müdahale edilmesi de Ahilik teşkilatında bir ilke olarak kabul edilmiştir (Tabakoğlu 1996: 101; Mannan 1973: 60).

Ahilikte Organizasyon, Kurumsallık ve İş Ahlâkı

Ahilik, güçlü bir organizasyondur ve kurumsallığa önem veren, bundan dolayı da kurumsal ilkelerle ve İslamî ahlâkî değer ilkeleriyle hareket eden bir teşkilattır. Ahilik, bir organizasyon olarak kendi içerisinde hiyerarşik bir yapılanmaya sahiptir. Ahilerde, iş, meslek ve sanat alanlarında yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi bulunduğu gibi, Ahi zaviyelerindeki üyelerin bilgi ve kültür düzeylerinin yükselmesi için de yedi veya dokuz basamaklı bir hiyerarşi vardır. Böylece çok yönlü bir sosyal yapı olan Ahilik, belli bir süre bir kademede kalarak pişirilen yamak, çırak, kalfa-usta hiyerarşisi kurmak ve bu kademelerdeki kişileri, baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla bağlamak suretiyle sanatı, sağlam ahlakî ve meslekî temellere oturtmuştur (Çağatay 1989: 101).

Ahilik, Anadolu'nun hemen hemen her şehir, kasaba ve büyük köylerine teşkilat kurmuştur. Yerleşim birimlerinde her sanat kolu için ayrı birlikler kurulmuştur. Bir meslekte ayrı birlikler meydana getirebilecek kadar esnaf ve sanatkarın bulunmadığı yerleşim merkezlerinde, birbirine yakın meslek mensupları aynı birlikte toplanmıştır. Daha küçük yerlerde ise bütün meslek mensupları aynı birlik altında bir araya gelmiştir. Yerleşme biriminde kurulan Ahi birlikleri arasındaki münasebetleri büyük meclis sağlamıştır. Ülke sathında bulunan bütün esnaf birlikleri ise Kırşehir'de bulunan Ahî Evrân Zâviyesi'ne bağlanmıştır. Bu zâviyenin başında bulunan Ahî Baba, bütün sanatkarların pîri olarak kabul edilen Ahî Evrân Velî'nin halifesiydi ve bütün esnaf birlikleri ona bağlıydı. Böylece Ahî Birlikleri bir merkeze bağlanmış ve Ahî Evrân Zâviyesi de bu birliklerin genel merkezi olmuştur (Ekinci 1991: 29).

Ünlü Osmanlı seyyahı ve entelektüeli Evliya Çelebi, Ahilerin törensel boyutlarına dair önemli bilgiler verir:

Bunlar bu ordu alayına toplanıp nice bin güçlü kuvvetli yalın ayak başı kabak debbağ teknesinde kirdimandan çıkmış eli ayağı löklerden kırmızı kırmızı ve kiminin sahtiyan mazısından kolları, tırnakları ve parmakları siyah siyah olmuş gönlü yaralı işleri şer'ile pâk Kur'an-ı Kerîm ciltleri olacak nice bin rengârenk sahtiyan hırkalar, feraceler, muvahhidîler, gece külâhı ve meşinden değerli elbiseler, meşin sarıklar, sahtiyandan gürzler ve topuzlar ile "Aşa aşa" diye bağırarak geçerler.

Bir fırkaları da tahtırevan ve arabalar üzere dükkânlarını hevâyî, gök rengi, şeftali gülü, kırmızı, sarı ve neftî renk sahtiyanlar ile süsleyip geçerler.

Bir bölüğü de arabalar üzere tekneler içre keçi derilerini kirdiman edip ökçe vurarak "Yâ Hay" ismiyle geçerler (2008a: 598).

Bir zümresi "Pâk ederiz, pâklarız, pâk ederiz" diye geçip giderler. Bu esnafın bir övünçleri de odur ki bir yeşil sarık üzere bir eski deriden bayrakları vardır tâ Dahhâk-i Mârî'yi öldüren Demirci Gave'nin önündeki sahtiyan kuşaktır ki onu bayrak edip "Dahhâk üzere yürüyüp Dahhâk'ı öldürdü, o meşin bayrak budur" diye övünürler ama iyi saklayıp büyük alay ile geçerler (2008a: 598-99).

Sağrıcılar esnafı: Unkapanı'nda dükkânları 12, neferât 100 adet kavimdir. Eskiden beri debbağlara yamak olagelmişlerdir. Bu ordu alayında kılıççıbaşıya yamak olup onların alayında zikri geçmiştir. Bunlar da üstadlardır.

Güdericiler esnafı: İşyeri 80, neferât 300, pirleri (—) (—) (—) bunların işyerleri Höcapaşa semtinde hepsi Yahudi'dir. Seyishane üzere güderi yaparak geçerler.

Tirşeciler esnafı: İşyeri 26, neferât 105, pirleri (—) (—) seyishaneler üzere dükkânlarını ve kendi elbiselerini renk renk tirşeler ile süsleyip geçerler.

Keçeciler esnafı: İşyeri 400, neferât 1005, pirleri Ebû Said Tarî'dir, Selmân-ı Pâk'in kuşak bağladığı 15. pirdir. Nurlu mezarı Kerbelâ'dadır. İmam Hüseyin ile şehit olmuştur. Çok Yezidî öldürdüğü için Acem diyarında Ebû Saidü't-Tarî mezarı için diye yemin ederler. Mu'tezile ve Şii ziyaret yeridir. Bu keçeciler tahtırevanlar üzere keçe teperek ve yapağı atarak çeşit çeşit keçe külâh, keçe giyecekler ile geçerler.

Tülbent börkçüleri esnafı: Atpazarı'nda dükkân 40, neferât 100, bunların da piri Ebû Said Tarî'dir. Bunlar da arabalar üzere türlü kırmızı keçeden tülbent börkleri ve keçeden tek parça Manisa yağmurlukları yapıp mallarını sergileyerek geçerler.

Yeniçeri keçecileri esnafı: Dükkân 10, neferât 60, pirleri yine Ebû Said Tarî'dir. Dükkânları Yeniodalar'da Orta Cami yanındadır. Bunlar da seyishaneler üzere dükkânlarını yeniçeri keçeleri ve üsküfleriyle süsleyip yeniçeriler gibi silahlı giderler.

Mutafçılar esnafı: Dükkân 300, neferât 1000, pirleri gazzâzlar piri Hz. Cafer-i Tayyâr'dır ki Selmân kemer bağlamıştır. Bunlar da bütün dükkânlarını çeşit çeşit at çulları, torba, kolan, püştuvan ve başka sanatlı eşyaları sırıklar üzere süsleyip sırıklarda dolaplar çevirip yapağı atarak geçerler. Bunlar debbağdan yapağı almaya muhtaç olduklarından mutatlara yamak olunmuştur. Seferlerde makbul fırkadır. » Mutaf tacirleri esnafı: Dükkân 50,

neferât 80, pirleri Ubeydî-i Hüzzercî oğlu Sa'd'dır. Selmân belini bağladı, kabri Şehrizuldadır. Bunlar mutaf gibi tenhâ yerlerde işyerlerinde işlemezler, çarşı içinde dükkânlarında mutaf âletleri saüp giderler.

Debbağ tacirleri esnafı: Dükkân 5Ö, neferât 100, pirleri (—) bunlar debbağ giBi değildir. Çarşılar içre çeşit çeşit işlenilmiş sahtiyanları seyishaneler jızere donaüp geçerler (2008a: 599).

Parça tacirleri esnafı: Dükkân 10, nefer 15, pirleri (—) bunlar Mercan Çarşısı'nda gön, meşin ve sahtiyan parçacıkları satar fukaralardır. Bunlar da alayda giderler.

Bu yukarıda debbağlara yamak olan bütün esnaf başılarına gönden ve meşinden rengârenk külâhlar ve esvaplar giyip geçerek ardları sıra debbağların ser-çeşmesi Ahî Baba bütün seçkin askeriyle silahlı sekizer kat mehterhane ile geçerler. Bu esnafa yamak bütün dükkân (—), esnaf 11 ve toplam asker (-) dir. (2008a: 600).

Anlaşıldığı kadarıyla Ahiler, belli bir iş ahlâkı ve değerler bütünüyle hareket etmeyi gerekli kılan bir sistem kurmuş ve bu sistem, üyelerin Ahilik iş ahlâkı ilklerine uygun olarak çalışmalarını, işçilerine ve işverenlerine, çalışma arkadaşlarına ahlâkî ilkelerine uygun davranmalarını gerektirmektedir.

Ahilikte İş Ahlâkı ve Disiplin

Ahilik teşkilatının iş ahlâkının en önemli özelliklerinden biri, disiplindir. Teşkilat mensupları, yani Ahiler, örgütün disiplin ilkelerine uymak zorundadırlar. İşyerinde ustalık çıraklık ilişkilerinden misafirlere nasıl davranılacağına kadar Ahilerin disiplin kurallarına göre hareket etmesi önemlidir. Bu hem İbn Battûta'nın (2004) gözlemlerine dayanarak verdiği bilgilerden, hem de Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden de anlaşılmaktadır. Evliya'ya (2006) göre Ahiler sıkı çalışır, yaptıkları işi severek yaparlar, işin kurallarına özenle riayet ederler.

Ahilikte disipline paralel olarak denetim, kontrol ve ceza sistemi söz konusudur. Bu sistemin gereği olarak üyelerin Ahiliğin meslek ahlâkına uygun söz, tutum ve davranış kurallarına bağlı olup olmadıkları denetlenir, kontrol edilir, söz konusu kurallara aykırı davrananlar, aykırılığın hafifliğine veya ağırlığına göre çeşitli şekillerde cezalandırılırdı (Ekinci 2008).

Ahiliğin iş ahlâkının anlaşılması onun ahlâka dayalı bir eğitim teşkilatı olduğunu bilmekten geçer. Ahi Evren'in yaklaşımından anlaşıldığı üzre Ahi teşkilatı bir eğitim ve öğretim organizasyonudur. Teşkilat içindeki her bir birey, konumunun gereği olarak üzerine düşen görevleri yerine getirir, hiye-

rarşik yapının kurallarına uyarak hareket eder, sanat öğrenmek için ustasına, müridin şeyhine intisab etmesi gibi intisab eder. Denilebilir ki, Ahi örgütünde üstad (şeyh), ona bağlı kalfa, çırak ve yamaklar arasında görece katı bir hiyerarşik yapı mevcuttu. Tasavvufi eğitimde olduğu gibi Ahi iş yerlerindeki eğitimde de çırak, kalfa ve yamaklar, dinî ve ahlakî bilgilerle donatılır ve bu konuda taviz verilmez (Bkz. Bayram 1995: 55-56). Buradan anlaşılmaktadır ki Ahi eğitim sisteminde hiyerarşi ve disipline dayalı bir yapı vardır ve bu yapıda *ahlak eğitimi* özel bir önemi haizdir. Aldatma, yalan, dolandırma, kabalık vs. asla izin verilmeyecek kötü ahlaki davranışlardır.

Ahilikte İş Ahlâkı, Cömertlik ve Yardımlaşma

İş ve meslek hayatında iyi ahlâk, cömertliği ve paylaşmayı gerektirir. Nitekim Ahilikte cömertlik ve paylaşma, yardımlaşma, en önemli özelliklerdendir. Ahiler cömertlikleriyle bilinirler. İbn Battûta (2004: 404-405) ve Evliya Çelebi'nin (2006: 192) de vurguladığı gibi misafirlerine, yolculara, ihtiyaç sahiplerine, birbirlerine karşı son derece cömerttirler. Paylaşmak ve yardımlaşmak onlar için çok önemlidir.

Evliya Çelebi (2006: 192) eserinin birinci cildinde "İslâmbol sûrunun etrâfında olan şehirleri ayân u beyân eder" başlığı altında üç yüz adet "Âh-i Evran kârhânesi"nden, yani tabbağ dükkanından bahsederken "Ammâ gâyet mün'im âdemleri var. Bi-emrillâh Cenâb-ı İzzet mâllarına berekât-ı Halîl vermişdir." (2006: 192) der.

Ahilikte Meslek ve Çalışma Ahlâkı

Ahilik, iş, sanat ve mesleğe yön veren, esnaf ve zanaatkârları çıraklıktan ustalığa giden süreçte eğiten, yetiştiren, üretici ile tüketici arasındaki alışverişi ve etkileşimi denetleyen, ekonomik hayatı düzenleyen ahlâk temelli bir meslek örgütüdür. Bu meslek organizasyonu, İslam toplumunda ekonomik hayatın ilaveten dinî, ahlakî, siyasî, askerî ve eğitimsel konularda önemli roller oynamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli katkıları olmuş olan Ahilik teşkilatı (Şahin, 1994; Ocak, 1999), Anadolu'da fütüvvetin ahlaki ilkelerini benimsemiş, zaviye hayatı bulunan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerden meydana gelmiştir.

Ahilik esas itibarıyla esnaf ve sanatkarlar arasında benimsenmiş bir örgüttür. Ahilik, başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat olarak ortaya çıkmış, zamanla bütün esnafı ve üye olmak isteyenleri

bünyesinde toplayan çok geniş bir toplumsal organizasyon haline gelmiştir (Ekinci 1991: 28).

Ahilik, Anadolu'nun hemen her şehir, kasaba ve büyük yerleşim yerlerine teşkilatını kurmuş büyük bir organizasyondur. Yerleşim birimlerinde her sanat ve meslek kolu için ayrı birlikler oluşturmuştur. Bir meslekte ayrı birlikler meydana getirebilecek kadar esnaf ve sanatkarın bulunmadığı yerleşim merkezlerinde, birbirine yakın meslek mensupları aynı birlik çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Daha küçük yerlerde ise bütün meslek mensupları aynı birlik altında bir araya gelmiştir (Ekinci, 1991: 29).

Ahînin meslek ahlâkının dayandığı ilkeler şöyle tespit edilebilir:

1. Müşteriyi aldatmamak
2. Malı abartılı bir biçimde överek yalan söylememek
3. Ölçü ve tartıda hile yapmamak
4. Karaborsacılık yapmamak
5. Müşteriye nazik davranmak
6. Müşteriye doğru ve iyi muamelede bulunmak
7. Çalımanın sorumluluğunu üstlenmek
8. Çalışmada ciddi olmak
9. Disiplinli olmak
10. İşleri zamanında yapmak.

Ahilikte Çalışma Hayatı, Eğitim ve Ahlâk

Ahiliğin ahlakî, ekonomik, eğitimsel, toplumsal, dinî, meslekî ve siyasî olmak üzere önemli işlevleri olduğu söylenebilir. Bu işlevler arasında meslek ve ticaret ahlâkı en ön plandadır.

Ahiliğin eğitim boyutuna dikkatlice bakıldığında şu hususlar tespit edilebilir:

1. Meslek eğitimi
2. Din eğitimi
3. Sanat Eğitimi
4. Ahlak eğitimi
5. Yaygın eğitim
6. Sosyalleşme
7. Kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması
8. Çalışma disiplini
9. Dayanışma
10. Yerleşik hayata geçirme, imar ve iskan
11. Askeri eğitim.

Ahiliğin çalışma hayatındaki ve eğitim sistemindeki ilkeleri, aslında Ahilikteki iş ahlâkının daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır:

1. Öfkelenince yumuşak davranmak,
2. Galip iken mağlubu affetmek,
3. El emeğini, çalışmayı kutsal bir yaşama ilkesi haline getirmek,
4. Bütün insanlara karşı sevgi ve yardım duygusu taşımak ve bunu hayata geçirmek, uygulamak,
5. Kardeşlik dayanışması içinde, askerleri, yöneticileri, emekçileri, esnafı birleştirmek ve böylece devleti güçlü kılmak,
6. Toplumun çıkarlarını savunmak,
7. Yabancıları ağırlamak, suçlu-suçsuz, Hıristiyan, Müslüman kim olursa olsun kendine sığınanlara sanat-zanaat öğretmek.

Dikkat edilirse, bu ilkelerin hepsi, ahlakî ilke ve davranışları içermekte veya ifade etmekte ve iş ahlâkında olduğu gibi geçerlidir.

Ahiliğin en önemli amaçlarından biri, ahlaki bir toplum düzeni meydana getirmektir. Bundan dolayı da *ahlak eğitimi*ne ayrı bir önem vermiştir.

Ahi olmak ve peştemal kuşanmak için kişinin bir Ahi tarafından önerilmesi zorunludur. Üye olmak isteyenlerden *yedi fena hareketi kapatması* ve şu yedi güzel hareketi açması beklenmektedir:

1. Cimrilik kapısını kapamak, lütuf kapısını açmak
2. Kahır ve zulüm kapısını kapamak, hilim ve mülâyemet kapısını açmak
3. Hırs kapısını kapamak, kanaat ve rıza kapısını açmak
4. Tokluk ve lezzet kapısını kapamak, riyazet kapısını açmak
5. Halktan yana kapısını kapamak, Hak'tan yana kapısını açmak
6. Herze ve hezeyan kapısını kapamak, marifet kapısını açmak
7. Yalan kapısını kapamak, doğruluk kapısını açmak

Denilebilir ki, bilenin de bilmeyenin de elinden tutması biçiminde şekillenen Ahi eğitiminin amacı, mahiyeti ve uygulamalarının belirlenmesinde büyük ölçüde İslam dininin ahlâkî ilke, değer ve öğretileri etkili olmuştur. Bu duruma bağlı olarak Ahilikte, eğitimin amaçları; insanı kemale ulaştırma, yeni fertleri hayata hazırlama, ferdin düşünce, tutum ve davranışlarında denge kurmasına yardım etme ve bir meslek kazandırma olarak özetlenebilir.

Ahilik'te *mesleki eğitim*, kişilerin ilgi ve yeteneklerine göre bir mesleğe yönlendirilmeleri, mesleklerine göre çalışarak topluma hizmet etmeleri, kalite standartları temelinde üretim yapmalarına imkan vermeleri ve bir sanatkâr olmalarını desteklemeleri gibi özellikleriyle öne çıkar. Ahlak eğitimiyle bir yandan ferdin üretim ve ticaret işinde güvenilir olma, tüketicinin

ihtiyaçlarını dikkate alma ve onlara cevap verme, ölçü ve tartıda adaleti sağlama ve hile yapmama gibi işine değer katacak ahlâkî ilkeler kazandırılırken, diğer yandan paylaşma, cömertlik, misafirperverlik, yardımlaşma, dayanışma gibi toplumsal ilişkileri düzenleyip geliştirecek değerler aktarılmaktadır.

Ahi teşkilatının eğitim sistemi şu özellikleriyle anlatılabilir:

a) İnsan bir bütün olarak ele alınır, yalnızca mesleki bilgiler değil, dini, ahlaki, içtimai bilgiler birbirini bütünleyecek şekilde verilir.
b) Verilen eğitimle iş ve iş dışındaki hayatın dengesi ve uyumu sağlanır.
c) Eğitim tamamlanan bir faaliyet olarak değil, ömür boyu devam eden bir süreç olarak görülür.
d) Yapılan eğitim faaliyetleri yalnızca şehir merkezlerindeki esnafa yönelik değil köylere kadar ulaşan geniş bir toplumsal kitleye ulaşır.
e) Teşkilattaki hiyerarşik yapı derslerin yetkili kişilerce verilmesini mümkün kılar.
f) Teşkilat, Ahiliğin prensiplerine uymayı kabul eden herkese açıktır ve buradaki eğitimlerden faydalanmak için ücret talep edilmez (Ekinci 1989: 36-7).

Sonuç olarak ahiliğin gayesi; zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlakî bir toplum düzeni meydana getirmektir. Ahilikteki bu amaçlara sağlam bir teşkilat ve köklü bir eğitim aracılığıyla ulaşılmaya çalışılmıştır ve bunda başarılı olunmuştur.

Belirtmek gerekir ki Ahilik teşkilatında toplumda suça eğilimli olanlar ve suç işleyenlerle de eğitim anlayışları ve ahlâk eğitimi yaklaşımlarına uygun olarak ilgilenmişlerdir. Onları suçlu veya suça eğilimli diye bir kenara atmamış, onların elinden tutarak bir iş ve meslek sahibi olmaları için özel bir çaba harcamışlardır. Bunun için de sistemli olarak çalışmışlardır. Nitekim toplumsal sorumluluk bahsinde de belirtildiği üzere Evliya Çelebi (2008a: 597) Ahilerin suç işleyen kimseleri içlerine alıp kendi eğitimlerinden geçirdiklerini ve meslek sahibi yaptıklarını anlatır.

SONUÇ

Büyük gezgin Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* adlı serine verilen bilgiler ışığında Ahilik teşkilatının iş ahlâkının ele alındığı bu çalışmadan anlaşılmaktadır ki; Ahi Evran'ın öğretileriyle kurulmuş ve gelişmiş olan Ahilik teşkilatında genel olarak güzel ahlâkî ilkeler geçerlidir. Denilebilir ki, Ahilik teşkilatı her şeyden önce bir *ahlâka dayalı bir meslek, iş ve esnaf organizasyonu*dur. Günümüzün esnaf odaları ve birliklerine benzer bir boyut ve işlevsel-

likle vücut bulup varlık göstermiş olan Ahilik iyilik, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik, kontrol ve denetleme gibi iyi ahlakî esasların kendisinde toplandığı ahlâkî bir toplumsal ve ekonomik sistemdir. Bu çerçevede Ahiliğin iş ahlâkının da iyilik, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik, kontrol ve denetleme, paylaşma, fedakarlık, ülkeyi savunma gibi ahlâkî ilkelere dayandığı söylenebilir.

Ahilik, iş veya çalışma hayatında toplumsal sorumluluk ilkesiyle hareket eden ve bu sebeple de toplumsal aktörleri meslek ve ahlâk bakımından eğitmeye çalışan; iş yerinde işin hakkını vererek çalışmaya sevkeden, çalışma arkadaşlarına ve işverene veya çalıştırdığı kişilere adil, doğru ve iyi niyetle yaklaşmayı öğreten bir kuruluştur.

Ahilikte iş ahlâkında disiplin, denetim ve kontrol önemlidir. Ahlâkî planda iş kurallarına uymayan esnaf veya sanat erbabı çeşitli yaptırımlarla karşılaşır.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Kütüb-i Sitte

Ateş, Süleyman (1977). *Tasavvufta Fütüvvet [Sülemi'nin Fütüvvetnamesi].* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Bayram, Mikail (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*. Konya.

Çağatay, Neşet (1989). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ekinci, Yusuf (1989). *Ahilik ve Meslek Eğitimi.* İstanbul: MEB.

Ekinci, Yusuf (2008). *Ahilik*. Ankara: Özgün Matbaacılık.

Evliyâ Çelebi (2006). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. c. 1. 5. bs. Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (1999a). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. c. 2. Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (1999b). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. c. 3. Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (2008a). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Cilt: 1. kitap: 2, 5. bs. Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (2008b). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Cilt: 2, kitap: 1. 2. bs. Haz. Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman. İstanbul: YKY.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1953-1954). "Burgazi ve Fütüvvetnamesi". *İstanbul Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Mecmuası*, 15/1-4,: 76-154.

İbn Batuta (2004). *İbn Batuta Seyahatnâmesi*. Çev. A. Sait Aykut. c.1. İstanbul: Yapı Kredi.

İbn Sa'd (1985). *Tabakât.* Beyrut: y.y.

Küçük, Sezai (2000). "Abdullah el-Ensarî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risalesi: 'Kitabü'l-Fütüvve'". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 137-166.

Mannan, M. A. (1973). *İslam Ekonomisi, Teori ve Pratik.* Çev. Bahri Zengin. İstanbul: Fikir.

Mcguire, Meredith B. (1987). *Religion: The Social Context.* 2. bs. California: Wads Wordth Publishing Company.

Mensching, Gustav (1994). *Dinî Sosyoloji*. Çev. M. Aydın. Konya: Tekin Kitabevi.

Müslim. (1956). *el-Camiu's-Sahih.* Beyrut: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi.

Ocak, Ahmet Yaşar (1999). "Ahilik Ve Şeyh Edebalı: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Açısından Bİr Sorgulama". *İslami Araştırmalar, 12*(3-4), 225-229.

Okumuş, Ejder (2018). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri.

Okumuş, Ejder (2017). *Gösterişçi Dindarlık*. 2. Bs. İstanbul: Ark Kitapları.

Roberts, Keith A. (1990). *Religion in Sociological Perspective*. 2. bs. California: Wadsworth Publishing Company.

Sancaklı, Saffet (2010). "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1: 1-28.

Stark, R. ve Glock, C.Y. (1971). "Dimensions of Religious Commitment". *Sociology of Religion*. Ed. Roland Robertson. Middlesex: Penguin Books.

Şahin, Kamil (1994). Edebali. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 10, s. 393-394) içinde.

Şerefhan Bitlisî, *Şerefnâme-yi Tarihi Müfessel Kurdistan*, Telıran 1343.

Tabakoğlu, Ahmet (1996). *İslam ve Ekonomik Hayat.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Tireli, Münir (2011). "Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Ahiler ve Ahilik". *TYB* Akademi. 1 / 2.

Tirmizî. (1938). *Sünen.* Kahire: y.y.

YESEVİLİĞİN AHİLİK KÜLTÜRÜNE ETKİSİ
(Kırgızistan Örneği)

Doç. Dr. Bakıt Murzaraimov[*]

ÖZET

Hoca Ahmed Yesevi başta Türkistan olmak üzere bütün Türk dünyasının manevi hayatında yüzyıllardır etkisi devam eden büyük bir Türk mutasavvıfıdır. Yesevî'nin tasavvufi görüşlerinin ve kurduğu tarikatının esaslarının özünü, Kur'ân ve Sünnete dayanan inanç esasları ile içinde yaşadığı Türk boylarının gelenek ve görenekleri oluşturmaktadır. O, sohbet ve hikmetlerinde bu temel esasları ortaya koyarken, döneminin ve çevresinin anlayabileceği Türkçeyi esas alarak bir ilki gerçekleştirmiştir. Hoca Ahmed Yesevî, tasavvufî düşüncelerini Türkçe ve sade şiirler ile anlatmış, hikmet adı verilen bu şiirler zamanla toplanarak "Dîvân-ı Hikme"t mecmuaları meydana gelmiştir. Hikmetler, Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemli rol oynamıştır. Ahmed Yesevî'nin ardından müritleri vasıtasıyla onun tarikat yolu ve tasavvufi düşünceleri zamanla Orta Asya'nın farklı bölgelerine yayılmıştır. Bu yolun takipçilerinin mensup olduğu tarîkata Yeseviyye adı verildiği gibi, mensuplarından çoğunun Türk olması sebebiyle "Silsile-i Meşâyıh-ı Türk" de denilmiştir.

Bir tarikat kurucusu olarak Ahmet Yesevi'nin İslam kültürüne kazandırdığı en önemli yeniliklerden birisi de "ahilik" teşkilatı olmuştur. Hoca Ahmed Yesevî'nin, ayet ve hadisler ışığında Müslümanları egoist düşüncelerden kurtararak kardeşlik ve dayanışma içinde olması gerektiğini belirtmesi, "ahilik" anlayışının gelişmesine ve tüm İslam coğrafyasına yayılmasına yol açmıştır. Biz de bu bildirimizde Ahmet Yesevi tarafından temeli atılan Yeseviliğin ahilik kültürüne olan etkilerini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: *Yesevilik, Ahilik, Kültür, Kardeşlik, Dayanışma*

GİRİŞ

Hoca Ahmet Yesevi, bütün çalışmalarında Kur'an ve sünneti esas almıştır. İnsanların daha iyi anlayabilecekleri sade bir dil kullanmıştır. Orta

[*] Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Asya Türklerinin İslam'ı kabul etmelerinde etkili olmuştur. Yesevilik düşüncesinde insanı sevmek önemli bir özelliktir. Ona göre insanları seven ve onlara yardım eden, kalp kırmayan ve yalan söylemeyen insan erdemli kişidir. Herkese şefkatle davranmak Yesevilik düşüncesinin en önemli esasıdır. Yesevilik düşüncesi, hak ve hukuka riayet etmeye ve rızkı helal yollardan kazanmaya da büyük önem vermiştir. Bu düşünceyi oluşturan önemli ilkelerin başında yoksullara yardım etmek ve misafir ağırlamak gibi ahlaki kurallar gelir.[1]

Hoca Ahmet Yesevi'nin bu ahlaki anlayışları ve kuralları, ahilik anlayışını ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Özellikle Yesevilikte bulunan;

1. Dünya malına değer vermemek
2. Züht ve takvaya önem vermek
3. Kur'an ve sünnete uygun yaşamak
4. Devamlı abdestli gezmek
5. Allah'ı çokça zikretmek…

gibi ilkeler ahilik anlayışın sınırlarını oluşturmuştur.

Ahilikte ilkeler:

Ahilik ilkeleri kuralcı bir yaklaşımdan çok, pratik hayat koşullarından, Ahilik uygulamalarından çıkmıştır. Yani gerçeğin yaşanmasından iş ve üretim hayatının gereklerinden doğmuştur. Sadece bir düşünce sistemine bağlı kalmadığından, yürüyen hayat gerçeklerini yakalamış ve bunlardan ilkeler üretilmiştir. Hayat ve düşünce, uygulama bir odakta birleşmiştir. Aşağıda kısaca ahilikte bulunan ilkeler, prensipler ve edepler hakkında bilgi verilmiştir.

Tespit edilen Ahilik ilkeleri şunlardır:

1. Kendi ihtiyacı varken başkalarına vermek,
2. Öfkelenince yumuşak davranmak,
3. Yenici iken yenileni affetmek,
4. Dünya yaşayışına bağlanmak,
5. El emeğini, çalışmayı kutsal bir yaşama ilkesi haline getirmek,
6. Herkesin bir iş yaparak Ahi topluluğu içerisinde yer alması,
7. Bütün insanlara karşı sevgi ve yardım duygusu taşımak ve bunu gerçekleştirmek, hayata geçirmek, uygulamak,

---

[1] http://www.yardimcikaynaklar.com/yesevilik-dusuncesinin-esas-aldigi-ilkeler-nelerdir/

8. Kardeşlik dayanışması içinde; askerleri, üreticileri, emekçileri, esnafı birleştirmek ve böylece devleti güçlü kılrnak, sosyal adalet ve sosyal güvenliği gerçekleştirmek,
9. Halkçı ve milliyetçi bir düzen içinde; eğemen, sömürücü güçlere karşı çalışan her kesimden halkın çıkarlarını savunrnak,
10. Yabancıları ağırlamak, suçlu – suçsuz, Hristiyan Müslüman kim olursa olsun kendilerine sığınanlara zanaat sanat öğretmek.

Ahi Ahlakinin Temel İlkeleri:

1. Doğru sözlü olmak,
2. Emanete hiyanet etmemek
3. Cömert olmak,
4. Gözünü kötü şeylerden sakınmak,
5. İki yüzlü ve yiyicilerden uzak durmak,
6. Kötülerden uzak durmak,
7. Öfkelenmek, (öfke gelince akıl gider)

Ahi şeyhlerinde bulunması gereken nitelikler, uyulması gereken koşullar da şunlardır:

1. Hakk'a inanmak
2. Halk içinde ölçülü, duyarlı olmak
3. Benliğini öldürmek, bencillik etmemek
4. Ululara hizmet, eylemek
5. Buyruğu altmdakine yumuşak yürekle davranmak
6. Dostlara öğüt vermek
7. Dervişlere su vermek (sakilik etmek)
8. Bilginlere karşı alçakgönüllü olmak
9. Düşmanlara hoş görünmek
10. Bilgisizin karşısında susmak.

Taam yimekte yirmi erkan vardır.

Yani yemek yemeye ait yirmi kaide olduğunu söyleyip, bu kaideler de şöyle sıralamaktadır:

1. Sofraya oturmadan önce ve yemekten kalktıktan sonra elleri yıkamak, silmek.
2. Yemek yenilen yere ayakkabı ile girmemek,
3. Yemeğin dürüstlük ile kazanıldığından emin olmak,

4. Yemeğe büyüklerden önce başlamamak ve yemeğe tabağın kenarından başlamak,
5. Yemek yerken konuşmamak, ağzından tükürük saçmamak kaşınmamak.
6. Yemek yerken öksürük tutması halinde ağzı elle değil mendille kapatmak.
7. Yemekte küçük lokma almak, başkasının yediği lokmaları gözetmemek,
8. Yemekte ağzı şapırdatmamak
9. Yemekte etin kemiklerini sofradakilere göstermeden tabağın arkasına saklamak v.b.

Bu kurallar, daha önce Türkler tarafından tertip edilen büyük toylarda, şölenlerdeki yemek yeme adaplarının devamı niteliğindeki kurallardır.

Su içmede üç edep vardır:

1. Bardağı iki elle tutmak,
2. Suyu üstüne dökmemek,
3. Suyu dinlene dinlene içmek.

Elbise giyerken beş, evden çıkarken dört, mahallede yürürken dört, pazarda, çarşıda yürürken, alışveriş yaparken dört, misafirlikte üç, hasta ziyaretinde beş, tuvalete ve hamama giderken sekiz, yatarken dört olmak üzere birçok kural tespit edilmiştir.

1. İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak
2. İşinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak
3. Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak
4. Sözünü bilmek, sözünde durmak,
5. Hizmette ve vermede ayırım yapmamak,
6. Yaptığı iyilikten karşılık beklememek,
7. Güleryüzlü olmak,
8. Tatlı dilli olmak,
9. Hataları yüze vurmamak,
10. Dostluğa önem vermek,
11. Kötülük edenlere iyilikte bulunmak,
12. Tevazu sahibi olmak,
13. Hiç kimseyi azarlamamak,
14. Ana'ya ve ataya hürmet etmek,
15. Dedikoduyu terketmek,
16. Komşularına iyilik etmek,

17. İnsanların işlerini içten, gönülden ve güleryüzle yapmak,
18. Başkasının malına hiyanet etmemek,
19. Sabır ehli olmak,
20. Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,
21. Daima hakkı kullanmak,
22. Öfkesine hakim olmak,
23. Suçluya yumuşak davranmak,
24. Sır saklamak,
25. Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
26. İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
27. Kötü söz ve hareketlerden sakınmak
28. Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek.[2]

Kırgızlarda ahiliğin yansımaları

Kırgızlarda Ahilik sözü çok yaygın olarak bilinmiyorsa da, ahiliğin prensipleri halk arasında örf ve gelenek olarak yaşamını sürdürmektedir. Bu örf ve adetlere uymayanlar veya yanlış yapanlar halk tarafından yadırganmaktadır ve ayıplanmaktadır. Aşağıda örf ve adet şeklinde devam ede gelen bu prensiplere örnekler vereceğiz:

Rızık ve yiyecekle ilgili prensipler;

1. Rızık yemeden önce elini yıka
2. Sabah yemeğini bırakma (yani sabah önüne yemek gelirse red etme)
3. Sabahtaki nasibini başkalarına verme, önce ev sahibi olarak kendin tat
4. Sofrayı tersine koyma
5. Çayın çöpünü insanların bastığı yere dökme
6. Kepçe ile ite yemek verme
7. Ekmeği tersine koyma, ekmek ile ağzını silme
8. Ekmek ile bıçağı silme
9. Yemeği eleştirme

Su ile ilgili prensipler

1. Kuyuya tükürme
2. Akar suyu dövme (yani akan suyu çubukla vurma)
3. Pınarın gözünü temizle (yani suyun çıktığı yeri temizle)

---

2 https://simavhaberleri.wordpress.com/2009/03/23/ahilik-teskilatinin-ilkeleri-ve-kurallari/

Ahlaki prensipler

1. Her zaman merhametli ol
2. Helal ye, temiz yaşa, ahlaklı ol
3. Varlığa da yokluğa da kanat et
4. Yalakaya, niyeti bozuğa hayvan kestirme (yani kurban kestirme)
5. Yemeği ve çayı sağ elinle al
6. Kendi evinde kesilen hayvanı kellesini başkalarına verme
7. Var iken yok deme
8. Yemek kabını atlama
9. Yemekten sonra kendinden büyüklerden önce ayağa kalkma
10. Sofrayı ayağınla basma
11. Haram düşüncede uzak ol
12. Büyüklere saygılı, küçüklere merhametli ol
13. Yaşlılara direk, küçüklere destek ol
14. Yardım et, birlikten kaçma
15. Fazla gülme, nefsini kontrol et.
16. Eline su döken kişiye dua et
17. Kir suyu yola dökme
18. Bal söze, göz kamaştıran dünyaya aldanma
19. Ataya babaya hürmet et
20. Kötü rüyayı suya söyle
21. Elbiseni temiz tut
22. Büyüklerin sözünü yere bırakma
23. Anaya ve kadınlara hürmet et
24. Elini damlayan suya yıkama
25. Karanlıkta aynaya bakma
26. Açgözlü olma, başkasının malına göz dikme
27. Sabırlı ol, her canlıya saygılı ol
28. Üstadına güven
29. Uzak yola çıkarken kızgın olma
30. Kendi şapkanı satma, değişme kaybetme

Ölülere saygı konusundaki prensipler

1. Kabri Elinle gösterme
2. Ölüye hürmet et
3. Ölü hakkında kötü konuşma
4. Kabrin özerine oturma
5. Kabrin yanında ıslık çalma

Ticaretle ilgili prensipler

1. Malını gizleme
2. Cömert ol
3. Teraziyi doğru tart
4. Ticarette aldatma
5. Antlaşmayı bozma
6. Verdiğin sözü tüt
7. Sattıktan sonra pişmanlık duymamak
8. Satın aldıktan sonra pişman olmamak

Yukarıda bahsettiğimiz prensiplerin dışında örf ve adet olarak yaşamakta olan bir o kadarda günlük hayatı ilgilendiren kurallar bulunmaktadır. Eve giriş çıkıştan yeme içmeye kadar varan ahlaki kurallar halen canlılığını korumaktadır.

Cömertlik ve Kanaat

Dayanışma, yardımlaşma ve kardeşlik konusunda bir başka husus, cömertlik konusudur. Kırgızlar uzun zamandır ateizm etkisinde kalmasına rağmen özünde İslami kimlik taşıdıkları için kendi aralarında varlık ve yokluk günlerinde devamlı dayanışma içerisinde olmuştur. Bir aile ne kadar kalabalık olursa olsun birbirlerini maddi ve manevi yönden her zaman desteklemiştir. Bu nedenden dolayı kardeşler arasında çok zengin veya çok fakir olanı, çok nadir rastlanan bir olaydır. Devamlı birbirleriyle mallarını paylaşmışlardır. Bir kardeşin evi olmamışsa evi olana kadar diğer kardeşinin yanında hiç problemsiz kalabilmiştir. Kardeşler arasında veya akrabalar arasında böyle bir dayanışma olmadığında veya kardeşlerin biri böyle kuralı bozduğu zaman veya ona ters hareket ettiği zaman hemen dışlanmıştır. Üstelik bu dışlanma sadece kardeşler arasında değil, diğer insanlar tarafından da dışlanmıştır. Diğer insanlar o şahsa "kendi kardeşlerine bile hayrı yok" gözüyle bakmışlardır. Kısacası kardeşlik, dayanışma ve cömertlik yazılmayan fakat çok önemli olan bir kurala dönüşmüştür. Cömertlik ve paylaşma konusunda diğer bir örnek, bir atasözüdür. Kırgızlarda "bir kuru üzümü kırk kişi yemiştir" gibi atasözü eskilerden kalan ve çok meşhur olan bir sözdür. Bunun yorumu ise "bir kuru üzümü bir kişi yemiş, diğerleri ise hepten razı olmuştur". Ahilik konusunda en iyi örneklerden biri de budur.

Ökül Ata ve Ökül Ene (Vekaleten Ana Baba olmak)

Dayanışma ve destek olma konusunda, Kırgızlarda, "Ökül Ata" anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayışa göre yeni evlenen genç aileye adet olarak

mutlaka bir Ökül Ata ve Ökül Ene tayin edilmektedir. Ökül Ata ve Ökül Ene demek genç aileye vekaleten analık ve babalık yapan kişi demektir. Ökül Ata ile Ökül Ene gençlerin nikahı kıyılırken tayin edilir ve gençlerin nikahında hazır bulunur. Adete göre gençlerin nikah yüzüklerini Ökül ata ile Ökül Ene alır. Ökül Ata ile Ökül Enenin görevi artık hayat boyu bu gençlere her konuda destek olmaktır. Gençler babasına söyleyemediği şeyleri Ökül Ataya veya Ökül Eneye söyler, onlar da ya kendileri yardımcı olamaya çalışır veya gençlerin ebeveynlerine iletmeye çalışırlar. Veya ailede herhangi bir anlaşmazlık yaşanırsa Ökül Ata ile Ökül Ene barıştırmaya çalışır. Adet olarak gençler kendi ana ve babalarına nasıl saygı gösteriyorlarsa Ökül Ata ile Ökül Eneye aynı saygıyı göstermek zorundadırlar. Bu da sosyal dayanışma konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu gelenek çok eski zamanlardan beri devam ede gelmektedir.[3] Bu geleneğe göre artık Ökül Ata ile Ökül Ene yeni evlenen gençlere akraba olmuş sayılıyor ve onlar hayatın acı ve tatlı günlerinde beraber oluyorlar.

Akrabalar arasında dayanışma ve Ak Sakal anlayışı

Geleneksel Kırgız kültüründe akrabalar arasında yardımlaşma ve dayanışma geleneği önemli yer tutmaktadır. Hayatın acı ve mutlu günlerinde insanlar birbirlerine maddi ve manevi yardımda bulunmalıdır. Eğer ailenin yiyeceğe-giyeceğe, kalacak yere ihtiyacı varsa tüm sülale ve köylüler o aileye yardım etmek için toplanmaktadır. Özellikle aile ve akraba gruplar birbirlerine daha çok maddi ve manevi yardımda bulunmaktadır. Böyle gruplar genellikle onlarca aileden oluşmakta ve 3, 4, 5 kuşak aynı soydan gelmektedir, bu sülalenin soy adları atalarının adıyla adlandırılmaktadır.

Her sülalenin başında veya her akraba gurubunun başında mutlaka "Ak sakal" dediğimiz yaşlı adamlar bulunmaktadır. Bir sülaleye veya bir akraba gurubuna ait olan her şahıs mutlaka bu Ak sakalın dediğine uymak ve yapmak zorundadır. Bir ailede cenaze olursa aileye ait olan Ak sakallar cenaze törenini yönetirler ve onların dedikleri yapılır. Aynı şekilde düğün olursa da bu Ak sakalların dedikleri aynen uygulanır. Her iş başında mutlaka bu Ak sakallara danışılır ve onların verdiği öğüt doğrultusunda iş yapılır. Kırgız toplumunda Ak sakallara olan hürmet ve onlara olan saygı çok eskilere dayanmakta olup, günümüzde de yaşamaktadır.[4] Ak sakallara olan hürmetin kendi ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeleri şöyle sıralayabiliriz;

---

3 Mirbek Sakenov,"Ökül Ata ve Ökül Ene Kaçan Tandalat", Sputnik, 07.09.2018.1.

4 A. Akmataliyev, Kırgız Elinin Kada Salttarı, Bişkek 2003, 4-6.

Ak sakallara olan saygı her zaman ve her yerdedir,

- Onlara karşı çıkılmaz,
- Onların önünden geçilmez,
- Onlar ayakta iken oturulmaz,
- Onlara eğilerek selam verilir,
- Onlardan önce yemek yenmez,
- Onlarla beraber konuşulmaz (yani onlar konuşurken dinlemeli)
- Onların duası alınmalı

Ak sakallarla ilgili bunun gibi bir çok ilkeler daha bulunmaktadır. Kırgız toplumunda her köyde Ak sakal heyeti bulunmaktadır. Bu heyet o köydeki bütün problemleri çözmede danışmanlık etmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, Yesevi tarikatının yaşam ve hayat ilkeleri, Yesevi tarikatının ortaya çıktığı o topraklarda halen kültürel olarak varlığını devam ettirmektedir. Kırgızistan'da ve diğer Orta Asya'daki Türk Devletlerinde "Ahilik" kavramı çok yaygın olarak bilinmese de, ahiliğin ilke ve prensipleri bir kültür olarak halk arasında yaşamaktadır. Halk günlük hayatında bu ilkeleri kullanmakta ve bunu bir hayat terbiyesi olarak nesilden nesile aktarmaktadır. Bunun sonucunda akrabalar arasında ve dolayısıyla toplumdaki kardeşlik bağı güçlenmiş ve toplumdaki birlik beraberliğin sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Mirbek Sakenov, "Ökül Ata ve Ökül Ene Kaçan Tandalat", Sputnik, 07.09.2018.1.

http://www.yardimcikaynaklar.com/yesevilik-dusuncesinin-esas-aldigi-ilkeler-nelerdir/

A. Akmataliyev, Kırgız Elinin Kada Salttarı, Bişkek 2003,

https://simavhaberleri.wordpress.com/2009/03/23/ahilik-teskilatinin-ilkeleri-ve-kurallari/

2. BÖLÜM

AHİLİKTE İŞ VE TİCARET AHLAKININ KUR'AN'DAN REFERANSLARI

AHİLİKTE İŞ VE TİCARET AHLÂKÎNIN KUR'ÂNÎ REFERANSLARI

*Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Arslan**

Tarih boyunca devlet yöneticileri ve ilim adamları, ülkelerindeki sanat, ticaret ve çeşitli meslek dallarını, kendi değer yargılarına göre örgütlemek için sürekli bir çaba içerisinde olmuşlardır. Bu sayede ülkelerinde sanatı, ticareti ve ihtiyaç duyulan çeşitli meslek kollarını geliştirmeyi, ülke kalkınmasını gerçekleştirmeyi, güçlü, kalkınmış ve müreffeh bir ülke olmayı amaçlamışlardır.

Hz. Peygamber ve onun saadet asrında da ticaretin, ekonomik ve sosyal hayatın Kur'ân'ın öngördüğü ahlâkla bütünleştirilmesi öncelik olmuştur. Allah'tan korkma (haşyet), Allah'a ve O'nun buyruklarına karşı saygılı olma (takvâ), onun buyruklarını yerine getirme (itaat ve ibadet), Allah'ın hoşnutluğunu kazanma (rızâ), hesaba çekilme (muhasebe) gibi anlamları ifade eden ayetler, bu ayetler doğrultusunda Hz. Peygamberin ortaya koyduğu örnek yaşantı ve onun öğretisi ile yeni bir hayat modelinin öncüsü olan sahabenin davranışı, bu bütünleşmenin en güzel örneğidir.

Köken itibariyle Kur'ânî referanslar ile Hz. Peygamber ve sahabe uygulamalarına dayanan îsâr ahlâkı[1], bu ahlâk çerçevesinde gelişip temellenen fütüvvet anlayışı[2], bu anlayışla örgütlenerek bir teşkilat halini alan ahilik, sanat, ticaret ve mesleğin, olgun kişilik, ahlâk ve doğruluğun iç içe girmiş bir alaşımıdır[3].

Fütüvvetten ilk söz edenlerin Câfer-i Sâdık, Fudayl b. İyaz, Ahmed b. Hanbel, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, Cüneyd-i Bağdâdî gibi âlim ve mutasavvıfların olduğu söylenmiştir. Abbasî Halifesi Nasır li Dînillah, Şihabüddîn Sühreverdî'nin de yardımı ile[4], günden güne bozulan siyasi ve sos-

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı.

1 Bkz. Haşr, 59/9 Ayrıca bkz. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, İstanbul: (Kahraman Yayınları, 1985), 8: 245; el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Me'âlimü't-Tenzîl*; el-Hâzin, Alâuddîn Ai b. Muhammed, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* (her iki tefsir bir arda), Beyrut (Dâru'l-Kütübi'-'ilmiyye, 1995/1415), 6: 157-158.

2 Fütüvvet telakkisinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet" *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1996), 13: 261.

3 Çağatay, Neşet, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*, Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu, Yayın No: 40, (Eser matbaacılık), s. 6.

4 Geniş bilgi için bkz. Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesinin Menşei Meselesi", *AÜİFD* Yıl: 1952, Sayı: 1, s. 62, 65, 67.

yal düzeni yeniden tesis etmek için fütüvvet ehlini teşkilatlandırıp siyasi otoriteye bağlı bir kurum haline getirmiştir. Mecdüddin İshak, Muhyiddin İbnü'l- Arabi, Evhadüddin Kirmani ve Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hûyî (Ahi Evran) gibi âlim ve mutasavvıflar ise Anadolu Selçuklu Sultanları I. İzzeddin Keykavus, Alaeddin Keykubat ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in yardım ve teşvikleriyle Anadolu'da ahiliği hem yaymış, hem de teşkilatlandırıp geliştirmişlerdir[5]. Böylece ahilik, önce Selçuklular sonra da Osmanlılar döneminde sosyal ve ekonomik hayatın işleyişinde, iş, sanat ve ticarette etkili olmuş, meslek erbabının yetiştirilmesinde önemli rol oynamış, kendi iç dinamiği ile oluşturduğu ilke ve prensiplerle ekonomik ve sosyal hayatın işleyişine önemli katkılarda bulunmuş bir iş ve meslek örgütü haline gelmiştir.

Bu çalışmada Selçuklu ve Osmanlılarda sosyal ve ekonomik hayatı asırlarca kendine özgü örgütlenme biçimi, kurduğu sistem, geliştirdiği iş, sanat ve ticaret ahlâkı ile yöneten ahilik teşkilatında iş ve ticaret ahlâkının Kur'ânî referanslarını inceleyeceğiz. Zira toplumun sosyal ve ekonomik durumunu ahlâkla bütünleştiren bu teşkilatın geliştirdiği iş ve ticaret ahlâkının en temel referansının Kur'ân-ı Kerîm olduğunu düşünüyoruz. Eğer ahilik, fütüvvetin Anadolu'da aldığı biçim ve yapılanmadır,[6] diyenlerin görüşü esas alınacak olursa, onun dini-sosyal bir kurum olduğunu bir gerçek olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu durumda da fütüvvet ahlâkının temel ilkelerinin Kur'ânî referanslarını araştırmak gerekir. Bu sebeple bizim bu tebliği hazırlamaktaki amacımız, ahiliğin temel ilkeleri ekseninde ahilikte iş ve ticaret ahlâkının Kur'ân ayetlerindeki karşılığını bulup değerlendirmektir.

Öncelikle Çalışmamızın anahtar kavramları olan *îsâr*, *fütüvvet*, *uhuvvet* ve *ahlâk* kavramlarını ele aldık. İkinci olarak ahilikte iş ve ticaret ahlâk ilkelerinin neler olduğuna kısaca temas ederek asıl konumuz olan Ahilikte iş ve ticaret ahlâkına ışık tutan âyetlere ve bu ayetler ışığında bazı değerlendirmelere yer verdik.

TEMEL KAVRAMLAR

a. Fütüvvet

Fütüvvet kelimesi Arapça "F-T-Y" kökünden türemiştir. Gençlik ve delikanlılık çağında olmak demektir. İsim olarak *fetâ* genç, yiğit, köle, hizmetçi

---

[5] İnalcık, Halil, "Ahilik, Toplum ve Devlet", *II. Uluslararası Âhilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir, 1999, s. 191; Bayram, Mikail, *Ahi Evren-Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Anakara, 1995, s.29-30; Ocak, "Fütüvvet, *DİA*, 13: 262; Çakmak, Muharrem, "Âhiliğin Tasavvufî Temelleri ve Âhilik Fütüvvet İlişkisi", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, Sayı: 7, Cilt: 13, Ocak-Haziran 2014/1, ss. 150-151.

[6] Bkz. Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, Ankara, 1993, s. 211-212.

gibi anlamlara gelmekte olup, Farsça'da "civanmert" ile aynı manadadır.[7] Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de "uşak, köle, hizmetçi"[8] gibi lügat anlamları ile kullanıldığı gibi "genç, delikanlı, yiğit"[9] anlamında da kullanılmıştır. Mertlik, yiğitlik, kahramanlık, fedakârlık, cömertlik[10] gibi anlamları bünyesinde barından fütüvvet kelimesi, ayette ifade edilen "İnsana zayıflık halinden (çocukluk devresinden) sonra verilen kuvvet (eşüddeküm/ gençlik, olgunluk) hali"[11] fütüvvetin ifade ettiği anlamları çağrıştırmakta, ömrünün bu dönemindeki insanlara "fetâ" denilmekte olup, bu da gençlik çağındaki "kuvvetlilik halini" ifade etmektedir.[12]

Kur'ân'da bu kelimenin bazı peygamberler (Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf gibi)[13] ve Hz. Musa'nın hizmetçisi[14] ve Mağaraya sığınan gençler[15] için olumlu anlamlar çağrıştıran bir bağlamda kullanılması, sahabenin bu kelimenin ifade ettiği davranışlarla anılması gibi sebepler, daha sonraki dönemde bu kavramın toplumsallaşmasını ve kurumsal hale gelmesini sağlamıştır. Fütüvveti besleyen ana damar, îsâr anlayışıdır. Buna göre ikinci ele alacağımız kavram îsâr'dır.

b- Îsâr

Sözlükte bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme demektir. Terim olarak îsâr, bir kimsenin kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunmasıdır.[16]

Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde bu kelime sözlük anlamına uygun olarak "üstün tutmak ve tercih etmek"[17] bir ayette de terim anlamına temel teşkil edecek şekilde tasvirî bir anlatımla gelmiştir. Bu ayet şu meâldedir: "Bunlar-

---

7 El-Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sıhâh Tâcü'l-Lügati ve Sıhâhu''l-'Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdüğafur Attar, (Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 1984), 6:2451; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Daru Sâder, 1414), 15:145-146.

8 Nisa, 4/25; Yusuf: 12/30, 62; Kehf: 18/ 60. Ayrıca bkz. Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer, *el- Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmid't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Riyad, 1997/1418),2: 59; 3:275; 4:203-204.

9 Kehf, 18/10,13 Ayrıca bkz. Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi), 4: 3231.

10 Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV, 1996), 13:259; Çakmak, "Âhiliğin Tasavvufî Temelleri ve Âhilik Fütüvvet İlişkisi", s. 147.

11 Bu anlamı ifade eden ayet meâli için bkz. Rûm, 30/54.

12 Benzer bir ifade için bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15: 146.

13 Bkz. Yusuf, 12/30; Enbiya, 21/60.

14 Kehf,18/60.

15 Kehf, 18/ 10.

16 Çağrıcı, Mustafa, "Îsâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV, 2000), 22: 490.

17 Bkz. Yusuf, 12/9; Tâhâ, 20/72; Nâzi'ât, 79/37-38; 'Alâ, 87/72.

dan önce Medine'yi yurt edinip imana sarılanlar ise, kendi beldelerine hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma veya istek duymazlar. Hatta kendileri ihtiyaç duysalar bile o kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler. Her kim nefsinin hırsından ve mala düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte felah ve mutluluğa erenler onlar olacaklardır."[18]

Kaynaklarda bu ayet ve bu ayet ekseninde yer alan değişik birçok rivayetle örneklendirilip anlatılan îsâr, din uğruna canlarından ve mallarından vazgeçen Muhâcirin ve onlara bütün içtenliği ile kucak açıp her türlü vefakârlık ve fedakârlığı yapan, yeri geldiğinde onları kendi nefislerine tercih eden Ensâr'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Buna göre îsâr, başkasını kendi nefsine tercih etmek, dinî hazlarını isteyerek (içtenlikle) nefsinin dünyevî hazlarına tercih etmektir ki bu da ancak kuvvetli bir iman (yakîn), içten (güçlü) bir sevgi ve sıkıntılara sabretmekle olur.[19]

c- Uhuvvet

Uhuvvet kelimesi Arapçada "E-H-V" kelimesinden türemiştir. Anne-baba bir veya yalnızca ikisinden birisiyle nesepte veya süt emme cihetinden (kan bağında veya süt emmede) müştereklik ifade eden bir kelimedir. Bununla beraber bu kelime, aynı kabile, aynı din, aynı sanat dalı, aynı iş ilişkileri ve sevgi, bunların dışında çeşitli münasebetlerde ortaklık, dostluk ve arkadaşlıklar için de kullanılmıştır.[20] Asıl olan nesep cihetinden bilinen kardeşliktir. Genellikle "ihve" kelimesi daha çok (sütkardeşliği de dâhil) nesepte kardeşlik için, "uhuvvet" kelimesi de aynı ortak değerleri paylaşanlar arasında oluşan dostluk ve arkadaşlık için kullanılmıştır.[21] Bununla beraber Kur'ân-ı Kerîm'de "inneme'l-Mü'minûne ihvetün"[22] diye "*mü'minler ancak kardeştir*" ayetinde "ihve" kelimesi "mü'min-inanan" kelimesiyle bir arada uhuvvetin yerine kullanılmıştır.

Uhuvvet/kardeşlik kavramı İslâmî literatürde, cahiliye telakkisinde soy birliğine ve kan bağına dayanan asabiyet kavramının zıddı olarak tevhid inancını esas alan manevî birliği, dayanışma ve paylaşma sorumluluğunu anlatmak için yaygın bir biçimde kullanılmıştır.[23]

---

18 Haşr, 9/9.

19 Kurtubî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kurân*, 18: 26.

20 Râğıb el-İsfahânî, el- Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurân*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 13.

21 Geniş bilgi için bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14:20-21; Çağrıcı, "Uhuvvet", *DİA*, 24: 485.

22 Hucurât, 49/10.

23 Çağrıcı, "Kardeşlik", *DİA*, 24: 485-486.

"Hepiniz birden topluca Allah'ın ipine sımsıkı tutunun, birbirinizden ayrılmayın ve Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini düşünün: Sizler birbirinize düşmanlar iken, O sizin kalplerinize ülfet (dostluk) koyup, (sizi birbirinizle kaynaştırdı da) o sayede uyanıp kardeş oldunuz. Hem sizler ateşten bir çukurun tam da kenarında idiniz. O sizi ondan kurtardı. Şimdi de ayetlerini size böyle açıklıyor ki, Allah'a doğru gidebilesiniz."[24]

Bu ayette, Müslümanlara geçmişleri hatırlatılmış, İslam öncesi dönemde soy-sop üstünlüğüne dayanan savaşların, düşmanlıkların, kin ve nefretin insanları ve toplumları ne hale getirdiğine dikkat çekilmiş, İslam'ın gelişi, Kur'ân'ın inişi ve Hz. Peygamber'in yoğun çabası sayesinde Mü'minler arasında kurulan inanç, ibadet ve ahlâk bağları ile kalplerin nasıl birbirine yaklaştırıldığı, ülfet, şefkat ve merhamet duygularıyla nasıl donatıldığı, bu sayede birbirleri ile kardeş olup dünyada ezilmişlikten, hor ve hakir olmaktan, zayıflıktan, parçalanmışlığın girdabında zelil ve perişan olmaktan, ahirette de cehennem azabından nasıl kurtarıldıkları canlı bir tablo şeklinde anlatılmıştır.[25]

d- Ahlâk

Arapçada "yaratma, yaratılış ve yaratılmış" gibi anlamlara gelen "halk" kelimesi ile aynı kökten gelen "hulk" yahut "huluk" kelimesi (çoğulu, ahlâk), "huy, tabiat, seciye, mertlik, din ve yaratılış" gibi anlamlara gelmektedir. Nasıl ki "halk" insanın dış görünüşü ve vasıflarıyla alakalı ise, "hulk" da daha çok nefsin gizli (batını) ve batınî vasıflarıyla alakalıdır. Her ikisinin (zahiri görünüşün ve batının) de iyi ve güzel olanı olduğu gibi kötü ve çirkin olanı da vardır.[26] Bundan da anlaşılıyor ki, ahlâk kelimesi insanın hem maddi (beden), hem de manevî (ruh/nefis) yönünü birlikte ele almaktadır. Gözle görülen heyet ve şekiller "halk" ile basiretle anlaşılanlar ise "hulk" diye adlandırılmıştır. Ahlâkla elde edilen kazanımlara ise "halâk/nasip, pay" denmektedir.[27] Buna göre ahlâkı, huy ve seciye (karakter) haline gelmiş, sonuçta bir değer ifade eden davranışlar manzumesi diye tanımlamak mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm'de "hulk" kelimesi iki yerde geçmiştir. Bunlardan birisi olumlu, diğeri olumsuz anlamdadır. Âd kavminin Peygamberleri Hûd (as) a söyledikleri şu ayette geçen hulk kelimesi olumsuz anlamdadır. "Onlar, ister öğüt ver ister verme bizce birdir. Bizim bu durumumuz öncekilerin gidişatıdır

---

24 Âl-i İmrân, 3/103.

25 Benzer açıklamalar ve daha geniş bilgi için bkz. Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Trc. İ. Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İstanbul: Hikmet yayınevi, 1971), 2: 382-383; Ebü'l-Âlâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, İstanbul: İnsan yayınları, 1996), 1: 283 (83-84. Açıklamalar).

26 İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, !0: 86-87.

27 İsfahanî, *Müfredât*, 225-226. Bu kelime için şu ayetle bkz. Bakara, 2/102, 200; Âl-i İmrân, 3/77.

(huluk). Biz azaba uğratılacak da değiliz."[28] Burada Âd kavmi, kendilerinden önce yaşamış atalarının hayat tarzlarını öne sürerek Hz. Hûd (as)'un davetine karşı çıkmışlardır. Hâlbuki atalarından onlara güzel davranışlar değil, kötü davranışlar intikal etmiş, onlar da onu hayat tarzı haline getirmişlerdir. Peygamberleri Hûd (as) da işte bu davranışların yanlışlığını onlara anlatarak, bu davranışları terk etmeleri gerektiğini telkin etmiş, onlar ise bu davranışları savunarak işlemeye devam ettikleri için cezalandırılmışlardır.[29]

Diğeri ise olumlu anlamda Hz. Peygamber'in üstünlüğünü anlatmak için onun "yüce ahlâkına" vurgu yapan ayettir. "Şüphe yok ki, sen büyük bir ahlâk üzeresin"[30] ayetindeki "büyük ahlâk" İbn Abbas tarafından Allah'ın en çok sevdiği ve hoşnut olduğu "büyük bir din" olarak, Hz. Ali tarafından ise Kur'ân'ın (öngördüğü) edepler" diye tefsir edilmiştir. Hz. Aişe (r. anha)'ye Hz. Peygamber'in ahlâkından sorulduğunda "onun ahlâkı Kur'ân'dan ibarettir, dedi ve arkasından Mü'minûn suresinin ilk on ayetini okudu. Arkasından "hiç kimse Rasulullah'dan daha güzel ahlâklı değildir. Ashabından veya ehl-i beytinden birisi onu çağırdığında, "lebbeyk/efendim, buyur" derdi. Bundan dolayı Yüce Allah, "şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin" buyurdu."[31]

Ahilikte İş ve Ticaret Ahlâkı

Ahi teşkilatlarının uymak zorunda olduğu ve ahilik ahlâkı diyebileceğimiz prensipler, Ahi şecerenamesi ve Fütüvvetname gibi eserlerde yer almıştır. Bunlar Sülemî, Kuşeyrî, Sühreverdî gibi âlimlerin yazdıkları fütüvvetnamelerdir. Daha sonra bu fütüvvetnamelerde ele alınan ve ahiliğin tüzüğü gibi kabul edilen konular Yahya b. Halil Çoban el-Burgazî (Çobanoğlu Fütüvvetnamesi) gibi fütüvvetname yazanlar tarafından geliştirilip zenginleştirilmiş, dili de Türkçeye çevrilmiştir.[32]

Biçimsel yapısı itibariyle genel ahlâk kaideleri gibi gözüken ahilik ahlâkı, dışa ve içe ait olmak üzere on iki emirden meydana gelmiştir:

Ahiliğin dışa ait olan altı prensibi şunlardır: Gayr-ı meşru ilişkilerden (zinadan) sakınmak, İslam dinince yasaklanan yiyecek ve içecekleri yiyip içmemek, yalandan, dedikodudan, boş laf ve gıybetten sakınmak, gözleri görülmemesi gereken şeylerden, kulakları duyulmaması gereken şeylerden

---

28 Şu'arâ, 26/ 136-138.

29 Seyyid Kutub, *Fî Zilâl*, 11: 72-73.

30 Kalem, 68/4.

31 Kurtubî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kurân*, 18: 199.

32 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çağatay, Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, cilt.1, sayı, 1, 59-68.

sakındırmak, el ve ayak ile yapılabilecek kötülükleri yapmamak, dünya malına ve nimetlerine ahireti unutturacak kadar bağlanmamaktır.

Âhiliğin içe ait altı prensibi şunlardır: Cömertlik, tevazu, kerem (âli cenaplık ve alçak gönüllülük), merhamet, bağışlama, bencil olmama ve uyanıklık (hayal şarabıyla sarhoş olmamak/ realizm)tır.[33]

Meslekî dayanışma ve teşkilat içi münasebetleri düzenleyen ahlâk kaideleri de şöyle sıralanabilir:

1- Ahinin emeğinin mahsulü bir işi, özellikle bir sanatı olmalıdır.
2- Ahi, birkaç iş veya birkaç sanatla değil, kabiliyetine en uygun olan tek bir iş veya sanatla uğraşmalıdır.
3- Ahi, işinin veya sanatının geleneksel pirlerinden kendi ustasına kadar büyüklerine içten bağlı olmalı, sanatında ve davranışlarında onları model almalıdır.
4- Ahi, kazancının geçiminden arta kalanını yoksullara ve işsizlere yardımda kullanmalıdır.
5- Ahi, bilgili olmalı, bilginleri sevmeli, beylerin, uluların kapısına gitmemeli, aksine padişah bile olsa onun ayağına gelmelidir.
6- Fütüvvet (ahilik), âdeta bir ağaçtır; doğruluk yerinde (toprağında) biter. Bu ağacın yaprakları edep, hayâdır; kökü Allah'ı tek bilmektir (tevhid); yemişi evliya sohbeti, suyu rahmettir. Bu ağaç yiğidin gönlünde biter, yaprakları yücelir.[34]

Ahilik için sayılan bu ahlâk kuralları, aslında İslam dininin her Müslüman'dan istediği, dünya ve ahiret mutluğunun anahtarı olarak gördüğü prensiplerdir. Asıl gayesi halk içinde, halkla beraber, halkın gönlüne girebilecek ama aynı anda Hakk'ın da rızasını kazanacak "kâmil insan" yetiştirmek olan ahilik teşkilatı, bunları birer ahlâkî kural olmanın ötesinde, ahiliğin uyulması zorunlu olan tüzük kuralları haline getirmiştir. Bu kurallara uymayan veya bu kuralların aksine davrananlar, ya teşkilat tarafından cezalandırılmış ya da düşük ilan edilerek teşkilattan ihraç edilmiştir.[35]

Ahilikte İş ve Ticaret Ahlâkînın Kur'ânî Referansları

Kur'ân-ı Kerîm insanı maddesi ve manası, bedeni ve ruhu, inancı ve ahlâkı, dünyası ve ahreti ile bir bütün olarak ele almıştır. Bu bakış açısıyla incelendiğinde görülecektir ki, Kur'ân'da inanç, ibadet, ahlâk, iş ve ticaret (sosyal-ekonomik) değerleri hep birbiriyle iç içedir.

---

[33] Güllülü, Sabahattin, ***Ahi Birlikleri***, İstanbul: (Ötüken Yayınları, 1997), 94

[34] Ekinci, *Ahilik*, 18-19.

[35] Anadol, Cemal, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi yayınları, 1991), 110-114.

Ahlâkın, genel olarak insanın nasıl davranması gerektiğini, insan için doğru veya yanlışın, güzel veya çirkinin ne olduğunu tanımlayan bir kavram olduğuna işaret etmiştik. İş ahlâkı ise ahlâkın bir alt kolu olarak tanımlanmaktadır. İş ahlâkı, çalışma ahlâkı, meslek ahlâkı birbirine yakın kavramlardır. Bu da işle ilgili bilinen, uyulması istenen, ancak yazılı olmayan kurallar bütünü olarak tanımlanmıştır. Ahilik teşkilatının iş ve ticaret hayatında uyguladığı ahlâk esasları, toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik hayatında derin etkiler ve izler bırakmıştır. Kur'ân referanslı olduğu için bu ilkeler bütün Müslümanlar tarafından baş üstünde tutulurken, ticaret ve sosyal hayatta karşılaşılan birçok problemi kolayca çözdüğü ve pek çok faydası aynı anda görüldüğü için toplumun tüm kesimleri tarafından da kabul görmüştür. Buna göre ahilikte iş ve ticaret ahlâk ilkelerinin Kur'ânî referanslarını şöylece ele alabiliriz:

1- İnsan geçimini el emeği ve alın teri ile çalışıp kazanmalıdır. "İnsana kendi çalışmasından (el emeğinden- say ü gayretinden) başkası yoktur. Çalışması ileride görülecek ve karşılığı tastamam verilecektir."[36] Zira "Herkes, çalışarak elde ettiği kazanca bağlıdır."[37] Sanki insan Allah yanında bir rehin gibidir de Kurtuluşu en güzel şekilde çalışıp kazanmasına ve bununla borcunu ödemesine bağlanmıştır.[38] "Allah, kötü iş yapanları yaptıkları ile cezalandıracak, güzel iş yapanları da daha güzeliyle karşılayacaktır."[39] "Allah'ın sana verdiğinden (onun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik ve ihsanda bulun"[40] Mü'mine yakışan davranış, Allah'ın verdiği dünyalıkla ahiret yurdu olan cenneti kazanmaktır.

2- Herkes helal rızık kazanmalı ve helal rızıkla beslenmelidir. Yeryüzündeki bütün canlıların rızkını veren Allah'tır.[41] Hatta nice canlılar vardır ki onlar kendi rızıklarını taşıyacak durumda değildir. Onların da insanların da rızıklarını ayırt etmeksizin Allah verir.[42] Allah, hem yeryüzünü[43], hem nice hayvanları[44], denizi[45], kısaca göklerde ve yerde ne varsa hepsini insanların emrine âmâde kılandır.[46] Zira nimet Allah'tandır.[47] İnsan Allah'ın verdiği ni-

---

36 Necm, 39-41.
37 Tûr, 52/21.
38 Yazır, Hak Dini Kurân Dili, 7:4554.
39 Necm, 53/31.
40 Kasas, 28/77.
41 Hûd, 11/6.
42 Ankebût, 29/60.
43 Mülk, 67/15.
44 Yasîn, 36/72,73; Ayrıca bkz. Nahl, 16/5-9,66, 80.
45 Nahl, 16/14.
46 Casiye, 45/13.

metleri saymak istese sayamaz.[48] Allah, kullarına karşı çok lütufkârdır. Dilediğine (ve dileyene) rızkı verir.[49] Dünya hayatındaki geçimlikleri (maîşeti) Allah taksim etmiş, kimini derece derece kiminin üstüne çıkarmış ki bir kısmı bir kısmını çalıştırsın.[50] Kuvvette, zayıflıkta, kabiliyette, kabiliyetsizlikte, ilimde, cehalette ve benzeri birçok özelliklerde herkes aynı şekilde eşit olsaydı, hiç kimse hiç kimseye çalışmaz, kimse kimsenin emri altına girmezdi. Bu da dünyanın harap olmasına ve dünya nizamının bozulmasına yol açardı[51]. Öyle ise insana düşen gece dinlenmek, gündüzü sanat, ticaret, ziraat gibi sebeplere teşebbüsle[52] Allah'ın lütfundan nasibini aramaktır.[53]

3- Herkes yaptığı işi sağlam yapmalı, başkasının elinde olana (işine ve sanatına, malına, mülküne ve makamına)[54] göz dikmemelidir. Allah herkese bir kabiliyet vermiştir. Herkes yetenekli olduğu işi yapmalı, başkasının işine, sanatına, elindeki imkânlara göz dikmemelidir. Allah, "İman edip de güzel güzel amellerde bulunanlara gelince, Biz kesinlikle işi güzel yapanın ecrini zayi etmeyiz"[55] buyurarak, yapılan işin sağlam ve güzel olmasını istemiştir. Ayrıca "erkek olsun kadın olsun her kim inanarak yaralı (salih) iş yaparsa, onu mutlaka güzel bir hayat üzere yaşatır, yaptıklarının en güzeliyle de onlara mükâfatlarını veririz"[56] ayetiyle, mü'min erkek ve kadınların yaptıkları işleri, ibadetleri gibi görüp, özen göstermeleri, bununla dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşmayı amaç edinmeleri hatırlatılmış ve özendirilmiştir. İyi iş, güzel amel yapıp, yaptığı işin hakkını verenlere daha güzeli ve daha fazlasıyla karşılık vadinde bulunulmuştur.[57] Buna karşılık kötü/kalitesiz iş yapanlar da yaptıklarına karşılık cezalandırılmakla kalmayacak,[58] kendilerini bir zillet, bir aşağılık ve eziklik de kaplayacak, hiçbir kurtarıcıları da olmayacaktır.[59]

"Bir de Allah'ın bazınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri istemeyin. Erkeklere çalışmalarından bir pay, kadınlara da çalışmalarından bir pay vardır. Çalışın da Allah'tan lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir."[60]

---

47 Nahl, 16/53; İsra, 17/30.
48 Bkz. İbrahim, 14/34; Nahl, 16/18.
49 Şûra, 42/19.
50 Zuhruf, 43/32.
51 Râzi, *Mefâtihü'l-Gayb*, 19: 521.
52 Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, 6: 3814.
53 Rûm, 30/23.
54 Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, 2:1346.
55 Kehf, 18/ 30.
56 Nahl, 16/ 97.
57 Yunus, 10/26.
58 En'am, 6/160.
59 Yunus, 10/27.
60 Nisa, 4/32.

Bundan dolayıdır ki erkeğe de kadına da düşen başkasına nasip olarak verilenlere kin ve kıskançlığa varan türden temennilerde bulunmak değil, Allah'ın kendisine bahşettiği istidat ve kabiliyete uygun olarak çalışmak ve Allah'ın lütfundan istemektir.[61]

4-İnsan çalışıp kazandıklarıyla yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, kimsesizlere sahip çıkmalı, onlara yardım elini uzatmalıdır. "Sevdiğiniz şeylerden Allah rızası için harcamadıkça asla iyiliğe ulaşamazsınız. Allah ne harcarsanız mutlaka onu bilir."[62]

Gerçekte Allah yolunda, onun hoşnutluğunu kazanmak için yapılan harcamalar kat kat artırılırken, faiz yoluyla alınan karşılıksız mallar, malı azaltmaktadır.[63] Allah için verilen borçların kat kat artırılacağı vaat edilirken[64], cimrilik yapanların yaptıkları şey şer olarak vasıflandırılmış[65], cimrilik yapanın kendi aleyhine cimrilik yaptığı hatırlatılmış[66], Allah'ın kendilerine lütuf ve kereminden verdiği şeylerde cimrilik yapanlar, sözlerinde durmayıp, döneklik yapanlar olarak nitelendirilmiştir.[67] Buna karşılık kazancının en temizlerini (helal olanını)[68] Allah yolunda gizli ve açık olarak[69], bollukta ve darlıkta[70], ölüm gelmeden önce[71], korku ile ümit arasında dua edip de kendilerine verilen rızıklardan[72] infak edenlerin misali, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren bir dânenin durumuna benzetilmiştir.[73] Ancak, mallarını gösteriş olsun diye harcayanlar, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar şeytanın arkadaşı diye tavsif edilirken[74], Allah'a ve ahiret gününe inanmayan ve malını gösteriş olsun diye harcayanlara benzememek için verilen sadakaların başa kakılmaması ve eziyete dönüştürülmemesinin gerekli olduğu bildirilmiştir.[75] Böylece yapılan yardım yerini bulmuş olacağı ve fakirin onurun zedelenmeyeceği hatırlatılmıştır. Çünkü istemekten utanan, iffet sahibi fakirler de vardır. Onlar el açıp isteyemeyen, çaresizlik için-

---

61 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kurân*, 5: 157; Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, 2: 1346.
62 Âl-i İmrân, 3/ 92.
63 Bakara, 2/ 276; Rûm, 30/ 38-39.
64 Bakara, 2/245; Teğabun, 64/ 17.
65 Âl-i İmran, 3/180.
66 Muhammed, 47/38.
67 Tevbe, 9/75-76.
68 Bkz. bakara, 2/267.
69 Bkz. Bakara, 2/274; Ra'd, 13/22;İbrahim, 14/31;Nahl, 16/75; Fâtır, 35/29.
70 Bkz. Âl-i İmrân, 3/134.
71 Münafikun, 63/10.
72 Secde, 32/16.
73 Bkz. Bakara, 2/261.
74 Bkz. Nisa, 4/38.
75 Bkz. Bakara, 2/264.

de kıvranan kimselerdir. Asıl bunların araştırılıp ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir.[76] İşte fütüvvet ehlinin ilke haline getirdikleri kurallar da bunlardır.

5- İsraftan, cimrilikten, yetim malı yemekten sakınılmalıdır. İsraf, mal sarfında meşhur ise de herhangi bir fiilde haddini aşmaktır.[77] Buna göre yemede, içmede, infakta insan haddi aşar, israf edebilir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm bizden ölçülü olmamızı, israf etmememizi istiyor. Çünkü israfın hem bireysel hem toplumsal hayata verdiği zararlar bilinmekte, özellikle tüketimde israfın önü alınmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle Kur'ân'ın israfı önlemede takındığı tavır ve bu konuda geliştirdiği Ahlâk Müslümanlar için olduğu kadar insanlık için de büyük önem taşımaktadır.

"Ey Âdem oğulları! Her mescide çıktığınızda güzel elbiselerinizi üzerinize alınız. Yiyiniz içiniz, fakat israf etmeyiniz."[78] İnsanların namaz kılacakları zaman en güzel kıyafetini giymesi ne kadar önemli ise, meşru olan yiyeceklerden yemek, içeceklerden içmek de o kadar önemlidir. Ancak İbn Abbas'ın da dediği gibi iki hatadan kaçınmak şarttır: Birisi israf (haddi aşıp aşırıya kaçmak), diğeri de kibirdir.[79] Ayrıca üzüm bağlarını, hurma bahçelerini, ekinleri, zeytinleri, narları, birbirine benzeyen benzemeyen (meyveleri) yaratan Allah'tır. Her ürün yetişip olgunlaştığında yiyiniz, hasat günü de hakkını veriniz. Fakat asla israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.[80]

İsraf yalnızca, yeme-içme ve giyim-kuşamda değil, harcamalarda da olur. Harcamalarda, özellikle hayır için olan harcamalarda israfa kaçmak da cimrilik etmek de kınanmıştır. Zira Allah'a itaat manası taşımayan her bir harcama israf olarak değerlendirildiği gibi, Allah'a itaat yolunda eli sıkı olan kişinin davranışı da cimrilik sayılmıştır. Doğrusu Allah'a itaat yolunda yapılan harcama da bu ikisinin arasında olmalıdır. Zira kötülük için yapılan harcamaların azı da çoğu da yasaklanan israftır. Başkasının malına el uzatmak ta böyledir. Yine insanın, üzerinde hakkını ve sorumluluğunu taşıdığı aile bireylerine lüks ve gösteriş sayılabilecek derecede aşırıya kaçan harcamalar yapması israf olduğu gibi, çoluk çocuğunu aç sefil bırakacak kadar eli sıkı olması da cimrilik sayılmıştır. Bu hususta orta yol ise herkesin haline göre adaletli ve dengeli harcamasıdır.

Cimrilik israfın zıttı olarak görüldüğü için israf ve cimrilik birlikte kınanmış, ikisinin ortasında bir yol takip edilmesi istenmiştir. "Elini boynuna asıp bağlama (cimrilik etme), büsbütün de (malını uygunsuz yerde ölçüsüz

---

76 Bakara, 2/273.

77 Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, 6: 4133.

78 Araf, 7/31.

79 Bkz. Zemahşeri, *Keşşâf*, 2: 435.

80 Bkz En'am, 6/141.

bir şekilde harcayarak) elini açıp, saçıp savurma (israf etme). Sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalakalırsın."[81]

"Yetimlerin mallarını verin. Temizi pis olanla değiştirmeyin. Onların mallarını sizin mallarınıza katarak helal ve temiz olan malınızı kirleterek yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahtır"[82] ayeti, yetimlerin malları üzerinde tasarruf hakkı olanların, cimrilikle kendi mallarına dokunmayıp yetimlerin mallarını tüketmelerini veya kendi mallarının kötüleriyle yetimlerin mallarının iyilerinin değiştirilmesini yahut onların mallarına çeşitli hileli yollarla el konulmasını yasaklamaktadır[83]. Bu türden hileli yollarla yetim malını yemeye kalkışanların kendilerinin ölüp de evlatlarının yetim kalmalarını düşünerek empati yapmaları istenmiş, Allahtan korkmalar, yetimlere gönül alıcı güzel sözler söylemeleri emredilmiştir.[84] Sonra da "Zulüm ile yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar ve çılgın bir ateşe gireceklerdir,"[85] ayeti ile yetim malı yiyenler ağır bir tehditle uyarılmışlardır.

6- Ölçü ve tartıda adaleti gözetmeli, doğru ve güvenilir olmalıdır. Bu hem sosyal hayatın düzeni, hem de ticari hayatın emniyet ve güven içerisinde yürümesi için gereklidir. Hiç kimse yalancılarla, hilekâr ve sahtekârlarla, emanete hıyanet eden hâinlerle, kendi çıkarı için başkalarına zulmetmekten çekinmeyen zalimlerle iş yapmak istemediği gibi, onlarla insanî hiçbir ilişki içerisinde de olmak istemez. Kur'ân-ı Kerîm'de bu Hz. Şu'ayb Peygamber'in davet konusu olarak ele alınmış, peygamberliği süresince toplumunu bu yönde ıslah etmeye çalıştığı anlatılmış, eksik ölçmek, yanlış tartmak ve alışverişte insanların sattıklarını değersizleştirmek gibi alışkanlıklarından onları vazgeçirmeye çalışmıştır. Islah olmayan bu toplum, sosyal ve ekonomik çürümüşlüğün toplumları nasıl helake sürüklediğinin de ilginç bir örneği olarak sunulmuştur. Fahrettin er-Râzî'nin de dediği gibi toplumların ayakta kalması, şu iki sorumluluğun yerine getirilmesine bağlıdır:

a- Allah'a ve onun emirlerine saygı ve hürmet göstermek

b- Allah'ın yarattığı mahlûkata karşı şefkat ve merhamet duymak.[86]

"Eğer o memleket halkı iman edip (Allah'ın emrettiği şeyleri yerine getirip yasaklarından) sakınsalardı, elbette onlara gökten ve yerden nice bereket (kapıları) açardık. Fakat onlar peygamberlerini yalanladılar, Biz de yaptıkları şeyler yüzünden onları tutup yakaladık"[87]

---

81 İsra, 17/29.

82 Nisa, 4/2.

83 Bkz. Yazır, Hak Dini Kurân Dili, 2: 1278-1280.

84 Bkz. Nisa, 4/9.

85 Nisa, 4/10.

86 Bkz. Râzî, Mefâtihü'l-gayb, 10: 522.

87 Araf, 7/96.

"Medyen'e kardeşleri Şu'ayb'i (elçi olarak) gönderdik. Dedi ki, "ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir İlahınız yoktur. Rabbinizden size apaçık bir burhan gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların eşyasını (mallarını) değerinden düşük almayın ve yeryüzünde fesat çıkarmayın."[88] Başka bir ayette "ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın."[89] Yani "ölçüyü eksiltenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın""[90] "Allah'ın bıraktığı kâr sizin için daha hayırlıdır"[91] Bu ayetlerden şu sonuçlar çıkarılmıştır:

a- Peygamberler tevhide davetten sonra, toplumlarında gördükleri en önemli problemleri dile getirir, onun ıslahı için çalışırlar. Şu'ayb (as) de öyle yapmış, "ölçü ve tartıyı eksik tutmayın" demiştir.

b- Eksik ölçüp tartma, her halükarda başkasının hakkını eksiltme anlamına geldiği için, kul hakkı kapsamında değerlendirilmiştir. Onun için Hz. Şu'ayb kavmine sanki şunu söylemiştir: Haksız yere insanların hakkına el uzatmak, ölçüyü ve tartıyı eksik yapmak bir ihanettir. Bunu ne akıl ne vicdan, ne de din asla hoş görmez.

c-Ticarette eksik ölçüp tartanların, ihtiyaçtan dolayı böyle bir şeyi yaptıklarını söyleyip kendilerini savunmaları da doğru değil, yalandır. Çünkü bunların malları ve imkânları oldukça geniştir, kendileri için bu kadar küçük şeylere tamah etmemeleri gerekir. Şu'ayb (as)'ın "ben sizde gerçekten bir hayır (varlık, mal, mülk) görüyorum"[92] demesinden de bu anlaşılmaktadır. Yine her zaman ticarette yanlışı kural haline getirenlerin piyasayı elinde tutan büyük sermaye sahiplerinin olduğu bilinen bir gerçektir.

d- Ölçü ve tartıda adaleti îfâ etmek bir vücub ifadesidir. Bu emrin yerine getirildiğinden emin olmak, ancak biraz fazla ölçmek ve tartmakla mümkün olur. İnsanın kendiliğinden ölçüyü ve tartıyı biraz ağır tutması lütufkârlığındandır. Bu lütufkâr davranış, hem alıcının gönlünü kazanmaya sebep olur, hem de Allah'ın emrini kesin yerine getirdiği için satıcıya gönül rahatlığı verir.

e- Ölçü ve tartıyı tam yapmak adaletin gerçekleşmesi ve kişinin günahtan kurtulması için gereklidir. Bunu sağlamanın yolu "doğru terazi ile tartmaktır." Onun için ticarette adaletli olmanın en asgari şartı, doğru araç ve gereçlerin kullanılmasıdır.

f- Ticarette haksızlığa tevessül etmemek, fesat çıkarmamak ticârî gayeler açısından daha doğrudur. Çünkü insanlar vefakâr, doğru sözlü, emin ve

---

88 Araf, 7/85.
89 Hûd, 11/84.
90 Şuara, 26/181-182.
91 Hûd, 11/86.
92 Hûd, 11/84.

güvenilir insanlarla iş yapmak isterler. Bu da ticarette helal kazanç demek olan kârın artması, bol rızık kapılarının açılması demektir. Sonuçta helâl kâr, haksız kazançtan hayırlıdır.

g- İnsanların ellerindeki mallarını alırken "değersiz" "kusurlu" "işe yaramaz" muamelesi yaparak değerinden düşük fiyatlarla almak ve kendisi aynı malı satarken çok değerli, kusursuz ve çok pahalı muamelesi yaparak satmak, piyasada üretici ile tüccar, tüccar ile müşteri arasındaki ilişkiyi bozmakla kalmaz, üretici, tüccar ve müşteri arasında kin, husumet ve haset duygularını körükler. Bunun sonucunda da toplumda hırsızlık, gasp, soygun, tefecilik ve vurgunculuk artar. Bu da toplumun fesada uğraması demektir.[93]

7- Karşılıklı rızaya dayalı ticaret yapmak, sözünde durmak, mal satmak için yemin etmekten kaçınmak, kimsenin namusuna göz dikmemek gerekir.

"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda batıl (gayr-ı meşru) yollarla yemeyiniz. Ancak aranızda karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret bulunması başka, (bu durumda helaldir). Ve kendi canınıza kıymayın. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."[94] Yani mallarınızı aranızda, hırsızlık, hıyanet, gasp, kumar, ribâ, fasit mübadele ve israf gibi hem kazanç hem de sarf yönünden haksız ve gayr-ı meşru sayılan yollarla yemeyin. Ancak aranızda karşılıklı rızaya dayalı bir ticaretle yemeniz müstesna. Çünkü "Allah ribayı haram, alışverişi helal kıldı."[95] Dolayısıyla ticaret, hibe, sadaka, veraset gibi meşru yollarla kazanılan mallar helal olduğu için yenilebilir. Diğer bir ifade ile malların elde edilmesi meşru yollarla olsa bile harcanmasında iktisadın ilkelerine uyulması, hazır mal tüketme sevdasına kapılarak eldeki sermayenin heder edilmemesi, ticarette karşılıklı rıza esasına özen gösterilmesi gerekir. Karşılıklı rızayı bozan ticari muamelelerin hiçbirisine meşru ticaret gözüyle bakılamaz.[96] Ticarette asıl olan kârdır. Bu ayette de ticarette kâr özendirilmiş, tüketimin kâr üzerinden olması gerektiği hatırlatılmış, ancak hileli kâr yollarına sapmanın meşru olmadığı batıl kelimesiyle vurgulu bir şekilde dile getirilmiştir. Zira ticâret, "malların sadece zenginler arasında dolaşan bir servete dönüşmemesi"[97] için de gereklidir. Sermayenin belli ellerde toplanarak tekelleşmemesi ve tabana yayılması için de gereklidir.[98] Şu kadar var ki, eğer ticari hayat bozulur, piyasalarda fiyat istikrarı kalmaz, istifçilik (ih-

---

93 Burada sıralanan maddelerle ilgili benzer ifadeler için bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 472; 3: 224; 4: 412-413; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10: 504-505, 522; 13: 94-96; 17: 370: Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 3: 282; 4: 257-258: 6: 280.

94 Nisa, 4/29.

95 Bakara, 2/275.

96 Bkz. Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, 2:1341-1343.

97 Haşr, 59/7.

98 Geniş bilgi için bkz. Mevdûdî, *Tefhim*, 6: 208 (14. Açıklama).

tikâr), karaborsacılık, vurgunculuk, onun bunun malına haksız yere tasallut etmek gibi gayr-ı meşruluklar artarsa, bunun sonucunda bir taraftan intihar olayları, diğer taraftan kan davasını andıran alacak-verecek diye tabir edilen ticârî mal davalarına dayalı cinayetlerin önü açılmış olur. İşte o zaman insan kendi kendini veya kendi cinsinden başka canları katletmiş veya ölümüne sebep olmuş olur. Zira haksız yere mal yemeye kalkışmak, bütün kötülüklerin başıdır. "Kim düşmanlık veya zulüm ile bu yasakları işlerse, Biz onu ileride cehenneme sokarız. Bunu yapmak Allah'a çok kolaydır."[99] Şu halde insanlar birbirinin malına ve hukukuna saygılı olmalı, yaptığı antlaşma ve sözleşmelere riayet etmeli[100], işi mahkemelere düşürecek aldatma, hile ve yalanlardan sakınmalıdır.[101] Aksi halde bir başka batıl yoldan insanların mallarının tüketilmesinin yolu açılmış olur ki, o da rüşvettir. "Birbirinizin mallarını aranızda batıl bir şekilde (meşru bir sebep olmaksızın) yemeyiniz. Günah olduğunu bile bile insanların mallarından bir kısmını yemeleri için hâkimlerin önüne (rüşvet olarak) atmayın."[102] İnsanlar, yalancı şahitlik ve yalan yere yemin etmek gibi çeşitli gayrı meşru yollarla idarecilere ve hâkimlere rüşvet vererek kendi hakkı olmayan başkasına ait bir mal ve/veya menfaati elde etmeye çalışırlar. Bu yolla elde edilen mal veya menfaatin günah olduğunu bile bile o malları yemek veya menfaatlenmek haram olduğu gibi, o mal veya menfaati elde etmek için hâkimlere ve/veya yöneticilere rüşvet olarak verilenler de haramdır. Dolayısıyla rüşveti veren de alan da aracılık eden de aynı günaha ortak olmuşlardır.

"Ahidleştiğiniz zaman, Allah'a verdiğiniz sözü (ahdi) tam olarak yerine getirin. Verdiğiniz sözü tutun ve pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Çünkü Allah'ı üzerinize kefil (şahid) yaptınız. Allah yaptıklarınızı bilir. Bir topluluk bir topluluktan (sayıca veya malca) daha çok olabilir. Bunun için yeminlerinizi aranızda bir hile/aldatma vesilesi edinerek ipliğini kat kat büküp ördükten sonra tekrar ördüğünü söken, büktüğünü çözen kadın gibi olmayın. Şüphesiz Allah sizi onunla (sayıca veya malca üstün olduğunuz zaman doğru sözlü olup olmadığınızı) deniyor."[103] "Yeminlerinizi aranızda hile ve fesada vesile yapmayınız (yalan yere yemin etmeyiniz) ki, sonra sağlam basmışken ayak, birden kayar ve Allah yolundan saptığınız için fena acı tadarsınız. Ahirette de siz büyük bir azaba uğrarsınız. Allah'a verdiğiniz sözü az bir bedel

---

99 Nisa, 4/ 30.

100 Ticari sözleşmelerle ilgili olarak bkz. Bakara, 2/ 282-283.

101 Ailesinden uzakta iş seyahatinde iken ölmeden önce vasiyet eden kişinin vasiyetine uygun davranmadığı anlaşılan kişilerin şahitliği, yemini ve davanın seyri ile ilgili geniş bilgi için Mâide, 5/106-108. Ayetlere ve bu ayetlerin tefsir kaynaklarındaki açıklamalarına bakılabilir.

102 Bakara, 2/ 188.

103 Nahl, 16/91-92.

karşılığında satmayınız. Eğer bilirseniz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır."[104] Yine onlar asla yalan yere yemin etmez, yalan yere yemin edenlerden de hoşlanmazlar.[105] Onlar verdikleri sözde durur, ırz ve namuslarını korur, asla zinaya tevessül etmezler. "Onlar ırzlarını korurlar. Yalnız eşleri ve ellerinin sahip olduğu müstesna. Bundan ötürü de kınanmazlar. Ancak kim bu (meşru evlilik) sınırını aşar (-ak haram yollara tevessül ederse) onlar haddi aşanlardır. Onlar ki, emanetleri gözetir, ahidlerine bağlı kalırlar ve şahitliklerinde de dürüsttürler."[106] Bu vasıflara sahip olan insanlar, bakışlarına bile dikkat eder, "gözlerini harama bakmaktan sakındırırlar."[107]

SONUÇ

Ahilik terbiyesi alanlar, edindikleri meslek kolunda hayatta karşılaşılabilecek olumlu olumsuz bütün hayat koşullarına karşı eğitilerek yetiştirilen insanlardır. Bu insanlar hırsına galip gelme, şeytanın hile ve tuzaklarına karşı uyanık olma, varlıkta azıp şımarmama, yoklukta sabır ve sebatla zorluklara direnme, çalışıp el emeği, alın teri ile helal rızık kazanıp, kazandığı rızıkla hem geçinme hem de Allah rızası için ihtiyaç sahiplerine infak etme gibi birçok üstün meziyet testlerinden başarı ile geçmeyi başarmış kimselerdir. Onlar hayat boyu bu erdemlerin koruyucusu ve yaşatıcısı olmuşlardır.

Bu insanlar çalışkanlık, dürüstlük, yardımlaşma, diğergâmlık, misafirperverlik, saygı ve sevgi, uhuvvet, merhamet, eline, beline, diline sahip çıkmak, emin ve güvenilir olmak, verdiği sözde durmak gibi üstün ahlâkî meziyetleri Kur'ân başta olmak üzere İslam'ın temel kaynaklarından, bu kaynaklardan süzülen İslam kültüründen, bu kültür ve medeniyet içerisinde yetişen ve İslam'ı ruhlarına sindirmiş olan âlimlerden, erdemli ve faziletli kişilerden öğrenmişlerdir. Bu nedenle ahilikte iş ve ticaret ahlâkının temel prensiplerinin Kur'ân kaynaklı olduğunda hiçbir kuşkuya yer yoktur. Belki bir kısmına ancak işaret edebildiğimiz bu tebliğimizde, ahilikte iş ve ticaret ahlâkının Kur'ân referanslı olduğuna bir nebze ışık tutmuş, daha detaylı araştırmalara kapı aralamış olduk.

---

104 Nahl, 14/ 94-95.
105 Kalem, 68/7-14.
106 Me'âric, 70/ 29-33; Mü'minûn, 23/ 3-10.
107 Bkz. Nûr, 24/30-31.

AHÎLİK ÖĞRETİLERİNE İLHAM OLAN AYETLER

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Karakuş[*]

ÖZET

Ahîlik, Türk-İslam Medeniyetinin önemli kurumlarından bir tanesidir. Bu kurum Orta Çağ İslam dünyasında doğup-büyümesi, gelişmesi, devlet ve toplum hayatını derinden etkilemesi açısından çok önemlidir. Ahîlerin vizyonunun temel belirleyicileri, ilhamını Kur'an ayetlerinden ve Hz. Peygamberin öğretilerinden alan Fütüvvetnâmelerdir. Dolayısıyla Ahîlikte ilme ve irfana son derece önem verildiği için ahî zaviyelerinde Ahî Evran'ın kitapları yanında bu Fütüvvetnâmeler okutulmuştur. Bunun sonucunda Ahîlik, öncelikle meslek ilkelerine sahip bir kurum olması yanında, aynı zamanda ahlaki esaslara da dayanmıştır. Bu yüzden Ahîlik teşkilatı yüksek ahlâka mensup kişilerin toplandığı bir yer olmuştur. Ahîliğin kökeni ne olursa olsun Ahî ahlâkı, temelde Kur'ani ilkelere dayanmaktadır. Ahîliğin ahlaki değerlerini ve insani ilişkilerini detaylı olarak tahlil ettiğimizde önemli derecede Hz. Peygamber ahlâkına ve onun ahlâkının temelini oluşturan Kur'an ayetlerine dayandığını görebiliriz. Ahîlik öğretisinin çağlar boyu kabul görmesinin, halkın ticari hayatını ahlaki kalıplar içerisinde ideal bir şekle sokup, onların din ile irtibatının canlı bir şekilde devam edebilmesinin temelinde, bu öğretinin Kur'an'dan mülhem bir ruh ve anlayışla vücuda getirilmesinin çok önemli rolü olmuştur. Bu araştırmamızda, Ahîlik öğretilerinde ve Fütüvvetnâmelerde vurgulanan Kur'an ayetlerini tespit edip, bu ayetlerin Ahîlik kurumunun başarılı olmasına tesiri üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Ahîlik, Fütüvvetnâme, Kur'an, ayet, ahlâk.*

GİRİŞ

XIII. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlayıp bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan Ahîlik, kültür hayatımızın dini ve içtimai alandaki önemli teşkilatlarından biridir. Arapçadaki "karde-

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, akarakus@siirt.edu.tr. orcid.org/0000-0003-2387-2402

şim" manasına gelen "ahî" kelimesinden[1] veya Türkçedeki "cömert ve yiğit anlamına gelen "akı" kelimesinden[2] türetilmiş bir terimdir.

Ahîlik teşkilatının Anadolu'da kabul görüp yerleşmesinde asıl adı Şeyh Nasirüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas olan Ahi Evran'ın çok önemli katkıları olmuştur. Bu kişi tarihî bir hüviyete sahip bulunmasına rağmen onun gerçek kişiliği menkıbeler arasında kaybolmuştur. "Gök, kâinat" ve "yılan, ejderha" anlamlarına gelen Evran ismi, onun bu efsanevi kişiliğinin bir işareti sayılabilir.[3]

Bu efsaneleştirilmiş kişilik hakkında bilinen en önemli gerçek şudur ki, Ahî Evran ve Ahî şeyhlerinin çabalarıyla oluşan Ahîlik, Orta Asya'dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek erbabına kolayca iş bulunmasında, yerli Bizans sanatkârları ile rekabet edilebilmesinde ve yeni gelenlerin mesleklerinde tutunabilmelerinde çok önemli katkılar sağlamıştır. Zira Ahîlik, onların yaptıkları malların kalitesinin korunmasında, üretimin ihtiyaca göre ve nitelikli olarak gerçekleştirilmesinde ve muhacirlerin ekonomik yönden bağımsız hale gelmelerinde çok önemli destekler sunmuştur. Ahîlik sayesinde, ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım edilmiş ve ülkeye yapılan saldırılarda ordunun yanında yer alıp savaşmaları sağlanmıştır. Böylece oluşan milli şuur sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerin devam etmesine imkân sağlanmasında kendini göstermiştir.[4]

Asya içlerinden Anadolu'ya gelen mutasavvıflardan biri olan Ahi Evran, bir müddet Denizli. Konya ve Kayseri'de ikamet ettikten sonra birçok şehir ve kasabayı gezerek Ahîlik teşkilatının kuruluşunda ve yayılışında önemli bir rol oynamış, sonra da Kırşehir'e yerleşerek ölünceye kadar burada kalmış[5] ve toplumun Kur'an ilkeleri rehberliğinde can bulmasına hizmet etmiştir.

Ahîliğin Anadolu'da yerleşmesine, fütüvvet teşkilatlarının sağladığı katkıyı fark edebilmek, fütüvvet kavramının tarihi gelişimini ve evrimini iyi anlamaya ve takip etmeye bağlıdır. Bunun için de fütüvvetin, cahiliye devrinde, Arap toplumundaki fetâ tipinden itibaren gösterdiği değişimi ve geli-

---

[1] Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 540.

[2] Mahmûd b. el-Hüseyn b. Muhammed el-Kaşgarî, "akı", *Kitâbü Dîvânı Lügâti't-Türk* (b.y.: Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1333), 1: 84.

[3] İlhan Şahin, "Ahî Evran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 529.

[4] Ünver Günay, "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 71-72.

[5] Şahin, "Ahî Evran", 1: 529-530.

şimi iyi belirlemek icap eder. Bu gelişim dört aşamada gerçekleşmiştir: İlk aşaması Cahiliye devrindeki fetâ kavramıyla bağlantılı bir şekilde İslâm'ın ilk yüzyılında belirmeye başlayan "sosyal bir kavram olarak fütüvvet" aşamasıdır. İkinci aşaması, IX. yüzyılda sosyal bir yapılanma halinde gençler arası içtimai iktisadi ve siyasi bir kurumlaşmaya dönüşen ve son Abbasi döneminde de (XII. yüzyıl başları) resmi bir devlet kurumu haline getirilen *"teşkilat olarak fütüvvet"* halidir. Üçüncü aşaması ise, yine IX. yüzyılda, artık ferdi yaşayış biçiminden sıyrılıp kurumlaşmaya başlayan tasavvuf hareketine paralel olarak sûfîlikle iç içe geçen *"tasavvufî fütüvvet"* olarak kendini gösteren şeklidir. Son aşama olarak da esnaf tabakasıyla bütünleşerek yine sûfî bir kurum hüviyetini geniş ölçüde koruyan, mesleki teşekkül niteliğinde ki *"Ahîlik fütüvveti"* şeklindeki merhalesidir.[6]

Fütüvvetlerle başlayan süreç, Ahîlikle hayatın her alanına tesir edecek bir gelişme göstermiş, bunun yanında özellikle Ahîlik teşkilatlarının kurulmaya başladığı XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasındaki Müslüman toplumlarda fevkalade önemli sosyal hizmetler gerçekleştirmiştir. Sûfîler fütüvvet kelimesine, en temel ahlaki değerleri ve en önemli faziletleri yükleyerek onu, tasavvufun temel kavramlarından biri haline getirmişlerdir. Sülemi[7] (ö. 412/1021) fütüvveti, "Hz. Âdem gibi özür dileyen, Nûh gibi iyi, İbrâhim gibi vefalı, İsmâil gibi dürüst, Mûsâ gibi ihlaslı, Eyyûb gibi sabırlı, Dâvûd gibi cömert, Hz. Muhammed gibi merhametli, Ebû Bekir gibi hamiyetli, Ömer gibi adaletli, Osman gibi hayâlı, Ali gibi bilgili olmaktır." şeklinde tarif etmiştir.[8]

Kısaca ifade edebiliriz ki, İslami dönemde kurumlaşmış olan fütüvvet teşkilatları, XIII. yüzyılda sûfîlikle birleşerek tasavvufi bir nitelik kazanmış ve bu noktadan sonra da esnaf kesimiyle kaynaşarak mesleki bir mahiyet alan Ahîlik kurumuna dönüşmüştür.[9] Böylece Ahîlik Teşkilatı, özünü Kur'an'dan alarak, fütüvvet ruhunun sosyal bir oluşumla yeniden can bulmasını ifade eden bir kurum olmuştur.

---

[6] Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 261.

[7] Tam adı, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî'dir. Horasanlı sûfî, müfessir ve muhaddis olan Sülemî yaşadığı dönemde ilim ve devlet adamları tarafından takdir edilmiş, eserlerine değer verilmiş bir sûfîdir. Fazla bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Sülemî, Muhammed b. Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 53-55.

[8] Uludağ, "Fütüvvet", 260.

[9] Ekrem Erdem, *Ahîlik, Ahlâkla Kalitenin Buluştuğu bir Örgütlenme Modeli,* 2. Baskı (Kayseri: Kayseri Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Yayınları, 2004), 8.

AHÎLİK TEŞKİLATLARININ KUR'AN İLE OLAN İRTİBATI

Ahîliğin önemli kurumlarından bir tanesi astânelerdir.[10] Zâviye diye de adlandırılan bu mekânlar, şehir, kasaba ve köylerde veya yollar üzerinde kurulmuş olup, içerisinde ahî şeyh ve dervişlerinin eğitim faaliyetlerini yürütüp ibadetlerini yaptıkları aynı zamanda birer hayır kurumu olarak yolcu ve misafirlerin ücretsiz olarak ağırlanıp ihtiyaçlarının giderildiği önemli kurumlardır.[11] Zaviye tabiri bu kurumların en çok bilinen ismidir. Bundan başka "ribât", "hangâh" "tekke" gibi terimler de kullanılmıştır. Ancak Ahî zaviyeleri konuk ağırlama hizmetlerinin yanı sıra genç Ahîlerin; müderris, kâtip, kadı, vaiz ve ileri gelen devlet ricalinden ders aldıkları yer olmaları bakımından diğer zaviyelerle farklılık gösterir.[12]

Ahîlikte eğitim faaliyetlerine çok büyük önem atfedilmiş ve teşkilata giren çıraklara Kur'an öğretilmiş,[13] her tür merasime Kur'an okunarak başlanmıştır.[14] Çıraklara, çıraklıkları süresince çoğunlukla Kur'an ve sünnette övülen 124 ahlâkî kural öğretilmiş, ustalaşıp mesleklerinin en üst düzeyine geldiklerinde ise usul, adap ve erkâna dair 740 kuralı bilmesi, bilinç ve davranışına yerleştirmesi kendilerinden istenmiştir.[15]

Ahîlik öğretisinin en önemli kaynakları olan Fütüvvetnâmelerde,[16] insanlığın evrensel değerlerinin ve ahlâkî unsurlarının en güzel örneklerini görmek mümkündür. Bu örneklere bakıldığında fütüvvet ve Ahîliğin temel dinamiklerinin Kur'an ve sünnet olduğu açık bir şekilde görülebilir. Mesela Çobanoğ-

---

[10] Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzî 'Fütüvvet-Nâme'si", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (Ağustos 1953): 90. Astâne veya âsitâne; Farsça'da "kapı eşiği, kapı dibi, eşik yanı" gibi anlamlara gelen âstan kelimesinden türetilmiş olup Türkçe'de âstâne veya âsitâne şeklinde telaffuz edilen ve bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi durumunda olan büyük tekkelere verilen isimlerden birinin genel adıdır. Fazla bilgi için bk. M. Baha Tanman, "Âsitâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 485-487.

[11] Ahmet Işık Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekke ve Zaviyeler* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1977), 58; Zeyneb Kantarcı, *İş Etiği ve Ahilik*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 70.

[12] Mustafa Demirci, "Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik", *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı (Konya, 2011),* ed. Mehmet Ali Hacıgökmen (Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, 2011), 129.

[13] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik,* 124.

[14] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik,* 95.

[15] Hilal Temel, *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 59.

[16] Fütüvveti konu alan veya fütüvvetin adap ve erkânı hakkında bilgi veren eserlerin ortak adıdır. Fazla bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 264-265.

lu Yahya b. Halil el-Burgâzî, Fütüvvetnâmesini,[17] "Tefsir-i Kur'an'dan ve Hadis-i Mustafâ'dan" derleyerek yazdığını, açıkça dile getirmiştir.[18]

Sülemî der ki: "Bil ki fütüvvetin aslı dini gözetmek, sünnete uymak, Allah'ın Peygamberine emrettiği şu sözleri yerine getirmektir: "Affı yolunu tercih et, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." (el-A'râf 7/199). "Şüphesiz ki Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir." (en-Nahl 16/90).[19] İbn Mi'mâr'ın da dediği gibi fütüvvetin ve dolayısıyla Ahîlik teşkilatının esaslarını bu ayette özetlenmiş olarak görebiliriz. Buna göre "adalet"in, "muavenet", "iffet" ve "merhamet" gibi fütüvvet ve Ahîlik teşkilatlarının mayası ve temel dinamiklerini oluşturan en temel ahlâkî umdeler olduğunu tespit edebiliriz.[20]

Ahîlik kelime olarak Arapçadan gelen kardeşlik anlamına da olsa, Türkçeden gelen cömertlik ve yiğitlik anlamına da olsa her iki terim de Kur'an kavramlarıdır. Kur'an'ın bildirdiğine göre Allah insanları, aynı soydan gelmeleri sebebiyle "soyda kardeş" kıldığı[21] gibi, müminleri de ayrıca

---

17 Burgâzî Fütüvvetnamesi, muhtemelen XIII. yüzyılda yazılmıştır. Müellifin hayatı ve tahsili hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır. Burgazi'nin tahsilini ve bu kitabı yazma sebebini kendi eserinden öğreniyoruz: "Şöyle ki ben yigirmi yaşa girince cahilidüm, yani okumak yazmak hiç bilmezidüm, amma âlimleri yavlak severdüm, daim danişmendlerbirle sohbet kılurdum, hem fütüvvet 3 erkânlarından bilürdüm. Pes andan medreseye vardum, ilim taleb kıldım, Antaliyalu Hoca Salahüddin nevverallahu ruhahu mektebine vardum, elifden sebak okıdum, Tanğrı taala okımağı ve yazmağı üç ay bir hefte eksükde ruzı kıldı, cümle halk ve üstazum hayran kaldılar. Andan Freng-i lâin İskenderiyeyi bağlamışıdı, ol vaktde birkaç pare kitab Frengden satun aldum, andan yana Tanğrı'ya tevekkül kıldum, şükr ol Tanğrı'ya kim bilmeyenleri bildürür, cahillik zülmetinden çıkarub ilim nurına irgürür, pes ben zaif diledüm kim bir kitab yazam, fütüvveti beyan kılam." Bk. Gölpınarlı, "Burgâzî 'Fütüvvet-Nâme'si", 112. Ayrıca bk. Demirci, "Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik", 123-124.

18 Gölpınarlı, "Burgâzî Fütüvvet-Nâmesi", 113; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 159.

19 Sülemî, *el-Fütüvve*, 97.

20 Muhammed Bahaeddin Yüksel, "Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'anî Referansları", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Ekim 2017): 271.

21 Bk. "Ey Âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar. Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık." (el-A'râf 7/26-27); "Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez." (el-A'râf 7/31); "Ey Âdemoğulları! İçinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelir de (onları dinleyerek) kim kötülükten sakınıp kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." (el-A'râf 7/35); "Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbi-

bir kardeşlik bağıyla birbirine bağlamış ve "dinde kardeş" kılmıştır.[22] Dolayısıyla Ahîlik, Kur'an'ın öngördüğü kardeşlik ilkesinden yola çıkarak kurulmuş ve hedefleri arasına da güzel ahlâk temelli kardeşçe yaşama ilkesini yerleştirmiştir.[23] Yine Türkçedeki akı kelimesinin karşılığı olan cömertlik ve yiğitlik de Kur'an'ın emrettiği önemli kavramlardır.[24]

Fütüvvet kavramından Kur'an'da "fetâ/delikanlı" ve "Fityetün/gençler" şeklinde bahsedilir. "Fetâ" kelimesi ayette: "Putları diline dolayan, İbrahim dedikleri **bir yiğit** işittik." (el-Enbiyâ 21/60) şeklinde geçer. "Fityetün" kelimesi ise: "Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış **birkaç yiğit genç**ti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık. Kalkıp da, "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilâh demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz." (el-Kehf 18/13-14) şeklinde geçmektedir. Bu ayetlerde fetâ kavramı Hz. İbrâhim ve Kehf suresi gençlerinin şahsında her türlü fenalığa başkaldırmanın, dava-

---

mizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir. (el-A'râf 7/172); "Ey Âdemoğulları! Ben size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi? (Yâsîn 36/60).

[22] Bk. "Hani siz birbirinizin düşmanları idiniz de O, kalplerinizi ısındırıp birleştirmişti. İşte Onun bu nimeti sayesinde din kardeşleri olmuştunuz." (Âl-i İmrân 3/103). "Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin." (el-Hucurât 49/10).

[23] Sülemî, *el-Fütüvve,* 5.

[24] Cimriliği reddedip cömertliği öven ayetler için bk. "Allah'ın, kendilerine lütfundan verdiği nimetlere karşı cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır, o, kendileri için şerdir. Cimrilik ettikleri şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'a aittir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Âl-i İmrân 3/180). "Ne zaman ki, Allah lutfedip onlara ihsanda bulundu, onlar da cimrilik edip yüz çevirdiler ve zaten yan çizip duruyorlardı." (et-Tevbe 9/76). "Elini boynuna asıp bağlama (cimri olma), hem de onu büsbütün açıp saçma (israf etme); aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın." (el-İsrâ 17/29). "Onlar ki hem kıskanır, cimrilik ederler, hem de herkese cimrilik tavsiye ederler ve Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimeti gizlerler. Biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırladık." (en-Nisâ 4/37). "(Ey Muhammed!) De ki: "Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, fakirlik korkusunu yine de elden bırakmazdınız." Doğrusu insan çok cimridir." (el-İsrâ 17/100). "Ve onlar ki, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar." (el-Furkân 25/67). "İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar." (Muhammed 47/38). Yiğitlikle ilgili ayetler için bk. "Onların kalplerini metîn kıldık. O yiğitler (o yerin hükümdarı karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: «Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz." (el-Kehf 18/14). "Musa yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böylece mükâfatlandırırız." (el-Kasas 28/14).

sında sağlam bir duruş sergilemenin ve sabrın sembolü olarak sunulmuştur.[25]

Temelde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahîlik, tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatmasından dolayı kolayca yayılmış ve kabul görmüştür.[26] Aynı zamanda bu teşkilatın Anadolu'ya yerleşmesinde ve insanlar tarafından benimsenmesinde, bir kimsenin sırf insanî mülahazalarla başkalarının hak ve menfaatini kendisininkinden önde tutması ilkesini benimseyen fütüvvet teşkilatlarının da önemli katkıları olmuştur.[27] Böylece: "Kardeşler ihtiyaç içerisindeyken kişinin kendi özel ihtiyaçlarını dahi kısıtlayarak kardeşinin yanında olması" şeklinde formüle edilebilecek olan fütüvvet ilkesi[28] ahiliğin önemli bir öğretisi haline gelmiştir. Bu öğreti, Kur'an'da sıklıkla vurgulanan "îsâr" kavramının toplumdaki uygulama alanıdır. Îsâra Kur'an'da:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا
اُو۫تُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۜ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır." (el-Haşr 59/9) ayetiyle vurgu yapılmaktadır.

Îsâr sözlükte "bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme" manasına gelir. Ahlâk terimi olarak ise "bir kimsenin, kendisi ihtiyaç

---

25 Bk. Fahruddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb - Tefsîru'l-kebîr,* 3. Baskı (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420), 21: 442.

26 Kazıcı, "Ahîlik", 1: 540.

27 Fütüvvet Arapça fetâ kelimesinden türemiştir. Fetâ sözlükte "genç, yiğit, cömert"; fütüvvet ise "gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamlarına gelir. Tasavvuf kaynaklarında, II (VIII.) yüzyıldan itibaren önde gelen sûfîlerin fütüvvet kelimesini tasavvufi bir terim olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir. Fazla bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 259. Fütüvvet için ayrıca bk. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *el-Fütüvve,* thk. İhsân Zünûn es-Sâmirî – Muhammed Abdullah el-Kadehât (Amman: Dâru'r-Râzî, 1422/2002); Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyrî),* thk. İbrâhim el-Besyûnî, 3. Baskı (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti li'l-kütüb, ts.), 1: 426; Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitâbü't-ta'rîfât,* thk. İlmî Heyet (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1403/1983), 165; Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed el-Herevî, *Kitâbü menâzili's-sâirin,* (Kahire: Matbaatü Meahidi'l-İlmî, 1908), 47; Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât,* 1: 426; Franz Taescher, "İslâm Ortaçağında Fütüvve", trc. Fikret Işıltan, *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası* 15 (Temmuz 1954): 3-32; Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1969), 188-191.

28 Sülemî, *el-Fütüvve,* 13.

içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması" demektir.[29] Önemli âlimlerimizden Seyyid Şerîf Cürcânî[30] (ö. 816/1413) bir arada yaşamanın temel ilkesinin îsâr olduğunu belirtmiş ve bunu da kardeşliğin zirvesi olarak tarif etmiştir.[31]

Tasavvufi düşünce, fütüvvet erbabında kanaati ön plana çıkardığı için, Ahînin on sekiz dirhemden fazla birikmiş parası olamazdı. Bu öğretide kimse sadece kendisi için yaşamazdı. Cemiyet hayatını önemser ve kazandıklarını paylaşmayı temel görev kabul ederdi.[32] Gün içinde çalışan gençler akşam olunca kazançlarını başkanlarına verirlerdi. Bu para ile zaviyeye gelen misafirler ağırlanır, ortak yemek yenir ve sonra da hep beraber hoşça vakit geçirilirdi.[33] Bu anlayış, Kur'an'ın emrettiği îsârın gerçek manada toplumda uygulanmasına, Ahîler arasındaki birlik ve beraberlik ruhunun güçlenmesine ve sağlam bir toplumun meydana gelmesine zemin hazırlardı.

Fütüvvet ve Ahîlikte insanın diğer insanlarla, eşya ve tabiatla ilişkileri, insanların dünya ve ahiret mutluluğu hedeflenerek düzenlenmiştir. Bu yaklaşım, Ahîlerin dünya için ahiretini, ahiret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı geliştirmelerini sağlamıştır.[34] Tıpkı: "Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez." (el-Kasas 28/77) ayetinde buyrulduğu gibi, dengeli bir hayat özendirilmiştir.

Ahîlik sosyal ve kültürel yönüyle daha çok toplum ahlâkını önceleyen bir kurumdur. Prensipleri itibarıyla toplumun huzur ve mutluluğunu hedeflemiştir. Çekememezlik ve dedikodu gibi davranışlardan kaçınmak, cömert, şefkatli ve merhametli olmak, herkese iyilik yapmak ve insanların iyiliğini düşünmek gibi birçok prensip, gerçekte Ahîliğin bireysel olmak yerine, toplumsal hayatı önemsediğini ve sosyal hayatı Kur'an'ın öngördüğü istikamette ahlaki bir temele oturtmayı amaçladığını göstermektedir.[35]

---

29 Mustafa Çağırıcı, "Îsâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 490-491.

30 Tam adı, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî'dir. Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimidir. Hakkında fazla bilgi için bk. Sadrettin Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 134-136.

31 Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 40.

32 Gölpınarlı, "Burgâzî 'Fütüvvet-Nâme'si", 91; Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri* (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1977), 109.

33 Ziya Kazıcı, "Esnaf Teşkilâtı (Ahîlik)", *Diyanet Dergisi* 17/3 (Mayıs – Haziran 1978): 253; Demirci, "Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik", 134.

34 Muhittin Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, Ahilik* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2002), 25.

35 Yusuf Ekinci, *Ahîlik,* 2. Baskı (Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 1989), 17.

Fütüvvet ve Ahîlikte, insanlar arasında dayanışma ruhu korunarak bireysel ve toplumsal hayatta refah ve huzurun sağlanması esas alınmıştır. Ahîlikte insanın, dayanışmacı bir ruh yapısına sahip olduğu göz önüne alınarak, birlik ve beraberlik içinde büyük hedeflere yürümesi teşvik edilmiştir. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet yani toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler ve dengeler kurularak herkesin huzur içerisinde yaşaması hedeflenmiştir.[36]

Ahîlik Öğretilerine İlham Veren Ayetler

Ahîlik öğretilerinin kaynağı olan Fütüvvetnâmelerin ilkini telif eden Sülemî'nin bildirdiği fütüvvet ilkeleri daha sonra yazılan kitaplarda da tekrar edilmiştir. Ahîliğin öğretilerine kaynaklık eden fütüvvet ilkeleri denilince akla gelen tüm kurallar Sülemî'nin eserinde mevcuttur. Dolayısıyla, Ahîlik öğretilerinin neler olduğunu tespit etmenin en sağlıklı yollarından bir tanesi de Sülemî'nin *el-Fütüvve*'sindeki ilkeleri tespit etmektir. Buna göre Ahîlik ilkelerinin bazıları şunlardır:

1. Her fütüvvet ehlinin cennetliklerin ameli olan güzel ahlâk ile bezenmesi gerekmektedir.[37] İyi bir ahî olabilmek için, güzel ahlâk sahibi olmak gerektiğine dair bu genel ilke ilhamını Kur'an'dan almıştır. Zira hayatın tamamını kapsayan güzel ahlakla ilgili olarak Hz. Peygamber: "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim." buyurarak,[38] gönderiliş gayesinin, güzel ahlâklı insanlar yetiştirmek olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Hadisteki "tamamlama" ifadesinden yola çıkarak şu vurguyu yapmak yerinde olacaktır: Allah insanları bedenen güzel bir surette yarattığı gibi ruhen de temiz bir sirette yaratmıştır. "Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona çevir" (er-Rûm 30/30) mealindeki ayetle, "Dünyaya gelen her insan fıtrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan, Mecusi, hatta müşrik yapar" mealindeki hadiste[39] vurgulanan temiz siret budur. Çünkü ilk **yaratılış**, bir bakıma mutlak yokluğun yarılarak, içinden varlığın çıkması şeklinde telakki edildiğinden dolayı **fıtrat** kelimesiyle ifade edilmiştir. Buna göre fıtrat ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını belirtir.[40]

---

[36] Ekinci, *Ahîlik*, 22.

[37] Sülemî, *el-Fütüvve*, 8.

[38] Muvatta, "Hüsnü'l Huluk", 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), 14: 513.

[39] Buhârî, "Cenâiz", 121, 122, 148; Müslim, "Ḳader", 22-25.

[40] Hayati Hökelekli, "Fıtrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 47.

Muhtemelen Hz. Peygamber'in de "tamamlama" ifadesinden kastı; Allah'ın insanlara ilk yaratılışta verdiği ve insanların o esnada verilenlerin temizliğini ve saflığını koruyamadığı ve böylece kaybettiği ahlaki güzellikleri hatırlatarak onlardaki eksikleri tamamlamaktır.

Allah (cc), Resulünü: "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin." (el-Kalem 68/4) diyerek övmüş ve Hz. Peygamber de: "Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi de çok güzel yaptı." buyurmuştur. Bununla, Allah'ın kendisine ve tüm insanlığa ahlâk ve terbiye öğretmek üzere gönderdiği kitap olan Kur'an'ın büyük bölümünün ahlâk ve terbiye kitabı olduğunu beyan etmiş ve kendi ahlâkının da Kur'an'ın rehberliğinde oluştuğunu vurgulamıştır.[41]

Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in ahlâkının Kur'an olduğunu ifade etmesi,[42] onun Kur'an'ın yaşayan bir örneği olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Hz. Peygamber insanlara ahlâkı bir öğretmen edasıyla ezberleterek öğretmemiş, aksine kendisi bizzat yaşayarak, tavır ve davranışlarıyla örnek olarak tanıtmıştır. İnsanlar da tanıyıp öğrendikleri ahlâk ilkelerini benimseme ve yaşama konusunda özgür iradeleriyle bir seçim yapmışlardır.

Ahîliğin önemli ilkelerinden olan bu öğreti, ilhamını Kur'an ve sünnetten almış ve Ahîler de güzel ahlâklı olmayı ve güzel ahlâklı insanlar yetiştirmeyi en önemli görev saymışlardır. Bundan sonraki diğer tüm ilkeler de kaynağını bu öğretiden almıştır.

2. Kardeşlik hak ve hukukuna riayet edip, kötülüğe karşı iyilikle mukabelede bulunmak, kötülüğü ve kötüleri ödüllendirmeyi terk etmek fütüvvet erbabının en önemli ilkelerinden biri olmalıdır.[43] Bu önemli ahlâk ilkesi ve Ahîlik öğretisi Kur'an'daki:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَميمٌ

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!" (Fussilet 41/34) ayeti ve:

اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ

"Sen kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Onların yakıştırdıkları şeyleri biz çok iyi biliyoruz." (el-Mü'minûn 23/96) ayetiyle ifade edilmiştir.

---

[41] Bir adam Hz. Âişe'ye: "Ey müminlerin annesi! Bize Allah'ın Resulünün ahlakından bahseder misin?" dedi. O da: "Sen hiç Kur'an okumuyor musun?" diye sordu. Adam: "Tabi ki okuyorum." diye cevap verince Âişe de: "Onun ahlakı, Kur'an (ahlakı) idi." dedi. Bk. Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn ve Kasruhâ", 139.

[42] Bk. Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn ve Kasruhâ", 139.

[43] Sülemî, *el-Fütüvve,* 6.

Bu ayetler insanların günlük hayattaki ilişkileri ile ilgili genel bir düzenleme yapmış, kalıcı ve sürekli bir ahlâk kuralı koymuş; kötülüğün bir başka kötülükle değil, iyilikle savuşturulmasını öğütlemiştir. Ancak bu bir mecburiyet değil tavsiyedir, mecburi olan, hakkını ararken haksızlığa meyletmemek, kötülüğe karşılık verirken de adaletten ayrılmamaktır. Çünkü Kur'an'da: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel şekilde mücadele et. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir. Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın, fakat sabır gösterirseniz bilin ki sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır. Sen sabret; sabır göstermen de Allah'ın ihsanı sayesinde olacaktır. Onlardan dolayı üzülme, kurdukları tuzaklardan kaygı duyma. Çünkü Allah takva ile hareket edip iyiliği seçenlerin yanındadır." (en-Nahl 16/125-128) buyrularak bu konuya açıklık getirilmektedir.

Bu iki ayet grubu beraber değerlendirildiğinde; affetmenin önemli bir erdem olduğu ama haksızlık yapmak kadar haksızlık yapanlara karşı, onları adeta ödüllendirircesine müsamaha göstermenin de uygun olmadığı ve haksızlık yapana zulmetmenin asla tasvip edilemeyeceği anlaşılmış olmaktadır. Ahîlik ilkesi olarak karşımıza çıkan bu ilke ayetin doğru anlaşılmış bir uygulamasıdır.

3. Fütüvvet sahibi olanlar için, doğru sözlü olmak ve emaneti korumak önemli bir yükümlülüktür.[44] Zira Ahîlik, doğruluk ve dürüstlük üzerinde biten bir ağaç gibidir. Kökü Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, yaprakları edep ve hayâ, meyveleri muttakilerle sohbet, bütün bu güzel huyların beslendiği suyu ise rahmettir.[45] Bu yüzden Ahîlere doğruluktan ayrılmamaları ve Allah'ın verdiği tüm nimetler gibi mesleklerini de bir emanet olarak görüp ona dört elle sarılmaları öğütlenmiş ve buna göre yetiştirilmişlerdir.

Kur'an'da: "Deki: "Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver." (el-İsrâ 17/80) buyrularak insanlığa doğruluk tavsiye edilmiş ve ona ulaşmak için Allah'tan yardım istemek öğütlenmiştir. Sonra da: " Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resülüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya

---

[44] Sülemî, *el-Fütüvve*, 15.

[45] Ekinci, *Ahîlik*, 82.

ulaşmıştır." (el-Ahzâb 33/70) ayeti ve: "Allah şöyle diyecek: "Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür." Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'dan razı olmuşlardır. İşte bu büyük başarıdır." (el-Mâide 5/119) ayetiyle de, doğruluk ve dürüstlüğün mükâfatı açıklanmıştır.

Kur'an'da müminlerin özelliklerinden bahsedilirken: "Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler." (el-Mü'minûn 23/8; el-Meâric 70/32) buyrularak emanetin ve doğru sözlü olmanın müminler için ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Çünkü o emanetlerin içerisinde: "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." (el-Ahzâb 33/72) ayetinde belirtildiği gibi Allah'a kul olmak gibi çok hayati unsurlar vardır. Bu yönüyle emanet kavramı müminler için çok önemlidir ve özenle korunması gerekmektedir. Kur'an'daki: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." (en-Nisâ 4/58) ayeti de emaneti taşımanın önemine atıf yaparak, bu sorumluluğun ehil olanlara tevdi edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Böylece emanet ehli insanların yetiştirilmesini, Müslüman toplumlara bir görev olarak tevdi etmektedir.

Bu ayetlerden ilham alan Ahîler, emanetin korunması için gerekli çalışmaları yapmışlar gerekli ilkeleri ortaya koymuşlar ve Kur'an'ın bu önemli ilkesinin gereğini yerine getirecek emanet ehli insanlar yetiştirmişlerdir.

4. Kişinin tövbeye devam edip tövbe ettiği kötülüklere tekrar dönmeyi terk ederek halini ıslaha çalışması da fütüvvetin gereklerindendir.[46] Hata ve kusur işlemeyen insan yoktur. Hata, kusur ve acizlik insanlara, mutlak mükemmellik ise Allah'a aittir. Şeytan Âdem'e secde etmeyip Allah'a karşı gelmiş ve asilerden olmuştur.[47] Bundan sonra da Âdem ve eşi, Allah'ın kendilerine yasakladığı ağacın meyvesinden yiyerek[48] günah işlemiş ve Allah'ın emrine karşı gelmişlerdir. Bunlardan Şeytan pişmanlık belirtmeyip isyana

46 Sülemî, *el-Fütüvve*, 18.

47 "Meleklere, "Âdem'e secde edin" demiştik, İblis müstesna hepsi secde etmişler, o ise kaçınmıştı, büyüklük taslamış ve inkâr edenlerden olmuştu." (el-Bakara 2/34).

48 "Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde bulundukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, 'Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır' dedik." (el-Bakara 2/36).

devam ettiği için kaybedenlerden, Âdem ve eşi ise: "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden oluruz." (el-A'râf 7/23) diyerek tövbe etmişler ve kazananlardan olmuşlardır. Zira Allah: "Allah, sizin tövbenizi kabul etmek ister; nefsani arzularına uyanlar ise, büsbütün yoldan çıkmanızı isterler." (en-Nisâ 4/27) ayetinde de açıkça belirttiği gibi kullarını çok sevmekte, onların yanlış işler yapmalarını istememekte ve günah işleyip samimiyetle kendine yönelenlere karşı affıyla karşılık vermektedir. Hz. Peygamber de: "Her insan birçok hata yapabilir. Fakat hata yapanların en hayırlısı çokça tövbe edenlerdir." buyurarak[49] tövbenin önemine işaret etmiştir. Dolayısıyla tövbe, hata ve kusurlarla bezeli insanoğlu için çok önemli bir ihtiyaçtır.

Allah Kur'an'da: "Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün! (Ancak böyle yaptığınız takdirde) umulur ki Rabbiniz, sizin kötülüklerinizi affeder!" (et-Tahrîm 66/8) buyurarak kullarını tövbe etmeye teşvik etmektedir. Tövbe edenlerin tövbesini kabul edeceğini: "Ancak (yaptığı kötülüklerden) vazgeçip iman ederek salih amel işleyenler var ya, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcı, engin merhamet sâhibidir. Kim tövbe edip salih amel işlerse, şüphesiz o, tövbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner." (el-Furkân 25/70-71) ve: "O (muhsinler ki) bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Allah'tan başka günahları kim affedebilir? Bir de onlar, bile bile, işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmezler. İşte onların mükâfatı Rableri tarafından bağışlanma ve altından ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlerdir. Salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!" (Âl-i İmran 2/135-136) ayetiyle müjdelemekte ve onlara vaatlerini sıralamaktadır.

Bu ayetlerden ilham alan fütüvvet ehli Ahîler, hataya düştüklerinde, hatada ısrarcı olmayıp vazgeçmeyi, özür dilemeyi, hallerini düzeltmeyi ve böylece kin, nefret ve düşmanlığa asla pirim vermemeyi şiar edinmişlerdir.

5. "Fütüvvet ehlinin zikirle, zahir ve batınını onarması;[50] sırlarını zikirle, görünen azalarını da ibadet ve itaatle ihya etmesi gerekir."[51] ilkesinden hareketle Ahîler zikri bir arınma aracı olarak görmüşler ve Allah'ı zikretme-

---

[49] İbn Mâce, "Zühd", 30.
[50] Sülemî, *el-Fütüvve,* 27.
[51] Sülemî, *el-Fütüvve,* 29.

yi yaratılış gayesine uygun yaşamak şeklinde algılamışlardır. Bu sayede yaptıkları işlerini Allah'ı zikredercesine yapmışlar ve başarılı olmuşlardır.

Kâinattaki hiçbir şey boşuna yaratılmamış aksine her şey belli bir gaye için yaratılmıştır. İnsan dışındaki tüm varlıklar, ne için yaratılmışlarsa o gayeyi yerine getirmek üzere varlıklarını sürdürmektedirler. Allah'ın Kur'an'da: "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmiştir. O, Aziz'dir, Hakîm'dir." (el-Hadîd 57/1) ve: "Kâinatta hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tesbih etmesin. Fakat siz onların bu tesbihlerini fark etmiyorsunuz." (el-İsrâ, 17/44) ayetlerinde belirtiği gibi kâinattaki varlıkların zikri, yaratılış gayelerine uygun olarak görevlerini yapmaları anlamına gelmektedir.[52] Bu ayetlerde Allah'ın, mahlûkatın tamamının kendisini zikir hâlinde olduğunu beyan etmesi, Allah'ı unutup dünyaya dalan gâfillere âdeta; "Görmüyor musunuz, uğruna Ben'i terk ettiğiniz dünya bile aslında Ben'i zikrediyor ve Ben'im ilâhî hükümranlığıma tam bir teslimiyetle boyun eğiyor." mesajını vermektedir.

İnsanlar için de durum diğer varlıklar gibidir; yani bir insanın Allah'ı zikretmesinin en zirve noktası Allah'ın kendisini yarattığı gayeye uygun olarak yaşamasıdır. En ednası da dil ile Allah'ın isim ve sıfatlarını söylemesidir. Allah'ı zikretmenin bu iki yol arasında pek çok çeşidi vardır. Allah'ın Kur'an'da "Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederler. 'Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden tenzih ederiz. Bizi ateş azabından koru' derler." (Âl-i İmrân 3/191) buyurması, hayatın ve günün her anında hal, hareket ve sözlerimizde zikirle meşgul olunması gerektiğini ve zikrin pek çok çeşidinin olduğunu bizlere haber vermek için olsa gerektir.

Her hâlükârda Allah'ı zikretmek insanlara huzur ve sükûnet verir. Rabbimiz bu hususu Kur'an'da: "Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzur bulur." (er-Ra'd 13/28) ayetiyle vurgulamış ve: "Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah akşam tesbih edin." (el-Ahzâb 33/41-42) ayetiyle de zikre teşvik etmiştir.

Bu ayetlerdeki mesajı iyi okuyan Ahîler, Kur'an'dan aldıkları ilham ile zikri hem zahirlerini hem de batınlarını onaran bir ibadet olarak telakki edip, gece zaviyelerinde hep birlikte zikir edip tefekküre dalarken, gündüz

---

[52] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Kahire: Dâru's-Sâbûnî li't-tıbâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 1417/1997), 3: 302.

de işyerlerinde ustalıklarını bihakkın eda ederek hayatlarının her alanını zikirle ihya etmişlerdir.

6. Fütüvvet erbabının tüm azalarını günahlardan koruyarak kalbinin ıslahını temin etmesi ve azalarını görevleriyle meşgul kılması[53] ve kendisini ilgilendirmeyen şeylerle meşgul olmaması icap eder.[54] Ahîler, günahı temizlemek yerine günahla hiç kirlenmemeyi öncelemişler ve böylece kalp ıslahını temin edip kendilerini ilgilendirmeyen lüzumsuz işlerden uzak kalarak, kendi işleriyle meşgul olmayı en büyük ödev bilmişlerdir.

Allah: "Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka göreceklerdir." (el-En'âm 6/120) buyurarak insanlığın günah kirlerine bulaşmasını istememiş ve: "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız." (en-Nisâ 4/31) buyurarak da günahlardan kaçınma iradesi ortaya koyma konusunda insanları cesaretlendirmiştir. Çünkü günah kirdir ve sahibini kirletir. Kirlenmiş kişilerden güzel düşünceler ve faydalı işler beklemek beyhude olur. O halde, günahlardan kaçınmadan kalbin temiz kalması mümkün değildir.

Allah Kur'an'da: "(Mü'minler) anlamsız ve faydasız şeylerden uzak dururlar." (el-Mü'minûn 23/3) buyurarak, hayatlarını anlamlı kılmak isteyenlerin, dünyayı imar etmeleri gerektiğini beyan eder. "Ömür sürmek" ile "imar etmek" aynı kökten gelen kelimelerdir ve faydalı bir insan olmanın yolu, içerisinde yaşanılan dünyayı imar etmekten geçer. Hz. Peygamber de bu hususa: "Bir kişinin lüzumsuz işleri terk etmesi onun iyi Müslüman olmasının gereğidir." hadisiyle[55] temas etmiş ve faydalı insan olmayı öğütlemiştir.

Bütün bu Kur'an ilkelerini Ahîlik öğretisi olarak benimseyen Ahîler de, günahlardan kaçınmaya gayret etmiş, faydalı işlerle uğraşmış, yaptığı işi en iyi bir şekilde yapmayı Allah'ı zikir olarak algılamış ve yaşadıkları çağlarda her biri, yaşam alanlarını imar etmenin gayreti içerisinde olmuşlardır.

SONUÇ

Türk-İslam Medeniyetinin önemli kurumlarından biri olan Ahîlik, mesleki bir örgütlenme olması yanında, aynı zamanda ahlaki esaslara da önem vermiştir. Bu yüzden Ahîlik teşkilatı, yüksek ahlâka mensup kişilerin toplandığı bir yer olmuştur. Ahîliğin ahlaki değerlerini ve insani ilişkilerini de-

---

[53] Sülemî, *el-Fütüvve*, 28.

[54] Sülemî, *el-Fütüvve*, 35.

[55] İbn Mâce, "Fiten", 12.

taylı olarak tahlil ettiğimizde önemli derecede Kur'an'ın öğretilerine ve Kur'an'ın canlı uygulayıcısı Hz. Peygamberin ahlâkına dayandığını söyleyebiliriz.

Ahîlik öğretisinin çağlar boyu kabul görmesinin, halkın ticari hayatını ahlaki kalıplar içerisinde ideal bir şekle sokup, onların din ile irtibatının canlı bir şekilde devam etmesinin temelinde, bu öğretinin Kur'an'dan mülhem bir ruh ve anlayışla vücuda getirilmesinin çok önemli bir rolü olmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Ahîlik güzel ahlâk temelleri üzerine kurulmuş bir ticari örgütlenme biçimidir. Ahîliğin kardeşlik, cömertlik ve yiğitlik gibi güzellikleri, kendi anlam dünyasında barındırması dahi mahiyeti hakkında yeterli bilgi vermektedir. Ancak Ahîler, adalet, iyilik, yardımlaşma ve güzel ahlâk gibi Kur'an kavramlarını, varoluşlarının ilkesi kılmışlardır. Böylece hak ve hukuka riayet ederek kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmayı ama kötülükleri ödüllendirecek tavırlara meydan vermemeyi, doğruluğu ilke edinerek emanet kavramının içini layıkıyla doldurmayı, tövbeye önem vererek hali ıslah etmeyi önemsemişlerdir. Allah'ı zikretmeyi sadece Allah'ın isim ve sıfatlarının tekrarı olarak görmeyip, yaptıkları işi güzel yapmanın da zikir olacağı anlayışıyla hareket edip, günahlardan uzak kalarak kalbi ıslah etmeye gayret etmişler ve yaşadıkları alanları imar etmeye büyük önem vermişlerdir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel. *Müsned.* Thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.

Ateş, Süleyman. *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri.* İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1969.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî.* Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru tavki'n-necât, 1422.

Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. *Kitâbü't-ta'rîfât.* Thk. İlmî Heyet. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1403/1983.

Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Çağrıcı, Mustafa. "Îsâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22: 490-491. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Demirci, Mustafa. "Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik". *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı (Konya, 2011).* Ed. Mehmet Ali Hacıgökmen. 121-136. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, 2011.

Doğan, Ahmet Işık. *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekke ve Zaviyeler.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1977.

Ekinci, Yusuf. *Ahîlik,* 2. Baskı. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 1989.

Erdem, Ekrem. *Ahîlik, Ahlâkla Kalitenin Buluştuğu bir Örgütlenme Modeli,* 2. Baskı. Kayseri: Kayseri Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Yayınları, 2004.

Gölpınarlı, Abdülbaki. "Burgâzî 'Fütüvvet-Nâme'si". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (Ağustos 1953): 76-148.

Güllülü, Sabahattin. *Ahi Birlikleri.* İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1977.

Gümüş, Sadrettin. "Cürcânî, Seyyid Şerîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 8: 134-136. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Günay, Ünver. "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 69-78.

Herevî, Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed. *Kitâbü menâzili's-sâirin,* Kahire: Matbaatü Meahidi'l-İlmî, 1908.

Hökelekli, Hayati. "Fıtrat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 13: 47-48. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd. *Sünen.* Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. b.y. Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, ts.

Kantarcı, Zeyneb. *İş Etiği ve Ahilik*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Kaşgarî, Mahmûd b. el-Hüseyn b. Muhammed. "Akı". *Kitâbü Dîvânı Lügâti't-Türk.* 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1333.

Kazıcı, Ziya. "Ahîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 540-542. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Kazıcı, Ziya. "Esnaf Teşkilâtı (Ahîlik)". *Diyanet Dergisi* 17/3 (Mayıs – Haziran 1978): 250-255.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik. *Letâifü'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyrî).* Thk. İbrâhim el-Besyûnî. 3. Baskı. 3 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti li'l-kütüb, ts.

Mâlik b. Enes. *Muvatta'.* Thk. Muhemmed Mustafa el-A'zamî. Birleşik Arap Emirlikleri: Müessesetü Zâyed b. Sultân Âl-i Nahyân li'l-A'mâli'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, 1425/2004.

Müslim b. Haccâc. *Sahîh.* Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.

Râzî, Fahruddin. *Mefâtîhu'l-gayb - Tefsîru'l-kebîr.* 3. Baskı. 32 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 261-263. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvetnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 13: 264-265. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr.* 3 Cilt. Kahire: Dâru's-Sâbûnî li't-tıbâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 1417/1997.

Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. *el-Fütüvve.* Thk. İhsân Zünûn es-Sâmirî – Muhammed Abdullah el-Kadehât. Amman: Dâru'r-Râzî, 1422/2002.

Şahin, İlhan. "Ahî Evran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1: 529-530. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Şimşek, Muhittin. *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, Ahilik.* İstanbul: Hayat Yayınları, 2002.

Taescher, Franz. "İslâm Ortaçağında Fütüvve". Trc. Fikret Işıltan. *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası* 15 (Temmuz 1954): 3-32.

Tanman, M. Baha. "Âsitâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3: 485-487. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Temel, Hilal. *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 13: 259-261. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Uludağ, Süleyman. "Sülemî, Muhammed b. Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 38: 53-55. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Yüksel, Muhammed Bahaeddin. "Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'anî Referansları". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Ekim 2017): 270-311.

AHİLİĞİN KUR'ÂN REFERANSLI BİR İŞ AHLAKI: "ÂNI DEĞERLENDİRMEK"

Dr. Öğr. Üyesi Bayram Ayhan[*]

ÖZET

Post-modern kültür, modern çağın bireylerine birçok iletişim araçlarını kullanmak suretiyle insanın en değerli varlığı olan zamanını ekonomik çıkara dönüştürmek amacıyla "ânı yaşamayı/tüketmeyi" telkin etmektedir. Zamanın değerlendirilmesi söz konusu olunca, Kur'ân'ın bu meseleyi ilk inen surelerden olan İnşirah Suresi'nde ele aldığını müşahade ederiz. Söz konusu surede Hz. Peygamber'e "bir işi bitirince hemen yeni bir işe koyulması ve Rabbine rağbet etmesi" söylenir. Ayetlerin mesajı oldukça sarihtir. Başarının temeli ânı/zamanı iyi değerlendirmek ve dolu dolu geçirmektir. Şayet böyle olmazsa vahyin ağırlığını taşıyabilmesi ve tebliğde başarılı olması mümkün değildir. Kur'ân temelli bu söylemi özümsemiş olan ahilikte ânı/zamanı değerlendirmek oldukça önemlidir. Ahiliğin iş ahlakında temel edindiği bu düstur, modernitenin "ânı tüketme" eğilimli insanımızın ve toplumumuzun kurtuluşuna vesile olacağı aşikardır. Bu tebliğimizin amacı, mücmel surette zikredilen hususları tafsil etmek, Kur'ân merkezli iş ahlakını benimseyen ahiliğin bizlere de yeniden örnek teşkil etmesine vesile olmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ahîlik, Kur'ân, İnşirâh Suresi, Üretmek, Tüketim, Post-modern Kültür.*

GİRİŞ

Post-modern toplumun en önemli sorunlarından birisi üretmeden tüketme ve isteğidir. İnsanın hayatını kolaylaştırdığı ifade edilen teknoloji diğer taraftan bireylerin ve toplumun sürekli tüketime teşvik aracı haline gelmiştir. Her an yenilenen teknolojik gelişmeler, insanlara bir takım sanal tüketim ihtiyaçları uydururken, durmadan tüketmeye yöneltmektedir. Modern toplumun bireyleri durmadan bir şeyler elde etmenin peşinde koştururken en değerli varlıkları olan zamanı yahut ânını da tüketmektedir. Geri

[*] Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi

dönüşü olmayan bu tüketim, insanlarda çok şeye sahipken mutsuz olmak gibi bir ruh hali yaşatmaktadır. İnsanlar mutsuz ve yalnızlaştıkça daha çok tüketmekte, daha çok tükettikçe daha fazla mutsuzlaşmakta ve bu durum kısır bir döngüye dönüşmektedir. Bu durum stres ve depresyona girmiş milyonlarca kişinin ortaya çıkmasına ve bu kişilerin aile ve toplumda daha büyük sorunlara sebebiyet vermesiyle sonuçlanmaktadır. Bu mutsuz ve umutsuz halden kurtulmanın çözümü, ahîliğin eğitiminin temellerinden olan her ân üretmek, yenilenmek ve hayatı bu sayede anlamlı kılmak olacaktır. Bu eğitimin temeli de Kur'ân tarafından vahyin ilk vahiy metinlerinden olan İnşirah Suresi'ndeki anı değerlendirme emrine müstenittir. Kur'ân rahata ulaşabilmenin yolunun zorluktan geçtiğini söyler. Bu kolaylığa erişmenin en temel ögesi ânı değerlendirmektir. Ânı tüketenler ziyana, değerlendirenler ise huzura, kolaylığa ve başarıya ulaşır.

Bu tebliğin amacı, post modern toplumun en temel sorunlarından birisi olan tüketim karşısında insanlığa kurtuluş olabilecek Kur'ân temelli ahîlik ahlakının yeniden edinilmesine dair katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda Kur'ân'ın erken dönem vahiy metinlerinden olan İnşirâh Suresi'nin son ayetleri tefsir edilecek; bilahare ahîliğin eğitimine dair bilgi verilecek, tüketim sorununa temas edildikten sonra bu sorunun çözümüne dair teklifler sunulacak ve tebliğ hitama erdirilecektir.

1. Kur'ân'ın Ânı Değerlendirme Emri

Müfessirlerin kahir ekseriyetine göre İnşirah Suresi risaletin erken dönemlerinde nâzil olmuştur. Hz. Peygamber'in (a.s) en çok sıkıntı çektiği dönemlerden birisi olan fetreti vahiyden sonra önce Duhâ, ardından İnşirâh Suresi nâzil olmuştur. Sure Duhâ Suresi ile birlikte Hz. Peygamber'i (a.s) teskin etmekte ve onu rahatlatmaktadır. Sure onun sıkıntılarının giderildiğini ifade ettikten sonra her zorluktan sonra iki kolaylık olduğunu belirterek, Hz. Peygamber'in (a.s) asla zamanını ziyan etmemesini ve Allah'a yönelmesini emrederek hitama ermektedir.

Hz. Peygamber (a.s) iki kolaylığın asla bir zorluğu yenemeyeceğini söyler. Bu kolaylığa ulaşmanın yolu da her ânı değerlendirmektir. Ânı değerlendirmenin mahiyeti farklı şekillerde tefsir edilmiştir. Çoğu müfessir insanlarla mücadeleni veya risalet görevini/tebliğ işini bitirdikten sonra Allah'a ibadete çekil, namaz kıl ve dua et, şeklinde tefsir etmiştir. Kimileri ise farzı bitirince nafileye devam et, nafileyi bitirince duaya geç, onu bitirince gece namazı kıl, şeklinde ibadetler arası geçişe matuf tefsir etmiştir. Bazı müfessirler ayetteki ânı değerlendirmenin ibadetler arası geçişe tahsis edilmesinin

ayetin kapsamını daralttığını söylemişlerdir. Âyetler henüz risaletin başında inmiştir ve Hz. Peygamber'in (a.s) başarıyı elde edilmesi için bir iş bitince yenisine koyulması gerekir. Bu surette de önemli bir işi bitirir bitirmez yeni bir önemli işe koyulması ve vaktini mamur eylemesi emredilmektedir. Ümmetin hidayeti için tüm imkanlarını seferber ederek yeni bir dirilişe yol açması gerekir. Aksi taktirde başarıya ve kolaylığa ulaşması mümkün değildir.

Ayet, Hz. Peygamber'in hayatının en sıkıntılı dönemi olan fetreti vahiyden sonra inmiştir. Dolayısıyla onun zorlukların kucağına bırakılmayacağı, her zorluğun karşılığının da iki kolaylık olduğu beyan edilmiştir. Okuyan'a göre ayet, Hz. Peygamber'e mesai kavramı bilmeden gece gündüz çalışmasını emretmektedir. Ancak bu sayede başarıya ulaşabilir. Bu ayetin günümüz Müslümanına mesajı şudur: Müslümanın hayatında lüzumsuz tatile ve zamanı ziyan etmeye yer yoktur. Bilhassa boş zaman diye bir kavramın hayatında olmaması gerekir. Müslüman, boş ve anlamsız işlerden kaçınan, hayatında gereksiz işlere yer vermeyen tatil kavramını iş ve meşguliyet değişimi olarak algılayan, sahip olduğu her konumda doğru zaman değerlendirmesi ile üretken olmayı başaran kişi olmalıdır.

Bizce de ayete dair zikredilen sebebi nüzuller doğru olabilir. Fakat ayeti sadece ibadetler arası geçişe hasretmek çok isabetli değildir. Çünkü namazlar arası geçişleri birer boşluk olarak değerlendirerek ayetin şümulü tahdit edilmemelidir. Müfessirlerin isabetle belirttiği üzere, bu ayet erken dönem vahiy metinlerindendir. Risaletin başlangıç evresi olup, üzerinde ağır bir yük vardır. Bu yükün altından kalkabilmesi için mesai kavramını zihninden çıkararak gece gündüz demeden çalışması gerekmektedir. Şayet böyle olursa başarıya ulaşması mümkündür. Yine Okuyan'ın ifade ettiği üzere ayet Müslüman bireye bir zaman tanzimi hedefi koymaktadır. İnsanın en değerli varlığı zamandır ve asla zayi edilmemelidir. Binaenaleyh, Müslüman, hayatı boş ve anlamsız işlerde ziyan etmemeli, tatili iş ve meşguliyet değişimi olarak algılamalıdır.

2. Ahîlikte Eğitim ve Ânın Değerlendirilmesi

Şeyh Ahi Evren Nasıruddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyi'nin (ö. 1260) çabalarıyla ahîlik Anadolu'da, Orta Asya'dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek sahibine kolayca iş bulabilmek, yerli sanatkarlarla rekabet edebilmek, sanat ve ticaretlerinde tutunabilmeleri için malın kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre hazırlamak, sanat ve meslek sahiplerini ahlaklı ve insaflı yetiştirmek, ihtiyaç içinde bulunanlara yardım etmek, ülkeyi savunmak devletin ordusuyla birlikte hareket etmek ve onlara yardımcı olmak gibi ga-

yelere matuf olarak teşkilatlanmış bir yapıdır. Ahîliğin kurucusu olarak kabul edilen zamanının önemli bilim merkezlerinde eğitim görmüş Ahi Evran'ın eğitim-öğretim programı çerçevesinde insan eğitiminin önemini kavrayan ahîler, ferdi gücü ölçüsünde ahlaki, dini ve mesleki bilgi ve beceriler ile donatmayı, dünya ve ahiret mutluluğunu ve bireyin insan-ı kâmil derecesine ulaşmasını âhiliğin eğitiminin amaçları haline getirmişlerdir.

Ahîlik, fütüvvetnamelerde yer alan ve yapılması veya kaçınılması gereken olguları bizzat pratiğe dökmek suretiyle önemli bir değerler eğitimi aracılığı yapmıştır. Yetiştirilme sürecinde olan ve tâlib olarak isimlendirilen birey, sadece iş hayatında değil, sosyal hayatta da ahîsi ile muhataptır ve bu şekilde eğitimine ara vermemiş olur. Tâlib-âhi ilişkisi medresedeki hoca-talebe ilişkisinden daha etkin ve verimli bir eğitime vesile olmaktadır. Zira talib öğrendiğini uygulamalı olarak hayatta tatbik edebilme imkanı edinmektedir.

Ahîlik teşkilatında kazanılan değerlerin davranışa aksettirilmesi büyük bir önem arz eder. Bir meslek örgütü olarak ahîlik, kendi iç dinamikleri açısından ticari alanda bir kontrol mekanizması sağlarken, diğer yandan müntesiplerinin bu değerleri öğrenmesine ve bunları hayata geçirmesine yardımcı olan bir sivil toplum kuruluşu hüviyetine bürünmektedir. Ahîlik ile ahlak ilişkisini en açık şekilde, ahîliğin tarihi belgeleri olan fütüvvetnamelerde görmekteyiz. Fütüvvetnamelere göre, bu teşkilatın mensuplan cömert, mütevazı, doğru ve vefalı olmak zorundaydılar ve hırsızlık, yalan gıybet, hile, içki içmek gibi kötü alışkanlıklardan da men edilmişlerdir. Bu haliyle ahîlik kurumu, ahlak eğitiminin yapıldığı bir yaygın eğitim kurumu olarak tavsif edilebilir. Ahîliğin eğitim esasları, bireylere kendini tanıma yollarını göstermek, insanın fıtratını korumak, kişiliğini geliştirmek, bireyde gizli kalmış yetenekleri ortaya çıkartarak bildiklerini yaşamasını sağlamak ve evrensel ahlak değerlerini hâkim kılmaktır. Bu doğrultuda ahîlik teşkilatına bağlı olan gençlere bir yandan meslek eğitimi verilirken, diğer taraftan ahlaki ve dini eğitim verilmeye çalışılmıştır. Ahîlik teşkilatındaki eğitim, terbiye için gerekli temel dersleri esas olan sistemli bir programla beraber teşkilat içindeki çeşitli toplantı ve merasimlerde pratik olarak verilen, teşkilat adap ve erkânını öğretme ve yaşatmayı hedefleyen bir faaliyettir. Ahîlik sisteminde bireye hayat boyu ve her an öğrenme davranışı kazandırılmıştır.

Günümüzde gelinen noktada zayıflayan sosyal ve insani ilişkiler artık değerler eğitiminin gündelik yaşam içerisinde kazandırılmasına yetmemektedir. Okullarda bu konuda verilen eğitim ise, konunun teorik olarak anlatılmasından öteye geçmemekte ve faziletlerin davranışa dönüşmesi sürecine

ilgisiz kalınmaktadır. Hatta okullarda öğretilen bu değerler toplum içinde tatbik edilme imkanı bulamamaktadır. Halbuki değerler eğitimi, kişinin verilmek istenen değeri davranışa dönüştürdüğü takdirde amacına ulaşmış sayılacağı bir süreci ifade etmektedir. Bu bakımdan muhataba söz konusu değer kavramlarının içeriğinin öğretilmesi kadar bu değerin muhatap tarafından içselleştirilip davranışa aksettirilmesi de önem arz etmektedir. Ahîlik sisteminde değerler bireyin içselleştirebileceği bir mahiyette öğretilmekte ve bu durum devamlılık arz etmekteydi.

Sonuç olarak, ahîlikte Kur'âni bir düstur olan ânın değerlendirilmesinin önemli bir prensip olduğunu görmekteyiz. Sisteme dahil olan birey, iş eğitiminin yanı sıra dinî ve ahlakî eğitimini de tamamlamaktadır. Her an, ahîsi ile birlikte olan talib, sürekli öğrenmek ve yenilenmek gibi bir durumdadır. Hayat boyu devam eden bu eğitim sistemi ahîde değerlerin içselleşmesine de vesile olmaktadır.

3. Post-Modern Toplum ve Tüketim

Post modern toplumda tüketimi iki başlık altında ele almak mümkündür.

3.1. Metânın/Eşyanın Tüketimi

Post-modern çağ, muhatabı olan bireyde sürekli bir tüketme isteği oluşturmaktadır. Ne var ki insanın tüketme hırsının sonsuzluğu ve kaynakların sınırlı oluşu diyalektiğinde hem birey, hem toplum hem de çevre kayıplar yaşamaktadır. Post modern çağın en önemli sorunu bireycilik ve ilkesizliğin hakimiyetidir. Bireycilik ve ilkesizlik, günümüz insanını canavarlaştırmakta, bireyin dışında her türlü otorite reddedilmektedir. Bireyciliğe zemin hazırlayan temel unsur, maddedir ve bireyciliğin dünyaya hâkim duruma gelmesiyle, sahip olma ve tüketim arasında sıkı bir ilişki meydana gelmiştir. Post-modern çağa damga vuran sınırsız sahip olma isteği ve tüketim insanı tahrip etmiş, karakteri üzerinde silinmez izler bırakmıştır. İnsanın aşırı tüketime teşvik edilmesinin ardında, kendi benliğini gerçekleştirmesinin yerine hayat standartlarının yükselmesinin esas alınması gösterilmektedir. Öte yandan insanı, evreni ve tabiatı anlamak için sadece duyuların yeterli olduğunu ileri süren varsayımların hâkim olduğu ve bu hâkimiyetin de tüketim çıkmazına yol açtığı bir vakıadır.

Post-modern ekonomi anlayışında, isteklerle ihtiyaçlar arasındaki sınırlar kaybolmuş, istekler ihtiyaçların yerine geçmiştir. Buna bağlı olarak mutluluk, daha çok eşyaya sahip olmak ve daha çok harcamakla eşitlenmiştir.

Gereksiz tüketim, insan ihtiyaçları sınırını çoktan aşmış olmasına rağmen yine de insanı mutlu edememiştir. Günümüzde çevre sorunlarına da neden olan ve insandaki sahip olma arzusunu artıran önemli davranışlardan biri kaynakları kıt olan bir dünyada yasayan insanların sonsuz bir tüketim arzusu duymaları ve egemen ekonomik sistemin de bunu teşvik ediyor olmasıdır. Nitekim bugün faaliyet gösteren büyük sanayi kuruluşlarının etkinliklerini sürdürebilmeleri için yapmış oldukları üretim miktarının belli seviyenin altına düşmemesi gerekmektedir. Bu sebeple sanayileşmiş ekonomilerde sürekli olarak talep canlı tutulmaya çalışılmış ve dolayısıyla daha çok tüketim teşvik edilmiştir. Böylece günümüzde tüketim bireyleri aşmış ve toplumlar "tüketim toplumu" haline gelmiştir. Egemen ekonomik sistem tarafından çeşitli şekillerde sürekli tüketime yönlendirilen insanlar da büyük bir hızla ve büyük bir haz duyarak daha çok tüketmekte, yeterince geliri olmadığı için tüketemeyen insanlar ise daha çok gelire sahip olup tüketebilecekleri günün özlemini duymakta ve mutsuz olmaktadırlar.

Tüketim toplumu haline gelen toplumlarda bireyler aşırı tüketim çerçevesinde ihtiyaç fazlası ya da kimi zaman ihtiyaçları dışındaki şeyleri de tüketmek suretiyle "sahip olma" duygularını tatmin etmeye çalışmaktadırlar. İnsana sınırsız tüketim ruhu aşılanmakla birlikte tabii kaynakların bir sınırının olduğu göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla çevre sorununun oluşumunda, üretim ve tüketimin sınırsızlığı ile tabii kaynakların sınırlılığı arasındaki tenakuzun önemli bir rol oynadığını ifade etmek gerekir. Burada, ihtiyaçların ve tüketimin çoğu zaman gerçek ihtiyaçlara dayanmadığını da belirtmekte yarar var. Dünyanın bir bölümü açlık ve sefalet içinde yaşarken, diğer bir bölümünde ise savurganlık içerisindedir. İnsanın sanal/sahte ihtiyaçlar peşinde koşmasının nedeni de yine mal ve hizmet sunumunu gerçek ihtiyaçlara göre değil, kârlılık ölçütüne göre gerçekleştiren bakış açısıdır.

Ahlaki açıdan baktığımızda ise tüketim toplumunda hâkim olan ana tema gösteriş, lüks ve üst statüde olma arzusudur. İnsanların sahip oldukları değerler için savaştığı bir dünyadan, sahip olduğu inançların bile metalaştırıldığı bir dünyaya geçiş yapan tüketim toplumu, adeta bir sürü psikolojisi ile hareket etmekte ve küresel ölçekli ticari şirketlerin kobayı olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. İnsandaki bu zihinsel değişim, aynı zamanda tüketim ahlakını da yok etmektedir.

Zikredilen post-modern çağın ürünü olan ve sınırsız tüketim ile mutluluğu arayan bireyin sorununun çözümü yine ahîliğin iş ahlakıdır. Zira birey her an yeni şeyler öğrenme ve başkalarına faydalı olma düşüncesini içselleştirebilirse, bireycilikten ve gereksiz tüketimden uzaklaşabilir. Fakat bunun

için öncelikle bireyi, bilahare toplumu bu yöne doğru evirecek eğitim imkanını oluşturmak ve etkin bir öğretim ile bu sorunu çözmek gerekir.

3.2. Zamanın/Ânın Tüketimi

Bir önceki başlık altında tüketimin metâ/eşyanın boyutunu ele aldık bu bölümde ise zamanın tüketimini ele alacağız. Yukarıda ifade edilenlerin benzeri durum yine modern çağın karşımıza çıkardığı bir problemdir. Postmodern çağın insanı teknoloji ve bilgisayar çağının zirveyi yaşadığı bir dönemde ne yazık ki bu imkandan müspet yönde yararlanmak konusunda iyimser bir durumda değildir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Türkiye'de internet kullanıcıları interneti en çok sosyal ağlara ulaşmak için kullanmaktadırlar. Bunun yanında ikinci sırada "haber okumak" gelmektedir. "Eğitim, staj veya kurslar hakkında bilgi aramak" maksadıyla internet kullanım oranı ise en son sıradaki ilgi alanını oluşturmaktadır. Yani eğitim içerikli siteler Türk halkının ilgisini çok çekmemektedir. "Sağlıkla ilgili bilgi arama" amacıyla interneti en çok kadınlar kullanmaktadır. Sağlıkla ilgili siteler erkeklerin ilgi alanları içerisinde beşinci sırada yer alırken kadınların ilgi alanları içerisinde ikinci sırada yer almaktadır. Verilere göre ülkemizde internet kullanıcıları interneti çoğunlukla vakit geçirmek ve eğlenmek maksadıyla kullanmaktadır. Bu gerçeği sosyal medya kullanımı ile ilgili istatistikler açıkça ortaya koymaktadır. Üretme çağında olan genç kuşak ise interneti ve sosyal medyayı daha çok zaman geçirmek/öldürmek amacıyla kullanmaktadır.

Sosyal medya ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak artan yalnızlık, iletişim araçlarının yalnızlığı giderici etkisinden çok artırıcı bir fonksiyonunun olduğunu ortaya koymuştur. Gelecek toplumların hayatında bu denli önemli ve etkili olacağı düşünülen yalnızlık olgusunun yeterli düzeyde ve sürekli analiz edilmesi, yalnızlık üzerinde olumlu tesirler oluşturabilecek faktörlerin tespiti, gelecek dünyasının ruh sağlığı ve mutluluğu açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, insanların yaşadığı yalnızlık sonucu ortaya çıkan olumsuz duygular ve rahatsızlık halinden kurtulmaya yönelik olarak "başa çıkma" yönelimleri, kaybolan huzur ve mutluluğun dolayısıyla hayat memnuniyetinin tekrar kazanılmasında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Günümüz Batı toplumlarında yalnızlığın hızla artması, hatta İngiltere'de yalnızlıktan sorumlu bir bakanlığın kurulması, yalnızlık olgusunun gelecek yıllarda ne denli önemli bir noktaya ulaşacağına işaret etmektedir. Kişi etkisi altına girdiği stres durumlarıyla baş etmek üzere, hayata karşı genel yönelimlerine bağlı olarak dua etmek, ibadet etmek gibi dini

temelli veya spor yapmak, arkadaşlarıyla sohbet etmek, gezmek, gibi seküler temelli bir yönelim içerisine girebildiği gibi bu her iki yönelime de başvurabilir. Bu yönelimler çerçevesinde, dinîn veya kutsal motiflerin dahil olduğu başa çıkma sürecine "dinî başa çıkma" denebilir ve bunun insan hayatından daha etkin ve kalıcı olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, teknolojik gelişme ve bilgisayar çağının zirveyi yaşadığı, neredeyse herkesin akıllı telefonlarla muhatap olduğu post-modern çağ, bireyleri daha da yalnızlığa itmiştir. Sanal ortamlarda kişilik arayışına giren bireyler gerçek hayattan kopuk asosyal kişilikler geliştirmişlerdir. Bu menfi durum bireysel seviyede kalmayarak tüm toplumun sorunu haline gelmeye başlamıştır. Bunun çözümü, bireyleri gerçek hayatın içine katarak, sosyal ilişkilerini düzenli hale getirebilecekleri ortamlarla muhatap kılmaktır.

SONUÇ

Kur'ân erken dönem vahiy metinlerinden olan İnşirâh Suresi'nde Hz. Peygamber'e (a.s) bir işi bitirince yeni bir işe koyulmasını emretmiştir. Klasik müfessirlerin çoğu bu ayeti ibadetler arası geçiş olarak değerlendirirken, bazısı ise dünya ahiret ilişkisi ekseninde değerlendirmiştir. Bu kanaate göre dünyevî işlerini bitirince zamanını ahirete müteallık işlere yönelik değerlendirmesi istenmiştir. Bir diğer yoruma göre henüz risaletin başlangıcında Hz. Peygamber'in (a.s) kolaylığa erişebilmesi ve başarıya ulaşabilmesi için kolaylıklara göğüs germesi istenmiştir. Mesai kavramı bilmeden gece gündüz kendisini işine vermeli, her ânı değerlendirerek nübüvvetin ağır yükünü kaldırması salık verilmiştir. Şayet böyle yaparsa başarıya ulaşması ve kolaylığa erişmesi mümkündür. Aksi taktirde başarısızlığa mahkum olur. Ayet, günümüz Müslümanına da zamanını/ânını malayani şeylerle ziyan etmemesini, tatil kavramını iş ve eylem değişimi olarak görmesini ve ânı değerlendirerek bireye ve topluma değer katmasını istemektedir.

Ahîlik, dünya ahiret ilişkisini esas alan ve kamil insan yetiştirmeyi amaçlayan bir sistematik yapıdır. Sisteme dahil olan talib bir yandan iş eğitimi alırken diğer taraftan dini ve sosyal eğitimini de tamamlamaktadır. Ahî ve talib sadece mesai içerisinde değil, mesai dışında da bir arada bulunmakta ve böylelikle ânı değerlendirmektedirler. Talib işini öğrenirken dini ve sosyal bilgileri de pratize edebilme imkanı elde ederek, kendisine öğretilen bilgileri içselleştirebilmekte ve bu eğitim hayat boyu devam etmektedir. Günümüz eğitiminin aksine değerler eğitimi en mükemmel şekilde ve kişiliğe yansıyacak şekilde öğretilebilmektedir.

Post-modern çağda insan bireycilik ve tüketim çılgınlığı çarkında kendinden ve toplumdan uzaklaşmaktadır. Sınırsız tüketim isteğinin karşısında sınırlı kaynakların varlığı bu tüketim çılgınlığında bireyin, toplumun ve çevrenin geri dönülemez yaralar almasına sebep olmaktadır. Bireyler mutluluğu daha çok tüketmekte ararken daha fazla yalnızlaşmakta ve daha çok mutsuzlaşmaktadırlar. Tüketilen şey sadece eşya ile sınırlı kalmayıp birey en değerli varlığı olan zamanını da tüketmektedir. Yapılan araştırmalar en çok üretmesi gereken genç kuşakların sosyal medya ve sanal ortamlarda sanal kişilikler oluşturarak zamanını geçirdiğini göstermiştir. Bu kuşak üretmeden tüketme kültürünün pençesinde kısır bir döngüye girmiş, mutluluğu tüketimde ararken daha çok mutsuzlaşmakta, bunu aşmak için de daha çok tüketmekte ve daha da yalnızlaşmaktadır.

Post-modern çağın ürettiği stres ve depresyon gibi sorunlarla baş edebilmenin yolu tüketmekten değil, üretmekten geçmektedir. Bu bireyler Ahîliğin eğitim sistemi gibi bir sisteme dahil edilebilir ve ânını değerlendirmeye güdülenebilirlerse sorun büyümeden önü alınabilecektir. Bu sayede birey dünya ve ahirete dair üretim bilinci ile hayatı anlamlandıracak, topluma faydalı olabilecektir. Zamanını sanal ortamlarda öldürmeyecek, onu diriltecek ve ânını tüketmeyip değerlendirecektir. Hayat boyu devam eden bu eğitim içerisinde değerleri edinip içselleştirecek ve yalnızlıktan kurtularak mutlu olmayı başarabilecektir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi. İstanbul: Alfa Yay., 2001.

Anadol, Cemal. Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü Ve Fütüvvetnâmeler. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., 1991.

Ayten Ali. - Sağır, Zeynep. “Dindarlık, Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisinde Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma”. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47/2 (2014): 5-18.

Bayraktar, Levent. “Ahîlik ve Ahlak”, I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, (Kırşehir, 12-13 Ekim 2004), Haz. Mehmet Fatih Köksal, 86-102. Ankara: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

Bayram, Mikail. Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu. Konya: Tercih Kitabevi, 1991.

Bayram, Mikail. Bir Eğitim Ve Öğretim Ocağı Olarak Ahi Teşkilatı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Coşkun Nilgün. - Harika, Zöhre. "Küreselleşme ve Tüketim Kültürünün Yaygınlaşması Bağlamında Türkiye'de Cadılar Bayramı" Turkish Studies, 9/3 (2014): 497-506.

Çağatay, Neşet. Bir Türk Kurumu Olan Ahilik. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1989.

Çalışkan, Yaşar. - İkiz, Lütfi. Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlan, 1993.

Demir, Recep. "Doyumsuz Tüketim Arzusu Ve Çevre Sorununa Kur'an Çerçevesinde Bakış" Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1/4 (2012): 12-15.

Derveze, Muhammed İzzet. et-Tefsîru'l-hadîs: tertibu's-süver hasebe'n-nüzûl, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabi, 1383/1964.

Durning, Alan. Tüketim Çılgınlığı, İktisad ve Din. Haz. Mustafa Özel. İstanbul: İz Yay., 1994.

Ekinci, Yusuf. Ahilikte Meslek Eğitimi, İstanbul: MEB Yayınları, 1989.

Fromm, Erich. Sahip Olmak Ya da Olmak. trc. Aydın Arıtan, 3. Baskı, İstanbul: Arıtan Yay., 1991.

Gölpınarlı, Abdulbaki. "Seyyid Gaybî Oğlu Seyyid Hüseyin ve Fütüvvetnamesi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 17/4 (1955): 73-126.

Guenon, Rene. Modern Dünyanın Bunalımı. trc. Mahmut Kanık. İstanbul: Risale Yay., 1986.

Güllülü, Sabahattin. Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992.

Günay, Ünver. "Ahiliğin Dini Ve Sosyal Yönleri". II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, (12 Ekim 2006), 60-72. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yay., 2007.

Gürdoğan Ersin. Kültür ve Sanayileşme. İstanbul: Nehir Yayınları, 1987.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984.

İbn Atiyye Ebu Muhammed Abdullah b. Gâlip. el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz, thk. Abdusselam Abduşşâfî. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm, thk. Sâmî bin Muhammed es-Sellâme, Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1997.

İllich, Ivan. Tüketim Köleliği. çev. Mesut Karaşahan. İstanbul: İz Yay., 1990

Karasakal, Şaban. "Tüketim Kültürü Ve 'Yarım Hurma'nın Sırrı" Turkish Studies, 9/5 (2014): 1251-1268.

Kaya, Umut. "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Âhîlik". Değerler Eğitimi Dergisi, 26/2, (Aralık 2013): 41-70.

Kazıcı, Ziya. "Ahîlik" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1: 540-542. Ankara: TDV Yayınları, 1988,

Kılavuz, Mehmet Akif. "Ahîlik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı", I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu II, (Kırşehir, 12-13 Ekim

2004), Haz. Mehmet Fatih Köksal. 630-646. Ankara: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

Köksal, Mehmet Fatih. Ahi Evran ve Ahilik, 2. Baskı. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Yay., 2008.

Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed. Tevilâtu ehli'ŝ-sünne: tefsîru'l-Mâturîdî, thk. Mecdî Basillûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. en-Nüket ve'l-'uyûn: tefsîru'l-mâverdî, thk. Abdulmaksûd bin Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.

Mutluel, Osman. "İslam Düşüncesinde Meta Kavramı Ve Tüketim Ahlakı", Turkish Studies, 9/8 (2014): 683-696.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. Tefsiru'n-Nesefî: medâriku't-tenzîl ve hadâiku't-te'vîl, thk. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Daru'l-Kelâmi't-Tayyib, 1997.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvetnâme" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 13: 264-265. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Okuyan, Mehmet. Kısa Surelerin Tefsiri, 5. Baskı. İstanbul: Düşün Yay., 2012..

Özbolat, Abdullah. "Postmodern Perspektifte Tüketimin Toplumsal Anlamına Sosyolojik Bir Yaklaşım" Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/1 (2012): 117-129.

Râzî, Fahreddîn. Mefâtîhu'l-gayb: tefsîru'r-Râzî. Lübnan: Dâru'l-Fikr Li't-Tabaa ve'n-Neşr, 1981.

Sarıkaya, Saffet XIII-XVI Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Sarıkaya, Saffet. "Ahîliğin Dünya Görüşü Ve Bunu Oluşturan Dinî Ahlaki Değerler", İslam Ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu, (25-27 Kasım – 2005), 149-162.

Sarıkaya, Saffet. "Ahiliğin Dünya Görüşünü Oluşturan Dini-Ahlakî Değerler". İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Arayışlar -İnsan Bilimleri Araştırmaları, 9/17 (2000): 1-13.

Suyûtî, Celâleddîn. ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr. thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Merkezu Hicr li'l-Buhûs, 2004.

Şahin, M. Cem. "Post-modern Dönemde Tüketim Olgusunun Sosyo-Kültürel Analizi ve Yabancılaşma" Dini Araştırmalar, 11/31 (Ağustos 2008): 173-194.

Şinkîtî, Muhmmed Emîn. Edvâu'l-Beyân fî Îzâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân. thk. Bekr b. Abdullah. Kâhire: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1980.

Taberî, Ebu Câfer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân, thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî, Kâhire: Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiye, 2001.

Torun, Ali. Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1998.

Turan, Yahya. "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı" Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 22/1 (Haziran 2018): 395-434.

Uslu, İbrahim. Çevre Sorunları, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Muhammed. el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd, thk. Adil Ahmed Abdulmarsud, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006.

Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer. el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîli ve u'yûni'l-ekvali fi vucûhi't-te'vîl. thk, Adil Ahmed Abdulmevcud. Riyad: Mektebetu'l-Abikan, 1998.

AHİLİK İLKELERİNİN KUR'ÂNÎ DAYANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Özdemir[*]

ÖZET

Ahilik teşkilatı, temelleri Orta Asya'da atılmış, daha sonra Anadolu'da yüzyıllar boyu varlık göstermiş bir toplumsal kurumdur. Bu teşkilat, her ne kadar esnaf örgütü gibi düşünülse de hizmet alanı çok daha geniş olmuştur. Toplumsal ahlakın oluşmasında, birlik ve beraberliğin tesis edilmesinde önemli bir etki meydana getirmiştir. Ortaya koyduğu ilkeler, Kur'an'da yer alan ahlak esaslarıyla örtüşmektedir. Bu açıdan, ilkelerinin, Kur'an referanslı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Her ilkeyi karşılayan bir ya da daha çok ayet mevcuttur. Ahlaki ilkelerini birkaç başlık altında değerlendirmek mümkündür. İş hayatıyla, aile hayatıyla, akraba ve komşuluk ilişkileriyle, kişisel ahlakla, insanlara karşı muamele ile ilgili ilkeleri mevcuttur. Kısaca, insanın bütün hayatını kapsayan ilkelere sahiptir. Her açıdan donanımlı bir insan tipi yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü toplumun sağlam temelli olması için iyi yetişmiş insanlara ihtiyaç vardır. İlkelerinin yanında, bazı uygulamalarında da dinî motifler mevcuttur. Bunların ortaya çıkarılması, bu köklü Anadolu ocağını tanıma bağlamında katkı sağlayacaktır. Bu çalışmamızda, Ahilik ilkelerinin, Kur'an ayetleri bağlamında değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kur'an, Ahlak, Toplum, İlke, Ahilik,*

ABSTRACT

The Akhilik organization is a social institution whose foundations have been laid in Central Asia and then for centuries in Anatolia. Although this organization is considered as an artisan organization, its service area has become much wider. In the formation of social ethic, the establishment of unity and solidarity has brought about an important influence. The principles that he reveals correspond to the ethic principles contained in the Qur'an. In this respect, it is not wrong to say that the principles are based on the Qur'an. There is one or more verses that meet every principle. It is possible to evaluate the ethic principles under several headings. There are principles about

[*] Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı,

working life, family life, relatives and neighborly relations, personal ethics, behavior against people. In short, it has the principles that encompass the human whole life. It aims to cultivate a well-equipped type of person from every angle. Because well-educated people are needed for the society to be sturdy-based. In addition to its principles, some of its applications have religious motifs. Their uncovering will contribute to the recognition of this deep-rooted Anatolian seedbed. In this work, the Akhilik principles will be evaluated in the context of Qur'anic verses.
Keywords: *Qur'ān, Ethic, Society, Principle, Akhilik,*

GİRİŞ

Ahilik teşkilatı, Anadolu'daki birlik hareketinin adıdır. Bazıları "Ahi" kelimesini Arapçada yer alan "kardeşlik anlamındaki "uhuvvet" kelimesinden, bazıları ise Türkçedeki "cömert anlamındaki "Akı"dan türediğini söylemiştir.[1] Cömertlik, kardeşliğin bir sonucu olduğuna göre her iki kök kelime birbirinin tamamlayıcısı konumundadır.

Tasavvuf anlayışı Anadolu'ya Horasan'dan geldiği gibi Ahilik teşkilatı da oradan gelmiştir. Bu teşkilat, Orta Asya'daki Fütüvvet teşkilatının Anadolu yansımasıdır. Ahilik müessesesinin Horasan salikleri, Hz. Abbas'ı kendilerine pir olarak kabul etmişlerdir. Fütüvvetnameler ise, ahiliğin tasavvufi-ahlaki boyutunu yansıtma amacını gütmektedir.[2] Fütüvvetnamelerde yer alan uyulması gereken kurallar, ahlaki ilkeler incelendiğinde onların içerisindeki dini motiflerin çok fazla olduğunu görmekteyiz.[3] Bu da teşkilatın dini referanslı olarak ortaya çıktığını ve geliştiğini göstermektedir.

Ahilik, zor zamanlarda halkla esnaf arasında dayanışmayı sağlayan bir kurumdur.[4] Selçuklu ve Osmanlılarda ahiler, otoritenin zayıfladığı dönemlerde halkın güvenlik ihtiyacını karşılamışlardır.[5] Bu uygulama, İslam'ın, yeryüzünün ifsat değil ıslah edilmesi anlayışına[6] uygun bir davranıştır.

Ahilik teşkilatının lideri konumundaki Ahi babaya görevi camide tevdi edilirdi. Ahi babalar bu görevi Allah rızası için yaptıklarından, herhangi bir ücret talep etmezler, kendileri istemedikçe de görevlerinden azledilmezlerdi.

---

1 Ünver Günay, "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 71.

2 Yusuf Turan Günaydın, *Ahîlik: Eski Türkiye'de İş Teşkilatı* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015), 34, 58, 64.

3 Günay, "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", 72.

4 Günaydın, *Ahîlik,* 32.

5 Günaydın, *Ahîlik,* 24.

6 el-Bakara 2/11.

Esnaf, sabahleyin malını satışa sunmaya başlamadan önce, Ahi babanın da hazır bulunduğu bir ortamda dua ederlerdi.[7] Yine çıraklıktan ustalığa geçiş töreninde, kalfa ile ustanın ahitleşmek üzere tokalaşması esnasında orada hazır bulunan biri, Fetih suresinin 10. ayetini[8] okuyarak "Haram yeme, yalan söyleme, emanete ihanet etme…" gibi nasihatlerde bulunurdu.[9] Ahilik, aynı zamanda İslam ticaret anlayışını insanlara benimsetmenin yanında iman, cihad ve ahlak merkezi idi.[10] Bütün bunlar, dini argümanların ahilikteki etkisinin göstergelerindendir.

Ahilik teşkilatının ilkelerine baktığımız zaman, bir insanda bulunması gereken neredeyse bütün ahlaki ilkelerin yer aldığını görmekteyiz. Gördüğümüz kadarıyla Ahilik ilkelerinden bir kısmı iç içe geçmiş durumdadır. O yüzden tekrarlar söz konusudur. Bütün bu ilkeleri, Kur'an'da yer alan ayetlerle bütünleştirmek suretiyle Kur'ânî referanslarını ortaya koymaya çalışacağız.

AHİLİĞİN İŞ HAYATIYLA İLGİLİ AHLAKİ İLKELERİ

İşinde ve Hayatında, Kin, Çekememezlik ve Dedikodudan Kaçınmak

Ahilik teşkilatı, iş hayatında rekabeti olumlu bir yapıya büründürmeye, insanlar arasında düşmanlığa ve karşılıklı zarar vermeye sebep olabilecek davranışları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu anlayışta, kalbi ve dili zararlı düşüncelerden temizlemek, akabinde de sağlıklı bir rekabeti tesis etmek vardır.

Kur'an'da yer alan konuyla ilgili ayetlere baktığımız zaman, benzeri uyarıların oralarda da yapıldığını görmekteyiz. Ayetlerde, insanlara karşı duyulan kinin, kişiyi adaletsizliğe sevk etmemesi, her halükarda adil olunması,[11] iman edenlere karşı kalpte kinin barındırılmaması için Allah'a dua edilmesi[12] istenmektedir. Diğer taraftan, insanlar hakkında olumsuz bir düşünce yapısına sahip olunmaması, gıyabında kişinin olumsuz bir vasfıyla anılmaması,[13] insanları karalayacak, itibarlarını sarsacak şekilde bir davranış sergilenmesinin azaba sebep olacağı da[14] yine ayetlerde ifade edilen hususlardandır.

---

7 Günaydın, *Ahîlik*, 67, 68, 72.

8 "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

9 Günaydın, *Ahîlik*, 76-77.

10 Kadir Özköse, "Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2011): 13.

11 el-Mâide 5/8.

12 el-Haşr 59/10.

13 el-Hucurât 4912.

14 el-Hümeze 104/1.

Her kim, inanan insanlara karşı olumsuz bir kanaate sahip olur, kin ve nefret duygusuyla hareket eder ve onları kötü bir şekilde anarsa, mümin vasıflarından birini kaybetmiş olur.[15] Aynı şekilde insanları ayıplayıcı, kınayıcı şekilde bir tavır ortaya koymak, namuslarıyla ilgili olarak arkalarından çekiştirmek,[16] hoşa gitmeyecek şekilde gıyabında anmak Kur'an'a uygun bir davranış şekli olamaz.[17]

Ahdinde, Sözünde ve Sevgisinde Vefalı Olmak

Özellikle ticaret hayatında, müşteri-satıcı ekseninde önemli bir unsur, verilen sözlerde durulmasıdır. Tabii ki bu karşılıklıdır. Satıcının, malını anlaştıkları şekilde zamanında ve sağlam bir şekilde teslim etmesi, müşterinin de ücretini vaktinde ödemesi gerekir. Kişi, kendisi sıkıntıya girecek olsa dahi sözünde durması vefakârlıktır. Hatta vefasından dolayı az da olsa sıkıntıya girmeyen kişiye vefalı da denmez.[18] Bu, ahilik ocağında da önemli unsurlardan bir tanesidir.

Kur'an ayetlerine baktığımız zaman, verilen sözlerin yerine getirilmesinin icap ettiği,[19] anlaşma yapıldığı zaman buna sadakatin asıl olduğu, özellikle bir konuda yemin edilerek Allah şahit tutulduktan sonra daha dikkatli olunması gerektiği,"[20] dile getirilen hususlardır.

Hem Allah'a verilen sözlere hem de insanlar arasında yapılan antlaşmalara sadakat şarttır.[21] Bu kapsamda Allah'a verilen sözlerden yeminler ve adaklar, insanların birbirleriyle karşılıklı muameleleri esnasında gerçekleşen antlaşmalar uyulması gereken konulardandır.[22] Bunun kapsamını biraz daha genişletecek olursak, konu sadece ticaret hayatıyla ilgili değil, hayatın her alanını kapsayan, ferdî ve toplumsal ilişkilerde uyulması gereken toplumun temel dinamiklerini de içine alacak bir yapıya sahiptir.

---

[15] Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, trc. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru (İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2002), 21: 415.

[16] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Yayın Dağıtım, ts.), 8: 439.

[17] Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 5: 96.

[18] Yahya İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 30.

[19] el-Mâide 5/1.

[20] en-Nahl 91.

[21] Muhammed Abduh – Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, trc. N.Bolelli, M. Erdoğan, İ. Tüfekçi, N. Beki, A.R. Temel, H. Ünal (İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), 6: 160.

[22] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 143.

İnsanların İşlerini İçten, Gönülden ve Güler Yüzle Yapmak

Yapılan bir işi sadece kar elde etmek için araç olarak kullanmak yerine, bu vesileyle karşılıklı sevgi-saygıyı da temin etmek amacıyla çaba sarf etmek de yerinde bir davranış olacaktır. Muhataba karşı güler yüzlü ve içten davranmak, onun işini yapmaktan mutluluk duyacağını hissettirmek böylesi bir amacı gerçekleştirmede etkili olacaktır.

Ayetler bağlamında konuya göz attığımız zaman, öncelikle Allah'a karşı gönülden bir bağlılık duygusuyla hareket etmenin önemi üzerinde durulduğunu görmekteyiz.[23] Bunun yanında, insanlara karşı yapılacak iyiliklerde de aynı samimi duygular geçerlidir.[24]

Allah, insanın yerine getirmesi gereken asgari sorumluluğu ona yüklemiştir. Kul, zorunlu olan alt sınırdan daha fazlasını gönüllü olarak yaparsa bu, o kul için daha hayırlı olacaktır.[25] Asıl takdire değer olan iyilik de zaten fazladan yapılan kısımdır.[26] Bu ise, zamanından, dünyevi zevkinden, mal-mülk sevgisinden fedakârlık anlamına gelecektir.

Emri Altındakileri ve Hizmetindekileri Korumak ve Gözetmek

Herhangi bir kurumda ya da iş sahasında faaliyetlerin daha sağlıklı bir şekilde yürümesi için çalışanların hak ve hukukunun gözetilmesi elzemdir. Böylesi bir durum, çalışanların işlerine bağlılığını artıracağı gibi verimliliğe de katkı sağlayacaktır. Ahilikte bu, önemli bir unsurdur.

Kur'an'da, Hz. Peygamberin, kendisine uyan müminlerin haklarını gözetmesi, onları koruması istenmektedir.[27] Aynı şekilde müminlerin de kendilerine emanet olarak verilen kölelerin ihtiyaçlarını gidermekle sorumlu oldukları dile getirilmektedir.[28]

Emri altındaki kişilere karşı korumacı ve merhametli tavır, amir durumundaki kişiye karşı onların, sevgi duymalarına, kalplerinin kazanılmasına, samimi bir şekilde bağlılıklarını ortaya koymalarına vesile olacaktır.[29] Hz. Peygamberin şahsında bir tebliğin, idareciliğin başarılı olması için, kendisine uyan kişilere karşı merhametli, alçak gönüllü olmaları, onlara kol kanat germeleri istenmektedir.[30] Bu durum, tebliğ görevinde dikkat edilmesi gereken

---

23 Hûd 11/23.

24 el-Bakara 2/184.

25 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1: 279.

26 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 2: 232.

27 Eş-Şuarâ 26/215.

28 er-Rûm 30/28.

29 Ahmed Mustafa el- Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî* (Mısır: Mektebetü Mustafa Elbânî el-Halebî ve Evlâduhu, 1946), 19: 111.

30 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 177.

bir görev olmakla birlikte üstlenilen bütün sorumluluklarda geçerli olan bir husustur.

AHİLİĞİN AİLE AKRABA VE KOMŞU İLİŞKİLERİYLE İLGİLİ İLKELERİ

Gelmeyene Gitmek, Dost ve Akrabayı Ziyaret Etmek

Toplumsal birlikteliğin önemli unsurlarından bir tanesi, insanlar arasındaki ilişkilerin, bağların kuvvetlendirilmesidir. Bu noktada öncelikle akrabalar arasında bir yakınlığın olması, ziyaretlerin devamlılık arz etmesi, küslüklerin olmaması vazgeçilmezdir.

Kur'an'da yer alan ayetlerde, bu konu üzerinde sıklıkla durulduğu görülmektedir. Günahkar insanların olumsuz davranışlarından bahsedilirken, onların akraba ile ilişkileri kestikleri, bunun ise kendileri için hiç de hayırlı olmayacağı anlatılmaktadır.[31] İnanan insanların, akrabalık bağlarını kuvvetlendirmeleri gerektiği,[32] yeryüzünde kendilerine yüklenen sorumluluğun hakkını vermedikleri takdirde onlara egemen olan şer güçlerin her türlü bozgunculuğun yanında akrabalık bağlarını da koparacakları dile getirilmektedir.[33]

Ayetlerde, akrabalık bağlarını kesenlerden bahsedilirken, müşriklerin, akraba olmalarına rağmen peygamberlikten sonra Hz. Peygamberle ilişkilerini bir anda kesmelerine işaret vardır.[34] Elbette ki insanların, kendilerine yardımcı olmayı en çok hak edenleri akrabalardır. Bu nedenle Ebu Hanife, kazanacak gücü olmayan ihtiyaç sahibi akrabaya yardımda bulunmalarının, akrabaları üzerine zorunlu bir görev olduğunu söylemiştir.[35] Akrabalık bağlarını koparmak, toplumsal çözülmelere, yardımlaşmanın ve birlikteliğin ortadan kalkmasına sebep olacağından bu konu hakkında ayet ve hadislerde çok fazla uyarılar mevcuttur.

Daima İyi Komşulukta Bulunmak, Komşunun Eza ve Cahilliğine Sabretmek

Komşuluk hukuku, akrabalık bağlarından sonra dikkat edilmesi ve gözetilmesi gereken sorumluluklardan belki de en önemlisidir. İhtiyaç duyduğu anda bir insanın yardımına ilk önce koşacak olanlar en yakınında olan komşularıdır. Onlarla olan iyi ilişkiler, bu yardımlaşmanın ve dayanışmanın tesis edilmesinde önemli bir etki meydana getirecektir.

---

31 el-Bakara 2/27.

32 Rûm 30/38.

33 Muhammed 47/22.

34 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2: 208.

35 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 21: 51.

Komşuluk ilişkisinden bahseden bir ayette, yakın olsun uzak olsun, komşulara iyi davranılması, onlarla iyi ilişkiler kurulması istenmektedir.[36] Ayetin başlangıcında Allah'a ibadetten bahsedilmesi, devamında ise komşu hukukuna değinilmesi meselenin ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

İslam'a göre, Müslüman olmayan komşuya dahi iyilikte bulunmak gerekir. Çünkü komşuların birbirlerine karşı olumsuz bir tavır içerisinde olmaları hayırlı bir netice doğurmaz.[37] Komşuya iyilik yapma anlayışının kapsamına, onların mutluluğunu ve kederini paylaşma, birlikte dostça yaşama, onlara zarar verecek her türlü tavırdan uzak durma ve yeri geldiğinde onları koruma da dahil edilmiştir.[38] Sadece maddi yardımlaşma değil, manevi anlamda da birbirlerine destek olmaları komşuluğun gereklerindendir.

AHİLİĞİN KULLUK VE İBADET HAYATIYLA İLGİLİ İLKELERİ

Allah İçin Sevmek, Allah İçin Nefret Etmek

Sevgi, kalbin bir eylemidir. Kalpten kalbe uzanan bir köprüdür. Sevginin değerli olması, dünyalık bir menfaat olmaksızın, sadece Allah için olmasına bağlıdır. Karşılık beklenerek duyulan sevgi, gerçek anlamda bir sevgi değil, menfaat birlikteliği olur.

Birbirlerini Allah için sevenlerin en güzel örneklerini Muhacir ve Ensar arasında görmek mümkündür. Kur'an'da, onların bu sevgi temeline dayalı kardeşliği üzerinde durulmuş,[39] bütün mal varlıklarını Mekke'de bırakarak hicret edenlere ev sahipliği yapma noktasında içlerinde hiçbir sıkıntı duymayan Ensarın bu davranışı Müslümanlar için örnek teşkil etmiştir.

Ensarın bu tavrı, Muhacirlere karşı, sadece din kardeşliğinden dolayı kalplerinde bir sevgi meydana gelmiş olduğunu bize göstermektedir.[40] Zaten başkalarına yardımda bulunurken, bunun sevgi temeline dayanması gerekir. Bunu başarmak isteyen kişi ise, içindeki şeytani dürtülere ve yapmacık tavırlara karşı mücadele etmelidir.[41] Dünya menfaatinin çok cazip olduğu bir ortamda böylesi bir davranışı sergilemek, ancak güçlü bir imanla mümkün olabilecektir.

Açıkta ve Gizlide Allah'ın Emir ve Yasaklarına Uymak

İnsanların sevgisinin ve diğer duygularının samimi olup olmadığını diğer insanların bilmesi her zaman mümkün değildir. Çünkü bunun sabit bir öl-

---

[36] en-Nisâ 4/36.
[37] Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 5: 36.
[38] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 66.
[39] el-Haşr 59/9.
[40] Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 28: 43.
[41] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 293.

çüsü yoktur. Onları bilecek ve ona göre ahirette karşılığını verecek olan Allah'tır. O'nun bilgisi, bir eylemin gizli ya da açıktan yapılmasına göre değişiklik göstermez. Hiçbir şey O'nun bilgisi dışında kalmaz. Allah'ın emir ve yasaklarına insanların gözü önündeyken uymak, kimsenin olmadığı zamanlarda ise riayet etmemek, samimi bir Müslüman davranışı olamaz.

Kur'an ayetlerinde, duygu ve düşünceler, yapılan eylemler, gizli de olsa açıktan da yapılsa Allah'ın bilgisinin dışında kalamayacağı gerçeği üzerinde durulduğunu[42] görmekteyiz. Bunun sıklıkla ifade edilmiş olması, insanların düşünce ve eylemleri noktasında hassasiyet göstermeleri için bir uyarı niteliğindedir.

Anlıyoruz ki, eyleme dönüştürülmese dahi hiçbir niyet ve düşünce Allah'ın bilgisi dışında kalmaz. Bu nedenle insanların, niyetlerini ve bazı eylemlerini başkalarından gizleme çabası içerisinde olmaları bir hatadır.[43] Emir ve yasaklarına uyulmadığı takdirde ise ister gizli ister açıktan yapılsın Allah, onun karşılığını vermeye muktedirdir.[44] Bunun bilincinde olan bir insanın, içinin ve dışının bir olması, münafıkça hareketlerden kaçınması, beklenen bir davranış tarzı olacaktır.

Hak İçin Hakkı Söylemek ve Hakkı Söylemekten Korkmamak

Yapılan haksızlıkların, yanlış uygulamaların, olumsuz tavır ve hareketlerin yaygınlaşmaması, hakkın, adaletin, doğrunun toplum nezdinde itibar görmesi için cesaretli, hakkı söylemekten çekinmeyen insanların varlığı şarttır. Bu insanlar, bazılarının rahatını bozacakları için çok büyük sıkıntılara, zulümlere, haksızlıklara da maruz kalacaklardır.

Kur'an'da, müminlere, her zaman için doğru olan şeyleri söylemeleri, bu konuda karşılaşacakları sıkıntılar nedeniyle insanlardan değil Allah'tan korkmaları,[45] bu sorumluluklarını yerine getirmedikleri zaman toplumda bir fitne meydana geldiğinde, bu fitnenin olumsuz sonuçlarından sadece o fitneyi çıkaranlar değil, fitnenin ortadan kalkması için mücadele etmeyen bütün toplum fertlerinin etkilenecekleri haber verilmektedir.[46]

Haksızlıkla mücadele edilmediği takdirde toplumdaki herkes bu konuda sorumluluk sahibidir.[47] Çünkü büyük bir zarara sebep olma ya da işlenen çirkin bir fiili açıklama gibi bir durum olmadıkça bir şeyi olduğu gibi anlatmak

---

42 Âl-i İmrân 3/29; en-Nahl 16/19; el-Enbiyâ 21/110.
43 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1: 541.
44 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 3: 138.
45 el-Ahzâb 33/70.
46 el-Enfâl 8/25.
47 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 680-681.

gerekir.[48] Bu noktada meseleyi kişiselleştirmeden, yapılan hataya odaklanmak, fesadın toplum kesimlerine yayılmasının önüne geçmek önem arz etmektedir. Fesat tüm topluma yayılmışsa, işlenen bu günahın cezası sadece ahirette değil dünyada iken de insanların karşısına çıkacaktır. Belalar, musibetler, insanları kuşatacaktır.[49] Çünkü İslam'ın hükümleri, sadece ahirete yönelik değil, bu dünyayı da imar edecek tarzda inşa edilmiştir.

Müslümanlara Lütufkâr ve Hoş Sözlü Olmak

Yanlışa müdahale ederken, kullanılan üslup yıkıcı değil yapıcı olmalıdır. Amaç, hata yapan insanların, toplum nezdinde itibar kaybetmelerini sağlamak değil, onları topluma kazandırmaktır. Ortaya konan davranışta, muhatabın iyiliğinin istendiği, kendisine yardım etme gayesiyle bu davranışın ortaya konduğu ona hissettirilmelidir.

Kur'an'da yer alan bir ayette, muhataba karşı kullanılacak üslup üzerinde durulduğu görülmektedir. İnsanları incitmeden, muhatabı tahkir etmeden söylenecek bir sözün, yapılacak maddi yardımın, Allah katında daha değerli olacağı, olumlu netice doğuracağı ifade edilmektedir.[50]

İnsanlara karşı ortaya konacak tavırda, onların hatalarını ifşa etmek, faydadan çok zarar meydana getirecektir.[51] Bu nedenle yardım ve destekte bulunacak kişinin, bunu içten gelerek yaptığını muhatabına hissettirmesi, güzel sözler sarf etmesi Kur'an'ın insanlara yüklediği bir sorumluluktur.[52] Ayrıca, yapılan iyiliğin Allah katında geçerli olabilmesi için yardım yapılan kişiden karşılık beklememek, onu minnet altında bırakmaya çalışmamak[53] da yine Müslümana düşen görevlerdendir.

İnanç ve İbadetlerinde Samimi Olmak

Samimiyet, dürüstlük, bütün insani ilişkilerde olması gereken bir davranış tarzı olduğu gibi kulun, Allah'a karşı sorumluluklarında da vazgeçilmez unsurlardandır. İnancın ve ibadetin değer kazanması, onu herhangi bir dünyalık beklentisi içinde olmadan sadece Allah'ın rızasını düşünerek icra etmeye bağlıdır.

---

48 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 34.

49 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 11: 155-156.

50 el-Bakara 2/263.

51 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, trc. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak (İstanbul: İşaret yayınları, 1999), 1: 80.

52 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 3: 115.

53 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1: 421.

Kur'an ayetlerinde, samimi-ihlaslı olmak, öncelikle kulluk bağlamında ele alınmıştır. Kişinin Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirirken bunu ihlaslı bir şekilde yapması Hz. Peygamberin şahsında insanlardan istenen bir davranış modelidir.[54] İbadetler bazında da yine Kur'an'da hatırlatmalar mevcuttur. Özellikle namaz ibadetinde gösterişten uzak, namazı ciddiye alarak, sadece Allah için kılmanın gerekliliği hatırlatılmaktadır.[55] Diğer ibadetlerin değil de özellikle namazın zikredilmesi, Müslümanın her gün yapmak zorunda olduğu bir ibadet olması ve diğer insanlarla birlikte kılındığı için gösteriş yapma ihtimalinin yüksek olmasındandır.

Kulun görevi, gönülden gelen bir saygı ve bağlılıkla Allah'a kulluk etmektir. Dini ve ahlaki tavrını, gösterişten, her türlü çıkar endişesinden uzak tutmaktır.[56] Diğer taraftan kulluktaki samimiyet, ibadetlerin bir kısmını yapıp bir kısmını terk etmek değil, kulluğu bir bütün olarak düşünüp her haliyle Allah'a kul olmaya çalışmaktır.[57] Kendisine yüklenen bütün sorumlulukları ayrım yapmadan icra etmeye gayret göstermektir.

Yapılan İyilik ve Hayırda Hakkın Hoşnutluğundan Başka Bir Şey Gözetmemek

Allah'a karşı kulluk ve ibadet sorumluluklarında olduğu gibi, insanlara karşı icra edeceği iyilik hareketlerinde de dünyevi bir karşılık beklemeksizin sadece Allah'ın memnuniyetini düşünmek, elde edilecek fayda ve ahiretteki karşılığı açısından olması gereken bir iyi niyet çabası olacaktır.

Kur'an'da, Allah'ı Rab olarak kabul etmeyen insanların yapacağı iyiliklerin, O'nun katında bir değerinin olmayacağı ifade edilmektedir.[58] Bir iyiliğin değer kazanması, Allah rızası için yapılmasına bağlıdır. Bu şekilde bir davranış, yapılandan çok daha fazlasıyla karşılık görecektir.[59]

Allah'ın emrini şeytanın telkinlerine tercih ederek, kalbindeki mal sevgisini bir kenara bırakıp iman ve ihsanı ön planda tutmak, iyilik hareketlerinde takınılması gereken tavırdır.[60] Yapılan her iyilik, nefsi eğitme ve imanda samimi olma anlamında atılacak bir adımdır.[61] Gönülden gelen bir istekle, sadece Allah'ın rızasını düşünerek, samimi bir şekilde iyilikte bulunanlar, bu sa-

---

[54] ez-Zümer 39/2.
[55] el-Mâûn 107/4-6.
[56] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 598.
[57] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9: 504.
[58] İbrahim 14/18.
[59] el-Bakara 2/265.
[60] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 3: 120.
[61] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 5: 495..

mimiyetlerinin derecesine göre karşılık alacaklardır.[62] Bu noktada, imkanlarının ne kadarını kullandıkları, fedakarlıklarının ölçüsü de alacakları mükafatta belirleyici olacaktır.

Her Zaman Her Yerde Yalnız Allah'a Güvenmek

İnsanların, kendilerini güvende ve huzurlu hissetmeleri için kalıcı ve güçlü bir dayanağın olması gerekir. Dünyevi güç ve otoriteler, maddi ve manevi imkanlar, kalıcı olmadığından, insanlara gerekli rahatlığı veremezler. O nedenle herkesten ve her şeyden daha güçlü olan Allah, insandaki bu güven açığını kapatacak olan yegâne güvencedir.

Kur'an'da yer alan birçok ayette Allah'a güvenmenin önemi üzerinde durulmaktadır. Çünkü insanlara, ihtiyaçları olan nimetleri bahşeden O'dur. Zor durumda olduklarında yine onların destekçisidir.[63] O nedenle Allah'a güvenmenin ve başka bir destek aramamanın Müslümanca bir davranış olacağı ifade edilmektedir. [64]

Anlaşılan odur ki, Allah'ın gücüne, yardımına inananlar, dünyada iken karşılaştıkları sıkıntılarda, kendi nefislerine dost ve müttefiklerine değil yalnızca Allah'a güvenmelidirler.[65] İnkarcıların, Müslümanlara karşı oluşturmuş oldukları güç birliği, Müslüman toplumu içerisinde yer alan münafıkların kurmuş oldukları tuzaklar, toplumu ifsat etme çabaları, yaydıkları yalanlar, karalamalar, Allah'ın gücü karşısında başarısız olacağından, müminlerin Allah'a güvenmeleri, kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacaktır.[66] Kendini güvende hissetmeyen insanın, huzurlu olması mümkün olamayacağından, güven unsurunun, ayetlerde öne çıkarılması kulun, Allah'ın gücü karşısında acizliğini bilmesine ve ona göre yaşantısını dizayn etmesine yardımcı olacaktır.

Yaratandan Dolayı Yarattıklarını Hoş Görmek

Dünya bir imtihan sahası olduğuna göre insanların, inançlarını özgür bir şekilde, herhangi bir baskı altında kalmadan belirlemeleri icap eder. Allah, hiç kimseye, başkalarını zorla Müslüman yapma gibi bir sorumluluk yüklememiştir. O nedenle farklı inançlardan, düşüncelerden olan insanların hoş görülmesi, anlayışla karşılanması bir gerekliliktir.

---

[62] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1: 421.
[63] el-Mâide 5/11.
[64] el-Ahzâb 33/3.
[65] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 6: 373.
[66] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 364.

Kur'an ayetlerine baktığımız zaman orada, insanların farklı şekillerde yaratılmış olmalarının, üstünlük anlamına gelmeyeceği, ancak Allah'a iyi bir kul olunduğu zaman bunun bir ayrıcalık olacağı ifade edilmektedir.[67] Diğer taraftan, inanmayan insanları zorla Müslüman yapma gibi bir sorumluluk peygamberlere dahi verilmemiştir. Bunu dileseydi zaten bizzat Allah kendisi yapardı.[68] O nedenle insanların sorumluluğu, sadece doğruları anlatmak ve diğer insanların da hidayete ermesi için ortam hazırlamaktır.

Allah'ın insana seçim hakkı vermiş olması, onu diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerdendir.[69] Allah, isteseydi herkesi meleklerde olduğu gibi İslam üzere yaratırdı. Ama onları hikmeti gereği farklı şekillerde, iman ve küfrü kabul edecek tarzda yaratmıştır. Bu nedenle insanları zorla Müslüman yapma gibi bir sorumluluk kimsede yoktur.[70] Başkalarını zorla Müslüman yapma çabası içerisinde olanlar, kendi iradelerini Allah'ın iradesinin üzerine çıkarmaya çalışanlardır.[71] İnsanların iradelerini baskı altına alarak bir inancı benimsetmeye çalışmak, münafık tipli insanların ortaya çıkmasına sebep olur ki bu durum, daha büyük bir tehlikeyi beraberinde getirir.

AHİLİĞİN KİŞİSEL AHLAKLA İLGİLİ İLKELERİ

İyi Huylu ve Güzel Ahlâklı Olmak

Güzel ahlak, insana özgü bir haslettir. Ona değer katan, insanlar nezdinde itibar kazanmasına, Allah katında ise derecesinin yükselmesine vesile olan davranışlar manzumesidir. Güzel ahlak, kalbin iyi duygular beslemesiyle başlar, dilin bu duyguları ifade etmesiyle devam eder, diğer organların da uygulamalarıyla buna şahit etmesiyle nihayete erer.

Kur'an, ahlaki ilkelerle dolu bir kitaptır. Orada, insanın hem Allah'a karşı sorumluluklarında hem de insanlara karşı muamelelerinde ahlaki ilkelere uyması istenmektedir.[72] Allah, insanlara karşı daima iyi tavırlar içerisinde olmayı, onlara fenalık yapmamayı,[73] haksız yollarla insanların mallarına el koymamayı,[74] ölçü-tartıyı tam yapmayı,[75] haksız kazanç elde edenlerin, ahlaksız bir tavır içinde olacaklarını[76] ayetlerde kullarına bildirmiştir.

---

67 el-Hucurât 49/13.
68 Yunus 10/99.
69 Esed, *Kur'an Mesajı*, 1: 416.
70 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 11: 158.
71 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 139.
72 en-Nisâ 4/36.
73 en-Nahl 16/90.
74 en-Nisâ 4/29.
75 el-İsrâ 17/35; Eş-Şuarâ 26/181-182.
76 el-Mutaffifîn 83/1

Güzel ahlaklı olmak insani bir özellik olduğundan, İnsanlar, düşünmek suretiyle, utanma duygusu ve kötülüklerden uzak durma alışkanlığını davranış haline getirmezlerse hayvani huylar onlarda baskın hale gelecektir.[77] Ahlaki ilkeler, hem öğrenilmesi hem de hayata aktarılması gereken kurallardır.[78] Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus, insanların hepsi aynı yapıda ve karakterde olmayacağından, muhatabın durumuna göre hareket etmek, kişi neyi hak ediyorsa ona göre karşılık vermek yerinde bir davranış olacaktır.[79] Yanlış bir davranış ortaya koyan bir insana sert bir bakış yeterli olurken, başka birisini dil ile uyarmak, diğer birisini ise fiili müdahaleyle etkisiz hale getirmek gerekebilecektir.

Gözü, Gönlü ve Kalbi Tok Olmak

İnsanın, dünyada yiyip-içeceği, istifade edeceği şeyler sınırlıdır. Bir kişi ne kadar çok şey yemek istese de midesini dolduracak kadarını yiyebilir. O nedenle ihtiyaç duyacağı şeylerden daha fazlasına göz dikmek, diğer insanların hakkını elinden almak, açgözlü olmak, kişinin ruhsal yapısına zarar veren bir unsurdur. Gözü, gönlü tok olmak, aza kanaat etmek, Ahilikte yer alan şed bağlama töreninin hedeflerindendir.[80]

Kur'an'da yer alan ayetlere baktığımız zaman, mahlukatın rızkını verenin Allah olduğu gerçeği insanlara hatırlatılmaktadır.[81] Bunun hatırlatılmasının nedeni, insanın rızık endişesi yaşamamasıdır. Maddi anlamda kendisine imkan verilen kişilerin, bunu ihtiyaç sahipleriyle paylaşması açgözlülüğü yenmesinin ve kanaatkar olmasının göstergelerindendir.[82] Çünkü başkalarının elinde bulunan imkanlara göz dikerek açgözlülük yapmak da Kur'an'da olumsuz bir davranış olarak gösterilmekte ve bunun yerine kalıcı olan ahiret nimeti hatırlatılmaktadır.[83]

Dünyadaki nimetler, bir göz boyamadır ve imtihan vesilesidir. Şükrünü eda edip etmediklerini denemek için insanlara Allah tarafından verilmiştir. Bu nedenle başkalarında olan nimetlere göz dikmek akıllıca bir davranış olmayacaktır.[84] Ayrıca dünyadaki bazı insanların refah içerisinde yaşamasının, ebedi

---

77 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 8.

78 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 561.

79 Muhammed Abduh - Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-Menâr)* trc. N.Bolelli, M. Erdoğan, İ. Tüfekçi, N. Beki, A.R. Temel, H. Ünal (İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), 5: 126.

80 Özköse, "Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi", 15.

81 Hûd 11/6.

82 el-Bakara 2/273.

83 et-Tâhâ 20/131.

84 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 16: 166.

mutluluğa ve Allah'ın rızasına vesile olacağına dair cahiliye inancı da bir yanılgıdan ibarettir. Allah'ın rızasını kazanmanın, dünyada fakir bir hayat yaşamakla elde edileceği inancı da hatalı bir düşünce tarzıdır. Eleştirilen bakış açısı, Allah'a ve O'nun dinine yüz çevirip dünya nimetleri içerisinde kaybolmak ve o nimetlere karşı özenti içerisinde olmaktır. Kalıcı olan ise, helalinden kazanmak, nimetlerden helal yollarla istifade etmek ve onları başkalarıyla paylaşmaktır.[85] Bu davranış tarzı, dünya ve ahiret dengesini kurmak adına atılacak önemli bir adımdır.

Şefkatli, Merhametli, Adaletli, Faziletli, İffetli ve Dürüst Olmak,

Yeryüzündeki bütün canlıları Allah'ın bir emaneti olarak görüp onlara karşı merhametli olmak erdemli bir davranıştır. Aciz olan kul, kendisinden daha zayıf durumda olanlara karşı merhametsiz davranırsa, en güçlü olan Allah'ın merhametini hak edemez.

Kur'an'da yer alan ayetlerde, Hz. Peygamberin, insanlara yumuşak davranmasından, onlara karşı merhametli olmasından bahsedilmekte, bunun da ilahi davanın başarıya ulaşmasında önemli bir etken olduğu dile getirilmektedir.[86] Yine inanan insanların, birbirlerine karşı acıma duygusuyla hareket etmelerinden de bahsedilmektedir.[87] Diğer taraftan müminlerin özelliklerinin anlatıldığı Mü'minûn suresinde, onların iffetli, namuslu olmaları vurgulanmaktadır.[88] Ayrıca dürüst olmak, söz ve eylemlerinde aşırı uçlardan uzak durmak da yine inanan insanların vasıfları olarak dikkat çekmektedir.[89]

İnsanlara karşı merhametli olmak, merhamet edilen kişiye acımakla birlikte onu sevmektir. Sadece, suç işleyen kişiye karşı merhamet duygusuyla hareket edip onu bağışlamak doğru bir davranış olamaz.[90] Hz. Peygamber, ashabı kiramdan bazıları, azarlanmayı, kınanmayı hak edecek davranışlarda bulundukları halde onlara kötü söz söylemeyip merhametli bir muamele ortaya koyduğu için insanlar onu terk edip gitmemişlerdir.[91] Merhametsizlik ise nefret ve güçlü olmanın bir araya gelmesiyle oluşan bir durumdur. Merhametin bir sonucu olan Adalet, İşlerin yerinde, zamanında uygun tarz ve miktarda yapılmasıdır.[92] Dosdoğru olmak ise, Allah'ın belirlediği sınırların dışına çık-

---

85 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 661.
86 Âl-i İmrân 3/159.
87 el-Fetih 48/29.
88 el-Mü'minûn 23/5.
89 Hûd 11/112.
90 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 30.
91 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 451.
92 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 38, 40.

mamak demektir. Hz. Peygamber, "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" ayetinin kendisini ihtiyarlattığını söylemiştir.[93] Bu ifade, dürüst olmanın ne kadar zor bir eylem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bir peygamber dahi bu konuda endişe yaşıyorsa, iradesi daha zayıf olan diğer insanların, dünya menfaatiyle, doğru olmak arasında kaldıklarında tercihte bulunmaları onları zorlayan bir durum olacaktır.

Hakka, Hukuka, Hak Ölçüsüne Riayet Etmek

Hakka-hukuka riayet etmek, insanlar arasında adaleti tesis etmenin olmazsa olmazlarındandır. İnsanlar, neyi hak ediyorlarsa onu elde etmeleri, bunun hem oradaki otorite hem de diğer toplum fertleri tarafından temin edilmesi, haksız kazanç elde etme çabalarının önünde bir engel teşkil edecektir.

Kur'an'da, inanan insanların, yeryüzünde hakkı, adaleti hakim kılma gibi bir sorumluluklarından bahsedilmektedir.[94] Bunun temin edilmesi, ehil olan kişilerin yetki sahibi olmalarına bağlıdır. O nedenle inanan ve Allah korkusu olan insanların iktidarda söz sahibi olmaları gerekir.[95]

Yeryüzünde hakkın hakim olması, hem Allah'ın hem de kulların haklarına riayet edilmesiyle mümkündür. Allah'ın hakkı, O'nun emirlerine saygı duymayı, insanların hakkı ise akraba, dost, arkadaş dahi olsa ayrım yapmadan herkese hak ettiğini vermeyi gerektirir.[96] Zaten Mümin kişi, adaleti düşmanlığa ve kayırmaya tercih ederek onu nefsani arzularının, sevgi ve isteklerinin üzerinde tutar.[97] Yine ayetlerde, takva sahibi olabilmek için, bazı insanlara beslenen kinin kişiyi adaletsizlik yapmaya sevk etmemesi öğütlenmektedir. Çünkü hukuka güvenin tesis edildiği bir düzeni kurmak, müminin asli görevlerindendir.[98] Bu konuda inanan insanlar, yeryüzünde yaşayan diğer insanlar için örnek bir model olurlarsa, hem iktidarlarını sağlamlaştıracak hem de dünya daha yaşanabilir bir hale gelecektir.

Hata Ve Kusurları Daima Kendi Nefsinde Aramak

Yapılan hataların en aza indirilmesi ve ıslah edilmesi için suçlayıcı olmak yerine kişinin kendisini sorgulaması daha faydalı sonuçlar doğuracaktır. Ama insanlar, genelde kendi yaptıklarını hata olarak görmedikleri için hep başkalarını suçlamaktadırlar.

---

[93] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 204-205.

[94] el-Mâide 5/8.

[95] en-Nisâ 4/58.

[96] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 8: 531-532.

[97] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 6: 367.

[98] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 229.

Kur'an'da, kendisini sorgulayan ve hatalarından dolayı pişmanlık duyan nefse yemin edildiğini görmekteyiz.[99] Kur'an'da, önemli olan şeylere yemin edildiğini düşündüğümüzde bu yeminin dikkate değer olduğunu söylememiz mümkün olacaktır. Yine insanın başına gelen sıkıntıların, kendi hatası nedeniyle meydana geldiğini bildiren ayet,[100] herhangi bir sıkıntı nedeniyle başkalarını suçlamak yerine özeleştiri yapmanın ve hatayı kendinde aramanın gerekli olduğunu göstermektedir.

Ayette geçen "Nefsi Levvâme" ifadesi, şehevi arzularla mücadele eden, işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duyan, hatalarını düzeltmeye çalışan ve kendisini suçlayan nefis demektir.[101] Bu tür bir nefis, kusurlarının ve eksikliklerinin farkında olan bir nefistir.[102] Bu nedenle kişi, başkalarını sorgulamak yerine, ben şu hatayı neden yaptım, iyiliklerimi neden çoğaltmadım diye pişmanlık duymalıdır.[103] Böylesi bir sorgulama, karşılıklı suçlamaları, hakaretleri, düşmanlıkları, toplumsal sorunların en azından belli bir kısmını ortadan kaldıracaktır.

İçi, Dışı, Özü, Sözü Bir Olmak

Kalbi, dili ve eylemleri arasında tutarlılık olan kişiler, etrafına güven telkin ederler. Hem Allah katında hem de insanların nezdinde itibar görürler. İkiyüzlü olan insanlar ise, zararından emin olunamadığı için yalnızlığa ve tecrit edilmeye maruz kalırlar.

Ayetlerde, her ne kadar kendilerini gizlemeye çalışsalar da ikiyüzlülük yapan insanların, Allah tarafından bu hallerinin bilineceği, O'nun bilgisi dışında hiçbir şeyin düşünülemeyeceği, er-geç onları teşhir edeceği bildirilmektedir.[104] Dünyada ikiyüzlü davranan, içi-dışı başka olan insanların, ahirette azaba uğratılacağı,[105] bu azabın diğer insanlarınkinden daha ağır olacağı ve bu konuda onlara hiç kimsenin destek veremeyeceği de[106] yine ayetlerde açıklanan hususlardandır.

Allah, gizli ya da açık hareketlerine bakarak, insanların imanlarının sadık olup olmadığı konusunda onları imtihana tabi tutmaktadır.[107] Bunun bir sonucu olarak bazı insanların zaaf noktası, baskılarla karşılaştığı ya da dün-

---

[99] el-Kıyâme 75/2.
[100] eş-Şûrâ 42/30.
[101] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 505.
[102] Esed, *Kur'an Mesajı*,3: 1211.
[103] Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 29: 146.
[104] el-Ankebût 29/11.
[105] el-Ahzâb 33/73.
[106] en-Nisâ 4/145.
[107] Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 20: 120.

yalık bir menfaat söz konusu olduğu zaman ikiyüzlü hareket edebilmesidir.[108] İnsanlara karşı merhameti sonsuz olan Allah, zararlarına karşı insanlar dikkatli olsunlar diye ikiyüzlüleri ortaya çıkaracaktır.[109] Belki bu biraz zaman alacak, insanlar sıkıntılara maruz kalacak ama teşhir olunduktan sonra güven kaybeden böylesi kişiler, itibarlarını bir süre sonra kaybedeceklerdir.

Belâ ve Kötülüklere Sabır ve Tahammüllü Olmak

Dünya bir imtihan sahası olduğuna göre, orada yaşayan insanların, her zaman refah içerisinde olmaları beklenemez. Zorluklarla, sıkıntılarla karşılaşmak da imtihanın bir parçasıdır. Bunlara sabredebilmek, isyan etmeden zorluklara göğüs gerebilmek, imtihanda başarılı olmak anlamına gelecektir.

Kur'an'a baktığımız zaman konuyla ilgili ayetlerde, bu imtihanın genel hatlarının çizildiğini görmekteyiz. Kimileri açlıkla, kimileri ölümle, diğer bazıları ise maddi sıkıntılarla imtihana tabi tutulmaktadırlar. Bunlara rağmen sabredenler için ise cennet vardır.[110] Cenneti hak eden insanlarla etmeyenleri ayırt etmek için sıkıntıların olması şarttır. Sadece iyi günlerde değil, zor zamanlarda da hak davanın yanında olanlar cennete kavuşacaklardır.[111] Bu niteliğe sahip olan insanlar, ancak mümin olarak nitelenebilirler.[112]

İnsanlar, zorluklarla imtihana tabi tutulduklarında, münafıklarla, samimi olan Müslümanlar birbirinden ayrılacaklardır.[113] Allah'a güvenip sıkıntılara sabredenler, hem dini hem de dünyevi bakımdan kazançlı çıkacaklardır. Bu, ilahi bir yasadır. Sabırlı olmak, örnek Müslümanların karakteristik yapısıdır.[114] Ayette yer alan sıkıntıların, daha sonra farz kılınacak olan bazı yükümlülüklere işaret ettiği de söylenmiştir. Korku ile imtihanı Allah korkusu, açlığı ramazan orucu, mal eksikliğini zekât, can eksikliğini cihad, ürün eksikliğini de evlat eksikliği ve kazancın azalması[115] şeklinde yorumlayanlarda olmuştur. Bunların her biri, türleri farklı olmakla birlikte zorluk anlamına geleceğinden sabrı gerektiren imtihan araçlarındandır.

---

108 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 258.

109 İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1419), 6: 240.

110 el-Bakara 2/155.

111 Âl-i İmrân 3/142.

112 el-Hac 22/35.

113 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 4: 83.

114 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1: 241.

115 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/452.

Sır Tutmak, Sırları Açığa Vurmamak

İnsanların, güven duyduğu için paylaştığı, ya da görünmesini istemediği bir olaya şahit olunduğu vakit, onu ifşa etmek yerine gizli tutmak, kötülüklerin işlenmesine nispeten engel olacaktır. Çünkü gizlenen bir günah, açıklandığı zaman onu yapma konusunda bazı insanlar cesaretlenecektir. Aynı şekilde sırrını paylaşan bir insan, onun açığa çıkarılacağı konusunda endişe yaşarsa bu durum, insanlar arasındaki güvenin sarsılmasına yol açacaktır.

Kur'an ayetlerinde, insanların sırlarının açığa çıkarılmaması yönünde hükümler inşa edilmiş, sırları açığa çıkarmak için özel hayatın araştırılması yasaklanmıştır.[116] Gizli durumların ortaya çıkarılması hem fert için hem de tüm toplum için bazen felakete dönüşebilmektedir. O nedenle kişiler, sırları paylaşacakları dostlarını imanlı ve güvenilir insanlardan seçmelidirler.[117]

Sır olarak kabul edilen şeyler genelde olumsuz bir yapı arz ettiği için açıklanması istenmemiştir.[118] Elbette ki sır tutmak ağırbaşlı ve güvenilir olmanın sonucudur. Çok konuşan insanlar sır tutamaz, konuşacağı şeylerin fayda mı arar mı getireceğini tam olarak tespit edemez, sırrı ifşa etmenin emanete ihanet olduğunu o esnada düşünemez.[119] Oysa her Müslüman diğer Müslüman için sırdaş durumundadır. Çünkü Müslümanların vicdanları temizdir.[120] Dindaşlarının zararına olan bir şeyi isteyerek yapmalar. Sabıkalı olmayan, suç işleme konusunda hakkında ciddi şüphe bulunmayan kişilerin, gizli bilgilerini ortaya çıkarmak doğru bir davranış olamaz.[121] Dinen ve ahlaken, özel hayatın ifşa edilmesi yanlış bir davranıştır ve vicdanları yaralar.

Aza Kanaat, Çoğa Şükür Ederek Dağıtmak

İnsanların istek ve arzularının sınırı yoktur. İhtiyaçlar, yere ve zamana göre farklılık arz edeceğinden, biri için zorunlu kabul edilen bir şey, diğeri için öyle olmayabilir. Bunun bir ölçüsü olmadığından insanlar, sahip oldukları imkanlarla yetinip, açgözlülük etmeden şükretmeyi bilmelidirler.

Kur'an'da, helal rızık temin edip onlardan istifade etme,[122] rızıktan istifade ederken onu vereni unutmayıp şükür görevini yerine getirme, nankörlük etmeme,[123] ayrıca nimetlerden sadece kendisi istifade etmeyip diğer in-

---

116 el-Hucurât 49/12.
117 Âl-i İmrân 3/118.
118 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7: 354.
119 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 32.
120 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 414.
121 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 96.
122 el-Bakara 2/172.
123 el-Bakara 2/152.

sanların da onda hakkı olduğunu unutmama[124] yönünde uyarıların olduğunu görmekteyiz.

Kanaat dediğimiz şey, hayatını devam ettirecek ve yaşamını kolaylaştıracak kadar nimetle yetinmek, mal kazanma ve bazı makamlara gelme konusunda isteği olmakla birlikte hırslı olmamaktır.[125] Mümin kulun, verdiği nimetlerden dolayı Allah'a karşı minnet duyması, bunu söz ve ameliyle göstermesi gerekir. Nimetin şükrü, onu Allah'ın hoşnut olacağı şekilde harcamaktır.[126] Dünyada maddi imkanlara sahip olunmasa dahi hayatta olma ve can taşıma, şükretmek için yeterli bir sebeptir.[127] Bu noktada tercih edilen iman ile edilmeyen iman, sevdiği şeylerden sadece Allah rızası için samimi bir şekilde harcama yapıp yapmamakla ilgili bir husustur.[128]

Feragat ve Fedakarlığı Daima Kendi Nefsinden Yapmak

İyiliği hep başkalarından bekleyip, kendisini bunun dışında tutan, fedakarlık yapmayan bir anlayış İslami olamaz. Herkes, gücü ölçüsünde imkanlarını kullanmak durumundadır. Bu imkanlar, maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. Bir kişi için para başka biri için zaman daha önemlidir. Kiminin parasından, kiminin zamanından, kiminin ilminden irfanından diğer insanların istifade etmesini sağlaması gerekir.

Kur'an ayetleri, Müslümanları, kendi geleceklerine yatırım yapmak için imkanlarını seferber etmeye davet etmektedir.[129] Bu noktada, kendileri de ihtiyaçlı olmalarına rağmen, diğer dindaşlarını kendilerine tercih eden örnek davranış modellerinden de bahsetmektedir.[130] Örnek model deyince de ilk akla gelen sahabenin, özellikle Ensar'ın fedakârlığıdır.[131] Onların bu fedakârlığında sadece dini kaygı söz konusudur. Ayrıca onlar, içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan evlerini dahi Muhacirlere açmak suretiyle fedakârlığın zirvesini ortaya koymuşlardır.

Nefsine karşı mücadele eden, kişisel ihtiraslarının esiri olmayan kişi, örnek Müslüman modelidir.[132] İnsanlara iyilik yaparken, sadece Allah rızası için ve sıkıntıda olan kişinin sıkıntısını giderme, onu refaha kavuşturma amacı güdülmelidir. Bu konuda yardım yapılan kişilerden bir karşılık bek-

---

124 Âl-i İmrân 3/92.
125 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 26
126 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1: 238.
127 Esed, *Kur'an Mesajı*,1: 173.
128 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr,* 3: 523.
129 et-Tegâbün 64/16.
130 el-Haşr 59/9.
131 el-İnsân 76/8-9.
132 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 294.

lenmemelidir.[133] Ensar'ın fedakarlığı herkes için örnek olmalıdır. Onlar, yardımlaşmada o kadar ileri gitmişlerdir ki, bazı Muhacirler, Ensar'ın bu fedakârlığını görünce, bütün sevabı onların alıp götüreceği için, kendilerinin sevap kazanamayacağından endişe etmişlerdir.[134] Çünkü tarihte böyle bir fedakarlık örneğine rastlamak mümkün değildir.

AHİLİĞİN İNSANLARA MUAMELE İLE İLGİLİ İLKELERİ

Âlimlerle Dost Olup Dostlara Danışmak

İslam'ın hükümlerini, emir ve yasaklarını bilen mümin kişinin, Allah'a olan bağlılığı daha da artar, öğrendiği her bilgi, imanını daha da kuvvetlendirir. Allah'ın büyüklüğünü, evrenin işleyişini, hükümlerin, insanların hayatında oynadığı rolü bilen bir ilim adamı, diğer Müslümanlar için adeta bulunmaz bir nimettir. Bu tür insanlarla yakınlık kurmak, aynı mecliste bulunmak, sahip oldukları güzelliklerden istifade etmek anlamına gelecektir.

Kur'an'da, Allah'tan gereği gibi korkanların alimler olduğundan bahsedilir.[135] Çünkü bilenlerle bilmeyenlerin aynı kategoride değerlendirilmesi mümkün değildir.[136] İnanan insanlar, zaten birbirleri ile dostluk kuracaklarından,[137] yapacakları önemli işlerde konuyu iyi bilen ilim erbabının fikirlerinden istifade etmeleri de beklenen bir davranış tarzı olacaktır.[138]

Şunu iyi biliyoruz ki iman, ilim sayesinde kazanılır. Bu nedenle ilim adamları, bilgilerini insanlardan gizlemeyip onların hayrına kullanmak durumundadırlar.[139] Çünkü Allah'ı tanıyan bir kişi, O'nun gücünün, kudretinin farkında olduğu için, helal ve harama daha çok dikkat eder.[140] İlim, paylaşmak içindir. Paylaşılmayan bir bilginin kimseye faydası olmayacaktır. Bilginin paylaşıldığı konulardan bir tanesi ise yapılan istişarelerdir. Önemli işlerin toplum fertlerinin aralarında yapacakları istişare ile karara bağlanması, toplumsal birlik ve bütünlüğü sağlamada önemli bir rol oynayacaktır.[141] Görüşlerine değer verildiğini bilen insanlar ise, alınacak kararlara daha çok bağlılık göstereceklerdir.

---

133 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 29: 165.
134 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm,* 8: 98.
135 el-Fâtır 35/28.
136 ez-Zümer 39/9.
137 et-Tevbe 9/71.
138 eş-Şûrâ 42/38.
139 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 603.
140 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 22: 126.
141 Esed, *Kur'an Mesajı,*3: 992.

Düşmana Düşmanın Silahıyla Karşılık Vermek

Birlik, beraberlik içerisinde, ortak akılla hareket eden bir İslam toplumu, düşmana karşı en güçlü pozisyonu almıştır. Bunun yanında, düşmanlarının ürettiği silahları kendi aklı ve imkanlarıyla üretmeye başlarsa artık onları yenecek bir güç dünyada olmayacaktır.

Barış dini olan İslam'ın yüce kitabı Kur'an, Müslümanları yok etmek isteyen düşmanlara karşı onların, savaş yapmaya hazırlıklı olmalarını istemektedir. Ama savaşta dahi aşırı gitmek yasaklanmıştır.[142] Savaşa hazırlanırken bir strateji belirlemek, savaş planı hazırlamak, orduyu dizayn etmek, savaş için gereken unsurlardandır.[143] Bunun yanında, düşmana korku salacak şekilde savaş için gerekli olan her türlü araç gereçle mücadeleye başlamak da elzemdir.[144]

İslam'ın savaş yapmaktaki amacı insanları öldürmek değil, düşmanın, maddi ve manevi olarak başkalarına zarar vermesini önlemektir. Bu da düşmandan daha güçlü olmayı gerektirir. Barış ancak, bunu isteyenlerin caydırıcı güce sahip olmalarıyla gerçekleşir.[145] Bu asırda ümmete düşen görev, her çeşit top tüfek, uçak, gemi gibi araçları yapmak, bunları kullanmak için gerekli bilgilere sahip olmaktır.[146] Zaten ayette ifade edilen kuvvetten maksat, Müslümanları güçlü kılacak her türlü araç-gereçtir.[147] O nedenle bunu belli bir silahla sınırlandırmak yerine o günün şartlarında gerekli olan her türlü savaş aracı diye tanımlamak daha doğru olacaktır.

Düşmanın silahıyla silahlanmayı, sadece silah anlamında değil de düşmandan daha güçlü bilimsel buluşlar, ekonomik imkanlar, toplumsal gelişmişlikler gibi yeryüzüne hakim olmayı sağlayacak tarzda daha geniş bir şekilde düşünmek de gerekir.

Fani Dünyaya Ait Şeylerle Öğünmemek, Böbürlenmemek

İnsanın, asıl sahibi olmadığı, emanetçi konumunda olduğu bedeniyle, maddi imkanlarıyla, mevki-makamıyla diğer insanlara karşı üstünlük taslaması, onları hakir görmesi, cahilce hareketten başka bir şey değildir. Çünkü bunların hiçbirisi insanda kalıcı değildir. Emanetleri ne zaman teslim edeceğini de bilmemektedir.

---

142 el-Bakara 2/190.

143 en-Nisâ 4/71.

144 el-Enfâl 8/60.

145 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 703.

146 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 11: 273.

147 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11: 349.

Kur'an'da, bu dünyanın sadece oyalanmaktan, vakit geçirmekten ibaret olduğu, asıl hayatın ise ahiret olduğu ifade edilmektedir.[148] O nedenle Allah, dünyadaki imkanlarıyla kibirlenen kişileri sevmemektedir.[149] Zaten hiç kimsenin, bir başkasını küçümseme, onu dışlama hakkı da yoktur.[150]

Kibirlenmede, diğer insanları basit, değersiz görme söz konusudur.[151] Bu, bazen maddi bazen de manevi olanaklarla gerçekleşmektedir. Oysa hedefini sadece bu dünya ile sınırlamayıp ebedi ahiret için de hedef belirleyen insan, bu dünyayı da anlamlı hale getirmiş olacaktır.[152] O nedenledir ki dünya ve ahiret arasında dengeyi kurmak ama ahirete öncelik vermek, kişinin hem bu dünyasını hem de ahiretini imar etmesini sağlayacaktır.

Alçakgönüllü Olmak, Büyüklük ve Gururdan Kaçınmak

İnsanları küçük görme hastalığını yenen insanlar, alçakgönüllülük gibi bir tacı başlarına takarlar. Diğer insanlardan ayrıcalıklarının olmadığını, üstünlüğün sadece takvalı olmakla gerçekleşeceği bilincini taşırlar.

Kur'an'da, Allah'ın değer verdiği kullarının, alçakgönüllü bir şekilde yürümelerinden bahsedilmektedir. Onlar, insanların kendilerini hakir gören tavırlarına aldırış etmezler.[153] Bu durum, onlarda sanki bir karakter haline gelmiştir. Ağırbaşlı, tevazulu bir yürüyüşü benimsemeleri bunun, Allah'ın sevdiği kullarının hareketi olmasındandır. Onlara da yakışan zaten budur.[154]

Mümin, hem alçakgönüllü, hem de ağırbaşlı, vakarlı bir duruşa sahiptir. Yumuşak huyludur. Zalimler gibi yeryüzünde fesat çıkarmaya, insanlara tepeden bakmaya yönelmez.[155] Ön plana çıkma arzusu, insanların kendisini beğenmesi, kibirlenmesi anlamına geleceğinden,[156] insanlar nezdinde itibar görmek yerine Allah katında değerli olmayı tercih eder.

Örf, Adet ve Törelere Uymak

Örf, adet ve geleneklere uymak, bunların sınırlarının tespitini yapmak, oldukça önemlidir. Bu konuda genel kanı, İslam'ın hükümleriyle çelişmeyen örfe uymaktır. Bunu Hz. Peygamberin hayatında görebiliyoruz. Gerek Kur'an

---

148 el-Ankebût 29/64.
149 en-Nahl 16/23.
150 Lokman 31/18.
151 Ebû Mansûr Muhammed elMatürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-kütüb el-ilmiyye, 1426/2005), 8: 307.
152 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 285.
153 el-Furkân 25/63.
154 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 137.
155 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 19: 36.
156 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 32.

gerekse Hz. Peygamberin ifadeleriyle İslam'a uyan geleneklere müdahale edilmemiş uymayanlar ise değiştirilmiştir.

Kur'an'da örf anlamını ifade edecek tarzda "maruf" kelimesi kullanılmıştır. Bunun bir örneği, yetimlerin bakımını üstlenen kişinin, onların mallarından istifade etmesi noktasında örfe uygun hareket etmesini öğütleyen ayettir.[157] Diğeri ise, öldürülen kişinin diyetinin ödenmesiyle ilgilidir.[158]

"Maruf" ifadesi, dinin mübah kıldığı, toplumda değer verilen faziletli kişilerin kınamadıkları, yanlış, hoş olmayan bir davranış olarak kabul etmedikleri şeydir.[159] Bu öyle bir kavramdır ki, aklı başında olan herkesin kabul edeceği akli ve adil ilkelerdir. Önyargı ve şahsi çıkar söz konusu değilse bir insanın bunlara karşı çıkması mümkün değildir.[160] İslam toplumunda, dinin genel ilkelerine aykırı olan bir düşünce ya da uygulamanın doğru olduğuyla ilgili ortak bir aklın oluşması pek olası değildir. Baskılar sonucu benimsetilmeye çalışılan bazı ideolojik düşünceler dahi ilim ehli tarafından cezalandırılma endişesine rağmen gerekli karşılığı görmüştür.

Hakkı Korumak, Hakka Riayetle Haksızlığı Önlemek

Kul hakkına riayet etmemek, hak etmediği bir şeyi elde etmeye çalışmak, vebali ağır olan ve affedilmez günahlardan bir tanesidir. Öncelikle Allah'ın hakkını, sonrasında ise insanların hakkını korumak, Allah'a olan bağlılığın ve insan onuruna verilen değerin göstergesi olacaktır.

Kur'an ayetlerinde, birçok uyarıya rağmen yeryüzünde, Allah'ın hakkını korumaya çalışmayan toplumların helak olmasından bahsedilmektedir. Bu helak, kendi hataları yüzünden onların başlarına gelmiştir.[161] Diğer taraftan, haksızlığa uğrayan kişilerin, haklarını geri alma konusunda yetki sahibi olduklarına dair de yine ayetler mevcuttur.[162]

Zulme karşı başkaldıran ve hakkını almaya çalışan bir kişi ya da topluluğun hareketinin yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir.[163] Zulmeden kişilere öncelikle öğüt vermek, Allah katında kişi için bir mazeret olabilir.[164] Ama bu öğüt her zaman yeterli olmayabilir. Çünkü inanan insanların yeryüzünde adaleti tesis etme gibi bir sorumlulukları vardır. Adalet ise, ferdî ve

---

157 en-Nisâ 4/6. Bkz. en-Nûr 24/53; el-Bakara 2/233.

158 el-Bakara 2/178.

159 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 4: 459.

160 Ebü'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf karaca, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İsmail Bosnalı, Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2. baskı, 1995), 1: 141.

161 el-A'râf 7/165.

162 eş-Şûrâ 42/41.

163 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 19: 474.

164 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 10: 312.

sosyal yapıda düzeni sağlamak için hakkaniyet ve eşitlik esasına uygun hareket etmektir.[165] Herkes neyi hak ediyorsa onu elde etmesini sağlayıp, haksız kazancın yolunu kapatmak bu noktada atılması gereken adımlardandır.

Kötülük ve Kendini Bilmezliğe İyilikle Karşılık Vermek

Kötülüğe iyilikle karşılık vermek, erdemli insanların ortaya koyabileceği bir davranış tarzıdır. Kötülüğe karşı sabırlı olmak, teenni ile hareket etmek, zor olanı tercih etmek demektir. İlk verilecek tepki genellikle düşüncesizce bir hareket olacağından, hata yapma ve aşırıya gitme ihtimali de mevcuttur.

Kur'an'da, iyilikle kötülüğün kıyaslaması yapılmakta ve iyiliğin her zaman daha değerli olduğu belirtilmektedir. Müminlere de iyilik yolunu tercih ettikleri zaman bunun yeni dostluklar için kapılar açacağı hatırlatılmaktadır.[166] Yine Hz. Yusuf örneği verilerek onun, kardeşlerinin düşmanca tavırlarına karşı nasıl sabırla hareket ettiği ve bunun sonucunda dünyada da ahirette de kazançlı çıktığı gerçeği hatırlatılmaktadır.[167]

Kötülük, şahsa yapılabileceği gibi, dini ve milli değerlere de yapılabilir.[168] Onlara karşı iyilikle muamele etmek, bunların tümü için geçerlidir. Cahillik yapanların ve aklını kullanamayanların kötülüklerini, onların seviyelerine inerek hata yapmamak için iyilik yaparak karşılamalıdır.[169] Bu duRum, haksızlığa sessiz kalma anlamına gelmez. Kötülüğe iyilikle karşılık veren, dünyada saygınlık, ahirette ise mükafat elde eder. Düşmanının dahi ona saygı duymasını sağlar. Kötülüğe iyilikle karşılık vermek bireysel hak ihlalleriyle ilgili olup kamu haklarını kapsamaz. Ayrıca dünyada kötülüklerin olması, iyilik hareketlerine engel olmamalıdır.[170] İyilikler her zaman daha fazladır ama göz önünde değildir. Kötülüklerin ise sesi her zaman daha fazla çıkar. Kötülüğe kötülükle karşılık vermek, çoğu zaman sorunun çözümüne yardımcı olmayacağı gibi düşmanlıkları daha da artıracaktır.

Küçüklere Sevgi, Büyüklere Karşı Edepli ve Saygılı Olmak

Ahi ocaklarında insanlara, sadece kendisini değil, başkalarını da düşünme, onlara sevgi besleme anlayışı verilirdi[171] toplum geleneğimizde zaten böyle bir anlayış mevcuttur. Ama bunun ölçüsünü iyi ayarlamak gerekir. Çünkü

---

[165] Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 229.
[166] el-Fussilet 41/34.
[167] Yusuf 12/90.
[168] Esed, *Kur'an Mesajı*,3: 977.
[169] Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, 24: 131.
[170] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 709-710.
[171] Özköse, "Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi", 13.

değerli insanlara duyulan sevgi fazilettir. Değersiz, ahlaksız insanlara duyulan sevgi ise rezalettir.[172] Bu bilinçle hareket etmek, insanların sevgi ve saygıyı hak edecek davranışlara yönelmelerine vesile olacaktır.

Kur'an'da yer alan birçok ayette, inanan insanların olumlu vasıflarından bahsedilmektedir. Onlardan birinde Allah'ın, müminin kalbinde sevgi meydana getirmiş olduğu hatırlatılmaktadır.[173] Bunun sonucu olarak Müslümanlar, bütün insanlara, hatta diğer canlılara dahi insanca davranmayı kendilerine görev addederler. Eşler arasındaki sevgi de Allah'ın insanlara lütfettiği nimetlerdendir.[174] Bu nedenle, insanlara, insanların sahip oldukları dini değerlere saygısızlık etmek, Kur'an'da hoş görülmeyen davranış özelliklerindendir.[175]

Allah, iman eden kullarına bir iyilik olarak, yaratacağı sevgi ile hem onları seveceğini, hem de diğer insanlara onları sevdireceğini, Müslümanlar arasında sevginin artmasını sağlayacağını haber vermektedir.[176] Çünkü bu sevgi sayesinde hem Müslümanlar hem de diğer tüm insanlar, daha doğru şeyler yapacaklardır.[177] Diğer insanlarla birlikte yaşadıklarını, onların da haklarını gözetmek gerektiğini bilerek ve bunu da içten gelen bir duyguyla ortaya koyarak dünyayı daha güzel bir hale getireceklerdir.

Dost ve Arkadaşlara Tatlı Sözlü, Samimi, Güler Yüzle ve Güvenilir Olmak

Güleryüz, insanlara duyulan sevginin göstergesidir. Özellikle yöneticilerin halka güler yüzlü davranması, daha çok sevilmelerine ve bağlılarının artmasına vesile olur.[178] Riyanın olmadığı, samimi, içten gelen bir gülümseme, muhatabın gönlünde bir sevgi meydana getirir. Güven duygusunun gelişmesine vesile olur.

Kur'an'da, insanların, şeytanın insanın üzerindeki etkisini azaltmak için güzel söz söylemeleri istenmektedir.[179] Çünkü güzel bir söz, zahmeti az olsa da meyvesi çok olan bir ağaca benzer. Kalıcı bir etki meydana getirir.[180] İnanan insanların, inkarcılardan farkı Allah'a olan bağlılıklarının samimi oluşudur.[181] İnkarcılar, üstün bir gücün varlığını içlerinde hissetseler bile bunu dilleriyle

[172] İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 30.
[173] Meryem 19/96.
[174] Rûm 30/21.
[175] el-Mâide 5/2.
[176] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 621.
[177] Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 16: 89.
[178] İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 32.
[179] el-İsrâ 17/53.
[180] İbrahim 14/24.
[181] el-Mü'min 40/14.

söylemezler. Müşrikler, her ne kadar putların Allah ile aralarında aracı olduğunu söyleseler de aracı amaç haline getirmişlerdir. O yüzden tavırları samimiyetsizdir. Güzel söz ve samimiyet, güler yüzle taçlandırıldığı zaman etkisi daha fazla olacaktır. Hz. Peygamberin, âmâ bir sahabeye suratını asması Kur'an'da uyarılmasına sebep olmuştur.[182] Oysa Hz. Peygamber, herkes için güvenilir bir elçidir.[183] Onun ümmeti de aynı şekilde karşısındakine güven vermelidir.

Görüyoruz ki, inkarcıların, alaycı ve suçlayıcı üsluplarına karşın müminlerin konuşmalarında bir güzellik ve incelik söz konusudur. Müşriklere karşı dahi terbiye ve nezaket sınırlarını aşmamışlardır. Çünkü bu, insan olmanın gereğidir. Ayrıca kötü söz, karşıdaki insanın tepkisine sebep olur.[184] Söylenecek söze karşı bir önyargı meydana getirir. Hz. Peygamberin suratını asması, ondan beklenmeyen bir davranış olduğu için kendisine yakıştırılamamıştır.[185] Her ne kadar buradaki niyeti Müşriklere tebliğ yapmak olsa da bir sahabeyi ihmal ettiği için bu kadar kibar, nazik, arkadaşlarına değer veren bir insandan böylesi bir hareketi kimse beklememiştir.

Herkese İyilik Yapmak, İyiliklerini İstemek

İnsanlara iyilik yapmak, Müslümanların asli görevlerindendir. Dünyayı yaşanabilir hale getirmenin de yegâne yoludur. İyilikler, dostlukların kapısını açacaktır. Dostluklar ise, savaşın, düşmanlıkların son bulmasını sağlayacaktır. Kısacası dünyayı iyilikler kurtaracaktır.

Kur'an'da, iyiliğin tarifi yapılmış ve şekilcilikten ziyade öze dönük ve hayatın tümünü kapsayan bir iyilik hareketinden bahsedilmiştir.[186] İyilik yapmanın ön şartı ise bunun, dünyalık bir çıkar uğruna değil sadece Allah için yapılmasıdır. İyilik yapılmadığı takdirde kişi kendisini tehlikeye atmış olacaktır. Ayrıca iyiliğin yapılması Allah'ın sevgisini de kazanmaya vesile olacaktır.[187] Bunun yanında değersiz olan şeyleri iyilik olarak harcamak yeterli değildir. Kişi için önemli olan şeyler yardım için kullanılırsa asıl değerli olan budur.[188] İyilik yapmak sadece ferdî çalışma ile değil, ortaklaşa yapılan toplumsal bir harekete dönüşürse asıl fayda o zaman temin edilecektir.[189]

---

[182] el-Abese 80/1-2.
[183] el-A'râf 7/68.
[184] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 491.
[185] Mevdûdî, Ebü'l-A'la, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 7: 38.
[186] el-Bakara 2/177.
[187] el-Bakara 2/195.
[188] Âl-i İmrân 3/92.
[189] el-Mâide 5/2.

Sevdiği şeyleri Allah için insanlara infak etmeye hazır olmayan bir kişi, dünyevi şeylere daha çok değer vermiş ve kendisi için fazilet kapısını kapatmıştır.[190] Diğer taraftan yardımlaşma ve dayanışma, sosyal hayatın vazgeçilmezidir. Hem maddi hem de manevi alanı kapsamaktadır.[191] Kişinin sahip olduğu iman, insanı iyilik yapmaya sevk eder. Yapılan iyilikler iman etmenin bir sonucudur. Ameller de zaten imanın somutlaşmış halidir.[192] İmanın gücü, yapılan iyiliklerin fazla olmasının, zayıflığı ise az olmasının göstergesidir. Hz. Ebubekir örneğinde bunu rahatlıkla görebiliyoruz.

İyilerle Dost Olup, Kötülerden Uzak Durmak

İyilerle dostluklar kurmak, dünyanın güzelleşmesine, kötülerle dostluk kurmak ise huzursuzlukların artmasına sebep olacaktır. İyi insanlar iyilerle, kötü insanlar kötülerle birlikte hareket edecektir. Herkes, kendi mizacına uygun bir ortamı bulup onlarla ortak bir noktada buluşacak, iyi ya da kötü bir dayanışmanın parçası haline gelecektir

Kur'an, kimlerin dost olarak kabul edileceği noktasında öğütlerde bulunmaktadır. Önce Allah ve Resulü, sonrasında ise diğer müminler dost olarak kabul edilmelidirler.[193] Müslüman olmayanların hakiki anlamda dost olamayacakları da hatırlatılmaktadır. Çünkü onlar, Müslümanlarla değil birbirleriyle dost olmakta ve beraber hareket etmektedirler. Kendileri gibi olunmadığı sürece inanan insanları aralarına kabul etmeyeceklerdir.[194] Bu nedenle onlarla, dünyada bir konum elde etmek adına dostluk kuracağını zannedenler, büyük bir hata içerisindedirler. Ancak Allah'a iyi bir kul olunursa onurlu ve izzetli bir hayat yaşanacaktır.[195]

Görüyoruz ki, iman etmeyenlerle dostluk konusunda dikkatli olmak, sırları paylaşacak kadar sıkı fıkı olmamak, onlara çok güvenmemek ayetlerde hatırlatılan hususlardır.[196] Aynı zamanda toplum içerisinde yer alan kötü niyetli insanlarla da yakın ilişki içerisinde olmak, içli-dışlı olmak, dostluklar kurmak, yardım ve desteklerini ummak hatalı bir davranış olacaktır.[197] Onlardan samimi bir dostluk beklenemez. Çünkü Kur'an'a göre dost, kişiye maddi ve manevi destek olan, onu iyiye yönlendiren bir yapıda olmalıdır. Ayrıca bu

---

[190] Mevdûdî, Ebü'l-A'la, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1: 279.
[191] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2. 208.
[192] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 2/173.
[193] el-Mâide 5/55.
[194] el-Mâide 5/51.
[195] en-Nisâ 4/139.
[196] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3:265.
[197] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 9: 122.

dostluk sevgiye dayanmalıdır.[198] Bu vasıfları kötü niyetli insanlarda görmek ise mümkün değildir.

Fakirlerle Dostluktan, Oturup Kalkmaktan Şeref Duymak

Dünyada insanlara verilecek değer, konumlarına bakılmaksızın, iman, ahlak, onur, haysiyet, vefa vb. temelli olmalıdır. Maddi imkanları ya da mevki-makamları nedeniyle insanlar itibar görmemelidir. Zengin olsun fakir olsun, makam sahibi ya da işsiz olsun insanlara, insan oldukları için değer verilmelidir.

Kur'an'da, insan onuruna verilen değerin bir belirtisi olarak ihtiyaç sahibi birine yardımda bulunulduğu zaman bunu onur kırıcı bir hale dönüştürmek, muhatabı rencide etmek olumsuz bir davranış olarak gösterilmiştir.[199] Ayrıca herhangi bir konuda karara varılacağı zaman, haklıyı-haksızı belirlemede ölçüt, kişinin sahip olduğu konumu olmamalıdır.[200]

İhtiyaç sahibinin yardım talebini hoş görmek, incitici sözler söylememek, onun sıkıntılı durumunu ifşa etmemek gerekir.[201] Mümin, ihtiyaç sahiplerine yaptığı iyiliği, kendisi için bir görev kabul etmeli ve hemen unutmalıdır.[202] Zengin bir kişiyi ayrıcalıklı kılmak için önyargılı bir tavır içerisinde olmak yanlış olduğu gibi, haksızlığa sebep olacaksa ihtiyaç sahipleri için de gereksiz merhamet duygusuna kapılmak doğru olmayacaktır.[203] Dengeli olmak her zaman tercih edilen bir husustur. Zengin olmak da ihtiyaç sahibi olmak da suç olmadığı gibi ayrıcalık sebebi de değildir.

Zenginlere, Zenginliğinden Dolayı İtibardan Kaçınmak

Ahiler, toplum kesimleri arasında kaynaştırıcı bir rol üstlenmişler, zengin-fakir, devlet-millet, emek-sermaye birlikteliğini tesis etmeye çalışmışlardır.[204] Toplumsal birliktelik adına bu, önemli bir kaynaştırma unsurudur. Zenginler, zenginliklerinden dolayı ayrıcalıklı sayılmamalıdır ama zenginlik bir suçmuş gibi de hareket edilmemelidir.

Kur'an'da, diğer bütün nimetlerde olduğu gibi zenginlikte de onu asıl verenin Allah olduğu hatırlatılmaktadır.[205] İnsan, belki kendi emeğiyle kaza-

---

[198] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 292.
[199] el-Bakara 2/262.
[200] en-Nisâ 4/135.
[201] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 421.
[202] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 194.
[203] Esed, *Kur'an Mesajı*,3
[204] Murat Akgündüz, "Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahîlik Teşkilatı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/31 (2014): 17.
[205] el-Ankebût 29/62.

nıyor ama ona bu gücü, zekayı, imkanı veren Allah'tır. Asıl sahibi Allah olan bir mala sahip olmaktan dolayı zengine haksız yere imkanlar tanımak, adaletten ayrılmak anlamına gelecektir.[206] Zengin olan kişi, en başta bu zenginliğinin bir kısmını, ihtiyaç sahipleriyle paylaşmak gerektiğini bilir ve buna göre hareket ederse zenginliğinin hakkını vermiş olacaktır.[207]

Elbette ki, zengin de fakir de Allah'ın kuludur. Onlar hakkında Allah'ın vermediği bir hakkı, dünyadaki imkanları sebebiyle zengine vermek gibi bir sorumluluk kimseye verilmemiştir.[208] Zenginlere dalkavukluk yapmak ya da fakirlerin de haklarını gözetiyor olmak bahanesiyle haktan, adaletten ayrılmak ayetlerde yasaklanmıştır.[209] Allah, zengin ve fakirin durumunu, neyin onlar için hayırlı olup-olmadığını daha iyi bildiği için, gereksiz düşüncelerle onlardan birine haksızlık yapmak yanlış bir davranış olacaktır.[210] Hak edene hakkını vermek, hem zengin-fakir kaynaşmasına vesile olacak hem de adaleti tesis etmek anlamına gelecektir.

Cömertlik, İkram ve Kerem Sahibi Olmak

Zengin olan kişinin, İslam toplumuna sunacağı katkı, diğer insanlardan daha çok olacaktır ya da olmalıdır. Maddi imkan olmadan gelişme, gelişme olmadan da özgür ve egemen bir toplum olmak mümkün değildir. O nedenledir ki zengin olan kişiler, hayatı bu dünyadan ibaret görüp, sadece kendi zevklerini tatmin etmeye, diğer insanları görmezden gelerek yaşamaya başlarlarsa, zenginliklerinin hakkını vermiyorlar demektir. Oysa zenginlik, paylaşılmalıdır ki, huzur ve güven, toplumun tüm kesimlerine ulaşabilsin.

Ayetlerde görüyoruz ki, insanın cömertçe davranmasının önündeki en büyük engel, şeytanın insana, fakir düşeceği endişesini telkin etmesidir. Bu da kişiyi cimri davranmaya sevk eder. Şeytanın telkinlerine karşı ise ilahi uyarı, bu endişenin yersiz olduğunu söyler.[211] Cömertlik konusunda ise aşırı gitmemek, kendi ailesini muhtaç duruma düşürmemek, kısaca dengeli hareket etmek, olması gereken davranış tarzıdır.[212]

Aklını, veriliş amacına uygun bir şekilde kullanmayan kişi, menfaat görmediklerine para veya mal vermeyi akılsızlık olarak düşünür ve bu yardımı yapmaz.[213] Oysa cimrilik yapan kişi Allah tarafından ve insanlar tarafın-

---

206 en-Nisâ 4/135.
207 en-Nahl 16/71.
208 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 159.
209 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 104.
210 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2: 383.
211 el-Bakara 2/268.
212 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 34.
213 Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 423.

dan sevilmez, kınanır. Çünkü Allah'ın verdiği nimetten ihtiyaç sahiplerini mahrum etmeye kimsenin hakkı yoktur.[214] Zekat ve sadaka gibi iki ilahi emir, pintiliği, para biriktirme arzusunu ortadan kaldıran bir etki meydana getirmektedir.[215] O nedenle kişinin, hem malını temizlemesi, hem de diğer insanların ihtiyaçlarının giderilmesi açısından bunlar, temel dini vecibelerden sayılmıştır.

Yapılan İyilik ve Yardımı Başa Kakmamak

Yapılan iyiliğin değerli hale gelmesi, muhatabın minnet altında bırakılmamasına ve yapılan yardımın başa kakılmamasına bağlıdır. İnsanların en değerlisi, ismi bilinip de kendisi bilinmeyendir,[216] ifadesi, yapılan iyiliklerin kabul görmesinin, riyaya dönüşmemesine bağlı olduğunu göstermektedir.

Kur'an'da, yaptığı iyiliği başa kakmayanların Allah katında mükafat elde edecekleri haber verilmektedir.[217] Başa kakma ise yasaklanmıştır.[218] Başa kakanlar, bu iyiliklerinden dolayı ahirette herhangi bir şekilde ödüllendirilmezler.[219] Dolayısıyla iyilikleri boşa gidecektir. Başa kakma, sadece maddi yardımlar için geçerli değildir. Kur'an'da, bedevilerin, Hz. Peygamberi Müslüman olmaları nedeniyle minnet altında bırakma çabaları yerilmektedir.[220]

Başa kakma, iyilik yaptığı kişiye karşı üstünlük ortaya koyma amacına yöneliktir.[221] Böylesi bir tavır, mide bulandıran, insanın değerini düşüren, asıl nimeti verenin Allah olduğunu unutan kişilerin alışkanlığıdır.[222] Yapılan iyiliğin başa kakılması, dünyalık bir menfaat belirtisidir. Yapılan hiçbir iyilik, insanın kendisini büyük bir iş yaptığı algısına sevk etmemelidir.[223] Yapılan iyiliği sürekli olarak muhataba hatırlatmak, sanki sürekli iyilik yapıyormuş gibi bir izlenim vererek hem başkaca iyiliklerin yapılmasına engel olacak, hem de yardım yapmanın sevabını ortadan kaldıracaktır.

Kötü Söz ve Hareketlerden Sakınmak

Kişinin kendisini basit duruma düşüren söz ve hareketlerden, çirkin şakalardan, olumsuz bir çevreden uzak tutması ahlaki erdemlerdendir.[224] Karak-

---

214 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* 15: 40.
215 Mevdûdî, Ebü'l-A'la, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3: 105.
216 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 28
217 el-Bakara 2/262.
218 el-Müddessir 74/6.
219 el-Bakara 2/264.
220 el-Hucurât 49/17.
221 Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 3: 113.
222 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 194.
223 Mevdûdî, Ebü'l-A'la, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6: 514.
224 İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, 28

teri düzgün insanlar, onur kırıcı, muhatabı tahkir edici söz ve davranışlardan uzak dururlar. Kötü sözün şaka yollu söylenmesi durumu değiştirmez. Yalan söylemek, dedikodu yapmak da kötü söz söylemekle eşdeğerdir.

Kur'an, haksızlığa uğrayan kişi dışında kötü sözün söylenmesini doğru bulmamıştır.[225] Yine orada, kötü sözde olduğu gibi olumsuz olarak kabul edilen ve günah sayılan davranışlarda da kişinin aynı tavrı sergilemesi ve günahların, etrafını kuşatmasına ve iyiliklerle arasına girmesine müsaade etmemesine yönelik emirler mevcuttur.[226] Çünkü işlenen her kötülük, cezayı gerektirir.[227] Bu, ilahi adaletin bir gereğidir.

İşlenen her günahta onu hafife alma söz konusudur. Bu da Allah'ı rahatsız eder. O nedenle de Allah, hiçbir iyiliği karşılıksız bırakmadığı gibi günahı da hesapsız bırakmaz.[228] Kötü söz söylemek de günaha sebep olan bir durumdur. O nedenle, insanlara zarar veren bir kişiyi ifşa etmenin dışında insanlar hakkında kötü sözler söylemek caiz görülmemiştir. Genel kural, insanları incitici sözlerin sarf edilmemesidir.[229] Kötülüğü, doğal bir davranış tarzı olarak benimseyip, alışkanlık haline getirmek, haramı helal gibi görüp işlemeye devam etmek, inançlı bir kişinin ortaya koyacağı tavır değildir ve azabı çok ağır olacaktır.[230] Çünkü mümin olmak, kalp ile başlar, organların ona şahitlik etmesiyle devam eder. Kalpte olan ne ise o da, davranışlara yansır.

Ayıp ve Kusurları Örtmek, Gizlemek Ve Affetmek

İnsanların yapmış oldukları hataların açığa çıkarılması, onların arsızlaşmasına ve diğer insanların da günah işleme konusunda cesaretlenmesine sebep olacaktır. Başkalarının zarar görmesi söz konusu değilse, hataların ifşa edilmemesi arzu edilen bir şeydir.

Kur'an'da, insanların hatalarının, kusurlarının araştırılmaması öğütlenmektedir.[231] Hataları deşifre etmek yerine bağışlayıcı olmak, o kişilere karşı öfke var ise de onu yenmek takva sahibi olmanın gereklerindendir.[232] İnsanları en küçük hatasında silip atmak yerine, herkesin hata yapabileceğini düşünerek hareket eden ve bağışlayıcı olan kişilere Allah, büyük ödül vereceğini haber vermiştir.[233]

---

[225] en-Nisâ 4/148.
[226] el-Bakara 2/81.
[227] ez-Zilzâl 99/8.
[228] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 23: 339.
[229] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2: 170.
[230] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 329.
[231] el-Hucurât 12.
[232] Âl-i İmrân 3/134.
[233] eş-Şûrâ 42/40.

İnsanların gizli hallerini ortaya çıkarma, daha çok olumsuz durumlar için geçerlidir. Dolayısıyla kişiyi rahatsız etmektedir.[234] Kendilerinden gelebilecek bir tehlike olmadığı sürece insanların gizli hallerini açığa vurmak Kur'an'da yasaklanmıştır.[235] Bunun yerine bağışlayıcı olmak emredilmiştir. Affetmek, güçlü olduğu zaman karşıdakini cezalandırmayıp hatasına göz yummak anlamına gelir. Bu, nefsine hakim olma, onu disipline etmenin bir sonucudur.[236] Böyle bir davranışı ortaya koymak, hakiki mümin olmanın belirtisidir. Çünkü inanan bir insan, zevkini tatmin etmek ya da dünyalık bir menfaat elde etmek için ahiretini harap etmez.

Hataları Yüze Vurmamak

İslam kardeşliğinin gereği, yapılan bir hata görüldüğünde, hata yapanı rencide etmek yerine yanlış davranışı düzeltmeyi gerektirir. Başkalarının yanında insanların hatasını söylemek ise hatanın düzeltilmesinden çok, inatlaşmaya ve hatada ısrar etmeye sebep olacaktır.

Kur'an'da Allah, İslam toplumunda, hataları ortaya çıkarmak suretiyle günahların yayılmasına sebep olan kişilerin ahirette azaba uğratılacaklarını haber vermektedir.[237] Ayrıca Müslümanların, insanların hatalarını ortaya çıkarma gibi bir sorumlulukları yoktur.[238]

Ahlaka aykırı söz ve davranışların konuşulmasını normal bir durummuş gibi yaymak, bu gibi davranışlar karşısında sessiz kalmak, Müslümanca bir davranış olmaz.[239] Bu nedenle, insanların ayıplarını, sırlarını araştırmak,[240] gayri ahlaki tavırların ifşa edilmesini arzu etmek, Kur'an'da yasaklanmıştır.[241] Hataları yüze vurmaktan kasıt, toplum içerisinde bunu yapmaktır. Kişi yalnızken olumsuz bir hareketini tatlı dille kendisine söylemek, yasaklanan bir durum değildir. Aksine bu hatırlatma, her Müslüman için bir görevdir.

SONUÇ

Ahilik teşkilatının ilkelerine göz attığımız zaman, bu hareketin, esnaf teşkilatı olmanın da ötesinde toplum nezdinde örnek bir ahlaki yaşantıyı egemen kılmak, toplum değerlerini korumak, insanlar arasında birlik, berberlik kar-

---

[234] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7: 354.
[235] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 96.
[236] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 4: 74.
[237] en-Nûr 24/19.
[238] el-Hucurât 49/12.
[239] Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 61.
[240] Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, 26: 138.
[241] Esed, *Kur'an Mesajı*,2: 709.

deşlik duygularının yerleşmesini, düşmanlıkların ortadan kaldırılmasını, sağlam bir toplumsal düzenin tesis edilmesini sağlama amacına yönelik olarak oluşturulduğunu görmekteyiz.

Bu teşkilatın ahlaki ilkelerinin tamamının, Kur'an referanslı olduğunu söylemek yanlış olmaz. İnsanda bulunması gereken bütün güzel vasıfları nasıl ki Kur'an'da görüyorsak aynısını bu müessesede de görmemiz mümkündür. Zaten insan aklı, önyargılardan kendisini kurtarabilirse doğruya ulaşması çokta zor olmayacaktır.

Ahilik teşkilatının iş hayatıyla ilgili olarak, ticaret hayatını sekteye uğratabilecek olan çekememezlik, sözünde durmama, işini iyi yapmama, çalıştırdığı elemanlarına iyi muamelede bulunmama ve onların haklarını gözetmeme gibi olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik ilkelerinin bulunduğunu görmekteyiz. Bunlar, aynı zamanda Kur'an'da yer alan konuyla ilgili ahlaki ilkelerdendir.

Akraba ve komşu ilişkilerine önem vermek, ziyaretleri ihmal etmemek, iş hayatıyla meşgul olmanın yanında Allah'a olan kulluk sorumluluğunu yerine getirmek, emir ve yasaklarına uymak, ibadetlerinde samimi olmak, sadece Hakkın rızasını düşünmek de yine Kur'an referanslı Ahilik ilkelerindendir.

Kişisel ahlaka önem veren bu müessese, güzel ahlaklı olmayı, aç gözlü olmamayı, kanaatkar olmayı, içi-dışı bir olmayı, fedakarlık yapmayı, sıkıntılara karşı sabırlı olmayı, insanları suçlamak yerine özeleştiri yapmayı, insanlara karşı şefkatli, merhametli olmayı öğütleyen ilkelerle doludur ki bunların tamamı İlahi emir ve yasakların kapsamına dahildir.

İnsanlarla muamelede geçerli olan, kardeşçe yaşamayı, dostluğu ön plana çıkarmayı, insanları küçük görmemeyi, alçakgönüllü olmayı, örf ve adetlere uymayı, hakka-hukuka uygun hareket etmeyi, küçüklere sevgi, büyüklere saygı duyguları beslemeyi, iyilik yapmayı, iyilerle birlikte olmayı, cömert olmayı, kötü söz ve davranışlardan uzak durmayı, insanların hatalarını gizlemeyi öngören ahlak esasları, yine Kur'an merkezli, Ahilik teşkilatının ilkeleridir.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed – Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-Menâr).* Trc. N.Bolelli, M. Erdoğan, İ. Tüfekçi, N. Beki, A.R. Temel, H. Ünal. İstanbul: Ekin Yayınları, 2011.

Günaydın, Yusuf Turan. Ahîlik: Eski Türkiye'de İş Teşkilatı. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.

İbn Adî, Yahya. *Tehzîbü'l-Ahlâk*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Yayın Dağıtım, ts.

Matürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-kütüb el-ilmiyye, 1426/2005.

Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîrü'l-Merâgî*. Mısır: Mektebetü Mustafa Elbânî el-Halebî ve Evlâduhu, 1946.

Karaman, Hayreddin – Çağrıcı, Mustafa – Dönmez, İbrahim Kâfi – Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Günay, Ünver. "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 69-78.

Özköse, Kadir. "Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2011): 5-19.

Akgündüz, Murat. "Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahîlik Teşkilatı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/31 (2014): 9-18.

er-Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebîr*. Trc. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru. İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2002.

Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. Trc. Ahmet Ertürk, Cahit Koytak. İstanbul: İşaret yayınları, 1999.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1419.

Mevdûdî, Ebü'l-A'la. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. Trc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf karaca, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İsmail Bosnalı, Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. baskı, 1995.

3. BÖLÜM

AHİLİKTE İŞ VE TİCARET AHLAKININ NEBEVÎ REFERANSLARI

AHÎLİK TEŞKİLATININ ÖNGÖRDÜĞÜ TİCARET AHLÂKININ NEBEVÎ REFERANSLARI

*Prof. Dr. Cemal Ağırman**

GİRİŞ

Bu tebliğin amacı ahîliğin ticarî ahlâkla ilgili bütün ilkelerini tek tek ele alıp nebevî dayanaklarını serdetmek değil, ticarî hayatı doğrudan ilgilendiren **doğruluk, cömertlik, vefa** ve **hoşgörü** gibi ihvanın **karakter inşasına** yönelik hususları ele almak, bir **farkındalık** oluşturmak ve bu vesile ile **ticaretle ilgili değerlerimizi** yeniden hatırlatmaktır.

Arapçada **"kardeşim"** anlamına gelen **"ahî"** kelimesinden türetilen **"ahîlik"** isminden de anlaşıldığı gibi **İslâm kardeşliğini esas** alan **ticarî bir örgütlenme**dir.

Siyasî ve **sosyal durumu** gittikçe bozulan **devletin otoritesini** yeniden tesis edip **toplumsal huzuru sağlamak** için fütüvvet birliklerinin büyük bir güç olacağını düşünen Abbâsî Halifesi **Nâsır Lidînillâh** (1180-1225), fütüvvet birliklerini yeniden teşkilatlandırmış, birliklerin uyacağı **ilke ve kaideleri** fütüvvetnâmelerde tanzim edip bu teşekkülleri **siyasî otoriteye bağlamış**tır[1].

"Ahîlik", Abbâsî halifesi **Nâsır Lidînillâh**'ın kurduğu fütüvvet teşkilatının bir devamı niteliğindedir; geliştirilerek Türk toplumuna uyarlanan ve Anadolu'da XIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkıp kısa bir süre içinde birçok İslâm ülkesinde benimsenip yayılan, *esnaf* ve *sanatkârlar birliği*nin adıdır.

Bilindiği gibi Fütüvvet Teşkilatının *usûl, âdap* ve *erkân*ını tespit etmek amacıyla fütüvvetnâmeler kaleme alınmış; ilgili esasları temellendirmek için sıkça ***âyet*** ve ***hadisler*e** başvurulmuştur. Dolayısıyla ahlâkî ve eğitimsel ilkelerini fütüvvet teşkilatından alan ahîliğin nebevî temellerini tespitte fütüvvetnâmeler büyük önem arz etmektedir.

Fütüvvetin temel amacı Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu sebeple kişiye Allah'ın rızasını kazandıracak ve onu ebedî saadete ulaştıracak ameller ve ahlâkî davranışlar fütüvvetnâmelerin ana temasıdır[2]. Dolayısıyla ahîliğin,

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. E-mail: cemalagirman@hotmail.com

1 Kazıcı, Ziya, "Ahîlik" md., *DİA,* 1/540.

2 Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvetnâme", md. *DİA*, 13/264-265.

ahlâkî ilkelerini İslâm'ın iki temel kaynağı **Kur'an** ve **Sünnet'ten** alan **fütüvvet teşkilatının Anadolu versiyonu** ve **Osmanlı Devletinin ticarî ve ekonomik faaliyetlerini tanzim eden bir teşkilat olduğunu** söylemek yanlış olmaz.

1-Ahîlik Teşkilatının Misyonu

Ahîlik, bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh **mürit** ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde **usta, kalfa** ve **çırak** münasebetlerini ve buna bağlı olarak **iktisadî** hayatı **düzenleyen bir teşkilattı**[3].

Bu teşkilatın aslî görevi **mal** *ve* **kalite kontrolü** ve **fiyat tespiti** yapmaktı. Ayrıca mesleğin geleceği açısından çırakların yetiştirilmesine de büyük önem verilmekteydi. Bu durum XIV. yüzyıla kadar sürdü; bundan sonra ise **organize esnaf birlikleri** şeklini aldı *ve* **iktisadî faaliyet ön plana çıkmaya** başladı[4].

2-Ahîlik Teşkilatının Ticârî Ahlâktaki Nebevî Dayanakları

Ticaret maddî kazancın yanı sıra **sosyal konumu** ve **işlevi** olan toplumsal bir hizmettir[5]. Toplumsal **huzur ve güven** ortamının sağlanması için, her alanda olduğu gibi ticârî faaliyetlerde de **insanların hak ve menfaatlerinin** ihlâl edilmemesi gerekir. Bu yüzden ticârî faaliyetlerde **hukukî** düzenlemelerin yanı sıra **ahlâkî** kuralların mevcudiyeti de kaçınılmazdır. Bu gerçeğin bir yansıması olarak hiçbir din, özellikle **vahye dayalı dinler**, ticarî ve ekonomik hayatın hakkaniyet ekseninde yürümesi için, **hukukî kuralların** yanı sıra, **ahlâkî kurallardan** da bigâne kalmamıştır. Bu sebeple İslâm, ticareti **sadece bir kazanç aracı** olarak değil, aynı zamanda **dinî ve sosyal bir hizmet** olarak görmüş[6]; **helâl** yoldan elde edilen bir kazançla bakmakla yükümlü aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılamayı dahi bir **ibadet ve sadaka** kabul etmiş, **uhrevî bir kazanç** olarak nitelemiştir[7]. Dolayısıyla **ticareti, insanlara ihtiyaç duydukları şeyleri ulaştırmak** suretiyle Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan **kutsal bir meslek** olarak kabul etmek yanlış olmaz.

Bununla beraber **İslâm**, ticaret hayatıyla uğraşanların **dünyevileşip** de hak ihlâllerine tevessül ederek **bu mesleğin kutsallığına halel getirmemeleri** için **hukukî** düzenlemelerin yanı sıra **ahlâkî ilkeler** de vazetmiş; insanın

---

[3] Kazıcı, "Ahîlik" md., *DİA*, 1/540.
[4] Kazıcı, "Ahîlik" md., *DİA*, 1/541.
[5] Çağırıcı, Mustafa, "Ticaret", *DİA*, 41/144.
[6] Çağırıcı, "Ticaret", DİA, 41/144.
[7] Müslim, "Zekât", 95, 97, 106; Ebû Dâvud, "Zekât", 39, 40; Ahmed b. Hanbel, II, 94.

ticarî ve dinî hayatı arasında **bir denge** kurmuş, kazanma kaygısıyla mânevî hayatın hiçe sayılmasına meydan vermeyecek ilkeler koymuştur[8]. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'ı Kerîm'de **"ölçüyü ve tartıyı doğru yapın"** diye emretmekte[9], **"eksik ölçüp tartanları"** da kınamaktadır[10]**.**

Hz. Peygamber bir hadislerinde **dürüst ve güvenilir tüccarın kıyamet gününde peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber haşredileceğini** ifade buyururken[11]; diğer bir hadislerinde de **en hayırlı tüccarın borcunu güzellikle ödeyen, alacağını güzellikle isteyen, en kötü tüccarın da borcunu ödemede ve alacağını istemede kötü davranan kimse** olduğunu ifade etmektedir[12].

Alım ve satımda kolaylık sağlamayı tavsiye eden daha pek çok sayıda hadis vardır. Yine bunlardan birinde, **"Satarken, alırken, alacağını isterken kolaylık gösterene Allah merhametiyle muamele eder.**[13]**"** denilmektedir.

Hadislerde özellikle **sıkıntı içinde bulunan borçluya** kolaylık göstermek, alacağını bağışlamak övülmüş ve faziletli bir davranış olarak değerlendirilmiştir[14]. Yine müşteriyi aldatmak için iyi malı üste, kötü malı alta koymak[15], malın satılması için çokça yemin etmek[16], malın kusurunu saklamak[17], **ölçü ve tartıda hile yapmak**[18] gibi davranışlar yasaklanmıştır.

Başka bir hadiste ticaretle uğraşanların kıyamet gününde günahkârlar olarak diriltileceği ifade edilmiş; ancak mânevî sorumluluktan korkan, işini güzel ve düzgün yapan tâcirler bunun dışında tutulmuştur[19].

Amacı mensuplarına ticarî ve nebevî ahlâkı egemen kılmak olan ahîlik; şeyh mürit ilişkisi çerçevesinde tasavvufî bir disiplin ile mensuplarına öncelikle **alçakgönüllülük, yiğitlik, eli açıklık, başkalarını sevmek, dünya malına önem vermemek, hoşgörü** gibi hasletlerin benimsenmesinin eğitimini vermekteydi.

Teşkilata girecek bir kimse her şeyden önce ahîliğin nizamnâmeleri olan fütüvvetnâmelerde belirtilen dinî emir *ve* ahlâkî ilkelere uymak zorun-

---

8 Çağırıcı, "Ticaret", DİA, 41/145.
9 Bk. En'âm 6/152; A'râf 7/85; Şuarâ 26/181-183.
10 Mutaffifîn, 83/1-3
11 İbn Mâce, "Ticârât", 1; Tirmizî, "Buyû'", 4; Dârimî, "Buyû'", 8.
12 Ahmed b. Hanbel, III, 19.
13 Buhârî, "Buyû'", 16.
14 Bk. Buhârî, "Buyû'", 17, 18, "İstikrâz", 5; Müslim, "Zikir", 38; Ahmed b. Hanbel, IV, 118.
15 Ahmed b. Hanbel, II, 50
16 Ebû Dâvûd, "Buyû'", 1, 63; Nesâî, "Zekât", 77; Ahmed b. Hanbel, V, 176.
17 İbn Mâce, "Ticârât", 45.
18 Dârimî, "Buyû'", 7.
19 Ahmed b. Hanbel, III, 428, 444; Tirmizî, "Buyû'", 4.

daydı. Fütüvvetnâmelere göre, teşkilat mensuplarında bulunması gereken vasıflar özetle **vefa, doğruluk**, **emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat,** onları doğru **yola sevk etmek, affedici olmak** ve tövbe gibi hususlardı[20]. Aslında bu hususlar, bir toplumda haksızlığa meydan vermeden ticarî bir ahlâkın egemen kılınması için esnaf ve sanatkârların haslet olarak özenle benimsemesi gereken ve hayatın tamamını kuşatan hususlardır. Ahîliğin amacı da buydu.

Şarap içmek, zina yapmak, yalan söylemek, gıybet etmek, **hile yapmak** gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdi.

a) Mesleki Ehliyet ve Liyakat

Ahîlik Teşkilatının benimsediği en önemli ilke esnaf ve sanatkârlarda **meslekî ehliyet** ve **liyakat**ti. Teşkilatın bünyesi içindeki esnaf birlikleri **usta, kalfa** *ve* **çıraklar**dan oluşurdu. Çıraklıktan itibaren birlik içinde yükselmek için **meslekî ehliyet** *ve* **liyakat** şarttı. Çıraklar mesleği çok iyi öğrenmedikçe dükkân açamazlardı.

Hangi iş olursa olsun bir işin üstesinden gelmek ve hakkını verebilmek için *ehliyet* ve *liyakat* şarttır. Mal üretimi ve tüketimi hem üreticiyi ve hem tüketiciyi; yani toplumun tamamını ilgilendiren bir konudur. Dolayısıyla esnaf ve sanatkârlık **meslekî ehliyet** ve **liyakat**in yanı sıra **meslekî ahlâk**ı da gerektirir.

Bir işte başarılı olabilmek için iki temel özelliğe sahip olmak gerekir. Birincisi **meslekî ehliyettir.** İkincisi de **genel ve meslekî ahlak**tır. Şurası bir gerçektir ki genel ahlâktan yoksun olanlar meslekî ahlâkı da îfâ edemezler. **Meslekî ehliyet**; kişinin üstleneceği veya kendisine tevdî edilecek vazifeyi hakkıyla yapabilmesi için gerekli olan **bilgi, beceri** ve **yetkinliğe** sahip olmasıdır. **Ahlâkî ehliyet** ise kişinin her şeyden önce **Allah'tan korkan** biri olması, **halkın menfaatini kendi menfaatinden önde tutması**, kul hakkına özellikle dikkat etmesi, işlerini yaparken adaletten ayrılmaması, insanlara gereken saygı ve muhabbeti göstermesidir[21]. Dolayısıyla ticaretle uğraşanların öncelikle Allah korkusuna, daha sonra da ticaret ahlâkına sahip olması gerekir.

Ebû Hurayra'den nakledilen bir rivayete göre kıyametin ne zaman kopacağını soran bir bedevîye cevaben Hz. Peygamber; *"Emanet zayi edildiğinde kıyameti bekle*!" buyurdu. Bedevî tekrar; "Emanet nasıl zayi olur?" diye sor-

---

[20] Kazıcı, "Ahîlik" md., *DİA*, 1/541.

[21] Erken, Erhan, "Mesleki Ehliyet, Ahlaki Ehliyet" https://www.dunyabulteni.net/yazar/erhan-erken/20924/mesleki-ehliyet-ahlaki-ehliyet (14.09.2018)

duğunda; Rasûlullah *(sav)* bu kez; *"İş, ehil olmayana verildi mi kıyameti bekle*!" karşılığını verdi[22].

İşi ehline vermemek işlerin ve toplumsal düzenin altüst olması demektir. Bu da haksızlıkların vuku bulacağı anlamına gelir.

Hadiste söz konusu edilen işler, bireysel ve toplumsal sorumluluklar çerçevesinde **enerji**, **beceri** ve **ehliyet isteyen** bütün **işleri** kapsar.

İşlerin ehline verilmemesi hadis-i şerifte toplum ve ümmet bünyesinde adeta kıyamete denk ciddi sonuçlar doğuracak veya toplumu kıyamete benzer bir kargaşaya sürükleyecek bir eylem olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla ehliyetsiz kişilerin iş görmesi, emanetin zayi edilmesi anlamına gelir. Emanet ise, maddî-manevî değer ve sorumlulukların hepsine birden verilen bir addır. Bunun çaresi ise işin ehli olan kalifiye elemanlar yetiştirmek ve işi hak edene vermektir.

b) İhtiyaca Göre Mal Üretmek:

Ahîliğin prensiplerinden biri **ihtiyaca göre mal üretmek**ti.

İhtiyaç olmayan veya ihtiyaç fazlası olan bir malı üretmek israf kapsamına girer. Bu ise doğal kaynakların zayi edilmesi demektir. İslâmiyet malın zayi edilmesini kabul etmez ve bunu israf olarak değerlendirir. **İsraf** ise İslâm'a göre **haramdır.**

İsraf, maddî-mânevî her türlü aşırılığı ifade etmekle beraber, *"mal veya imkânların meşru olmayan amaç ve ölçülerde saçılıp savrulması"*nı dile getirmek için kullanımı daha yaygındır.[23]

Haddinden fazla sevgi, bir şeye aşırı düşkünlük, tiryakilik, ***açgözlülük*** ve ***doyumsuzluk*** gibi duygular kişiyi *aşırı üretim ve tüketime, sınır tanımazlığa* sevk eden duygulardır. Dolayısıyla genelde toplumun özelde de esnaf ve sanatkârların bu duyguları eğitilmesi gerekir.

İnsanoğlu genelde doyumsuz ve açgözlüdür. Doyumsuzluk noktasında Hz. Peygamber, insanlara, sürekli **yukarıdakilere değil**; **aşağıdakilere de bakma**ları gerektiğini bildirerek onları eğitmekte; böyle yapmanın Allah'ın **nimetlerinin kadrini** bilmek açısından daha iyi olacağını ifade etmektedir[24].

Allah Teâlâ; *"…Yiyin için fakat israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez."*[25] buyurmaktadır.

---

[22] Buhârî, "İlim", 2.

[23] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab,* Beyrût 1994, 'srf' md., IX, 148-150; el-Isbahânî, Râğıb, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân,* İstanbul 1986, 'srf' md., s. 337-338.

[24] Buhârî, "Rikâk", 30; Müslim, "Zühd", 9.

[25] A'râf, 7/31.

İsraf; *mal, nimet* ve *imkânları* **gereksiz** ve **boş yere harcamak** olduğuna göre; **ihtiyaç fazlası mal üretimi** de bu kapsama girer.

İhtiyaç fazlası aşırı üretim gibi imkân olduğu takdirde ihtiyacın altında üretim yapmak da doğru değildir. Çünkü toplumun ihtiyaçlarını karşılamak gerekir.

"Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver; ***elindekileri saçıp savurma****. Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."*[26]

"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun."[27] âyetleri, **üretim ve harcamalarda** orta bir yol tutmayı emredip **cimriliği** ve **israfı** yasaklamaktadır.

Allah'ın övgüye layık kulları, **üretim** ve **harcama** yaparken **ideal ölçülere riâyet ederler**. Ne gerekli üretim ve ideal harcamaların sınırını aşarak israfta bulunurlar; ne de sırf mal biriktirip yığmak için acınacak durumlara düşerler; fakat tutumludurlar.

Lükse yönelik harcamalar, kaynakların **zorunlu tüketim maddelerinin üretimi yerine** lüks mamul ve hizmetlerin üretim ve tüketimine yol açar. Doğal olarak temel ihtiyaç mallarının piyasaya arzını azaltan bu durum, fiyatların artmasına sebep olacağı gibi gelir dağılım dengesini de gelir seviyesi düşük kişilerin aleyhine bozmuş olur.

Lüks tüketimin yaygınlaşması sadece savurganlığın artmasına değil; aynı zamanda sosyal dengenin bozulmasına, sınıflar arası kıskançlık ve çekememezlik gibi sosyal huzursuzluklara da yol açar. **Aşırı tüketim** bir yandan **doğal kaynakların israfına**; diğer yandan da çevre kirliliğine yol açar. Bu da doğal olarak toplumun dolayısıyla, devletin güç kaybına yol açar.

İnsan, elindeki her türlü imkânı meşruiyet sınırları içinde kullanmakla sorumludur. Bu durum âhirette kişinin **zaman, servet, işgücü** ve **ilim** gibi kaynakları nasıl kullandığından sorguya çekileceğini bildiren hadiste de açıkça belirtilmektedir.[28]

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki, maddî ve manevî bütün imkânlar, Allah'ın insanlara lütfettiği emanetlerdir. Bunları Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek için harcamak ve insanlığın yararına elverişli bir şekilde **üretip** kullanmak Allah'ın emri ve edinilen malın kullanımı konusunda İslâmiyet'in temel düşüncesidir. Bu nedenle **içki, kumar, rüşvet ve fuhuş** gibi bireysel ve toplumsal zararları olan konularda yapılan **harcamalarla**

---

[26] İsrâ 17/26-27.

[27] İsrâ 17/29.

[28] Tirmizî, "Kıyâme", 1.

gösteriş amaçlı tüketimler, yararsız ve savurganlık (israf) kabul edilerek yasaklanmıştır[29].

c) Vefa:

Ahîlik teşkilatına mensup olan üyelerde aranan en önemli özelliklerden biri **vefa**dır.

Vefa sözlükte; *sözünde durmak, sözünü yerine getirmek, **dostluğu devam ettirmek*** manalarına gelir [30].

Ahîlik açısından burada vurgulanması gereken en önemli nokta; **"dostluğu devam ettirmek"**, ihvan arasında dostluğu ve kardeşliği zedeleyecek davranışlardan kaçınmak, ihvanın haklarını korumaktır.

Verilen sözde durmak, sözünü yerine getirmek İslâm'da sadece belli bir meslek birliği içerisinde uyulması gereken bir davranış değil, ferdî ve toplumsal ilişkilerde İslâm kardeşliğinin genel prensiplerinden biridir. Bununla beraber meslekî birlik ve dayanışma çerçevesinde, **ihvan arasında sevgi ve dostluğun devam etmesi için vefa göstermek** daha bir anlam ifade eder.

Peygamber (s.a.v.); **"Kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet etmek; konuştuğunda yalan söylemek; söz verdiğinde verdiği sözü tutmamak; bir şey tartıştığında haktan ayrılmak[31]"** gibi davranışları nifak alâmeti, diğer bir ifade ile iki yüzlülük olarak ifade etmektedir. Bunlar ihvanlığa yani kardeşliğe aykırı hususlardır.

Bilindiği gibi "nifâk imanda olursa küfür, amelde olursa suçtur, günahtır."[32]. Hadiste söz konusu edilen nifak amelî (ahlâkî) nifaktır. Verilen sözde durmamak, ahde vefasızlık İslâm ahlâkına aykırıdır.

d) Doğruluk:

Her işte olduğu gibi ticarî hayatta da doğruluk esastır. Doğruluk üzerine bina edilmeyen bir hayat insanlara mutluluk vermediği gibi toplumu da güvensizliğe sürükler.

Alış-veriş konusunda Hz. Peygamber; **"…Eğer (satıcı ve alıcı) doğruyu söyler, mallarının her şeyini beyan ederlerse, o alış veriş kendileri için be-**

---

[29] İsrafla ilgili geniş bilgi için bak Ağırman, Cemal, *Dünya-Ahiret Dengesinde Zenginlik Ve Yoksulluk*, İstanbul 2007, Ensar Neşriyat, s. 131-139; *Bir Demet Gül Kırk Hadis*, İstanbul 2016, s. 134-141.

[30] Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1999, s. 1143.

[31] Buhârî, "İmân", 24, "Cizye", 17, "Mezâlim", 17; Müslim, "İmân", 102; Tirmizî, "İmân", 14; Nesâî, "İmân", 20; Ahmed b. Hanbel, II, 189.

[32] Kurtubî, *Tefsir*, Kahire, 1384/1964, Dâru'l-kütübi'l-Mısrıyye, VIII, 212.

reketli olur. Eğer ayıbını gizler ve yalan söylerlerse alış verişlerinin bereketi yok olur.[33]**"** buyurmaktadır.

Diğer bir ifadesinde; **"Doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye (Allah katında) sıddık olur/en doğrular listesine yazılır. Yalan fücura/günah işlemeye sürükler, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında yalancı olur/yalancılar listesine yazılır.** [34]**"** buyurmaktadır.

Yalan, gerçek ve aslı olmayan sözlerle, gerçeğe aykırı davranışlar olduğu için karşı tarafı sürekli yanıltır; yanlış ve haksızlık yapmaya sebep olabildiği gibi zarara ve haksızlığa da sebep olur. Üstelik yalanın zararı sadece yalana maruz kalanla sınırlı kalmaz, zaman gelir bütün topluma sirayet eder.

Yalan kişinin sadece ticaret hayatını değil, ibadetini de etkiler. Hz. Peygamber; **"Kim (oruçlu iken) yalan söylemeyi ve yalanla hareket etmeyi terk etmezse (oruç tutmasına gerek yoktur). Onun yemeyi ve içmeyi terk etmesine Allah'ın (c.c.) ihtiyacı yoktur."** Bu hayatın tamamını kuşatan bir uyarıdır.

e) Emniyet:

Ahîliğin önemle üzerinde durduğu ve üyelerinde bulunmasını istediği önemli hususlardan biri de emniyet yani **güvenilir olmak**tı. Güvenilir olmak, çevreye güven telkin etmek ahîlikte vazgeçilmez bir ilkedir. Güvenli bir toplum inşa etmek de güvenilir bireylerle mümkündür.

Ahîlik, üyelerini hem meslekî ve hem de ahlâkî açıdan eğitmeyi bir görev olarak benimsemişti. Ahîlikte ihvan tasavvufî terbiyeden geçirilirken güvenilir olma eğitimine de özenle yer verilirdi.

Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi ticarî konularda da güvenli bir toplum inşa etmeyi hedeflemiştir. Bir gün pazarda dolaşırken bir buğday sergisine uğramış, elini buğday yığınının içine daldırınca parmakları ıslanmıştır. Bunun üzerine satıcıya; "**Bu ıslaklık ne?**" diye sormuş; adam; 'Ey Allah'ın Rasûlü! Yağmur ıslattı', demiş, Hz. Peygamber; "**İnsanların görüp aldanmaması için o ıslak kısmı ekinin üstüne çıkarsaydın ya!"** karşılığını vermiş; ardından da; **"Bizi aldatan, bizden değildir** " buyurmuştur[35].

---

33 Buhârî, "Buyû'", 19, 22, 42, 43, 44, 46, 47; Müslim, "Buyû'", 43, 46, 47.

34 Buhârî, "Edeb", 69; Müslim, "Birr", 103-105; Ebû Dâvûd, "Edeb", 80; Tirmizî, "Birr", 46; İbn Mâce, "Mukaddime", 7; Dârimî, "Rikâk", 7; Muvattâ, "Kelâm", 16; Ahmed b. Hanbel, I, 8, 384, 405, 432.

35 Müslim, "İmân", 164, "Fiten", 16.

Sözlükte; *karşı tarafı yanıltmak, hile ve oyuna getirmek, kandırmak, gafil avlamak, dolandırmak, sözünde durmamak* anlamına gelen aldatmak[36], hakikatin zıddı olan yalanla eş anlamlıdır. Ferdî ve toplumsal yıkımlara sebep olabilecek nitelikte kötü bir davranıştır.

Birinin diğer birini aldatması, bilerek hakikat dışı bilgi vermesi, yanıltarak kendi lehine hak etmediği birtakım menfaatler elde etmesi, her şeyden önce Allah'ın en şerefli yarattığı insana bir saygısızlıktır. Savaş ortamında düşmandan başkasını aldatmaya hiç kimsenin hakkı yoktur.

Hayat, doğruluk ve güven üzere kurulan ve bütün beşerî ilişkileri kapsayan bir olgudur.

Aslında hile ve aldatma, Müslüman olmayanların ancak yapabileceği bir iştir. Çünkü Müslümanın *malı* da *canı* da dokunulmazdır; bir başka Müslümana haramdır. Müslüman bir malı satarken iyi ve kötü, malının her şeyini müşteriye bildirmesi gerekir. Malın ayıbını gizlemek veya söylememek aldatmaktır. Malın kötüsünü yığının altına veya tezgâhın arka kısmına koymak, süte su katmak, yüksek kaliteli mala düşük kalitelisini karıştırmak, para veya kıymetli kâğıtların sahtesini yapmak ve buna benzer müşteriyi yanıltan her türlü sahtecilik, *"Bizi aldatan bizden değildir.*[37]*"* hadîs-i şerifinin tehdidine muhataptır.

Çevreye ve dünyaya bakıp da milletlerarası sahtekârlıklar, büyük ihâle yolsuzlukları, mal stoklayarak yapılan fiyat artırımları göz önüne getirildiğinde, Hz. Peygamber'in tehdidinin ne kadar anlamlı, İslâm'ın hedeflediği hayat düzeninin ne kadar insan merkezli ve âdil olduğu daha iyi görülecektir.

Şunu iyi bilmeli ki hile ile rızık artmaz. Aksine hile malın bereketini yok eder. Hile ile azar azar biriktirilen mallar, ansızın gelen bir felâketle, birden bire elden çıkar; hile yapanların yanına da sadece günahları kalır[38].

f) Cömertlik:

Cömertlik ahîlikle özdeşleşmiş bir kavramdır. Sözlükte "cömert olma hâli, eli açıklık, ahîlik, semahat, mürüvvet" olarak ifade edilmiştir[39].

Âyet ve hadislerde övülen cömertlik, *sahip olunan imkânları gönülden gelen bir istekle başkalarıyla paylaşabilme melekesi*dir. Bu melekeyi eyleme dönüştürebilenler cömertlik vasfını kazanmış olurlar. Cömertliğin "herkese gö-

---

36 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* Ankara 2009, s.69.

37 Müslim, "İmân", 164, "Fiten", 16.

38 Geniş bilgi için bk. Ağırman, *Bir Demet Gül Kırk Hadis,* s. 78-81.

39 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* Ankara 2009, s. 374.

nülden gelerek faydalı işlerde bulunmak veya yardımcı olmak, muhtaç olanlara maddî yardımlarda bulunmak; kendisi ihtiyaçlı olduğu bir malı, muhtaç olan başkalarına verip yokluğuna sabretmek; kötülüğe iyilikle karşılık vermek; ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak; başkalarına iyilik etmeyi sevmek; akraba, tanıdık ve arkadaşları nimetlerine ortak etmek" gibi yansımaları vardır.

Ahîlik ahlâkına göre bir manada ihvan "ben merkezli kazanmayı değil dışa dönük kazanmayı ve kazandığını başkalarıyla paylaşmayı" kendine şiar edinmelidir. İhvan şeyhlerinin eğitim ve öğretimiyle aldığı tesavvuf terbiyesine göre "sadece kendileri için değil başkaları için de yaşayan ve onlar için de kazanan ve tüketen" insanlardır. Bu eğitimi şeyhten alır ve bu duyguyu sürekli canlı tutar. Çünkü onlar İslâm toplumunun bir ferdi olarak her konuda olduğu gibi ticarî hayatta da insanların en cömerdi olan Hz. Peygamberi[40] örnek alma terbiyesi ile yetişirler.

Zorlanmadan muhtaç olanlara vermeye ve ihsanda bulunmaya sevk eden cömertliği içselleştirenler, "Rızkı veren Allah'tır."[41] bilinciyle hareket ederler; Allah'ın kendilerine fazl u kereminden verdiklerinde, muhtaçların hakkı olduğuna[42] inanır, kendi ihtiyaçlarını düşünmeden başkalarını kendilerine tercih ederler.

Hz. Peygamber, şöyle buyurur: *"Cömert insan, Allah'a yakın, Cennet'e yakın, insanlara yakın, Cehennem ateşinden uzaktır. Cimri insan, Allah'tan uzak, Cennet'ten uzak, Cehennem ateşine yakındır. Cömert cahil, ibadet eden cimriden Allah'a daha sevimlidir[43]". "Gıpta edilecek kişilerden biri de cömertlerdir[44]".*

"Cimri ile cömerdin durumu, göğüsleri ile köprücük kemikleri arasına zırh giyinmiş iki kişinin durumuna benzer. Cömert, sadaka verdikçe, üzerindeki zırh genişler, uzar, ayak parmaklarını örter ve ayak izlerini siler. Cimri ise, bir şey vermek istediğinde, zırhın halkaları birbirine iyice geçer, onu sıkıştırır; genişletmek için ne kadar çalışsa da başaramaz.[45]"

"Kesenin ağzını sıkma! Allah da sana sıkarak verir![46]"

"İnfak et, sayıp durma, Allah da sana karşı nimetini sayıp esirger. Paranı çömlekte saklama, Allah da senden saklar.[47]"

---

40 Müslim, "Fedâil", 12, (2308).
41 Neml, 27/64; Zâriyât, 51/58.
42 Hûd, 11/6.
43 Tirmizî, "Birr", 40.
44 Buhârî, "Temennâ", 5; "Tevhîd", 45
45 Buhârî, "Cihâd", 89, "Zekât", 28; Müslim, "Zekât", 76-77.
46 Buhârî, "Zekât", 21.
47 Müslim, "Zekât", 88.

Yüce Allah; *"Allah'ın, bol ihsanından kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır; bu, onlar için şerdir...[48]" buyurur.*

"Müslüman Müslümanın kardeşidir ona zulmetmez; onu düşmana teslim etmez. Kim Müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Kim Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allah da kıyamette onun bir sıkıntısını giderir. Kim de Müslümanın bir ayıbını örterse, Allah da kıyamette onun bir ayıbını örter.[49]"

Ticaretle uğraşanlar cömert olmazlarsa ölçü ve tartıda müşterilerin aleyhine kendilerinin lehine hareket edebilirler. Nitekim yüce Allah alırken tastamam alıp verirken noksan verenleri kınamaktadır[50].

g) Tevazu:

Sözlükte "alçak gönüllü olmak" anlamına gelen tevazu[51] insanlara tepeden bakmamadan nezaket ve merhametle davranmak, insanca muamele etmek demektir.

"(Ey Muhammed!) Allah'a itaat eden alçak gönüllüleri müjdele!"[52]."O çok merhametli Allah'ın (has) kulları onlardır ki, **yeryüzünde tevazu ile yürürler** ve cahil kimseler kendilerine laf attığı zaman (incitmeksizin) "selam" derler (geçerler)"[53]. âyetlerinde tevazu **müminlerin övülen bir vasfı** olarak ifade edilmektedir.

"Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir[54]". "…müminlere alçak gönüllü ol!"[55] gibi âyetlerin ve Hz. Peygamber'in; *"Allah Teâlâ bana: **'O kadar mütevazı olun ki, kimse kimseye böbürlenmesin; kimse kimseye zulmetmesin!'** diye emretti.[56]"*sözünün tecellisi olarak tevazuun hayata yansımalarını Hz. Peygamber'in örnek hayatında görmekteyiz.

Günümüz ticaret hayatında müşteriye karşı nasıl davranılacağı konusunda özel kursların verildiği herkesin malumudur. Ancak günümüzde bu kuşların verilmesinde amaç daha çok müşteri kazanmak, satışı ve kazancı artırmak gibi bir sonuç hedeflenirken, ahîlikte mütevazı olmak konusunda

---

[48] Al-i İmran, 3/180.
[49] Buhârî, "Mezâlim", 3.
[50] Mutaffifîn, 83/1-3.
[51] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* s. 1969.
[52] Hacc, 22/34.
[53] Furkân, 25/63.
[54] Şûarâ, 26/215.
[55] Hicr, 15/88.
[56] Müslim, "Cennet", 64.

verilen eğitim müşteri kazanmaktan ziyade insana verilen değer açısından-dır. İhvanın, rızkı veren Allah'tır inancıyla hareket ettiği için rızık konusun-da endişeleri yoktur; onlar bu konuda son derece mütevekkildirler. İhvanı bu konuda eğitmek; kazanma ve mal sahibi olmanın kibirlenmeye, bunun bir yansıması olarak da insanları ve müşteriyi hor görmeye sevk etme ihti-malini önlemeye matuftur. Amaç ticarî örgütlenme vesilesiyle ideal toplum oluşturmaya bir katkı sağlamak; ticarî kazançtan ziyade müntesipleri belli bir ahlâk çerçevesinde tutmaya çalışmak, neticede ahlâken toplumu güçlen-dirmektir. Dolayısıyla birinci hedef belli idealler çerçevesinde kardeşim di-yebilecek düzeyde birbirine bağlı bir toplum inşa etmektir. Tasavvufî bir öğ-reti ya da birliktelik çerçevesinde örgütlenmenin hedefi de budur. Kazan-mak ikinci hedeftir.

h) İhvana Nasihat:

İhvana nasihat ahîliğin önemli ilkelerinden biridir. İnsanın belli kurallar çerçevesinde hareket edebilmesi, hedeflenen ideal çizginin dışına çıkmaması için sürekli nasihate ihtiyacı vardır. Çünkü nefis ve dünya sevgisi kişiyi her zaman hakikatin dışına itmeye çalışır; ideallerini unutturur veya zayıflatır. Onun için Hz. Peygamber **"Din nasihattir[57]"** yani "nasihat ile kaimdir." bu-yurmuştur. Eğer insan nasihatten yoksun kalırsa zamanla inanç ve idealle-rinden uzaklaşabilir. İhvan da nasihatten yoksun kalırsa hem ticarî ahlâk ve hem de genel ahlâk çerçevesinde ideallerinin dışına çıkabilir; bu yüzden ih-van birbirine sürekli nasihatte bulunmalı, ideallerini birbirlerine hatırlatma-lıdır.

i) Doğru Yola Sevk Etmek:

İhvanlardan biri diğerinden herhangi bir konuda özellikle ticarî konu-larda görüş almak istediğinde ihvanlığın gereği olarak doğru bilgi vermek durumundadır. Bildiğini paylaşmamak veya rakip olmasın diye yanlış bilgi vermek ihvanlığa aykırıdır.

Hz. Peygamber; **"Müsteşar mü'temendir.[58]"** yani "güvenilendir" bu-yurmaktadır.

Müsteşar, kendisine danışılan, görüşüne başvurulan kişi demektir.

Ahîlik ideal bir toplum yetiştirme projesi olduğuna göre ihvan arasında doğru yola sevk etme prensibini sadece ticarî konularda değil genel hayatta

---

57 Müslim, "İmân", 95; Ebû Dâvud, "Edeb", 67; Nesâî, "Bey'at", 31.

58 Tirmizî, "Edeb", 57, "Zühd", 39; Ebû Dâvud, "Edeb", 123; İbn Mâce, "Edeb", 37.

da düşünmek gerekir. Ancak tecrübe sahibi olduğu ticarî konularda ihvandan biri bir görüş talep edip tecrübelerinden yararlanmak istediğinde doğru bilgi vermek ihvan olmanın gereğidir.

j) Affedici Olmak:

İhvan affedici olmalıdır. Herhangi bir ihvandan veya başka birisinden bir yanlışla karşılaştığında onu affedebilmelidir. Aslında bu durum bütün toplum için İslâm'ın öngördüğü, öğütlediği bir tutumdur. Bu tutum ahîlikte ihvan olmanın bir gereği olarak benimsenmiştir. Her ne kadar tasavvufî bir terbiye altında sürekli kontrol altında bulunuyor olsalar da sonuçta ihvanlar da insandır ve herkes gibi yanlışa veya ihanete düşebilirler. Önemli olan bilinçli veya bilinçsiz yapılan bir yanlışı affedebilmektir.

Allah Rasûlü (s.a.v), şahsî sebeplerden dolayı hiç kimseden asla intikam almamış, azılı düşmanlarını dahi affetmiştir. Hz. Aişe'nin söylediğine göre Hz. Peygamber, kimseden kendi namına intikam almamış[59]; kendisine kötü söz söyleyenleri bağışlamıştır[60]. O hiçbir zaman kötülüğe kötülükle karşılık vermez, buna mukabil bağışlar, affederdi[61].

Kureyşliler onu tekdir ettiler, alay ettiler, hakir gördüler, sataştılar, saldırdılar, kötü söz söylediler. Medine'ye hicret ettiğinde öldürmeye kalktılar. Ona karşı birçok savaş açtılar. Fakat o, 10.000 kişilik bir ordu ile Mekke'ye muzaffer olarak girdiğinde hiç kimseden intikam almadı. Herkesi affetti. Birçok savaşta yer alan can düşmanı Ebû Süfyân ve onun evinde bulunanları dahi bağışladı[62].

k) Tövbe:

Pişman olmak anlamına gelen tövbe ihvandan istenen bir eylemdir. İnsan nisyan ile maluldür ve hatadan masun değildir. Dolayısıyla hata ettiğinde tövbe etmesini bilmeli; hatada ısrar etmemelidir.

Yüce Allah'ın insanlardan istediği de hiç hata yapmamak değil, bilinçli olarak yanlış yapmaktan sakınmak, beşer olmak hasebiyle her şeye rağmen hata ve yanlış yapıldığında ısrar etmeden hatadan dönmektir.

---

59 Buhârî, "Menâkıb", 23; "Edeb", 80; "Hudûd", 10; Müslim, "Fedâil", 77; "Edeb", 4; Muvattâ, "Hüsnü'l-huluk", 2; Ahmed b. Hanbel, VI, 32, 114, 116, 130, 182, 223, 229.

60 Muvattâ, "Hüsnü'l-huluk", 2.

61 Buhârî, "Buyû'" 50, "Tefsîr" sûre 48, 3; Tirmizî, "Birr", 69; Dârimî, "Mukaddime", 2; Ahmed b. Hanbel, II, 174, VI, 174, 236, 646.

62 Siret Ansiklopedisi, İstanbul 1996, 1/52.

Ticaretle uğraşanlar ölçü ve tartıda hata yapmakla her zaman karşı karşıyadırlar. Zira ölçü ve tartı çok fazla hassasiyet isteyen bir husustur. Nefsanî arzularına kapılıp eksik ölçüp tartmak her zaman mümkündür. Bu konuda hata yapmamak için güçlü bir imana, sağlam bir vicdana, güçlü bir muhasebeye ihtiyaç vardır. Onun için ahîlikte tövbe ihvanlığın temel ilkelerinden biridir. Ve ihvan bu konuda sürekli tövbe telkiniyle karşı karşıyadır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki hata işlemek beşerin tabiî vasfıdır. Zelleler ve hatâen yapılan yanlışlar birlikte düşünüldüğünde Allah Teâlâ kendisine irade verip de hata işlemeyen bir kul yaratmamıştır. Hâl böyle iken Yüce Allah kullarından sıfır hata değil, haramlardan kaçınma iradesini ortaya koyup bile bile haram işlememelerini istemektedir.

Hz. Peygamber tövbe konusunda; *"Allah, kulunun tövbe etmesine, herhangi birinizin çöl bir arazide kaybetmiş olduğu devesine ansızın tesadüf etmesi anındaki sevincinden daha çok sevinir."* buyurmaktadır[63].

Diğer bir hadislerinde de, ***"Can boğaza gelinceye kadar Yüce Allah kulunun tövbesini kabul eder."*** buyurmaktadır[64]**.**

SONUÇ

İslâm'ın ilk asırlarında ortaya çıkan ve daha çok genç kuşakları nebevî ahlak ekseninde çeşitli yönleriyle yetiştirmeyi hedefleyen **"fütüvvet teşkilâtı"** Anadolu'da ahîlik olarak teşkilatlanmış, uzun bir dönem Müslüman Türk gençliğine yön vermiş; bu gençliğin çeşitli mesleklerde yetişmeleri için gayret sarfetmiş ve Müslüman Türk gençliğinin **mert, yiğit, atılgan, cömert** ve **becerikli** insanlar olmalarını sağlamış; tasavvufî ve iktisadî gayretlerin bütünleştirilmesiyle uzun yıllar Anadolu-Osmanlı devletinin esnaf ve sanatkârlar birliği olarak iktisadî hayatına yön vermiştir.

Bugün ahîliğin çalışma sisteminden alacağımız dersler vardır. Her şeyden önce ticarî alanda başaralı olabilmek için bütün esnaf ve sanatkârların **beceri, genel** ve **meslekî ahlâk** konusunda **iyi bir eğitim** almaları gerekir. Evet, herkesin ticaret etme hakkı vardır. Ancak bu eğitimi almayanların ticarete atılmalarına müsaade edilmemelidir.

Müşteriyi aldatanlara, malları ile ilgili hilaf-ı hakikat beyanında bulunanlara, sun'î fiyat artımı yapıp piyasaları altüst edenlere, standartlara aykırı üretim yapanlara ya caydırıcı cezalar verilmeli ya da işten el çektirilmelidir. Bunu da öncelikle esnaf ve sanatkârlar birliği kendi bünyesinde yapmalıdır.

---

63 Buhârî, "Da'avât", 4.

64 Tirmizî, "Da'avât", 100; İbn Mâce, "Zühd", 30.

Her alanda olduğu gibi bu alanda da kayırmasız ve tavizsiz ciddi kontrollerin yapılması gerekir.

Bilerek yanlış ve haksızlık yapanların ceza takdirlerinde kayırmacılığa asla yer verilmemelidir. Esnaf ve sanatkârlardan biri cezayı gerektiren bir yanlış yaptığında meslekî dayanışma çerçevesinde haksızın yanında değil, hakkın ve haklının yanında yer almalıdır. Bu kapsamda özellikle siyasî kayırmacılık yapılmamalıdır.

Gerek kontrol mekanizmasında gerekse ticarî örgütlenmede bir görev verildiğinde, iş ehline verilmeli; akraba, eş, dost kayırmacılığı yapılmamalıdır.

En önemlisi bütün eğitim kurumlarında **helal-haram** mefhumunun eğitim ve öğretimi verilmelidir.

Günümüzde birçok meslek kuruluşu mevcuttur. Ancak bu kuruluşların mensuplarına meslekî ve ticârî ahlâkı geliştirecek resmî ya da gönüllü hizmetler verilmemektedir. Maalesef toplumumuzda birçoklarınca helâl-haram mefhumunun pek önemsenmediğine şahit olmaktayız. Bazen kazancın nereden geldiğine ve nasıl elde edildiğine pek aldırış edilmeden daha çok kazanmaya odaklanılmaktadır. Örneğin bazen küçük de olsa küsürlerin yukarıya doğru yuvarlandığına şahit olmaktayız. Bazen de malın üzerindeki fiyatla kasadan çıkan fiyat farklı olabilmektedir. Farkına varılıp nedeni sorulduğunda "etiketin değiştirilmesi unutulmuştur." denilmektedir. Bazen piyasaların hareketliliği bahane edilerek sun'î fiyat artırımları yapıldığı da bilinen bir husustur. Gönüllere helal-haram mefhumu yerleşmiş olsa buna tevessül edenlerin sayısında azami oranda azalma olacağında şüphe yoktur.

Ayrıca bazı yerlerde haftalık veya aylık olarak çalıştırılan elemanlar cüz'i ücretlerle sekiz saat yerine 12-14 saat çalıştırılarak hakları verilmemektedir. Günlük 20 TL'ye çalıştırılan öğrenciler vardır. Malın ön tarafına iyisini arka tarafına çürüğünü yerleştirmek ahlâkî olmadığı gibi hile içerdiği için elde edilen kazanç da helâl değildir.

Bu tür haksızlıklara engel olmada kanunlar bazen yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden toplumun **iyi bir ahlâka, sağlam bir iman** ve **vicdan eğitimine** ihtiyacı vardır. Bunu sağlayacak olan başta devletin eğitim kurumları daha sonra da kendi bünyesinde esnaf ve sanatkârlar birlikleridir.

Nebevî ahlâkı egemen kılmak için bir seferberlik başlatmak sanırım yerinde bir girişim olur. Bu sadece esnaf ve sanatkârlara yönelik değil bütün toplumu kapsayacak nitelikte olmalıdır. Zira toplumsal çürüme tek alanda değil, bütünseldir. Bunun eğitimi örgün eğitim kurumlarının yanı sıra düzenli seminer çalışmaları ile de desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

A. J. Wensinck v.dğr.: *Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane,* İstanbul 1986.

Ağırman, Cemal, *Bir Demet Gül Kırk Hadis*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.

Ağırman, Cemal, *Dünya-Ahiret Dengesinde Zenginlik Ve Yoksulluk*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

Ahmed b. Hanbel: *el-Müsned,* Beyrut 1405/1985.

Çağırıcı, Mustafa, "Ticaret", *DİA*, İstanbul 1988....

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Ankara, 1999.

Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh,* İstanbul ts., 1315'den ofset.

Ebû Abdirrhman Ahmed b. Şu'ayb en-Nesaî, *Sünenü'n-Neseî,* Beyrut ts.

Ebû Abullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân : Tefsîru'l-Kurtubî,* Dâru'l-kütübi'l-Mısrıyye, Kahire, 1384/1964.

Ebû Dâvûd, Süleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd,* İstanbul ts. ofset.

Ebû İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, Beyrut ts.

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân en-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî,* (th. Mustafa el-Buğâ), Dımaşk, 1412/1991.

Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab,* Beyrut 1994.

Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim (el-Câmi'u's-sahîh)* (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), İstanbul ts. ofset.

Erken, Erhan, "Mesleki Ehliyet, Ahlaki Ehliyet" https://www.dunyabulteni.net/ yazar/ erhan-erken/ 20924/mesleki-ehliyet-ahlaki-ehliyet (14.09.2018)

Kazıcı, Ziya, "Ahîlik" md., *DİA,* İstanbul 1988…

Kurtubî, *Tefsir,* Dâru'l-kütübi'l-Mısrıyye, Kahire, 1384/1964.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta',* (th. M.Fuâd Abdülbâkî), Beyrut 1406/1985.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvetnâme", md. *DİA,* İstanbul 1988….

Râğıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân,* İstanbul 1986.

Siret Ansiklopedisi, İstanbul 1996.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* Ankara 2009.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988 ---

أسس تجارة النبي صلى الله عليه وسلم قبل وبعد البعثة

Dr. Abdulfettah Muhammed es-Semmân[1]

كان النَّبي ﷺ قبل النبوة يعمل في التجارة، والأدلة على ذلك كثيرة، وقد استمر في عمله التجاري بعد البعثة، ولكن أعباء الدعوة وهمومها كانت شغله الشاغل، وأكرمه الله تعالى بالغنائم وغيرها من مصادر دخله، فقد شرع الله له الخمس والفيء في سورة الأنفال بعد غزوة بدر؛ فكل ذلك أثر بشكل كبير على عمله الأساس الذي هو التجارة .

وربما كان من الحكمة الإلهية أن لا يجمع النبي ﷺ بين عمل النبي كحاكم وعمله كتاجر؛ لما في ذلك من احتمال الانشغال بالأمر الخاص على حساب العام ، ولكن على الرغم من ذلك نجد أنه ﷺ لم يزل يزاول التِّجارة بعد نبوته.

وليس النبي ﷺ بدعاً من الرسل في عمله، بل هي سنة الأنبياء صلوات الله عليهم قبله، قال تعالى: ﴿**وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ**﴾ [الفرقان:20].

وعن عبد الله بن عباس ﷺ أنه قال لرجل جالس عنده وهو يحدث أصحابه: ادنُ مني، فقال له الرجل: أبقاك الله، والله ما أحسن أن أسألك كما سأل هؤلاء، فقال: (**ادنُ مني فأحدثك عن الأنبياء المذكورين في كتاب الله، أحدثك عن آدم أنه كان عبداً حراثاً، وأحدثك عن نوح أنه كان عبداً نَجاراً، وأحدثك عن إدريس أنه كان عبداً خياطاً، وأحدثك عن داود أنه كان عبداً زراداً، وأحدثك عن موسى أنه كان عبداً راعياً، وأحدثك عن إبراهيم أنه كان عبداً زراعاً، وأحدثك عن صالح أنه كان عبداً تاجراً، وأحدثك عن سليمان أنه كان عبداً آتاه الله الملك**)[1].

وعند مسلمٍ من حديث أبي هريرة ﷺ أن رسول الله ﷺ قال: «**كان زكرياء عليه السلام نَجاراً**»[2]، فاسترشد الصحابة بخُطى الأنبياء، واقتدوا بنبيهم ﷺ، وعند البخاري عن أبي هريرة ﷺ قال: (**إن إخوتي من المهاجرين كان يَشغلهم الصَّفْقُ بالأسواق...، وكان يَشغَل إخوتي من الأنصار عملُ أموالهم..**)[3].

---

[1] Dünya İslami İlimler ve Eğitim Üniversitesi - Ürdün

فإذا كانت هذه طريقة الصَّحابة الكرام في المعاش، فكيف لا يكون النبي ﷺ يعمل، ويأكل من عمل يده؛ وهو قدوتهم وأتقاهم وأخشاهم لله سبحانه وتعالى؟! خاصة وأن النبي ﷺ نشأ في قبيلة ثرية ذات سيادة في بلدة ثرية أيضاً، فقد كانت قيمة تجارة قريش السنوية بَلَغَت حوالي ربع مليون دينار ذهبي[1]، كما كانت عائلته الكريمة الرفيعة عائلة ثراء وسيادة، تقلب رسول الله ﷺ بين أظهرها، وامتاز عليها، كما قال ابن إسحاق: (إنَّ قريشاً أصابتهم أزمة شديدة، وكان أبو طالب ذا عيالٍ كثير، فقال رسول الله ﷺ للعباس عمِّه، **وكان من أيسَرِ بني هاشم...**)[2].

وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: (أصابت قريشاً أزمة شديدة حتَّى أكلوا الرِّمَّة[3]، **ولم يكن من قريش أحدٌ أيسَر من رسول الله ﷺ والعباس بن عبد المطلب** رضي الله عنه، فقال رسول الله ﷺ للعباس: «**يا عم، إن أخاك أبا طالب قد عَلمتَ كثرة عياله، وقد أصاب قريشاً ما ترى، فاذهب بنا إليه حتَّى نحمل عنه بعض عياله**»، فانطلقا إليه فقالا: يا أبا طالب إنَّ حال قومك ما قد ترى، ونحن نعلم أنك رجل منهم، وقد جئنا لنحمل عنك بعض عيالك، فقال أبو طالب: دعا لي عقيلاً وافعلا ما أحببتما، فأخذ رسولُ الله ﷺ علياً، وأخذ العباسُ جعفراً، فلم يزالا معهما حتَّى استغنيا)[4].

وهناك بعض الأحاديث التي تذكر أن النبي ﷺ كان يمارس البيع والشراء، ومن ذلك:

عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما، قال: كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم في غزاة، فأبطأ بي جملي وأعيا، فأتى علي النبي صلى الله عليه وسلم فقال «**جابر**» : فقلت: نعم، قال: «**ما شأنك؟**» قلت: أبطأ علي جملي وأعيا، فتخلفت، فنزل يحجنه بمحجنه ثم قال: «**اركب**» ، فركبت، فلقد رأيته أكفه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: «**تزوجت**» قلت: نعم، قال: «**بكراً أم ثيباً**» قلت: بل ثيباً، قال: «**أفلا جارية تلاعبها وتلاعبك**» قلت: إن لي أخوات، فأحببت أن أتزوج امرأة تجمعهن، وتمشطهن، وتقوم عليهن، قال: «**أما إنك قادم، فإذا قدمت، فالكيس الكيس**» ، ثم قال: «**أتبيع جملك**» **قلت: نعم، فاشتراه مني بأوقية**، ثم قدم رسول

---

(1) ينظر: المفصل في تاريخ العرب، د.جواد علي [407/7]، وتاريخ قريش لحسين مؤنس (ص195)، و(ص249)، والمال والهلال لشاكر النابلسي (ص24).

(2) ينظر: سيرة ابن هشام [357/1].

(3) الرِّمَّةُ: النَّملةُ ذات الجناحين، والرِّمَّة: الأَرَضَة في بعض اللغات، وتطلق أيضاً على العظام البالية. والرُّمَّةُ: بالضم قِطْعَةٌ من حَبْلٍ. [لسان العرب لابن منظور: (مادة: رمم) 251/12، القاموس المحيط (ص1440)].

(4) قال الهيثمي في المجمع [281/8]: (رواه البزار، وفيه من لم أعرفهم)، ولم أجده في البزار.

الله صلى الله عليه وسلم قبلي، وقدمت بالغداة، فجئنا إلى المسجد فوجدته على باب المسجد، قال: «**آلآن قدمت**» قلت: نعم، قال: «**فدع جملك، فادخل، فصل ركعتين**» ، فدخلت فصليت، **فأمر بلالا أن يزن له أوقية، فوزن لي بلال، فأرجح لي في الميزان، فانطلقت حتى وليت، فقال: «ادع لي جابرا» قلت: الآن يرد علي الجمل، ولم يكن شيء أبغض إلي منه، قال: «خذ جملك ولك ثمنه»**[1] .

وعن عائشة رضي الله عنها، قالت: لَقَلَّ يوم كان يأتي على النبي صلى الله عليه وسلم، إلا يأتي فيه بيت أبي بكر أحد طرفي النهار، فلما أذن له في الخروج إلى المدينة، لم يرعنا إلا وقد أتانا ظهراً، فخبر به أبو بكر، فقال: ما جاءنا النبي صلى الله عليه وسلم في هذه الساعة إلا لأمر حدث، فلما دخل عليه قال لأبي بكر: «أخرج من عندك» ، قال: يا رسول الله إنما هما ابنتاي، يعني عائشة وأسماء، قال: «أشعرت أنه قد أذن لي في الخروج» . قال: الصحبة يا رسول الله، قال: «الصحبة» ، قال: يا رسول الله، **إن عندي ناقتين أعددتهما للخروج، فخذ إحداهما، قال: «قد أخذتها بالثمن»**[2].

وعن جابر، قال: أعتق رجل من بني عذرة عبدا له عن دبر، فبلغ ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: «ألك مال غيره؟» فقال: لا، **فقال: «من يشتريه مني؟» فاشتراه نعيم بن عبد الله العدوي بثمان مائة درهم، فجاء بها رسول الله صلى الله عليه وسلم فدفعها إليه**، ثم قال: «ابدأ بنفسك فتصدق عليها، فإن فضل شيء فلأهلك، فإن فضل عن أهلك شيء فلذي قرابتك، فإن فضل عن ذي قرابتك شيء فهكذا وهكذا» يقول: فبين يديك وعن يمينك وعن شمالك[3].

وعن جابر رضي الله عنه، قال: «**باع النبي صلى الله عليه وسلم المدبر**»[4].

عن عبد الرحمن بن أبي بكر رضي الله عنهما، قال: كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم ثلاثين ومائة، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «**هل مع أحد منكم طعام؟**» ، فإذا مع رجل صاع من طعام أو نحوه، فعجن، ثم جاء رجل مشرك، مشعان طويل، بغنم يسوقها، **فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «بيعا أم عطية؟» أو قال: «أم هبة؟»، قال: لا بل بيع، فاشترى منه شاة**،

---

(1) أخرجه البخاري ، رقم (2097) ، ومسلم، رقم (715)

(2) أخرجه البخاري (4093)

(3) أخرجه البخاري، رقم (2141) ، ومسلم ، رقم 997 واللفظ له .

(4) أخرجه البخاري، رقم (2230)

فصنعت، وأمر النبي صلى الله عليه وسلم بسواد البطن أن يشوى، وايم الله، ما في الثلاثين والمائة إلا قد حز النبي صلى الله عليه وسلم له حزة من سواد بطنها، إن كان شاهدا أعطاها إياه، وإن كان غائبا خبأ له، فجعل منها قصعتين، فأكلوا أجمعون وشبعنا، ففضلت القصعتان، فحملناه على البعير، أو كما قال[1].

ويدل أيضاً على استمراره ﷺ في التجارة ما قاله الحافظ ابن القيم في الهدي النبوي: (إن النبي ﷺ باع واشترى وشراؤه أكثر، وأجّر واستأجر وإيجاره أكثر، وضارب وشارك، ووكّل وتوكّل وتوكيله أكثر، وأهدى وأُهدي له، ووهب واستوهب، واستدان واستعار، وضمن عامًّا وخاصًّا، ووقف، وشفع فقبل تارة، وردَّ أخرى فلم يغضب، ولا عتب، وحَلَفَ واستحلف، ومضى في يمينه عِدَةً وكفَّر أخرى، ومازح وورَّى ولم يقل إلا حقاً، وهو ﷺ القدوة والأسوة...)[2].

وأخرج ابن هشام في سيرته والطبري وابن أبي حاتم وغيرهم من حديث ابن عباس رضي الله عنهما: أن عتبة وشيبة ابني ربيعة، وأبا سفيان بن حرب، ورجلاً من بني عبد الدار، وأبا البختري -أخا بني أسد-، والأسود بن المطلب، وزمعة بن الأسود، والوليد بن المغيرة، وأبا جهل بن هشام، وعبد الله بن أبي أمية، وأمية بن خلف، والعاص بن وائل، ونبيهاً ومنبهاً ابني الحجاج السهميين، اجتمعوا بعد غروب الشمس عند ظهر الكعبة، فقال بعضهم لبعض: ابعثوا إلى محمد وكلِّموه وخاصموه حتى تعذروا فيه، فبعثوا إليه أنَّ أشراف قومك قد اجتمعوا إليك ليكلموك، فجاءهم رسول الله ﷺ سريعاً، فقالوا:... إن كنت إنما جئت بهذا الحديث تطلب مالاً جمعنا لك من أموالنا حتى تكون أكثرنا مالاً، وإن كنت إنما تطلب الشرف فينا سوَّدناك علينا، وإن كنت تريد ملكاً ملكناك علينا، فقال رسول الله ﷺ: «... **ما جئتكم بما جئتكم به أطلب أموالكم ولا فيئكم ولا الملك عليكم**».. حتى قالوا له: (...اسأل ربك أن يبعث معك مَلَكاً يصدقك بما تقول، ويراجعنا عنك، وسله فليجعل لك جناناً وقصوراً وكنوزاً من ذهب وفضة يغنيك بها **عما نراك تبتغي، فإنك تقوم بالأسواق كما نقوم، وتلتمس المعاش كما نلتمسه**؛ حتى نعرف فضلك ومنزلتك من ربك إن كنت رسولاً كما تزعم! فقال لهم رسول الله ﷺ: «**ما أنا بفاعل**»)[3].

---

(1) أخرجه البخاري، رقم (2618) ، ومسلم ، رقم (2056)

(2) نقله الكتاني في نظام الحكومة النبوية المسمى بالتراتيب الإدارية [7/2].

(3) ذكره ابن هشام في سيرته [296/1]، والحديث أخرجه الطبري [566/17]، وابن أبي حاتم [285/10].

ولشهرة أمره ﷺ في البيع والشراء قال المشركون: ﴿مَالِ هَـٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ﴾ [الفرقان:7]، فأوحى الله إليه: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ﴾ [الفرقان:20]. فأخبر أن الأنبياء قبله كانت لهم صناعات وتجارات، وهذه الآية تصف تجارة النبي ﷺ قبل البعثة وبعدها.

قال ابن الجوزي في تفسير هذه الآية : ﴿ وَقَالُوا مَالِ هَـٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ ﴾ [الفرقان: 7] : أنكروا أن يكون الرسول بَشَراً يأكل الطعام ويمشي في الطُّرق **كما يمشي سائر الناس يطلب المعيشة**[1].

وهناك أحاديث التجارة في السوق وليس في المسجد وبلغت (2064) حديثا تم استخراج 450 موضوعا اقتصاديا منها، للدلالة على سعة خبرته وتعامله اليومي في السوق[2].

ومن الأسس التجارية في فكر النبي ﷺ التاجر:

1) وجه ﷺ أمته للعمل والتجارة والاحتراف:

قال رسول الله ﷺ : «**إنّ اللهَ يحبُّ العبدَ المحترِف، ومن كدَّ على عياله كان كالمجاهد في سبيل الله**»[3] .

وعن أنس ﷺ قال: قال رسول الله ﷺ : «**طلبُ الحلال فريضةٌ بعد الفريضة**»[4].

ويقول ﷺ: «**ما أكَلَ أحدٌ طعاماً خيراً من أن يأكُلَ من عمل يده**»[5].

ويقول ﷺ: «**إذا فُتِحَ لأحدكم رزقٌ من باب فليلزمه**»[6].

(1) زاد المسير في علم التفسير، لابن الجوزي : (3/ 312)

(2) موسوعة أحاديث المعاملات المالية – مركز دراسات السنة النبوية

(3) أخرج صدره الطبراني في المعجم الكبير برقم (13022)، والأوسط برقم (8934)، والبيهقي في شعب الإيمان 88/2، عن ابن عمر، قال الهيثمي في مجمع الزوائد برقم (6231): رواه الطبراني في الكبير والأوسط وفيه عاصم بن عبيد وهو ضعيف.

(4) أخرجه الطبراني في الكبير برقم (9851)، والبيهقي في السنن الكبرى برقم (12030)، عن ابن مسعود ﷺ.

(5) أخرجه البخاري في صحيحه برقم (2072) عن المقدام ﷺ.

(6) أخرجه بهذا اللفظ البيهقي في شعب الإيمان: 89/2، وأخرجه بمعناه ابن ماجه في سننه برقم (2148)، وأحمد في مسنده برقم (26092).

وقال ﷺ: «**أفضلُ الكسب: بيعٌ مبرور، وعملُ الرجل بيده**»[1].

كـان رسـولُ اللهِ في شـبابِهِ	لا يَـدَعُ الـرزقَ وطَـرْقَ بابِـهِ
كـان قُبَيـلَ البعـثِ ربَّ مـالِ	وتـاجراً مُيَسَّـرَ الأَعْمَـالِ
يَضْرِبُ في حَزْنِ الفلاةِ وسَهْلِهِ	بمـال عَمِّـهِ ومـالِ أهلِـهِ
مبـارَكَ الرِّحلَـةِ والإقامَـةْ	مستَصْـحِبَ الجِـدِّ والاسـتقامَةْ
ولـيسَ للتـاجرِ مِـنْ ضـمانَةْ	أبقَـى ولا أوْقَى مِـنَ الأمانَـةْ
والـرزقُ لا يُحْرَمُـهُ عبـدٌ سَعَى	مضـيَّقاً عليـه أو مُوَسَّـعاً
موسى الكليمُ استُؤجِرَ استئجارا	وكـان عيسـى في الصـبا نجَّـارا
مِـن أحسَـنِ الأمثـالِ فيمـا	(الخُبـزُ لا يُعْطَـى ولكـن يُكْسَـبُ)

<u>**وقد شجع النبي ﷺ زوجاته على التجارة**</u>، فعن عائشة رضي الله عنها قالت: دخل علي رسول الله صلى الله عليه وسلم، فذكرت له، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «<u>**اشتري وأعتقي، فإنما الولاء لمن أعتق**</u>»، ثم قام النبي صلى الله عليه وسلم من العشي، فأثنى على الله بما هو أهله، ثم قال: «**ما بال أناس يشترطون شروطًا ليس في كتاب الله، من اشترط شرطًا ليس في كتاب الله فهو باطل، وإن اشترط مائة شرط شرط الله أحق وأوثق**»[2].

2) الدِّين والمبدأ قبل ربح المال:

كان ﷺ قدوة في كسب الحلال وترك الحرام: ففي حجة الوداع، عندما خطب ﷺ خطبته الشهيرة– قال: «**وربا الجاهلية موضوعٌ، وأولُ رباً أضع ربانا –ربا عمي العباس بن عبد المطلب–، فإنه موضوعٌ كلُّه**»[3].

وذاتَ يوم، وبينما النبيُّ ﷺ يخطب يوم الجمعة على منبره قائماً، إذ قدمت عير المدينة تحمل تجارةً وطعاماً، فابتدرها أصحابُ رسول الله ﷺ ، وخرجوا من المسجد، بعضهم يريدُ أن يشتري، وبعضهم يريد أن ينظر، وتركوا رسولَ الله ﷺ قائماً على المنبر، تركوا مجلسَ العلم، وتركوا الصلاةَ من

(1) أخرجه الحاكم في مستدركه برقم (2158)، وأحمد في مسنده برقم (15836)، والبيهقي في السنن الكبرى: 263/5، والطبراني في المعجم الكبير برقم (344) عن أبي بردة ﷺ، وابن عمر –رضي الله عنهما–.

(2) أخرجه البخاري ، رقم (2155)

(3) أخرجه مسلم في صحيحه برقم (1218)، وأحمد في مسنده برقم (20695) عن جابر بن عبد الله –رضي الله عنهما–.

أجل أعمالهم وتجاراتهم، حتى لم يبق منهم إلا اثنا عشر رجلاً، فيهم جابرُ بن عبد الله، وأبو بكر، وعمر –رضي الله عنهم– فأنزل الله تعالى: ﴿ **وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ** ﴾ [الجمعة: 11]. ويومها قال عليه الصلاة والسلام– كما يروي الإمام السيوطي–: «**لو خرجوا كلُّهم لاضطرم المسجدُ عليهم ناراً**»[4].

وأخرج البيهقي من حديث أبي أمامة قال: (كانَ رجلٌ مِن بَني هاشمٍ يقالُ لَهُ: رُكانَة، وَكانَ مِن أقتلِ النَّاسِ وأشدِّهِ، وَكانَ مشرِكاً، وَكانَ يرعى غنماً لَهُ في وادٍ يقالُ لَهُ إضَمٌ، فخرجَ نبيُّ اللهِ ﷺ من بيتِ عائشةَ ذاتَ يومٍ، فتوجَّهَ قِبَلَ ذلِكَ الوادي، فلقيَهُ رُكانةُ، وليسَ معَ النَّبيِّ ﷺ أحدٌ، فقامَ إليهِ رُكانةُ فقالَ: يا محمَّدُ، أنتَ الَّذي تشتُمُ آلِهَتنا اللاتَ والعزَّى، وتدعو إلى إلَهِكَ العزيزِ الحكيمِ؟! ولولا رحِمٌ بيني وبينَكَ ما كلَّمتُكَ الكلامَ –يعني: أقتلُكَ–، ولَكِنِ ادعُ إلَهكَ العزيزَ الحكيمَ يُنجيكَ منِّي، وسأعرِضُ عليكَ أمراً، هل لَكَ أن أصارعَكَ وتدعو إلَهكَ العزيزَ الحكيمَ يعينُكَ عليَّ، فأنا أدعو اللاتَ والعزَّى، فإن أنتَ صرعتَني فلَكَ عشرٌ مِن غَنمي هذِهِ تختارُها، فقالَ عندَ ذلِكَ نبيُّ اللهِ ﷺ: «**نعم إن شئتَ**». فاتَّخذا، ودعا نبيُّ اللهِ ﷺ إلَهَهُ العزيزَ الحكيمَ أن يعينَهُ على رُكانة، ودعا رُكانةُ اللاتَ والعزَّى: أعنِّي اليومَ على محمَّدٍ، فأخذَهُ النَّبيُّ ﷺ فصرعَهُ وجلسَ على صَدرِهِ، فقالَ رُكانةُ: قُم فلستَ أنتَ الَّذي فعلتَ بي هذا، إنَّما فعلَهُ إلَهُكَ العزيزُ الحكيمُ، وخذلَهُ اللاتُ والعزَّى، وما وضعَ جنبي أحدٌ قبلَكَ.

فقالَ لَهُ رُكانةُ: عُد فإن أنتَ صرعتَني فلَكَ عشرٌ أخرى تختارُها، فأخذَهُ نبيُّ اللهِ ﷺ ودعا كلُّ واحدٍ منهما إلَهَهُ كما فعلا أوَّلَ مرَّةٍ، فصرعَهُ نبيُّ اللهِ ﷺ فجلسَ على كبدِهِ، فقالَ لَهُ رُكانةُ: قُم فلستَ أنتَ الَّذي فعلتَ بي هذا، إنَّما فعلَهُ إلَهُكَ العزيزُ الحكيمُ، وخذلَهُ اللاتُ والعزَّى، وما وضعَ جَنبي أحدٌ قبلَكَ.

فقالَ لَهُ رُكانه: عُد، فإن أنتَ صرعتَني فلَكَ عشرٌ أخرى تختارُها، فأخذَهُ نبيُّ اللهِ ﷺ ودعا كلُّ واحدٍ منهُما إلَهَهُ، فصرعَهُ نبيُّ اللهِ ﷺ الثَّالثة، فقالَ لَهُ رُكانةُ: لَستَ أنتَ الَّذي فعلتَ بي هذِهِ، وإنَّما فعلَهُ إلَهُكَ العزيزُ الحكيمُ، وخذلَهُ اللاتُ والعزَّى، فَدونَكَ ثلاثينَ شاةً مِن غنَمي فاختَرها، فقالَ لَهُ النَّبيُّ ﷺ: «**ما أريدُ ذلِكَ، ولَكِنِّي أدعوكَ إلى الإسلامِ يا رُكانةُ، وأنفسُ بِكَ أن تصيرَ إلى النَّارِ، إنَّكَ إن تُسلِم تَسلَم!**»... الحديث)[1].

---

(1) أخرجه البيهقي في دلائل النبوة [252/6].

3) كان ﷺ يعلم أصحابه أخلاق التجارة:

وعن عبد الله بن أبي الحسماء ﷺ قال: (بَايَعْتُ النَّبِيَّ ﷺ بِبَيْعٍ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ، وَبَقِيَتْ لَهُ بَقِيَّةٌ، فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فِي مَكَانِهِ، فَنَسِيتُ، ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَلَاثٍ، فَجِئْتُ فَإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ، فَقَالَ: «**يَا فَتَى، لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ، أَنَا هَاهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ**»[1].

وحدث الإمام أحمد في "مسنده" وأبو داود في "سننه" عن السائب بن أبي السائب – وكان شريك النبي ﷺ في تجارته حيناً– قال السائبُ: أتيتُ النبي ﷺ، فجعلوا يُثنون علي ويذكروني، فقال رسول الله ﷺ «أنا أعلمُكُم به»، قلتُ: صدقتَ . بأبي وأمي، كنتَ شريكي فنِعمَ الشريك، كنت لا تُداري، ولا تُماري[2]. ومعنى لا تداري، أي: لا تخالِفُ، ولا تمانع . ومعنى: لا تماري، أي: لا تجادِلْ، ولا تخاصم.

قال ﷺ: «**إن التاجرَ الصدوق الأمين، مع النبيين والصديقين والشهداء**»[3] .

وقال أيضاً ﷺ : «**إن التجار يبعثون فجاراً يوم القيامة إلا من اتقى الله، وبَرَّ، وصدق**»[4] .

قال ﷺ: «**خيرُ الكسب كسبُ يد العامل إذا نَصَح**»[5].

4) كان بيعه ﷺ وشراؤه وفق قواعد:

روى عبد الله بن عباس ﷺ: (أَنَّ رسولَ الله ﷺ **اشترى من عِيرٍ بَيْعاً، وليس عنده ثمنُهُ، فَأُرْبِحَ فيه، فباعَه، فتصدَّق بالربح على أرامِلِ بني عبد المطلب**، وقال: «**لا أشتري شيئاً إلا وعندي ثمنُهُ**»)[6].

(1) أخرجه أبو داود في سننه، كتاب الأدب، باب في العِدة، رقم (4996)، والبيهقي في السنن، رقم (21356).

(2) أخرجه أبو داود في سننه برقم (4838)، وأحمد في مسنده برقم (15502) عن السائب ﷺ.

(4) قال السيوطي في الدر المنثور 165/8 أخرجه ابن مردويه عن ابن عباس ب.

(3) أخرجه الحاكم في مستدركه برقم (2143) الترمذي في جامعه برقم (1209)، وقال: حديث حسن لا نعرفه إلا من هذا الوجه، عن أبي سعيد الخدري ﷺ.

(4) أخرجه الترمذي في جامعه برقم (1210)، وقال: هذا حديث حسن صحيح، وابن ماجه في سننه برقم (2146)، وابن حبان في صحيحه 276/11، عن رفاعة ﷺ.

(5) أخرجه أحمد في مسنده برقم (8421)، والبيهقي في شعب الإيمان: 87/2 من حديث أبي هريرة ﷺ.

(6) أخرجه أبو داود في كتاب البيوع، باب التشديد في الديون، رقم (3346).

5) الموقع الاستراتيجي أولاً:

فهو ﷺ الذي أقام السُّوق في المدينة: عن أبي أسيد ﷺ أن رسول الله ﷺ ذهب إلى سوق النبيط، فنظر إليه فقال: «**ليس هذا لكم بسوق**»، ثُمَّ ذهب إلى سوقٍ فنظر إليه، فقال: «**ليس هذا لكم بسوق**»، ثُمَّ رجع إلى هذا السوق، فطاف فيه، ثُمَّ قال: «**هذا سوقكم، فلا ينتقصنَّ ولا يُضرَبَنَّ عليه خراج**»[1].

هذا لفظ ابن ماجه، ولفظ الطبراني: (جاء رجل إلى النبي ﷺ فقال: بأبي أنت وأمي، إني قد رأيت موضعاً للسوق، أفلا تنظر إليه؟ قال: «**بلى**»، فقام معه حتَّى جاء موضع السوق، فلما رآه أعجبه، وركضه برجله، ثُمَّ قال: «**نِعمَ سوقكم هذا، فلا يُنتقَض، ولا يُضربنَّ عليه خراج**»)[2].

وهذا يؤكد حرص النبي ﷺ على تأسيس أهم رَكنَي الدولة: الأمن والاقتصاد، وهذا سيتبعه خطوات عملية تهيئ لقيام نظام اقتصادي متميز في أول دولة إسلامية.

وكذا يدل هذا على خبرة النَّبيِّ ﷺ بالأسواق؛ مواضعها ومواقعها وشروطها؛ لأنَّه التَّاجر المحنَّك الخبير، البصير بالشَّأن التِّجاري، وقد أثبت بقاء السُّوق في مكانه حُسنَ رأيه ﷺ وصوابه في ذلك، ولو لم يكن كذلك لاستدرك ذلك كما استدركه يوم قال: «**أنتم أعلم بأمر دنياكم**»[3].

6) المفاوضة والمساومة:

عن سويد بن قيس ﷺ قال: (جَلَبْتُ أنا ومَخْرَفَةُ العبديُّ بَزّاً[4] مِن هَجَر، فأتينا به مكة، فجاءنا رسول الله ﷺ، فساوَمَنا سَراويل، فبِعْنا منه، فوزَن ثمَنَه، وقال للَّذي يَزِنُ: «**زِنْ وأرْجِح**»)[5].

أخرج البخاري عن عروة بن الزُّبير: (أنَّ رسول الله ﷺ لقي الزُّبير ﷺ في رَكب من المسلمين كانوا تُجّاراً قافلين من الشام... فلبث رسول الله ﷺ في بني عمرو بن عوف بضع عشرة ليلة، وأسَّس المسجد الَّذي أُسِّس على التَّقوى، وصلَّى فيه رسول الله ﷺ، ثُمَّ ركب راحلته، فسار يمشي ومعه

---

(1) أخرجه ابن ماجه في كتاب التجارات، باب الأسواق ودخولها، رقم (2233).

(2) أخرجه الطبراني في الكبير [264/19].

(3) أخرجه مسلم في صحيحه، كتاب الفضائل، باب وجوب امتثال ما قاله، رقم (6277).

(4) والبَزُّ: الثياب، وقيل ضرب من الثياب، وقيل البَزُّ من الثياب أمتعة البَزَّاز، وقيل البَزُّ متاع البيت من الثياب خاصة. يُنظر: [لسان العرب لابن منظور، مادة: بزز 311/5].

(5) أخرجه أبو داود في سننه: كتاب البيوع، باب الرجحان في الوزن، رقم (3338)، والترمذي في جامعه: كتاب البيوع، باب الرجحان في الوزن، رقم (1305)، والنسائي في سننه: كتاب البيوع، باب الرجحان في الوزن، رقم (4592)، وابن ماجه في سننه: كتاب التجارات، باب الرجحان في الوزن، رقم (2220).

النَّاس، حتَّى بَرَكَت عند مسجد الرَّسول ﷺ بالمدينة، وهو يصلِّي فيه يومئذٍ رجال من المسلمين، وكان مربداً للتَّمر لسهيل وسهل -غلامين في حجر سعد بن زرارة-، فقال رسول الله ﷺ حيث بركت راحلته: «**هذا إن شاء الله المنزل**»، ثمَّ دعا رسول الله ﷺ الغلامين فساومهما بالمربد ليتَّخذه مسجداً، فقالا: لا بل نهبه لك يا رسول الله، فأبى رسول الله ﷺ أن يقبَله منهما هبةً، حتَّى ابتاعه منهما، ثمَّ بناه مسجداً...)[1] الحديث.

قال ابن حجر في الفتح: (ذكر ابن سعد عن الواقدي عن مَعمَر عن الزُّهري: أنَّ النَّبيَّ ﷺ أمر أبا بكر أن يعطيهما ثمَنَه، قال: وقال غير مَعمَر: أعطاهما عشرة دنانير، وتقدَّم في أبواب المساجد من حديث أنس ﷺ أنَّ النَّبيَّ ﷺ قال: «**يا بني النَّجَّار، ثامنوني بحائطكم**»، قالوا: لا والله، لا نطلب ثمَنَه إلَّا إلى الله[2].

7) التعويض عن الأذى المعنوي:

قال زيد بن سعنة ﷺ: (خرج رسول الله ﷺ يوماً من الحجرات ومعه عليُّ بن أبي طالب ﷺ، فأتاه رجلٌ على راحلته كالبدويِّ، فقال: يا رسول الله، إنَّ بصرى قرية بني فلان قد أسلموا ودخلوا في الإسلام، وكنتُ حدَّثتهم إنْ أسلموا أتاهم الرِّزق رغداً، وقد أصابَتهم سَنَةَ وشدَّة وقُحوط من الغيث، فأنا أخشى -يا رسول الله- أن يخرجوا من الإسلام طمَعاً كما دخلوا فيه طمَعاً، فإنْ رأيتَ أن تُرسل إليهم بشيء تعينهم به فعلتَ؟! فنظر إلى رجل إلى جانبه أراه عليًّاً ﷺ، فقال: يا رسول الله، ما بقيَ منه شيء.

قال زيد بن سُعنة ﷺ: فدنوت إليه فقلت: يا محمَّد، هل لك أن تبيعني تمراً معلوماً من حائط بني فلان إلى أجل كذا وكذا؟ فقال: «**لا يا يهودي، ولكنِّي أبيعك تمراً معلوماً إلى أجل كذا وكذا، ولا تسمِّي حائط بني فلان**» قلت: بلى، فبايعَني.

فأطلقت هميانِي[3]، فأعطيته ثمانين مثقالاً من ذهبٍ في تمرٍ معلوم إلى أجَل كذا وكذا.

فأعطاها الرَّجلَ، فقال: «**أغْدُ عليهم فأعِنْهُم بها**».

فقال زيد بن سعنة: فلمَّا كان قبل محلِّ الأجل بيومين أو ثلاث أتيته، فأخذتُ بمجامع قميصه وردائه، ونظرتُ إليه بوجهٍ غليظ، فقلت له: ألا تقضيني يا محمَّد حقِّي؟ فوالله ما عَلِمتكم بني عبد

---

(1) أخرجه البخاري في صحيحه: كتاب مناقب الأنصار، باب هجرة النبي ﷺ رقم (3906). وهو جزء من حديث طويل.

(2) أخرجه البخاري في صحيحه: كتاب الصلاة، باب هل تُنبَش قبور مشركي الجاهلية، رقم (428).

(3) ما يُجعل فيه النَّفَقَةُ، والهِمْيانُ شِدادُ السَّراويل. [لسان العرب لابن منظور، مادة: همي 364/15].

المطَّلب لَمُطُل، ولقد كان لي بمخالطتكم عِلم، ونظرتُ إلى عمر ﷺ وإذا عيناه تدوران في وجهه كالفلك المستدير، ثمَّ رماني ببصره، فقال: (يا عدوَّ الله، أتقول لرسول الله ﷺ ما أسمَع وتصنَع به ما أرى، فوالَّذي بعثه بالحقِّ، لولا ما أحاذر فوته لضربتُ بسيفي رأسَك)، ورسول الله ﷺ ينظر إلى عمر في سكون وتؤدَة، ثمَّ قال: «**يا عمر، أنا وهو كُنَّا أحوج إلى غير هذا: أن تأمرني بحسن الأداء، وتأمره بحسن التِّباعة، اذهب به –يا عمر– وأعْطه حقَّه، وزِدْهُ عشرين صاعاً من تمر مكان ما رُعْتَهُ**».

قال زيد: فذهب بي عمر ﷺ فأعطاني حقِّي، وزادني عشرين صاعاً من تمر، فقلت: ما هذه الزِّيادة يا عمر؟ فقال: أمرَني رسول الله ﷺ أنْ أزيدك مكان ما رُعْتُكَ.

قلت: وتعرفني يا عمر؟ قال: لا، مَن أنت؟ قلت: أنا زيد بن سعنة، قال: الحَبر؟! قلت: الحَبر، قال: فما دعاك أنْ فعلتَ برسول الله ﷺ ما فعلتَ، وقلتَ له ما قلتَ؟ قلتُ: يا عمر، لم تكن من علامات النُّبوَّة شيءٌ إلَّا وقد عرفته في وجه رسول الله ﷺ حين نظرتُ إليه، إلا اثنتين لم أختبرْهُما منه: (يَسبِق حِلمُه جَهْلَه، ولا يزيده الجهل عليه إلَّا حِلماً)، فقد أُختبِرتُهُمَا، فأُشهِدُك –يا عمر– أنِّي قد رضيت بالله ربَّاً، وبالإسلام ديناً، وبمحمَّد ﷺ نبيَّاً، وأُشهِدك أنَّ شَطرْ مالي –وإنِّي أكثرها مالاً– صدقة على أمَّة محمَّد ﷺ، فقال عمر ﷺ: أوْ على بعضهم، فإنَّك لا تسعهم، قلت: أوْ على بعضهم.

فرجَع عمر وزيد إلى رسول الله ﷺ فقال زيد: أشهَد أن لا إله إلا الله وأشهَد أنَّ محمَّداً عبده ورسوله. وآمَن به وصدَّقه وبايعه وشهِد معه مشاهد كثيرة، ثمَّ توفِّي زيد في غزوة تبوك مُقْبِلاً غيرَ مدبر. رحم الله زيداً[1].

8) دقة الحسابات والأمانة:

لهذا وضع التجار أموالهم عنده، وقد سُمِّي ﷺ بالأمين لأمانته التجارية وغيرها، فقد كان رسول الله ﷺ صادقاً في أخباره، وأميناً في معاملاته المالية، وكان من شدة ثقة قومه به وبأمانته يودِعون عنده ودائعهم وأماناتهم وذلك قبل البعثة وبعدها، وقد ترك ﷺ علياً ﷺ في مكة عند الهجرة لرد الودائع، حتَّى سموه بالصادق الأمين، ليس كما يزعم بعض الغربيين أن تسميته بالأمين نسبة لأمه آمنة.

(1) أخرجه البيهقي في دلائل النبوة [76/6]، والحاكم في المستدرك [375/5] وصحَّحه، والطبراني في المعجم الكبير [222/5]، وقال الهيثمي في مجمع الزوائد [433/8]: (رواه الطبراني، ورجاله ثقات).

جاء في السيرة الحلبية عند الحديث على اختلاف قريش على وضع الحجر الأسود في الكعبة: (فكان أول داخل منه رسول الله ﷺ، فلما رأوه قالوا: هذا الأمين، رضينا، هذا محمد؛ أي لأنهم كانوا يتحاكمون إليه في الجاهلية، لأنه كان لا يداري ولا يماري)(1).

وأخرج عبد الرزاق الصنعاني عن معمر، عن الزهري قال: (...ثم طفق ﷺ لا يزداد فيهم –أي في قومه– بمرِّ السنين إلا رضاً، حتى سموه "الأمين" قبل أن ينزل عليه الوحي، ثم طفقوا لا ينحرون جزوراً لبيع إلا دَرُوهُ فيدعو لهم فيها)(2).

ومن دقة الحسابات ما روي عن الفضل بن عبّاسٍ ﷺ قال: أتاني رسول الله ﷺ وهو يوعك وعكاً شديداً قد عصّب رأسه فقال: «**خذ بيدي يا فضل**». فأخذت بيده حتّى قعد على المنبر...، وقال: «**من قد كنت أخذت له مالاً فهذا مالي فليأخذ منه**». فقام رجلٌ فقال (يا رسول الله، إنّ لي عندك ثلاثة دراهم! فقال: «**أمّا أنا فلا أكذّب قائلاً، ولا نستحلف على يمينٍ، فيم كانت لك عندي؟**». قال: أما تذكر أنّه مرّ بك سائلٌ فأمرتني فأعطيتُه ثلاثة دراهم؟! قال: «**أعطه يا فضل**»(3).

9) لم يكن أجيراً، بل تاجراً ماهراً:

وفي سن الخامسة والعشرين خرج ﷺ تاجراً إلى الشام بمال خديجة ﷺ(4).

وفي هذا يظهر البعد الاقتصادي في حياة النَّبيِّ ﷺ في تطبيق المضاربة؛ لما لها من أهمّيَّة في تحريك عجلة الاقتصاد والتِقاء عَرَضِ العمل بعَرَضِ المال.

وعن حكيم بن حزام ﷺ أنه اشترى من رسول الله ﷺ بَزّاً من بَزِّ تِهامة بسوق حُبَاشَةَ، وقدم به مكة، فكان ذلك سبباً لإرسال خديجة له ﷺ مع عبدها ميسرة إلى سوق حُبَاشَةَ ليشتريا لها بَزّاً(5).

وهذا الدَّليل يُظهر أهمّيَّة العلاقات الاقتصاديَّة ودورها في تحريك الاقتصاد الشَّخصيِّ.

عن نفيسة بنت منبِّه –أخت يعلى بن منبِّه– قالت: (لما بلغ رسول الله ﷺ خمساً وعشرين سنة –وليس له بمكة اسم إلا الأمين لِمَا تكامل فيه من خصال الخير– قال له أبو طالب: يا ابن أخي،

---

(1) السيرة الحلبية [315/1].

(2) مصنف عبد الرزاق [5/ 319]، ودلائل النبوة للبيهقي [1/ 89].

(3) أخرجه الطبراني في المعجم الكبير [281/1]، والمعجم الأوسط: [104/3]، والبيهقي في السنن الكبرى [74/6]، والحديث يستأنس به وإن كان ضعيفاً.

(4) الرحيق المختوم للمباركفوري (ص69).

(5) السيرة الحلبية في سيرة الأمين المأمون للإمام علي بن برهان الدين الحلبي [223/1].

أنا رجل لا مال لي، وقد اشتدَّ الزمان علينا، وألحَّت علينا سنون منكرة، وليست لنا مادة ولا تِجارة، وهذه عيرُ قومك قد حضر خروجها إلى الشّام، وخديجة ابنة خويلد تبعث رجالاً من قومك في عيرٍ لها، فلو تعرَّضت لها.

وبَلَغَ خديجةَ ذلك، فأرسلت إليه، وأضعفت له ما كانت تعطي غيره)[1].

لكن رسول الله ﷺ التاجر الماهر لم يعرض نفسه، إنما انتظر طلبها، وقد استحقَّ النَّبيُّ ﷺ العمل مضارباً في مال خديجة ﵂ بسبب السُّمعة التِّجارية الحسَنة الَّتي كانت له، فقد كان يكسِب أكثر من غيره، وقد فعل ذلك بمال خديجة ﵂.

قال ابن إسحاق: (وكانت خديجة بنت خويلد امرأة تاجرة، ذات شرف ومال، تستأجر الرِّجال في مالها، وتضاربهم إياه بشيء تجعله لهم، وكانت قريش قوماً تجاراً.

فلما بلغها عن رسول الله ﷺ ما بلغها مِن صدق حديثه، وعظَم أمانته، وكرم أخلاقه، بعثتْ إليه، فعرضَتْ عليه أن يَخرُج في مال لها إلى الشام تاجراً، وتعطيه أفضل ما كانت تعطي غيره من التجار، مع غلام لها يقال له: ميسرة، فقبِله رسول الله ﷺ منها، وخرج في مالها ذلك، وخرج معه غلامُها ميسرة حتَّى قدم الشام، فنزل رسول الله ﷺ في ظل شجرة قريباً من صومعة راهب من الرهبان، فاطَّلع الراهب إلى ميسرة، فقال له: من هذا الرجل الذي نزل تحت هذه الشَّجرة؟ قال له ميسرة: هذا رجل من قريش من أهل الحرم، فقال له الراهب: ما نزل تحت هذه الشَّجرة قط إلا نبي!

ثُمَّ باع رسول الله ﷺ سلعتَه التي خرج بها، واشترى ما أراد أن يشتري، ثُمَّ أقبل قافلاً إلى مكة ومعه ميسرة، فكان ميسرة –فيما يزعمون– إذا كانت الهاجرة واشتد الحر، يرى ملكين يظلاَّنه ﷺ من الشمس وهو يسير على بعيره، فلما قدم مكة على خديجة بمالها، باعَت ما جاء به، فأضعَفَ أو قريب)[2]. ومهارته ﷺ في التِّجارة دليلُ حنكته وخبرته في هذا المضمار.

(ثُمَّ حضر رسول الله ﷺ سوق بصرى، فباع سلعته التي خرج بها واشترى، فكان بينه وبين رجل اختلاف في سلعة، فقال الرجل: احلِف باللاَّت والعُزَّى، فقال رسول الله ﷺ: ما حلفتُ بهما قطّ، فقال الرجل: القول قولُك!)[3].

---

(1) الطبقات الكبرى لابن سعد [156/1].

(2) سيرة ابن إسحاق (المبتدأ والمبعث والمغازي) للإمام محمد بن إسحاق بن يسار [59/2].

(3) السيرة الحلبية في سيرة الأمين المأمون [220/1]، سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد للصالحي الشامي [159/2 . 160].

قال ابن قيم الجوزية في زاد المعاد: (أجَّر رسول الله ﷺ نفسه قبل النبوة في رعاية الغنم، وأجَّر نفسه ﷺ من خديجة في سفره بمالها إلى الشام)[1].

10) نعم الشريك:

عَمِل النبي ﷺ في التجارة وهو في الثانية عشرة من عمره -وقيل في التاسعة-، وانتهز فرصة خروج عمه أبي طالب بتجارة إلى الشام، فخرج معه.

قال الطبري في تاريخه: (وقال هشام بن محمد: خرج أبو طالب برسول الله ﷺ إلى بصرى من أرض الشام وهو ابن تسع سنين)[2].

وقال أبو الحسن الماوردي: (خرج به ﷺ عمُّه أبو طالب إلى الشام في تجارة له وهو ابن تسع سنين)[3].

وذكر ابن سعد بإسناده عن داود بن الحصين: (أنه كان ابن ثنتي عشرة سنة)[4].

وقال ابن كثير في سيرته: (أسند الواقدي عن داود بن الحصين قالوا: لما بلغ رسول الله ﷺ اثنتي عشرة سنة خرج به عمه أبو طالب إلى الشام في العير التي خرج فيها للتجارة)[5].

وانتقل النبي ﷺ حين شبَّ من العمل في رعي الغنم إلى العمل في التجارة، فقد ورد أنه ﷺ كان يتَّجر مع السائب بن أبي السائب المخزومي.

روى الإمام أحمد عن مجاهد عَن مولاه السَّائِبِ بْنِ أَبِي السَّائِبِ أَنَّهُ كَانَ يُشَارِكُ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَبْلَ الإِسْلاَمِ فِي التِّجَارَةِ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الْفَتْحِ جَاءَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «**مَرْحَباً بِأَخِي وَشَرِيكِي، كَانَ لاَ يُدَارِي وَلاَ يُمَارِي، يَا سَائِبُ قَدْ كُنْتَ تَعْمَلُ أَعْمَالاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ لاَ تُقْبَلُ مِنْكَ، وَهِيَ الْيَوْمَ تُقْبَلُ مِنْكَ**»[6].

---

(1) زاد المعاد في هدي خير العباد لابن قيم الجوزية [161/1].

(2) تاريخ الطبري [33/2].

(3) ينظر: عيون الأثر [61/1].

(4) ينظر: طبقات ابن سعد [77/8].

(5) سيرة ابن كثير [247/1].

(6) أخرجه الإمام أحمد في مسنده من حديث السائب بن عبد الله، رقم (15444)، والطبراني في المعجم الكبير رقم (6485).

وفي رواية عن مُجاهد، عَنْ قَائِدِ السَّائِبِ عَنِ السَّائِبِ قَالَ: (أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَجَعَلُوا يُثْنُونَ عَلَيَّ وَيَذْكُرُونِي، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَنَا أَعْلَمُكُمْ»، يَعْنِي بِهِ، قُلْتُ: صَدَقْتَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، كُنْتَ شَرِيكِي فَنِعْمَ الشَّرِيكُ كُنْتَ، لاَ تُدَارِي وَلاَ تُمَارِي)[1].

قال العظيم آبادي: (قال الخطابي: يريد: لا تُخالف ولا تُمانع، وأصل الدرء الدفع، ومنه قوله: ﴿فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا﴾ [البقرة:72]، يصف النبي ﷺ بحسن الخلق والسهولة في المعاملة)[2].

* * *

جدول المحتويات

(**1**) أخرجه أبو داود في سننه، كتاب الأدب، باب في كراهية المراء، رقم (4836)، وابن ماجه في سننه، كتاب التجارات، باب الشركة والمضاربة، رقم (2287).

(**2**) عون المعبود شرح سنن أبي داود [125/13].

AHİLER PEYGAMBERLERİN VARİSLERİDİR: KÖKENLERİN KUTSALLIĞI KAPSAMINDA AHİLİĞİN NEBEVÎ REFERANSLARI

*Doç. Dr. Elnure Azizova**

ÖZET

Yaşamları dinin değer, ideal ve temel ilkelerinin somut davranışlara döküldüğü ve Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle inananlarca örnek alınmaları gereken peygamberlerin bir yolu olarak el emeğine dayalı çalışma, gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber'in üzerinde durduğu bir husustur. Sadece sıradan insanların değil, birer beşer olarak peygamberlerin de Allah'ın lütfu olan temiz ve helâl rızıklardan yararlanmalarını, güzel amel ve hareketlerde bulunmalarını isteyen Kur'ân, bazı peygamberlerin el emeğine işaret etmektedir. Kavminin ileri gelenlerinin kendisiyle alaylarına rağmen Rabbinin emriyle gemi yapımına devam eden Nûh, sekiz-on sene arasında bir süre Hz. Şu'ayb'ın yanında ücretli çoban olarak çalışan ve asasıyla davarlarına yaprak silken Hz. Mûsâ, kendisine zırh yapma sanatı öğretilen ve emeğinden övgüyle bahsedilen Dâvûd, Kur'ân'ın el emeğini methettiği peygamberlerdendir. Örnek insan ve hakiki mürşid olarak gönderilen peygamberlerin birçoğunun geçimini helâl yollardan kazanarak sağladığı hususu, onların çalışmalarından övgüyle bahseden Hz. Peygamber'in sözlerinde de vurgulanmaktadır. Peygamberlerin birçoğunun meslek sahibi olduğu ve bu mesleklerin kendilerine vahiy yoluyla tebliğ edildiği yönünde İslamî literatürdeki rivayetlerden de anlaşıldığı gibi, insanlığın umumî menfaatine hizmet eden ve medeniyetlerin temelini teşkil eden sanatların teşekkülü kutsal kitaplara ve dolayısıyla ilâhî menşee dayandırılmıştır. İnsanların birbirine muhtaç olarak yaratılmış olmaları dolayısıyla bir bakıma insanlığın doğuştan nâkıs olduğunu ileri süren bazı İslam alimleri, bu sebeple onların yaşamlarını kolaylaştıran ve insanüstü bir kaynaktan gelmesi zorunlu olan mesleklerin Allah tarafından öğretilmiş, yüksek bir makamdan vahyedilmiş veya

* Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü. Hazar Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Diller ve Kültürler Bölümü. Azerbaycam Milli Bilimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü, Bakü/Azerbaycan eazizova@khazar.org.

rüyada öğretilmiş olduğunu savunmaktadırlar. Benzer görüşler, genellikle insanlığın faydasına olan ilim ve sanatların vahiy kaynaklı olduğu ve peygamberler vasıtasıyla insanların hizmetine sunulduğu düşüncesinden hareketle nübüvvetin gerekliliğinin ispatı bağlamında İslâm düşünürlerince de savunulmuştur. Bu şekilde bir bakıma kökenlerinin kutsallığı düşüncesinden hareketle ilâhî menşeli görülen mesleklere saygınlık kazandırılarak müntesiplerinin sanatına olan bağlılığının ve saygısının arttırıldığı da söylenebilir. Bu araştırmada bireysel ve toplumsal ihtiyaçların temini ve ilahi nizamın korunmasını sağlama araçlarından biri olarak mesleklerin İslamî literatürdeki konumu araştırılmıştır. Gerek Kur'ân, gerekse hadislerden referansla bazı mesleklerin peygamberlerle ilişkilendirilmesi hususu üzerinde durulmuş, ayrıca Câhiliye dönemi Araplarının mesleklere karşı olumsuz tutumunun değiştirilerek dönüştürülmesinde Hz. Peygamber'in örnek ve uygulamalarından hareketle Ahiliğe referans oluşturacak nebevî söylem ve yaptırımlar incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: *ahilik, peygamberlerin meslekleri, kökenlerin kutsallığı*

GİRİŞ

İnsanî ihtiyaçların çeşitliliği ve ürünlerin hammaddeden kullanılabilir duruma dönüştürülünceye kadarki sürecin mürekkepliği, çalışma hayatı içinde uzmanlaşan grupların, bir diğer ifadeyle mesleklerin önemini ortaya çıkarmaktadır. İnsanın hayatı boyunca kullandığı bütün eşyaların yapılışını öğrenmesinin, hatta bunu başarabilse bile uygulayabilmesinin mümkün gözükmediğine dikkat çeken Şeybânî'nin, ideal bir toplum düzenini ifade eden "müminler bina gibidirler, birbirini ayakta tutarlar"[1] hadisiyle örneklendirdiği gibi, çeşitli mesleklerden insanların her birisinin bu ihtiyaçlardan birini karşılaması gerek kendisine, gerekse diğerlerine yarar sağlar ve böylece herkesin birbirine faydalı olduğu bir düzen kurulur.[2] Konuya benzer açıdan bakan Dımaşkî, her bir meslek erbabının sanatının icrasında kullandığı hammadde ve âlet-edevat bakımından bile diğer mesleklere bağımlı olduğunu, yani taş işçisinin marangoza, marangozun demirciye, demircinin madenciye ve bu şekilde devam eden meslekler silsilesine ihtiyacı olduğunu belirterek insanların ihtiyaç hiyerarşisini karşılamak için şehirler ve toplumlar oluşturduklarının altını çizmektedir.[3]

---

1 Buhârî, "Mezâlim", 5; Müslim, "Birr", 65; İbn Hanbel, *el-Müsned*, Kahire 1313, IV, 404-405.

2 Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb* (*Risâletân fi'l-kesb*'in içinde)(thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1417/1997, s. 163-164.

3 Dımaşkî, *el-İşâre ilâ mehâsini't-ticâre* (thk. Büşrâ Çorbacı), Kahire 1397/1977, s. 20-21.

İnsanın sadece en alt düzeydeki zarurî ihtiyaçlarını karşılamasının zorluğuna, bir lokma ekmeğin bile, ziraatçılıktan, değirmencilik, fırıncılık ve onların ihtiyaç duyduğu âlet-edevatın yapımcılarına kadar çeşitli iş kollarına ihtiyaç duyduğuna dikkat çeken Râgıb el-İsfahânî, yardımlaşmaları için insanların gruplar halinde yaşamasının zorunluluğunun altını çizmekte ve insanın medenî olarak yaratıldığını (الإنسان مدني بالطبع) savunmaktadır.[4] Yaratılış olarak zayıf halk edilmiş insanoğlunun[5] bütün hayvanlardan daha fazla ihtiyaç sahibi olduğunu, kendi türüne hayvandan daha fazla bağımlı olduğunu ileri sürerek insanoğlunun doğuştan medenî olduğu görüşünü paylaşan Mâverdî'nin (ö. 450/1058) de belirttiği gibi, bu özellikleri dolayısıyla insan kaçınılmaz olarak toplum ve cemiyetler halinde yaşamaya mahkumdur.[6]

İslam düşüncesinde "farzı-kifaye" olarak meslekler

Mesleklerin bir sosyal varlık olan insanın toplum hayatındaki yaşamını sürdürebilmesi için zorunluluğu dolayısıyladır ki, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Gazzâlî, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî gibi birçok İslâm âlimi, çeşitli mesleklerin her birisini İslâmî terimle *farz-ı kifâye* olarak nitelemişlerdir.[7] İnsanların çeşitli yeteneklerle donatılıp farklı maddî imkanlara sahip kılınması suretiyle hayatın çok yönlü gelişmesine imkan verildiğini söyleyen Râgıb el-İsfahânî de, bu gelişmeyi sağlayacak yönüyle çalışmanın mubah sayılmasına karşın, ilâhî düzene hizmeti dikkate alındığında vacip olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.[8] Gazzâlî'nin ifadeleriyle "Sanatla uğraşan veya ticaret yapan, farz-ı kifayelerden birini yerine getirmektedir. Çünkü bunlardan herhangi biri terk edildiği takdirde yaşam geriler, insanların çoğu helak olur. Bu sebeple insanların işlerinin nizama girmesi, ancak bütün insanların yardımlaşması ve her grubun çalışmasıyla cemiyetin hayatını desteklemesine bağlıdır."[9] Benzer görüşleri sergileyen Lebbûdî de, insanın uğraştığı sanatı veya mesleği terk etmesiyle yaşamın felce uğrayacağını, yine insanların tamamının aynı meslek dalıyla iştigal etmesinin bile, insanlığı helake götüreceğini söylemektedir.[10]

---

4 Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ila mekârımi'ş-şeri'a* (thk. Ebü'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1985, s. 374.
5 En-Nisâ 4/28.
6 Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (thk. Mustafa es-Sakkâ), Beyrut 1988, s. 196.
7 İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm* (thk. Seyyid b. Muhammed b. Ebû Sa'de), Riyad 1403/1983, s. 27.
8 Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 375-380.
9 Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, I-VI, Beyrut 1417/1997, II, 152.
10 İbn Lebbûdî, *Kitâbu Fazli'l-iktisâb ve ahkâmu'l-kesb ve âdâbu'l-ma'îşe* (*Risâletân fi'l-kesb*'in içinde) (thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1417/1997, s. 219.

İnsana has bir eylem olarak çalışma, her zaman bir ihtiyacın karşılanması ve eksikliğin giderilmesine yönelik uğraşı olmakla birlikte insanî ihtiyaçlar, sadece insanın diğer canlılarla önemli ölçüde ortaklık gösteren ve varlığını devam ettirmesi için gerekli olanların sağlanmasıyla sınırlı olmayıp, bunun ötesinde insana özgü varlık alanlarıyla bağlılıkta anlam kazanan eksikliklerdir. Bu çeşit ihtiyaçların karşılanmasında ise belli bir sınır bulunmadığı gibi, ihtiyaçlar birbirinin ufku olabilmekte ve biri diğerini doğurmakta, böylece "geçim için çalışma"nın anlamını değiştirebilmektedir.[11] Dolayısıyla insanları çalışmaya yönelten nedenler sadece fiziksel yaşamın devam ettirilebilmesi için yiyecek, giyinme ve barınma gibi fizyolojik dürtüler değil, bunun yanında kişisel değerini ortaya koymak suretiyle kendini gerçekleştirme, toplumsal beklenti veya topluma yararlı insan olma gibi sosyal güdülerdir.[12]

Çeşitli meslek dallarında faaliyette bulunmak suretiyle gerek kendi taleplerini karşılamak, gerekse toplumun diğer fertlerine yararlı olmak, insanlığın bekâsı söz konusu olduğunda dahi bir zorunluluktur. Dolayısıyla toplum düzeninin bozulmaması için farklı iş kollarında çalışmak, âlemin nizamı açısından gereklidir. Âlemin nizamıyla insanların kazanç sağlayarak hayatta kalabilmesi arasındaki paralelliğe dikkat çeken Şeybânî, çalışmanın terki durumunda dünyanın nizamının tahrip olacağını, bunun ise âlemin yaratılışındaki ilâhî hikmete muhalif bir durum olduğunu söylemektedir.[13]

Farklılıklardan doğan farklı meslekler

Farklılıkların esasen ihtilaf ve çatışma için değil, tanışma, kaynaşma ve birleşme amacıyla yaratılmış olduğunu[14] savunan İslâm düşünürleri, farklı sanat ve meslekleri de insanların birlikte yaşayarak yardımlaşması ve kaynaşması için bir sebep olarak görmüşlerdir. Bu konudaki görüşleri kendisinden sonraki düşünürlerde de etkisini gösteren Câhiz'ın belirttiği gibi: "İnsanlar toplumun ahengi, âlemin nizamı ve insanların maslahatı için farklı mesleklere güç yetirecek ve tabiatlarına uygun olacak şekilde halk edilmişlerdir. Aksi düşünüldüğünde herkes en iyisi olarak görülen bir meslek veya iş grubunu tercihe yönelir, hacamatçılık, baytarlık, kasaplık ve debbağlık gibi sanatlardan nefret ederdi. Fakat yaratılışı icabı her iş grubuna kendi mesleği sevdirilmiş ve bu konuda kolaylık sağlandığı içindir ki, bir dokumacı

---

11 Ayas, *Kur'an-ı Kerim'de Çalışma Kavramı Sosyolojik Bir Yaklaşım*, İzmir 1994, s. 8.

12 Macit, "Çalışmayla İlgili Tutumlar, Zihniyet ve Din", *EKEV*, IX/23 (Ankara 2005), s. 257.

13 Şeybânî, s. 100.

14 "Sizi birbirinizle tanışasınız diye milletler, kabileler halinde yarattık" (el-Hucurât 49/13) ayetinde de vurgulandığı gibi, farklılıklar tanışmanın sebebi olarak görülmüştür.

kendi meslektaşının meslekî hatasını gördüğünde onu "ey hacamatçı!" diye (bir bakıma aşağılayarak) ikaz eder, aynı zamanda bir hacamatçı da kendi meslektaşında gördüğü benzeri yanlışı "ey dokumacı!" diye başlayarak uyarır. Onlar sadece kendileri iştigal etmekle kalmayıp, aynı zamanda evlatlarını da kendi meslekleri üzere yetiştirerek bu mesleğin bekâsını sağlarlar."[15]

Farklılıkların ittifâk ve kaynaşma sebebi olarak insanların birleşmesi için yaratıldığını savunan Câhiz, dokumacılıktan ar edildiği durumda insanların üryan kalacağı, bina yapmanın zahmetinden kaçınıldığında herkesin evsiz-barksız kalacağı, tarımcılıktan kaçınıldığında yiyeceksiz kalınacağından Allah'ın insanlara mesleklerini sevdirmek suretiyle onların ikrah etmeksizin mesleklerine devam etmesini sağladığını belirtmektedir.[16] Bu konuda Câhiz'in düşüncelerini paylaşan Râgıb el-İsfahânî de, insanların farklı mesleklere güç yetirecek ve tabiatlarına uygun olacak şekilde yaratıldığını ve bunun aksi düşünüldüğünde, insanların tamamının onunla iftihar etmeleri için sanatların en güzelini seçmiş olacaklarını, oysa meslek ve sanattaki farklılık ve ihtilafın, insanların birbirleriyle kaynaşmalarını, birleşmelerini ve toplum oluşturmalarını sağladığını ifade etmektedir.[17] Ümmetin ihtilafının rahmet olduğuna dair Hz. Peygamber'e nisbet edilen sözleri sanat ve mesleklerdeki çeşitlilik olarak yorumlayan İslâm âlimleri, böyle bir "ihtilafın" insan hayatını farklı yönlerden kolaylaştırıcılığı için rahmet olduğunu savunmuşlardır.[18]

Yaratılış itibariyle farklı melekelere sahip olan insanların meslek yelpazesinin sınırlarını belirleyen önemli bir unsur, hayatın bütün alanlarında olduğu gibi iş hayatında da yapılması din tarafından yasaklanan davranışlar olarak haramların gözetilmesidir. "Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "bu helâldir, şu da haramdır" demeyin"[19] ayetiyle sınırlarının Allah tarafından çizildiği belirtilen bu yasaklar çerçevesinde İslâm, kendisinden önce kazanç yolu olarak görülen bazı mesleklerle iştigali yasaklamış, diğer bir kısmına ise sınırlamalar ve düzenlemeler getirmiştir. Toplumsal ahlâkı zedelediği ve iktisadî bozulmalara yol açtığı için fuhuş[20], faizcilik[21] ve kumar[22] gibi bizzat kazanç yolu olarak görülen bazı faaliyetler yasaklandığı gibi, tü-

---

15 Câhiz, "Hücecu'n-nübüvve", *Resâilu Câhiz* (thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn), I-IV, Kahire 1979, III, 242.

16 Câhiz, "Hücecu'n-nübüvve", *Resâil*, III, 242-243.

17 Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 375-376.

18 Gazzâlî, *İhyâ*, II, 152; Hubeyşî, *el-Bereke fî fazli's-sa'yi ve'l-hareke*, Beyrut 1986, s. 7; İbn Lebbûdî, s. 219.

19 En-Nahl, 16/116.

20 En-Nûr 33. Fuhşun bir kazanç yolu olarak yasaklandığına dair Hz. Peygamber'in hadisleri için bk. Buhârî, "Buyû", 113; "İcâre", 20; Müslim, "Musâkât", 40-41.

21 En-Nisâ 4/161; er-Rûm 30/39.

22 El-Mâide 5/90.

ketimi dinen haram telakkî edilen şarap[23], domuz eti, ölmüş hayvan ve kan[24] gibi maddelerin üretim veya pazarlanarak kâr elde edilmesi de yasaklanmıştır. Kural olarak bizzat kendisi haram olan veya harama götüren her işin meslek edinilmesi yasaklanmış, ilgili kısımlarda ayrıntıları üzerinde durulacağı gibi, bazı mesleklere tüketicinin olduğu kadar üreticinin de haklarını koruyan düzenlemeler getirilmiş, aldatma, ihtikâr, tefecilik ve sahtekârlık gibi haksız kazanç yollarının önü kapatılmıştır.[25]

1. Meslek eğitiminin önemi: İslami terim olarak "çalışma ilmi" (*ilmü'l-kesb*)

İslâm düşüncesinde helâl kazanç yolları ve ilkelerinin belirlenmesi amacıyla müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu konuda ilk müelliflerden Hanefî fakihi Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Kesb*'i[26] başta olmak üzere, İbn Ebu'd-Dünyâ'nın (ö. 281/894) *Islâhu'l-mâl*, Lebbûdî'nin (ö. 9./15.yüzyıl) *Fazlu'l-iktisâb ve ahkâkü'l-kesb ve âdâbü'l-ma'îşe*, Hubeyşî'nin (ö. 782/1380) *el-Bereke fi fazli's-sa'yi ve'l-hareke* ve Dımaşkî'nin (ö. 6./12. yüzyıl) *el-İşâre ilâ mehâsini't-ticâre* isimli eserleri kaydedilebilir. Hz. Peygamber'in konuyla ilgili uygulamaları, genelde İslâm'da çalışma hayatı ve mesleklerin önemiyle ilgili Kur'ân-ı Kerîm ve hadislere dayanılarak tasnif edilmiş bu eserler, insanoğlunun bir beşer olarak tabiî ve ferdî ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmanın ötesinde, bir Müslüman olarak İslâm'ın "insan" anlayışı doğrultusunda alemin nizamı, toplumsal menfaat ve kendi şahsiyetini geliştirmek uğruna çalışarak kazanç sağlamak zorunda olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Genel anlamda ilme verdiği değer olarak da yorumlanabilen "bilenlerle bilmeyenleri eşit görmeyen"[27] prensibiyle İslâm, çalışarak kazanç elde eden

---

[23] El-Mâide 5/90.

[24] El-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; en-Nahl 16/115.

[25] Meslek ve sanatların icrasında zikredilen yolsuzlukların denetlenmesi, ayrıca tüketicinin olduğu kadar üreticinin de haklarının gözetilmesine yönelik sosyo-ekonomik bir kurum olarak daha Hz. Peygamber'in yaşarken çarşıları denetlemek üzere görevlendirilmiş bazı sahabîlerle prototipi oluşturulmuş *hisbe* müessesesi sayesinde kalitesiz üretim, hatalı ölçüm, kötü işçilik ve hilekarlığın önü alınmaya çalışılmıştır. Muhtesiplerin görevleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (thk. Mustafa es-Sakkâ), Beyrut 1988, s. 64-183; Şeyzerî, *Nihayetü'r-rütbe fî tâlibi'l-hisbe* (thk. Muhammed Mustafa Ziyâde), Kahire 1936, s. 6-20; İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 18 vd. Ayrıca bk. Kallek, *Asr-ı Saâdette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul 1997, s. 189-212.

[26] İslam düşüncesinde kazanç konusunda bilinen ilk eser olan *el-Kesb*, Şeybânî'nin telifine en son başladığı, fakat tamamlamaya ömrü yetmediği eseridir. Günümüze ulaşan el-Kesb, Serahsî'nin Şeybânî'nin eseri üzerine yazdığı şerhtir ve el-Mebsût eserinde "Kitâbü'l-Kesb" başlığı altında bulunmaktadır. Risâletân fi'l-kesb ismiyle Süheyl Zekkâr tarafından neşredilmiş (Beyrut 1417/1997, s. 35-132) bu eserin Serahsî'nin şerhiyle birlikte çeşitli baskıları yapılmıştır.

[27] ez-Zümer 39/9.

ferdin, sadece kendi çıkarlarını değil, toplumsal menfaati de göz önünde bulunduracak kadar işinde ehliyet ve liyakat sahibi olmasını istemektedir. Bu esas üzerine İslâm âlimleri "farz-ı kifâye" olarak gördükleri her bir meslekle uğraşanlara, bu mesleğin ilmine vakıf olmayı şart koşmuş ve İslâmî literatürde meslek bilgisi ve ehliyeti anlamına gelen "çalışma ilmi" (*'ilmu'l-kesb*) kavramı geliştirilmiştir. İlmin elde edilmesinin her Müslümana farz olduğunu[28] söyleyen Gazzâlî'ye göre, çalışan her Müslümanın muhtaç olduğu çalışma ilmi vardır ve bu ilmi öğrenmesi farzdır. Çünkü ancak çalıştığı iş kolunun ilmini bilen bir kişi muameledeki bozucu unsurlara vâkıf olarak onlardan sakınabilir.[29] *'İlmu'l-kesb*in çalışan her Müslümana farz olduğu görüşünü paylaşan İbn Lebbûdî, Hz. Ömer'in çarşıda dolaşırken meslek sahiplerine söylediği "işinde uzman olmayanlar bizim çarşımızda oturamaz"[30] sözlerini aktarmaktadır.[31] Konuyu tâcir örneğinde açıklayan Dımaşkî, ticaretle iştigal edenlerin malın tartılması, ölçülmesi, uzunluk veya diğer ölçü birimlerine göre değerlendirilmesi gibi hususlara vâkıf olması, ayrıca kâr artırma hususunda ölçülü davranma gibi hususları da bilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.[32] Bir Müslümanın özellikleri olarak zikredilen dilinden ve elinden selamette olma[33], her bir çalışan Müslümanın mesleğiyle ilgili bilgi ve bu bilgiye dayanarak kötü mal ve hizmet üretmeden, işini insanlara maddî ve manevî herhangi bir zarar vermeden, onların faydasına gerçekleştirmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.[34]

2. Mesleklerin kutsal kökenleri–peygamber zanaatı olarak meslekler

El emeğine dayalı çalışmanın önemine katkıda bulunması açısından, yaşamları dinin değer, ideal ve temel ilkelerinin somut davranışlara döküldüğü ve Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle inananlarca örnek alınmaları gereken peygamberlerin[35] bir yolu olduğu gerek Kur'ân ve Hz. Peygamber, gerekse buna dayalı çalışarak kazanmanın önemini savunan İslâm âlimlerince vurgulanan bir husustur.[36] Sadece sıradan insanların değil, birer beşer olarak

---

28 Hz. Peygamber'in bu konudaki hadisi için bk. İbn Mâce, "Mukaddime", 17; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* (thk. Hamdi Abdülmecid Selefî), I-XXV, Beyrut t.y, X, 195.

29 Gazzâlî, *İhyâ*, II, 127.

30 Tirmizî, "Vitir", 21.

31 İbn Lebbûdî, s. 149.

32 Dımaşkî, s. 66-68.

33 Hz. Peygamber'in bu hadisi için bk. Buhârî, "İman", 4-5; Müslim, "İman", 64-65; Ebû Dâvud, "Cihâd", 2.

34 Kılıç, "İslâm ve Çalışma Üzerine Felsefî Bir Değerlendirme", *AÜİFD*, XLI (Ankara 2000), s. 133.

35 el-En'âm 6/90.

36 Bu görüşün ilk savunucularından olması hasebiyle bk. Câhiz, "Medhu't-ticâre ve zemmu 'ameli's-sultân", *Resâil*, III, 257.

peygamberlerin de Allah'ın lütfu olan temiz ve helâl rızıklardan yararlanmalarını, güzel amel ve hareketlerde bulunmalarını isteyen Kur'ân[37], bazı peygamberlerin el emeğine işaret etmektedir. Kavminin ileri gelenlerinin kendisiyle alaylarına rağmen Rabbinin emriyle gemi yapımına devam eden Nûh[38], sekiz-on sene arasında bir süre Hz. Şu'ayb'ın yanında ücretli çoban olarak çalışan[39] ve asasıyla davarlarına yaprak silken Hz. Mûsâ[40], kendisine zırh yapma sanatı öğretilen ve emeğinden övgüyle bahsedilen Dâvûd[41], Kur'ân'ın el emeğini methettiği peygamberlerdendir.

Örnek insan ve hakiki mürşid olarak gönderilen peygamberlerin birçoğunun geçimini helâl yollardan kazanarak sağladığı hususu, onların çalışmalarından övgüyle bahseden Hz. Peygamber'in sözlerinde de vurgulanmaktadır. "Hiçbir kimsenin el emeğinden daha faydalı bir kazanç yemediğini" söyleyen Resûlullah'ın, Davud peygamberin de elinin emeğinden yediği[42] ve kendisinin de aralarında bulunduğu pek çok peygamberin çobanlıkla iştigal etmiş olduğuna dair sözleri[43] bu bağlamda zikredilebilir.

İslâmî literatürün çalışarak kazanmanın önemi üzerine kaleme alınmış *Kesb*, *İktisâb* ve *Mekâsib* türü eserlerinde de, peygamberlerin el emeğine değer verdikleri ve birer meslek sahibi oldukları, çalışmayı teşvik edici unsurlar olarak üzerinde durulan hususlardır. Kazanmanın, örnek alınmaları istenen peygamberlerin yolu olduğunu[44] söyleyen Şeybânî, insanların ilk atası olan Hz. Âdem'in aynı zamanda ilk defa geçimi için çalışan ve ilk kez tarımla iştigal eden kişi olduğunu, Hz. Nûh'un marangoz, Hz. İdrîs'in terzi, Hz. İbrâhim'in manifaturacı, Hz. Dâvud'un zırh yapımcısı, Hz. Süleyman'ın hasır sepet yapımcısı, Zekeriya peygamberin marangoz olduğuna, Hz. İsâ'nın ise annesinin eğirdiği iplikleri satmakla geçindiğinden bahsetmektedir.[45] Hz. Âdem'in çiftçi ve dokumacı, Hz. İdrîs'in terzi ve hattat, Hz. Nûh ve Hz. Zekeriya'nın marangoz, Hûd ve Sâlih peygamberlerin tâcir, Hz. İbrâhim'in ziraatçı, Hz. Eyyûb'ün ziraatçı, Hz. Dâvud'un demirci, Hz. Süleyman'ın sepet yapımcısı, Hz. Mûsâ, Hz. Şuayb ve Hz. Muhammed'in çobanlıkla iştigal ettiği şeklinde meslek sahibi peygamberlerin listesini daha da genişleten Hubeyşî'nin[46] ve yine çalışarak

---

37 el-Mu'minûn 23/51.
38 Hûd 11/37-38.
39 el-Kasas 28/26-27.
40 Tâhâ 20/18.
41 el-Enbiyâ 21/80; Sebe' 34/10.
42 Buhârî, "Buyû" 15; İbn Hanbel, II, 314.
43 Buhârî, "İcâre", 2; Buhârî, "İcâre", 2.
44 El-En'âm, 90.
45 Şeybânî, s. 74-78.
46 Hubeyşî, s. 6.

geçimlerini sağlayan örnek kişiler olarak peygamberlerin mesleklerini tâdat eden Mevsilî'nin[47] bu konudaki rivayetlerinde de, peygamberler çalışarak kazanç sağlayan şahıslar olarak örnek gösterilmektedir.

Hz. İsâ örneğinde peygamberlerin kazanç elde etmekle nafile ibadete karşı tutumunu, ibadet-çalışma arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından aşağıdaki rivayet zikredilmeye değer: "Hz. İsâ bir gün ibadetle meşgul olan bir şahsın yanından geçer ve ne yaptığı sorar. Bunun üzerine kişi, ibadet ettiğini bildirir. Hz. İsa aynı kişiye geçimini nasıl sağladığını sorunca geçiminin kardeşi tarafından sağlandığı cevabını alır. Bunun üzerine nafile ibadetle iştigal eden bu şahsı değil, onun ve ailesinin geçimini kazanan kardeşinin emeğini takdir ederek: "Asıl ibadet eden kardeşindir" şeklinde cevap verir.[48] Yine demircilik ve zırh yapımı sanatına vakıf bir peygamber olarak bilinen Hz. Dâvud'un bu sanatı, geçimini devlet hazinesinden karşıladığı için Cebrâil (a.s.) tarafından kınanması üzerine Allah'tan kendisine bir sanat öğretmesini istediği ve kendisine vahiy yoluyla öğretilen bu meslekle geçimini sağlamaya başladığına dair rivayet[49], peygamberlerin çalışma ve meslek sahibi olmaya verdikleri önem bağlamında aktarılan haberlerdendir.

Peygamberlerin birçoğunun meslek sahibi olduğu ve bu mesleklerin kendilerine vahiy yoluyla tebliğ edildiği yönündeki rivayetlerden de anlaşıldığı gibi, insanlığın umumî menfaatine hizmet eden ve medeniyetlerin temelini teşkil eden sanatların teşekkülü kutsal kitaplara ve dolayısıyla ilâhî menşee dayandırılmıştır.[50] İnsanların birbirine muhtaç olarak yaratılmış olmaları dolayısıyla bir bakıma insanlığın doğuştan nâkıs olduğunu ileri süren Râgıb el-İsfahânî, bu sebeple onların yaşamlarını kolaylaştıran ve insanüstü bir kaynaktan gelmesi zorunlu olan mesleklerin Allah tarafından öğretilmiş, yüksek bir makamdan vahyedilmiş veya rüyada öğretilmiş olduğunu savunmaktadır.[51] Benzer görüşler, genellikle insanlığın faydasına olan ilim ve sanatların vahiy kaynaklı olduğu ve peygamberler vasıtasıyla insanların hizmetine sunulduğu düşüncesinden hareketle nübüvvetin gerekliliğinin is-

---

47 Mevsılî, IV, 451-452.

48 Gazzâlî, *İhyâ*, II, 124.

49 Şeybani, s. 77; İbn Lebbûdî, s. 141.

50 Meselâ insanlığa faydasından dolayı çekiç, körük ve örs gibi demircilik âlet edevatı mucizevî addedilerek kutsal alana nisbet edilmiştir. Bk. Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*, s. 30. Tevrat'ta "tunç ve demir, bütün keskin âletleri döven" şahsın Tubal-kaini olduğu belirtilmektedir. Bk. Tekvin 4/22. Benzer düşüncenin İslâm literatüründeki karşılığı için krş. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsân Abbas), I-IX, Beyrut 1968, I, 35; Taberî, *Târihü't-Taberi : Târihü'r-rusül ve'l-mülûk* (thk. Ebu'l-Fazl İbrahim), I-XI, Beyrut t.y., I, 128, 130).

51 Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 387.

patı bağlamında İslâm düşünürlerince de savunulmuştur.[52] Bu şekilde bir bakıma kökenlerinin kutsallığı düşüncesinden hareketle ilâhî menşeli görülen mesleklere saygınlık kazandırılarak müntesiplerinin sanatına olan bağlılığının ve saygısının arttırıldığı da söylenebilir.[53]

5. Cahiliye'den İslam'a toplumunun mesleklere bakışını değiştiren nebevî referanslar

İlahi vahyin tebliğcileri ve kendilerine uyulması istenen örnek şahsiyetler olmalarının yanında beşer olma vasfıyla "beslenme ihtiyacını karşılayan ve çarşılarda dolaşan"[54] peygamberlerin sanat ve meslekleriyle ilgili kaynaklardaki malzemenin değerlendirilmesinin ardından, çalışarak kazanma veya geçimini sağlamak için meslek edinmeye yönelik Hz. Peygamber'in tutum ve davranışlarıyla ilgili İslâm literatüründeki verilerin irdelenmesinde, İslâm'ın çalışmaya karşı tutumunun anlaşılmasına yönelik bütüncül bir yaklaşımın sağlanması açısından fayda vardır.

Geçimini temin için çalışarak kazanç sağlama söz konusu olunca, risâletle görevlendirilmeden önce çobanlık ve ticaretle iştigal etmiş Resûlullâh, peygamberler ve şehitlerle beraber haşrolunacağı müjdesini verdiği dürüst tâcir mertebesine[55] ulaşmanın örneğini yaşayarak göstermiş ve henüz dosdoğru olmayı emreden[56] Kur'ân ayetlerinin nâzil olmadığı o günlerde örnek iş ahlâkı sergilemiştir. Doğru sözlü, güvenilir ve güzel ahlaklı bir tâcir olarak ünü tüccâr hemşehrileri arasında yayılan Resûlullâh'ın bu üstün meziyetlerinden dolayı müstakbel hanımı Hz. Hatice kendisine o zamana kadarki ücretli tâcirlere teklif etmediği kadar yüksek ücretle kendisiyle çalışmayı önermiştir.[57] Yine nübüvvetinden önce Hz. Peygamber'le ticarî ortak olduğu aktarılan Sâib b. Ebû Sâib, ticarî ortak olarak Resûlullâh'ın tartışmayan, cidalleşmeyen ve husûmet gözetmeyen kişiliğinden bahsederken[58], bir bakıma onun ileride tebliğini üstleneceği dinin ahlâk ilkelerine uygun davranış örneğini sergilediğini anlatmaktadır.

---

[52] Meselâ bk. Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (thk. Bekir Topaloğlu) s. 276-277; Nesefî, *Tebsıratu'l-edille* (thk. Claude Salame), I, 473-474.

[53] Hz. Âdem-tarımcılık örneğinde bu görüşü destekleyen rivayet için bk. Hubeyşî, s. 7-8.

[54] El-Furkân 25/20.

[55] İbn Mâce, "Ticârât", 1.

[56] Hûd 11/112.

[57] Bk. İbn İshâk, *Sîretu İbn İshâk: Kitâbu'l-mübteda ve'l-meb'as ve'l-meğâzî* (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1401/1981, s. 59; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (thk. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), Dımaşk-Beyrut 1424/2003, s. 178-179; Taberî, *Târih,* II, 280.

[58] Şeybânî, s. 79; İbn Hanbel, III, 425; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, VII, 140.

Hz. Peygamber İslâm'ın öğütlediği adâlet, dürüstlük, güvenilirlik ve sadakat gibi üstün ahlâkî değerlere, risâletle görevlendirildikten sonra daha derinden sarılarak hayatına uygulamış, en iyi şekilde temsil etmiş ve bunlara aykırı olan özelliklerini gördüğü Müslümanları uyarmıştır. Bir gün çarşıda dolaşırken bir buğday yığınının önünden geçen ve görünüşü hoşuna giden buğdaylara bakmak için elini kabın içine daldırınca alt kısımlardaki ıslaklığı fark eden Resûlullâh, bunun sebebi olarak yağmurdan ıslanmış olabileceğini söyleyen mal sahibinden insanları yanıltmaması için ıslak buğdayı müşterilerin görebileceği şekilde sergilemesini istemiştir. "Bizi aldatan bizden değildir"[59] diyen Resûlullâh, ticaretle iştigal eden Müslümanların uyması gereken başlıca ahlâk kuralı olarak dürüstlükten taviz vermemelerinin tebliğini yapmıştır.

Hz. Peygamber kendisinin, ailesinin, toplumun menfaat ve refahı için el emeğiyle alın teri dökerek kazanç elde eden Müslümanın çalışmasını, Allah için cihad etmenin de aralarında bulunduğu ibadet derecesine çıkararak yüksek değer atfetmiştir. İnsanoğlunun yediği en temiz ve faydalı rızkın kendi el emeğiyle kazandığı rızık olduğunu[60] belirterek el emeğinin değerini vurgulayan Resûlullâh, ailesinin geçimini temin etmek ve yoksullara yardımda bulunmak için çalışan kişiyi Allah yolunda savaşan ve geceleri ibadet edip gündüzleri oruç tutan kimseye eşit olarak görmüştür.[61] Yine ashabın güçlü-kuvvetli bir genç için, "keşke gücü ve kuvvetiyle Allah yolunda cihad etseydi" şeklindeki sözlerine karşılık, insanlara muhtaç olmamak, dilenmemek, küçük çocuklarına ve ihtiyar anne-babasına bakmak için çalıştığı sürece o gencin Allah yolunda olduğunu söyleyerek[62] çalışmanın faziletini cihada eşdeğer görmüştür. Bir defasında sahabîlerden Sa'd b. Mu'âz ile tokalaşırken ellerindeki nasır ve kabarıklar dikkatini çeken Hz. Peygamber'in, bunun sebebini sorduğunda "ailemin geçimi için hurmalıkta bel ve çapayla uğraşıyorum" cevabı karşısında "işte Allah'ın sevdiği iki el" diyerek Sa'd'ın ellerini öpmesi[63], onun çalışmaya verdiği değeri göstermeye yeter.

Çoğunluğu ticaretle iştigal eden sakinlerinin, genellikle toplumun sosyo-ekonomik olarak alt tabakasından kişilerin ve kölelerin uğraşısı olan el emeğine dayalı meslekleri küçümsediği bir şehirde doğup büyüyen Hz. Peygamber'in, helâl yollardan olduğu sürece kişinin hangi meslekte olursa olsun çalışarak kazanmasına verdiği değer, içinden çıktığı toplumun bu hu-

---

59 Bk. Buhârî, *Târih*, VIII, 227; İbn Hanbel, III, 466; Hâkim en-Nîsabûrî, II, 10.
60 Bk. Buhârî, "Buyû", 15; Dârimî, "Buyû", 6; İbn Mâce, "Ticârât, 1; Hallâl, s. 27.
61 Buhârî, "Nafakât" 1; Müslim, "Zühd", 41; Tirmizî, "Birr", 44; Nesâî, "Zekât", 78.
62 Bk. Beyhakî, VII, 479; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XIX, 129; İbn Lebbûdî, s. 129.
63 Şeybânî, s. 72-73.

sustaki genel kanaatine tamamen zıt karakter taşımaktadır. Hz. Peygamber sadece helâl yoldan çalışarak kazanç elde etmenin değerini tebliğle kalmamış, aynı zamanda Müslümanların geçimlerini temin etmelerinin kalıcı bir yolu olarak meslek ve sanat sahibi olmalarını öğütlemiştir. Allah'ın sevdiği Müslümanın sanat sahibi (المُحْتَرِف) Müslüman olduğuna dair sözleriyle bunu vurgulamıştır.[64] Birisinin zahit ve muttaki sıfatlarından övgüyle bahsedilirken "keşke o zatın bir mesleği de olsaydı"[65] diye o şahsın övgüye değer kişiliğini tamamlayıcı yönlerinden biri olarak meslek sahibi olmanın önemine dikkat çeken Hz. Peygamber, fakirliğe karşı güvence olması açısından da sanat sahibi olmayı teşvik etmiştir.[66]

Herhangi bir meslek sahibi olmayıp geçim sıkıntısı çekenleri, sermayesinin yettiği kadarıyla ve yapabileceği en basitinden başlamak suretiyle çalışma hayatına atılması konusunda teşvik eden Resûlullâh, kendisinden sadaka isteyen bir sahabînin evinden getirttiği eşyayı açık arttırma ile sattırmış ve bedeline bir balta satın aldırarak kişinin odun toplayıp satmakla hayatını kazanmasına bilfiil yardımcı olmuştur.[67] Kişinin kimseye muhtaç olmaması için sırtına ip alıp da odun taşıyarak kazanç sağlamasının, birisine giderek verilsin veya verilmesin sadaka istemesinden daha faziletli bir davranış olduğunu söyleyen Hz. Peygamber[68], meslek farkı gözetmeksizin insanlığın faydasına olan bütün meşru kazanç kapılarını açık tutmuştur.

SONUÇ

Toplum nizamının korunması ve insanî ihtiyaçların karşılanmasında önemli rolü bulunan meslekler, İslamî literatürde inançtan ibadete, ahlaktan felsefeye kadar geniş alanda üzerinde durulan bir konu olmuştur. Gerek Kurân, gerekse Sünne'de örnek alınması istenen peygamberlerin meslek sahibi oldukları, geçimlerini helâl yollardan kazanarak sağladıkları yönünde bilgiler bulunmakta ve meslekler, peygamberlerin yolu olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda Hz. Adem'den itibaren Hz. Nuh, Hz. İdris, Hz. İbrahim,

---

64 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XII, 308; İbn Ebu'd-Dünyâ, *Islâhu'l-mâl*, s. 239; Hubeyşî, s. 6; İbn Lebbûdî, s. 142.

65 İbn Ebu'd-Dünyâ, *Islâhu'l-mâl*, s. 240.

66 Mevsılî, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-muhtar* (thk. Ali Abdülhamid Ebü'l-Hayr, Muhammed Vehbi Süleyman), I-V, Beyrut 1419/1998, IV, 454. Benzer bir ifade için bk. Dımaşkî, *el-İşâre ilâ mehâsini't-ticâre*, s. 63. Kişinin şahsiyetini oluşturan değerlerden birisi olarak bir meslek edinmesinin, Hz. Ömer tarafından da önemsendiği, ilk görüşte beğendiği birisinin mesleğini sorduğunda, kendisine meslek sahibi olmadığı söylendiğinde: "Şimdi gözümden düştü." diyerek tepki gösterdiği rivayet edilmektedir. Bk. Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 380.

67 Bk. Ebû Dâvûd, "Zekât", 26; İbn Mâce, "Ticârât", 25.

68 Bk. Mâlik, "Sadaka", 10; Buhârî, "Zekât", 50; Müslim, "Zekât", 106; Tirmizî, "Zekât", 38.

Hz. Eyyûb, Hz. Şuayb, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed, meslek sahibi olduğu bildirilen peygamberler listesinde gösterilerek meslekler teşvik edilmektedir. Diğer taraftan, bazı peygamberlerin geçimini kendi kazancından sağlaması amacıyla kendisine vahiy yoluyla sanatı öğredildiği yönündeki rivayetlerle, insanlığa faydasından dolayı mesleklerin kutsal kökeni vurgulanmaktadır.

Toplumsal yararı vurgulanarak mesleklerin teşvik edildiği İslamî literatürde "kesb" edebiyatının önemli rolü bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in konuyla ilgili uygulamaları, genelde İslam'da mesleklerin önemiyle ilgili Kurân ve hadislere dayanılarak tasnif edilmiş bu eserler, insanoğlunun bir beşer olarak tabiî ve ferdî ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmanın ötesinde, bir müslüman olarak İslam'ın "insan" anlayışı doğrultusunda alemin nizamı, toplumsal menfaat ve kendi şahsiyetini geliştirmek uğruna çalışmak zorunda olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda İslam alimleri "farz-ı kifâye" olarak gördükleri her bir meslekle uğraşanlara, bu mesleğin ilmine vakaf olmayı şart koşmuş ve İslamî literatürde meslek bilgisi ve ehliyeti anlamına gelen "çalışma ilmi" (*'ilmu'l-kesb*) kavramı geliştirilmiştir.

Son olarak meslekleri toplumun sosyo-ekonomik olarak alt tabakasından kişilerin ve kölelerin uğraşısı olarak küçümseyen Câhiliye dönemi toplumunu değiştirerek dönüştürmede Hz. Peygamber'in mesleklere yönelik tutum ve davranışlarının önemli rolü bulunduğu tespit edilmiştir. Risâletle görevlendirilmeden önce çobanlık ve ticaret gibi mesleklerle iştigal etmiş Hz. Peygamber'in, kendisinin, ailesinin, toplumun menfaat ve refahı için gerekli çalışmanın faziletini cihada eşdeğer olarak görmesi, İslam toplumunda sanat sahibi olmayı teşvik edici özellik arzetmiş, zamanla dini, içtimai ve ekonomik hayatta önemli rol oynayan Fütüvvet ve Ahilik gibi kurumların teşekkülüne referans olmuştur.

KAYNAKÇA

Ayas, M. Rami, *Kur'an-ı Kerim'de Çalışma Kavramı Sosyolojik Bir Yaklaşım*, İzmir 1994.

Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî (ö. 255/869), *Resâilu Câhiz* (thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn), I-IV, Kahire 1979. "Hücecü'n-nübüvve", III, 223-281; "Medhu't-ticâre ve zemmu 'ameli's-sultân", IV, 252-258.

Dımaşkî, Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Ali (ö. 6./12. yüzyıl), *el-İşâre ilâ mehâsini't-ticâre* (thk. Büşrâ Çorbacı), Kahire 1397/1977.

Eliade, Mircea, *Demirciler ve Simyacılar* (trc. Mehmet Emin Özcan), İstanbul 2003.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Huccetülislâm Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, I-VI, Beyrut 1417/1997.

Hubeyşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer el-Vessabî (ö. 782/1380), *el-Bereke fî fazli's-sa'yi ve'l-hareke*, Beyrut 1986.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelîk (ö. 213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (thk. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), Dımaşk-Beyrut 1424/2003.

İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesâr (ö. 150/767), *Sîretu İbn İshâk: Kitâbu'l-mübteda ve'l-meb'as ve'l-meğâzî* (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1401/1981.

İbn Lebbûdî, Alâuddîn Ali (ö. IX./XV.yüzyıl), *Kitâbu Fazli'l-iktisâb ve ahkâmu'l-kesb ve âdâbu'l-ma'îşe* (*Risâletân fi'l-kesb*'in içinde) (thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1417/1997.

İbn Sa'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsân Abbas), I-IX, Beyrut 1968.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (ö. 728/1328), *el-Hisbe fî'l-İslâm* (thk. Seyyid b. Muhammed b. Ebû Sa'de), Riyad 1403/1983.

Kallek, Recep, *Asr-ı Saâdette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul 1997.

Kılıç, Ünal, "İslâm ve Çalışma Üzerine Felsefî Bir Değerlendirme", *AÜİFD*, XLI (Ankara 2000).

Macit, Mustafa, "Çalışmayla İlgili Tutumlar, Zihniyet ve Din", *EKEV*, IX/23 (Ankara 2005), s. 255-270.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944), *Kitâbü't-Tevhîd* (thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi), Ankara 2003.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (thk. Mustafa es-Sakkâ), Beyrut 1988.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (thk. Mustafa es-Sakkâ), Beyrut 1988.

Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud (ö. 683/1284), *el-İhtiyar li-ta'lili'l-muhtar* (thk. Ali Abdülhamid Ebü'l-Hayr, Muhammed Vehbi Süleyman), I-V, Beyrut 1419/1998.

Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî (ö. 508/1115) *Tebsıratü'l-edille* (thk. Claude Salame), I-II, Dımaşk 1993.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (ö. 502/1108), *ez-Zerî'a ila mekârımi'ş-şeri'a* (thk. Ebü'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1985.

Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Ferkad el-Hanefi (ö. 189/805), *Kitâbü'l-Kesb* (*Risâletân fi'l-kesb*'in içinde)(thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1417/1997.

Şeyzerî, Ebü'n-Necîb Celâleddin Abdurrahman b. Nasr (ö. 774/1372), *Nihayetü'r-rütbe fî tâlibi'l-hisbe* (thk. Muhammed Mustafa Ziyâde), Kahire 1936.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî (ö. 360/971, *el-Mu'cemu'l-kebîr* (thk. Hamdi Abdülmecid Selefî), I-XXV, Beyrut t.y, X, 195.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid (ö. 310/923), *Târihü't-Taberi : Târihü'r-rusül ve'l-mülûk* (thk. Ebu'l-Fazl İbrahim), I-XI, Beyrut t.y.

AHİLİKTE İŞ VE TİCARET AHLAKINA AİT BAZI İLKELERİN SÜNNET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMESİ

*Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Akgül**

GİRİŞ

Kur'an'da yüksek ahlakı ile övülen[1] ve güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiğini[2] ifade eden Hz. Peygamber'in, inananlar ve insanlık için huzur ve mutluluk kaynağı olan örnek bir hayatı(sireti) ve ardında bıraktığı iki emaneti vardır. Bu iki emanetten biri olan sünneti, esasen özünde evrensel ilkeleri barındıran sosyal, siyasal, ekonomik ve ahlâkî tüm sahalarda kişisel ve toplumsal hayatı yönlendirici sözleri, davranış ve onayları diye tarif edebiliriz. Bu anlamda sünnetin, sosyal hayatın oluşumunda, kültür ve medeniyetin inşasında son derece etkin bir rolü vardır. Nitekim Medine'de çok farklı din ve kabilelere mensup toplulukları bir araya getiren, Ensar ve muhaciri kardeş yapıp iş, ticaret, sosyal ve siyasi yönden hayatın her alanında yardımlaşma, dayanışma, karşılıklı sevgi ve kolaylaştırma gibi temel ahlaki ilkeleri esas alan Hz. Peygamber(s.a.v.), İslam medeniyetinin temelini oluşturmuştur.

Bu bağlamda gerek oluşumuna etki eden unsurları yönüyle gerekse esas aldığı ilke ve prensipleri yönüyle Ahilik kurumunun Hz. Peygamber'in sünneti ile irtibatını ortaya koyan akademik alanda bazı çalışmalara rastlamaktayız.[3] Bu bildiride ise biz, özellikle yapılan bu çalışmalardan da istifade ederek dinî, siyasi, sosyal ve ekonomik bir kurum niteliği taşıyan Ahiliğin, iş ve ticaret ahlakına dair ilke ve prensipleri ile Hz. Peygamber'in evrensel ni-

---

* Doktor Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Ana Bilim Dalı, Assistant Professor, Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Hadith Yozgat, Turkey yusuf.akgul@bozok.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1712-3694

1 El-Kalem 68/4.

2 Muvatta', "Husnu'l-hulk" 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 381.

3 Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar için bk. Saffet Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2010): 1-28; Nevzat Aydın, "Ahilikteki İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları" *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1/2 (2015): 87-104.

telikteki mesajları arasında örtüşen yönlerine vurgu yapacağız. Ardından da Ahilik örneğinde İslam'da iş ve ticaret ahlakına dair ilkelerin uluslararası ticarette genel geçerliğine dair hususlara temas edeceğiz. Bu noktada önce Ahiliğin tanımına, kısa tarihi oluşumuna ve gelişimine dair genel bilgiler verelim.

Genel Bir Bakışla Ahiliğin Tanımı ve Mahiyeti

"Kardeşim" anlamıyla Arapça اخي ve "eli açık" anlamında Türkçe akı sözcüğünden türediği ileri sürülen Ahilik, 13-19. Yüzyıllar arasında Anadolu'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan esnaf ve sanatkârlar birliğinin adıdır. [4]

Ahilik, köklü kültür değişimlerinin meydan geldiği bir dönem olan 13-14. yüzyıllar arasında birbirine karşı çatışmacı tavır alan grupların arasını uzlaştırmayı, zayıflayan aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun koruyucu değerler meydana getirmeyi, Bizans'a karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumayı ve toplum huzurunun teminini sağlamayı gaye edinmiş bir birliktir.[5]

Horasan erenlerinden Ahî Evran namıyla bilinen Şeyh Nasıruddin Mahmud b. Ahmed'in (1171–1262) I. Alâeddin Keykubad'ın da yardım ve desteğiyle Anadolu'da fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak bir taraftan tekke ve zaviyelerdeki şeyh-mürit ilişkilerini diğer taraftan iş yerlerindeki usta-kalfa-çırak münasebetini düzenleyen Ahiliğin kuruluşunda rolü büyüktür.[6] Özellikle Anadolu'ya gelen esnaf ve sanatkârları bir araya getiren ve sanatta ustalık ve mesleki birlik fikri ile sosyal yardım ve dayanışma duygusunu güçlendirmeye çalışan Ahî Evran, bugün esnaf teşkilatı diyebileceğimiz Ahilik birliğini kurarak birçok şehir ve kasabada birliğin teşkilatlanmasını sağlamıştır. Ayrıca bir eğitim ve öğretim ocağı olan Ahilik Teşkilatında sadece sanatkâr yetiştirmek gayesiyle eğitim ve öğretim sürdürülmemiş, aynı zamanda ticari mal üretmenin ve topluma hizmet sunmanın usul ve yolları da öğretilmiştir.[7]

Temelde İslam anlayışına doğrudan bağlı olan Ahiliğin Anadolu'da kurulmasında, fütüvvet teşkilatının büyük etkisi vardır. 14. yüzyıl Anado-

[4] Abdülkadir Gölpınarlı, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı,* (İstanbul: İTO Akademik Yayınlar, 2011), 17.

[5] Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, (Ankara: Kültür Bakanlığı yay. 1993), 278.

[6] Ziya Kazıcı, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 540.

[7] Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", 3.

lu'sunda ahiliğin fütüvvetle adeta bütünleşerek kaynaşmış olduğu anlaşılmaktadır. İlke ve öğretilerini dinin temel kaynağından alan Ahiliğin nizamnâmelerine Fütüvvet-nâme adı verilir.[8] Ahilik nizamnameleri hüviyetinde olan bu kitaplarda uyulması gereken ahlaki ve ticari esaslar belirtilmiştir. Teşkilat mensuplarında bulunması gereken özellikler, kimlerin teşkilata girebilecekleri, hangi sınıfların teşkilata kabul edilip edilmeyecekleri, genel ve özel ilkeler detayları ile bu eserlerde yer almaktadır. Bir başka deyişle Ahiliğin esasları, ticaret ve ahlaka dair prensipleri bu kitaplarda yazılıdır. Fütüvvet-nâmeleri esas alarak ahi ve ahiliği tarif etmek istersek şunları söylemek mümkündür: Ahî, vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Helâlinden kazanan, yerinde ve yeterince harcayan, ölçü tartı ehli olan, yararlı şeyler üreten ve yardım edendir.[9] Bu açıdan Ahilik, insanın ve tabiatın sömürülmemesini, aralarında adalet ve denge ilkeleri korunarak bireysel ve toplumsal refah ve huzurun sağlanmasını esas alan teşkilatın adıdır. Ahilik, üretmeden ihtiyaç fazlasını tüketmeye, haksız rekabete, güçlünün zayıfı sömürmesine, haksız kazanç sağlamaya, insanları aldatmaya özetle, ahlaki olmayan her türlü davranışa karşıdır.[10]

Birçok araştırmacı tarafından ifade edildiği gibi ahilik, dinî, siyasi ve sosyo-ekonomik bir kurum olarak, Osmanlı Devletinin kuruluş ve gelişmesinde de önemli katkılarda bulunmuştur. Asırlarca Türk milletini, iktisadi, sosyal ve siyasal açıdan yönlendiren, güçlü bir devlet ve toplumun meydana gelmesinde etkisi olan Ahilik, bugünkü birçok esnaf ve ticaretle ilgili kurum ve kuruluşun da temeli sayılmaktadır.[11]

İlke ve Prensipleri Yönüyle Ahiliğin Sünnet ile İlgisi

Kültürümüzde Ahiliğin, temel ilke ve prensipleri incelendiğinde, iş ve mesleki hayatta genel-geçer ahlaki değerler ile örülü bir sistem olduğu ve kaynağını İslam'dan alan bir mahiyeti arz ettiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle ise hem dünya hem de ülkemiz için 13. yüzyıldan itibaren bu birliğin ilke ve prensiplerinin, toplum ahlakının gelişmesine katkısı olduğu bu-

---

[8] Fahri Solak, *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları*, (İstanbul: Erkam Matbaası, 2009), 3.

[9] Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", 5.

[10] İbrahim Durak, A. Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15/2 (2010): 152.

[11] Galip Demir, "Ahilik=Çalışma, Bilim, Akıl, Ahlak", *Perpa Dergisi*, 3/22, (1993): 45; Osman Nuri Aras, "Türkiye'de Günümüz İşletmelerinde Ortaklık Kültürünün Tesisinde Ahilik Temel İlkelerinin Yeri Ve Önemi", 2. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, ed. Kâzım Ceylan, (Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2012) 435-456.

nun yanı sıra; bir iş, sanat ve ticaret sahasında çalışan ile müşteri ilişkileri açısından oldukça gerekli ahlaki standartları önerdiği görülmektedir.[12]

Uygulandığı dönem itibarıyla Ahilik, İslam iş ve ticaret ahlakının temelini oluşturmuştur. Bir açıdan bakıldığında Ahiliğin kaynağını fütüvvetin, fütüvvetin kaynağını ise İslam'ın öğretilerinin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bir başka açıdan ise İslam'ın iş ve ticaret ahlakının dayanağı niteliğindeki sünnetin, ahiliğin oluşum ve gelişiminde etkisinin yadsınamayacağı aşikârdır. Burada şunu ifade edebiliriz ki Ahilik, iş ve ticaret sahasında sünnetin uygulanmasına dair tarihteki eşsiz tecrübi örneklerden biridir.

Ahiliğin ticari ve ahlaki ilke ve prensiplerini ihtiva eden Fütüvvetnâmelerdeki öğretilerine baktığımızda İslam dininin asıl kaynakları olan Kur'an ve sünnetten alınan pasajlarla oluşturulduğunu görürüz. Nitekim Harput'lu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'e ait bir fütüvvet-namede şu ibareler yer alır:

" Tanrı rahmet etsin, der ki: Bu yola giren ve kıble ehlinden olan her kişiye ulu Tanrının emirlerini tutmak ve Tanrı esenlikler versin, Peygamber'in sünnetine uymak gerektir. Fütüvvet sahibi, padişahın yardımcılarındansa ve kılıç sahibiyse onun fütüvveti sabittir, çünkü din yardımcılarından ve Müslümanlara huzur verenlerdendir."[13] Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Ahilikte fütüvvet ahlakının temsilcisi, ideal örnek Hz. Peygamber'dir.[14] Dolayısıyla onun sünnetine uyulmak suretiyle kişide fütüvvet ahlakı gelişir.

Yine ahi birliklerinde esas alınan ilkelerin, özünde Hz. Peygamber'in evrensel sünnetini barındıran mesajları olduğu gerçeği açıkça görülebilir. Öyle ki Ahiliğin uygulanagelen belli başlı ilkeleri arasında sayılan şu prensipler[15] aynı zamanda sünnetin evrensel niteliğini göstermesi yönüyle önemlidir:

1. Elini, Dilini, Belini Korumak, Namuslu Olmak(İffet)
2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmaya Önem Vermek(İnfak)
3. İyi Niyet, Samimiyet, İçi-Dışı Bir Olmak(İhlas)
4. Kibir ve Bencillikten Uzaklaşmak (Tevazu)
5. Kanaatkâr Olmak

---

[12] Türkiye Tohumcular Birliği " TÜRKTOB Dergisi: Makaleler " erişim: 5 Ağustos 2018, http://www.turktob.org.tr/tr/turktob-dergisi/makaleler.

[13] Gölpınarlı, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*,198.

[14] Aydın, "Ahilikteki İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları", 91.

[15] Nurettin Öztürk, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,7 (2002): 1-12. Şevki Özgener, *İş Ahlakının Temelleri, Yönetsel Bir Yaklaşım*, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009), 61-83

6. Hürmet ve Merhamet Sahibi Olmak
7. İşi Sağlam ve Kaliteli Yapmak
8. Doğru ve Dürüst Olmak
9. Güvenilir Olmak
10. Cömert Olmak.
11. Tevazu Sahibi Olmak
12. Arkadaşlarına Nasihat Etmek, Doğru Yolu Göstermek
13. Affedici Olmak.
14. Cesaretli Olmak
15. Sorumluluklarının Şuurunda Olmak
16. Kendisinden Daha Çok Başkasını Düşünmek (İsâr)
17. Fırsatlardan ve İmkânlardan Eşit Ölçüde Yararlanmak
18. Sanat ve İş Sahibi Olmak
19. İnsanları Memnun Etmek
20. Ciddi ve Disiplinli Çalışmaya Teşvik Etmek

Yukarıda Ahi ahlakına dair sayılan ilke ve prensiplerin tamamının Hz. Peygamber'in getirdiği evrensel nitelik taşıyan sünnetin öğretileri arasında olduğuna dair hadis kaynaklarında mevcut birçok metne rastlamak mümkündür. Bunlardan bazı maddelerle ilgili olan hadis metinlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Eli, dili ve beli korumaya, doğru-dürüst ve güvenilir olmaya dair bir hadiste Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurur: "*Bana şu altı şey hakkında garanti verin, ben de sizin cennete girmenize kefil olayım: Konuştuğunuzda doğru konuşun! Söz verdiğinizde sözünüzü yerine getirin! Size emanet edilen hususlarda güvenilir olun! İffetinizi koruyun! Gözlerinizi haramdan sakının! Ellerinizi yasak olanlardan uzak tutun!"*[16] Yine bir başka hadiste; " *Her kim iki dudak arasına(diline) ve iki apış arsına(beline) hâkim olacağına dair bana söz verirse ben de onun cennete girmesine kefil olurum*"[17] buyrulmuştur.

2. Yardımlaşma ve kanaatkâr olmaya dair bir hadiste ise şöyle buyrulur: "*Veren el, alan elden daha üstündür. (Yardımlaşmada) bakmaya yükümlü olduğundan başla. En hayırlı yardım, ihtiyaç dışındakinden verilendir. Her kim iffetli davranmak isterse, Allah onu iffetli kılar. Her kim de insanlardan bir şey beklemezse, Allah onu kimseye muhtaç etmez*"[18]

---

[16] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 323; İbn Hıbbân, *Sahih*, (Beyrut: 1993), 1: 506.
[17] Buhârî, "Rikak" 23, "Hudûd", 19; Tirmizî, "Zühd" 61;
[18] Buhârî, "Zekât" 18, "Nafakât", 2.

3. İyi niyet, samimiyete dair bir hadiste Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Ameller niyetlere göre değer kazanır. Herkese niyet ettiği şey vardır...*"[19]

4. Kibirden ve bencillikten uzak durmaya dair hadis-i kutside şöyle buyrulur: "*Kibirlenme ridam, azamet izârımdır. Kim bu ikisinden herhangi birinde benimle çekişirse onu cehenneme atarım*" [20]

5. Kişiye hürmet etme ve merhamet sahibi olmayı salık veren bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: "*Ey Kâbe sen ne güzelsin ve senin kokun ne güzeldir. Senin saygınlığın ve kutsallığına hayranım. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, insanın saygınlığı Allah katında senin saygınlığından daha büyüktür."*[21] Yine bir başka hadiste "*Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize hürmet göstermeyen bizden değildir."*[22]

6. İşini sağlam ve kaliteli yapmakla ilgili bir hadisi şerifte şöyle buyrulur: "*Yüce Allah, sizin yaptığınız işi sağlam ve kaliteli yapmanızdan hoşnut olur.*"[23]

7. Arkadaşlarına doğru yolu nasihat etmek, insanlığa iyi olanı öğüt vermekle ilgili bir hadiste Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Din nasihattir" Biz kendisine: Kimin için nasihattir, dedik.* Peygamber Efendimiz*: "Allah, Kitabı, Resulü, müminlerin idarecileri ve bütün Müslümanlar için nasihattir"* buyurdu.[24]

8. Başkalarına muhtaç olmadan yaşamak veyahut yardım etmek için kazanılan paranın değerli olduğunu salık veren bir hadiste şöyle buyrulur: "*Kişi kendi elinin emeğini yemekten daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir. Allah'ın Peygamberi Davud Peygamber de kendi elinin emeğinden yer idi."*[25]

Bu ve benzer hadislerden anlaşılacağı üzere Ahiliğin özü itibariyle İslam medeniyeti içerisinde yoğrulmuş ilke ve prensipleri Kur'an ve sünnete dayanmaktadır. Dolayısıyla Ahilikte fütüvvet anlayışının yansımaları olan ahlaki değerler önemli bir yer tutar. Bu değerler ahinin vasıflarının temelini oluşturur. Ahilikte yer alan tevazu, vefa, şefkat sahibi olmak, emanete hıyanet etmemek, ikiyüzlü olmamak, öfkelenmemek gibi insanı erdemli ve üstün kılan nice evrensel değer, Hz. Peygamber'in sünnetinde ifadesini bulmuş; bu konulardaki nebevî mesajlar Ahilere yön vermiştir. [26]

---

19 Buhârî, "Bed'u'l-vahiy" 1; Ebu Dâvûd , "Talak" 11; İbn Mâce, "Zühd" 26.
20 Müslim, "el-Birr ve's-sıla" 136; Ebu Dâvûd , "Libas" 28.
21 İbn Mâce, "Fiten" 2; Taberânî, *Münedu'ş-şâmiyyin,* (Beyrut: 1984), 2: 396
22 Tirmizî, "el-Birr ve's-sıla", 15; Ebu Dâvûd , "Edeb" 66.
23 Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, (Beyrut: 1410), 4: 334.
24 Müslim, "İman" 95; Buhârî, "İman" 42.
25 Buhârî, "Buyu" 15.
26 Aydın, "Ahilikteki İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları", 95.

Öte yandan Ahilerin, hile yapmaması, yalan söylememesi, başkalarının kusurunu aramaması, dindar olması, dedikodu yapmaması, içki içmemesi, kimseye karşı düşmanlık ve kin duymaması, insanları iyi yola yöneltmesi, alçak gönüllü olması istenir.[27] Bu öğretiler Hz. Peygamber'in evrensel nitelik taşıyan sünnetinde yer alan hususlardandır.

Uluslararası Değerleri Yönüyle İslam'ın İş ve Ticaret Ahlakı Örneği: Ahilik

İslam dinine göre iş ve ticaret ahlakının dayanağı şüphesiz Kur'an'ın temel öğretileri ve Hz. Peygamber'in evrensel mesajlarıdır. Bu temel kaynaklar çerçevesinde toplum hayatını düzenleyen ilkeleri zamanın şartlarına göre yorumlayan, konulan ilke ve prensipleri hayata tatbik etmeye çalışan tarihten günümüze bireysel ve toplumsal bazda örnekler var olagelmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra kurucu nesil sahabe ve onu izleyen tabiun, tebei tabiun dönemlerini takip eden asırlarda İslam ilimleri teşekkül etmiştir. İslam ilimlerinin teşekkülü ile birlikte genel anlamda İslam'ın iş ve ticaret ahlakıyla ilgilenen disiplini İslam hukuku olmuştur. Her ne kadar İslam hukukçularının iş ve ticaret sahasındaki dinin emir ve yasakları hususundaki düzenlemeleri gibi olmasa da ilgi ve alanlarına göre İslam ahlakçıları, tasavvuf ehli, muhaddisler ve diğer ilimler de bu konulara dair eserlerinde bölümler ayırmışlardır. Esasen bireylerin ve toplumun düzeni, huzur ve sükûneti için iş ve ticaret sahası dâhil hayatın her alanı ile ilgili temel ilke ve hükümleri dinin asli kaynaklarına bağlı kalarak yaşamaya çabalayan Müslüman topluluklar geçmişten günümüze olmuştur.[28] Zaman içerisinde amel ve inanç sahasında olduğu gibi ahlaki alanda oluşan muhtelif mezhepler, İslam anlayışının zenginliğini oluşturmuştur.

Anadolu'da özellikle iş ve ticaret ahlakı denilince ilk akla gelen örnek Ahilik müessesesidir. Zira temeli 13. yüzyıla kadar uzanan bir teşkilatın ve yapısı itibariyle İslam kültür ve medeniyeti ile yoğrulan değerler manzumesinin adıdır Ahilik. Gerek insanlık adına ve gerekse milletimiz adına son derece önemli ilke ve prensipleri içerisinde barındıran bir sistemin ve hayatın her alanında hassaten ticaret sahasında ilmek ilmek örülerek oluşturulmuş tecrübeler dantelasının ismidir Ahilik. Esnaf ve sanatkârların oluşturduğu ve faaliyetleri, prensipleri ile toplumun ekonomik hayatını doğrudan etkileyen bir sivil toplum örgütüdür. Böyle bir kurumun uzun yıllar sosyal ve

---

[27] Ahiyan, "Ahilik Nedir?" erişim: 5Ağustos 2018, http://www.ahiyan.org/ahilik-nedir.html

[28] Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 324.

ekonomik hayata huzur, barış ve kazanç getirmesi birtakım ilkelere bağlı olmanın bir sonucu olarak kendini göstermektedir.[29] Bu bağlamda burada Ahilik kurumunda uygulanmış olan ve uluslararası değer ifade eden belli başlı ilkelerden bahsedilecektir.

Ahilikte kişinin helal yoldan elinin emeğiyle çalışarak kazanması istenir.[30] Ahiliğin asıl amacı, insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını sağlamaktır. Aynı şekilde İslam dini her Müslüman'ın hem dünya için hem de ahiret için çalışmasını öğütler. İslam'da çalışmadan elde edilen her çeşit hileli kazanç günah sayılmıştır. İslam'da çalışmanın ve emeğin karşılığının insana tamamıyla verileceğinden bahsedilerek çalışmaya verilen önem gözler önüne serilmektedir: "Hakikaten insan kendi sarf ettiği emekten başka hiçbir şeye sahip değildir ve muhakkak sarf ettiği bu emek ileride görülecek, sonra ona tastamam karşılığı verilecektir." (Necm, 537 39-41) Bu anlamda çalışma, bir meslek edinme, mesleğinde çalıştığının karşılığını alma uluslararası ticarette de genel geçer hususlardan biridir.

Ahiliğin tüm zamanlarda geçerli evrensel değer ve ilkeleri arasında doğruluk ve dürüstlüğün yanı sıra, nitelikli üretim ve meslek edinme, mesleğinde namuslu ve doğru çalışma, her çeşit hile ve kötülükten uzak kalma gibi hususlar önemli yer tutar. Bu anlamda İslam hem ticaret mesleğini teşvik etmiş, hem de ticarette güven ve adalet konusu üzerinde önemle durmuştur.[31] Bu prensipler küreselleşmenin en yoğun olarak etkisini gösterdiği çağımızda farklılıkların yönetimi uygulamalarıyla benzerlik taşımaktadır.

Ahilik, ticari faaliyette bulunmayı, iş ve çalışma hayatında dayanışma ve işbirliğini önemli bir değer olarak görmüş; mesleğinde ilerlemeyi toplumsal görev addetmiştir.[32] Nitekim Ahilikte bu düşüncenin uygulama biçimi olarak *Gedik* sisteminde[33] fakir halka yardım edilmekte, yeni işyeri açanlara sermaye verilmekte, âlet ve edevat yardımı yapılmakta, esnaf mensupları özellikle çıraklar için tertip edilen meslek kursları finanse edilmekteydi.[34]

---

[29] Abdullah Soysal, Mehmet Tan, "Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği" *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi,* 6/1, (2013): 186-202.

[30] Gölpınarlı, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, 221.

[31] "…(Ticaretinizde) ölçü ve tartıya tam olarak, adaletle uyun…" (el-En'âm 6/152)

[32] Ali Acar, "Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirilmesi." *1. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu* (Kırşehir: 12-13 Ekim 2004), 1-13.

[33] Namık Sinan Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci". *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52 (2007), 178.

[34] Solak, *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları*,4: Soysal, Tan, "Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği, 190.

Aynı şekilde İslam ekonomik hayatta çeşitli iş kolları arasında dayanışma ve yardımlaşmayı esas alınmıştır. Günümüz dünyasında ulusal ve uluslararası ortamda rekabet gücü yüksek ürünlerle iş hayatında yer almanın, varlığını devam ettirmenin ve başarılı olmanın temel şartlarından olarak dayanışma, işbirliği gibi ortaklık kültürü de zaruri görülmektedir. Bu anlamda Ahi teşkilatı, bünyesinde yer alan iş ve meslek erbabının aralarında sağladığı dayanışma ve işbirliği ile var oldukları dönemlerin iktisadi şartlarında hedeflerine ulaşmışlardır. Bugünün iktisadi şartları içerisinde ise varılması amaçlanan uluslararası iktisadi hedeflere Ahiliğin sahip olduğu bu temel ilkelerden yararlanılarak varılabilir.[35]

Ahiliğin dolayısıyla İslam'ın temel ilke aldığı konulardan biri de çalışanın alnının teri kurumadan onun emeğinin karşılığının işveren tarafından verilmesidir.[36] Bu ise çalışan ve işverenler arasında sürekli bir güvenin sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Ahilik, emeğe, insan hakkına saygı duyan bir kurumdur. [37] Bu ilkenin de uluslararası düzeyde işçi ve işveren haklarına dair ilgili kanunlar çerçevesinde ele alındığı bilinmektedir.

Ahilikte bir diğer ilke ise kişinin bir mesleğe girmesi ve meslekte ilerlemesi konusudur. Nitekim bir usta eğer işyerinde bir çırağa ihtiyacı varsa önce onun fiziki kabiliyetini kendine has yöntemlerle denemek amacıyla geçici bir süre çalıştırırdı.[38] Ahilikte kalfalıktan ustalığa geçmek birtakım şartlara bağlanmıştı.[39] Günümüz uluslararası iş ve ticaret hayatında da bireylerin meslek sahibi olması ve o meslekte ilerlemesi konusunda duruma göre bir takım sözlü-yazılı sınavların, uygulamaya yönelik kursların düzenlendiği malumdur.

Ahilik'te bir diğer uygulama ise *İç Denetim*dir. Bu uygulamada esnaf ve sanatkârlar, devletin ulaşamadığı yerlerde iş yeri açma ve malların üretiminde nitelik ve nicelik kontrolü yapma, çalışma ilkelerini belirleme gibi

---

[35] Aras, "Türkiye'de Günümüz İşletmelerinde Ortaklık Kültürünün Tesisinde Ahilik Temel İlkelerinin Yeri ve Önemi",435-456.

[36] Konuyla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber(s.a.v.) "Çalışan işçinin hakkını alnının teri kurumadan verin" buyurmuştur. Bk. İbn Mâce, "Ruhûn" 4; Beyhakî, *es-Sünenu'l-kübrâ*, (Mekke: 1994), 6: 120.

[37] Mehmet Karagül, "New Economic Approches in The Context of The 'Akhism' With Human And Social Capital", *American International Journal of Contemporary Research*, 2/2 (February 2012), 77; Soysal, Tan, "Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği, 190.

[38] Bayram Akça, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muğla'da Debbağ (Tabakçılık) Esnaf Teşkilatı". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 4(2001), 4; Soysal, Tan, "Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği, 189.

[39] Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", 18.

temel sorumluluk görevlerini tekelden üstlenmişlerdir. Böylece haksız rekabetin önüne geçiliyor, işsizlik önleniyor ve adil paylaşım gerçekleştiriliyordu.[40] Bu anlamda örneğin Osmanlı döneminde fırıncıların çıkardığı ekmek cinsleri belirlenmiştir. Savaş yıllarında normal ekmek dışında lüks sayılan ekmek cinslerinin çıkarılmasına izin verilmezdi. Bu sınırlamalara rağmen kuralları bozan olursa divana kadar varan şikâyetler yapılırdı.[41] Yine Ahî babaları, esnaf ve sanatkârlara; sanatınızı ilerletin, yolsuz işlere, haksız hırslara sapmayın, yardım ehli olun şeklinde sık sık öğüt verirdi.[42] Uluslararası iş ve ticaret alanında hizmet veren başarılı kuruluşların yapısında ve birçok devlet kuruluşunda gördüğümüz bir birimin adı da iç denetimdir. Dolayısıyla Ahilikteki bu ilke de günümüz iş ve ticaret sahasında uluslararası düzeyde gerekli görülen konulardandır.

Ahilikte esnaf ve sanatkârın tutumlu olması, ben değil biz anlayışını benimsemesi istenirdi. Öyle ki esnaf ve sanatkâr "Bugün satış yaptım. Siz komşumdan alın, o henüz siftah yapmadı" diyerek bencil davranmayıp fedakârlık ve erdemli davranış sergilemişlerdir. Nitekim bu anlayışın kaynağını Hz. Peygamber'in uygulamaları ve sözlerinden ibaret olan sünnetinde ve hayatında görmekteyiz.[43] Günümüz uluslararası ticaret anlayışında pek yaygın olmayan bu düşünce esasen küreselleşen dünyada ülkeler arası barışı ve refahı sağlayacak ilkelerin arasındadır, kanaatindeyiz.

Yine Ahilik sisteminde önem verilen bir diğer konu ise iş taksimi ve ihtisaslaşmadır. Bu anlamda her bir ahinin bir tek işte uzmanlaşması, başka bir işte çalışmaması ve bunu en iyi bir şekilde yapması önerilmiştir.[44] Bu bağlamda Ahilerin iş değiştirmeleri veya birden fazla işle uğraşmaları hoş karşılanan bir şey değildir.[45] Çağımızın iş ve çalışma hayatında artık görev dağılımının ve alanında ihtisaslaşmanın lüzumu olmazsa olmazlar arasında sa-

---

[40] Nurettin Gemici, "Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8/19 (2010), 74; Namık Sinan Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci". *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52 (2007), 181.

[41] Öztürk, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", 8.

[42] Taner Tatar ve M. Dönmez, "Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu". *Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları*, (2008), 198.

[43] Buhârî, "İman" 7; Müslim, "İman" 71.

[44] Hulusi Doğan, "Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4 (Haziran 2011), 79.

[45] Anzavur Demirpolat, Gürsoy Akça, Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2004), 373; Durak, Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", 158.

yılmaktadır. Bu anlamda Ahilik teşkilatının bu uygulaması günümüzde de ticaret hayatında önemini artırarak devam eden bir unsur olmuştur.

Ahiliğin temel değerlerinden biri de şüphesiz, üretimde mükemmellik ilkesi olup asırlarca bütün hizmet çeşitlerinde kullanılmış[46] ve böylece standart dışı mal ve hizmet üreten esnaf uyarılmış ve uyarıları dikkate almayanlar ise çeşitli cezalara çarptırılmıştır.[47] Nitekim Ahilerde *"Pabucun dama atılması"* kalitesiz mal üretimine cezayı ifade eder. Bu bağlamda uluslararası ticaret sahasında kaliteli ve hatasız iş ve üretim yapma işveren ve müşteri adına arzulanan ve hedeflenen hususların başında gelmektedir.

SONUÇ

Netice itibariyle diyebiliriz ki millî kültür tarihimizde derin izler bırakan ve Anadolu topraklarında yerleşip geliştirilmiş olan ahilik teşkilatı, kaynağı itibarıyla İslam dininin temeli olan Kur'an ve sünnetin evrensel ilkelerine dayanır. Genel anlamda İslam ahlakının ticaret sahasında güzel bir uygulama örneğini teşkil etmektedir. Ahilik sistemi maddi ve manevi boyutuyla hayatı dengeli yaşamayı amaç edinmiştir. Ahilik, yeryüzündeki bütün varlıkların bir bütün olarak Allah'ın emaneti olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir. Yardımlaşma ve dayanışma esasına dayalı olan ahilik, fakir ile zenginin birbirinin rakibi değil tamamlayıcısı olduğu anlayışını benimser.

Ahilik ilke ve prensipleri yönüyle, insana değer veren, şefkat ve merhameti önemseyen, adaletli olmayı amaçlayan kısaca insanlığın ortak erdemleri olan ahlaki değerleri hayata geçirmede başarılı olmuş bir müessesedir. Bu anlamda Ahilik teşkilatı; insani erdemlere ulaştıracak temel prensipleri ile günümüz iş ve ticaret sahasında birçok sorunun çözülmesinde önemli rol oynayacak özellikler taşır. Bu bağlamda uluslararası problemlerde özellikle ticaret sahasında yaşanan krizlerin aşılmasında etkili olan insani ve toplumsal değerlerin yeniden hayata geçirilmesi, sosyal adaletin, yardımlaşmanın ve dürüstlüğün ön plana çıkarılmasında Ahilik anlayışının rehberliğine ihtiyaç vardır.

Çağımızda yaşanan hızlı değişim ve küreselleşmenin getirdiği farklı kültürler arasındaki etkileşim, iş ve ticaret ahlakına olan ilgiyi daha da artırmıştır. Dolayısıyla gerek ulusal gerekse uluslararası iş dünyası ve ticaret hayatında yaşanan ahlaki sorun ve ikilemlerin çözümünün öncelikle bireysel sorumluluk bilinciyle hareket etmekten geçtiği kanaatindeyiz. Bireysel so-

---

[46] Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", 18.

[47] Soysal, Tan, "Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği, 191.

rumluluk bilincinin gelişiminde ise Ahilik anlayışındaki eğitim sisteminin irdelenmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Acar, Ali. "Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirilmesi". 1-13. *1. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu.* Kırşehir: 12-13 Ekim 2004.

Ahiyan. "Ahilik Nedir?". Erişim: 5 Ağustos 2018. http://www.ahiyan.org/ahilik-nedir.html

Ahmed b. Hanbel. *Müsned.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.

Akça, Bayram. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muğla'da Debbağ (Tabakçılık) Esnaf Teşkilatı". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*. 4. (2001): 1-8.

Aras, Osman Nuri. "Türkiye'de Günümüz İşletmelerinde Ortaklık Kültürünün Tesisinde Ahilik Temel İlkelerinin Yeri ve Önemi". 2. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, ed. Kâzım Ceylan. 435-456. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2012.

Aydın, Nevzat. "Ahilikteki İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları" *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1/2 (2015): 87-104.

Beyhakî. *es-Sünenu'l-kübrâ*. Mekke: Mektebetu dâru'l-bâz, 1994.

Beyhakî. *Şuabu'l-imân*. Beyrut: 1410.

Buhârî. *Sahih*. İstanbul: Çağrı yay, 1991.

Demir, Galip. "Ahilik=Çalışma, Bilim, Akıl, Ahlak". *Perpa Dergisi*, 3/22, (Temmuz 1993)

Demirpolat, Anzavur- Akça, Gürsoy. "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları". *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi.* 15 (2004)

Doğan, Hulusi. "Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. 4 (Haziran 2011): 77-100.

Durak, İbrahim. - Yücel, Atilla. "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15/2 (2010): 151-168.

Ebu Dâvûd. *Sünen.* İstanbul: Çağrı yay, 1991.

Gemici, Nurettin. "Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları". *Değerler Eğitimi Dergisi*. 8/19. (2010): 71-105

Gölpınarlı, Abdülkadir. *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı.* İstanbul: İTO Akademik Yayınlar, 2011.

İbn Hıbbân. *Sahih.* Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1993.

İbn Mâce. *Sünen.* İstanbul: Çağrı yay, 1991.

Karagül, Mehmet. "New Economic Approches in The Context of The 'Akhism' With Human And Social Capital". *American International Journal of Contemporary Research*. 2/2. (February 2012): 73-84.

Kazıcı, Ziya. "Ahilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1: 540-542. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Muvatta'. İmam Mâlik. *el-Muvatta'.* Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 1. Baskı. 8 Cilt. Abudabi: Müessesetu Zayed b. Sultan, 1425/2004.

Müslim. *Sahih*. İstanbul: Çağrı yay, 1991.

Özgener, Şevki. *İş Ahlakının Temelleri, Yönetsel Bir Yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009.

Öztürk, Nurettin. "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (2002): 1-12.

Pazarlı, Osman. *İslâm'da Ahlâk*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.

Sancaklı, Saffet. "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2010): 1-28.

Solak, Fahri. *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları*. İstanbul: Erkam Matbaası, 2009.

Soysal, Abdullah. - Tan, Mehmet. "Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi.* 6/1. (2013): 186-202.

Şeker, Mehmet. *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik.* Ankara: Kültür Bakanlığı yay. 1993.

Taberânî. *Münedu'ş-şâmiyyin*. Beyrut: 1984.

Tatar, Taner.- Dönmez, M. "Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu". *Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları*. (2008).

Tirmizî. *Sünen.* İstanbul: Çağrı yay, 1991.

Turan, Namık Sinan. "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci". *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 52 (2007): 151-187.

Türkiye Tohumcular Birliği. "TÜRKTOB Dergisi: Makaleler". Erişim: 5 Ağustos 2018. http://www.turktob.org.tr/tr/turktob-dergisi/makaleler.

4. BÖLÜM

AHİLİĞİN KÜLTÜR VE MEDENİYETİMİZE YANSIMALARI

BALKANLARDA AHİLİĞİN TEMELLERİ VE İZLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Sema Yılmaz[1]
Prof. Dr. Bejadin Ametî[2]

ÖZET

Ahilik sistemi, 13. yy.da Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ardından Anadolu topraklarında tesis edilmiş olan ahlak ile sanatın, üretim ve ticaretin bir araya geldiği sosyal bir yapılanma olarak tarif edilebilir. Ahilik, temelde Kur'an ve Sünnete dayalı sosyal sorumluluğu ön plana alan, yüksek ahlaklı bireyler yetiştirmeyi amaçlayan, Osmanlı döneminde en ileri aşamayı yakalamış; sosyal, kültürel, iktisadi ve askeri yönleri olan, en önemlisi uygulanarak başarılı olmuş toplumsal bir düzenin adıdır. Ahilik sadece mesleki ve iktisadi bir organizasyon olmanın ötesinde sosyal ve toplumsal sorumluluğu olan bir yapı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ahiliğin ortaya çıkışını, yeşerdiği coğrafyayı, tarihsel-toplumsal fonksiyonlarını dikkate almadan, sadece bir esnaf teşkilatı olarak kabul etmek, bu kuruluşun sosyal yönünü göz ardı etmek olur. Halbuki Ahilik, başlangıç itibariyle yardımlaşma-dayanışma ruhunu taşıyan, ortadan kalkmış olan Anadolu siyasi birliğini ve toplumsal yapısını yeniden kurmaya çalışan, siyasi, dini, sosyal ve askerî yönü de olan çok fonksiyonlu bir kurumdur.

Osmanlı döneminde Rumeli olarak anılan Balkanlar çok kültürlü ve çok kimlikli bir yapıya sahiptir. Balkanlar'da Ahilik, özellikle esnaf denilen sosyal yapıda önemli bir rol üstlenmiştir. Ahilik teşkilatı, şehirlerin, kasabaların, imar ve ihya edilmesi, mesleklerin sınıflandırılması, meslek ahlakının ve meslek etiğinin belirlenmesi ve korunması, üretilen mamüllerin standartların belirlenmesi gibi hizmetlerin olduğu bir müessese olarak Balkan kültürünün de önemli bir unsurudur. Balkanların dört bir tarafında mimariden sanata kadar, gelenek görenekten dile kadar, her alanda bu unsurun etkilerini görmek mümkündür.

[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, semayilmaz@cumhuriyet.edu.tr
[2] Üsküp İslami İlimler Fakültesi, konba@hotmail.de

Türk-İslam tasavvuf ve kültürünün bir ürünü olan Ahilik yoluyla Balkanlar'da İslamiyet yayılmıştır. Özellikle uç bölgelerdeki ahiler, toprakların genişlemesinde, İslamlaşmasında etkin görevler üstlenmişlerdir. Bu bakımdan Balkanlar'ın İslamlaşmasında derviş gruplarının ve ahîlerin oynadığı rol son derece önemlidir. Bu çalışmada Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyanın geniş bir parçası olan günümüzde de İslam kültürünün yaşanmaya devam ettiği Balkan ülkelerinde Ahiliğin temelleri araştırılmıştır. Anadolu topraklarından Balkanlar'a Ahiliğin geçiş yolları açıklanmış ve ticarette, sosyal hayatta, dini yaşantıda Ahiliğin izleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

أساسيات الأخوة وآثارها لدى التجار في البلقان

الحمد لله القائل " إنما المؤمنون إخوة..." والصلاة والسلام على المبعوث رحمة للعالمين، محمد الأمين صلى الله عليه وسلم الذي بشرنا بقوله " المؤمن للمؤن كالبنيان يشد بعضه بعضاً..."

ما أشبه اليوم بالبارحة!

النظام الأخوي هو واحد من أنظمة القيم الأخلاقية في القرن الثالث عشر والتي تم وضعها في الأناضول بعد سقوط الإمبراطورية السلجوقية، ويمكن وصفها بأنها البنية الاجتماعية التي اجتمعت في حيث تعتبر هذه .التآخي أو الاخوة مبنية على أساس القرآن والسنة لمكانتها وصدارتها .الإنتا ج والتجارة المرحلة الأكثر تقدما في العصر العثماني ، وتهدف إلى رفع مستوى الأفراد إلى الأخلاقية المثالية، الذين .يأخذون أساسا المسؤولية الاجتماعية والثقافية والاقتصادية والعسكرية ، وأهمها النظام الاجتماعي الناجح .هذه الاخوة او التآخي ليست مجرد منظمة مهنية واقتصادية ولكنها أيضا مسؤولية اجتماعية و بيئية والاعتراف بظهور هذا التآخي كمنظمة حِرَفِية ، بغض النظر عن وظائفها التاريخية والاجتماعية ، سوف .يتجاهل الاتجاه الاجتماعي لهذه المؤسسة. إنما هي منظمة مهنية واقتصادية ، ولها مسؤولية اجتماعية و بيئية فهي بادي ذي بدء كانت تحمل روح التضامن والمساعدة، والعمل على إعادة بناء الوحدة السياسية والبنية الاجتماعية التي اختفت في الأناضول، والمؤسسات السياسية والدينية والاجتماعية والعسكرية من اتجاه .متعدد الوظائف

في العهد العثماني ، لديها بنية متعددة الثقافات و Rumeli البلقان ، التي تسمى بإسم الروملي متعددة الهويات.فمنظمة التآخي في البلقان ، لعبت دورا هاما في البنية الاجتماعية ، وخاصة الحِرفي فلها أثر في تحسين إحياء المدن والبلدات، والتنمية الحضرية، وتصنيف المهن والأخلاقيات المهنية والحفاظ عليها، باعتبارها عنصرا هاما في ثقافة البلقان ومنتجاتها التي يتم إنتاجها من الخدمات العامة و الخاصة وضع المعايير، .ومن الممكن أن نرى تأثيرات هذا العنصر في كل منطقة بقدر بنية عمارة البلقان

و قد لعبت دوراً هاماً في انتشار الإسلام في البلقان عبر هذه المنظمة نتيجة التصوف والتقاليد خاصة في المناطق المتزاوية ، فقد اتخذت مهاماً فعالة في توسيع الأراضي بالاسلام. التركية الإسلامية وفي هذا الصدد ، فإن دور مجموعات الدراويش والجماعات العرقية في انتشار الإسلام في البلقان كان لهم الدور الهام.

في هذا البحث تطرقنا إلى دراسة أسس التآخي في دول البلقان ، حيث يستمر وجود الثقافة الإسلامية اليوم، وهو جزء كبير من الجغرافيا التي تسود فيها الإمبراطورية العثمانية.

تم شرح طرق اجتياز البلقان من أراضي الأناضول إلى البلقان وحاولت العثور على آثار البلقان في التجارة والحياة الاجتماعية والحياة الدينية.

ما أشبه اليوم بالبارحة! فبالأمس كنا إخوة في الإنسانية، إخوة وآثارها في البلقان أساسيات الأخوة في التعاون، إخوة في الإسلام، إخوة في العدالة، نؤمن بأن الدنيا مزرعة للآخرة، نؤمن بأن خير الناس أنفعهم للناس، إذاً إخوة في البلقان كذالك.

واليوم التاريخ يعيد نفسه، في عصر غلب القوة فيه على العدل، والظلم على الإنصاف، وصار المبدأ البقاء للأقوى بعدما كان البقاء للجميع، في عصر يموت فيه الفقراء بسبب وضع الأغنياء أياديهم على حقوق الفقراء، وبسبب سوء التقسيم وليس بسبب قلة الموارد.

وها نحن نشاهد بأمِ أعيننا رجوع التاريخ نفسه بقيادة حكيمة، بقائد عالمي عرفه أعداؤه قبلنا، وسموه بقائد عالمي قبلنا، أمَا آن لنا أن نعترف وأن نقبل فضله وأن نعطيه حقه، في بلده وفي بلدان جيرانه، وفي قارته، وفي العالم أجمع.

وكما لا يخفى على حضراتكم بأن الأخوة كلمة إسلامية إنسانية، ثم صارت كلمة عالمية وجزء لا يتجزأ من الدين الإسلامي. ما من قوم أسلم أهلها إلا واستعملوا هذه الكلمة وتبنوا كلمة الإخوة في لغتهم، فالأتراك قالوا "أخي" والإندونيسيون قالوا "أخي" والباكستانيون قالوا "أخي" والفرس قالوا "أخي" ودول البلقان عرفت كلمة أخي منذ دخول الإسلام إليها، رغم وجود ترجمة هذه الكلمة في لغاتهم؛ ولكن استعملوها على أساس أنها كلمة من الدين ككلمة "الشهادة" وكلمة "الأذان"

إن العالم الإسلامي بل كل مسلم عندما ينطق هذه الكلمة يعرف ما تحمله من المعاني العظيمة، وهي تعني الإيثار: {"ويؤثرون على أنفسهم ولو كان بهم خصاصة"}. سورة الحشر - الآية 9

وتعني "التضحية". ويتجلى ذلك فيما فعله الأنصار عندما هاجر أهل مكة بدينهم إلى المدينة حيث تقاسموا فيما بينهم المزارع.وتعني "التسامح" و"التعاون" أيضاً فقدوتهم في ذلك المبعوث رحمة للعالمين. فأول أمر قام به الأنصار عند قدوم المهاجرين للمدينة المنورة أن قدموا مزارعهم لأهل مكة، إلى آخر تلك التضحيات العظام التي لا تخفى على أحد منكم. حيث بلغت بهم الأخوة أن الأخ المهاجر كان

يرث أخاه الأنصاري والعكس كذلك الى أن نزلت آية المواريث فنُسخ التوارث بين المهاجرين و الأنصار.

و منذ ظهور الإسلام في مهده يشَعُ منه النور للإنسانية جمعاء، رغم ما عاناه المسلمون في جميع مراحلهم سواء في العهد المكي أو العهد المدني، واستمر بالتوسع حتى أسست الإمبراطورية العثمانية، فاستمرت كذلك في العطاء وتوسيع المؤسسات الخيرية حتى شملت البهائم والطيور وما إلى ذلك.

فمنها الحفاظ على المؤسسات الخيرية الأخوية". فجدير بنا أن نلقي الضوء على هذه المؤسسة على النحو التالي:

أولاً: معنى وتعريف لكلمة الأ خ.

أو الإخَاء: رابطةٌ متينة موثقة، تجمع بين طرفين أو أكثر، تتصف بالدوام والملازمة، وتنشأ الأُخُوَّة بسبب النسب أو الرضاع، أو الدِّين، أو الاشتراك في القبيلة أو الوطن، أو المقاصد والأعمال، ونحو ذلك من الأسباب[1].

ثانياً: الأخوة في التاريخ الإسلامي.

أما الأخوة الإسلامية : فهي رابطة شرعية ربانية، وثيقة دائمة، تجمع بين كل مسلم وجميع المسلمين في كل ناحية وجزء من العالم.

إنها رباط متين منعقد لا ينحل، وعروة وثقى لا تنفصم، وصلة أبدية لازمة مستمرة لا تنقطع، مبنية على المشاركة في الدِّين، تؤلف بين كافة المسلمين وتنتظمهم حيثما وجدوا.

إنها عقد وثيق؛ أطرافه جميع المسلمين الذين يشهدون أن لا إله إلا الله وأن محمدا صلى الله عليه وسلم، ويقيمون الصلاة، ويؤتون الزكاة، ويصومون رمضان، ويحجون البيت الحرام، ويؤمنون بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر والقدر خيره وشره..

يقول ابن الجوزي: "اعلم أن المعنى الجامع بين المسلمين الإسلام، فقد اكتسبوا به أخوة أصلية، ووجب عليهم بذلك حقوق لبعضهم على بعض"[2].

فأساسُ الأخوة الإسلامية هو الإسلام، وجوهرها هو الإيمان، وحقيقتها الارتباط بهذا الجوهر وذلك الأساس.

وآفاقها رحبة؛ تمتد مع أحقاب الزمان فتشملُ جميع المسلمين عبر العصور، وتمتد مع آفاق المكان وتتخطى جميع الحدود، فتنتظم كافة المسلمين على وجه البسيطة.

وتتجلى لنا هذه الآفاق الرحيبة للأخوة الإسلامية، التي تتجاوز آماد الزمان وأرجاء المكان، حينما نطالع في القرآن العظيم وسنة النبي الكريم صلى الله عليه وسلم.

ففي التنزيل العزيز يقول الله تعالى: ﴿ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴾ [سورة الحشر: 10].

وعن أبي هريرة أن الرسول صلى الله عليه وسلم قال - مخاطباً أصحابه رضي الله عنهم -: "وددت أنا قد رأينا إخواننا"، قالوا: أولسنا إخوانك يا رسول الله؟ قال: "أنتم أصحابي، وإخواننا الذين لم يأتوا بعد..." الحديث[3].

مشروعية الأخوّة الإسلامية:

الأخوة الإسلامية ليست حلفا بشرياً ولا تجمعا عرقياً، ولا تكتلا أنشئ في زمان مضى بفعل وهذه ظروف عارضة، ثم صار تقليدا أو عادة موروثة... كلا، بل هي تشريعٌ رباني، ومبدأ إسلامي، ورابطة أنشأها الله عز وجل وشرعها، وصلةٌ أمر الله تعالى أن توصل، وعقد شرعي لا يسع مسلماً أن يتحلل منه أو يتخلف عن المشاركة فيه، والقيام بحقوقه وواجباته ورعايتها على النحو الذي شرعه الله تعالى في كتابه وسنة نبيه صلى الله عليه وسلم.

قال الله تعالى: ﴿ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ﴾ [آل عمران: 103]. "ومعنى ﴿ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ﴾ أي: صرتم بنعمة الإسلام أخواناً في الدين"[4].

فالله تعالى هو الذي صيَّر المسلمين بالإسلام إخوانا، بعد أن كانوا قبله طرائق قددا، كما جعل سبحانه الكفار الذين أسلموا وصاروا مؤمنين إخوانا للمسلمين، تظللهم راية الأخوة الإسلامية، فقال جل شأنه: ﴿ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ [سورة التوبة: 11].

[1] أصل كلمة (أ خ) - كما في كتب اللغة -: "أخوٌ - بفتح الخاء - لأنه جمع على (آخاء) مثل آباء، ويجمع أيضاً على (إخوان)، وعلى (إخوة) بكسر الهمزة وضمها أيضا، وأكثر ما يستعمل (الإخوان) في الأصدقاء و(الإخوة) في الولادة". (مختار الصحاح، محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي (المتوفى 666هـ) ص 14، المكتبة العصرية، صيدا - بيروت، ط الخامسة 1420هـ 1999م).

والأ خُ "هو المشارك آخر في الولادة من الطرفين أو من أحدهما، أو من الرضاع، ويستعار في كل مشارك لغيره في القبيلة أو في الدِّين، أو في صنعة أو في معاملة أو في مودة، وفي غير ذلك من المناسبات". (المفردات في غريب القرآن، الحسين بن محمد، المعروف بالراغب الأصفهاني ص 13 مكتبة الأنجلو المصرية 1970م).

وقال بعض النحويين: سمي الأ خ أخا لأن قصده قصد أخيه، وأصله من وخى أي قصد، فقلبت الواو همزة. "

وآخى الرجل مؤاخاة وإخاء ووخاء، وتقول: بيني وبينه أخوة وإخاءٌ، وتأخيت أخا: أي اتخذت أخاً.
وفي الحديث: أن النبي صلى الله عليه وسلم آخى بين المهاجرين والأنصار، أي ألف بينهم بأخوة الإسلام
.والإيمان، والإخاء: المؤاخاة والتأخي، والأخوة: قرابة الأ خ، والتأخي اتخاذ الإخوان
والأخية والأخية، والآخية - بالمد والتشديد - واحدة الأواخي: عودٌ يُعرض في الحائط ويدفن
طرفاه فيه، ويصير وسطه كالعروة تُشدُّ إليه الدابة؛ وقيل: هو حبل يُدفن في الأرض ويبرز طرفه فيشد به.
وتأخيت أنا اشتقاقه من آخية العود، والأخية أيضاً: الحرمة والذمة، تقول: لفلان أواخي وأسباب تُرعى".
(لسان العرب لأبي الفضل جمال الدين محمد بن مكرم بن منظور الأفريقي المصري 14/ 22 - 24
باختصار، دار صادر - بيروت، ط الثالثة 1414هـ 1994م. ويُرجع - أيضا -: تا ج العروس، محمد مرتضى
الزبيدي 10/ 10 - 11، المطبعة الخيرية - مصر 1306هـ، الصحا ح، إسماعيل بن حماد الجوهري 6/ 2246
- 2265، تحقيق أحمد عبد الغفور عطار، دار الكتاب العربي - مصر). والعروة هي المقبض أو الحلقة.
.("واعتبر من الأخوة معنى الملازمة فقيل: أخية الدابة". (المفردات، ص 13

التبصرة، أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى 597هـ)، ص 273، دار [2]
.الكتب العلمية، بيروت - لبنان، ط الأولى 1406هـ 1986م

رواه مسلم في صحيحه. ك الطهارة ب استحباب إطالة الغرة والتحجيل في الوضوء 1/ 218 رقم [3]
.249. تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي - بيروت

الجامع لأحكام القرآن، محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي (المتوفى 671هـ) 4/ 164، تحقيق [4]
.أحمد البردوني، إبراهيم أطفيش، دار الكتب المصرية - القاهرة، ط الثانية 1384هـ 1964م

ثالثاً: الأخوة في البلقان.

إن العالم يحاول إعادة بناء التوازن وتركيا في هذا الصدد كما هو معرو ف للجميع أنها تأثرت اقتصاديا
سلبيا لا يكفيها أن تقوم بتضامن و دعم الاقتصاد ، وقد ثبت أن القرار السياسي كان له الدور الهام .
إن دولة تركيا لديها البا ع الطويل ، فعلى مدار تاريخ الجمهورية الماضية ، كانت هي الدوبة التي
نجحت في البقاء مع الدين والقيم من الثقافة والتقاليد الوطنية. ففي ثقافة التركية لها الخاصية و المفهومية
في التعاون و التآخي ، فإن فهم الأخوة لبست ثقافة تركية فحسب إنما هي سمة مهمة للثقافات الإسلامية
عامة بأكملها.

الاقتصاد ليس مجرد سلعة وتدفقات مالية، بل علينا أن نفكربتفكير ثانٍ حيث لا يمكن اتخاذ
القرارات الاقتصادية وفقًا للافتراضات المجردة ونماذ ج الاقتصاديين الكلاسيكيين.

الأنظمة الاقتصادية تحمل آثارًا للقيم الثقافية و كذلك آثارًا لنظم المعتقدات في المجتمعات التي
تطور فيها. ، فإن القرارات المتخذة في مجال الاقتصاد ، بغض النظر عن مدى واقعيتها ، لا تعطي النتيجة
المتوقعة إن لم ينظر فيها بعين الإعتبار في القيم الثقافية الوطنية. فهذه القرارات لا تلعب دوراً في تعزيز

تنمية الأزمات الاجتماعية بل يساعد في منع التنمية. لهذا السبب ، من الأهمية القصوى أن تؤخذ المشاكل الاقتصادية والقيم الثقافية للأمة والمجتمع بعين الاعتبار في ضوء التفاهم الاقتصادي ، ومن الأهمية بمكان أن تستخدم المصادر بأسلوب الاصالة.

إن القيم الأخلاقية من أهم القيم الإسلامية المؤثرة في حياة الفرد، لكونها تحدد نوع تعامله مع الغير، وتغرس المحبة في نفوس الآخرين، وتعمل على كسب القدوة الحسنة، والقصد الحسن مما له أثر على نجاح العملية التنموية.

ومن هنا يمكن تعريف (القيم الأخلاقية) بأنها: المبادئ والمعايير التي توجه الفرد وتضبط سلوكه في الحياة، ويتحدد بموجبها مدى فاعليته في المجتمع.

وقد اهتم الإسلام بالقيم الأخلاقية كعنصر أساس في التنمية، ويتمثل ذلك بدعوة المؤمنين إلى مكارم الأخلاق لما في ذلك من رفعة وعلو منزلة.

ومن الآثار الحسنة لمكارم الأخلاق ما يلي:

1 - حفظ الإنسان من الانحراف النفسي والاجتماعي، حتى لا يكون الإنسان عبداً لهواه.

2 - ضبط التصرفات مما يحقق حياة آمنة مطمئنة.

3 - تكوين روح العمل الخيري واجتناب مسلك الشر والفساد.

4 - تعمل على تكوين البناء الوجداني للإنسان، وتشعره بدوره في الحياة.

5 - تمثل القيم الأخلاقية ميزان الفرد مع الغير فالدين المعاملة.

6 - هي خير وسيلة لبناء خير مجتمع وخير حضارة.

7 - تغرس الصفات الحميدة المؤثرة في تماسك المجتمع وقوته، كالحب والإخاء والترابط.

8 - تعمل على إيجاد نوع من التوازن والثبات في الحياة الاجتماعية.

9 - تساعد المجتمع على مواجهة التغيرات التي تحدث فيه مما يعين على اختيار الحلول المناسبة التي تحفظ على المجتمع استقراره وكيانه.

10 - تعمل على سرعة الإنجاز والجودة بسبب الإخلاص والأمانة وهذا يحقق تقدماً ملموساً في التنمية.

فالتعليم أياً كان نوعه هو محور التنمية، إذ لا يمكن لأي مجال من مجالات التنمية أن يتم ويؤدي دوره إلا بدراسة مسبقة تعطي تصوراً كاملاً عن فعالية التنفيذ وما قد يطرأ عليه من سلبيات يمكن تلافيها قبل وقوعها لضمان سلامة العملية التنموية.

ومن القيم الأخلاقية الذاتية المؤثرة في التعليم تأثيراً مباشراً منها:

1 - الإخلاص:

وهو محور العمل أياً كان نوعه، والإخلاص في التعليم يعطي نتائج ايجابية يترتب عليها صلا ح
.العمل، وصلا ح العمل يعني الوصول إلى التنمية الصحيحة

:الأمانة - 2

وهي أمانة الكلمة، وأمانة الهدف والغاية، فالمعلم أمين على ما يقول والطالب أمين في التلقي، وقبل
ذلك أمانة المدرسة في التعليم بصفة عامة

:المعاملة الحسنة - 3

وهذه القيمة لا تنفك عن العملية التعليمية، وهي من القيم المزدوجة، لأنها تعني التبادل في التعامل
.بين الملقي والمتلقي

:القدوة الحسنة - 4

وهذه من أهم القيم في التعليم، لأن فاقد الشيء لا يعطيه، فلا بد أن يكون المعلم مرآة لطلابه، وقبل
.ذلك يكون المعلم أهلاً للعملية التعليمية، وقد قيل: يا أيها الرجل المعلم غيره هلا لنفسك هذا التعليم

:ومن القيم المكتسبة

تقدير العلم وطلابه: فمتى أعطي العلم حقه والعلماء منزلتهم فهذا دليل على التقدم والرقي الحضاري -
.الذي هو من علامة التنمية الصحيحة

تقدير المعلم: فحب الطالب لمدرسته ومعلميه من أهم العوامل في نجا ح العملية التعليمية، -
.ونجاحها يصب في صالح التنمية

التنافس الشريف: ولا شك أن مثل هذا التنافس يعطي صورة واضحة لبث روح التعاون بين -
.الطلاب، وهذا يقود إلى أفضل النتائج

:اتبا ع العلم العمل -

وهذه القيمة هي ثمرة العلم فعلم بلا عمل كشجر بلا ثمر، فالعلم النظري وحده لا يكفي لدفع عجلة
.التنمية، والتطبيق العملي جزء من العملية التعليمية

ومخرجات التعليم بأنواعها تسهم إسهاماً فاعلاً في التنمية، وما نراه اليوم في البلاد المتقدمة حضارياً
من مصانع ودور علم ومستشفيات ومراكز تأهيل ومعاهد فنية ومهنية، ومنشآت ومشاريع تنموية، كل ذلك
.بفضل الله ثم بفضل تلك القيم الأخلاقية في التعليم التي حث عليها الإسلام ورغب فيها

منذ تأسيس الإمبراطورية العثمانية فإن الجمعيات الأخوية لعبت دورًا هاما في الحفاظ على اجتما ع
3.المسلمين وعلى تنظيم الحياة الاجتماعية والاقتصادية والثقافية.

3 Ziya Kazıcı, "Ahîlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/ahilik (06.09.2018).

يرجع أصل هذه الكلمة إلى لغة القرآن الكريم وإلى سنة النبي صلى الله عليه وسلم وإلى عهد ومهد الحضارة الإسلامية، فلما كان الأمر كذلك استعملها كل مسلم في حياته اليومية باعتبارها لفظ ديني وفيها سعادة الدنيا، والنجاة في الآخرة. وكما هو معلوم بأن أسعد حال الإنسان يكون إذا ساعد إنساناً، لذا أخبرنا الرسول صلى الله عليه وسلم بأن خير الناس أنفعهم للناس، أي أسعد إنسان هو الذي يساعد إنساناً آخر، فهذا من فطرة الإنسان الذي خلقه الله عز وجل، فالإنسان إذا أنقذ إنساناً من الغرق أو في حادث سيارة، لا المنقِذ ينسى هذه السعادة ولا الذي تلقى تلك المساعدة ينساها طوال حياته، بل ويؤمن بأن هذا العمل الخيري والأخوي سينجيه يوم لاينفع مال ولا بنون إلا من أتى الله بقلم سليم .

وقامت الصوفية على وجه الخصوص باستعمال هذا اللفظ أكثر من غيرهم باعتبار أنهم وجدوه يصل إلى القلوب ويؤثر فيه أكثر من أي كلمة أخرى.

انتشرت هذه الكلمة في المنظمات الأناضولية وكان لها تأثير عظيم في فتح قلوب الناس، واستعمل لفظ الفُتُوَّةُ (fütüvvet) خاصة في القرن التاسع، وذلك من قبل التجار المسلمين.

وكلمة " فتى" في القاموس تأتي على معنى : الشاب، الجريء ، السخي" وكلمة الفتوة fütüvvet تعني "الشباب والبطولة والكرم".

وإذا ألقينا نظرة إلى المصادر الصوفية نلاحظ أنه منذ بداية القرن الثامن بدأت الصوفية استخدام كلمة fütüvvet كمصطلح باطني أكثر من الظاهر لأن الصوفية وعلم التصوف يعمل على التربية المعنوية بإصلا ح القلوب، كما أخبرنا الرسول صلى الله عليه وسلم " ألا إن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله ألا وهي القلب" استناداً إلى مثل هذه الأحاديث اهتموا بتربية القلوب.عامة استخدمت المصطلحات feta وfutuva بالمعاني الصوفية والصفات الأخلاقية مثل التضحية، الامتناع، الخير، الإحسان، الإنسانية، التسامح و ما شابه هذه المصطلحات في الصوفية [4].

وبالتالي ، فمن الضروري أن نقول إن الشجاعة الحقيقية والبطولة والجرأة يجب أن تكون لها هذه الصفات وما شابهها. وبالنظر إلى هذه الحقيقة، نلاحظ أن الصوفيين طوروا أفكارهم الخاصة عن النزعة الإنسانية في إطار مفهوم أوسع.

كلمة أخي أو التآخي، من حيث الإستعمال في المنظمات للشباب بخلاف ما في المنظمات الأخوية، لانه قداكتسبت طابعًا مدنيًا وتجاريًا في الأناضول ، وأصبح محجرًا حيث استمر التعليم والتدريب المهني في أماكن العمل وورشها وأماكن الدراويش ومنازل أعضاء هذه المنظمة 5.

4 Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 (06.09.2018).

5 Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 (06.09.2018).

أسسها الخليفة العباسي الناصر "fütüvvet"وباختصار الأخوة في العالم الإسلامي، مؤسسة الفتوة
لدين الله، وقد تم تجهيزها و تشكيلها مع العناصر الوطنية والمحلية منذ القرن الثالث عشر. و قد انتشرت
، والتي Ahi Evran-ı Veli بين الأناضول والبلقان والشرق الأوسط والقوقاز في الأناضول تحت قيادة
لديها مجموعة متنوعة من المهن من خارج الحرفيين وكذلك يجري تطويرها بين التجار بسبب كونها
فإذا نظرنا إليها من منظور أوسع، استناداً إلى مبدأ [6].مناسبة لفهم الحياة والرؤية العالمية من التجار الأتراك
" والدفاع عنها، والتي تعد المصدر fütüvvetnameler تبني الفضائل والمبادئ الإنسانية الخاصة بـ "
الرئيسي لحقوق الإنسان، وتهدف إلى تجهيز الأفراد من حيث الشخصية والأخلاق.

واليوم في الأناضول وفي البلقان يعتبر واحدا من أهم الطوائف المهنية التي تم العثور عليها في بعض
تلعب دورًا رئيسيًا في إنشاء وطن تركي - الإسلام في التآخيAhilik القواعد. إذ كان معروفًا أن منظمة
، خاصة في البلقان، في عمليات مهمة مثل التمسك Rumeli الأناضول، فإنه يتم ملاحظته أيضًا في
بالإسلام وخلال قرون من الإدارة العثمانية. يمكن القول أن الجماهير التركمانية التي هربت من غزو
تيموروريا والأناضول إلى روميليا والجماهير التركية التي أتت إلى البلقان بنفيهم وأنواع أخرى من أساليب
الاستعمار بالإضافة إلى المجتمعات والتقاليد الإسلامية-التركية والعادات التي أتت واستقرت في البلقان؛
أحدثت تغييرات مهمة في المناطق التي يعيش فيها الباحثون المسيحيون، من حيث عدد السكان والهياكل
[7].الاجتماعية والاقتصادية والثقافية للمقاطعات
من الممكن أيضاً إثبات أن بعضها مرتبط بأخي وأخيه، حيث أنهم يحملون أسماء القرية والقرية
[8].المختلفة، والعديد من أسماء المياه والأماكن ذات السمات التركية والإسلامية في البلقان
في مدن الأناضول والروملي التي تم غزوها، تم تأسيس منظمة أهليك وتم التأكد من أن التجار
المسلمين كانوا قادرين على السيطرة على اقتصاد المدينة بهذه المنظمة بروح الوحدة والتآزر. لا يمكن
ولهذا السبب ، دخل غير المسلمين الذين أعجبوا بأمر .للتجار غير المسلمين الدخول إلى هذه المنظمة
المنظمة وعملها إلى المنظمة كمسلمين. هذا ما سمح للإسلام بالانتشار بسهولة في هذه المناطق.

إنتقال التآخي من الإمبراطورية العثمانية إلى البلقان في الحياة الاجتماعية والثقافية
خلال فترة التأسيس للدولة العثمانية، من المعروف أن العديد من مراكز الاستيطان، وخاصة في
و من المعروف أن معظم .المناطق الريفية، من بورسا إلى البلقان، بنيت على الأراضي الممنوحة للدراويش

---

6 M. Fatih Köksal, Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yayınları, Kırşehir, 2006, s. 52.

7 Mustafa Mehmet, a.g.e., s.234.

8 Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz, Kültür, San'at ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s.71.

المسؤولين الأوائل للإمارة العثمانية من المسؤولوين السلاطين العثمانيين و هم يرتبطون بعدد من أهالي الشيوخ أثناء غزو الرومية وأفعالهم. بالتوازي مع التوسع في الفتوحات.

في البلقان كان من المفترض أن يقوموا بجميع أنواع مهام التدريب ومراقبة السوق في جميع المستوطنات ، من الأحياء التي كانوا فيها ، إلى القرى.

أول السلاطين العثمانيين في سياسة الاستيطان في الأناضول ، حيث بدأ الحكام السلجوقيون، بحماية شعب الطوائف إلى جانب التركمان، مما ساعد الناس على إعادة توطينهم واستقرارهم في الغابات.

ساعدت الفتوحات في الأراضي البيزنطية على زيادة عدد المؤسسات التركية في المناطق الحدودية. في هذه الفترة عندما تم رؤية المؤسسات الأسرية الأخرى.

إن أنشطة البناء، التي بدأها ونُفذت تحت قيادة الآخويين ، أعطت الأولوية لتسوية شبه جزيرة البلقان بعد فترة وجيزة وجعلت الإسكان فيها سهلا، و إلى يومنا هذا نرى العديد من أنواع هذه المباني داخل هذا النطاق. حتى كان هناك من المباني التي تستهدف الضيافة للزوار والمسافرين.

خطوط الأعمال المتعلقة بإنتاج الجلود، والمنسوجات، والمنتجات الغذائية، والمعدات المنزلية والزراعية المختلفة التي تشكل أساس الحياة الاقتصادية للمدن العثمانية، لها مكانة هامة في الحياة اليومية. على سبيل المثال يعتبر أهل الأهران، الذي يعتبر مرعى للجيران، باريسا لسراييفو (مركز سانجاك البوسنية) ويلتزم بصرامة بتقاليد ومبادئ التقاليد.[9]

كانت التجارة الصادقة والأخوية التي قامت بها التجار المسلمون من العثمانيين له دور كبير وأساسي للموارد المالية والمعنوية، كل ما نراه من المساجد الكبيرة والخيرات التي لا تعد ولا تحصى أصلها من الدين الإسلامي وقد بنت هذه الكلمة أخي حضارة كاملة واستمرت ولا زال يستمر إلى عهدنا الحاضر فإن الإنسانية على وشك الوقوع في جرف هار.

الأخوة هي من النماذج التي تجمع العلاقة الأخلاقية والاقتصادية في الثقافة التركية والتي تبرز بعض القيم الأخلاقية في إصباغ الطابع المؤسسي على هذه المنظمة، والتي يمكن وصفها بهذه القيم أنها حياة اقتصادية أخلاقية. وهذه الأخلاقيات مبنية على أصلها الأصيل في الغالب من الدين الإسلامي. و انها ليست "فردية" بل "اجتماعية"، مع النصيحة و المشورة والابتعاد عما نهى الله عنه وعن القيل والقال.

الاستنتاجات والتوصيات

إن مصادر منظمة التآخي Ahi هي منظمة متعددة الأوجه تستند إلى القرآن والسنة النبوية، فضلاً عن البعد الاقتصادي الذي يتشكل في الحياة الروحية ، و الحياة الاجتماعية والثقافية والفردية.حيث يمكن القول بأنها طريقة حياة وصلت إلى أبعد المناطق في الأناضول والبلقان و جعل أهلها مسلمين. و في أيامنا

---

9 Hasan Karaköse, Ahiliğin Balkanlara Geçiş Yolları, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2017/82, 91-106, s. 103-104.

هذه ، بعد الحرب الباردة وانهيار يوغسلافيا ، قد تستعيد دول البلقان ومعظمها من المسلمين ، والتي لديها هيكلاً متعدد الثقافات والإدارات ، لإحيائ هذا الروح الأخوي.والله أعلم

أ.د. بيادين أحمدي

المراجع

1- عمرKTO Karatay ، أقداغ, ملتم كورتلوش التآخي والأخلاق المهنية، منشورات جامعة قونية ، 2016.

2- حسين أرسلان، الهيكل التنظيمي والاجتماعي والاقتصادي ونماذ ج من القيم، منظور الأكاديمية مجلة، العدد: 49 مايو ويونيو عام 2015، نظير الدولية ,مجلة العلوم الاجتماعية، http://www.akademikbakis.org ،248-271.

3- آيدن نوزات :الأساسية لأخلاقية في الأعمال التجارية والأخلاق في أخلاقيات السنة ، مجلة جامعة بولنت أجاويد ال ، المجلد 2 ، العدد 1 ، 2015 ، 87-104.

4- بيرام ميكايل ، منظمة أخي و أوران و، مطبعة داملا قونيا 1991.

5- فيزا جوهرلي ، كبرى جوهرلي بشرى تشاكماكتاش، مبادئ الحياة الاقتصادية فيما يتعلق بمساهمة أخلاقيات الأعمال وباعتبارها مؤسسات التضامن الاجتماعي، مجلة الأبحاث الحالية على العلوم)، المجلد. 7 ، العدد 1 ، 2017 ، 308-322jocressالاجتماعية (

6- ياشار تشالششقان ـلطفي : وزارة الثقافة ، البحث والحضارة الاجتماعية ، بحوث الثقافة العامة، منشورات ، أنقرة ، 1993.

7- مصطفى تشوبان قيم التعليم ومبادئ التآخي ، معهد اهى ايفران الجامعة للعلوم الاجتماعية, المجلة 4(1), 2018, 87-102, s. 87: 10.31592.337602

8- دمير بولات آنزاور , آكتشا غورساي التآخي ومساهماته في الحياة الاجتماعية والثقافية التركية، مجلة جامعة سلجوك للدراسات علم الاورام، c.15 ،2004 ،355-376.

9- ، ربيع c. 37 الملخص صلا ح الدين دغوش, في الإمارة العثمانية وموضوع الشيخ أدى باليس، 2015 ، 61-86.

10- يوسف أكنجي, الأخلاقيات والتعليم المهني ، منشورات وزارة التربية الوطنية ، اسطنبول ، 1990.

11- يوسف أكنجي , تنظيم النظام التآخي ، أنقرة ، 1989.

12- أرول أرأوغلو, ياوز كوكتان: مجلة البحوث الاجتماعية في العالم الإسلامي, السنة: 2 ، العدد: 5 ، كانون الأول 2015 ، ص. 339-348.

13- حسان كاراكوسا: طرق انتقال التآخي إلى البلقان ،مجلة الثقافة التركية و الحاج الولي بكتاش، 2017/82 ،91-106.

14- بوكت قاراتوب, جمالدين كوبات: ميزة نظام التآخي التركي و تأثيره الأكاديمي، مجبة البحوث ج. 13 ، العدد. 1 (نيسان 2018) ، 351-368.

15- أرسين كاوي : علم النفس دراسة من حيث السلطة و منطمة التآخي, حلول الحياة العملية نحو القضايا النفسية - "بنيت في منطقة البلقان في ندوة دور" سرايفو، 1-17.

16- ضياء كازجي: التآخي موسوعة الإسلامية، ttps://islamansiklopedisi.org.tr/ahilik (2018/09/06.(

17- حمدي كزلار، ديناميكيات اجتماعية و منظمة التآخي في المجتمع العثماني، الإنسان و العلوم الاجتماعية مجلة البحوث، ج. 4 ص. 2، 2015، 408-423.

18- كوكسال محمد فاتح، أفران أخي و التآخي , محافظة كيرشهر, المنشورات لخدمات كيرشهر, 2006.

19- ياوز كوكان ، الدراسات الاجتماعية , السنة الثانية ، العدد: 5 ، ديسمبر 2015 KT p. 339-348.

20- كاراكوسة حسن مجلة الثقافة التركية والحاج ولي بكتاش , طريقة إنتقال التآخى ألى البلقان , 91-106، 2017/82، 106-91 Öلعام 82/2017.

GİRİŞ

Uluslararası dengelerin yeniden inşa edilmeye başladığı ve Türkiye'nin de bu süreçten ekonomik olarak olumsuz etkilendiği bu günlerde sadece politik kararların ekonomiyi ayakta tutmaya yetmediği devlet millet dayanışmasının da bunda önemli bir rolünün olduğu anlaşılmıştır. Türkiye köklü bir geçmişe sahip, Cumhuriyet tarihi boyunca da birçok badireyi tarihinden, dini ve milli kültür ve geleneğinden gelen değerlerle atlatmayı başarmış bir ülkedir. Tüm bunlarda Müslüman- Türk kültürün önemli bir özelliği olan yardımlaşma ve kardeşlik anlayışının da önemli bir payı vardır. Bu kardeşlik kültürü yalnızca Türkiye sınırları içerisinde geçerli değil tüm Müslüman ve Türk coğrafyasını da kapsamaktadır.

Ekonomiye insanın dışında sadece mal ve para akımı olarak bakılmaz. Başka bir ifadeyle, ekonomi konusundaki kararlar klasik iktisatçıların soyut varsayım ve modellerine göre verilemez. Ekonomi sistemleri, içinde geliştikleri toplumların kültürel değerlerinin ve inanç sistemlerinin izlerini taşırlar. Millî kültür değerleri dikkate alınmadan, ekonomi alanında alınan kararlar, ne kadar gerçekçi olursa olsun, beklenilen sonucu vermez. Bu çeşit kararlar,

kalkınmayı sağlayıcı değil, sosyal bunalımları arttırıcı ve gelişmeyi önleyici bir rol oynarlar. Bu sebeple ekonomik problemlerin, milli kültür değerlerinin ve toplumun iktisat anlayışının ışığında ele alınması, kaynakların daha rasyonel kullanılması açısından son derce önemlidir.[10]

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda rol oynayan Ahi Birlikleri; Müslüman- Türk toplumunun içtimaî, iktisadî ve kültürel hayatını tanzim eden kurumlardan biri olarak yüzyıllarca varlığını devam ettirmiştir.[11]

Arapça "kardeşim" manasındaki ahî kelimesinden gelen Ahiliğin Türkçe'deki "akı"dan (cömert) türetildiğini ileri sürenler vardır. Temelde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in Sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslami anlayışa doğrudan bağlı olan Ahiliğin tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur. Bu teşkilatın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet teşkilatının büyük tesiri vardır. İslam'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet teşekkülleri içinde hicri III. (IX.) yüzyıldan itibaren de esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır.[12]

Fetâ sözlükte "genç, yiğit, cömert"; fütüvvet ise "gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamlarına gelir. Tasavvuf kaynaklarında, II. (VIII.) yüzyıldan itibaren önde gelen sûfîlerin fütüvvet kelimesini tasavvufî bir terim olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir. Genel olarak fetâ ve fütüvvet kelimeleri sûfî ve tasavvuf anlamında kullanılmakla beraber tasavvufta bu terimlerden çok defa sûfîde bulunan fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefsine söz geçirme gibi ahlâkî nitelikler kastedilir. Böylece gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret ve mertliğin bu ve benzeri niteliklere sahip olmayı gerektirdiği anlatılmak istenir. Bu husus dikkate alındığında sûfîlerin kendilerine has hümanizm düşüncelerini fütüvvet kavramı çerçevesinde geliştirdikleri görülür.[13] Ahilik, fütüvvet teşkilâtından farklı olarak Anadolu'da sınâî ve ticari bir mahiyet kazandığı gibi, bu kuruluşa mensup olanların işyeri, atölye, tekke ve zaviyelerinde mesleki eğitim ve öğretimin sürdürüldüğü bir ocak olma özelliği de kazanmıştır.[14]

---

[10] Yusuf Ekinci, Ahîlik, Sistem Ofset, Ankara, 1989, s. 2.

[11] Yusuf Ekinci, Ahîlik ve Meslek Eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 15.

[12] Ziya Kazıcı, "Ahîlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/ahilik (06.09.2018).

[13] Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 (06.09.2018).

[14] Mikâil Bayram, Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Damla Matbaacılık, Konya, 1991, s.6.

Özetle Ahilik, İslam dünyasında Abbasi halifesi Nâsır li-dînillah tarafından kurumlaştırılan "fütüvvet" kurumunun, Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren millî ve yerli unsurlarla donanmış bir şeklidir. Ahilik, Türk esnafının hayat anlayışına ve dünya görüşüne uygun olması sebebiyle daha çok esnaf arasında gelişmiş olmakla birlikte esnaf dışından da çeşitli meslek erbabını bünyesinde barındıran, Ahi Evran-ı Velî önderliğinde Anadolu'da Anadolu dışında Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslara kadar yayılan sivil bir yapılanmanın adıdır. Daha geniş bir açıdan bakacak olursak Ahilik; temel kaynakları olan "fütüvvetnâmeler"de yer alan insani erdem ve prensipleri benimsemek ve savunmak esasına dayalı, bireylerin kişilik ve ahlâk bakımından da donanımlarını amaçlayan bir "insanlık kurumu"dur.[15]

Ahilikte İş Ahlakı İlkeleri

Türk kültüründe iktisat-ahlâk ilişkisini uygulayan modellerden biri Ahiliktir. Ahlâk merkezli iktisadî hayat olarak nitelendirilebilen bu teşkilâtın kurumsallaşmasında belli ahlâkî değerler öne çıkar. Ahilikte öne çıkan bu değerler de kaynağını çoğunlukla İslâm dininden alır. Ahilik, ferde yönelik öğüt ve yaptırımları da bulunmakla birlikte esas itibariyle "ferdî" değil, "içtimai"dir. Çekememezlik ve dedikodudan kaçınmak, cömert, şefkatli ve merhametli olmak herkese iyilik yapmak ve iyiliklerini istemek vs. gibi onlarca prensip, esasta ferdî olmaktan ziyade içtimaî, yani toplum hayatını düzene sokucu mahiyette düsturlardır. Fakat bu içtimaî oluşta ne kişi topluma, ne de toplum kişiye ezdirilmiştir. Ayrıca Ahilik, Türk esnafının hayat anlayışına ve dünya görüşüne uygun olması sebebiyle daha çok esnaf arasında gelişmiş olmakla birlikte esnaf dışından da çeşitli meslek erbabını bünyesinde barındıran, Anadolu'da, Anadolu dışında Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslara kadar yayılan sivil bir yapılanmanın adıdır[16]

Sanatla ahlakın ahenkli bir birleşimi ve insan merkezli bir sistem olarak Ahilik, "uhuvvet" ve "fütüvvet" ya da "kardeşlik" ve "cömertlik" ilkelerinden hareketle ideal bir sanatkâr, ahlak sahibi "ahî" modeli ve erdemli bir toplum oluşturmayı hedefler. Ahilik teşkilatına girecek kişinin öncelikle Fütüvvetnâmelerdeki dinî ve ahlakî emirlere uyma zorunluluğu; vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, affedici olma, bencil ve kibirli olmama gibi erdemleri taşıması; şarap içme, zina, yalan, gıybet ve hile gibi davranışlarla meslekten atılması gibi hususlar, özünde bu sistemin dinî ve ahlakî temeller

---

[15] M. Fatih Köksal, Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yayınları, Kırşehir, 2006, s. 52.

[16] Köksal, a.g.e., 49-54.

üzerine kurulduğunu gösterir. Basit bir esnaf teşkilatı olmaktan öte değerler sistemini ifade eden Ahiliğin ticaret hayatına dair koyduğu ve uyguladığı ilke ve esasların, özellikle Hz. Peygamber'in sünnetinden kısacası *Nebevî* ahlaktan beslendiği anlaşılmaktadır. Bir anlamda Ahilik, Anadolu'da var olduğu süreçte Hz. Peygamber'in öğretilerini ve ahlakını hem teşkilat bünyesinde hem de ticarî ve toplumsal hayatta yaşama ve yaşatma gayreti içerisinde olmuştur.[17]

Ahiliğin ferdi ve toplumsal ahlak kuralları fütüvvetnâmelerde kaydedilmiştir. Bunların dışında iş ve meslek hayatına dair kurallar vardır ki, bu kurallar da kısmen fütüvvetnâmelerde, ağırlıklı olarak ise Ahi şecerenâmelerinde bulunmaktadır. Ahilikte genel olarak iş, meslek veya çalışma hayatına ilişkin belli başlı ahlak kuralları şöyle sıralanabilir:

1. Her Ahinin muhakkak bir işi, özellikle de sanatı (mesleği) olmalıdır: işsiz, mesleksiz bir kişi topluma yüktür. Herkesin bir işi, bir mesleği olması, kimsenin kimseye avuç açamayacağı, herkesin kendine yeteceği bir toplumu da oluşturacaktır.

2. Ahi, kendi mesleği dışında ikinci bir işle uğraşmamalıdır. Herkes kendi işini, en iyi bildiği mesleği işlemelidir. Bu suretle hem işlenen mamuller ehil ellerden çıktığı için kaliteli ve standartlara uygun olacak, hem de kimse kimsenin rızkına mani olmayacaktır.

3. Bir Ahi için "kazanç" mutlaka helâl olmalı ve hak edilmelidir. Bir sanatkâr ürettiği mamul veya işten emeğinin karşılığı olan hakkı ne ise onu almalı, asla daha fazlasını istememelidir. Yapılan iş ticaret ise ölçüde, tartıda yanlışlık olmamalı, hile ve yalana asla sapılmamalıdır. Ahiliğe (fütüvvete) girmesi kabul edilmeyen zümreler arasında "tellâller"in de bulunmasının sebebi budur. Bugün bilinmeyen bir meslek olan tellâllik, bir ürünü olduğundan daha fazla, daha güzel, daha iyi gibi gösteren, parlatan kimselerin mesleği idi.

4. Ahi, mesleğinin en eski pirlerinden kendi ustasına kadar bütün meslek büyüklerini hayırla anmalı, işinde onlar gibi olmaya gayret etmeli ve mutlaka ustasının rızasını almalıdır: "Usta rızası almak" şed kuşanmanın temel şartıdır. Bin günlük çıraklık devresini tamamlayan kişi kuşak kuşanabilmek için gerekli tüm şartları yerine getirse de temel şart usta rızasıdır.

5. Ahi "hırs" ve "açgözlülük"ten uzak durmalıdır. Eskilerin tamah da dediği açgözlülük, insanı insanî vasıflardan uzaklaştırır; az olanla yetinmek,

---

[17] Nevzat Aydın, Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2015, 87-104, s.102.

nefse kapılmayıp riyazet göstermek Ahiliğin temel kurallarındandır. Bu anlamda Ahiliğe kabul edilmeyen zümreler arasında "karaborsacılar" ve "vurguncular" da hatırlanmalıdır.

6. Ahi mal ve para yığmamalıdır. Ahi esnaf ve sanatkârları, başkalarına zarar verme pahasına zenginleşmeyi, para ve mal biriktirmeyi düşünmezler. Bazı araştırmacılar Ahiliğin başta bu özelliği olmak üzere kimi iktisadi kurallarının Osmanlı toplumunda kapitalist bir sınıfın ve kapitalist bir üretim biçiminin oluşmasına imkân vermediğini ifade etmişlerdir.

7. Ahi, gerek meslektaş ve iş arkadaşlarına gerekse müşterilerine karşı sabırlı, yumuşak başlı, müşfik ve merhametli, güler yüzlü, güzel sözlü ve cömert olmalıdır.[18]

BALKANLARDA AHİLİK TEŞKİLATI

Osmanlı döneminde Rumeli olarak anılan Balkanlar çok kültürlü ve çok kimlikli bir yapıya sahiptir. Balkanlar'da Ahilik, özellikle esnaf denilen sosyal yapıda önemli bir rol üstlenmiştir. Ahilik teşkilatı, şehirlerin, kasabaların, imar ve ihya edilmesi, mesleklerin sınıflandırılması, meslek ahlakının ve meslek etiğinin belirlenmesi ve korunması, üretilen mamüllerin standartların belirlenmesi gibi hizmetlerin olduğu bir müessese olarak Balkan kültürünün de önemli bir unsurudur. Balkanların dört bir tarafında mimariden sanata kadar, gelenek görenekten dile kadar, her alanda bu unsurun etkilerini görmek mümkündür.

Türk-İslam tasavvuf ve kültürünün bir ürünü olan Ahilik yoluyla Balkanlar'da İslamiyet yayılmıştır. Özellikle uç bölgelerdeki ahiler, toprakların genişlemesinde, İslamlaşmasında etkin görevler üstlenmişlerdir. Bu bakımdan Balkanlar'ın İslamlaşmasında derviş gruplarının ve ahîlerin oynadığı rol son derece önemlidir.

Temelleri Kırşehir'de atılan Ahilik Teşkilâtı, Anadolu'da daha Selçuklular döneminden başlayarak, şu veya bu şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca devam etmek suretiyle, Türk-İslam toplumu üzerinde derin etkiler yapan ve günümüzde dahi, gerek Anadolu'da ve gerekse Balkanlar'da bazı bakiyelerine tesadüf edilen, en önemli mesleki tarikatlardan biri sayılmaktadır. Ahilik Teşkilâtının, Anadolu'da kalıcı bir Türk-İslam vatanı yaratmak hususunda ne kadar büyük bir rol oynadığı biliniyorsa aynı şekilde Rumeli'de de özellikle Balkanlarda, fetih döneminden itibaren, yüzyıllar-

[18] Ömer Akdağ, Meltem Kurtuluş (edt.), Ahilik ve Meslek Ahlakı, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya, 2016, s. 397-399.

ca süren Osmanlı idaresi zamanında Türkleşme ve İslamlaşma gibi önemli süreçler üzerinde hatırı sayılır derecede izler bırakmış olduğu söylenebilir.[19]

Timur istilasından kaçarak, Anadolu'dan Rumeli'ye akın eden Türkmen kitleleri ve daha sonraları, Osmanlı idaresi yerleştikçe, gerek sürgün ve gerekse diğer nevi kolonizasyon metotlarıyla, Balkanlar'a gelip yerleşen Türk-İslâm toplumları, gelenek ve göreneklerini de, çeşitli kurum ve kuruluşlarını da beraberlerinde getirerek, tamamen Hıristiyan âleminin yaşamakta olduğu bölgelerde, gerek nüfus bakımından ve gerekse buraların sosyo-ekonomik ve kültürel bünyelerinde köklü değişikliklerin meydana gelmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Balkanlar'da çeşitli köy ve kasaba veya mahalle adları, muhtelif su ve yer isimleri Türk ve İslâm özelliklerini taşıdıkları gibi, bunlardan bazılarının Ahi ve Ahilikle ilgili olduklarını ispat etmek de mümkündür.[20]

Anadolu ve Rumeli'de fethedilen şehirlerde hemen Ahilik teşkilatı kurulmuş, Müslüman esnafın birlik ve beraberlik ruhu içinde bu teşkilatla şehrin ekonomisine hâkim olması sağlanmıştır. Müslüman olmayan esnaf ahi teşkilatına giremezdi. Onun için teşkilatın nizam ve işleyişine hayran olan gayr-i müslimler Müslüman olarak teşkilata girmişlerdir. Bu da İslâm'ın kolayca yayılmasını sağlamıştır.[21]

Anadolu'dan Balkanlara Geçişte Toplumsal ve Kültürel Hayatta Ahilik

Ahiliğin Osmanlı döneminde Anadolu'dan Balkanlara geçiş yollarına baktığımızda bunun birçok şekilde gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz.

1. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Bursa'dan Balkanlara kadar özellikle kırsal alanlardaki pek çok yerleşim merkezinin dervişlere verilen topraklar üzerinde kurulduğu bilinmektedir.

2. Osmanlı Beyliği'nin ilk yöneticilerinin çoğunun ahi olduğu bilinmektedir. Osmanlı padişahları, Rumeli'deki fütuhatları ve icraatları sırasında bir takım ahiler ve şeyhler ile münasebette oldukları görülmektedir. Osmanlılar fetihlerin genişlemesine paralel olarak tarikat şeyhlerini, dervişleri, tüccarları ve sanat erbabını, kasaba ve köylere yerleştirerek, o kasaba ve köylerin fi-

---

[19] Mustafa Mehmet, "Balkanlarda (Romanya-Dobruca Dahil) Ahilik Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.234.

[20] Mustafa Mehmet, a.g.e., s.234.

[21] Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz, Kültür, San'at ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s.71.

ziki yapısını değiştirmiş ve o zamana kadar iskân edilmemiş yerlerde yeni yerleşim birimleri kurmuşlardır.

3. Dini temele dayanan ahi teşkilâtının özelliklerinden birisi, Hıristiyanların teşkilâta kabul edilmemesidir. Bu prensip Müslüman-Türk meslek erbabına toplumda imtiyazlı bir konum kazandırmakta, mesleğin Müslümanlar tarafından yürütülmesine imkân vermekteydi. Böylece Türkler şehirlerin günlük ekonomik hayatına hakim olarak, Balkanların büyük ölçüde İslamlaşmasına katkıda bulunmuştur. Balkanlarda ahiler var oldukları mahallerden, şehirlerden köylere kadar bütün yerleşim alanlarında her türlü eğitim ve piyasa kontrol görevini üstlenirlerdi.

4. Selçuklu hükümdarlarının başlatmış olduğu Anadolu'daki iskân siyaseti geleneğini ilk Osmanlı padişahları da korumuş, Türkmenlerin yanında tarikat erbabı insanların, ahilerin uçlarda yeniden yerleşip zaviye açmalarına yardım etmişlerdir.

5. Ahiler ve ahilik XIII. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'nun sosyal ve kültürel hayatında etkin görevler yerine getirdi. Bu dönemlerde bir kısım devlet erkânı, kadılar, müderrisler, tüccarlar ve çeşitli tarikatlara mensup şeyhler bir ahî kuruluşu olan fütüvvet teşkilatına girdiler. Bu teşkilât mensupları Balkanlar'ın fethi sırasında ve sonraki dönemlerde ahiliği gittikleri yerlere taşıdılar.

6. Uçlarda, Bizans arazilerinde yapılan fetihler, sınır bölgelerinde Türk vakıflarının çoğalmasına yardımcı olmuştur. Hayır vakıflarından başka aile vakıflarının da görüldüğü bu dönemde bir arazinin tamamı veya yarısı vakfedilmek suretiyle vakıf kurumları oluşturulmuştur. Bunların çoğuna tam ya da kısmî vergi muafiyetleri uygulanmıştır. Osmanlı hükümdarları bu vakıfları daima gelip geçen yolculara hizmet etmek şartı ile verirlerdi. Dervişler, ahiler zaviye kurduktan sonra toprağı işler, geliriyle geçinir ve yolcuların barınma, yeme ve içme ihtiyacını giderirlerdi. İnsanların karşılıksız olarak ihtiyaçlarını gidermek, tüm zaviyeler için değişmez bir kural ve görevdi. Bu kuruluşlar bir bakıma hükümetle iş birliği içinde ve onun kontrolünde, genel hizmet birimleri şeklinde görevlerini yerine getirmekte, memleketin refah ve zenginliğinin artması için sorumluluklar üstlenmekteydi

7. Uç bölgelerdeki ahiler Osmanlı topraklarının genişlemesinde, *ihtidâ* hareketlerinde ve yeniçeri teşkilatının kuruluşunda etkin görevler üstlenmiştir. Rumeli'nin İslamlaşmasında derviş gruplarının ve ahilerin oynadığı rol son derece önemlidir. Bu gruplar Orta Çağ'da Hıristiyan hukuk sistemi ve adâlet mekanizmasına karşı yeni bir sosyal adâlet sistemini getirmişlerdir. Düzenli ve teşkilatlı ordularla birlikte veya onlardan önce fetih hareket-

lerine çıkan bu kesim kendileri için elverişli mıntıkalara yerleşmiş, örnek yaşayışları ile karşı tarafın gönlünü mânen fethetmişlerdir.

8- Ahilerin öncülüğünde başlatılan ve yürütülen îmar faâliyetleri bir süre sonra Balkan Yarımadası'nın iskânına öncelik etmiş ve günümüze kadar varlığını sürdüren Rumeli'yi yurt edinmeyi sağlamıştır. İmarlar kapsamında pek çok bina çeşitlerini görmek mümkündür. Hatta, imâretli ve kervansaraylı binâlar bile vardı.

9. Osmanlı şehirlerinin iktisadi hayatının temelini teşkil eden dericilik, tekstil, gıda mamulleri, çeşitli ev ve ziraat işlerinde kullanılan aletlerin imali ile ilgili iş kolları, günlük hayatta önemli bir yer tutmaktadır. Meselâ debbağların pîri olarak kabul edilen Ahî Evran, Sarayova (Bosna sancağının merkezi)'da pîr olarak kabul edilmekte ve esnaf ahilik prensip ve geleneklerine sıkı sıkıya uymaktaydı.

10- Balkanlarda ticarî kontrolün Osmanlı'ya geçmesi önemli bir maddi kaynağın temelini oluşturmaktaydı. Vakıflar ile inşâ edilen mimarî eserler çevresinde zamanla tıpkı Bursa, Edirne ve İstanbul'da olduğu gibi mahalle dokuları meydana gelmiş ve düzenli bir şehircilik anlayışının oluşumuna imkân sağlamıştır.[22]

AHİLİĞİN BALKANLARDAKİ İZLERİ

Ahilik, özündeki yardım, yardımlaşma, birlik, beraberlik ve dayanışma anlayışından dolayı Türklerin devletten imparatorluğa giden yolunda en büyük vazifeyi îfa etmiştir. Türk milleti Anadolu'da ve Balkanlarda tek bir devlet ve imparatorluk halinde tezahür etmeden; ahilik nizamı her şehirde aynı örf, töre, inanç ve anlayışla insanları ruhen birbirine kenetlemiş, büyük birliğe hazırlamıştır. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük bir vazife icra etmiştir.[23]

Anadolu'da ahiler, buhran dönemlerinde devletsizliği hissettirmeyecek güç kullanımı ve idari örgütleniş örnekleri sergilemişler, devletin güçlü olduğu dönemlerde ise, fitne ve fesattan uzak kalarak devlete sadakatin en güzel örneklerini vermişlerdir. Diğer taraftan, özellikle gazilik ve fütüvvet anlayışı arasındaki sıkı ilişki göz önünde bulundurulduğunda, ahilik ve onun temel ülkü ve ideallerinin kaynağı olan fütüvvet anlayışı Anadolu'nun ve Balkanlar'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" vasıtasıyla kendine has İslamlaşmasında temel ve asli kıymetlerden birini oluşturmuştur. Zira, Türklerdeki gazilik an-

---

[22] Hasan Karaköse, Ahiliğin Balkanlara Geçiş Yolları, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2017/82, 91-106, s. 103-104.

[23] Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz, a.g.e., s.71.

layışı ve idealinin şekillenişinde fütüvvet değerleri etkin olmuştur. Yine ahiler, gençlerin eğitiminde ve topluma kazandırılmasında izlenecek metot hususunda geniş bir kültür birikimini temsil etmişlerdir. Kültürel alanda, iş ile okul birlikteliğinin ifadesi olan yaygın eğitimin müstesna bir örneği olmuşlardır. Yine, içe doğru derinleşmiş, tüm varlığa şefkat nazarıyla bakan bir dindarlığı temsil etmişlerdir. Türk çalışma hayatında, asırları aşan birikimlerden çıkan bir iş ahlakının oluşmasını ve kültürleşmesini sağlamışlardır.[24]

Ahilik nizamının hâkim olduğu yerlerde; kalite ve evsafla beraber; sevgi, saygı, zenginlik, bolluk, ferahlık artmış, iş emniyeti ve asayişi temin edilmiştir. Bütün bunlar ahiliğe olan sevgi ve itimadı artırmış, dolayısıyla hiçbir yerde ahilere karşı tavır veya hareket görülmemiştir. Balkanlara yeni gelen Türkler teşkilatlarını kurarlarken iş hayatında, yaşayışlarında adalet, asâlet ve vakarla mümtaz şahsiyetlerini göstermişlerdir. Buralarda başta sultanlar olmak üzere, hanım sultanlar, devlet ricâli, valiler, esnafın varlıklıları hemen vakıf ve imâretler kurmuşlardır. Şehrin veya beldenin ihtiyaçları tespit edilerek vakıf ve hayrat olarak cami, mektep, çarşı, çeşme, hamam, köprü, şifahane, su kanalları, mesire yerleri, bol ağaçlı çiçekli parklar ve bahçeler tesis etmişlerdir.[25]

Ahilerin, kendimize mahsus bir iktisat anlayışı oluşturmamıza katkıda bulundukları bir gerçektir. Hatta bizim medeniyetimizi Batı'dan ayıran en önemli özelliklerin Ahilikten kaynaklandığını söylemek mümkündür. Günümüzde farklı kültürlerdeki insanlarla ilişki kurabilmek bir zorunluluk haline gelmiştir. Türk insanı, Ahi kültürü ve ahlâkı ile yetişirse bu dünyada yaşamayı başarmak için fazla sıkıntı yaşamayacaktır. Örneğin "eline, beline, diline" sahip olmuş, Ahi kültürünü benimsemiş Türk insanı bulunduğu çevrenin olumsuzluklarından en az düzeyde etkilenecektir. Yine "kalbi açık, eli açık, sofrası açık" insan yasadığı toplumda gönülleri kolayca fethedebilecektir. Günümüzde Ahiliğin bıraktığı boşluk değişik müesseselerle doldurulmaya çalışılsa da işlevleri büyük ölçüde ifa edilememektedir. Özellikle gençleri yönlendirme ve toplumdaki görevlerine hazırlama bakımından mevcut kurumların yetersiz kaldığı bir vakıadır. Ahîlerin yeni yetişen gençlerle olan meşguliyeti "ağaç yaşken eğilir" gibi atasözlerindeki anlayıştan kaynaklanmaktadır. Toplumda Ahilik benzeri kurumlara daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.[26]

---

[24] Anzavur Demirpolat, Gürsoy Akça, Ahilik Ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, c.15, 2004, 355-376, s.374.

[25] Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz, a.g.e., s.71-72.

[26] Erol Eroğlu, Yavuz Köktan, TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies ,Yıl: 2, Sayı: 5, Aralık 2015, s.347.

Günümüzde Balkanlarda Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalan cami, medrese, zaviye, çeşme, bedesten, han gibi Ahi kültüründen kalma mimari eserlerin birçoğunun ayakta kalması ve hala canlı bir şekilde hizmet veriyor olmasıyla beraber sosyal ve ekonomik hayatta devamına dair somut örneklerin tespit edilmesi için özel araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır.

Osmanlı döneminde Bosna'da Saraybosna Mevlevîhanesi şehrin merkezinde yer alan Bentbaşı semtinde Milaçka Nehrinin kenarında bulunuyordu. Küçük bir duvar kalıntısı haricinde mevlevîhaneden günümüze hiç bir şey ulaşmamıştır. Daha önce burada Bosna Sancakbeyi İsa Bey'in yaptırdığı İsa Bey Zaviyesi bulunuyordu. Zaviye, XV. - XVI. yüzyılda yoksulların, yolcuların iaşe ve ibadeti için hizmet verirdi. 1659 yılında zaviyeyi ziyaret eden Evliya Çelebi buradan Mevlevî Tekkesi olarak bahsetmektedir. Evliya Çelebi'nin eserinde anlattığına göre o dönemde Saraybosna'da 47 tane derviş tekkesi vardır. Bu tekkelerden birisi de İsa Bey Tekkesi'dir. Mevlevîhane yıkılsa da Bosna Hersek'te hâlâ güçlü bir tasavvuf geleneği bulunmaktadır. Halveti, Kadiri tekkelerinin çoğu halen faaliyetine devam etmektedir. 2013 yılında aslına uygun olarak yeniden inşa edilen Mevlevîhane Bentbaşı'nda bulunan ve günümüzde bir kısmı yol bir kısmı da özel mülkiyete geçen aslî yerine yapılamamıştır. Mevlevîhane, Saraybosna'ya hakim bir tepe olan Sarı Tabya'nın alt tarafına yapılmıştır. Burası aynı zamanda Bosna Hersek'in ilk Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç'in mezarına da 50 metre uzaklıktadır.[27]

Osmanlı'nın yükselme dönemlerinde kurulan ve bugüne kadar asırlarca hizmet veren Mevlevîhaneler'den birisi de, Bosna'nın merkezi Saraybosna'da diğer adıyla Sarayova'da bulunan İsabey Mevlevîhanesi'dir. Tekke bünyesinde üç ev, ahır, hamam ve ona lüzumlu olan kısımlar vardır. İsa Bey (1464-1470) sadece bu tekke çevresindeki sosyal tesisleri vakfetmekle kalmamış, bunlara gelir getiren değirmenler, nehir kenarında dükkânlar, bir han, muhtelif mezraa ve yoncalıklar da vakfetmiştir. Mevlevîhâne, tahrip edildiği 1697 tarihinden, 1781 - 1782 yıllarına kadar, seksen küsur yıl, harap vaziyette kalır ve bu tarihte yeniden yapılanır. İkinci bir tamiri ise, kendisi de bir Mevlevî olan Bosna Valisi Vecihi Paşa tarafından bir cami ilâvesiyle temelden yeniden inşa olunur. Bu zaviye de, Sarayova'da inşa edilen ilk zaviyedir. Şehir, bu zaviye ve sosyal tesisler etrafında gelişme göstermeye başlamıştır. O vakitler bir köy durumunda olan Sarayova, yarım asra varmadan bir Osmanlı şehri haline gelmiştir. Zaviyenin haziresinde mevcut kabir taşları tapu senedi mahiyetindedir.

---

27 Ahmet Kuş, "Saraybosna Mevlevîhanesi", Merhaba-Akademik Sayfalar, c.13,s.20, 2013, s. 313-315. http://www.merhabahaber.com/d/file/cilt-13,-sayi-20,-12-haziran-2013.pdf (10.09.2018)

1071 H. 1659 M. yılında bölgeyi gezen Evliya Çelebi, Saray-Bosna'nın tarihi ve çevresi hakkında oldukça faydalı ve geniş bilgiler verir. O yıllarda Saraybosna'da yüz yetmiş yedi cami ve mescid vardır. Bunların yetmiş yedisinde Cuma namazı kılınır. Medreselerle ilgili olarak, rakam vermezse de pek çok müderris ve müfessirinin bulunduğunu kaydeder. Sekiz yerde Dârülkurra, on yerde Darülhadis, seksen yerde de mektep vardır. Yüz on çeşmesi, üç yüz sebili, yediyüz su kuyusu, yüz yetmiş altı değirmeni, üç kervansarayı, yedi adet kuvvetli köprüsü mevcuttur. Beş adet hamamı yanında, her âyâ ve ileri gelen Sarayovalı'nın evinde hanedan hamamları vardır.[28] Ahi zaviyeleri, Osmanlı Devleti'nin fetih ve yayılış döneminde Rumeli'de yerleşmede (kolonizasyon) hayati bir rol üstlenmiş ve bu nedenle padişahlar vakıflar tesis ederek bu kuruluşları hep desteklemiştir.[29]

Romanya'da Ahiliğin izlerine baktığımızda İkinci Dünya Savaşı sonlarına, Dobruca'nın bazı köylerinde, geçmiş dönemlerden, özel misafir odalarının bulunduğu hâlâ hayatta olan bazı yaşlı kimseler tarafından iftiharla hatırlanmaktadır. Aynı zamanda, geçmişte, çeşitli sanat dallarından birini öğrenmek isteyen gençlerin, belli başlı ustaların yanında birkaç yıl çıraklık yaparak, kalfa ve usta olmak üzere, İcazet ve Destur aldıkları da bir gelenek olarak görülmektedir. Bunu dahi, Ahiliğin basitleşmiş bir şekli olarak düşünebiliriz. Hatta İcazet (Destur) vesilesiyle, genç kalfanın, ustasına bazı hediyelerle bir bohça takdim ettiği ve ustanın da çırağına mesleğinde gerekli aletlerden bazılarını hediye olarak verdiği de hâlâ hatırlardadır. Bu gibi törenlerle birlikte, kurban kesmek veya dualar niyazlar yapmak gibi adetlerden de bahsedilebilir. Dobruca'da yaşayan Türk-İslâm toplumuna mensup kimselerin hatırladıklarına göre, geçmiş dönemlerde, berber zanaatını öğrenmek isteyen gençlerin, Köstence kasabasında, berber-başı sayılan Yunan asıllı bir ustanın karşısında, bir nevi, sınavdan geçerek, çıraklığa başladıkları anlaşılmaktadır ki aslında bir Hristiyan usta tarafından verilen kararla da olsa, bu şekilde meslek sahibi olmak, Ahilik geleneğinin son kalıntılarından sayılabilir. Ancak, Romanya'ya yerleşen komünist rejimi döneminde, Romen halkıyla birlikte, Dobruca'da meskûn Türk-İslâm toplumu da, dinî ve meslekî ananelerini unutma yolunda çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Bunların arasında, Ahiliğe özgü gelenek ve göreneklerin de bulunduğunu söyleyebiliriz.[30]

---

[28] Mehmet Ali Uz, Saray Bosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi, Merhaba-Akademik Sayfalar, c.13,s.20, 2013, s. 318-320. http://www.merhabahaber.com/d/file/cilt-13,-sayi-20,-12-haziran-2013.pdf (10.09.2018)

[29] Selahattin Döğüş, Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi, OTAM, c. 37, Bahar 2015, 61-86, s.74.

[30] Mustafa Mehmet, a.g.e., s. 238-239.

Osmanlılar tarafından tamamen fethi Sultan II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet devirlerinde gerçekleştirilen Makedonya şehirlerinin önemli bir kısmı, 14. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar gerekli olan bütün mimarî, dinî, sosyal, ticarî, edebî ve kültür yapılarıyla birer Osmanlı kültür merkezi görevini icra etmişlerdir. Bunların arasında öteden beri birer kültür merkezi olan Üsküp ve Manastırla birlikte bu dönemde Kalkandelen, Debre, Ustrumca, Kratova, Gevgeli gibi şehirler de Osmanlı döneminde kavuştukları yol, köprü, han, hamam, kervansaray, bedesten, mektep, medrese, cami, tekke, zaviye, imaret gibi zengin ticarî, mimarî ve sosyal yapılarıyla Osmanlı kültür coğrafyasının önemli birer kültür merkezi haline gelmişlerdir.[31]

Ahilik öğretisi, Arnavutluk toplumunda da derin izler bırakmıştır. Önce tekke ve zaviyeler inşa eden, ardından esnaf teşkilatlanması ve örgütlenmesi sonucu toplumu her yönüyle inşa eden Ahilik, Kırkent'ten hatta ondan öncesinde Bağdat'tan Arnavutluk diyarına uzanan tarihsel bir gerçekliktir. Genel itibariyle bakıldığında Arnavutluğun Müslüman nüfusu ve esnafı, kalelerin muhafazası, isyanların bastırılması ve vergilerin toplanmasından sorumluydu. Hıristiyan nüfus ise kalelerin, köprülerin, yolların bakımından sorumluydu. Esnafın başını çektiği bu faaliyetlerde bazen zanaatkâr gruplar arasında anlaşmazlık çıkıyordu. 16. yüzyılın sonunda Berat, Elbasan, İşkodra, Prizren, Peja ile Vulçiterm kentlerinin genelinde 1686 Müslüman, 39 Hıristiyan zanaatkâr vardı. Tüccar ise iki gruptan oluşuyordu: gıdaları ve zirai ürünleri satan bakkallar, kentler ile ülkeler arası ticaret yapan tacirler. Ahilik, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılının başında Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü yitirmesiyle etkisini kaybetmiştir. Günümüzde Ahiliğin etkin olduğu dönemde gelişen zanaatların çok azı hayatta kalabilmiştir.[32]

AHİLİĞİN GÜNÜMÜZ İÇİN DEĞERİ

Kardeşlik, cömertlik, yiğitlik gibi anlamlara gelen Ahilik, XII. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da etkisini göstermiş önemli bir teşkilattır. Toplumun iş, sanat, meslekî eğitim ve esnaf hayatında etkin bir derecede rol oynamıştır. Ahilik kurumu, kendine özgü ilke ve prensipler ortaya koyarak toplum içinde yer alan bütün iş ve meslek sahiplerinin teşkilatlanmasını sağlamış,

---

[31] Djuneis Nureski, Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2014, 63-102, s.63.

[32] Florida Kulla, Arnavutluk'ta Ahilik Kültürü ve Toplum Hayatındaki Yeri, ERDEM, c. 68, 2015, 65-79, s. 73-75.

üyelerinin bu ilke ve kurallara göre hareket etmelerini büyük bir erdem olarak kabul etmiştir. Esasen Ahilik teşkilatı, İslam'ın genel ahlakî değerleri ile tasavvufun üç temel ahlakî ilkelerinden olan denge/ölçülülük, yiğitlik/cesaret ve bilgiden beslenerek toplumu bu ilkeler çerçevesinde biçimlendirmeye çaba sarf etmiştir.[33]

Günümüz yönetim teknikleri ya da uygulamalarının temelinde daha verimli bir çalışma ortamının sağlanması yer almaktadır. Bunun sağlanması da, çalışma ortamındaki olumsuz psiko-sosyal faktörlerin ortadan kaldırılması ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, günümüz örgütlerinde ön plana çıkan, "İnsan Kaynakları Yönetimi", "Toplam Kalite Yönetimi", "Müşteri Odaklılık" vb. uygulamaların kökeninde Ahiliğin sahip olduğu değerler sistemi yer almaktadır.[34]

Sistemler kuran veya ilham veren bir sistem unvanına layık olan Ahilik, Türk Kalite anlayışını ortaya koymak için önemli bir kaynaktır. Üstelik Türk kalite anlayışının sistemsel yapısının, Ahilik teşkilatının kurumsallaştığı 13. yüzyılda kurulduğu söylenebilir. Dünyada 20. yüzyılda kalite yönetim sistemlerinin kurulmaya başladığı düşünülürse bu önemli bir tarihtir. Türk Kalite Yönetim Sisteminin mevcut diğer kalite yönetim sistemlerinden en büyük farkı insanın odak noktasında olması ve dolayısıyla insanı mutlu etmek için düzenlenmiş olan ahlak kurallarının ilk sırada yer almasıdır. Çağımız insanını yalnızlığa, mutsuzluğa, kendisiyle ve toplumuyla yabancılaşmaya iten sistemlerden çok farklı olarak gerçek insan odaklı ve insan ruhuna hitap etmesidir. Türk Kalite Yönetim Sistemi kalite yönetim sistemlerinin ruhunu oluşturmaktadır. Türk Kalite Yönetim Sisteminin diğer kalite yönetim sistemlerinden en önemli farklarından biri de etik kurallara dikkat edilmesi ve bu kuralların sistemin içinde yer almasıdır. Türk Kalite Yönetim Sistemi katma değeri yüksek ve diğer kalite yönetim sistemleri ile entegre uygulanabilir. Bu entegrasyon ile diğer kalite yönetim sistemlerine ruh verecek bu sistem, uygulamada verimliliği artırıcı sonuçlar doğuracağı söylenebilir.[35]

Fütüvvet geleneğinin etkisiyle tesis edilmiş ve XIII-XX. yüzyıllar arası mevcudiyetini devam ettirmiş olan ahilik, ferdî, iktisadî, sosyal ve kültürel hayatımızda önemli etkileri olmuş bir esnaf teşkilatıdır. Esnafın belirli ilkeler

---

[33] Hamdi Kızıler, Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, c. 4, sy. 2, 2015, 408-423, s. 420

[34] Ersin Kavi, Çalışma Psikolojisi Açısından Ahilik Ahilik Kurumu Ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler,– "Balkanlarda SosyalBarışın İnşasında Ahiliğin Rolü Sempozyumu", Saraybosna, 1-17, s.8.

[35] Buket Karatop, Cemalettin Kubat, Ahiliğin Türk Kalite Yönetim Sistemine Etkisi Akademik İncelemeler Dergisi, c. 13, sy. 1 (Nisan 2018), 351-368, s. 365-366.

etrafında eğitilerek sosyalleşmesinin sağlanması, ticarî hayatta oluşturulan güvenle sosyal sermayeye katkıda bulunması ahilik kurumunun önemini bir kat daha arttırmıştır. Günümüzde toplumun sıkça şikâyet ettiği konulardan birisi de ticarî hayatı dizayn eden ilkelerden sapılması sonucunda güven kaybı ve insanımızın ticarî faaliyetlerde aldanma, kaybetme endişesi taşımasıdır.[36] Günümüzün ekonomik anlayışı, insanlar arasında ahlaki değerlerden yoksun bir ticaret düşüncesini yaygınlaştırmış, tüketim çılgınlığını artırmış ve açgözlülük ve doyumsuzluk had safhaya ulaşmıştır. Pragmatizm, rasyonalizm ve bencillikle beslenen modern dünya insanı, bencilliğinin mağlubu olarak, aldatmaktan, zulüm ve haksızlıktan geri durmamaktadır. Modern zamanlarda zedelenen doğruluk, dürüstlük, adalet, merhamet gibi insanî ve İslamî değerlerin, günümüz insanının duygularına, düşüncelerine, davranışlarına, çalışma hayatına ve ticaret ahlakına hükmedebilmesi için bir duyarlılık oluşturmak gerekmektedir. Mü'min, hayatının tüm aşamalarında imanî ve ahlakî davranmak ve bu tarz duruşu sergilemek zorundadır. Ticaretin sağlıklı olması ve başarıya ulaşması da ahlakî kurallara uygun olmasına bağlıdır. İşte bu noktada tarihte model sistem olarak sanatla ilmi ve ahlakı birleştiren Ahilik ve bu teşkilatın temel referanslarını oluşturan Kur'an ve Sünnet'in iş ve ticaret ahlakına bakışı önem arz etmektedir. Sosyal hayatın en önemli unsuru olan "Alış verişi/ticareti helal, ribâyı haram kılan" dinimiz, bireylere manevî ve sosyal sorumluluklar getirerek ticaret hayatını belli ahlaki ve hukukî kurallara göre düzenlemiştir.[37]

İslami-tasavvufî düşünce ile fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak ahlâkla sanatın, konukseverlikle yardımseverliğin uyumlu bir sentezini sunan Ahilik teşkilatı, gerek bağlı bulunduğu prensipler ve gerekse ortaya koyduğu faaliyetler ile fertlerin eğitim, sosyal ve ekonomik durumları ile alakadar olmuş, Asya'nın muhtelif yerlerinden gelerek Anadolu'ya yerleşen Türklere, hem yerleşimlerinde ve yeni hayata adapte olmalarında ve hem de kolayca iş ve meslek edinmelerinde kendilerine yardımcı olmuş, Anadolu'nun ve yeni fethedilen yerlerin Türkleşmesinde mühim roller oynamış, iç güvenliğin sağlanmasında büyük hizmetlerde bulunmuş, iş hayatında en dürüst, cemiyette en edepli, siyasette en faziletli, savaşta en cesur, zaviyede ise en mütevazı olmayı gaye haline getirmeye çalışmıştır.[38]

---

[36] Mustafa Çoban, Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1), 2018, 87-102, s. 87. Doi: 10.31592/aeusbed.337602

[37] Nevzat Aydın, a.g.e., s.88.

[38] Erol Eroğlu, Yavuz Köktan, a.g.e., s.347.

Bir kadın örgütü olan Bacıyan grubu, Anadolu'ya yeni gelenlerin hanımlarına İslamiyet'i öğretip, din-i İslam'ı bihakkın yaşamaları için gayret etmişlerdir. Elde ettikleri yüce İslam kültürünü bacıdan bacıya nakletmişler ve böylece üç kıtada altı asır at koşturacak istikbalin, Osmanlı neslinin temelini kurmakta yardımcı olmuşlardır. Türk kadınına hem toplum hem de devlet içerisinde büyük değer verilmiştir. Kadınlar doğrudan toplum içerisinde faal bir şekilde hayatını devam ettirmişlerdir. Kız çocukları erkek çocukları gibi silah kullanabilmekte ve gerektiğinde elde silah savaşabilmektedir. Ahilik teşkilatındaki haliyle kadınımıza tekrar aynı değeri vermek toplumumuzun yükselmesini sağlayacaktır.[39]

Günümüz insanı; iş ve çalışma hayatında, kalite yönetim sistemlerinde, üretim-tüketim ve pazarlama ilişkilerinde, kadın ve erkeğin hayatın her safhasında; psikolojik, biyolojik ve fizyolojik bünyelerine uygun fonksiyonları yerine getirmesinde, fert ve toplum huzurunun, refahının, birlik ve dayanışmasının sağlanmasında ahilik sisteminden yararlanabilir. Günümüz kadını Bacıyan-ı Rum'u örnek alarak iş, çalışma, ekonomik ve sosyal hayatın çeşitli aşamalarında etkin olması mümkündür. Bu tarihi pratikten yola çıkarak günümüz insanının ihtiyaçlarını karşılayabilecek iş ve sosyal hayat projeleri geliştirmek çağdaş Ahî Evran karakterine sahip teoriyi pratiğe aktarabilecek ve yüksek mesleki ve ahlaki niteliklere sahip insan yetiştirebilecek ilim adamlarının görevidir. İnsan doğasına aykırı, çağdaş sosyal, siyasal ve iktisadî sistemlerin dayattığı sıkıntılardan ancak bu yolla insanlık kurtulabilir. Gelir dengesizliğinden, insanları negatif anlamda farklı ve küçük görme, yetersiz görme, hor görme anlayışlarının doğurduğu insanlar arası nefretleşme ve gönüllerin dolayısı ile nesillerin birbirinden uzaklaşmasının önü ancak güncel kardeşlik-ahilik anlayışının fert ve topluma, iş ve üretim hayatına, satış-pazarlama, üretici-tüketici, çalışan-işveren ve yönetici davranışına kazandırılması ile alınabilir.[40]

Ahilik, ülke kaynaklarını en makul biçimde harekete geçiren, adil bir gelir dağılımı sağlayan, sosyal dayanışma, barış, kardeşlik oluşturan, dengeli ve verimli bir iktisâdî-sosyal sistemdir. Toplumsal hayatın gerekleri sonucu ortaya çıkan Ahi birlikleri ahlâklı ve üretici fertler yetiştirerek zengin-

---

[39] Abdullah Turan, Kudret Safa Gümüş, Türk Dünyasında Kültür, Sosyal Dayanışma ve Birlik Köprüsü Olarak Ahilik Teşkilatı ve Bu Bağlamda Türk Devletlerine Öneriler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 41, Aralık 2015, 597-612, s.610.

[40] Hüseyin Arslan, Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 49 Mayıs - Haziran 2015, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, http://www.akademikbakis.org, 248-271, s.269-270.

fakir, üretici-tüketici arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlâkî bir toplum düzeni meydana getirmek gibi amaçlar taşıdığından önemlidir. Bu amaçlara da sağlam bir teşkilât ve köklü bir eğitim ile ulaşılmıştır. Ahi birlikleri geliştirmiş oldukları ahlâki, sosyal ve ekonomik ilke ve tavırlarla; çeşitli sendikalara, gençlik kuruluşlarına, mesleki birliklere ve eğitim kurumlarına bu ilke ve tavırların günümüze taşınabilmesi açısından pek çok yönden örnek olabilecek bir yapı arz etmiştir. Son olarak Ahiliğin bir teşkilât olmasının yanında aynı zamanda bir düşünce sistemi olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu düşünce sistemiyle dünya ve ahiret hayatının saadetine ulaşacak ideal bir insan tipi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.[41]

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ahilik, kaynakları Kur'an ve sünnete dayanan, tasavvufi hayatın içerisinde şekillenmiş ekonomik boyutunun yanında sosyal, kültürel, bireysel hayata yansıyan çok yönlü bir oluşumdur. Ticarette, sanatta ve dini yaşantıda kardeşlik, cesaret, dürüstlük, paylaşma gibi ahlaki değerleri ilke olarak kabul eden Ahilik ideal bir toplum ve bireyi de hedeflemektedir.

Bu çalışmada Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyanın geniş bir parçası olan günümüzde de İslam kültürünün yaşanmaya devam ettiği Balkan ülkelerinde Ahiliğin temelleri araştırılmıştır. Anadolu topraklarından Balkanlar'a Ahiliğin geçiş yolları açıklanmış ve ticarette, sosyal hayatta, dini yaşantıda Ahiliğin izleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ahiliğin tarihte fetih ve İslamlaştırma gayretiyle Anadolu ve Balkanların en ücra köşelerine kadar ulaşmış bir yaşam tarzı olduğu söylenebilir. Balkanlarda Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalan cami, medrese, zaviye, çeşme, bedesten, han gibi Ahi kültüründen kalma mimari eserlerin birçoğunun ayakta kalması ve hala canlı bir şekilde hizmet veriyor olmasıyla beraber sosyal ve ekonomik hayatta devamına dair somut örneklerin tespit edilmesi için özel araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır. Günümüzde soğuk savaş dönemi ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra çok kültürlü ve çok yönetimli bir yapı arzeden ve çoğunluğu Müslüman olan Balkan ülkeleri Ahilik ruhunun yeniden canlandırılmasıyla sahip olduğu köklü kimliğine yenide ulaşabilir.

---

[41] Feyza Cevherli, Kübra Cevherli & Büşra Çakmaktaş, Bir Toplumsal Dayanışma Kurumu Olarak Ahîliğin İş Ahlâkına Dair İlkeleri ve Ekonomik Hayata Katkıları, Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS), Vol. 7, Issue 1, 2017, 308-322, s. 318.

KAYNAKÇA

Akdağ Ömer, Meltem Kurtuluş (edt.), Ahilik ve Meslek Ahlakı, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya, 2016.

Arslan Hüseyin, Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 49 Mayıs - Haziran 2015, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, http://www.akademikbakis.org, 248-271.

Aydın Nevzat, Ahîlikte İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2015, 87-104.

Bayram Mikâil, Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Damla Matbaacılık, Konya, 1991.

Cevherli Feyza, Kübra Cevherli & Büşra Çakmaktaş, Bir Toplumsal Dayanışma Kurumu Olarak Ahîliğin İş Ahlâkına Dair İlkeleri ve Ekonomik Hayata Katkıları, Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS), Vol. 7, Issue 1, 2017, 308-322

Çalışkan Yaşar , İkiz M. Lütfi, Kültür, San'at ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.

Çoban Mustafa, Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1), 2018, 87-102, s. 87. Doi: 10.31592/aeusbed.337602

Demirpolat Anzavur, Akça Gürsoy, Ahilik Ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, c.15, 2004, 355-376.

Döğüş Selahattin, Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi, OTAM, c. 37, Bahar 2015, 61-86.

Ekinci Yusuf, Ahîlik ve Meslek Eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

Ekinci Yusuf, Ahîlik, Sistem Ofset, Ankara, 1989.

Eroğlu Erol, Köktan Yavuz, TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies ,Yıl: 2, Sayı: 5, Aralık 2015, s. 339-348.

Karaköse Hasan, Ahiliğin Balkanlara Geçiş Yolları, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2017/82, 91-106.

Karatop Buket, KUBAT Cemalettin, Ahiliğin Türk Kalite Yönetim Sistemine Etkisi Akademik İncelemeler Dergisi, c. 13, sy. 1 (Nisan 2018), 351-368.

Kavi Ersin, Çalışma Psikolojisi Açısından Ahilik Ahilik Kurumu ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler,– "Balkanlarda Sosyal Barışın İnşasında Ahiliğin Rolü Sempozyumu", Saraybosna, 1-17.

Kazıcı Ziya, "Ahîlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/ ahilik (06.09.2018).

Kızıler Hamdi, Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, c. 4, s. 2, 2015, 408-423.

Köksal M. Fatih, Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yayınları, Kırşehir, 2006.

Kulla Florida, Arnavutluk'ta Ahilik Kültürü ve Toplum Hayatındaki Yeri, Erdem, c. 68, 2015, s. 65-79.

Kuş Ahmet, "Saraybosna Mevlevîhanesi", Merhaba-Akademik Sayfalar, c.13,s.20, 2013. http://www.merhabahaber.com/d/file/cilt-13,-sayi-20,-12-haziran-2013.pdf (10.09.2018)

Mehmet Mustafa, "Balkanlarda (Romanya-Dobruca Dahil) Ahîlik Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Nureski Djuneis, Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2014, 63-102.

Turan Abdullah, GÜMÜŞ Kudret Safa, Türk Dünyasında Kültür, Sosyal Dayanışma ve Birlik Köprüsü Olarak Ahilik Teşkilatı ve Bu Bağlamda Türk Devletlerine Öneriler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 41, Aralık 2015, 597-612.

Uludağ Süleyman, "Fütüvvet", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 (06.09.2018).

Uz Mehmet Ali, Saray Bosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi, Merhaba-Akademik Sayfalar, c.13, s.20, 2013. http://www.merhabahaber.com/d/file/cilt-13,-sayi-20,-12-haziran-2013.pdf (10.09.2018)

BİR ANADOLU ESNAF TEŞKİLATI OLARAK AHİLİK VE EĞİTİM

Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz[*]

GİRİŞ

Kuruluş felsefesi İslam'ın kardeşlik anlayışına dayanan ahilik, 13. yüzyılda Anadolu'da teşkilatlanan önemli bir sivil toplum örgütüdür. Ahilik, kurulduğu dönemden itibaren Anadolu'nun sosyal, siyasal, kültürel, askeri ve özellikle de ekonomik yapısında önemli rol oynamıştır. Ahilik her ne kadar esnaf teşkilatı yani meslek örgütü gibi algılansa da, bu teşkilatın kuruluş felsefesinde gençliğin inanç, ahlak, edep, çalışkanlık, cömertlik, tevazu, fedakârlık gibi değerlere sahip olarak yetişmesi temel hedef kabul edilmiştir. Bu yönüyle ahilik, ahlaki değerleri toplum kültürüne dönüştürmeyi hedefleyen bir yaygın eğitim kurumu olarak değerlendirilebilir.

İslam dininin önemli ilkelerinden olan kardeşlik hukukunun ahlak, kültür ve geleneklerle yoğrulması sonucu oluşan ahilik, Anadolu toplumuna özgü bir esnaf teşkilatı olarak kurulmuştur. Hedef kitlesini daha ziyade esnaf ve sanatkârların oluşturduğu ahilik, toplumda üstlendiği misyon itibariyle günümüz Esnaf ve Sanatkâr Odalarına benzetebilir. Ancak ahilik esnafla ilgili meslek edinme, meslekte yükselme, iş yeri açma, eğitim, iş ahlakı, dürüstlük, güvenilirlik, üretim ve pazarlama gibi oldukça geniş konularla ilgilenirken günümüz esnaf odaları, daha ziyade üyelerinin resmi işleri, işle ilgili projeler ve çalıştıkları kurumun ekonomik statüsüyle ilgilenmektedir. Bu nedenle ahiliğin kendi döneminde fonksiyon itibariyle günümüz esnaf odalarından daha etkin bir kurum olduğunu söyleyebiliriz.

Tarihte var olmuş ve toplumun kültüründe önemli bir yer edinmiş kurumları günümüz insanına tekrar tanıtmak eğitimin önemli bir görevidir. Çünkü eğitim, bir anlamda ideal kültür unsurlarının gelecek nesillere tanıtılması faaliyetidir. Ahiliğin geçmiş dönemlerde yaşanmış ancak eskimemiş, öncelediği değerler yönüyle güncellenerek günümüzde de yaşatılması gere-

---

[*] Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. hyilmaz@cumhuriyet.edu.tr

ken önemli bir kurum olduğu bilinmektedir. İşte bu tebliğde ahilik temel özellikleriyle tanıtılacak, ahilik eğitiminin hedef, ilke ve içeriği hakkında bilgi verilecek ve günümüze dair bazı önerilerde bulunulacaktır.

Ahiliğin Tanımı

Ahilik kavramı Arapça "ehi/ahi" kavramından türemiştir. "Kardeş" ve "kardeşim" anlamındaki "ahi" kelimesi, eli açık, cömert, misafirperver, yardımsever gibi anlamlara gelmektedir. *Ahi*nin Türkçe cömert anlamına gelen *akı*dan türetildiği de ifade edilmektedir. Dolayısıyla ahiliği, kardeşlik, eli açıklık, dostluk, yarenlik, cömertlik, misafirperverlik, yardımseverlik olarak tanımlamak mümkündür.[1]

Ahiliğin kardeşlik veya cömertlik ile ilişkisi konusunda çeşitli görüşler vardır. Hasan Fehmi, ahi kelimesinin manasının kardeş olarak verilmesindeki yanlışlığının İbn Battuta'nın bu kelimeyi Arapça zannetmesinden ortaya çıktığını öne sürmektedir. Ona göre "Ahi Baba" kullanımı da bu tespiti destekler mahiyettedir. Yani ahi kelimesi, cömert manasına gelen *âkî*den türetilmiş Türkçe bir kelimedir.[2] Bu kelimenin ağa manasına geldiği, bölgesel şive ile zamanla ahı şeklini aldığı da ifade edilmektedir.[3] Ancak ahiliğin felsefe ve uygulamaları incelendiğinde kardeşlik anlamının bu kavrama daha uygun düştüğünü ifade edebiliriz.

Ahilik, tasavvufta önemli bir yeri olan uhuvvet anlayışıyla benzerliği nedeniyle kolayca yayılmış ve toplumda kabul görmüştür. Kısacası ahilik İslam ahlakının Türk kültür ve gelenekleriyle yaşantıya dönüştürülmüş pratik bir örneğidir. Bu anlayışın ülkemizde sistemli bir kurumsal yapıya dönüşümü 12. yüzyılda başlamış ve zaman içerisinde tüm Anadolu'ya yayılmıştır.

Bu teşkilatı günümüzdeki sosyal güvenlik kuruluşları, kooperatifçilik, esnaf ve sanatkâr odaları adıyla faaliyet gösteren ve iş ahlâkını şekillendiren kurumlar gibi değerlendirmek mümkündür.[4] Ahilik, modern eğitim tabiri ile "hayat boyu eğitim" ilkesinin yüzyıllarca uygulanmış bir örneğidir.

1. Ahiliğin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Ahiliğin kuruluşuna temel teşkil eden düşünce, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden hemen sonra Mekkeli Muhacir grup ile Medine'de yaşa-

---

[1] Bkz: Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lûgatı,* İstanbul, 1927, c. 1, s. 202.

[2] Hasan Fehmi, "Ahilere Dair Halktaki Bilgiler", *Halk Bilgisi Mecmuası,* Sayı: 1, Ankara 1928, s. 50.

[3] İbn Battuta, *Seyahatname,* (Çev: A. S. Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 56-59.

[4] Bkz: Yusuf Ekinci, *Ahilik,* 3. Baskı, Sistem Ofset, Ankara, 1991, s.13-14; Galip Demir, "Ahilik", *Ahilik Yolu Dergisi,* Sayı: 86, İstanbul, Nisan 1994, s. 22.

yan Ensar arasında gerçekleştirdiği kardeşlik uygulamasına dayanmaktadır. Hz. Peygamber ve O'na gönül verenler sırf Allah'ın dinini daha iyi yaşayabilmek için doğup büyüdükleri Mekke'den ayrılarak Medine'ye hicret etmişlerdi. Bu hicret, Müslümanlar açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Bilindiği gibi, İslâm dinini özgürce yaymak ve yaşamak için her türlü maddi varlıklarını Mekke'de bırakarak Medine'ye hicret eden Muhacirler, bir anda yoksullukla karşı karşıya geldiler. Bu duruma duyarsız kalmayan Peygamber (s.a.v.), son derece anlamlı bir sorumluluk örneği göstererek dünya tarihinde ilk olma özelliğini taşıyan *kardeşlik* uygulamasını gerçekleştirmiştir. Anlaşma gereğince; maddi durumu iyi olan Medineli aileler, Mekkeli Muhacirlerle kan kardeşi gibi aynı evde bir arada yaşayacaklar, birlikte çalışıp kazançlarını paylaşacaklardı. Böylece, Medine'de güçlenmeye çalışan İslâm toplumunun en azından yeme-içme, barınma ve iş sahibi olma gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmişti.[5]

Din kardeşliği temeline dayalı kardeşlik uygulaması Muhacirle Ensarı birbiriyle kaynaştırmış ve daha sonraki asırlarda Müslümanların birlik, beraberlik ve yardımlaşma esasına dayalı girişimlerine fikri bir temel oluşturmuştur. İşte Ahilik, hicret sonrası Hz. Peygamber'in Medine'de gerçekleştirdiği kardeşleştirme uygulamasından esinlenerek kurulan, sosyal ve ekonomik ilişkilerde dürüstlüğün ve fedakârlığın güzel örneklerinin sunulduğu bir teşkilat olarak asırlardır kendisinden söz ettirmeyi başarmıştır.

Ahilik, Selçuklular döneminde kurulan ve özellikle Osmanlı devletinin yükseliş devrinde etkinliği zirve yapan bir yaygın eğitim kurumu olarak tanımlanabilir.[6] Ahiliğin başlangıcı kaynaklarda her ne kadar Selçuklular dönemiyle başlatılsa da, bu teşkilatın fikirsel zemininin oluşmasının İslamiyet'le birlikte başladığını ifade etmiştik. Kuruluş felsefesi İslâmiyet'in doğduğu yıllara dayanan Ahilik, Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar döneminde ekonomik ve sosyal hayatta etkisini göstermiş, iş hayatını iyi insan yetiştirme ve insana hizmet ilkesini esas alarak düzenlemeyi ilke edinmiş bir teşkilattır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği sosyo-ekonomik bir kuruluştur.

---

5 Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Sosyal Dayanışma,* Çev: E. Ruhi Fığlalı, Osman Eskicioğlu, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1969, s. 183; M. Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîre,* Gonca Yayınları, İstanbul 1987, s. 207.

6 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 48.

Ahilik Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar döneminde ekonomik ve sosyal hayatın yanı sıra askeri ve siyasi alanda da etkisi görülen, iş hayatını iyi insan yetiştirme ve insana hizmet ilkesini esas alarak düzenlemeyi öngören, temeli Kur'an ve Sünnete dayalı tasavvufi bir teşkilat olarak da tanımlanmıştır.[7] Ahilik özellikle Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda ve güçlenmesinde etkin rol oynamıştır. İlk Osmanlı padişahlarının ve vezirlerinin çoğu Ahilik Teşkilatı'na mensup olmuşlardır.[8] Bu teşkilat, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yaklaşık 500 yıl Anadolu'da ve Balkanlarda etkili olmuştur.

Selçuklu Sultanlarından I. İzzettin Keykavus ve Alaaddin Keykubad'ın fütüvvet teşkilatına girmeleri, Anadolu'da ahiliğin kuruluş sürecini hızlandırmıştır. Özellikle I. Alaaddin Keykubat zamanında Halife Nasır'ın meşhur mutasavvıf Şehabeddin Sühreverdi'yi Anadolu'ya göndermesi, ahiliğin kolayca benimsenmesine zemin hazırlamıştır.[9] Ortam müsait olunca da ahiliğin kurulup sistemli bir yapıya kavuşması zor olmamıştır.

Ahilik teşkilatı, İran'ın Hoy kentinde doğup büyüyen Şeyh Nasreddin Mahmut (Ö.1262) tarafından 1205'te Kayseri'de kurulmuştur. Anadolu ahiliğinin kurucusu olarak tanınan Şeyh Nasreddin Mahmut daha sonraları Ahi Evran ismiyle anılmıştır. İlk tahsilini Horasan ve Maveraünnehir'de yapan, Fahreddin-i Razi, Hoca Ahmet Yesevi ve Şihabüddin-i Sühreverdi gibi büyük âlimlerden ders alan ve Arapların Fütüvvet Teşkilatı'ndan etkilenen Ahi Evran, Anadolu'ya gelmesinden kısa bir süre sonra bu teşkilatı kurmuştur.[10] Ticari faaliyet olarak Kayseri'de deri işletmeciliği yapan Ahi Evran, bazı illeri dolaşarak yaptığı vaaz ve irşat faaliyetleriyle esnafı teşkilatlandırarak üyeler arasında birlik ve beraberliği sağlamaya çalışmıştır. Osmanlı döneminde Anadolu'nun sosyo-ekonomik nitelikli bir kuruluşu olan Ahilik başta Kayseri, Konya ve sonrasında da Kırşehir'de teşkilatlanmıştır. Ahi birlikleri, Anadolu'ya gelen Türkleri önce misafirhanelerde ağırlamış, sonra sanatı olanlar için işyerleri, çarşılar, siteler açmışlar, zaviyelerin yanına inşa edilen evler ile mahalle ve sokaklar oluşturarak şehirler kurmuşlardır.

Ahiliğin Anadolu'da kolayca yayılmasında fütüvvet teşkilatının büyük rolü olmuştur. İslam'ın ilk asrından itibaren etkisi görülmeye başlayan fütüvvet teşekkülleri zamanla daha da gelişmiş ve hicri 3. ve 4. yüzyıldan iti-

---

7 Bkz: Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkür Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 241-242; Mikail Bayram, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya, 1991, s. 82.

8 Ziya Kazıcı, "Ahilik maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 238.

9 Bkz: *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 1, s. 540.

10 Bayram, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s. 82.

baren esnaf birliklerini bünyesine almıştır. Başka bölgelerde mensuplarına civanmert, ayyar ve fetâ gibi isimler verilen fütüvvet düşüncesi, İslam'ın yayılmasıyla birlikte Suriye, İran, Irak, Semerkant, Türkmenistan, Endülüs (İspanya), Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygın bir kültüre dönüşmüştür. Türkler İslamiyet'i kabul edip zaman içerisinde Anadolu'ya yerleşince, fütüvvet düşüncesini benimseyip kendilerine has yiğitlik, civanmertlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla süslenmişlerdir. Bununla birlikte ahiliğin temel özelliği olan İslami-tasavvufi düşünce ve yaşam tarzı her devirde geçerliliğini korumuştur.[11]

Anadolu'da hızla yayılan ahiliğin mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve uç bölgelerde de büyük bir nüfuza sahip olmuşlardır. 13. Yüzyılda Selçuklu devlet otoritesinin Anadolu'da iyice zayıfladığı dönemde ahilik sadece iktisadi değil sosyal ve siyasal yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Ahiler bağımsız siyasi bir güç olmamakla birlikte, zaman zaman merkezi otoritenin zayıfladığı, anarşi ve kargaşanın ortaya çıktığı dönemlerde siyasi ve askeri güçlerini göstermişlerdir. Moğol istilası sırasında ahi birlikleri mahalli otorite olarak şehirlerin yönetimine egemen olmuştur. Kösedağ savaşında II. Gıyaseddin'in yenik düşmesinden sonra Sivas ve Tokat'ı ele geçiren Moğollara karşı Kayseri'yi ahi birlikleri korumuştur.[12]

Daha çok sanat ve meslek alanında nitelikli elaman yetiştirmek üzere kurulan Ahilik teşkilatı ahlaki, askeri, siyasi, dini, sosyal ve ekonomik alanlarda oldukça etkin bir rol oynamıştır. Ahiliğin kuruluş amacı, zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler geliştirerek toplumda sosyal adaleti güçlendirmektir. Ahilikte sermayenin belli kişiler elinde birikmesi yerine çalışan ve üreten her kişi ve kurumun belli düzeyde güçlenmesi öngörülmektedir. Ahilik bu amacına sağlam bir teşkilatlanma modeli ve köklü bir eğitim sistemi ile ulaşmaya çalışmıştır. Ahilikte sanatkârlar gündüzleri işyerlerinde usta-kalfa-çırak hiyerarşisi içerisinde mesleğin inceliklerini öğrenirler, akşamları toplandıkları ahi konuk ve toplantı salonlarında din, ahlak, edebiyat, musiki, spor ve felsefe gibi alanlarda eğitim görürlerdi. Böylece esnaf hem çalışır hem de iş ahlâkı konusunda eğitilirdi.

Orta Asya'da iken göçmen hayatı yaşayan halkın Anadolu'da yerleşik düzene geçişi sırasında birbirleriyle çatışma içerisinde olan grupların uzlaş-

---

[11] *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1988, c. 1, s. 540.

[12] *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 1, s. 540-541.

malarında, zayıflayan boy ve aşiret bağlarının yerine yerleşik hayatın gerektirdiği toplumsal değerlerin güçlendirilmesinde ve böylece toplumun maddi ve manevi yönden kalkınmasında Ahiliğin rolü büyük olmuştur. Çünkü göçle Anadolu'ya gelen esnaf ve sanatkârların ne geçimlerini temin edecekleri işleri, ne de barınacakları evleri vardır. Uzun yıllardır yerleşik hayat tecrübesine sahip olan şehir halkı ile henüz aşiret değerlerini muhafaza eden yeni göçebe grupların aynı yerde toplanmaları nedeniyle mücadele kaçınılmazdı. Yerleşik hayata geçmiş olan bu gruplar arasında inanç ve siyaset yönünden de bir birlik yoktu. Bu durum hem yerli halkı hem de Orta Asya'dan gelen göçmenleri huzursuz ediyordu. Ayrıca İslâm dini toplumun medenileşmesini teşvik edici kurallara sahipti. İşte göçebe Türkmenlerin İslamlaşma sürecini hızlandırmak, Anadolu'yu Türk yurdu haline getirmek, şehirlerde yaşayan Rum ve Ermeni tacirlerle rekabet edebilmek amacıyla Ahi teşkilatı Anadolu'da kuruldu. Kısacası Anadolu'da Ahiliğin şekillenmesi ve köylere kadar teşkilatlanması dini, siyasi ve sosyo-ekonomik bir zorunluluğun ürünüdür.

Ahi birliklerinde dayanışmanın en güzel örneği *Orta Sandıklar*da görülür. Teşkilatta *kazancın şahsiliği* prensibi yerine *kurumun güçlülüğü* prensibi önde tutulmaktadır. Teşkilat üyesi olan esnaf ve sanatkârın kazancı bütünüyle kendine ait değildir. Çünkü kazanç şahsi olmaktan çok teşkilata ait genel sermayeyi meydana getirmektedir. Teşkilatın Orta Sandığında toplanan bu sermaye ile herkese dağıtılacak şekilde alet ve hammadde alınmakta, tezgâhlar kurulmakta, iş kurma konusunda imkânı ya da cesareti olmayanlara teşebbüs cesareti verilmektedir.[13]

Ahilik sosyal, siyasal, askeri, ahlakî ve ekonomik sahalarda etkisini göstermiş bir kuruluştur. Bu yönüyle Ahilik, Osmanlı ekonomisini güçlendiren unsurlardan biri olmuştur. Ahilik ilkeleri ile Türk İş Hukuku düzenlemeleri arasında yakın benzerlikler bulunmaktadır. Kıdem tazminatı, işverenin sorumluluğu, iş arama izni, çalışma belgesi, asgari ücret, işverenin ödeme sorumluluğu, fazla mesai ücreti, sigorta pirimi, çocukları çalıştırma yasağı ve benzeri konularda Ahilik kurumunu çağrıştıran düzenlemeler vardır. Yine günümüz Sosyal Sigortalar Kurumu'nun yapısının oluşturulmasında ve işlevlerinde Ahilik teşkilatına benzer uygulamalar görülmektedir. Günümüzde Japonya ve Almanya'da bazı meslek kuruluşları Ahilik sisteminden yararlanmaktadır.

---

[13] Bkz: Ekinci, *Ahilik,* s.13-14, 67; Demir, "Ahilik", s. 22.

İngiliz bilgin John B. Higgins günümüz kooperatifçiliği ile Ahilik arasındaki benzerlikler üzerinde durmuş ve dünya kooperatifçiliğinin oluşmasında Ahi birliklerinin etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle kooperatifçiliğin temeli olan demokratik idare, karşılıklı yardımlaşma, üyelere sosyal yardım götürme ve sermayeden çok insana değer verme gibi prensipler çok önceleri kurulmuş bir teşkilat olan Ahiliğin de temel prensipleri arasında yer alıyordu.[14]

Ahilik her ne kadar sivil toplum kuruluşu olarak faaliyetlerini sürdürse de, zaman içerisinde devletin resmi kurumlarıyla iç içe olmuş, devletin desteğinden ve kontrolünden önemli ölçüde yararlanmıştır. Özellikle askere ihtiyaç duyulan savaş dönemlerinde ahi birlikleri devletin gücüne güç katmıştır.

2. Ahilik Teşkilatına Üyelik ve Statü Değişikliği

Ahilik teşkilatına girebilmek için bazı özelliklere sahip olmak gerekirdi. Ahiliğe girmek isteyen bir genç her şeyden önce dürüst, ahlaklı, sabırlı, çalışkan ve iş sahibi olmalıdır. Bu özelliklere haiz olup olmadığı titizlikle araştırılan genç, bir ahi tarafından teşkilata önerilirdi. Hakkında olumlu kanaat oluşan gence ahiliğe giriş töreni düzenlenirdi. Bu törende ahi adayına bir tür önlük olan peştamal ve kuşak bağlanırdı. Böylece ahiliği kesinleşen gence insanlara karşı sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk ve sadakat göstermesi, doğruluktan ayrılmaması öğütlenirdi.

Ahiliğe üyelik törenle yapılırdı. Bu törenlerde derece değiştiren kimselere tuzlu su içirmek ve peştamal kuşatmak adetti. Bu tür törenlerin eğiticiliğine inanılırdı. İki yıl ücretsiz olarak bir ustanın yanında yamaklık eden çocuklar, özel bir törenle çıraklığa yükseltilirlerdi. Yapılacak bu törene, çırağın babası ya da velisi, ustası ve kalfası sabah namazını müteakip esnaf başkanının dükkânında bir araya gelirlerdi. Ustası çırağının kabiliyeti ve işine bağlılığı hakkında açıklamalarda bulunduktan sonra velisi de esnaf vakfına bakır bir kap hediye ederdi. Esnaf başkanı çırağın sırtını sıvazlayarak işine devam etmesini, ibadetini yapmasını, ustasına, kalfasına ve ailesine itaat etmesi ve yalandan kaçınması ve diğer konularda bir takım tavsiyelerde bulunduktan sonra alacağı ücret belirlenirdi. Bu ücretin iki haftalığı, ustası tarafından Esnaf Vakfı Sandığına *terfi harcı* olarak yatırılırdı. Böylece bir usta yanında iki yılını dolduran genç özel törenle çıraklık statüsü kazanmış olurdu. Merasimle çırak olan genç, ustasının yanında çıraklık süresi olarak kabul

[14] Ekinci, *Ahilik*, s. 67.

edilen 1001 günü geçirerek "çömezlik-yamaklık" müddetini doldururdu. Ancak kuyumculuk gibi çok hüner isteyen mesleklerde bu sürenin 20 yıla kadar çıktığı görülmektedir. Ahilikte, ikinci rütbe olan kalfalık süresi 6 aydır. Çıraklık süresini dolduran gencin yeterli bilgi ve meslekte yetişip ahlâkî yönden olgunlaştığı, ustası tarafından teşkilata bildirilirdi. Sonra esnaf yönetim kurulunca kalfalık tören günü tespit edilirdi. Merasimin yeri, esnaf odası, mescit ya da cami olarak belirlenirdi. Toplantıya esnaf yönetim kurulu üyeleri ile adayın ustası, kalfalarıyla ve o mesleğin ustaları katılırdı. Özel elbiseleriyle toplantıya katılan kalfa adayının ustası, kalfasının iyi ahlâkı ve yeteneğinden bahseder ve buna esnaftan üç usta da şahitlik ederdi. Ardından bir hoca tarafından aşır okunup dua edilirdi. Duadan sonra esnaf başkanı kalfa adayını karşısına alarak kendisine bazı nasihatlerde bulunurdu. Örneğin bir tezi çırağının kalfalığa yükseltilmesi töreninde, şeyhi genç terziye bir makas, arşın ve iplik geçirilmiş bir de iğne vererek şu şekilde nasihatte bulunurdu; "Oğlum, bundan sonra verdiğim bu aletlerle helal işler gör, haramdan kaçın, kimsenin malına göz dikme. Gerçeği söylemekte bu makas gibi keskin ol. Seni gerçeğe gitmekte alıkoyan engeli bu makasla kes. Allah'ı her yerde hazır ve nazır bilip ona göre dirlik et. Arşını eline aldıkça sırat-ı müstakimi an. Kanun ve töre dışına çıkma. Namahreme bakma ve dünyaya fazla bağlanma." Bu gibi nasihatlerden sonra esnaf başkanı besmele ile adayın beline kuşağını bağlar ve böylece kalfa adayı kalfalığa yükseltilmiş olurdu. Kalfa, önce esnaf başkanından başlayarak orada hazır bulunanların ellerini öperdi. Kalfanın babası veya velisi de, esnaf vakfına bakırdan bir kap hediye ederdi. Bu törenden sonra çırak kalfalığa yükseltilmiş olurdu. Üç yıl kalfa olarak çalışıp kendisine verilen görevleri hakkıyla yerine getiren, çırakları yetiştirmede titiz davranabilen, diğer kalfalarla iyi geçinen, dükkân açabilecek duruma gelenler ustalığa yükseltilirdi. Kalfalıktan ustalığa yükselmek isteyen bir kimse, kendi yaptığı bir eserini takdim etmek mecburiyetindeydi. Şayet onun bu eseri kabul edilirse, kalfa merasimle peştamal kuşandıktan sonra artık usta sayılırdı. Ancak, ustasının merasimden önce durumu yiğit başına bildirmesi gerekirdi. Sonra idare kurulunda usta adayının durumu görüşülüp kendisine gerekli hazırlığı yapması için bilgi verilirdi. Usta adayı, hazırlıklarını tamamladıktan sonra tören için gün alınırdı. Törene Ahi Baba vekilinin köşkünde, esnaftan ustalar, esnaf başkanları, müftü, kadı, caminin imamı ve hatipler davet edilirdi. Ustası, yeni ustadan helallik istedikten sonra onun sırtını sıvazlayarak şöyle derdi: "Taşı tut altın olsun. Allah seni iki cihanda aziz etsin. Tuttuğun işten hayır gör. Erenler pirler hep yardımcın olsun. Allah rızkını bol etsin, yoksulluk göstermesin. Sıkıntı çek-

tirmesin. Bilginlerin dediklerini, esnaf başkanlarının nasihatlerini, benim sözlerimi tutmazsan, Ana, baba, öğretmen, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, kâfir ve yetim hakkı yersen, hülasa Allah'ın yasaklarından sakınmazsan, yirmi tırnağın ahirette boynuna çengel olsun." Usta bundan sonra, kalfanın belindeki kalfalık peştamalını çıkararak yerine kendi eliyle ona ustalık peştamalını kuşatırdı. Ardından dua edildikten sonra yeni usta oradakilerin elini öperdi. Böylece tören tamamlanırdı.[15]

3. Ahilik Eğitimi

Ahilikte çocuk, genç ve yetişkinlerin eğitilmesi son derece önemlidir. Eğitimde yaş sınırlaması getirilmemiş, eğitim beşikten mezara kadar devam eden bir süreç olarak görülmüştür. Yani günümüzde hayat boyu eğitim şeklinde tanımlanan eğitim anlayışı yüzyıllar önce ahi birlikleri tarafından uygulandığını söyleyebiliriz.

Ahilikte genel eğitimle meslek eğitimi bir bütünlük içinde ele alınarak uygulanmaktadır. Bir terbiye ocağı olan zaviyelerde genel eğitim, çalışma ve iş hayatında da meslek eğitimi yapılmaktadır.

Ahiliğe yeni giren bir genç hemen bir eğitim sürecine tabi tutulurdu. Ustasına itaat etmesi, onun her sözünü kabul etmesi, ondan izin alamadan hiçbir iş yapmaması, ustasının sözünden çıkmaması esastır. Genç ahi önce yol kardeşi tarafından ilmi ve ahlaki eğitime tabi tutulurdu. Çırak olduğunda ustasından dükkân ve atölyelerde eğitime tabi tutulur, atölyelerde tatbikata katılarak mesleki eğitimini alırdı. Kalfa veya usta olduğunda da ahi şeyhi (ahi baba) tarafından dini ve ahlaki eğitimini alırdı. Ahi şeyhi birliğin maddi ve manevi idarecisi, diğer taraftan esnaf birliğinin hocası yani öğretmeniydi. Ahi önce şeyhi tarafından birliğe alınır, sonra ustasının yanına çırak olarak kabul edilirdi. Daha sonra yapılan bir merasimle dini, ilmi, ahlaki ve asgari eğitim için talebe olarak kabul edilirdi.[16]

Ahi birliklerinin geliştirdikleri eğitim sisteminin karakteristik özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür. Bu eğitim sisteminde: a) İnsan bir bütün olarak ele alınmış, ona yalnız mesleki bilgi değil dini, ahlaki ve içtimai bilgiler de birlikte verilmiştir. b) İş başında yapılan eğitimin iş dışında ya-

---

[15] https://www.msxlabs.org/forum/din-ilahiyat/18758-tarikatlar-kultler-mezhepler-ahilik.html (02.10.2018)

[16] Bkz: Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, Selçuk Üniversitesi Yıllığı*, Konya 1983, s. 139; Fahri Kayadibi, "Anadolu Selçuklu Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim", *İ.Ü. Sosyoloji Konferansları*, Sayı: 26, İstanbul, 2000, s. 179.

pılan eğitiminle bütünleşmesi sağlanmıştır. c) Eğitim belirli bir noktada tamamlanan değil, ömür boyu süren bir faaliyet olarak ele alınmıştır. d) Köylere kadar varan bir teşkilat kurulmuştur. e) Sistem, Ahilik prensiplerine uymayı kabul eden herkese açıktır. f) Derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esastır. g) Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanır. Mesleki eğitimi genel eğitimi ile birlikte bir bütünlük içerisinde ele alıp bunu ömür boyu devam edecek bir faaliyet olarak uygulamaya koymak sistemin en çarpıcı özelliğidir.[17]

Ahilik teşkilatının kendi içerisinde disiplini barındıran "Ahilik Nizamnamesi" adında kuralları vardır. Bu nizamnamelere ayrıca Fütüvvetname de denilir. Ahilik kurallarının yer aldığı Nizamname'de her Ahi'nin uyması gereken ticari ve ahlaki öğütler, hayatla ilgili dersler vardır. Bu kurallara uymayanlar teşkilattan çıkartılırlar. Ahiliğe girenler, Ahi Evran'ın "*eline, diline, beline sahip ol. Kalbini, kapını, alnını açık tut*" düsturuna bağlı kalacaklarına söz verirler. *"Ahinin eli, kapısı, sofrası açık olmalı; gözü, beli ve dili kapalı olmalıdır."* Ahi yalnızca iş hayatını değil, aile hayatını da düzgün yaşamak zorundadır. Ahi Baba, ustalığa yeni başlayan ahinin kulağına şu sözleri söyler: *"Harama bakma, haram yeme, haram içme. Doğru, sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme, büyüklerinden önce söze başlama, kimseyi kandırma. Kanaatkâr ol, dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol."*[18] Bu öğütlerden de anlaşılacağı gibi, Ahilikte hilesiz iş, sağlam mal, belli oranda kâr, ölçülü kazanç, adaletli kontrol sistemine dayalı bir ticaret öngörülmektedir.

Ahilik teşkilatının esas aldığı ilkelerin hangi inanç ve felsefeye dayandığı konusunda farklı görüşler vardır. Hilmi Ziya Ülken'e göre Ahiliğin esas kuralları bütünüyle İslam tasavvufuna dayanmaktadır. Tasavvufun zahitlik, feragat ve doğruluk prensipleri Ahiliğe ilham kaynağı olmuştur.[19] Seyyah İbn-i Batuta'ya göre Ahi zaviyeleri Hanefi mezhebine mensuptur.[20] Fütüvvetnamelere göre ise Ahiliğin geleneksel menşei Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'ye; "Sen benim yoldaşımsın, ben Cebrail'in yol-

---

[17] Ekinci, Ahilik, s. 85; Kayadibi, "Anadolu Selçuklu Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim", s. 180.

[18] Bkz: Kamil Büyükler, "Dirlik, Düzenlik ve Ahlâk Merkezli Bir Esnaf Teşkilâtı: Ahilik", http://kamilbuyuker.wordpress.com/2008/05/18/ahilik-teskilati/

[19] Ülken, *Türk Tefekkür Tarihi*, s. 241-242.

[20] Mehmet Şeker, *İbn-i Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Ankara, 1993, s. 83.

daşıyım, Cebrail de Allah'ın yoldaşıdır" diyor. Sonra Selman-ı Farısi'ye Hz. Ali'ye yoldaş olmasını söylüyor. Selman da Hz. Ali'nin elinden tuzlu su içerek ona yoldaş oluyor. Bundan sonra Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'ye; "Ya Ali ben seni tamamlayıp olgunlaştırıyorum" diyerek şalvarını giydirip beline bağlıyor. Fütüvvetnamelere göre fütüvvetin temeli budur ve fütüvvet ehli arasında şalvar giydirmek ve bel bağlamak, yani yoldaşlık ve kardeşlik kuralları buradan gelmektedir.[21]

Ahi birliklerinde mesleki eğitim iş başında kalfalar ve ustalar tarafından verilirdi, mesleki eğitimle genel eğitimi ve içtimai hayatı bütünlük içerisinde ele alan ahi birliklerinde bir gencin meslek hayatının ilk kademesi yamaklıktır. En çok 10 yaşında olan çocukların velisi tarafından ustaya bir sanat öğrenmek maksadı ile verilmesi ile yamaklık dönemi başlardı. İlk zamanlar esnaf yamaklarının ve çıraklarının okuyup yazmalarına hususi itina gösterilirdi.[22]

Yamaklar iş yerinde mesleki eğitim görürken zaviyelerde de dini ve sosyal bilgileri alarak eğitimlerini bir bütünlük içinde devam ettirirdi. Ahi birliklerine yeni katılanlara öncelikle teşkilatın adap ve erkânı öğretilirdi. Zaviyelerde özellikle Cumartesi akşamları bu kaidelerin öğretilmesine ayrılmıştı.[23]

Her şeyden önce birer terbiye ocağı olan zaviyelerde okur-yazarlık eğitimi de yapılır ve dini ilmi bilgiler verilirdi. Edebiyat, Kuran-ı Kerim, Türkçe, Arapça, dillerinin öğretilmesinden başka güzel yazı yazma, musiki dersleri de verilirdi. Büyük şairimiz Baki, bir saraç çırağı olarak böyle bir eğitimden geçti. Zaviyelerde gençlere bu eğitimleri veren kişilere "Muallim Ahi" veya "Emir" denirdi. İlmi sahada yetkili kişilere de ders verdirilirdi. Zaviyelerde öğretmen ve pirler önünde şarkılar ve ilahiler okunur, oyunlar oynanır ve konuşmalar yapılırdı. Kendilerini böyle bir programla gençlerin eğimine veren pirler onları hem sanatkâr hem de insan olarak olgunlaştırırdı. Zaviyelerde yapılan umumi eğitim devam ederken çalışma hayatında da mesleki eğitim devam ettirilirdi. İki sene ücretsiz yamaklık edenler özel bir törenle çıraklığa yükselirdi. Çıraklık her meslekte değişik sürelerde olmakla beraber genelde 1001 gündür. Çırak ustasına itaat etmek ustası da çırağa mesleğin bütün incelikleriyle beraber iş hayatı için gerekli olan bilgileri öğretmek zo-

---

[21] Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir?*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 15.
[22] Ekinci, *Ahilik*, s. 86.
[23] Kayadibi, "Anadolu Selçuklu Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim", s. 180.

rundaydı. Çıraklar, çıraklık süresini doldurup sanatında kalfalığa yükselecek bir bilgiye kavuştuğunda, usta ve kalfasının yardımıyla geçireceği bir imtihanla kalfalığa yükseltilirdi. Kalfalık dönemi bütün meslekler için üç yıldı. Bütün eğitimlerini sırayla tamamlayıp sonuna gelen kalfa, kendi sanatı ile ilgili ve kendi eli ile yaptığı bir eseri hazırlar ve bunu Ahi baba vekilinin başkanlık ettiği ustalar meclisine ' sunardı. İş zaviyede toplanmış ustalar tarafından beğenildiğinde genç kalfa ustalığa yükseltilir ve Ahi baba vekili tarafından kulağına şu sözler söylenirdi. "Harama bakma, haram yeme, haram içme. Doğru, sabırlı dayanıklı ol. Yalan söyleme, büyüklerinden önce söze başlama. Kimseyi kandırma kanaatkâr ol. Dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumdayken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol."[24]

Ahilik eğitimi usta çırak ilişkisi şeklinde gerçekleşmektedir. Fütüvvetnamelere göre öğrencinin çıraklık sürecinde en az 124 adap ve erkân kuralı, ustalıkta ise 740 adap ve erkânı bilmesi gereklidir. Bu adap ve erkân kaidelerine bakıldığında çoğunun Peygamber (sav)'in hadislerinden alınmış ve halk arasında anane haline gelmiş sünnet motifleri olduğu görülür.[25]

Fütüvvetnamelerde yer alan dini ve ahlaki kurallardan bazıları Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etmek gibi imanî; bazıları namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek gibi ibadetle ilgili esasları içermektedir. Bazıları da Allah'a, peygamberine ve müminlere samimi davranmak, anaya-babaya iyilik ve ihsanda bulunup yakın akrabayı ihmal etmemek, arkadaşlarına ve komşularına iyi davranmak, sabah ve akşam zikirlerine katılmak, riyayı terk etmek, temizliğe riayet etmek, Allah'ın hoşnut olduğu ahlâka ulaşmak için çalışmak, büyüklere karşı hürmetli olmak, affetmek, kendisinden aşağıda bulunanlara karşı şefkatli olmak, sözünde ve işinde adalet içinde olmak, yumuşak sözlü olup ehl-i hakla oturup kalkmak ve hüsnü zanda bulunmak, iyi huylu ve güzel ahlâklı olmak, işinde ve hayatında doğru ve güvenilir olmak, ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, sözünü bilmek, hizmette ve vermede ayrım yapmamak, yaptığı iyilikten

---

[24] Ekinci, *Ahilik,* s. 85; Kayadibi, "Anadolu Selçuklu Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim", s. 180-181.

[25] Bkz: Saffet Sancaklı, "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: 1, Malatya, 2010, s. 1-2, 13-15; Umut Kaya, "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik", *Değerler Eğitimi Dergisi,* c. 11, Sayı: 26, Aralık 2013, s. 49.

karşılık beklememek, güler yüzlü ve tatlı dilli olmak, hataları yüze vurmamak, dostluğa önem vermek, kötülük edenlere iyilikte bulunmak, hiç kimseyi azarlamamak, dedikoduyu terk etmek, komşularına iyilik etmek, insanların işlerini içten gelerek gönülden yapmak, başkasının malına hıyanet etmemek, sabır ehli olmak, cömert, ikram ve kerem sahibi olmak, daima hakkın yanında olmak, öfkesine hakim olmak, suçluya yumuşak davranmak, sır saklamak, gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek, içi, dışı, özü, sözü bir olmak, kötü söz ve hareketlerden sakınmak, maiyetinde ve hizmetinde olanları korumak ve gözetmek, elini, sofrasını ve kapısını açık tutmak, dilini, gözünü ve belini bağlı tutmak, makam ve mevki sahibi iken mütevazı olmak, güçlü ve kuvvetli olunca affedici olmak, ikramda ve iyilikte bulununca başa kakmamak, nefsine hakim olmak, Allah'ın emirlerine uymak, yasaklarından sakınmak, iyi kalpli ve misafirperver olmak, yalan söylememek, iftira ve dedikodudan sakınmak, adaletli olmak, zulme, zalime ve haksızlığa karşı koymak gibi esasları içermektedir.[26] Kısacası ahilik eğitimi, hayata yeni başlayan gençlerin cömert, mütevazı, doğru ve vefalı olmayı erdem edinmiş, emeğe saygısızlık, yalan, gıybet, hilekârlık, içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklardan uzak bir kişilikte yetişmelerini öngörmektedir. Burada sayılan hasletlerin, ahlaki faziletler olduğu açıktır. Bu haliyle ahilik, ahlak eğitiminin yapıldığı bir yaygın eğitim kurumu olarak değerlendirilebilir.

Başlangıçta büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanan ahilerin her birinin kendilerine ait zaviyeleri vardı. Küçük şehirlerde ise çeşitli meslek grupları tek bir birlik oluşturabiliyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bu birlikler mesleklere ait problemleri çözmekte ve meslek mensuplarının devletle olan ilişkilerini düzenlemekteydiler. Çalışanların mesleki becerisini denetleme, mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti gibi hususlar o dönemde ahilerin asli görevlerindendi. Ahilik eğitimini alanlara önce yiğit veya çırak, daha sonra ahi denirdi. Esnaf birliklerinin başında şeyh, halife veya nakibler, en üst makamda ise şeyhu'l-meşayih bulunurdu.

Bir meslek örgütü olan ahilik, bir yandan ticari alanda üyelerine kontrol mekanizması sağlarken, diğer yandan da üyelerini ahlaki duygu ve davranışlar açısından olgunlaştırmaktadır. Ahilik, toplumsal ahlak kurallarının inanılarak ve yaşanılarak toplum kültürüne dönüştürüldüğü bir eğitim ku-

---

[26] M. Akif Klavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahlak Araştırmaları Sempozyumu (Kırşehir),* Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 616: Kaya, "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik", s. 49.

rumu olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle ahilik, özünde iman, edep, hayâ, ahlak ve çalışkanlık yatan bir insanlık mektebidir. Ahiler, bulundukları yörelerde tekke ve zaviyelerin yanına medrese, cami ve kütüphane yaptırarak eğitimin kurumsallaşmasına büyük katkı sağlamışlardır.

Ahilik eğitiminde ahinin hayat boyunca mesleğinde kendisini yenilemesi, sanatını ilerletmesi gerekir. Eğitimle ilgili günümüzdeki tartışmalara bakıldığında, ahiliğin yüzyıllar ötesine ışık tutan bir düşünce olduğunu, özellikle günümüzde hayat boyu eğitime ve yaşayarak öğrenme ilkesine dikkat çekildiğini söyleyebiliriz. Çünkü bir insanın sadece gençlik çağında öğrendiği teorik bilgilerle mesleğini hayatının sonuna kadar devam ettirmesi mümkün değildir. Teknoloji çağının hızına ayak uydurabilmek için ahilik gibi geçmiş tecrübelerden de yararlanmak gerekir.

4. Ahilik Eğitiminin Hedefleri

Ahilik eğitimi, Allah'ın bir emaneti olarak kabul edilen insanın fıtri özelliklerini dikkate alarak onu ahlaken yüceltmeyi ve toplumun faydalı bir üyesi yapmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda işlev gören ahilik, toplumda herkesin iş ve aş sahibi olması ve onurlu bir hayat yaşaması için gerekli çalışmaları yapmayı öngörmektedir. Bu konuda en önemli unsur eğitimdir.

Ahilik bireye manevi, ahlaki, sosyal ve ekonomik hayatın bütünlüğünü telkin eder. Yani ahilik bir meslek örgütü olduğu kadar dini, siyasi ve ekonomik ilkeleri birlikte gözeten bir anlayıştır.[27]

Ahilik eğitiminin temel hedefi, toplumdaki bütün insanlara Allah'ın emaneti gözüyle bakmak, onlardan hiçbirinin aç ve açıkta bırakılmasına göz yummamak, hiç kimsenin zararda olmadığı barış ve huzur ortamını sağlamaktır. Ahilerde eğitim faaliyetleri tamamen hayata dönük olarak İslam dininin eğitime verdiği önem çerçevesinde iş dışında ve iş başında gerçekleşmektedir. Bu anlamda ahilik eğitiminin temel hedefini, dünya ve ahiret hayatını birlikte kazanmaya yönelik *"iyi insan yetiştirme"* olarak özetleyebiliriz.

Ahilikte halka hizmet Hakk'a hizmet olarak görülür. İnsanlara manevi, ahlaki ve sosyal bayatın bütünlüğünü telkin eden ahilik kurumunda hayatı her yönüyle kuşatan bütüncül bir anlayış vardır. Ahilik kurumu dini, manevi, ahlaki ve insani değerlerin yanında maddi, ekonomik ve ticari süreçleri

---

[27] Bkz: Levent, Bayraktar, "Ahilik ve Ahlak", *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* Ankara 2007, 91-93.

birbirinden ayırmadan ve aralarında çatışma, çelişme meydana getirmeden hepsini aynı çatı altında barındırmayı esas alır. Bir diğer ifadeyle ahilik, ahlaki erdemlerin meslek ve ticaret hayatı nezdinde bütün topluma yayılmasını hedef alan bir kurumdur.

Döneminin önemli bilim merkezlerinde eğitim görmüş Ahi Evran'ın eğitim-öğretim programı çerçevesinde insan eğitiminin önemini kavrayan ahiler, bireysel gayretler ölçüsünde toplumu ahlaki, dini ve mesleki bilgi ve becerilerle donatmayı, dünya ve ahiret mutluluğunu ve bireyin insan-ı kâmil derecesine ulaşmasını hedeflemektedirler.[28]

5. Ahiliğin Temel İlkeleri

Ahiliğin eğitim ilkeleri, bireylere kendini tanıma yollarını göstermek, insanın fıtratını korumak, kişiliğini geliştirmek, bireyde gizli kalmış yetenekleri ortaya çıkartarak bildiklerini yaşamasını sağlamak ve evrensel ahlak değerlerini hayata hakim kılmaktır. Bu doğrultuda ahilik teşkilatına bağlı olan gençlere bir yandan meslek eğitimi verilirken, diğer taraftan din eğitimi verilmeye çalışılmıştır.[29] Ahilik teşkilatındaki eğitim, terbiye için gerekli temel dersleri esas olan sistemli bir programla beraber teşkilat içindeki çeşitli toplantı ve merasimlerde pratik olarak verilen, teşkilat adap ve erkânını öğretme ve yaşatmayı hedefleyen bir faaliyettir.[30]

Ahilik eğitiminde belli ahlaki değerlere sahip olmakla birlikte asıl önemli olan bu değerlerin davranışlara aksettirilmesidir. Davranışlara dönüşmeyen değerler, ahilikte sahip olunmamış değerler olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan ahiler, iş başında yapılan eğitimin iş dışında yapılan eğitimle bütünleşmesini sağlamışlardır.

Ahilik teşkilatında eğitimin üç temeli vardır. Bunlar ahlak, bilim ve çalışmadır. "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış" ilkesini kendilerine rehber edinen ahiler, dünyada yaşamak için bilgi, sanat, ahlak, karşılıklı yardımlaşma ve sosyal dayanışmanın; ahiret için de iman esaslarına sımsıkı sarılmanın gerekli olduğunu savunurlar. Dünya ve ahiret anlayışını birlikte bünyesinde birleştiren bir düşünce yapısına sahip olan ahiler, gündüzün yapılan çırak eğitiminden sonra akşamları din ve ahlak eğitimi için zaviyelere giderlerdi. Toplumun her kesimine açık olan za-

---

[28] Klavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", s. 616.
[29] Klavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", s. 617.
[30] Sarıkaya, *XIII. ve XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri,* s. 68.

viyelerde öğretilen ahlak kuralları daha sonra tüm toplumun ortak değerleri olarak hayata geçirilirdi.[31]

Eğitimde bütünlük ilkesi çerçevesinde ahiler, insanı bir bütün olarak ele alarak mesleki, dini ve sosyal bilgileri aynı anda vermeye çalışmışlardır. Bu konuda ahilerin eğitimin bütünlük ilkesi çerçevesinde eğitimin üç sacayağı olan beden, zihin ve karakter eğitimine, şahsiyet-duygu-düşünce-davranış bütünlüğü içerisinde yaklaştıklarını söyleyebiliriz. Hayatı, biri ahiret ve diğeri dünya olan iki kanatlı bir kuş gibi düşünen ahiler, davranışlarında itidal ile hareket edip başkalarının hakkına riayet eden İslam inancı ile Türk örf ve adetlerini birleştiren bir insan-ı kamil modeli meydana getirmeyi amaçlamışlardır.[32]

İslam ahlak anlayışının arka planında ahiret inancı vardır. Ahlak öğretisinde, ahiret inancı otokontrolü sağlayan bir mekanizma görevi görür. Bu bakımdan ahiler, ahlâk eğitiminde olayları bütüncül bir bakış açısı ile ele alarak, sadece insanın Allah ile olan ilişkisini düzenlemekle kalmayıp insanların birbirleri ile ilişkilerini de düzenleyerek günlük hayattaki sorunlara çözüm bulan bir anlayış geliştirmişlerdir.[33]

Ahiliğin temel ilkelerini maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Allah’ın emir ve yasaklarına uymak
- İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak
- Özünde ve sözünde güvenilir olmak
- Yaratandan ötürü yaratılanları hoş görmek
- Gözü ve gönlü tok olmak
- Şefkatli ve merhametli olmak
- Hakkı ve adaleti gözetmek
- Cömert ve misafirperver olmak
- İnsanların ayıp ve kusurlarını örtmek
- Tatlı sözlü güler yüzlü olmak
- Çalışanlara tatminkâr ücret ödemek
- Örf, adet ve törelere uymak
- Aza kanaat getirmek, çoğun şükrünü eda etmek
- İhtiyaç sahiplerini gözetmek.

---

[31] Klavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 621.
[32] Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1989, s. 35.
[33] Klavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 619.

6. Ahiliğin Sosyo-Ekonomik İşlevleri

Ahilik toplumun sosyal ve ekonomik işleyişi açısından son derece önemli işlevlere sahiptir. Bu işlevleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Bireyin çalışma ve meslek edinme hakkını güvence altına almak,
2. Bireyi iş tehlikelerine karşı korumak,
3. Esnafın rahat bir şekilde üreteceği ve ürettiğini değerlendireceği fabrikalar, çarşılar, pazarlar ve sanat evleri kurmak,[34]
4. Esnafın meslek ve sanatsal faaliyetleri için hammadde temin etmek,
5. Tüketim israfının artması ihtimaline karşı üretim sınırlamasına gitmek ve çalışanları başka iş alanlarına yönlendirmek,
6. İşçinin ve işverenin haklarını düzenleyici kanunnameler, tüzükler, ilkeler, fiyat ayarlama ve kontrol mekanizmaları geliştirmek,
7. Çalışanların yeteneklerine göre iş bölümü yapmak, herkesin becerebileceği işte çalışmasını sağlamak,
8. Fazla kazanma hırsından ötürü karaborsacılığı, fiyat spekülasyonunu ve haksız rekabeti yasaklayıp karşılıklı yardım ve dayanışma esaslarına bağlılığı güçlendirmek,
9. Üretici ve tüketicinin çıkarlarını korumak amacıyla kalite kontrolü yapmak,
10. Üretilen malların belirli bir kısmının ihtiyaç sahiplerine yardım olarak verilmesini sağlamak,
11. Çalışanlarda iş ahlâkını geliştirici eğitsel etkinlikler gerçekleştirmek,
12. Eğitsel çalışmalardan etkilenmeyen esnafa kınama, ayıplama, yalnızlığa terk etme ve iş birliği yapmama gibi cezalar vermek,
13. Kalitesiz mal üretme, düşük ücretle işçi çalıştırma, fahiş fiyatla mal satma, rüşvet ve vergi kaçırma gibi iş ahlâkına aykırı davrananları tespit edip caydırıcı müeyyideler uygulamak.[35]

Ahilik ahlâkı şu örnek olayla daha iyi anlaşılmaktadır: "Osmanlı ülkesine gelen yabancı bir kumaş taciri, bir kumaş imalathanesinin mallarını beğenir ve hepsini almak ister. Mal sahibi kumaş toplarını derlerken bir topu ayırır. Bunu gören yabancı tacir, kumaş topunun kenara ayrılma nedenini sorar. Osmanlı esnafı: "Onu sana veremem, kusurludur" yanıtını verir. Yabancı tacir: "Önemli değil" der. Ama Osmanlı esnafı o kumaş topunu ver-

---

[34] Bkz: Çağatay, *Ahilik Nedir?* s. 35.

[35] Mehmet Şahin, "İş Ahlâkının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme", *Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri),* Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 110.

memekte direnir: "Benim malımın kusurlu olduğunu söyledim, biliyorsunuz. Fakat siz onu kendi memleketinizde satarken, alıcılarınız benim bunları size söylediğimi bilmeyeceklerdir. Böylece müşterilerinize kusurlu mal satmış olacağım. Neticede Osmanlı'nın gururu, şeref ve haysiyeti rencide olacak, bizi de hilekâr sanacaklar. Onun için bu defolu kumaş topunu asla size veremem" diyerek alıcıya malı vermez."

Ahilik Teşkilatı'nın Anadolu'da gerçekleştirdiği sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ahilik, Anadolu'da köylere kadar yayılarak bu toprakların daha kısa sürede Müslümanlaşmasını sağlamıştır.
- Göçebe Türkmenlerin yerleşik hayata geçişini ve yöre halkıyla uyumunu kolaylaştırmış, böylece şehirleşme hız kazanmıştır.
- 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerli halkın sanat ve ticaret işlerine Anadolu'ya yeni gelen Türkler de katılmış ve ekonomik hayat canlılık kazandırmıştır.
- Türk esnaf ve sanatkârları arasında sağlanan dayanışma sayesinde Ahilik önemli bir güç haline gelmiş, Moğol İstilasında olduğu gibi, asayişin bozulduğu zamanlarda toplumda barış ve istikrarın korunmasına çalışmıştır.
- Toplumda dini ve ahlaki yapının güçlenmesini sağlamıştır.

7. Ahiliğin Çözülme Süreci

16. yüzyılın sonlarında Batı sanayi ürünlerinin Anadolu pazarlarını kaplaması sonucu Türk esnafı bir yandan hammadde sıkıntısı çekerken, bir yandan da ürettiği eşyayı alacak müşteri bulamıyordu. Bu ekonomik krizi fırsat bilen iki ayrı menfaat grubunun esnafın arasına karışması, Ahiliğin çözülme sürecini başlatmıştır.[36] Bu gruplardan birincisi sermaye sahipleridir. Bunlar üretilen mallardan çok hammadde ticareti yapıyor, esnaf ve sanatkârları bu yolla kendilerine bağımlı hale getirmeye çalışıyorlardı. Sermaye sahiplerinin sanayi alanına yönelmesi sonucu, Ahi birliklerinde sermaye-emek bütünlüğü parçalanmaya başlamış ve bu durum teşkilat organizasyonunun temelini zayıflatmıştır. Esnaf arasına katılmak suretiyle Ahi birliklerinin çözülmesini hazırlayan ikinci grup ise kendilerine esnaflık hakkı verilen askerler ile çiftlerini bozup şehre inen köylülerdir. Başlangıçta loncalaşmış olan Ahi birlikleri köyden şehre yapılan bu göçlere karşı çıkmışlardır.

[36] Bkz: Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, s. 54.

Ancak hükümetin bunlardan "çift bozan akçesi" adında bir ceza almasına rağmen, bu göçlere engel olunamamıştır. Osmanlı ekonomisinin zayıflamasının bir sonucu olarak yeniçeri ve sipahi gibi askeri kesimler iş ve sanat hayatına el atmışlar, 1587 yılında çıkartılan bir fermanla bunlara esnaflık hakkı tanınmıştır. Mesleki tecrübeleri yeterince olgunlaşmamış bu yeni esnaf grubu bazı kârlı alanlarda etkili olunca Ahilik felsefe ve ahlakından uzak bir ticaret hayatı oluşmaya başlamıştır.[37] Bir başka görüşe göre de kapitülasyon imtiyazları Ahiliğin çözülmesini hızlandırmıştır.[38]

Bugün pek çok esnafa rehberlik eden Ahilik, Osmanlının zayıflaması ve ekonomisinin dışa bağımlı hale gelmeye başlamasıyla birlikte önemini yitirmiş ve böylece medeniyet tarihimiz içerisinde yaşanmış bir tecrübe olarak anılır hale gelmiştir. Ahi Evran'ın başlattığı Ahilik geleneğinin unutulmaması için Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Odaları tarafından bazı şehirlerde her yıl Ahilik haftası ve kutlamaları yapılmaktadır. Bu kutlamaların amacı, tarihsel tecrübeleri günümüz insanlarına tanıtarak esnaf ve sanatkâr arasında ahlak, dürüstlük, çalışkanlık, fedakârlık, yardımlaşma ve dayanışma duygularını güçlendirmeye çalışmaktır.

SONUÇ

Asırlarca toplumun sosyal ve ekonomik düzeninde son derece etkili bir teşkilat olan Ahilik, Osmanlının zayıflaması ve ekonomisinin dışa bağımlı hale gelmesiyle birlikte önemini yitirmiş ve medeniyet tarihimiz içerisinde yaşanmış bir tecrübe olarak anılır hale gelmiştir.

Günümüzde ekonomik sistemin daha rahat bir yapıya kavuşabilmesi için devlet ile halk, üretici ile tüketici, emek ile sermaye arasında uyumlu bir iş birliğinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Böylece toplumda iş ahlâkı ve iş barışı sağlanacak, ülke ekonomisi güç kazanacaktır. Çünkü sağlam bir iş ahlâkının geçerli olduğu bir ekonomik sistem, kalkınmanın ön şartıdır. Öyleyse Ahilik teşkilatında yüzyıllarca geçerli ve etkili olmuş iş ahlâkı ile ilgili prensiplerden daha fazla yararlanılmalıdır.

İş ahlakı konusunda çalışmalar yapılırken Ahilik teşkilatında yüzyıllarca geçerli ve etkili olmuş iş ahlâkı ile ilgili prensiplerden yararlanılmasında fayda vardır. Sosyal ve ekonomik hayat ile ilgili düzenlemeler araştırılırken

---

[37] Sebahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977, s. 64.

[38] Cemal Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 116.

tarihimizde yaşamış 500 yıllık bir sistemden yararlı olabilecek bir kısım düzenlemelerin çıkarılabileceği düşünülmelidir. Ahiliğin sosyal yapısı incelenerek toplumumuza yararlı olacak bazı anlayış ve uygulamaların günümüz şartlarına uyarlanmasında yarar vardır.

Ahilik teşkilatından ilham alınarak günümüzde şunlar yapılabilir:

1. Ahi Evran'in başlattığı Ahilik geleneğinin unutulmaması için Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Odaları tarafından bazı şehirlerde her yıl düzenlenen Ahilik haftası kutlamalarının törensel bir anı olmaktan öte, "tarihten alınacak derslerimiz var" anlayışını güçlendirmeye yönelik esnafı bilinçlendirici bir faaliyet olarak sürdürülmesinde fayda vardır.
2. Çalışma hayatına ara elaman yetiştiren çıraklık okulları ve meslek liseleri yeniden canlandırılmalı ve bu okullarda mesleki dersler yanında iş ahlakına yönelik dersler de verilmelidir.
3. Her ilin iş potansiyeli tespit edilmeli ve yeni istihdam alanları oluşturulmalıdır.
4. Çalışacak durumda olanlar için iş imkânı sağlanmalı, verilecek teşviklerle esnaf desteklenmelidir.
5. İşveren ve işçilerin girişimciliğini artırmak ve onları iş ahlâkı konusunda bilinçlendirmek için kısa süreli eğitim kursları düzenlenmeli, bu konuda üniversiteler başta olmak üzere eğitim kurumlarının desteği sağlanmalıdır.
6. Esnaf arasında diyalog ve iş birliğini güçlendirmeye yönelik etkinlikler yapılmalı, ortak işletmeler açma ve birlikte iş yapma anlayışı geliştirilmelidir.
7. İş yerini ve işini kaybedenlere maddi ve manevi destek sağlanmalıdır.
8. Esnaf ve Sanatkârlar Odaları tarafından gençlere yönelik meslek edindirme kursları artırılarak sürdürülmelidir.
9. Kalitesiz mal üretme, düşük ücretle işçi çalıştırma, fahiş fiyatla mal satma, devlet yetkililerine rüşvet verme ve vergi kaçırma gibi iş ahlakına aykırı davranışta bulunanlar Esnaf ve Sanatkârlar Odaları tarafından tespit edilmeli ve onlar için caydırıcı müeyyideler uygulanmalıdır.

Böylece ülkemizde ahlaklı, emeğe saygılı, üretken ve yardımsever girişimcilerin yetişmesine ve ülke ekonomisinin güçlenmesine katkı sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi,* Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

Anadol, Cemal, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Bayraktar, Levent, "Ahilik ve Ahlak", *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu,* Ankara 2007.

Bayram, Mikail, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya, 1991.

Büyükler, Kamil, "Dirlik, Düzenlik ve Ahlâk Merkezli Bir Esnaf Teşkilâtı: Ahilik", http://kamilbuyuker.wordpress.com/2008/05/18/ahilik-teskilati/

Çağatay, Neşet, "Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik", *Selçuk Üniversitesi Yıllığı*, Konya, 1983.

_, *Ahilik Nedir?,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Demir, Galip, "Ahilik", *Ahilik Yolu Dergisi,* Sayı: 86, İstanbul, Nisan 1994.

Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm'da Sosyal Dayanışma,* Çev: E. Ruhi Fığlalı, Osman Eskicioğlu, Yağmur yayınları, İstanbul, 1969.

El-Butî, M. Said Ramazan, *Fıkhu's-Sîre,* Gonca Yayınları, İstanbul 1987.

Ekinci, Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi,* MEB Yayınları, İstanbul, 1989.

_, *Ahilik,* 3. Baskı, Sistem Ofset, Ankara, 1991.

Fehmi, Hasan, "Ahilere Dair Halktaki Bilgiler", *Halk Bilgisi Mecmuası,* Sayı: 1, Ankara 1928.

Güllülü, Sebahattin, *Ahi Birlikleri,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977.

İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi,* (Çev: A. S. Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Kadri, Hüseyin Kâzım, *Türk Lûgatı,* İstanbul, 1927.

Kaya, Umut, "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik", *Değerler Eğitimi Dergisi,* c. 11, Sayı: 26, İstanbul, 2013.

Kayadibi, Fahri, "Anadolu Selçuklu Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim", *İ.Ü. Sosyoloji Konferansları,* Sayı: 26, İstanbul, 2000.

Kazıcı, Ziya, "Ahilik maddesi", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Klavuz, M. Akif, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahlak Araştırmaları Sempozyumu (Kırşehir),* Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

Özkan, Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

Sancaklı, Saffet, "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: 1, Malatya, 2010.

Sarıkaya, Saffet, *XIII. ve XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Şahin, Mehmet, "İş Ahlâkının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme", *Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri),* Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Şeker, Mehmet, *İbn-i Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Ankara, 1993.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Tsz.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkür Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

https://www.msxlabs.org/forum/din-ilahiyat/18758-tarikatlar-kultler-mezhepler-ahilik.html (02.10.2018)

İSLAM'IN YAYILIŞINDA AHLAKLI TÜCCARLARIN ROLÜ

Doç. Dr. Mustafa Sarıbıyık[1]

ÖZET

İslamiyetin doğuşundan itibaren kısa sayılabilecek bir zaman diliminde geniş bir coğrafyaya yayılması ve insan unsuruna ulaşması üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu konuda kadim tartışmalardan birisi İslamiyet'in yayılışında ***savaş mı, tebliğ mi*** yoksa ***tassavvuf mu*** etkili olmuştur? Yoksa ahlaklı tüccarlar mı etkili olmuştur? Hiç şüphesiz İslam'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'den neşet edilen ahlaki ilkeler. Hz. Peygamber'in bizzat yaşam tarzı olarak ahlaki ilkeleri pratize edişi, gönüllerde yerleşen ahlaki umdelerin günlük hayatta yaşama dönüşmesi İslamiyet'in yayılışında en önemli unsurlardan birini teşkil eder. Hz. Peygamber'in inşa ettiği Medine toplumunun kurgusu üç esas üzerinden yükselir. ***"İlim ibadet ve ticaret". "Suffa, mescid ve pazar yeri"***. Dünya ile ahiret arasındaki denge insan merkezli ve Yaratıcı kontrollüdür. Yaşam ve ölüm, inanç ve ibadetler, insana dair bütün eylemler Yaratıcı adınadır. Bir kültürdür ve parçalanamaz. Atomize edilemez. İslamiyet'in ilk aşamada, Suriye, İran, Irak, Filistin ve Mısır'da yayılışı, ikinci aşamada Anadolu, Kuzey Afrika ve Rusya coğrafyasın da Kabul edilişinde ahlaklı tüccarların ve güven ahlakının çok büyük rolü olmuştur. Müslümanlar yukarıda adı geçen bölgelerde gayrimüslimlerle yıllarca huzur içinde birlikte yaşadı. Karşılıklı hak ve sorumluluklar çerçevesinde adalete dayanan bir sistem ortaya koydular. Endonezya, Malezya ve Pasifik Asya'daki yüzlerce adanın İslam'ı Kabul edişi ise tamamen ahlaklı tacirler aracılığıyla olmuştur. Çünkü uzun vadede güven sermayesi para sermayesinden daha önemlidir.

[1] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Öğretim

THE ROLE OF WELL-BEHAVED TRADERS IN THE SPREAD OF ISLAM

ABSTRACT

That Islam is spread to a wide geography and reachs people in a short period of time since its birth is an issue to focus on. One of the ancient debates on this issue was the point wherher the war, the communication, the tasavvuf or well-behaved traders have been effective in the spread of Islam. No doubt, the moral principles outlined from the Qur'an, the fundamental source, the Prophet Muhammad's pratization of moral principles as a way of life, and the transformation of the ethical principles settled in the hearts to practice into daily life is one of the most important factors in the spread of Islam. The fiction of the community of Medina built by the Prophet rises on three bases. "Science, worship and trade"; "Suffa, mosque and market place". The balance between the world and the Hereafter is human-centered and controlled by the Creator. Life and death, belief and worships, all actions of man are in the name of the Creator, culture and cannot be fragmented; cannot be atomized. In the first stage, in the spread of Islam in Syria, Iran, Iraq, Palestine and Egypt, and in the second stage Anatolia, North Africa and Russia, the moral traders and the ethics of trust have played a great role. Muslims lived together with non-Muslims peacefully long time in the regions mentioned above. They established a system based on justice within the framework of mutual rights and responsibilities. That hundreds of islands in Indonesia, Malaysia and Pacific Asia accepted Islam has been through completely moral, ethical, well-behaved traders. Because, in the long term, trust capital is more important than money capital.

GİRİŞ

İslamiyet'in Hz. Peygamber döneminde son derece kısa bir zaman diliminde Yemen dahil bütün Arabistan Yarımadasına yayılışı mucizevi bir sonuçtur. Bu hızlı yayılışın arka planında pek çok sebep yanında ahlaki ilkelerin, iletişimin insan ilişkilerinde dürüstlük esasına dayalı davranış modelinin önemli bir payı vardır. Bilindiği üzere Arap Yarımadasında iletişimin, insanların yüz yüze gelmesinin en önemli araç ticaretti. Gerek İslam'ın doğuşundan önce, gerekse İslami dönemde ticaret Mekke ve diğer Arap toplulukları için başat konumda bir geçim kaynağı idi. Ticari ilişkilerde alışverişlerde veya mal

mübadelesinde sarf edilen sözler sergilenen hareketler vücut dili insan davranışları konusunda önemli ipuçları verir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in daha Medine İslam toplumunu inşa ederken eskiden beri var olan ticari ilişkilere yeni bir form katmıştı. Bu yeni form güven temeline dayalı kimsenin başkasını aldatmayacağı ve aldanmayacağı ahlaki bir ilkeye dayanıyordu. Hz. Peygamber, sosyal hayatın tam da merkezinde yer alan esnaf ve tüccarlar için; "doğruluğu ve dürüstlüğü azami ölçüde riayet eden esnaf ve tacir kıyamet gününde Peygamberler, Sıddıklar ve şehitlerle birlikte olacağını"[2] ifade ediyordu. Böylece Müslüman tüccarlar gittikleri bütün coğrafyalarda mesleki kifayetleri yanında ahlaki ilke ve sorumluluklarını ihmal etmediler.

İslamiyet'in Hz. Peygamber sonrası ilk aşamada Suriye, Irak, İran, Filistin ve Mısır'a yayılışı, ikinci aşamada Anadolu, Kuzey Afrika ve Rusya coğrafyasında kabul edilişinde ahlaklı tüccarların ve güven ahlakının çok büyük rolü olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Kuzey Afrika'nın İslam hâkimiyetine geçmesi 8.yüzyılın son çeyreğinde tamamlanmışken Batı ve Orta Afrika'da İslamiyet'in yayılışı önce Müslüman tüccarlar ve özellikle 9.yüzyılda Murabıtlar'ın iç bölgelere nüfuzu çeşitli meşreplere bağlı tarikatlar ve din âlimlerinin tebliğleriyle uzun bir süreç içinde gerçekleşti.[3]

İslam'ın ilk yıllarından itibaren Müslüman tüccarların Mısır ve Kızıldeniz, sahillerinde kurduğu ticari münasebetler hiç şüphesiz bu bölgede İslamiyet'in yayılışını hızlandırmıştır. Mısır'dan başlayarak Kuzey Afrika'da fethedilen bölgelere yapılan göçler, yerli hanımlarla evlenip halkla kaynaşmalar, Akdeniz üzerinde Hint alt kıtasına yayılan ticari faaliyetler Müslümanlığın benimsenmesinde önemli rol oynadı.

Anadolu'da ilk fetihler Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Halife Hz. Ömer döneminde başladı.638 yılında Cizre, 639 yılında Urfa ve Diyarbakır fethedildi. Yine bu dönemde bir başka koldan Maraş ve Kilis fethedildi. Hiç şüphesiz Anadolu'nun İslamlaşması geniş bir zaman diliminde gerçekleşti. Anadolu erenleri dediğimiz dervişlerin yanında Müslüman tüccarların Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli katkı yaptılar. Miladi 900 lerde Mervaniler yerleşik hayat içinde İslam'ı temsil ediyorlardı. 1035'lerde Selçuklulardan Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler Anadolu'da görülmeye başladılar.

---

[2] Tirmizi,Büyu' 4

[3] Özcan Azmi, T.D.V. İslam Ansiklopedisi ,23/29

Büyük Selçuklular ve onların mahiyetinde Anadolu fethine katılan Türkmen Beylerinin Orta ve Doğu Anadolu'da kurdukları Türk Devletleri[4] döneminde İslamlaşma süreci önemli merhaleler kat etti. Hele Anadolu Selçuklular döneminde Anadolu'daki ipek yolu ve bağlı yollar üzerinde kurulan hanlar ve kervansaraylar mal ve can emniyetinin devlet otoritesi tarafından sağlanıyor olması Anadolu'yu baştanbaşa ticari kervanların merkezi haline getirdi. Ticaretin en canlı olduğu ipek yolu Çin'in doğusundaki en uç noktasından başlayıp Kaşgar, Semerkant, Buhara, Rey, Hemadan, Tebriz, Bağdat gibi önemli medeniyet merkezlerinden ve Anadolu'nun önemli ticaret ve kültür merkezlerinden geçerek İstanbul'da birleşen ve oradan da Avrupa'nın Atlantik kıyılarına ulaşan bu yol boyunca yükleri taşıyan kervanlar sadece ticaretin gelişmesini değil Asya ile Avrupa arasında günümüzde de izleri görülen kültür ve inanç alışverişini de sağlamıştır. İpek yolunu takip edenler başta İslamiyet olmak üzere tüm inançların izini sürebilirler.[5]

Daha erken dönemde seyahat hatıralarını yazan İbn-ü Cübeyr 1182 yılında doğudan başlayarak Anadolu'nun pek çok şehrinde ticari pazarların kurulduğunu, buralarda sadece ticaret değil inanç tartışmalarının yaşandığında söz eder.[6]

Osmanlı döneminde iste başta Balkanlar olmak üzere yayıldıkları bütün coğrafyada İslam'ın özümsenmesi ve içselleştirilmesi ahlaki tüccarlar aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Rusya-Kafkasya bölgesinin İslamlaşması İdil-Volga havzasının İslamiyet'i kabulü ile başlar. Bilindiği gibi İdil Bulgarları Slav-Hristiyan sahasında yaşamalarına rağmen eski Türk inançlarına bağlı idiler. Bu bölgede yaşayanlar4. Yüzyıldan itibaren İslam kültürü ile tanışmaya başladılar. Kısa sayılabilecek bir süre içine Müslüman tüccarların etkisi ile İslam inancını benimsediler. Bilindiği gibi Avrupa-İran ticaret yolunun önemli aktarım alanlarından olan İdil havzası yoğun bir ticari canlılığa sahne olmaktaydı. Müslüman tacirlerin vazgeçemediği uğrak alanları arasında yer alıyordu. İdil havzasına Müslüman tüccarların kervanlarının biri geliyor biri gidiyordu. Müslüman tüccarlarla kurulan bu sağlıklı ilişki ticarette ve dürüstlük sayesinde İdil-Volga Bulgarları İslamiyet'i tanımışlardı.

---

4 Özcan Azmi T.D.V. İslam Ansiklopedisi 23/29

5 Mehmet Bulut, Medeniyet Güzergâhı İpek Yolu İstanbul, 2017, s.6

6 İbn-ü Cübeyr.Endülüsten Kutsal Topraklara,İstanbul,2003,146.

İdil-Bulgar Hakanı Almış Han Abbasi Halifesi Muktedir Billah'a bir mektup göndererek Müslüman olmak istediğini ülkesine İslamiyet'i anlatacak din adamları göndermesini istemekteydi. Halife bu mektuba memnuniyetle karşılık vererek er-Ressi başkanlığındaki Müslüman âlimler heyetini 912 yılında İdil-Volga bölgesine gönderdi. Almış Han ve devletin ileri gelenleri de İslamiyet'i kabul etti. Böylece İdil Bulgar devleti İslamiyet2in Doğu Avrupa'daki temsilcisi durumuna geldi.[7]

Hindistan ve Çin'in Arap dünyası ile İslam öncesine dayanan ticari ilişkileri, İslami dönemde de sürdü ve bu ülkeler İslamiyet ile Arap ve İran'lı tüccarlar vasıtasıyla tanıştılar. Emeviler zamanında Sind (Bugünkü Pakistan) bölgesinin fethi ile 710-711 başlayan Hindistan'daki İslamlaşma süreci Gazneliler, Gurlular, Delhi Sultanları ve Babürlülerle devam etti. Çin2in önce kıyı bölgesine ticaret amacıyla gelen Müslümanlar yerli kadınlarla evlenerek zamanla buraya yerleştiler ve kurdukları koloniler ile İslamiyet'in yayılmasında rol oynadılar.

Endonezya adalarına da Arap, İran ve Hint asıllı tüccarlar vasıtasıyla giren İslamiyet önce Sumatra ve Cava'nın liman şehirlerinde etkili oldu. 13. Yüzyılın başından itibaren ticaret, yerli kadınlarla evlilik ve tarikatlar vasıtasıyla İslamiyet hızla yayıldı.

İslam'ın Akdeniz'den başlayarak Hint alt kıtasına, Güneydoğu Asya'ya ve İtalya Sicilya'ya yayılmasında Mısır'da 11. Yüzyılda ortaya çıkan ve 15. Yüzyıla kadar varlıklarını sürdüren Karimi tüccarlarının da önemli rollerinden söz edilir.

Karimi tüccarları en genel anlamından baharat ticaretiyle uğraşan Ortaçağ'ın birkaç yüzyılında Ortadoğu merkezli faaliyet gösteren tüccarlardır.[8] Karimiler Mısır ve Aden'de geniş çaplı tüccar loncaları oluşturmuşlardır.

Karimiler, Eyyubiler ve Memluklar döneminde gerek kendi aralarında oluşturdukları güçlü esnaf dayanışması gerekse ticarette muhataplarına karşı ortaya koydukları dürüstlükle ün salmış ve bu bağlamda İslam'ın yayılışında da önemli rolleri olmuştur. Bu tüccarların keskin zekâları, medeni cesaretleri, insani ilişkilerdeki öz güvenler ve ticari dokunulmazlıkları sayesinde birçok yerde İslam'ın yayılışına katkı sağlamışlardır. Karimi tüccarları bu konuda çok önemli hizmetler ifa etmişlerdir. Sudan, Habeş, Sumatra, Ca-

---

[7] Nesimi Yazıcı, İlk Türk İslam Devletleri Tarihi Ankara 1992, s.63

[8] Altan Çetin, Memluklar Devrinde Karimi Tüccarları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 2004 s.74

va, Malaka, Trinidat, Bruney, Kuzey Keşmir, Tibet, Filipinler, Sind gibi yerlerde Afrika'dan Uzak Doğu'ya, Güneydoğu Asya'ya, Sudan'ın batı kesimlerinde İslam'ın yayılmasında büyük etkileri olmuştur.

Karimi tüccarlarının Moğolların arasında İslamiyet'in yayılışında, Altınordu ve İlhanlıların sahalarında İslam'ın girişi ve Sultan Berke'nin İslam'la tanışmasında Karimi tüccarlarının rolü olduğu düşünülmektedir.[9]

İslamiyet'in Amerika kıt'ası ile ilk teması 15. Yüzyılın sonlarında Endülüs'te Müslümanların hakimiyetinin son bulması ile onlara karşı Castilla Krallığı'nın giriştiği katliam ve yıldırma hareketinden kaçanlar vasıtasıyla olmuş bunları daha sonra kıtaya göç eden işçi ve sanatkarların yanında Afrika'dan giden köleler izlemiştir.

Özellikle batılı yazarların İslam'ın kılıç zoruyla yayıldığına dair görüş artık bugün tamamıyla geçerliliğini kaybetmiştir. Zira tarihi çeşitli evrelerinde zorla ihtidalar istisnai olarak var olsa da genel bir nitelik taşımamaktadır. İslam'ın yayılışındaki pek çok ana faktör bir tarafa Müslüman tüccarlar aracılığı ile yayılışı başat bir rol oynamıştır.

---

9 A.g.m s.83

TOPLUMDA VE KAMUDA DEĞERLER EĞİTİMİ: AHİLİK

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Kaya[*]

GİRİŞ

Kelime anlamı Arapça "kardeşim", Türkçe (Divan'ül Lûgat-it Türk'te) "yiğit, cömert, eli açık" anlamındaki Ahilik, XIII. yüzyılda belirgin olarak ortaya çıkan, XX. yüzyıla kadar varlığını koruyan, başlangıçta sadece Anadolu topraklarında, daha sonraları ise, Osmanlı Devleti'nin hemen her tarafına yayılan siyasi, sosyal, iktisadi ve dini-ahlâki bir kurumdur.[1]

Ahilik, doğruluğun, yardımseverliğin ve iyi ahlakın birleştiği bir sosyo-ekonomik düzen olarak yaşadığı dönemin toplumsal yapısını; eğitim-bilim, organizasyon, kalite standardı, üretici-tüketici ilişkisi, denetim gibi konularda düzenleyen yetkin bir sistemdir. Amacı, zenginle fakiri, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler kurarak "sosyal adaleti" gerçekleştirmek olan ahilik, bu amacına sağlam bir teşkilatlanma modeli ve köklü bir eğitim sistemi aracılığıyla ulaşmaya çalışmıştır.[2] Bu bağlamda ahilik, fakiri gözeten, yoksulu barındıran, işini, çalışmayı bir ibadet sayan, toplum çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı esnaf ve sanatkârların meydana getirdiği önemli bir teşkilatlanmadır.[3]

Ahilik sisteminin özelliklerine baktığımız zaman:

1. Ahilik İslâm dininin esaslarına ve kabullerine göre inşa edilmiştir. Esas itibariyle Kur'an ve Sünnet anlayışının hâkim olduğu görülebilir. Ahiliğin esaslarını oluşturan Fütüvvetnâmeler dini-tasavvufi eserlerdir.

---

[*] Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

[1] Uçma, İsmet, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2011), 22-23; Kazım Ceylan, "Türk-İslâm Medeniyetinin Öncülerinden Ahi Evran Velî ve Medeniyetimize Etkileri", Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (Eskişehir 26-28 Mayıs 2014), (Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2014), 131-144.

[2] Nurettin Öztürk, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (2002): 1.

[3] Abdullah Soysal, "İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme", *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, 27/2 (2013); Şimşek, Muhittin, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2002), 26.

2. Türkler anlayış olarak fütüvvetin/ahiliğin öngördüğü bazı esaslara İslâm öncesi kültüründen de yabancı değillerdir. Ahiliğin ilkelerini oluşturan birçok husus (alplik, yiğitlik, dayanışmacılık, teşkilatçılık, cömertlik…) Türk kültürünün ve yaşayışının özünü oluşturmuştur.

3. Moğolların önünden kaçıp gelen Türkmen kitleleri ve özellikle Türkistan'dan gelen sanatkârlar kendi aralarında dayanışma ve yardımlaşma gereği duymuşlardır.

4. Türkler Anadolu'da yerleşik hayata geçmek durumunda idiler. Atlı-göçebe kültürü ile şehir hayatı devam ettirilemezdi. Bunun için de herkesin bir işi ve mesleği olmak durumunda idi. Güçlü olmak için mutlaka üretmek lazımdı. Üreten insan ancak başkalarına üstün olabilirdi. Hem de, "Kişinin kendi el emeğinden daha hayırlı bir kazancı yoktu."

5. Anadolu'da var olabilmek için yeni bir "insan tipi" meydana getirilmeliydi. Bir mesleği olan, İslam'ı bütün incelikleriyle yaşayan, gerektiğinde düşmana karşı yiğitçe savaşan, kadınlarını eğiten ve "aşına, işine, eşine" bağlı, helâli-haramı bilen, kanaat eden ve maddenin esiri olmayan bir insan tipi.

İşte bütün bu hususlar dünyevî ve uhrevî bir sistem olan Ahiliğin Anadolu'da oluşması için sosyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel, tarihi ortamı hazır hale getirmişti.[4]

Ahilerde Eğitim

Ahilerde eğitim faaliyetleri tamamen hayata dönük olarak İslam Dininin eğitime verdiği önem çerçevesinde iş dışında ve iş başında düzenlenmektedir. İslam Dininin üzerinde önemle durduğu ilke her iki dünya hayatını kazanabilecek "iyi insan" yetiştirmektir. Ahilikte genel eğitimle meslek eğitimi bir bütünlük içinde ele alınarak uygulanmaktadır. Bir terbiye ocağı olan zaviyelerde genel eğitim yapılırken, çalışma ve iş hayatında da meslek eğitimi sürdürülmektedir.[5]

Ahiliğin eğitim ve öğretim amacı; evvela ahlaklı, faziletli ve terbiyeli insanlar yetiştirmektir. İkincisi ise, toplumun sanat ve ekonomik hayatına katkıda bulunabilecek kaliteli usta ve teknik elemanları yetiştirmektir. Üçüncü olarak, ülkenin güvenliği tehlikeye düştüğü zaman, devlet güçlerinin yanında yer alabilecek milis kuvvetlerini hazırlamaktır.[6]

---

4 Ceylan, "Türk-İslâm Medeniyetinin Öncülerinden Ahi Evran Velî ve Medeniyetimize Etkileri", 2.

5 Kayadibi, "Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim", 179.

6 Ekinci, Yusuf, *Ahîlik*, (Ankara: Türk Metal Yayınları, 2011), 55.

Bu amaçlar bağlamında, çıraklara önce toplumun ahlak ve erdemleri öğretilirdi. Daha sonraki aşamalarda ise, meslek eğitimine geçilirdi. Meslek eğitiminde ise teoriden çok yaparak ve yaşayarak öğrenme ön plandaydı. İş eğitimi teorik ve pratik olarak "yaparak öğrenme" ve "beceri geliştirme" tekniğine dayanmaktadır. Bu teşkilatlarda eğitim sadece bireysel ve ise yönelik değil aynı zamanda toplumsal kalkınmayı ve gelişmeyi sağlayacak şekilde bütünsel içeriklidir. Bu nedenle Ahilik Teşkilatında bireylere sadece mesleki bilgiler değil aynı zamanda dini, ahlaki, askeri, sanatsal ve toplumsal bilgiler de verilmiştir. Ahilikte bilinçli insan yetiştirilmeye özel bir önem verilmiştir. Ahiler gündüzleri çalışır, geceleri ise büyüklerden birinin kurduğu konuk evlerinde (zaviyelerde) toplanıp ilim, irfan ve birazda eğlence içeren sohbetlere katılırlardı. Ahilikte "çalışmak, öğrenmek ve olgun insan olmak" için çaba gösterilmiş ve birinin değersiz olamayacağı öğretilmiştir.[7]

Aynı zamanda ahilikte kalfalıktan ustalığa geçmek de birtakım şartlara bağlanmıştı. Bu şartlardan biri de uzmanlar karşısında ciddi bir sınavdan geçmekti. Usta olanın kulağına ahi babası tarafından şu sözler söylenirdi: "Harama bakma, haram yeme, haram içme, doğru, sabırlı, dayanıklı ol, yalan söyleme, büyüklerden önce söze başlama, kimseyi kandırma, kanaatkâr ol, dünya malına tamah etme, yanlış ölçme, eksik tartma, kuvvetli ve üstün durumdayken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken başkalarına verecek kadar cömert ol.[8]"

Ahi birliklerinin geliştirdikleri eğitim sisteminin karakteristik özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür. Bu eğitim sisteminde:

a) İnsan bir bütün olarak ele alınmış; meslekî, dinî, ahlakî ve içtimai bilgiler bir bütünlük içerisinde verilmiştir.

b) İş başında yapılan eğitimin iş dışında yapılan eğitiminle bütünleşmesi sağlanmıştır.

c) Eğitim belirli bir noktada tamamlanan değil, ömür boyu süren bir faaliyet olarak ele alınmıştır.

d) Köylere kadar varan bir teşkilat kurulmuştur.

e) Sistem, Ahilik prensiplerine uymayı kabul eden herkese açıktır.

f) Derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esastır.

g) Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanır.

---

7 Durak, İbrahim & Atilla Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 15/2 (2007): 154.

8 Saffet Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/1 (2010): 19.

Mesleki eğitimi genel eğitimi ile birlikte bir bütünlük içerisinde ele alıp, bunu ömür boyu devam edecek bir faaliyet olarak uygulamaya koymak sistemin en çarpıcı özelliğidir.[9]

Yaygın eğitim kurumu olarak nitelendirebileceğimiz Ahîlik Teşkilâtı özellikle yetişkin eğitimi konusunda da öne çıkan bir eğitim kurumu olarak göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda modern eğitim tabiri ile "hayat boyu eğitim" ilkesini yüzyıllar önce uygulamışlardır. Ahîler ahlâkın değişebilir olduğunu düşündüklerinden kötü davranışlar ortaya koyan insanların da davranışlarının değiştirilebilmesi için eğitim hizmetlerinden yararlandırılması gerektiğini savunmuşlardır.[10]

Eğitimde bütünlük ilkesi çerçevesinde ahîler, eğitim sisteminde amaçlarını gerçekleştirebilmek için insanı bir bütün olarak ele alarak meslekî, dinî ve içtimaî bilgiyi aynı anda vermeye çalışmışlardır. Bu konuda ahîlerin eğitimin bütünlük ilkesi çerçevesinde eğitimin üç sacayağı olan beden, zihin ve karakter eğitimine, şahsiyet-duygu-düşünce-davranış bütünlüğü içerisinde yaklaştıklarını söyleyebiliriz. Hayatı, biri ahiret ve diğeri dünya olan iki kanatlı bir kuş gibi düşünen ahîler, davranışlarında itidal ile hareket edip başkalarının haklarına riayet eden İslâm inancı ile Türk örf ve adetlerini birleştiren bir insan-ı kâmil modeli meydana getirmeyi amaçlamışlardır.[11]

Ne var ki, ahi gelenek ve göreneklerinin zaman içeresinde etkisini yitirmesiyle başlayan iş ve çalışma hayatındaki bozulma günden güne hızlanmış ve nihayet günümüzde pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ahlaki değerlerin yıpratılıp dejenere edildiği çağımızda zaman zaman sosyal, kültürel ve ekonomik krizlerle karşılaşan toplumumuzun Ahi değerlerine ne denli ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu çalışmada, Ahilerin ve Ahilik kurumunun kurumsal, yapısal, toplumsal ve ahlaki özelliklerini maddeler halinde sıralayarak, günümüzde özellikle değerler eğitiminde yararlanılabilecek yönlerinin ortaya çıkarılmasına çalışılacaktır.

1. Boş Zamanların (Akşam ve Gecelerin) Değerlendirilmesi

Ahilik teşkilatı, eğitimde insanı bir bütün olarak ele almış, sadece genel ve meslekî eğitimi değil, kişinin boş zamanlarını değerlendirme faaliyetlerini de organize etmiştir. Yaren sohbetleri, çeşitli toplantılar ve eğlenceler ile

---

[9] Ekinci, *Ahîlik*, 56.

[10] Umut Kaya, "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilâtı: Ahîlik", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (Aralık 2013): 46.

[11] Ekinci, *Ahîlik*, 64.

üyelerin eğitimlerini bir bütünlük içinde geliştirerek boş zamanlan değerlendirme hususunda günümüze ışık tutmuştur.[12]

Selçuklu döneminde lonca zanaat örgütlerinin doğması ve ahilik geleneği, Türklerin rekreasyon yaşamına yön vermiştir. Lonca üyesi olan erkekler iş bitiminde yemekli toplantılarda bir araya gelirlerdi. Ahilik, köylere, hatta göçerlere kadar, spor ve şenlikleri götürmüştür. Ahilik teşkilatı, bu tür etkinliklerle bizzat ilgilenmiş, kendi tüzüklerine göre gençlerin sportmence yetişmesi için özen göstermiştir.[13]

Ahilerin en önemli sosyo-kültürel faaliyetlerinden biri, özellikle uzun kış geceleri düzenlenen yaren sohbetleridir. 20 - 25 kişilik gruplar oluşturularak bu gruba dahil olan herkese '*yaren*' denirdi. Her yaren grubunda gençler, orta yaşlılar ve yaşlılar bulunurdu. Yaren sohbetlerinde dini ve sosyal içerikli kitaplar okunurdu. Sohbetin bütün adap ve kurallarına uymak her yarenin görevidir.[14]

Yaren Teşkilatı, Yaren Sohbetlerinde belirli toplumsal amaçlar gözetilmektedir. Öncelikli amaç, iş zamanları dışında gençleri başıboş bırakmamak, kötü yollara sapmalarını önlemek, hem eğlendirmek ve hem de eğlendirirken eğitmektir. Milli, dini ve toplumsal konuların da ele alındığı bu toplantılar bir nevi halk eğitimi olarak da görülmelidir. Yaran Teşkilatı milli geleneklerin unutulmadan yaşatılması, köy veya mahallelilik bilincinin oluşturulması, sevgi ve saygı, birlik ve beraberlik gibi birçok faziletin oluşmasına yardımcı olmuştur.[15]

Zaviyelerdeki eğitimde, teorik bilgilerden ziyade insanî değerlere ve ahlâka yönelik uygulamalı eğitim tercih edilirdi. Düzenli dersler dışında çalışanlar arasında dayanışmayı sağlamak ve destek vererek verimliliği artırmak için toplantılar düzenlenirdi. Yemekten sonra dinî, ahlakî ve meslekî konularda eğitici kitaplar okunur, sohbetler edilir, tartışmalar yapılır, şarkılar söylenir ve ilahiler okunurdu. Bu durum bize ahilerin din ile dünya işlerini bir arada yürüten kişiler olduğunu gösterir. Akşama kadar kafa ve kol gücü ile çalışan ahi, ertesi gün aynı işi aynı istekle sürdürebilmesi için maddi manevî desteğe ihtiyacı vardır. Buralarda stres atılır, bilgi ve tecrübeler artırılır, ertesi gün büyük bir moralle, motive olunarak işe başlanırdı. Diğer bir

---

[12] Ekinci, *Ahîlik*, 55; Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 164; Kayadibi, "Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim", 187.

[13] Tuba Sevil, "Boş Zaman ve Rekreasyon: Kavram ve Özellikler", *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi*, ed. Serdar Kocaekşi (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 9.

[14] Durak &Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", 162.

[15] Durdu & Aydın, "Yaran Kültürü", http://www.folklor.org.tr/Lists/Posts/Post.aspx?ID=42.

ifadeyle, Ahilik teşkilatının açmış olduğu 'yaren odaları' adeta birer ahlaki eğitim merkezi gibi çalışmakta idi.[16]

Günümüz insanları, boş vakitlerini genellikle televizyon ve bilgisayar başında faydasız işlerle meşgul olarak tüketmektedirler. Kütüphanelerimiz boş, kahvehanelerimiz, internet salonlarımız dolu ise, bu olumsuzlukların asıl sebebi ahiliğin geliştirdiği eğitim felsefesini tam olarak kavrayamayışımız ve uygulayamayışımızdır.[17]

2. Demokratik Değerler

Demokratik toplumlarda bireylere, demokrasiye özgü değer ve normlar kazandırılır. Bu durum toplumun huzuru ve mutluluğu açısından önemli olduğu kadar bireyin huzur ve mutluluğu içinde önemlidir. Kısaca bu temel değerleri özetleyecek olursak; sevgi, saygı, eşitlik, katılma, kararları serbest tartışma ve oylama ile alma, uzlaşma geleneği, şiddetten kaçınma, insana değer verme, hürriyet ortamının oluşturulması, hoşgörü, düşünce ve ifade özgürlüğü, siyasal çoğulculuk, çokseslilik, dayanışma gibi değerler sayılabilir. Demokrasinin Ahilik ile olan ilgisi açısından, Ahi birliklerinin yönetim anlayışı, insana ve toplumsal ahlaki değer anlayışlarının günümüz demokratik değerleri ile benzeyen yönleri ve insan hakları açısından getirdiği kimi uygulamaları sıralayabiliriz.[18]

Günümüzde çalışanlar, kendilerini ilgilendiren her türlü kararın görüşülmesine ve sonuçlandırılmasına aktif olarak katılarak, düşüncelerini ifade etmek ve fikirlerinin dikkate alındığını bilmek istemektedirler. Bu nedenle çalışanların, yönetim faaliyetleri de dahil olmak üzere tüm çalışmalara tam katılımının sağlanması, onların inisiyatiflerini ve yaratıcılıklarını ortaya koyabilmeleri açısından önemlidir.[19]

Ahilik teşkilatında ise meşveret, istişare ve herkesin fikrine saygı esastır. Ahi birliklerinin yönetiminde görev alanlar seçimle işbaşına gelirlerdi. Seçimlere katılacak olanlarda o görevin gerektirdiği vasıfların dışında başka şartlar aranmaz, idari görevler belirli grupların tekeline verilmezdi. Esnaf kolu yöneticilerinin seçimlerinde yalnız o meslekteki birlik üyesi olan usta-

---

[16] Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, 144; Hilal Temel, *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü*" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 52.

[17] Ekinci, Yusuf, "Eğitimdeki Eğilimler ve Ahilik", *Ahilik Kültürü*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 65.

[18] Metin Elkatmış, & Murat Demirbaş, "Ahi Evranı Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/3, (2013): 720.

[19] Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, 147.

ların oy hakkı vardı. Ustalar esnaf Şeyhi ile yönetim kurulu üyelerinin seçimleri için ayrı ayrı oy kullanırdı. Yürütmenin büyün sorumluluğunun esnaf Şeyhine verildiği de göz önünde bulundurulursa Ahi birliklerinin, bugün "başkanlık sistemi" denilen bir sistemle yönetildiğini söyleyebiliriz.[20]

Esnaf aile yapısı içerisinde, büyük anneler, büyükbabaların yeri huzurevleri değil, evin başköşesidir. Esnaf ailesinde tatlı bir otorite ve hiyerarşinin yanında ciddi manada bir demokrasi ve istişare mekanizması da yer almaktadır.[21]

Demokrasinin temel gereklerinden biri de vatandaşlara sağladığı seçme ve seçilme hakkıdır. Bireylerin devlet yönetimine katılımını sağlayan bu yaklaşım en önemli siyasi hak ve özgürlük olarak değerlendirilmektedir. Demokrasinin doğuşuna öncülük eden bu anlayış ilerleyen süreçte kurumsal yapılara da nüfuz etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Ahi birliklerinde modern anlamda bir demokratik yönetim anlayışının hakim olduğu görülmekte ve söylenmektedir. Ahi birliklerini güçlü kılan ve beş asır gibi uzunca bir süre yaşamasını sağlayanda temel unsurlardan birisside seçme ve seçilmeyle katılımı sağlayan bu anlayış olsa gerektir.[22]

1. Kanaatkarlık

Ahilikte iş ahlakı ve iktisadi düşünce, üreticinin ürünüyle bütünleşmesini hedefleyen, ürüne ruhundan bir şeyler vermesini amaç edinen bir anlayışa dayanmaktadır. Bu bağlamda Ahiliğin düşünce sisteminde iktisadi amaç; daha fazla üretip daha çok kazanmak değil, kaliteli üründen vazgeçmeden gerektiğinde üretim miktarına ve fiyatlara sınırlama getirmek suretiyle, üreticiyi ve tüketiciyi dengeli bir şekilde korumak şeklinde özetlenebilir.[23] Söz konusu hedeflere ulaşabilmek için bir dizi temel prensipler geliştirilmiş ve bunlar hiçbir esnekliğe mahal vermeden uygulanmıştır. İlgili prensipleri; kanaatkârlık, stoktan kaçınma, işbirliği, iç denetim ve standardizasyon sistemi olarak ifade etmek mümkündür.

Ahiliğin temel prensiplerinden olan kanaatkârlık, bugünkü dünyanın muhatap olduğu birçok sorunun hem yaşanmamasının, hem de yaşansa bile çözümünün en önemli aracı durumundadır. Günümüz dünyasına hâkim olan kapitalist iktisadi düşüncenin temel amacı olan kâr doruklaştırmanın

---

20 Ekinci, *Ahîlik*, 81.

21 Ekinci, *Ahîlik*, 87.

22 Elkatmış & Demirbaş, "Ahi Evranı Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları", 724.

23 Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, 181-182.

olumsuz etkileri dikkate alındığında, kanaatkarlığın ne denli önemli bir özellik olduğu açıkça görülecektir. Çünkü kârı doruklaştırma amacıyla iktisadi faaliyetlerini sürdüren firmalar, gerek çalıştırdıkları personelin, gerekse ticari ortaklarının haklarını yeterince dikkate almadıkları gibi, çevresel faktörlerin tükenmesi ya da kirlenmesi konularında da gerekli hassasiyeti göstermedikleri bilinmektedir. Tam bu noktada Ahiliğin emrettiği kanaatkârlık; hem öteki insanların haklarını dikkate almada, hem çevre konusunda çok daha duyarlı olmada olmazsa olmaz özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.[24]

Günümüzde ticaret anlayışı giderek değişmiş, kanaatkârlığın yerini tamahkârlık ve büyük bir kazanma hırsı bürümüştür. Ahilik döneminde yalnız bir işle uğraşan ve o işi en iyi şekilde yapan esnaf yerine bugün pek çok işle uğraşan birinden kazandığını öbürüne yatıran esnaf türü ortaya çıkmıştır. Geleneksel Türk Esnaf Ailesi'nin en büyük özelliklerinden biri olan dayanışma ortadan kalkmış, daha çok kazanma hırsıyla meslektaşlar arasında birbirlerinin işlerini ve kazançlarını engelleme yarışı başlamıştır.[25] Sabahleyin ilk müşterisiyle alışveriş yapmış bir esnaf, ikinci müşteri geldiği zaman, henüz komşusu alışveriş yapmamış ise hareketi şudur: "Efendi! Ben Allah'ın izniyle sabah siftahımı yaptım. Senin aradığın maldan karşı dükkânda da var. Git oradan al." Bu örnek ahilerin kanaat anlayışını bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde bir ahi esnafı birkaç işte birden çalışamazdı. Az üretip talebi artırmak ve fazla para ile satmak ahi esnafına yakışmazdı. Hatta stokçuluk yapmak mümkün değildi. İhtikârlık en büyük suçtu. Nitekim günümüzde bu ilkelere göre hareket edilmediği için üreticiler aşırı üretimle kaynakları tüketmekte, alım gücü yüksek olan tüketiciler de gereğinden fazlasını alarak fiyatların yükselmesine neden olmakta, alım gücü düşük ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmelerine neden olmaktadırlar. Bu da tüketiciler arasındaki dengenin bozulmasına neden olmaktadır. İşte Ahilikteki kanaatkarlık veya ölçülülük prensibi, bütün bu olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yöneliktir.[26]

2. Ahilikte Sosyal Dayanışma

Ahîlik Teşkilatı, günümüzdeki esnaf ve sanatkar kooperatiflerinin, sosyal güvenlik kuruluşlarının, sendikaların bütün bunların da ötesinde iş ah-

---

[24] Mehmet Karagül, "Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi", 10.

[25] Ekinci, *Ahîlik*, 76.

[26] H. Ömer Özden, "Ahilik ve İş Ahlakı", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı* (2011), 160.

lakının temellerini o zamanlarda atan, şekillendiren bir teşkilat olarak önemli işlevler görmüştür.[27] Ahilik kurumu, ekonomik faaliyetlerini devam ettirebilmek, esnaf ve sanatkarlar arasında toplumsal dayanışmayı sağlayabilmek ve üyelerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak için özel bir birime ihtiyaç duymuştur. Bunun için de Ahilik felsefesinden hareketle "esnaf sandığı" ya da "yardımlaşma" sandığı kurulmuştur.[28]

Ahi birliklerinde dayanışmanın en güzel örneği Orta Sandıkları'nda görülür. Teşkilatta "kazancın şahsiliği" prensibine bile pek rastlanmaz. Teşkilat üyesi olan esnaf ve sanatkarın kazancı bütünüyle kendine ait değildir. Bu kazanç şahsi olmaktan çok teşkilata ait genel sermayeyi meydana getirmektedir. Teşkilatın Orta Sandığında toplanan bu sermaye ile herkese dağıtılacak şekilde alet ve hammadde alınmakta, tezgahlar kurulmakta, tereddütlü fertlere teşebbüs cesareti verilmekte, bir yandan da ihtiyacı olanlara yardım edilmekteydi.[29]

Üyelerinin sosyal güvenlik ve kredi ihtiyaçlarını karşılayan "Esnaf Kesesi", "Esnaf Vakfı", "Orta Sandığı", ekonominin üretim, tüketim, tasarruf, yatırım gibi temel unsurlarının düzenlenmesinde başlıca rol oynamış ve günümüz kooperatifçilik, sosyal güvenlik ve hayır kurumlarının temelini oluşturmuştur.[30]

Sandığın hedef kitlesi kapsamında ise aşağıdaki gruplar yer almaktadır:

1. Emekli Ahiler: Çalışmak için çok yaşlı olan ustalar, eğer yeterli sermayeleri yoksa çırak veya yardımcıları işini yürütebilecek durumdaysa bu kapsamdadır.

2. Yaşlı ve Yoksul Ahiler: Finansal destek, gıda, kömür, giyim vs. tedarik edilir.

3. Özürlü Ahiler: Fiziki özür sahibi veya devasız hastalık sahiplerine yönelik yardımdır. Yaşlı veya genç orta sandığı kapsamındadırlar.

Bu yapı, günümüz sosyal güvenlik sistemleri ile de paralellik arzetmektedir.[31]

---

[27] Melâhat Ürkmez, "Ahîlik, Konya'da Ahîlik Teşkilatı ve Zâviye Evleri", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, ed. Ahmet Özdemir (Konya: 2013), 117.

[28] Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 126.

[29] Öztürk, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", 7.

[30] Fatih Mehmet Öcal & Bülent Darıcı, "Ahilik Teşkilatı İle Değişen Dünyayı Yorumlamak", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, ed. Ahmet Özdemir (Konya: 2013), 148.

[31] Münir Tireli, "Ahiliğin Sosyal Güvenlik ve Dayanışma Boyutu", *İdarecinin Sesi Dergisi* 139 (2010): 23.

Birlikler, sandıklar aracılığıyla kişiye maluliyet, ölüm, doğal afet hallerinde, iş kurma, malzeme sağlama ve işi öğrenmede karşılaştığı sıkıntılarda maddi ve manevi destekte bulunarak, kişiyi yalnızlıktan kurtarmış, dayanışma ortamıyla moral destek sağlamış, böylece kişinin ve toplumun refah düzeyine katkı sağlayan bir sosyal hizmet görevi ifa etmişlerdir.[32]

Orta sandıkları, ekonominin öncelikle *Tüketim Tasarruf-Yatırım* çarklarını ele almıştır. Son derece yalın, yararlı ve yaygın yöntemlerle işletebilmiştir. Küçük sermayeleri değerlendirmiş, kişisel emekleri korumuştur. Bugün sendikaların ve kooperatiflerin bünyesinde yapılan ve üyelere hizmet götürme yolunda yapılan çalışma ve hizmetler Ahi birliklerinde orta sandıkları bünyesinde gerçekleştiriliyordu.[33]

Komşusu aç iken tok yatanın, ağır bir dille suçlandığı bu düşünce sisteminde, sınıflı bir toplum yapısı kesinlikle reddedilmiştir. Bu sebeple "Dayanışmacı" bir toplum yapısı benimsenmiştir. Teşkilat, yalnız üyelerini değil, toplumun bütün fertlerini düşünmek ve yapısını buna göre ayarlamak zorundaydı. Nitekim Ahinin kazancının, geçiminden arta kalanını bütünüyle muhtaçlara yardımda kullanılması ahlak kaidesi haline getirilmişti. Bu birliklerde "can ve mal beraberliği" olarak ifade edilen dayanışma duygusunun son derece ileriye götürüldüğü görülmektedir. Öyle ki bu dayanışmayı bozacağı endişesiyle sermaye artırımı ve aşırı kazanç arzusu bile kesinlikle engellenmiştir.[34]

Ahilerin uygulamalarında bugünkü adıyla "sendikacılık" da önemli bir yere sahiptir. Ahilerin misyonunda yer alan sendika anlayışının esasını, işçi ve işverenin çalışmaya yönelik ilişkilerinde ortak sosyal ve ekonomik hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek düşüncesi oluşturmaktadır. Ahi örgütleri bulundukları bölge, şehir ya da yerin iş hayatını oluşturan işçi ve işverenin haklarını korurken aynı duyarlılıkla tüketicinin de haklarını korumuştur. Bu misyonu sebebiyle işçisine alın terinin karşılığını zamanında ödemeyen ya da üretiminde kötü malzeme kullanan işverene karşı olduğu gibi işini hakkıyla yapmaya, aldığı paranın karşılığını üreterek vermeyen, işini aksatan, işini hafife alan, işiyle dalga geçen, işverenin haberi olmadan kötü iş üreten işçiye de aynı duyarlılıkla karşı olmuştur.[35]

---

32 Soysal, "İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme", 12.

33 Ekinci, *Ahîlik*, 120.

34 Ekinci, *Ahîlik*, 42.

35 Ekinci, *Ahîlik*, 27; Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 167.

3. Oto Kontrol

Mesleki disiplini başıboş, isteğe bağlı bırakmayıp sıkı bir oto kontrolle kurum içinde çözümleyen Ahilik, uyguladığı bu sistemle işçi-işveren, üretici- tüketici arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları daha işin başında ve ortaya çıkmadan önlemeyi hedeflemiştir.[36]

Bu anlamda ahilik değerleri toplam kalite yönetimi açısından son derece önemli bir temel oluşturmaktadır. Gerek yöneticilerin gerek çalışanların erdemli davranması ve ahlaki ilkelere önem vermesi, organizasyonlarda kalite değer zincirinin güçlendirilmesine, ürün ve hizmet kalitesinin geliştirilmesine doğrudan etki etmektedir. Zira işini en doğru biçimde yapmak, liyakate önem vermek, dürüstlük gibi temel ahlaki ilkeler esasında kaliteli iş yapmanın da en önemli gerekleridir. Diğer yandan rüşvet, kayırma, aldatma ve tembellik gibi ahlaki sorunların sıkça yaşandığı bir kurumda kaliteden de bahsetmek mümkün değildir.[37]

Yine ahilik teşkilatında ustaların üretecekleri ürün standartlara bağlandığı gibi, yetiştirecekleri çırak sayısı da standartlara bağlanmıştır. Kaliteden taviz vermemek için usta sadece örgütün öngördüğü kadar çırak alabilirdi. Çünkü çırakların sayısı çok olursa eğitim istenilen etkinlikte gerçekleşmeyecek ve kontrol güçleşecektir Örneğin Denizli Buldan'da, çarşıda dokuma pazarının olduğu Perşembe günü masalar hazırlanır, masalara dağıtılan dokumalar kooperatif tarafından görevlendirilen ve işinin erbabı olan kişiler tarafından incelenir ve damgalanırdı. Böylece kalitesiz olan malın satışı ya da dükkânlara girişi engellenirdi.[38] Ahilik teşkilatının en önemli ilkelerinden biri olarak kabul edilen üretilen ürünlerin kusursuz ve tam olarak üretilmesi ilkesi, bir malın üretiminden tüketicinin eline geçene kadar üretimin her safhası bütün çalışanların sorumluluğu altında olduğu gerçeğini hep göz önünde bulundurmuştur.[39]

Ahi örgütlerinde, dayanaklı tüketim malları cinsindeki çeşitli demir, bakır gibi madeni eşyalar üzerine üreticinin bir işareti (marka, logo gibi) kazınmaktadır. Bu amblem adeta ilgili ürünün kalite belgesiydi. Çünkü bu ürün onu yapan ustanın, çalışanların ve işyerinin övünç kaynağı ve kimliği idi. Üretim sırasında çırağın ya da kalfanın bir hatası olursa derhal ustasına bildirilerek yapılan hata düzeltilirdi.[40]

---

[36] Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 168.

[37] Soysal, "İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme", 17.

[38] Durak &Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", 164.

[39] Soysal, Abdullah, "İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme", 13.

[40] Durak &Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", 159.

Ticaret ahlakında yapılması istenmeyen hususlar ise şunlardır:[41]

1. Hileli ve çürük mal satmayacaksın,
2. Müşteriden fazla para almayacaksın,
3. Bir başkasının malını taklit etmeyeceksin,
4. Noksan tartmayacaksın ve bozuk terazi kullanmayacaksın,
5. Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin.

Ahilik sisteminde inanarak ve bütün gücüyle çalışarak üretme sadece bencil bir düşünceyle değil, başkaları için, halk için, toplum refahı için dürüstçe üretme ve güçlüye göre değil, adalet ve hak üzere paylaştırma anlayışı, zaman içerisinde sıkı bir oto kontrol sistemini geliştirmiştir.[42]

4. Tüketicinin Korunması

Türkiye'de tüketicilerin korunması Ahi Teşkilatı ile Osmanlı döneminde önem kazanmıştır. Ahilikte kaliteli ve standart üretim yapabilmek için geliştirilen yöntem ve kurallar, günümüz TKY ve otokontrol sisteminin ilk hayata geçirilişidir. Ahilikte rekabet daha çok üretmek anlayışına değil müşteriye daha kaliteli mal ve hizmet sunmak anlayışına dayanır. Ahi birliklerinde işyerindeki iş disiplini ve iş ahlakı, usta, kalfa, çırak arasındaki sevgi ve saygı temelli ilişkiler, üretimde sanatın ön planda tutulması vb. ilkeler ilgili işyerinde ürüne yansıyarak onun kaliteli ve en iyi şekilde üretilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla tüketiciler kendiliğinden korunmaktadır. Ahilikte müşteriyi "velinimet" bilmek esastır.[43]

Müşteri değeri anlayışı, Ahilik felsefesinin de önemli yapı taşlarından biridir. Ahi Birlikleri, hangi üründen ne kadar üretileceğini müşteri ihtiyaç ve isteklerine göre belirlemektedir. Ahi Baba, pazar içerisinde çeşitli tetkikler yaparak pazardaki müşterinin ne tür, miktar ve kalitede mala ihtiyaç duyduğunu belirlerdi. Bu durumu, bugünkü kalite kontrol çemberlerinin ilk uygulanışı olan zaviyelere taşır ve tüm esnaf kitlesine duyururdu. Bununla beraber esnaflar, müşterilerle birebir görüşmeleri sonucu elde ettikleri bilgileri dile getirirlerdi.[44]

Günümüz müşteri odaklılık anlayışında tüketiciye daha fazla tüketim yaptırma isteği vardır. Oysa Ahilikte sadece ihtiyacı kadar tüketmek, ihtiyaç

---

[41] Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi, 12.

[42] Öztürk, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", 9.

[43] Durak &Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", 148; Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, 145.

[44] Ekinci, *Ahîlik*, 105; Erbaşı, Ali, Ersöz, "Ahilik ve 4c Pazarlama Karması İlişkisi: Tarihî Perspektiften Bakış", 139.

fazlasını diğerleriyle paylaşmak vardır. Ahilik sisteminde tüketicinin ihtiyacı olan birçok ürün aracı kullanılmadan doğrudan doğruya üretim yapan işyerlerinde pazarlanmaktadır. Pazarda da esnaf dükkânları arasında müşterinin kalite seçimi ve zevkine uygun bir rekabet anlayışı oluşturulmuştur. Satın aldığı bir üründe aldatılan bir kimsenin, en üst Ahilik kurumuna kadar şikâyet hakkı vardır. Günümüzde tüketici şikâyetlerini değerlendiren ve tüketici haklarını koruyan bazı dernekler ve sivil toplum kuruluşları gibi bir takım başvuru ve şikâyet merkezlerinin o dönemlerde olması dikkat çekicidir.[45]

Tüketicinin korunması açısından Ahilik felsefesinde fiyat son derece önemli bir faktördür. Çünkü tüketici istediği fiyattan ürüne sahip olamıyorsa, o üründen mahrum olacaktır. Ahilik felsefesinde bu durum, gayri ahlaki bir anlayışın temelini teşkil etmektedir.[46] Fiyat tespiti işleviyle ahilik, bir taraftan yüksek ve spekülatif kazanç yollarını engellemiş; diğer taraftan da tüketicinin ucuza mal edinmesini sağlamıştır. Başka bir deyişle, ahilik, sanatkârın ürettiği malı ne ucuz ne de pahalıya satmasına imkân vermiş; aynı kalite, aynı evsaftaki mala tek fiyat uygulamasını öngörmüştür. Ahi ahlakı, belirlenen fiyatta malın satılmasını esnafın "doğruluğuyla" eş değer tutmuştur. Dolayısıyla, ahilik, narh uygulaması ve tüketicinin korunması çabalarıyla haksız kazanç ve aşırı zenginleşmeyi engellemek istediği gibi, bir bakıma da geniş üretici/tüketici kitlesini kapsaması hesabıyla "sosyal refahı" gerçekleştirme amacını gütmüştür.[47]

Ahi birliklerinde ustanın, oğlu gibi gördüğü çalışanına her şeyden önce müşterilere nasıl davranması gerektiğini yaşayarak öğretmesi, işletmelerin bugünkü iletişim sorunları açısından açık bir cevap vermektedir. Velinimet olarak algılanan müşteriye karşı gösterilen saygı ve ilgi, en önemli iletişim stratejisi olup güven taşlarının zemine sağlamca oturtulmasını sağlamaktadır.

Ahilik felsefesinde müşteri ile doğru iletişimin kurulmasına büyük önem verilmiş ve teşkilat kurallarına uymayan esnaflardan tüketicinin haberdar edilmesi sağlanmıştı. Ahi Evran her fırsatta esnafları gezer, yapılan işlerin temizliğini, sağlamlığını kontrol ederdi. Hata yapan esnafın sağ ayağındaki pabucu, işyerinin damına atılırdı. Herkes 'Bugün falan ustanın pa-

---

[45] Ali Yılmaz Gündüz v.dğr., "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi* XIV/ II (2012): 48.

[46] Erbaşı & Ersöz, "Ahilik ve 4c Pazarlama Karması İlişkisi: Tarihî Perspektiften Bakış", 141.

[47] Adnan Mahiroğullar, "Selçuklu / Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik / Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (2011): 150; Gündüz v.dğr., "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", 47.

bucu dama atıldı.' derdi. Bu sözler, o ustanın kalitesiz mal ürettiği manasına gelirdi. Günümüzde kullanılan 'pabucun dama atılması' deyimi de buradan gelmektedir.[48]

Ahilikte, sadece dış müşterinin tatmini değil aynı zamanda iç müşterinin tatmini de esastır. Hatta öyle ki çalışan patronun, patron da çalışanın hakkını korumakla yükümlüdür. Sadece hakkını korumak değil, onun eğitimi ile de ilgilenmek zorundadır. Ahiliğin temel felsefesi, kaliteli, ucuz, bol üretim ve müşterinin korunmasıdır. Ahilik örgütünde üretim, müşteri odaklıdır ve müşteri velinimettir.[49]

SONUÇ

Anadolu Türk toplumuna özgü bir sentez olması, bundan dolayı da o toplumun yapısına ve şartlarına en uygun bir kurum özelliğini taşıması nedeniyle Ahilik, eğitim-istihdam-üretim üçlüsünü mükemmel bir şekilde birleştirebildiği ve eğitimi hayat boyu süren bir faaliyet olarak görüp mesleki eğitimle genel eğitimi birbirinin tamamlayıcısı olarak ele aldığı için, söz konusu toplumun ihtiyaçlarına rahatlıkla karşılık verebilmiş ve problemlerinin üstesinden gelebilmiştir. Bu kadar uzun yaşaması ve etkinliğini sürdürmesi de bunun bir kanıtıdır. Bugün aynıyla uygulama alanına konulması mümkün olmamakla beraber, özellikle iş ve meslek ahlakı, yardımlaşma ve dayanışma, birlik ve beraberlik ruhu gibi temel konularda Ahiliğin ilkelerinden ve uyguladığı eğitsel programlardan yararlanmak ve günümüzün sosyal şartlarına uygun yeni bir senteze ulaşmak mümkündür.

KAYNAKÇA

Ceylan, Kazım. "Türk-İslâm Medeniyetinin Öncülerinden Ahi Evran Velî ve Medeniyetimize Etkileri". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (Eskişehir 26-28 Mayıs 2014)*. 131-144. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2014.

Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu olarak Ahîlik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Durak, İbrahim - Atilla Yücel. "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 15/2, (2007):151-168.

Durdu, Aydın. "Yaran Kültürü", http://www.folklor.org.tr/ Lists/ Posts/ Post.aspx

Ekinci, Yusuf. *Ahîlik*. Ankara: Türk Metal Yayınları, 2011.

---

[48] Erbaşı & Ersöz, "Ahilik ve 4c Pazarlama Karması İlişkisi: Tarihî Perspektiften Bakış", 143.

[49] Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, 146.

Ekinci, Yusuf. "Eğitimdeki Eğilimler ve Ahilik", *Ahilik Kültürü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Elkatmış, Metin - Demirbaş, Murat. "Ahi Evranı Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/3, (2013): 719-728.

Erbaşı, Ali - Ersöz, Süleyman. "Ahilik ve 4c Pazarlama Karması İlişkisi: Tarihî Perspektiften Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 59 (2011): 135-146.

Gündüz, Ali Yılmaz v.dğr.. "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi* XIV/II (2012): 37-54.

Karagül, Mehmet. "Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi". *Akademik Bakış Dergisi* 32 (Eylül – Ekim 2012): 1-16.

Kaya, Umut. "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilâtı: Ahîlik". *Değerler Eğitimi Dergisi*

11/26, (Aralık 2013): 41-69.

Kayadibi, Fahri. "Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim". 177-188,

http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/view/1023006244 .

Kılavuz, M. Akif. "Ahîlik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı". *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu* 615-628. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

Mahiroğullar, Adnan. "Selçuklu / Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik / Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (2011): 139-154.

Öcal, Fatih Mehmet - Darıcı, Bülent. "Ahilik Teşkilatı İle Değişen Dünyayı Yorumlamak". *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri.* ed. Ahmet Özdemir. Konya: 2013.

Özden, H. Ömer. "Ahilik ve İş Ahlakı". *Ahilik Uluslararası Sempozyumu, Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı* (2011): 152-168.

Öztürk, Nurettin. "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (2002): 43-56.

Sancaklı, Saffet. "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/1, s. (2010): 1-28.

Sevil, Tuba. "Boş Zaman ve Rekreasyon: Kavram ve Özellikler", *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi.* ed. Serdar Kocaekşi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

Soysal, Abdullah. "İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme". *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, 27/2, (2013).

Şimşek, Muhittin. *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2002.

Temel, Hilal. *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Tireli, Münir. "Ahiliğin Sosyal Güvenlik ve Dayanışma Boyutu". *İdarecinin Sesi Dergisi* 139 (2010).

Uçma, İsmet. *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2011.

Ürkmez, Melâhat. "Ahîlik, Konya'da Ahîlik Teşkilatı ve Zâviye Evleri". *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri.* ed. Ahmet Özdemir, Konya: 2013.

SAKA'LARDA GENEL VE MESLEKÎ AHLAK İLKELERİ (BİR FÜTÜVVETNAME EKSENİNDE)

Doç. Dr. Adil Şen[*]

İnsanoğlu Dünya'ya ayak bastığı an itibariyle kendisini sürdürmesi gereken bir hayatın içinde bulmuştur. Hayatını idame ettirmek için maddi ve manevi vesilelere ihtiyaç duymuştur. Bunu da tek başına değil, kendi gibi hemcinsleri ile birlikte yaşamak suretiyle başarmıştır. Diğer insanlarla birlikte yaşama zarureti, beraberinde karşılıklı hak ve vazife kaidelerinin teşkilini netice vermiştir. İnsan toplulukları bu hak ve vazifelere riayet edilen yerlerde ve zaman dilimlerinde huzur içinde yaşamayı temin edebilmişlerdir. Zaman içinde cemiyet ve devletlerde bu hak ve vazifeleri tanzim eden iki müessese ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi hukuk, öbürü de ahlâk nizamıdır. Hukuk yapısı gereği bu tanzimi zecrî kaideler uygulayarak gerçekleştirirken; ahlâk müessesesi daha yumuşak bir şekilde gönüllere inerek insanların içten benimsediği/ ihtiyari yönelişler olarak bu düzenlemeyi hayata geçirmiştir. Ahlâkın en temel amacı ise insanı kendisi ve çevresiyle mutlu ve huzurlu yaşamasını temin etmektir. Bu çerçevede meslek ahlakı da çalışan ile işveren arasındaki münasebetlerin düzenlenmesine yardımcı olur. Meslek ahlakı, mesleki davranışla ilgili neyin daha isabetli ve verimli olduğunu çalışanlara ve işverene gösteren müşterek kaideler bütünüdür. İşin icrası sırasında gözetilmesi gereken ortak değer ilkeleridir.

Osmanlı devletinde fert ve toplum düzeni kurulurken 'ashâb-ı seyf, ashâb-ı kalem, ashâb-ı hars u ziraat ve ashâb-ı hırfet u ticaret'[1] şeklinde tasnif ve tanzime gidilmiştir. Tarihimizde kültür, ticaret ve üretim ahlakını doğrudan etkileyen kurumlarımızdan birisi de, toplumun asgari dörtte birini oluşturan 'ashâb-ı hırfet ve ticaret'e ruh ve vücut veren Ahilikdir. Osmanlı devletinin kurucu unsurlarından birisi olan Ahilik teşkilatı, bilhassa onbeşinci yüzyıldan sonra meslek kuruluşu olarak varlığını devam ettirmiştir. Her mesleğin riayet etmesi gereken genel ve meslekî ahlak ilkelerini 'çalışanlara el kitabı' mahiyetinde 'Fütüvvetname' denilen eserlerde formüle etmiş-

---

[*] Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

[1] Adil ŞEN, İbrahim Müteferrika ve Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l Ümem, Ankara 1995, s. 87

tir. Bu eserler nesiller boyunca her meslek erbabının kendi mensupları ve yaşadıkları toplum arasındaki münasebetleri düzenlediği gibi, ürettikleri mal ve hizmetin kalitesindeki standardını da tesbit etmişlerdir. Kerem. cömertlik, şecaat, mürüvvet, yiğitlik, ahde vefa, zayıfı himaye, misafirperverlik, zorluklara karşı sabır, güçlüklere tahammül, kanaatkârlık, dürüstlük, yaptığı işi en güzel yapmak vs. bunlardandır. Fütüvvetnameler bu ve benzeri güzel davranışları övmüş, insanlığın hayrına olan eğilimleri teşvik etmiştir. Bu mesleklerden birisi de Sakalıkdır. Saka'lar Yeniçeri askerinin su ihtiyacını temin eden bölüğe verilen isimdir. Elimizdeki Fütüvvetnamede,[2] 'bir Saka neferinin haiz olması gereken genel ve meslekî ahlakı talim etmektedir. Eser, amaç itibariyle sakaların yol, âdâp-erkân üzere ahlaki kemâlat sahibi bir insan olarak yetişmeleri için kaleme alınmıştır. Yazılış tekniği gereği, konusu ahlaka tahsis edilmiş bir risale değildir. Fakat tür olarak fütüvvetnâmelerin yazılış amacı, fütüvvet ülküsünü ikame ve idame ettirmektir. Buna göre bir sakanın, fütüvvet ehli bir insan olarak yüksek ahlakla donanmış olması gerekir. O devirlerin ahlak manzumesi, doğrudan İslâm dinine dayandığı gibi, İslâmî inanç ve ibadetler, ferdî ve sosyal hayatın şekillenmesi, bu ahlaki anlayış çerçevesinde uygulama sahasına konulmuşlardır. Özetle ifade edecek olursak bir saka, aynı zamanda iyi bir Müslüman olarak bütün dinî, insanî ve meslekî vecibelerini yaparken, fütüvvetnâmelerde formüle edilmiş olan ahlak ilkelerine uyması gerekmektedir. Bu ilkeler, Kur'an, sünnet ve İslâm büyüklerinin yaşantılarına dayandırılarak bütün hayatı kucaklayan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamalar aynı zamanda en alt derecedeki saka neferinden, en üst derecedeki üstada, sakabaşına kadar herkesin riayet edeceği kaidelerdir. Bu da İslâm ahlak nizamının, fütüvvet kaideleri şeklinde hayat nizamına dönüşerek uygulamaya konulduğunu göstermektedir. Metin içinde geçen ahlaki ilkeler hemen hayatın her alanında uyulması gereken temel insanî ve İslamî ahlak kurallarını içermekte ve bir vesile ile ifade edilmektedir. Meselâ en soyut ifadelerden biri sayılabilecek 'zihnini pâk etmek'ten, en somut ifadelerden olan 'suyu baş ırmaktan almak, büyük küçük herkese Allah için su vermek' gibi ilkeler yeri geldikçe genel ve meslekî ahlâki ilkeler iç içe harmanlanarak sıralanmıştır. İncelediğimiz Fütüvvetname'de bazı ilkeler sadece bir kez kullanılmışken bazı ilkeler ise defaatle kullanılmıştır. Bir ahlaki ilkenin defaatle kullanılmış olması o ilkenin, dönemin ferdî ve sosyal yapısı açısından önemini ve yine hangi ilkelere daha çok ihtiyaç duyulduğunun ifadesi olarak kabul edilebilir. Bütün bu

2 Kitâb-ı Sakkâ, Ali Emîri Kütüphanesi, T.Y. No. 898

ilkelerle ideal bir saka prototipi, aynı zamanda ideal bir İslam ahlakı ile donanmış kişiyi göstermektedir. Metinde birden fazla tekrar edilen ahlaki ilkeler, İslam ahlakı açısından önemli ve vazgeçilmez temel ahlaki prensiplerdir. Meselâ, yalan söylememek, kibirlenmemek, tövbekâr olmak, kanaat etmek, sır saklamak, şarap içmemek gibi uyulması istenilen kurallar, iyi bir Müslümanın temel vasıfları olarak da uyulması gereken temel ahlaki vasıflardandır. Bu eserde tespit edilen genel ahlaki ilkeler seksene yakın bir yekûn tutmaktadır. Bu genel ahlaki ilkeler şunlardır:

1. Büyüğünü ve küçüğünü bilmek
2. Emaneti bilenden almak
3. Selam vermek
4. Kamil olmak
5. Emr bi'l-maruf nehy- ani'l-münker yaparken âdemlerin kalbin yıkmamak
6. Yalan söylememek ve iftira etmemek
7. A'lâ ve edna'ya fî sebilillah su vermek
8. Haramzâde olmamak, haramilik etmemek
9. Kibirden beri olmak
10. Elin gıybetin etmemek
11. Yol ve erkân bilmek, yolunda sa'yî olmak
12. Küçüklerine yol ve erkân talim etmek
13. Suyu baş ırmaktan almak
14. Nimet-i İslâma şükür etmek
15. Anaya ve ataya muti' olmak
16. İşlediği bir sevabı kimseye söylememek
17. Allah Teâlâ'nın emrini hıfz etmek
18. Sünnet-i Resule riayet etmek
19. Ehlullah ile sohbet etmek
20. Dünya heva ve hevesinden alaka kesmek
21. Her sözü hikmet ve edep ile söylemek
22. İyi kelam ve iyice ahlak sahibi olmak
23. İlim sahibi ve akıllı olmak
24. Halim olmak
25. Belaya sabr etmek
26. Rızaen lillah'da bulunmak
27. İhlâs ile amel etmek
28. Muammer vakti bilmek
29. Cömert olmak
30. Terk-i Dünya olmak

31. Sadaka vermek
32. Tefekkür etmek
33. Mütevekkil olmak
34. Hayırlı işlere kadem basmak
35. Dünya'ya pek muhabbet etmemek
36. Daima Allah Teâlâ'dan havf etmek
37. Daima Allah Teâlâ'yı zikretmek
38. Allah'tan ümidini kesmemek
39. Şeriata şüru' etmek
40. Çok mert olmak
41. Çok tamah etmemek
42. Kendini üzeni kimseye söylememek
43. İtikadı dürüst olmak
44. Gani gönüllü olmak
45. Muhkem olmak
46. Kimseye müşkülünü söylememek, başkasının müşkülünü hall etmek
47. Tevbe ve istiğfar üzere olmak
48. Gaza etmek
49. Ölümü yakın bilmek
50. Hulusu pak olmak
51. Yaramaz huyun terk etmek
52. Takvaya dikkat etmek
53. Gerek az gerek çok kanaat etmek
54. Aziz olmak
55. Zina ve livata etmemek
56. Şarap içmemek
57. Gammazlık etmemek
58. Münafıklık etmemek
59. Hasut olmamak
60. Mümin kardeşine düşmanlık etmemek
61. Verdiği sözden dönmemek
62. Kasıt ile bela söylememek
63. Emanete hıyanetlik etmemek
64. Namahreme bakmamak
65. Elin ayıbını yüzüne vurmamak
66. Bahillik etmemek
67. Kapısı ve sofrası insanlara açık olmak
68. Yalan yere şahitlik yapmamak

69. Eliyle koymadığı şeyi almamak
70. Sır saklamak
71. Olduğu yerde pak durmak
72. Teslimiyet ahlakı üzere olmak
73. Kötü sözü iyiye yormak
74. Tahammülkar olmak
75. Mütevazı olmak
76. İkrar üzere zihnini pak etmek
77. Haramı haram bilmek
78. Helâlı helal bilmek

Bu genel ahlâkî ilkelere ilaveten bir Saka neferinin haiz olması gereken meslekî yeterliği ihtiva eden hususi ilkeler de konulmuştur. Bu ilkeleri de Yol, Âdâp, Erkân esasları olarak Sakalara talim ettirildiğine şahit oluyoruz. Yol, Âdâp ve Erkân esasları, ifade edildiği gibi eserde, sakaların yol, âdâp ve erkân üzere ahlaki kemalat sahibi bir insan olarak yetişmeleri için kaleme alınmıştır. Ahlaki esaslarla, yol, âdâp ve erkân kaideleri zaman zaman iç içe girmiş şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Yani bir kompartımana tabi tutarak bu genel ahlak, bu meslekî ahlak şeklinde bir tasnife gidilmemektedir. Kaldı ki devrin umumi zihniyeti çerçevesinde yazılan tasavvuf ve ilmihale ait eserlerde de ahlaki mevzular ve ibadetlerle ilgili bölümlerde muhakkak bir âdâp bahsi görülmektedir. Ahlaki esaslar âyet ve hadislerin halk yaşantısında ananeye dönüşmüş vaziyette yaygınlık kazanmışken, yol ile daha çok meşrebî tarz, âdâp ile gündelik hayat içindeki faaliyetlerde uyulması gereken nezaket ve zarafet kaideleri, erkân ile de sakalık yolunda çeşitli zamanlarda icra edilen yarı resmî merasimlerde uyulması gereken kaideler, bu sırada okunan dua, tekbir, tercemân ve karşılıklı suâl-cevaplar anlaşılmaktadır. Fakat bütün bunları bir çırpıda birbirinden ayırmak nerdeyse imkânsızdır. Zaten anlatım, soru ve cevaplarda yol, erkân, âdâp-erkân terkipleri bazen birlikte, bazen eşanlamlı, bazen de birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Burada asıl hedeflenen nazari bilginin kendisi değil, asıl önemli olan yazılıp, söylenenin uygulamaya konulmasıdır. Ahlâk terbiyesinde ahlâki değerlerin davranışa dönüşmesidir. Bu açıdan bakıldığında bir sakanın yirmi dört saatinde nelere dikkat edeceği boşluğa yer vermeden titizlikle işlenerek, bugünkü anlayışla bir 'iş felsefesi' şekillendirilmiştir. Biz imkân nisbetinde bir tasnif yapmaya çalıştık. Konuyla ilgili olarak, eserimizin girişi ile başlamak istiyoruz;

"Emma Ba'd, ma'lum ola ki, sakalık ta'lim iden âdemler görün selefinüzden geçen kangılarınuz ne şekil ikâmet itmişler ise ve sizler dahi anâ göre ikâmet ve hareket idüb tarîkatda berhudar olmak istersen evvelâ beş vakit namaz kılmak ve ramazân-ı şerif orucun tutmak ve ilm-i hâlini bilmeli, büyügün ve küçügün bilmeli, bilmek lazımdır ve sonra suâl ve cevâb terbiye idüb yol ve erkân Ma'rifet ögrenüb pîr-i perverde olmak gerekdür. Ve eger bir saka Müslümanlığın bilmese beş vakit namazın kılmasa pîrün Süleymân Kûfî Hazretleri'nin mubârek ism-i şerîfin bilmese, ol âdem sakalık idemez. Şer'an emâneti bilenden almak lazımdır öyle olduğı halde bu yolu ve bu erkânı edâ itmek her kangının üzerine farz-ı ayn, kimi vacib ve kimi sünnetdür. Cümlesin böylece bilmek lâzımdur. Öylece ma'lumunuz ola (1a-b)". Görüldüğü üzere, yol ve erkân bir paragrafta iki kez beraber zikredilmiştir. Meslekî yönden ele alındığında; 'Eğitim, geleneğe hürmet, ast ve üst ilişkilerine dikkat işlenmektedir. Ayrıca iyi bir Müslüman olmak, iyi bir insan olmak, iyi bir meslek sahibi olmakla eş zamanlı olarak ele alınmaktadır. Sadece meslekî yönü öne çıkarıp insani ve İslami unsurları göz ardı etmemektedir.

Mesleğe ait sırların korunması hususunda '…saka dimek; derviş dimek, derviş dimek; serbes dimek, serbes dimek; gizli sır dimekdür' (1b), şeklinde mesleğin manevi yönü ön plana getirilip, dışardan ehliyet ve liyakat sahibi olmayan, sakalık eğitiminden geçmemiş kimselere sakalık yolu kapatılmıştır. Ayrıca 'meslek sırrı' tabiri diğer meslekler için de bir değer ifade edip, ananemize yerleşmiştir. Türk imalat ve ticaret geleneğinde işten anlamayan kimselere, bugünkü deyimle yaptığı işin, tuttuğu mesleğin nosyon ve formasyonunu almadan, eğitimini berat/yazılı belge ile ispatlayamayanlara korsan faaliyet kapısını kapatmak içindir.

Sakalık mesleği ile ilgili olarak referans gösterirken; 'Eger sorsalar: "Bu meydanı kimler süpürdi ve kimler suladı ve kimler döşedi ve kimler oturdı?" El-Cevâb: "Erenler süpürdiler ve gâziler suladılar ve şâhbâzlar döşediler ve pîrler oturdılar (14a)'; 'Eger sorsalar: "Bu sakalık meydanına ne ile girdin ve ne ile meydana geldin?" El-Cevâb: "Şeri'at kapusından girdim, tarîkatle oturdum, ma'rifet hâsıl idüb, erenler nazarıyla gâzilere su virdim ve getürdüm, Hakîkat kapusından çıkub erenler meydânına geldim ve cümlenüze 'Eyvallahım' var" (29a) şeklinde dervişlik, gazilik ve sakalık harmanlanarak öteden beri Türk milletinin mefkuresine yerleşmiş olan ve Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasında çok önemli bir yeri tutan 'ordu millet' ve 'alperen gazi' anlayışının diri tutulduğuna şahit oluyoruz.

Sakaların birbiri ile hukuku hakkında şöyle bir açıklama getirilmiştir; "bir saka bir sakaya gelüb suâl eylese, Ya ortak benim yolum ve erkânım

sende tamam oldı. Ya senin yolun ve erkânın kimde tamam oldı?" El-Cevâb: "Benim yolum sende ve senin yolun üçler ve yediler ve kırklar ve siz erenler meydanında tamam oldı." Ve pîrim Süleyman-ı Kûfî'dür, ortağım sen pâk mısın dîse?" El-Cevâb: "Pâkım" diyesin. Ve "Ne ile pâk olursun?" "Bu kelime ile pâk olurum" dimek lazımdur: Eşhedu en lâ İlâhe illâllah ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve Resuluhu" (10b). Bugün bütün kurum ve kuruluşlarda takım çalışması, ekip ruhu, ortak vizyon tabirleri ile ifade edilen uyum içinde işbirliği yaparak çalışabilme süreçleri, meslekle maneviyat birlikte verilerek idealize edilmiştir.

Sakaların yaptıkları iş ve vazife ahlakı konusunda; " Ya ortak, "Vakıf mısın yohsa kendin içün mü sakasın?" El-Cevâb: "Bizler vakıf olduk canımuz ve malımuz Cenâb-ı Rabbi'l-âlemîn yolına sarf idüb kendi vücudumuzı fedâ etdik, kendi vücudumızı, hiç zerre kadar alâkamuz yokdur vücudumuzda (17a), sözü ile görmüş oluyoruz. Ayrıca zerre alakamız yokdur dedikleri vücut uzuvlarını ifade ederken, vazife ahlakına atıfla, en müşahhastan en mücerrede uzanacak şekilde yüceltme mekanizmasını kullanmaktadırlar. "Eger sorsalar: "Başında ne var, ağzında ne var ve gögsünde ne var ve ayağında ne var?" El-Cevâb: "Başımda Tâc-ı devlet var, ağzımda Kur'an var ve gögsümde imanım var ve ayağımda ibâdet var" diyesin" (12a), sözü ile de yaptıkları işe ruh vererek ibadet şuuru içinde ifa ettiklerini görüyoruz.

Sakaların her şeyden önce asker olarak manevi konumlarını nerede gördükleri onların iş motivasyonu açısından önemlidir. " Eger sorsalar: "Bu sakaların ortası nerdedir?" El-Cevâb: "Muhammedeni'l-Mustafa salla'llahu Teâlâ aleyhi ve selem Hazretlerinin sancağı dibindedir." dimek lazımdur" (10b). Burada olduğu gibi asker ocağına Müslüman Türk milletinin ortak anlayışı şeklinde, Peygamber ocağı olarak bakıldığını halen görmek mümkündür.

Sakaların askeri hiyerarşiye de bir manevi keyfiyet getirdiklerini görüyoruz." Eger sorsalar: "Kara kazan kulpı kaçdır?" El-Cevâb: "Dörtdür diyesin. Biri onbaşı, biri vekil-i harcdur ve biri ustadur ve karakullukçıdur" diyesin (12a)".

Ahiliğin her meslek kolunda önemli yer tutan 'şed bağlama' yani Ahiliğe dahil olma, 'şed çözme' meslekten ihraç kaideleri de yine hep ahlâki esas ve meslekî yeterliklere bağlanmıştır. Sakaların kendi içinde arka sakalığı ve at sakalığı şeklinde iki sınıfa ayrılıp, görevlerini icra ettiklerini (20b), asıl itibarın giyilen üniformada değil gayret ve çalışkanlıkta olduğu (11b), getirilen suyun temiz ve kalitesinin yüksek olması gerektiği (20b), bu suyun ahiret armağanı olarak, büyük küçük demeden herkese Allah rızası için dağıtılması (19a), hususları tavsiye edilmiştir.

SONUÇ

Buraya kadar tarifi yapılan saka, her şeyden önce Allah'a kulluk şuuru içinde (25b), O'nun yolunda gaza şiarı ile (18b), devletine hizmeti yol tutmuş (29b), aktif üretken bir kişidir. Mesleği olan, hırfet/san'at-zanaat sahibidir. Merkeze insanın konulduğu, sürekli eğitimin ve kendini geliştirmenin esas alındığı, takım çalışmasına önem verildiği, çalışanların iş tatmininin sağlandığı, çalışma sahasında iş disiplininin temin edildiği, kurum kültürüne riayet edildiği, kalite ve verimliliğin hedeflendiği eserin başından sonuna kadar gözlenmektedir. Bugün bu ilkeler, üretimden tüketime ziraî, sınaî ve ticarî işletmelerin hepsinde hedeflenen muteber prensiplerdir. Bir dönem meslek erbabını aydınlatan bu muhtevadaki eserler, insanlığın ortak mirası olarak tarihte bir iyilik hareketi işlevi görmüşlerdir. Bir kısmı geçmişimizin derinliklerinde kalan güzellikleri yeniden keşfetmek, hal ve istikbalimizi inşa ederken yolumuzu aydınlatabilir. Gelecek tasavvuru yaparken yaşanmış tecrübeden faydalanmak da bir yoldur. Çalışmamız bu amaca bir nebze de katkıda bulunmuş ise, bu eseri bırakan ecdada bir minnettarlık nişanesi olarak kendimizi bahtiyar sayıyoruz.

تربة أخي األمير أحمد ذات القبة المخروطية بمدينة سيواس التركية
دراسة أثرية حضارية

Dr. Hâlid Abdülkerim Muhammed

إعداد الباحث؛

خالد عبدالكريم محمد إمام أبوشنب

المدرس المساعد- قسم الآثار والحضارة الإسلامية- كلية الآداب- ج ع شمس

الملخص:

تعد دراسة المزارات[1]، والأضرحة[2]، والمشاهد[3]، والرياض[4] أو ما يعرف في المصطلح الأثري بالعمائر الجنائزية[5] من الأمور الهامة؛ لما تمثله هذه المباني من تعبير عن توجهات المجتمع الروحية المؤثرة فيه خلال هذا العهد؛ وذاك ما نجده في مجتمع مدينة سيواس خلال نهاية الحقبة الأناضولية السلجوقية؛ ومنذ بداية عهد العصر الإيلخاني 641هـ/1243م وحتى نهايته في الأناضول 736هـ/ 1335م؛ وذاك نتيجة لغلبة روح التصوف على المعمار الجنائزي الخاص بمشائخ الطرق، والأمراء، والسلاطين خلال هذه الفترة. وبخاصة خلال الفترة الإيلخانية التي

---

[1] المزارات؛ جمع ومفردها مزار؛ ويقصد بها المقابر المعدة للزيارة من اللحود وغيرها؛ أنظر خالد عبدالكريم محمد إمام أبو شنب؛ التخطيط العمراني والأثار المعمارية للمولى إسماعيل العلوي بمدينة مكناس بالمغرب (1083-1140هـ/1672-1727م)، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة عين شمس، قسم الآثار، شعبة الآثار والحضارة الإسلامية، القاهرة، 2012م، ج1، ص201.

[2] الأضرحة؛ جمع مفردها ضريح، وهو الشق المستقيم في وسط القبر؛ وقيل القبر كله؛ وقيل قبر بلا لحد، ضُرح القبر أو الضريح بضرحه ضرحًا أي حفره؛ وضرحت الميت حفر له ضريح؛ ويستخدم هذا اللفظ في الوثائق للدلالة على القبر كله؛ أنظر محمود عبد المنعم؛ معجم المصطلحات والألفاظ الفقهية، القاهرة، 1999م، ج2، ص20؛ انظر بتوسع في مصطلح الضريح لخالد عبدالكريم، تخطيط مدينة مكناس الإسماعيلية، ج1، ص 202.

[3] المشاهد؛ جمع ومفردها مشهد؛ وتعرف بمشاهد الرؤية؛ ويقصد بها المكان الذي يرى فيه الخليفة الشيعي أو الولي الصوفي لأحد أهل البيت بالمنام، ويقول له أبني لروحي مشهد على اسمي بهذا المكان؛ مثل مشهد عاتكة والجعفري العبيديان وغيرهم بمصر؛ وأغلب هذه المشاهد تكون خالية من جثمان حقيقي لأفراد آل البيت؛ باستثناء ما يلحق بها من رفات وجثامين المتصوفة، وائمة الشيعة في بعض البلدان؛ أنظر أيمن فؤاد السيد؛ الدولة الفاطمية بمصر تفسير جديد؛ القاهرة، 1992م، ص399.

[4] الرياض؛ جمع ومفردها روضة؛ وهذا مصطلح عربي أندلسي؛ لأن المقابر الأندلسية كانت توجد بين الأشجار؛ كأنها حدائق غناء تريح النفس؛ وقد أنتقل هذا الأسلوب من الأندلس إلى سائر بلدان أوروبا؛ باستثناء تغير شواهد القبور التي تحمل كتابات الآيات القرآنية بصلبان؛ أنظر سعيد سيد أحمد ابوزيد؛ المقابر الإسلامية في قرطبة الأندلسية دراسة تاريخية أثرية، مصر، طنطا، 2008م، ص 5-7.

[5] خالد عبدالكريم، تخطيط مدينة مكناس الإسماعيلية، ص201-203.

كان يغلب على سلاطينها، وأمراءها التأثر بالتصوف ويمكن أن يكون الأمير أو السلطان ذاتًا من المحسوبين على أهل الطريق. أضف إلى ما سبق التراكم الحضاري الذي يعد ميراثًا معماريًا؛ يجعل فيه الغالب يتحلى بثقافة المغلوب؛ ويصهرها مع ثقافته لينتج تراثًا فنيًا، ومعماريًا يعبر عن ذوق صاحب الدولة والسلطان راعي الفن. وهذا ما نشاهده في عمارة تربة أخي الأمير أحمد المخروطية بسيواس في نهاية عهد السلطان الإيلخاني أبي سعيد بهادر خان.

ÖZET

Mezarların, Türbelerin, Meşhetlerin ve Riyad "Ravza" ya da bilinen mezarlık mimarisi Arkeologların incelemeleri yardımı ile tarihi olaylarda sosyal kavramlar doğru tahkik edilir. Bahsedilen dönem boyunca (Anadolu Selçuklu son döneminden itibaren İlhanlı dönemine kadar "H.641/M.1243-H.736/M.1335") toplumun ruhsal yönelimlerinin bir ifadesini temsil ettiği için Sivas türbelerinde bu mimari şekil görülür. Tasavvuf ruhunun hakimiyetinin sonucu olarak, bu dönemde Sultan, Emir ve Şeyhlerin mezarlık mimarisi; özellikle Sufizm'den etkilenen İlhanlı Sultanları ve Emirlerinin egemen olduğu İlhanlı döneminde göze çarpmaktadır. Bu dönemde Galip, Mağlubun kültürüne tabii olmaktadır. Vazgeçilen kültürün büyük bir kısmını oluşturan bu mimari anlayış, miras olan kültürel birikimi etkiler ve sanatsal bir mimari ortaya koymak için devletin sahibi ve Sultan'ın muhafaza ettiği sanatının izlerini yaymaya devam eder. Sivas'taki İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han döneminde Ahi Emir Ahmed'in kümbetinde bu farklılıklar görülür.

عناصر الدراسة:

(الملخص، المدخل، تاريخ قباب الدفن وتطورها في العالم الإسلامي، الوصف المعماري لتربة أخي أمير أحمد ذات القبة المخروطية، الخاتمة، ثبت المصادر والمراجع، ثبت المصطلحات).

المدخل:

استمر تهديد المغول للشام، والأناضول أكثر من 89 عامًا مع الأسف لم يتخذ فيها أحفاد الأيوبيين بالشام، ولا سلاجقة الأناضول الروملي أي تدابير جدية لدفع هذا الخطر الوثني المغولي عن أرضهم؛ ثم تبع ذلك معركة جبل كوسة في 1 تموز 1243م بالقرب من سيواس؛ لينتج عنها تحول دولة سلاجقة الروملي بالأناضول من الاستقلال إلى التبعية للمغول بإيران والعراق؛ وما ترتب على ذلك من تمزق للدولة السلجوقية فعليًا؛ مما نتج عنه بداية النهاية للدولة السلجوقية الأناضولية؛ وبداية عصر الإمارات التركمانية المستقلة في الأناضول[1]؛ (شكل:2،1) ولا نقصد من هذا العرض إلا اختصار الأوضاع التي أدت إلى ظهور التاثير الإيلخاني بمدينة سيواس (شكل:3

---

[1] محمود شاكر، العهد المملوكي، موسوعة التاريخ الإسلامي، بيروت، 2000م، ج7، ص173، 174؛
Osman Turan, **Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti,** İstanbul, 2003, s.299, 300.

وبخاصة بعد تبعيتها المباشرة مع شرق الأناضول للإيلخان ؛ غير أن هذا العهد الإيلخاني شديد التوتر مع دولة المماليك في الفترة الممتدة من 744 - 654هـ/ 1256 - 1344م[2]؛ ثم تبع ذلك فترة من الهدوء، والاستقرار الحضاري، والنشاط المعماري بخاصة بعد تسنن الدولة الإيلخانية على يد أبي سعيد بهادر خان736 – 716هـ / 1316 – 1335 م؛ لأن الاستقرار العقدي نتج عنه الاستقرار في كل مناحي الحياة ونخص هنا المجال الفني المعماري.

ولعل من أهم أنجازات أبي سعيد بهادر خان اختياره بدقة، وعناية لولاته بالأناضول، وبخاصة في مدينة سيواس المفتاح لوسط، وشمال، وشرق الأناضول[1]؛ لذا ولى عليها أمهر ولاته أخي أمير أحمد 694-697هـ/1294-1297م ليشرف على أوقافها، ومعمارها، وشئونها المعمارية[2]؛ ولأخي الأمير أحمد وقفية خاصة بمنشئاته المعمارية؛ وما أوقف عليها من أوقاف تحدثنا عن مدى التطور المعماري لمدينة سيواس خلال الفترة الإيلخانية؛ مما يمكنا من رسم صورة عمرانية معمارية عن ملامح عمران مدينة سيواس خلال هذه الحقبة التى عفى عليها الدهر.

الموضوع:

على الرغم من ندرة المصادر التي تحدثنا عن شخصية أخي الأمير أحمد، والتصاهر بينه وبين أبي سعيد بهادر خان، وعلاقات أسرة أرتنا الحاكمة بسيواس بالإيلخان؛ وبخاصة أن أسرة أرتنا وافدة من مكان مجاور لموطن المغول الأصلي ألا وهي تركستان الشرقية موطن قبائل أرتنا؛ ولكن يمكننا من خلال النقوش، والأوقاف، وغيرها من الكتابات الأثرية تحديد معالم مرحلة أخي الأمير أحمد المعمارية. وسنذكر على سبيل المثال لا الحصر مثال يمثل مدى التطور العمراني للترب المعمارية؛ وتطورها عن قباب الدفن السلجوقية المخروطية؛ وما نتج عن ذلك لجمع التأثيرات الفنية، والمعمارية بين مدنيتي العراق، وإيران، وسلاجقة الأناضول بروح إيلخانية مغولية؛ ويتمثل هذا المثال في تربة أخي الأمير أحمد 33-1332م. ولكن قبل الخوض في التفصيل المعماري لقبة اخي أمير أحمد علينا أن نشير بإيجاز إلى تاريخ المقابر ذات القباب في الدول الإسلامية.

تاريخ قباب الدفن وتطورها في العالم الإسلامي:

وفي هذا المنوال تذكر الدكتورة "سعاد ماهر" لنا "أن أقدم ضريح في الحضارة الإسلامية أُقِيمَت عليه قبة يرجع إلى القرن الثالث الهجري؛ وقد عُرِف هذا الضريح باسم (قبة الصليبية)، ويوجد في مدينة سامرّاء بالعراق على الضفة الغربية لنهر دجلة إلى الجنوب من قصر العاشق، ويقول الطبري: "إن أم الخليفة العباسي استأذنت في بناء ضريح منفصل لولدها فأذن لها؛ إذ كانت العادة قبل ذلك أن يدفن الخليفة في قصره، فأقامت قبة الصليبية في شهر ربيع الثاني سنة 284هـ"، وقد ضم الضريح إلى جانب جثمان المنتصر، الخليفة المعتز، والمهتدي، وتُعتَبر قبة الصليبية - نسبة إلى موقع الضريح عند تقاطع طريقين- أوّل قبة في الإسلام".3 بينما ترفض مصلحة الآثار العراقية اعتبار ان الخلفاء الثلاثة المنتصر، والمعتز، والمهتدي بهذه القبة؛ وذلك لعثورهم على ثلاثة رفات لأطفال بها. وقد

---

[2] محمود شاكر، العهد المملوكي، ج7، ص30-32، 174، 175.

[1] يسرية فتحي عبد القادر إبراهيم، الدولة الإيلخانية في عهد أبي سعيد بهادر خان 716- 736 هـ/ 1316-1335م، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة القاهرة، كلية دار العلوم، قسم التاريخ والحضارة الإسلامية، 2008م، ص8.

[2] Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, Ankara, 1991, s.2-4.

[3] سعاد ماهر، مساجد مصر وأولياؤها الصالحون، القاهرة، 1971م، ج1، ص46.

أنشأت هذه القبة أم الخليفة العباسي المنتصر بالله الرومية الأصل حبشية سنة 248هـ/868م.4 كذلك تري الباحثة الروسية جول بانو كوشانوفا Gulbanu Koshenova أن أول ضريح ذو قبة أنشأ في المشرق الإسلامي ببخارى بعد قبة الصليبية؛ هو قبة دفن إسماعيل الساماني 295هـ/907م.5 (شكل:5،4).

كذلك قامت سعاد ماهر بعمل موجوز مختصر لتتبع الخط العرضي البياني لحركة انشاء القباب الضريحية في العالم الإسلامي حيث ذكرت: " يلي قبة الصليبية من حيث التاريخ ضريح إسماعيل الساماني (يُنتسب السامانيون إلى رجل فارسي يُسمّى (سامان)، كان مجوسياً واعتنق الإسلام أواخر عهد الخلافة الأموية، وإسماعيل المذكور هو: إسماعيل بن أحمد بن أسد بن سامان، آلت زعامة السامانيين إليه عام 279هـ، وتوفي سنة 295هـ؛ وتاريخ المبني سنة 296 هـ في مدينة بخارى، ثم ضريح الإمام علي -رضي الله عنه- في النجف الذي بناه الحمدانيون سنة 317 هـ، ثم ضريح محمد بن موسى في مدينة قم بإيران سنة 366 هـ، ثم ضريح (السبع بنات) في الفسطاط سنة 400هـ، وقد احتفظت لنا جبّانة أسوان بمجموعة كبيرة من الأضرحة ذات القباب التي يرجع تاريخ معظمها إلى العصر العبيدي في القرن الخامس الهجري1 ". ثم تبع ذلك ما أنشأه السلاجقة من قباب مخروطية للدفن الخاص بسلاطينهم، وأمرائهم، وذويهم بالعراق، ولعلماء العراق بخاصة علماء السنة حيث كان إنشاء القباب لتعظيم صاحب القبر في اطار السياسة السلجوقية من تحويل العوام المتأثرين بالتشيع إلى تعظيم مراقد أخرى؛ ليس من باب العبادة؛ ولكن من باب التقدير؛ وإن سمحوا لها بالزيارة، وقراءة القرآن وبنوا إلى جوار هذه المقابر المخروطية المقرنصة مدارس للعلم؛ فبالقرب من باب طاقان ببغداد أنشأ مستوفي السلطنة السلجوقية بالعراق شرف الملك بن سعد محمد بن منصور الخوارزمي على لحد الإمام أبي حنيفة النعمان2 –رضي الله عنه- المتوفي سنة 150هـ/767م قبة مخروطية مقرنصة

---

[4] محمد عثمان، دراسات أثرية في العمارة العباسية والفاطمية، القاهرة، 2003م، ص92.

[5] Gulbanu Koshenova, Kazakistan taraz’da Babacı Hatun türbesi, **Bilgi dergisi,** Türk-Kazak üniveristesi, S.77, Ankara, Bahar 2016, s.185.

[1] سعاد ماهر، مساجد مصر وأولياؤها الصالحون، ج1، ص46.

2 هوأبوحنيفة النعمان بن ثابت بن زُوطى - بضم الزاي وفتح الطاء، التيمي، الكوفي، أبو حنيفة. وقد أجمعت كتب التراجم على ذلك، ولم تختلف إلا مارواه الصيمري عن إسماعيل بن حماد حيث قال: أنا إسماعيل بن النعمان بن ثابت بن النعمان بن المرزبان؛ وقد نقلها أصحاب التراجم عنه، كالخطيب في تاريخ بغداد، والذهبي في السير، وغيرهما.

قال ابن حجر الهيتمي: اختلفوا فيه، فقال أكثرهم وصححه المحققون أنه من العجم، وعليه ما أخرج الخطيب عن عمر بن حماد ولده أنه ابن ثابت بن زُوطي أي بضم الزاي كموسى، وبفتحها كسلمى، ابن ماه، من أهل كابل... ملكه بنو تيم الله بن ثعلبه فأسلم؛ فأعتقوه؛ وولد ثابت على الإسلام. وقد ورد تسمية جد أبي حنيفة بزوطي كمامر، وعليه أكثر من ترجم له والمرزبان في رواية، والنعمان في أخرى. وقال اسماعيل باشا: نعمان بن ثابت ابن كاوس بن هرمز مرزبان بن مهرام، وينسب أبي الخزاز وإنما قيل له ذلك، لأنه كان يبيع الخز، ويأكل منه طلباً للحلال، ونسبته إلى التيمي لأن جده كما قيل: أسر عند فتح العرب لبلاد فارس، واسترق لبعض بني تميم بن ثعلبه، ثم أعتق، فكان ولاؤه لهذه القبيلة، وكان هو تيمياً بهذا الولاء، أما نسبته بالكوفي فلأنه موطنه الذي ولد وعاش فيه.ولادته؛ ولد الإمام أبو حنيفة - رحمه الله - سنة ثمانين من الهجرة، وكان مولده في الكوفة، في خلافة عبدالملك بن مروان. وقيل: إنه ولد سنة 80هـ، وقيل: سنة 70هـ والذي رجحه العلماء هو القول الأول. وهناك من ينسبه إلى العرب المستعجمة بالفارسية بالعراق، ويجعلون أن أصله نبطي عربي من عرب الأنبار؛ حيث روى أبو جعفر أحمد بن إسحاق بن البهلول عن أبيه، عن جده قال : ثابت والد أبي حنيفة من أهل الأنبار؛ وأكد ذلك الخطيب البغدادي المتوفي 463هـ بقوله: " أبو حنيفة أجداده عرب من عرب الأنباط وسمى جده والد أبي حنيفة بالنعمان نسبة

مؤرخة بتاريخ 459هـ/1067م؛ هذه القبة أنشئت على طراز خيام الترك في تركستان الكبرى " وسط آسيا حاليًا". (شكل:6) وهنا تجدر الإشارة إلى أن المصادر العربية في القرون من الـ3-5 من الهجرة كانت تذكر القباب المخروطية باسم القباب العالية؛ لذا نجد استبدال ابن عبد الحق البغدادي عبارة القبة المخروطية الواردة بمعجم البلدان بعبارة القبة العالية. ولكن مع الأسف بعد الخراب الذي تعرضت له قبة الإمام أبي حنيفة النعمان-رضي الله عنه- إبان الحكم الصفوي بالعراق في القرن الـ 10هـ/15م؛ قام العثمانيون بعد فتح العراق بقيادة السلطان سليمان القانوني سنة 941هـ/1534م بهدمها، وإعادة إنشاءها من جديد بالطراز السمرقندي للقباب؛ وكانت تعد قبة دفن الإمام ابي حنيفة النعمان –رضي الله عنه- أول قبة دفن تنبى على قبر عالم سني ببغداد خاصة وبالعراق عامة تحت نفوذ السلطنة السلجوقية الكبرى. وإلى جوار هذا الضريح أنشأ الوزير نظام الملك المدرسة النظامية ببغداد.[1]

ولن نتعرض في هذه الدراسة بعد هذا الموجز التاريخي البياني لسجال الخلاف حول القباب ذات الأضرحة في الحضارة الإسلامية بين الفقهاء، والعلماء، والمتصوفة حول ماهية القباب الضريحية وأحكامها الشرعية؛ لكون ذلك من الموضوعات الفقهية الشائكة التي قتلت بحثًا، والتي ستخرجنا عن مسار الموضوع الأثري الحضاري؛ لكننا سنستعرض في دراستنا التاريخية عدة روايات تاريخية تعد بماثبة التطور النوعي لفكرة الضريح ذو القبة خاصة، والأضرحة ذات القباب المخروطية عامة. فمن المعروف أن العادات التي كانت سائدة عند العرب قبل الإسلام مجاورتهم لقبر الميت اعتقادًا منهم بأن الميت يشعر بوجودهم، ويأنس بهم. فلما أتي الإسلام أكد هذا الاعتقاد فعندما حضرت الصاحبي عمرو بن العاص – رضي الله عنه- المنية كان من ضمن ما أوصى به: " ...فإذا فرغتم من قبري فأمكثوا عند قبري قدر ما ينحر جزور، ويقسم لحمها، فإني أستأنس بكم؛ حتى أعلم ماذا أراجع رسل ربي".[2]

ويرجع أول خبر وردنا عن نصب خيمة لقبر عندما توفيت أم المؤمنين زينب بنت جحش - رضي الله عنها- سنة 20هـ/641م؛ وذلك بأمر الخليفة الراشد عمر بن الخطاب – رضي الله عنه -؛ وفي ذلك يذكر السيوطي: " مر عمر بن الخطاب على حفارين يحفرون قبر أم المؤمنين زينب بنت جحش- رضي الله عنها- في يوم صائف فقال: لو أني

لملك الحيرة العربي النعمان بن المنذر ولإفتخار عرب العراق بالنعمان آنذلك لتحديه لكسرى الفرس في نهاية حياته، وكانت عائلته على النصرانية، وأسلم والده أثناء فتح الصحابي سعد بن ابي وقاس رضي الله عنه للعراق" وذلك لكون عائلته كانت بالعراق أثناء الفتح الإسلامي؛ وكذلك لكون العرب النبطية بالعراق حينها يستخدمون أسماء الفرس الساسان بحكم كون العراق تحت حكم الإحتلال الفارسي قبل الإسلام؛ وقد كتب الشيخ محمد أبوزهرة ترجمة للإمام أبي حنيفة نسبه للفرس؛ وقد راجعه فيها شيخ الأزهر شلتوت بأنه عربي وليس فارسي؛ وقال أنه سيصلح هذا الخطأ في الطبعة الجديدة من سيرة الإمام أبي حنيفة النعمان غير أن الشيخ محمد أبوزهرة قد عاجلته المنية قبل اتمام هذا التعديل؛ غير أن الثابت بأنه عربي من ناحية المولاة، واللسان، والمنشأ؛ أنظر شمس الدين الذهبي، سير اعلام النبلاء، تحقيق مؤسسة الرسالة، القاهرة، 2001م، ج6، ص391-395؛ محمد أبو زهرة، الإمام ابي حنيفة النعمان حياته وعصره وآراؤه وفقهه، القاهرة، 1957م، ص15،14؛ جواد علي، نسب الإمام ابي حنيفة النعمان، مقال منشور بمجلة الآلوكة الإلكترونية بالشبكة العنكبوتية "المجلس العلمي"، 23أيلول2012م، نشر بـhttp://majles.alukah.net/t66611/

[1] علاء الدين أحمد العاني، المشاهد ذات القباب المخروطية بالعراق، بغداد، 1982م، ص91-92.

[2] علاء الدين أحمد العاني، المرجع السابق، ص88.

ضربت عليهم فسطاطًأ " تقيهم شدة الحر" فكان أول فسطاط ضرب على قبر".3 وكان الغرض من ذلك أن تكون ظلة من شدة الحر للزائرين للقبر. (شكل:7).

لقد استمرت هذه العادة بعد ذلك؛ فعندما توفى عبدالرحمن بن أبي بكر الصديق – رضي الله عنهما- سنة 53هـ/673م، ضربت أخته أم المؤمنين عائشة- رضي الله عنها- على قبره فسطاطًا. وفي سنة 68هـ/ 687م توفى الإمام عبدالله بن عباس- رضي الله عنه- فنصب على قبره محمد بن علي بن أبي طالب المعروف بمحمد بن الحنيفة على قبره فسطاطًا. ولما توفى الحسن بن الحسن بن علي بن أبي طالب- رضي الله عنه- سنة 97هـ/715م ضربت زوجته القبة الوبرية على قبره، وظلت مقيمة فيها سنة كاملة. كذلك يلاحظ أن الإمام أحمد بن حنبل- رضي الله عنه- 164-241هـ/780-855م قد أبدى امتعاضه، وكراهيته من نصب فسطاط على القبر؛ مما يشير إلى شيوع هذه العادة خلال القرنين الثاني، والثالث الهجريين.4

إن فكرة نصب الخيمة على القبر قد بدأت كما بينا في خلافة الخليفة عمر بن الخطاب- رضي الله عنه- غير أن القصد منها كما سبقت الإشارة هو أن تكون ظلة للعاملين بالقبر. غير أن الفكرة سرعان ما تطورت، وأصبحت لتظليل القبر؛ بدليل قول عبدالله بن عمر- رضي الله عنه- لغلام السيدة عائشة – رضي الله عنها- عندما شاهد الخيمة على قبر عبدالرحمن بن أبي بكر الصديق: " أنزعه يا غلام؛ فإنما يظلله عمله".1 لذلك زحزحت الخيمة إلى جوار القبر؛ وهذا ما نتج عنه فيما بعد فكرة التربة الإيوان خلال العصر السلجوقي والأيوبي.

وقد استمر هذا التقليد لتغطية القبور بكثافة خلال عصر سلاجقة أناضول الروململي؛ حيث جمعوا بين شكل مقابرهم الهرمية ذات البيوت قبل الإسلام، وبين شكل خيامهم ذات القبة المخروطية، وبين فكرة الفسطاط العربي بالخيمية على القبر، وأنشاؤها بالحجارة. واستمر هذا التقليد مدة طويلة من الزمن. حتى أنه لم ينته في

---

3 جلال الدين السيوطي، جامع الأحاديث، (134/8)؛ مصنف أبي شيبة؛ أثر رقم [63] حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، ثنا زَكَرِيَّا، ثنا أَبُو قُعَيْسٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ: أَوَّلُ فُسْطَاطٍ ضُرِبَ عَلَى قَبْرٍ لَقَبْرُ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ، كَانَ أَمَرَ الْحَفَّارِينَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَنْ يَحْفِرُوا لَهَا فِي يَوْمٍ حَارٍّ، فَقَالَ: " لَوْ أَنْ ضَرَبْتَ عَلَيْهَا فُسْطَاطًا، فَضَرَبَ عَلَيْهَا فُسْطَاطًا. الإشراف في منازل الأشراف بن أبي الدنيا (9957) - [8:301] أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: مَرَّ عُمَرُ عَلَى حَفَّارِينَ يَحْفِرُونَ قَبْرَ زَيْنَبَ فِي يَوْمٍ صَائِفٍ، فَقَالَ: " لَوْ أَنِّي ضَرَبْتُ عَلَيْهِمْ فُسْطَاطًا "، فَكَانَ أَوَّلَ فُسْطَاطٍ ضُرِبَ عَلَى قَبْرٍ. كتاب طبقات ابن السعدي- [8:301] (9959) أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، قَالَ :رَأَيْتُ يَوْمَ مَاتَ الْحَكَمُ بْنُ أَبِي الْعَاصِ فِي خِلافَةِ عُثْمَانَ ضُرِبَ عَلَى قَبْرِهِ فُسْطَاطٌ فِي يَوْمٍ صَائِفٍ، فَتَكَلَّمَ النَّاسُ فَأَكْثَرُوا فِي الْفُسْطَاطِ، فَقَالَ عُثْمَانُ: مَا أَسْرَعَ النَّاسِ إِلَى الشَّرِّ وَأَشْبَهَ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ، أَنْشَدَ اللَّهُ مَنْ حَضَرَ نَشْدَتِي، هَلْ عَلِمْتُمْ " عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ضَرَبَ عَلَى قَبْرِ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ فُسْطَاطًا " ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: " فَهَلْ سَمِعْتُمْ عَائِبًا؟ "، قَالُوا: لا. أنظر ابن السعدي؛ [ج 8 : ص 302

4 علاء العاني، المشاهد ذات القباب المخروطية بالعراق، ص89.

1 رأى ابن عمر - رضي الله عنهما- ، فسطاطًا على قبر عبد الرحمن بن أبي بكر الصديق، فقال : " انزعه يا غلام؛ فإنما يظلله عمله." وقال خارجة بن زيد بن ثابت: رأيتني ونحن شبان في زمن عثمان -رضي الله عنه- وإن أشدنا وثبة الذي يثب قبر عثمان بن مظعون حتى يجاوز قبره، وقال عثمان بن حكيم : أخذ بيدي خارجة بن زيد فأجلسني على قبر، وأَخْبَرَنِي عن عمه يزيد بن ثابت ، قال: إنما كره ذلك لمن أحدث عليه. ابن حجر العسقلاني، تعليق التعليق على صحيح البخاري، كتاب الجنائز، باب الجريد على القبر، تحقيق حامد عبدالله المحلاوي، بيروت، 1971، ج1، ص433.

عصرنا هذا بل مازال معمولاً به ببعض البلدان. وبخاصة أن الخيمة المنصوبة على القبر؛ والتي صارت بشكل القبة المخروطية المقتبسة من الخيام التركية ذات القباب المخروطية؛ مأوى لقراء القرآن الكريم، وبعض أقارب صاحب القبر. وغالبًا ما تكون مدة إقامتهم فيها ثلاثة أيام. ومن هذه القباب المؤقتة للخيمة العربية، والتركية ظهرت الأضرحة الثابته ذات القباب السامقة الشامخة.2

لقد كان التأثير السلجوقي واضحًا في عمارة أضرحة الإيلخان، وعمالهم بسيواس من عائلة أرتنا بك، وهذا ما نجده جليًا في النموذ ج المقترح للدراسة الأثرية بتربة أخي الأمير أحمد ذات القبة المخروطية بمدينة سيواس.

تربة أخي أمير أحمد ذات القبة المخروطية:

التعريف بالمنشئ: أخي أمير أحمد3 من جماعة الأخوة المنتسبة لجماعة المولوية، ويعد عهده بمثابة بداية حكم دولة البكوية بمدينة سيواس مع عائلة أرتنا نيون "النويريين"؛ تحت سيادة الدولة الإيلخانية؛ وممثل للسلطان الإيلخاني أبي سعيد بهادر خان ونائبه عليها. ويعد عصر دول البكوات الذي قام بالأناضول؛ عقب انفراط عقد دولة سلاجقة الأناضول الروملي هو المرحلة الفاصلة بين عصر سلاجقة الأناضول؛ وعصر السيادة العثمانية التامة على الأناضول.4

تاريخ الإنشاء: ذكر في وقفية أخي أمير أحمد عن ماهية المنشئة كونها مجموعة معمارية تتكون من المسجد والزاوية و عمارة الإحسان "دار رعاية الفقراء والأيتام" وأنشئت وفقًا للسمات المعمارية لسنة 733هـ/ 1333م" أي بعد النصف الأول من القرن الثامن الهجري - الرابع عشر الميلادي".1 شريط الكتابة المحيط بالمبنى تحت الطُّنُفِ كما يلي: "أمر عماد الدين والدنيا والفريد من الخواص، المحترم، الأشرف، صاحب الكرم والقدوة

---

[2] علاء الدين أحمد العاني، المشاهد ذات القباب المخروطية بالعراق، ص90، 91.

[3] لم نعثر على الكثير من ترجمة أخي الأمير أحمد غير أنه من الثابت لدى الباحثين أن عهده يمثل عصر البكوات في مدينة سيواس. حيث أن عائلة أخي الأمير أحمد الأويغورية أتت من خراسان، وبعد هجرتهم من بلاد التركستان الشرقية؛ ومن خراسان أنتقلوا إلى أذربيجان، ومنها إلى الأناضول حيث استوطنوا مدينة باي بورت " Bayburt "؛ وبها ولد أخي الأمير أحمد على أرجح الأقوال في الفترة من 660-662هـ /1261-1263م ترجيحًا؛ لعدم تحديد المصادر لتاريخ ميلاده تعينًا؛ أي أن أخي أمير أحمد ولد في آواخر القرن الـ7هـ/13م، وكان ممثل شيخ المولوية جلال الدين الرومي بسيواس الملقب بسلطان العارفين الشيخ شلبي جلال الدين عارف السبب في أنتقال أخي أمير أحمد مع أسرته من مدينة باي بورت إلى مدينة سيواس؛ حيث ألتحق بجماعة الفتوة الأخوية؛ ومن هنا لقب بأخي واشتهر به. غير أن المصادر باستثناء الوقفية الخاصة بأخي أمير أحمد، وأعماله المعمارية بسيواس تعطينا صورة غير واضحة عن علاقة أخي أمير أحمد بالدولة الإيلخانية عامة، والسلطان أبو سعيد بهادر خان خاصة؛ باستثناء كونه ممثل ووالي الدولة الإيلخانية بسيواس مع عائلة أرتنا بك. أنظر Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, s.4,9,10.

[4] Ali Sallabi, Osmanlı Tarihi Kuruluşu-Yükselişi-Çöküşü, Çeviren Cezayir Polat, İstanbul, 2016, s.40-46;

محمود شاكر، العهد العثماني، موسوعة التاريخ الإسلامي، بيروت، 2000، ج8، ص49.

[1] Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, s.37.

الكبيرة، وسيلة فخر الأصول، صاحب الصفاء والمرؤة، وسيد أهل الطريقة والحقيقة، آخي أحمد بن زين الحاج بإنشاء هذه التربة".2 تم ترميم تلك التربة في عامي 1985 و2005 م. (لوحة:1، 2).

الموقع: الجمهورية التركية؛ مدينة سيواس؛ حي باب توقماق. [3]

الوصف المعماري للتربة:

تعد هذه التربة من القباب المخروطية للدفن؛ والتي امتاز بها عصري السلاجقة الكبار؛ والصغار في الأناضول. إلا أنها من القباب المشطوفة4 عند الأضلاع المخروطية؛ مما ينتج عنه انسيابية في الشكل تساعد الشكل الجمالي في إتمام الخدمة الوظيفية من الشطف عبر منع تراكم مياه الأمطار على أسطح قبة الدفن، وأضلاع جدرانها، وأطرافها. (لوحة:3).

الوصف العام لقبة الدفن:

تربة ذات جوسق مخروطي جمالوني[5] من الطراز السلجوقي؛ تتكون من طابقين: الطابق الأول؛ مكان الضريح " لحود الموتى"، والثاني؛ قسم الزيارة. وأما سقفها فمغطى بقبة من الداخل ذات مخروط مشذب من الخارج.

الوصف المعماري الخارجي للتربة:

مدخل التربة؛ فهو واسع وذو خمسة بسطات تكون سلم حجري يفضي إلى فتحة الدخول وقد استبدل هذا السلم اثناء عملية الترميم، والتي منها إلى الباب الضيق المبني بالحجر المشذب؛ والذي يرتفع إلى 80سم عن سطح الأرض[1] ومنه إلى الداخل. والتربة مغطاة بمخروط جمالوني يمنع تسرب مياه الأمطار إليها. لذا فهي تعد من الترب المغلقة؛ وليست من ترب الكشف. (لوحة:3، 4).

وأما مخطط القبة العلوية؛ فهي مصممة على شكل مثمن ذو أشرطة معمارية. تعلو منطقة الإرتباط بين القبة الجملونية المخروطية، ونهاية جدران التربة العلوية. مع الأسف أتت حوادث الزمان، وعوامل التعرية على التربة؛ مما نتج عنه ضياع كثير من معاملها الأصلية. ولكن عثر بها على كتابة تأسيسية غير مؤرخة؛ ويصعب قراءة معظمها بسبب ضياع معالم الخط، والأحرف بها؛ نتيجة لعوامل التعرية وعدم الأهتمام برتميمها في بعض

---

2 Baran, a.g.s., s.30.

3 Baran, a.g.s., s.23.

4 الشطف؛ مصطلح أثري معماري يعني التقاء واجهتين متعامدتين في زاوية مشطورة؛ وذلك لمنع التقاء الواجهتين المتعامدتين؛ ولإحداث توازاي داخل البناء؛ عاصم محمد رزرق، معجم مصطلحات العمارة والفنون الإسلامية، القاهرة، 2000م، ص164؛ وهذا ما نجده في تصميم بناء تربة أخي الأمير أحمد؛ حيث نجد الشطف من الخارج؛ والتوازي لممري الداخل الشرقي، والغربي؛ الباحث.

5 القباب المخروطية؛ أي القبة الجمالونية؛ ويقصد بها السقف المسنم؛ وفي العمارة المملوكية الجمالون البناء ما كان سقفه البوص أو الخشب أو خلافه، ويكون على هيئة سنم جمل سواء كان البناء مستطيلا أو مربعا؛ أنظر محمد أمين وليلى إبراهيم، مصطلحات المعمارية في الوثائق المملوكية، القاهرة، 1990م، ص30؛ خالد عبد الكريم، تخطيط مدينة مكناس الإسماعيلية، ص247.

1 Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, s.23, 25.

الحقب. إلا أنه يمكنا قراءة القسم الظاهر منها؛ وذلك لكونها كتابة ذات سجل تاريخي هام لعلم من أعلام سيواس من الناحية الدينية، وقد سبق الإشارة لقراءاتها في الصفحات السابقة.[2] (لوحة:1)

وصف التربة المعماري من الخارج؛ في تصميمها العام عبارة عن بناء مربع كقاعدة يعلوه مخروط مثمن. وهذا المخطط المثمن في جذعه الشمالي يوجد المدخل. وأما المنطقة الممتدة من الشرق إلى الغرب فهي مصمته عن الزخارف. وتتميز نوافذ قبة الدفن بأنها مخروطية الشكل بعقد مدبب قريبة من الشمسيات[3] الشباكية المملوكية. نلاحظ وجود المثلثات المعمارية المقلوبة بقاعدة الجذع لبناء التربة؛ مما يساعد التربة على الصمود أمام حركة الزلازل؛ وهي بذلك تتناسب مع نظام السقف الجمالوني المخروط كأنهما ضدين متعاكسين يسمحان مع المدخل، والنوافذ، وعمق المحراب بتدارك حركة الأرض، والحركة معها عند الزلزلة. وهذا يدل على دقة عالية من قبل المعمار للتربة. عند الدخول من مدخل التربة نجد دركاة ذات قبو متقاطع تؤدي إلى داخل قبة الدفن. ونلاحظ بالداخل أن مراكز الإنارة موزعة بين الشرق، والغرب فهي منفذها. كذلك نجد أن أسلوب النوافذ بالتربة صمم بأسلوب النوافذ الدهليزية[4] ذات العقود الأسطوانية المتدرجة من الخارج؛ والتي تتحكم في توزيع الضوء من الشروق للغروب بدرجات؛ مما يجعل لزائر التربة راحة نفسية بسبب تدرج الحرارة، والظلال المعمارية بالتربة.(لوحة:1، 3، 6).

التربة من الخارج كانت مكساة بالجص؛[5] وذلك لحفظ درجة الحرارة داخل القبة حيث أن الحجر يتأثر بعوامل الجو خلال تغيرات فصول المناخ، والطقس؛ من حار، لجاف، لبارد، لقاري، لممطر، وغير ذلك، فالجص كمادة الرصاص أعلى قمم المآذن مادة عازلة، ويمنع تغيرات الطقس والمناخ من التأثير في درجة حرارة القبة الداخلية. (لوحة:3).

إن الناظر لتربة أخي الأمير أحمد من الخارج ليجدها تتكون من إيوان؛ يتوسطه تربة ذات قبة مخروطية؛ وكلاهما يتوسط حي توقماق. ووجود هذه الساحة حول تربة أخي الأمير أحمد يرجح بقوة الراي القائل بوجود مجموعة معمارية سابقة بهذا المكان؛ على عادة أهل التصوف حيث التكية، والحمامات، والمسجد؛ كما نشاهد ذلك في أمثلة كثيرة من مختلف العصور في مجموعات الأناضول المعمارية. وهذا ما أكدته وقفية أخي الأمير أحمد حيث تذكر الوقفية أنه أوقف على تكيته أوقافًا؛ مما يرجح وجود مكان التكية إلى جوار تربته.[1] (لوحة:3).

---

[2] أنظر ص7 من هذا المقال.

[3] الشمسيات؛ جمع مفرده شمسية؛ وتعني في المصطلح الأثري نافذة مؤلفة من لوح حجري أو رخامي أو جصي مفرغ بزخارف نباتية أو هندسية أو كتابية، وغالبًا ما كانت الفراغات بينها تملأ بزجاج ملون، ولها أشكال عدة من أهمها الشكل المثلث من أعلى، ومن أسفل، وبينهما بدن مزغل مستطيل؛ كبلورة البلور الصخري الصافي؛ أنظر عاصم محمد رزق، معجم مصلحات العمارة، ص165.

[4] النوافذ الدهليزية؛ تعرف بنوافذ شقوق السهام؛ وهي ضيقة من الخارج؛ وواسعة من الداخل فإذا كانت بالعمائر العربية سميت مزغل حربي، وإذا كانت في العمائر المدنية كانت نوافذ ذات دهليز لوجود ممر صغير إلى قلب سمك الحائط يظهر التسطيح الخارجي وهي للإنارة، والتهوية، وللتحكم في مقدار أشعة الشمس، والهواء الداخل إلى المبنى؛ عاصم رزق، المرجع السابق، ص315.

[5] Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, s.25.

[1] Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, s.25, 26, 28.

إن المتعارف عليه لدى الباحثين أنه عند إنشاء تربة اخي الأمير أحمد في حياته كانت من طابق واحد؛ بيد أنها بعد وفاته أنشأت من طابقين؛ وذلك لسببين؛ الأول؛ للمحافظة على الجثمان من العبث فيه؛ أما الثاني؛ ليكون الطابق الثاني بالتربة لقراءة القرآن، وسورة الفاتحة، والدعاء، وإقامة كثير من أعمال الخير، والبر على روح المتوفي.[2] (لوحة:3).

الوصف المعماري للتربة من الداخل:

تربة أخي الأمير أحمد باب الدخول إليها من الشرق، ونافذتها للإنارة إلى الغرب. إلى الداخل من التربة نجد ثلاث أو أربع درجات سلم تفضي إلى الطابق الأرضي. حيث التركيبة الحجرية المهدمة الموضوعة على قبر أخي الأمير أحمد. وقد كتب على هذه التركيبة الحجرية [[...فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ...]][3]؛ <<سبحان الله وبحمده؛ سبحان الله العظيم>>[4]؛ [[الله واحد؛ أحد؛ صمد]][5]. (لوحة:7).

وعند النزول إلى الطابق الأرضي نجد أن عوامل التعرية قد أخربت مجالس الفقراء التي ألحقت بالتربة. بهذا الطابق نجد حفرة ضيقة لإدخال نعوش الموتى إلى الشرق؛ وذلك للنزول منها إلى داخل المقبرة؛ حيث نجد سلم صغير يفضي لداخل القبر. وبعد إتمام عملية التنظيف من أكوام الحجارة والأتربة عثر داخل هذه المقبرة على هيكل عظمي لطفل؛ يعلو رفاته ثلاثة هياكل عظمية أخرى لثلاثة أشخاص من الصعب تحديد ماهيتهم. ويصعب إثبات أين منهم أخي الأمير أحمد؛ ولربما دفنوا في فترة لاحقة. وعثر داخل المقبرة إلى الحائط الشرقي والغربي على ممران. تم تركهم أثناء أعمال الترميم في الفترة 1985-1991م، وعثر كذلك على شاهد قبر متهدم يصعب قراءة ما عليه بسبب تلاشي الحروف نتيجة عوامل التعرية.[1] (لوحة: 5).

كذلك عثر في الطرف الجنوبي على محراب لقبة الدفن؛ وذلك لوضع رأس الميت تجاهه داخل القبر. مع الأسف المحارب الحالي غير المحراب الأصلي الذي لم يصل إلى يومنا هذا.

---

[2] Merih Baran, a.g.e., s.26.

[3] سورة البقرة الآية 115.

[4] حديث رقم: 23؛ (حديث مرفوع) أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي الطَّاهِرِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْمَخْزُومِيُّ ، قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ بِالْقَاهِرَةِ ، أَنَا أَبُو الْفَرَجِ عَبْدُ اللَّطِيفِ بْنُ عَبْدِ الْمُنْعِمِ الْبَغْدَادِيُّ نَزِيلُ الْقَاهِرَةِ ، أَنَا مَسْعُودُ بْنُ أَبِي مَنْصُورٍ الْجَمَّالُ فِي كِتَابِهِ ، أَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِصْرِيُّ ، أَنَا أَبُو نُعَيْمٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ الْحَافِظُ ، ثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ، قَالا : ثَنَا أَبُو يَعْلَى ، ثَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ ، وَأَبُو بَكْرٍ ، وَابْنُ نُمَيْرٍ ، قَالُوا : ثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ ، ثَنَا عُمَارَةُ بْنُ الْقَعْقَاعِ ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " : كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ : سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ . " هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ ، أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي مَوَاضِعَ مِنْ صَحِيحِهِ مِنْهَا فِي الدَّعَوَاتِ، عَنْ أَبِي خَيْثَمَةَ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ . أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيحِهِ فِي الدَّعَوَاتِ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ، وَابْنِ نُمَيْرٍ. وَأَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ فِي الدَّعَوَاتِ مِنْ جَامِعِهِ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ عِيسَى. وَأَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُنْذِرِ، وَمُحَمَّدِ بْنِ آدَمَ، وَأَحْمَدَ بْنِ حَرْبٍ . وَأَخْرَجَهُ ابْنُ مَاجَهْ فِي أَبْوَابِ التَّسْبِيحِ مِنْ سُنَنِهِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ فُضَيْلٍ. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ. فَوَقَعَ لَنَا مُوَافَقَةً عَالِيَةً لِلْبُخَارِيِّ، وَمُسْلِمٍ، وَابْنِ مَاجَهْ، وَبَدَلا لِلتِّرْمِذِيِّ، وَالنَّسَائِيِّ عَالِيًا، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ. أنظر
http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?hflag=1&bk_no=1127&pid=863789

[5] هذا المعنى مستخلص من سورة الإخلاص؛ التي تمثل لب العقيدة الإسلامية في التوحيد الخالص. الباحث.

[1] Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, s.27,29.

الخاتمة (نتائج البحث):

تبين لنا من خلال الدراسة الأثرية والحضارية لتربة أخي الأمير أحمد ذات القبة المخروطية كيف تمت عملية التطور المعماري لهذا النوع من قباب الدفن الجمالونية ذات المخروط؟! ومدى الأثر الإيلخاني، والسلجوقي الأناضولي بها. وتأثير امتداد هذا الأثر المعماري فيما بعد خلال العصور اللاحقة على عمارة قباب الدفن في عصري البكوات والعثمانيين. كذلك معرفة كيف كان منشأ هذا النوع من قباب الدفن؟! ولماذا كان الشكل المخروطي حاضرًا أكثر من غيره في عمارة مثل هذا النوع من القباب للدفن؟! وذلك لكون الترك كانوا متأثريين ببيئتهم في تركستان الكبرى؛ وببيئتهم في العراق بعد أن استوطنوا بها حيث نظام الخيام، والفسطاط العربي أو القباب على القبور لقراءة القرآن، والذكر، والدعاء والاستظلال بها كقبة الصليبية؛ ثم خلطوا بين ذلك كله في نظام التربة ذات القبة المخروطية في العراق كقبة الإمام أبي حنيفة النعمان- رضي الله عنه- قبل استبدالها بالقبة العثمانية الحالية السمرقندية، وقبة أخي الأمير أحمد في مدينة سيواس بالأناضول موضوع البحث، وغيرها الكثير من قباب الدفن بالأناضول المخروطية.

وختامًا وليس أخرًا أرجوا من الله أن يكون هذا البحث تم على أكمل وجه؛
فإن حدث به تقصير؛ فهذا مما يعتري الإنسان؛ والله ورسوله من
ذلك براء.

ثبت المصادر والمراجع

أولاً: القرآن الكريم.

ثانيًا: السنة النبوية الشريفة:

- ابن أبي الدنيا، الإشراف في منازل الأشراف (9957) - [301:8]
- ابن حجر العسقلاني، تعليق التعليق على صحيح البخاري، كتاب الجنائز، باب الجريد على القبر، تحقيق حامد عبدالله المحلاوي، بيروت، 1971، 3 ج.
- أبي شيبة، المصنف ؛ أثر رقم [63]
- جلال الدين السيوطي، جامع الأحاديث، (134/8).

ثالثًا: المصادر العربية المطبوعة:

- ابن السعدي، كتاب طبقات - [301:8] (9959)،11 ج.
- شمس الدين الذهبي، سير اعلام النبلاء، تحقيق مؤسسة الرسالة، القاهرة، 2001م، 20 ج.

رابعًا: المراجع العربية:

- أيمن فؤاد السيد؛ الدولة الفاطمية بمصر تفسير جديد؛ القاهرة، 1992م.
- حسين مؤنس، أطلس تاريخ الإسلام، القاهرة، 1987م، ص225.
- سعاد ماهر، مساجد مصر وأولياؤها الصالحون، القاهرة، 1971م، 5 ج.

- سعيد سيد أحمد ابوزيد؛ المقابر الإسلامية في قرطبة الأندلسية دراسة تاريخية أثرية، مصر، طنطا، 2008م.
- عاصم محمد رزرق، معجم مصطلحات العمارة والفنون الإسلامية، القاهرة، 2000م.
- علاء الدين أحمد العاني، المشاهد ذات القباب المخروطية بالعراق، بغداد، 1982م.
- محمد أبو زهرة، الإمام ابي حنيفة النعمان حياته وعصره وآراؤه وفقهه، القاهرة، 1957م.
- محمد أمين وليلى إبراهيم، مصطلحات المعمارية في الوثائق المملوكية، القاهرة، 1990م.
- محمد عثمان، دراسات أثرية في العمارة العباسية والفاطمية، القاهرة، 2003م.
- محمود عبد المنعم؛ معجم المصطلحات والألفاظ الفقهية، القاهرة، 1999م، 3 ج.
- محمود شاكر، العهد المملوكي؛ والعهد العثماني، موسوعة التاريخ الإسلامي، بيروت، 2000م، ؛ 36 ج.

خامسًا: الرسائل العلمية:

- خالد عبدالكريم محمد إمام أبو شنب؛ التخطيط العمراني والاثار المعمارية للمولى إسماعيل العلوي بمدينة مكناس بالمغرب (1083-1140هـ/1672-1727م)، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة عين شمس، قسم الآثار، شعبة الآثار والحضارة الإسلامية، القاهرة، 2012م، 2 ج.
- يسرية فتحي عبد القادر إبراهيم، الدولة الإيلخانية في عهد أبي سعيد بهادر خان 716- 736 هـ/ 1316-1335م، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة القاهرة، كلية دار العلوم، قسم التاريخ والحضارة الإسلامية، 2008م.

سادسًا: المراجع والمقالات التركية:

- Ali Sallabi, Osmanlı Tarihi Kuruluşu-Yükselişi-Çöküşü, Çeviren Cezayir Polat, İstanbul, 2016.
- Gulbanu Koshenova, Kazakistan taraz'da Babacı Hatun türbesi, **Bilgi dergisi,** Türk-Kazak üniveristesi, S.77, Ankara, Bahar 2016.
- Osman Turan, **Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti,** İstanbul, 2003.
- Merih Baran, **Ahi Emir Ahmed**, Ankara, 1991.

سابعًا: مواقع الشبكة العنكبوتية " الأنترنت":

جواد علي، نسب الإمام ابي حنيفة النعمان، مقال منشور بمجلة الآلوكة الإلكترونية بالشبكة العنكبوتية "المجلس العلمي"، 23أيلول2012م، نشر بـhttp://majles.alukah.net/t66611/

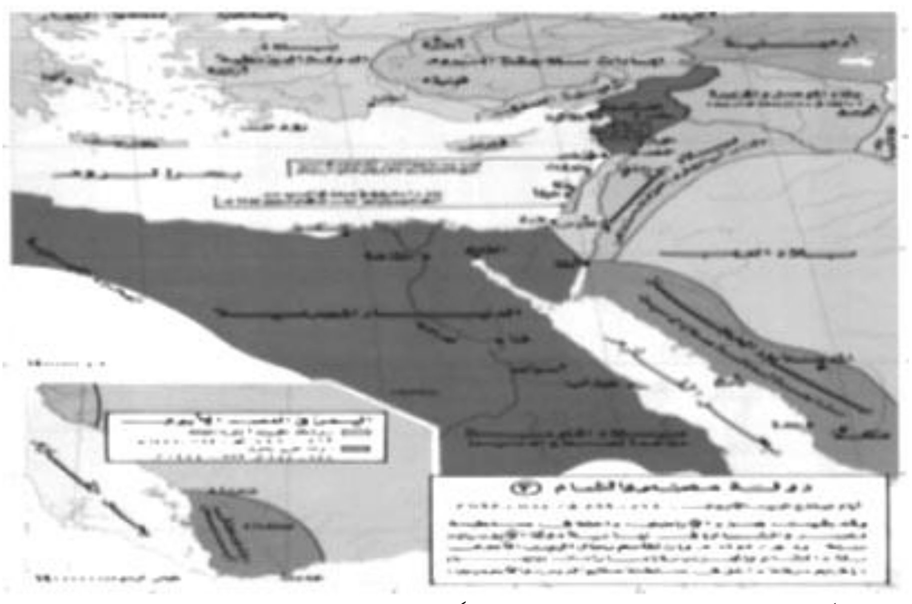
- http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?hflag=1&bk_no=1127&pid=863789
- http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari4.html
- https://el-3oomdaa.blogspot.com/2017/05/blog-post_75.html
- https://el-3oomdaa.blogspot.com/2017/05/blog-post_75.html
- https://es.pngtree.com/freepng/tent-jane-pen-black_1493589.html
- http://www.steptocity.com/place/tr/ahi-emir-ahmet-turbesi--1191448

رقم الصفحة	المصطلح	ثبت المصطلحات المعمارية الأثرية الرقم التسلسلي
ص1	المزارات	1
ص1	الأضرحة	2
ص1	المشاهد	3
ص1	الرياض	4
ص7	الشطف	5
ص7	القباب المخروطية	6
ص8	الشمسيات	7
ص8	النوافذ الدهليزية	8

ألـــبوم الأشـكــال

(شكل:1)؛ خريطة توضح نفوذ دولة الإيلخان في إيران والعراق والأناضول؛ نقلًا عن حسين مؤنس، أطلس تاريخ الإسلام، القاهرة، 1987م، ص225.

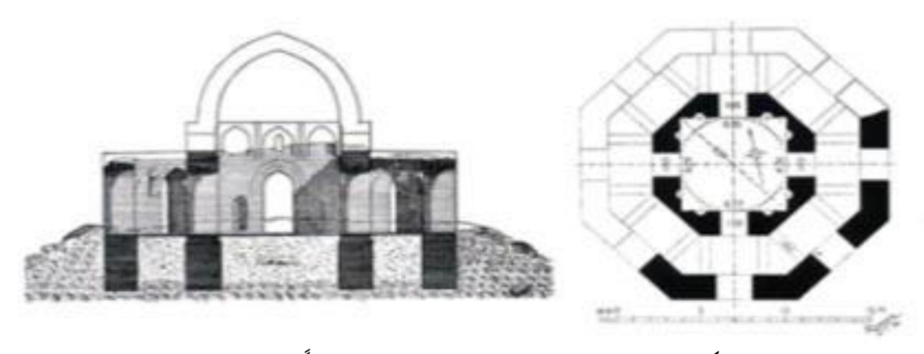

(شكل:2)؛ خريطة الدولة الأيوبية بمصر والشام، نقلًا عن حسين مؤنس، أطلس تاريخ الإسلام، ص304.

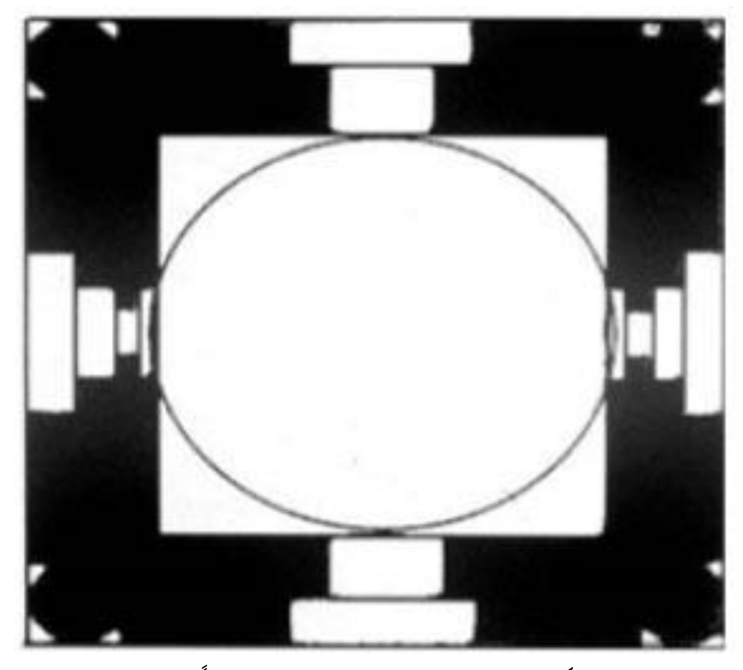
ORDU
GİRESUN
TOKAT
K
B
D
G
Koyulhisar
Doğanşar
Suşehri
Akıncılar
Gölova
Zara
İmranlı
Hafik
Yıldızeli
SİVAS
ERZİNCAN
YOZGAT
Ulaş
Divriği
Şarkışla
Kangal
Altınyayla
Gemerek
MALATYA
KAYSERİ
0 10 20 30 40 50 Km
Gürün
İŞARETLER
İlçe merkezi
İl merkezi
İlçe sınırları
İl sınırları
KAHRAMANMARAŞ

SİVAS İLİ HARİTASI

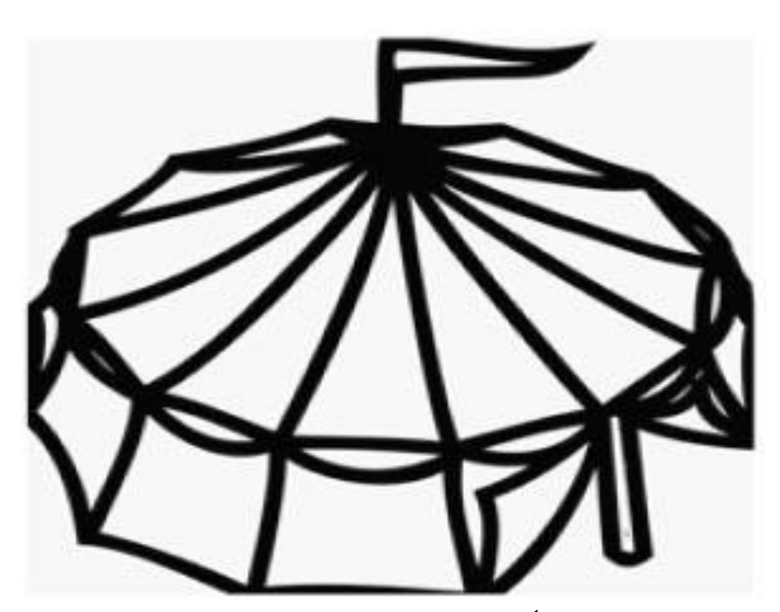
(شكل:3)؛ خريطة مدينة سيواس مثوى أخي أمير أحمد وموطنه الأخير، نقلًا عن
http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari4.html

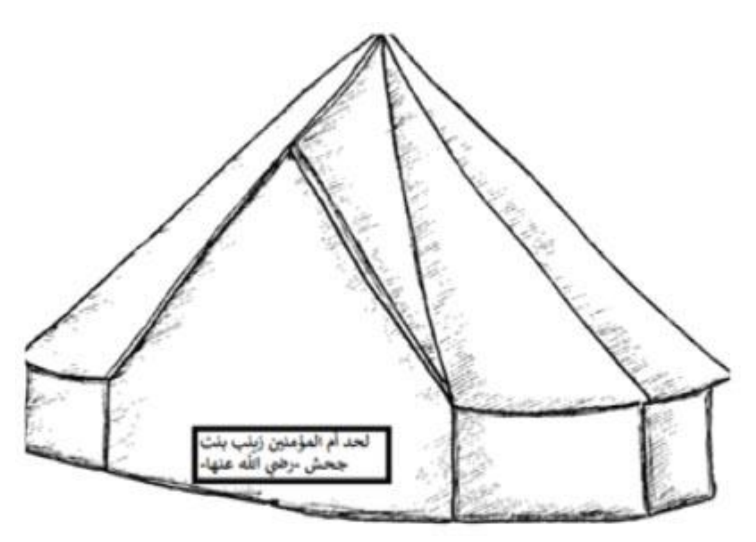
(شكل:4)؛ قبة الصليبية العباسية بسامراء بالعراق، نقلًا عن
https://el-3oomdaa.blogspot.com/2017/05/blog-post_75.html

(شكل:5)؛ تربة إسماعيل الساماني ببخارى؛ نقلًا عن
https://el-3oomdaa.blogspot.com/2017/05/blog-post_75.html

(شكل:6)؛ رسم تخيلي لخيمة تركية مخروطية، -https://es.pngtree.com/freepng/tent
.jane-pen-black_1493589.html

(شكل:7)؛ رسم تخيلي لفسطاط أمير المؤمنين عمر بن الخطاب-رضي الله عنه؛ على قبر أم المؤمنين زينب بنت جحش

- رضي الله عنها- عند وفاتها عام 20هـ/641 م؛ عمل الباحث.

ألــبوم اللــوحــات

(لوحة:1)؛ النافذة الخارجية الغربية ويعلوها أسفل القبة المخروطية الشريط الكتابي؛ تصوير الباحث.

(لوحة:2)؛ جزء من شريط الكتابة ذو الخط الزخرفي؛ تصوير الباحث.

(لوحة:3)؛ تربة أخي الأمير أحمد ذات القبة المخروطية؛ ويتضح بها الشطوف؛ تصوير الباحث.

(لوحة:4)؛ المدخل الشرقي الرئيس لقبة دفن أخي الأمير أحمد؛ تصوير الباحث.

(لوحة:5)؛ جزء من شاهد القبر الحجري الذي كان يعلو تركيبة قبر أخي الأمير أحمد الحجرية؛ نقلًا عنhttp://www.steptocity.com/place/tr/ahi-emir-ahmet-turbesi--1191448

(لوحة:6)؛ نافذة دهليزية بتربة أخي الأمير أحمد من الداخل، نقلًا عنhttp://www.steptocity.com/place/tr/ahi-emir-ahmet-turbesi--1191448

(لوحة:7)؛ تركيبة أخي الأمير أحمد الحجرية بعد الترميم؛ نقلًا عن
http://www.steptocity.com/place/tr/ahi-emir-ahmet-turbesi--1191448

14. YÜZYIL'DA BİLÂD-I RÛM VİLÂYET'İNDE KENTSEL İRADE'NİN TEMSİLCİSİ AHÎLİK VE SOSYO EKONOMİYE ETKİLERİ

Uzm. Sinan Doğan[*]

ÖZET

1243 Kösedağ Savaşı'yla beraber başlayan süreç ile İlhanlılar, Doğu Anadolu başta olmak üzere Yakın Doğu coğrafyasının önemli kısmını hâkimiyetine almışlar. Amasya, Tokat, Çorum, Niğde, Aksaray, Lârende, Akşehir, Sivrihisar, Beypazarı, Kayseri ve çevrelerindeki yerleşmelerle birlikte Selçuklular zamanında "Dânişmend Vilâyeti" olarak tanımlanan bu bölge, İlhanlı idaresinde genişletilerek "Bilâd-ı Rûm Vilâyeti" hâline getirilmiştir. Bilad-ı Rûm'un İlhanlı Valileri, yarı bağımsız hareket etmişler ya da bağımsızlık teşebbüslerinde bulunmuşlardır.1327 tarihinden itibaren Eratna Bey, Bilâd-ı Rûm Eyâlet Valiliği yapmaktadır. Artık bu tarihten sonra Bilad-ı Rum Eyaleti'nde Eratna dönemi başlamış. Kadı Burhaneddin, 1381 tarihinde Eratna Devleti'nin hükümdarı II. Mehmed'i bertaraf ederek, Kadı Burhaneddin Devleti'ni kurmuştur. Böylece "Bilad-ı Rum Vilâyeti" 1327 tarihinde 1398 tarihine kadar Eratnaoğulları ve Kadı Burhaneddin hâkimiyetinde kalmıştır. Eratna/Kadı Burhaneddin tarafından desteklenen Ahîler, Anadolu'da yeni Ahîlik kültürüne dayanan yepyeni siyasi teşekküller olarak ortaya çıkmış oldu ve bundan sonraki siyasi ve politik güç olarak belirleyici unsurlar haline geldiler. Ahiler'in, kentteki devlet temsilcileri ve hükümdarlar tarafından kabul edilmesi, hatta zaman zaman Vali, Nâib gibi resmi' görevlere getirilmeleri, kentin iç yaşamında ve kentsel faaliyetlerin yürütülmesinde etkin hale gelmişlerdir. Ahîler, kent yönetiminde merkezi otorite temsilcilerinin en önemli yardımcıları konumuna yükselmişlerdi Sivas, Ankara, Kayseri, Erzincan gibi şehirlerde faaliyet gösteren Ahîlik, en önemli yaygın eğitim kurumu haline gelmiştir. Ahilik ve Ahî teşkilatının, Sivas ve Kayseri'de kuvvetli bir zemin üzerine oturmuş olduğu, Ahîlerin siyasi ve politik güce sahip olduğu anlaşılmaktadır Ahîler, devlet kuvvetine eş değer bir güçle; kent yaşamının çeşitli alanlarında üstlendikleri

[*] Uzman, s.sinan1339@hotmail.com.

görevlerle, kent halkın alt birimlerinin yönetimi ve yönlendirilmesinde önemli roller oynamıştır. Ahîler, kentin siyasi istikrarı bozulduğunda, kent yönetiminde daha aktif haline gelmişler. Ahîler, kente oluşan kötü politik atmosfer içindeki halka yaşama ve direnme gücü vermesi, milli, dini ve sosyal bir teşkilat olduğunu ortaya koymuştur. Makalemizde, Ahîler ''Kentsel İrade'nin'' temsilcisi olarak bulundukları bölgelerde, sosyo ekonomi alanında etkilerin temellendirilmesi amaçlanmıştır.
Anahtar kelimeler: *Eratnaoğulları, Kadı Burhaneddin, Ahilik, Kentsel İrade, Sosyo Ekonomi*

URBAN IRISH REPRESENTATIVE IN THE BILAD-I RUM VILAYET IN THE 14TH CENTURY EFFECTS OF AHILIK AND SOCIO ECONOMY

SUMMARY

With the process beginning with the Battle of Kösedağ in 1243, İlhanlılar took the important part of the Near East geography, especially Eastern Anatolia. This region which is defined as "Danishmend Province" in Seljuk period together with settlements in Amasya, Tokat, Çorum, Niğde, Aksaray, Lârende, Aksehir, Sivrihisar, Beypazarı, It was expanded in the administrative office of İlhanlı and "Bilad-ı Rum Vilayyeti" was introduced. Governors of Bilad-ı Rûm Ilhanli, have acted semi-independent or have attempted independence. Since 1327, Eratna Bey is the governor of Bilad-ı Rum Province. After this date, the era of Eratna began in Bilad-i Rum Province. Kadi Burhaneddin, ruler of the Eratna State on 1381 II. By eliminating Mehmed, Established Kadi Burhaneddin State. Thus, the province of Bilad-i Rum remained under the rule of Eratnaoğulları and Kadı Burhaneddin until 1398 on 1327. Ahiths supported by Eratna / Kadi Burhaneddin, It emerged as a brand new political entity based on the new Ahiic cult in Anatolia and become the decisive elements as the political and political power in the future. The acceptance of the Ahis by the state representatives and rulers in the city, even occasionally by official posts such as the governor, nâib, have become effective in the inner life of the city and in the execution of urban activities. The Ahijs became the most important supporters of central authority representatives in urban administration. Sivas, Ankara, Kayseri and Erzincan, has become the most important non-formal education institution. Ahilik and Ahî organization is sitting on a strong ground in Sivas and Kayseri, The Ahies are understood to have political and political power. the city has played an important role in the management and direction of the sub-units of the people, with tasks undertaken in various fields

of urban life. Ahiths, when the city's political stability deteriorated, have become more active in urban administration. The Ahlîs revealed that it is a national, religious and social organization that gives the people the power to live and resist in the bad political atmosphere that is formed in the city. In our writings, the Ahijs were intended to be based on the socio-economic implications in the regions where they were represented as representatives of "Urban Will".
Key Words: *Eratnaoğulları, Kadı Burhaneddin, Ahilik, Urban Will, Socioeconomics.*

GİRİŞ

İlhanlıların Anadolu'daki hâkimiyeti, 1243 tarihinde yapılan Kösedağ Savaşı'ndan sonra başladı. Amasya, Tokat, Çorum, Niğde, Aksaray, Lârende, Akşehir, Sivrihisar, Beypazarı, Kayseri ve çevrelerindeki yerleşmelerle birlikte Selçuklular zamanında "Dânişmend Vilâyeti" olarak tanımlanan bölge, İlhanlı idaresinde genişletilerek "Bilad-ı Rum Vilâyeti" hâline getirilmiştir. İlhanlı Devleti'nin gönderdiği genel valiler tarafından Bilad-ı Rum Vilâyeti yönetilmeye başladı.[1] İlhanlı Hükümdarı Sultan Ebu Said Han, 1327 yılında Blad-ı Rum Eyaleti Valiliği'ne, 1317 tarihinden itibaren Anadolu'da da İlhanlı Emri olan Alâeddin Eratna Bey'i tayin etmiştir. Artık bu tarihten sonra Anadolu'da Eratna dönemi başlamış. Eratna Devleti'nin kadısı ve daha sonra veziri olan Kadı Burhanettin, Eratna Devleti'nin hükümdarlarının dirayetsizlikleri nedeniyle Devletin hâkimiyetini eline aldı. [2]

İlhanlı Hükümdarı Ebu Saîd Bahadır, kendisine isyan eden Anadolu Genel Valisi Demirtaş'ı yakalatmak için Emîr Eratna'yı vazifelendirmiştir.[3] Eratna Bey'in Anadolu valisi görevine getirilmesiyle, Türkiye Tarihi'nde yeni bir dönemi başlamıştır.[4] Anadolu'da adaletle hükmederek, sürekli Nâib'lik görevinde kalmayı başaran Eratna Bey. Anadolu'da kendisini siyasi bir otorite haline getirmesini bilmiştir.[5] Eratna Bey,1335 tarihinde Sultan Ebu Said'in ölümünde sonra bağımsızlık teşebbüslerini artırmıştır.[6] Eratna Bey,

---

[1] Claude Cahen, Türklerin Anadolu'ya İlk Girişleri (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)", çev. Yaşar Yücel, Bahaedddin Yediyıldız, *Belleten*, L/I, Ankara. 1988; Sinan Doğan, *Eratna Ve Kadı Burhaneddin Devletleri'nde Sosyo Ekonomi* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018), 8.

[2] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 11.

[3] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 37.

[4] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eratna Devleti", *Belleten*, XXXII/126, (1968):42.

[5] Kemal Göde, *Sultan Alâeddin Eratna*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Türk Büyükleri Serisi,1990),34-35-58-59

[6] Muhammed Et-Tanci, *İbni Batûta Seyahatnamesi* (Tuhfetu'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar), trc. Mümin Çevik, I-II, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983) I, 326-314.

1338 tarihinde Memlûk Devleti'nin tâbiyetine girmiş olsa da,1339-40 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiş ve Sultan unvanını almıştır.[7] 'Sultan'' "Alâeddin", "Reşideddin" ve "Seyfeddin" unvanlar ile de anılan[8] Eratna Bey, 1343 Türkiye Tarihi'nde önemli bir yer tutan ve kazandığı Karanbük Zaferi'nden sonra Eratna Devleti'ni resmen kurmuştur.[9] Eratna Devleti'nin hâkimiyeti, Sivas, Kayseri, Konya, Amasya, Tokat, Çorum, Develi, Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan kentleri ve bunların çevre kasaba ve köylerini de içermekteydi. Eratna döneminde, Bilad- Rûm Vilâyeti'nin toprak bütünlüğü devam etmiştir.[10]

Sultan Eratna'nın ölümünde sonra Eratna Devleti'nin başına gelen hükümdarlar yetersiz olduğundan, ülke kötü yönetiliyordu. Eratna Devleti'nde Kadı görevini yürüten Kadı Burhaneddin, 1378 tarihinde Vezir Makamı'na getirildi.[11] Hükümdar gibi davranan Kadı Burhaneddin, devletin birliğini ve düzenini sağlamaya çalışmalarından[12] dolayı, 1381 tarihinde Meclis tarafından ittifakla Eratna Devleti'nin hükümdarı Mehmed Bey'e Nâib olarak seçilmiştir.[13] Nâib'lik görevinde, gücü ve ünü bir kat daha artan[14] Kadı Burhaneddin, 1381 tarihinde Eratna Devleti'nin hükümdarı Sultanı II. Mehmed'i bertaraf ederek, sultanlığını ilân etmiş, adına hutbe okutup, sikke kestirmiştir.[15] Kadı Burhaneddin, 1381 tarihinde Eratnalıların saltanatı son bulmasıyla, Kadı Burhaneddin Devleti kurulmuştur.[16] Kadı Burhaneddin, Eratna Devleti'ni tekrar kuvvetlendirmek amacıyla ortaya çıkmıştır.[17]

Eratna ve Kadı Burhaneddin Devletleri'nin hâkimiyetinde kalan Bilâd-ı Rûm Vilâyeti'nde Ahîlik politik güç haline gelmiştir. Eratna/Kadı Burhaneddin döneminde Dönemi Anadolu'da Ahilik teşkilatının sosyo-kültürel yaşamında etkisini gösterdiği gibi, bulundukları bölgelerde sosyo ekonomi ala-

---

[7] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 63

[8] Uzunçarşılı, *Eretna Devleti*, 42, 317.

[9] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 60.

[10] Göde, *Sultan Alaeddin Eratna*, 65, 66, 69.

[11] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 45, 46.

[12] Aziz B. Erdeşir Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, trc. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.1990), 238; Yücel Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara: TTK, 1991, s. 87.

[13] Bezm u Rezm, s. 222-223; Yücel, *Sultan Alâeddin Eratna*, 48-49; Göde, *Sultan Alaeddin Eratna*, 134; Doğan *Sosyo Ekonomi*, 50, 51, 52, 53.

[14] *Bezm u Rezm*,226-236; Göde, *Sultan Alaeddin Eratna*, 135; Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikler Hakkında Araştırmalar, Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II.* (Ankara: TTK, 1991), 50, 51.

[15] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 53, 54.

[16] Sevim Ali-Yaşar. *Yücel Türkiye Tarihi (Fatih, Selçuklu ve beylikler Dönemi),* (Ankara: T.T.K 1989), 422-427; *Bezm u Rezm*, s. 238; Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 76.

[17] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 76, 110, 111.

nında önemli hizmetlerde bulunmuşlardı. Makalemizde, Ahîlerin 14 Yüzyıl'da soysa ekonomi alanındaki etkilerinin temellendirilmesi amaçlanmıştır

1. Bilâd-ı Rûm Eyâleti

İlhanlılar Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olsa da, kalıcı bir siyasi yapı kuramamışlardı. İlhanlılar, sadece Anadolu'da hâkimiyeti altına aldıkları halk ve siyasi yapıların kendilerine itaat etmeye yönelik siyasi yönetim anlayışına sahipti. İlhanlılar, Anadolu'da siyasi hâkimiyeti sırasında, Anadolu'ya hâkim Türk kültürü ile etkileşimin sonucunda değişim sürecine girdiler. İlhanlılar'da değişim, Gazan Han'ın başlattığı reform hareketleri ile devam edecekti. Bunun sonucunda İlhanlılar, Anadolu'da daha kalıcı ve kuşatıcı idari ve mali bir sistem kuracaklar.[18] İlhanlılar gerçekleştirdikleri gelişmiş idari ve mali teşkilat sayesinde Anadolu'ya hâkim oldular.[19] İlhanlılar, Anadolu kültürünü ve değerler sistemini ile bütünleştirdiği bu gelişmiş bir idari teşkilâtla, Anadolu'nun asli bir parçası olmaya başladıklarını göstermişlerdi. İlhanlı Hükümdarı Gazan Han döneminde, Anadolu'da vilâyetlerden meydana gelen yeni bir idari yapı meydana getirilmiştir. Gazan Han'ın döneminde reformlarıyla birlikte oluşturduğu yeni idari yapı, İlhanlı ve Anadolu tarihi açısından çok önemlidir. İlhanlıların Türk kültürünü ve değerler sistemini ile bütünleştirdiği bu gelişmiş bir idari teşkilâtla, Anadolu'ya bakışları değişmişti. İlhanlılar kendilerini, Anadolu'nun yerlisi gibi hissetmeye başladıkları için hizmet temelli politikalar oluşturmaya başladılar. Böylece İlhanlılar, Anadolu'nun köklü bir idari geleneğine, Anadolu'da hâkim Türk kültürünün geleneklerine sadık kalmışlardı.[20]

1308 tarihinden itibaren Anadolu'yu, İlhanlı hâkimiyetine giren ve girmeyen bölgeler olarak iki kısımda değerlendirilir. Eskişehir'in doğusu, Ankara, Kırşehir, Samsun, Sinop, Sivas, Malatya, Nevşehir, Konya'nın doğusu, Tokat, Yozgat, Niğde, Erzincan, Erzurum, Amasya, Gümüşhane, Elazığ, Tunceli, Mardin, Diyarbakır, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Van, Kars ve Ağrı şehirlerinde doğrudan İlhanlı hâkimiyeti kurulmuş bu şehirler, İlhanlılar tarafın-

---

[18] Zeki Velidi Togan, "Reşidüddin'in Mektuplarına Göre Anadolu'da İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar", *İÜ, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, (1953): 1.

[19] Köprülü, M. Fuad. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. 2. Baskı, (İstanbul: Ötüken Neşriyat,1986), 70-165; "Bernard Levis" İslâm Devleti ve Müessese Telâkkileri Üzerine Bozkır Ahalisinin Esiri" İslâm Tetkikleri' trc. Salih Tuğ) *Enstitüsü Dergisi*. II (1960): 221.

[20] Tuncer, Baykara. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*. (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988),68-70; F. Işıltan. *Urfa Bölgesi Tarihi.* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1960), 30.

dan atanan Anadolu Genel Valisi'nin doğrudan yönetimi altındaydı.[21] Bunlardan başka İlhanlıları metbû olarak tanıyan Candaroğlulları, Osmanoğulları, Hamidoğulları, Germiyanoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları, Karasioğulları gibi Türkmen bölgeleri de bulunmaktaydı. Anadolu'da varlığını sürdüren fakat Türk kökenli olmayan ve İlhanlılar'ın hâkimiyetini tanıyan siyasi yapılarda bulunmaktaydı. Bunlar; Trabzon Rum İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Prensliği'dir.[22]

İlhanlı hâkimiyetine doğrudan giren şehirler, Anadolu'da bir idari taksimatı yapılarak Memalik-i Rum, Vilayet-i Armanniyya, Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rebia gibi eyaletler oluşturulmuştur.[23]

Memalik-i Rum: Başlıca şehirleri; Kayseriye, Yavaş, Niğde, Aksaray, Tokat, Aksaray, Erzurum, Tercan, Bayburt, Kemah, Kara Hisar, Kemah, Harput, Divriği, Niksar, Behramşah, Develü, Toz, Karahisarı, Lü'lü'e, Sivrihisar, Ermanak, Ankara, Akşehir, Ağaç, Afyon, Konya, Eğridir, Koçhisar, Kastamoniyya ve zamendü'dür.

Vilayet-i Armanniyya: Başlıca şehirleri; Van, Vastan, Bargiri, Khardin, Xüşab, Malazgird Ahlât, Erciş, Alada, Eleşgird'tir.[24]

Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rebia: Başlıca şehirleri; Musul, Erbil, Arzan, Amid, Batar, Harran, Hısn-ı Keyfa, Habur, Rakka, Ruha, Siird, Sancar, Imadiye, Qirgisiye, Mardin, Muş, Meyyafarikin, Nusaybin, Keremelis ve Ağrı'dır.[25]

İlhanlı eyaletlerinin başında en yüksek rütbeli memur olarak "Hâkim" adında bir görevli bulunurdu. Bu unvan ile kastedilen görevli valiydi. Hâkimler, vali, emir ya da beg sıfatlarını kullanılmışlar.[26] Hâkimlerin atanma sembolü olarak kendilerine bir kılıç, bir sancak, bir tabl, bir hil'at ve arslan başlı bir payiza verilirdi. İlhanlı eyâletlerinde hâkim görevlisinden başka askeri işlerden sorumlu "Şıhne" adında bir görevli bulunurdu. Şıhne şehrin tüm güvenlik ve savunma görevini yürütürdü. Ayrıca nadiren de olsa bazı vilayetlerde iki tane Hâkim'in bulunduğuna rastlanmıştır. Vilayetlerinde bulunan diğer önemli bir idari memur ise "Naib"tir. Naib, bir anlamda Hâkim'in vekili ve yardımcısı gibiydi. Nâib daha çok eyaletteki sivil işlerle ve vergilerin toplanmasıyla ilgilenirlerdi.

---

21 Faruk, Sümer, *Anadolu'da Moğollar"*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970), 44-46; İsmail Aka, "Selçuklu Sonrası Orta Doğu'da Türk Varlığı", *Türkler,* VI, (2002); 839-841.

22 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 39-71; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, 1-8.

23 Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", 22-23.

24 Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş,* I, 24.

25 Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş,* I, 48.

26 Bertold, Spuler. İran Moğolları. çev. Cemal Köprülü, (Ankara: TTK Basımevi, 1998), 368.

Yakın Doğu'nun en önemli ve İlhanlı Devleti'nin batıdaki en uc eyaleti olan Bilad-ı Rum; Antalya, Alaiye, Ankara, Amuriye, Akşar, Konya, Kayseriye, Hirakle, Amasya, Sivas, Tokat ve Erzurum şehirlerinden oluşmaktaydı.[27] 1316 yılına kadar Bilad-ı Rûm Eyâleti'nin valisi İrencin Noyan'dı. İlhanlı Hükümdarı Ebu Sa'id Han'ın tahta çıkmasıyla beraber halka zulmeden Emir İrencin Noyan görevinden alarak yerine Baş Emiri olan Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş'ı Anadolu genel valisi olarak atanmıştır.[28] 1322 yılına kadar bu görevi aralıksız ve oldukça başarılı olarak görevini sürdüren Emir Demirtaş Noyan, Anadolu'da ulaştığı güç ve şöhrete aldanmış, isyan ederek bağımsızlığını ilan etmişti. Bunun üzerine duruma müdahale eden Baş Emir Emir Çoban, Anadolu'ya gelerek Demirtaş Noyan'ı teslim almış ve İlhanlı Sarayına götürmüştür. İlhanlı hükümdarı Ebu Sa'id, Demirtaş Noyan'ı bağışlayarak, eski görevine yeniden atamıştır. Demirtaş Noyan, Anadolu'da yeniden isyan ederek, bağımsızlık teşebbüsünde bulunmuştur. Demirtaş Noyan isyanında başarısız olunca, 1327 tarihinde Memlûklulara sığınmak zorunda kalmıştır. Memlûk Devleti'nde bulunduğu sırada Demirtaş Noyan, Ebu Sa'id'in isteği ile asılmıştır.1327 tarihinden sonra Anadolu' Genel Valiliği'ni Eratna Bey yapmaya başlamıştır.[29]

2. Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde Ahîlerin Politik Güç Haline Gelmesi

Anadolu'da Ahîliğin ortaya çıkışını hazırlayan etkenleri şöyledir: " Orta Asya'daki büyük ve uygar Türk şehirlerinden gelen çok sayıdaki sanatkârlara kolayca iş bulmak, yerli Bizans sanatkârları ile rekabet edebilmek, tutunabilmek için yaptıkları malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, sanatkârlara sanat ahlakını yerleştirmek, Türk halkını ekonomik yönden bağımsız hale getirmek, ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek, ülkeye yapılacak yabancı saldırılarda devleti ile birlikte savaşmak, sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve görenekte milli heyecanı yaratıp ayakta tutmaktır."[30] Ahîlik, Anadolu'da Türkün milli ruhundan doğmuştur. Araplar eski göçebe geleneklerinin bir kısmını Fütüvvet teşkilatı aracılığı ile nasıl sürdürmüşlerse; Türkler de eski örf, âdet ve geleneklerini, Ahî birlikleri içerisinde devam ettirmenin çabası içinde olmuşlardır. Ahîlik, halkı ticarette, sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, savunmada bir araya ge-

---

27 Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, 48.

28 Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 84.

29 Hemâdanî, Fazlullah Reşidüddîn, Câmiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı), çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmed Hesamipour Khelejani, (Ankara: TTK, 2013), 51-56.

30 Neşet, Çağatay. Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, (Ankara: TTK Yayınları, Ankara, 1989), 95.

tirmesi; bunları bir potada toplayarak kaynaştırmaları sonucunda, kabile esasına dayanan hayat tarzı yerine, millet temelli ve şuurlu toplumsal bir düzene geçişin mimarları olmuşlardır.[31]

Esnaflar arasında ahlaki-sosyal disiplininin sağlanması, fiyat istikrarı, ihtiyacı olanların gözetilmesi, yaşadıkları siyasi düzende yönetim boşluğu meydana geldiğinde asayişin sağlanması, düşmana karşı savaşta devlet güçlerinin yanında yer alınması ve özellikle Moğol istilası sırasında, işgalcilere ve onlarla işbirliği yapanlara karşı tutumları ile milli, dini ve sosyal bir teşkilat olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.[32]Ülkede siyasi düzen ve siyasi istikrar bozulduğunda; halkın maneviyatını ayakta tutmak ve birlik-beraberliğini sağlamak, esnaf ve zanaatkârları bir araya getirerek, zanaat ve ticaret ahlakını üretici-tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, kötü politik atmosfer içindeki halka yaşama ve direnme gücü vermesi,[33] milli, dini ve sosyal bir teşkilat olduğu tezini güçlendirir.

Anadolu'da Moğol işgali ile siyasi düzenin bozulmasında sonra Ahiler, yaşadıkları bölgede istikrarın ve güvenliğin sağlanmasında da önemli rol oynamışlardır. Anadolu'da Moğol işgali ve siyasi düzenin bozulmasında dolayı, Anadolu'da güçlü bir merkezi iktidar olmamıştır. Bundan dolayı Ahiler, kentlerde bir takım kamu hizmetlerini de üzerlerine almışlar ve politik bir güç olmuşlardır. Ahiler yaşadıkları yerlerdeki zorbaları yola getirir, herhangi bir sebeple bunlara iltihak edenleri tek tek ortadan kaldırırlardı.[34]

Siyasi güç haline gelen Ahîler, siyasi güçlerini Eratna ve Kadı Burhaneddin yönetiminde kalan Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde devam ettirmişlerdir. Eratna ve Kadı Burhaneddin Devlet'lerinde desteklenen Ahîler, bulundukları bölgelerde sosyo ekonomi alanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardı. Battûta, bu toprakları Irak Sultanı adına yöneten Emir Alâeddin Eratna'yı ziyaret etmiş. Emir Eratna'nın ve Ahi Ahmet ve Ahi Çelebilerin izzet ve ikramları karşısında oldukça duygulanan Battûta"Türk illerinde gördüğümüz misafirperverlik gerçekten eşsizdi." demekten kendini alamamıştır. Battuta daha sonra Amasya, Gümüşhane, Erzincan şehirlerine, buradan Erzurum'a gelmiş ve burada da bir Ahi zaviyesinde ağırlanmıştır. Battûta'nın, ertesi gün yoluna devam etmek istemesine gücenen Ahî Duman, "şayet böyle er-

---

31 Abdullah Kaya. "Anadolu'nun Türk ve İslam Yurdu Haline Gelmesinde Ahilerin Rolü ve Önemi" Uluslararası *Sosyal Araştırma Dergisi*, 7/29 (2014): 551, 553, 557.

32 M. Fuad, Köprülü. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 90.

33 F. Sabri Ülgener. *Zihniyet ve Din-İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı.* (İstanbul: Der Yayınları, 1981), 73.

34 *İbn Battuta*, 204.

kenden giderseniz, buralardaki itibarıma gölge düşürmüş olursunuz. Benden hoşnut olmadığınızı düşünürler. Zira bizde misafirlik en aşağı üç gündür"[35] diyerek Battûta'nın üç gün daha kalmasını sağlamıştır. İbn-i Battuta'nın müşahedeleri, Eratna Dönemi Anadolu'da Ahilik teşkilatının sosyokültürel yaşamında etkisini gösterdiği gibi, Ahîlerin Alâeddin Eratna ile bütünleştiklerini yansıtmaktadır.

3. Kentsel İrade ve Ahîlik

Eratna Devleti döneminde Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde faaliyet gösteren Ahîlerin, devlete yardımcı oldukları önemli vazifeler yürüttükleri belgelerden anlaşılmaktadır,[36] Kayseri ve Sivas gibi şehirlerde bulunan Ahîlerin, Eratna ve oğullarına sevgi ve muhabbet besledikleri bilinmektedir.[37]Eratna Devleti'nde önemli görevlere getirilen Ahîler, devlet kuvvetine eş değer bir güçle yerel otoritenin temsilcisi olarak halk yönetimini temsil etmekteydiler.[38] Eratna ve özellikle Kadı Burhaneddin'in hükümran olduğu topraklardan, göçler sonucu Ahîler nüfusu iyice azalmıştır.[39] Bölgede kalan bazı Ahîler de önce Eratna Devleti ve daha sonra Kadı Burhaneddin Devleti'nin hizmetine girmişlerdir.;

Ahîler gibi kentsel gruplar, her şeyden önce kentin üst yönetimine katıldıkları, şehrin yönetim organı olan Şehir Divanı'nda temsil edilmişlerdir. Şehir yaşamında oldukça önemli bir zümre olan *iğdişler,* tüccarlar, sanat ve fütüvvet erbabı, temsilciler aracılığıyla şehir yönetimine katılmaktaydılar. Şehirdeki esnafın temsilcisi görev yapan iğdişbaşı şehir halkının da en önemli temsilcisi olup, kent yönetimindeki en aktif görevliydi.[40] İğdişbaşı bu göreve bir takrir ile başlardı. Kendisi halkın ileri gelenleri arasından seçilmiş olmakla birlikte, devlet memuru niteliğindeydi. Bir "takrir-i iğdişan" örneğinde de görüldüğü gibi; onların, tüccarlar ve diğer şehirlilere vergi tarh edip topladıkları görülmektedir. Söz konusu vesikada iğdişbaşılara avarız vergisinin taksimi sırasında herkese kudreti nispetinde bir vergi tarhedip, zengin fakir arasında fark gözetmemesi, kimseyi himaye etmemesi, sanat sahiplerini ve zayıfları ezmemesi emredilmektedir. Herkesin kendi meka-

---

35 *İbn-i Battûta*, 216.

36 Kemal, Göde, "Eratnalılar Devri 1327-1381'nde Anadolu'da Ahilik", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, (Türkiye/Ankara, 13-15 Ekim 1996): 68-69.

37 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 156.

38 *İbn-i Battûta*, 326.

39 *Bezm-ü Rezm*, 240-241.

40 Tuncer, Baykara. *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya,* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1985), 72, 75, 76; Tuncer, Baykara, "Selçuklular Devrinde İğdişlik ve Kurumu" *Belleten* LX (1996): 681-690.

nında sakin olup, devleti kahireye hizmetlerini arttırması bildirilmekte ve tayin olunan maaşına tasarruf etmesi belirtilmektedir.[41]

Kent ileri gelenlerinin, kentsel üst yönetimdeki görevlerinin yanında, kentsel yönetime esas katkısı kent yaşamının çeşitli alanlarında üstlendikleri görevlerle kent halkın alt birimlerinin yönetimi ve yönlendirilmesindeki etkinlikleriyle olmuştur. Şehir Divanı'nda temsil edilmekle birlikte kent yaşamında etkin bir rol üstlenen ve kalabalık işçi-rind toplulukların başı olan esnaf loncası lideri Ahîler, yine kalabalık mürîdler ve talebe topluluklarına sahip şeyhler, müderrisler ve mahalle liderleri bu çerçevede akla gelen ilk isimlerdi. Esasında XIV. Yüzyıl Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde, bütünüyle olmasa da mesleki ve sosyal kurumlar bakımından örgütlü kentler olarak kabul edilebilirler. Kentte ticaret ve üretimle meşgul olan esnaf ve sanatkârlar fütüvvet prensipleri etrafında birleşerek, Ahîlik halinde teşkilatlanmışlardı.[42]

Herhangi bir iş kolunda çalışan insanlar, kendi zanaatlarında öncü bir konuma sahip olan ve manevi bazı değerler de yüklenen Ahî adlı kimselerin yönetiminde bir araya gelirlerdi. Her iş kolu için aynı düzenlenen loncalar faaliyet gösterdikleri iş kolunda birer tekel konumundaydılar. Dükkân-atölye sayısı, üretim miktarı ve standardı, usta sayısı, çıraklıktan ustalığa yükselme gibi pek çok konuda loncalar belirleyici durumdaydılar. Bu yönüyle kentin ekonomik yaşamını yönlendirmede önemli bir rol üstlenen lonca lideri Ahiler, aynı zamanda, söz konusu iş kolunda çalışan kalabalık insan grupların yönetme ve yönlendirme etkinliğine de sahiptiler. Zanaat mensupları üzerinde bir tarikat şeyhi niteliğinde önemli bir nüfuza sahip olan Ahîler, yardımcısı niteliğinde olan *yiğitbaşılar* aracılığıyla, mensupları arasındaki düzeni sağlama, mensuplarını bir arada tutma ve onları yönetme gibi fonksiyonlar icra ediyorlardı. Bu yönü ile kentin önemli bir nüfusunu oluşturan işçiler ve ustalar belirli bir disiplin altında tutulabiliyordu.[43] Ahiler aynı zamanda kent toplumundaki alt tabakadan işsiz ve başıboş kalabalıkların oluşturduğu insanları da kontrol edebiliyorlardı. Bu kent toplumunda düzenin korunması açısından büyük önem taşırken, zaman zaman devlet otoritesine karşı olmak üzere, gerektiğinde kentsel iradeyi ortaya koymada kentlere gerekli teşkilatlı bir güç de sağlamaktaydı.

---

[41] Osman, Turan. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. (Ankara: TTK Yay, 1988), 178.

[42] Taeschner, Franz "İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı" trc. F. Işıltan, *İÜİFM,* XV/l-4, (1953):17-20; Cahen, Claude "İlk Ahiler Hakkında" (Çev. Mürsel Oztürk) *Belleten* LII97, (1986): 591, 594.

[43] Mustafa, Akdağ. *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, I,* (İstanbul: Cem Yay., 1995): 15, 16; Baykara,' 'Selçuklular Devrinde İğdişlik'', 690-692.

3.1. Kentsel İradenin Temsilcisi Ahilik ve Otorite İlişkileri

Kentin iç yaşamında ve kentsel faaliyetlerin yürütülmesinde Ahîler gibi yerel unsurların da birtakım rolleri olduğu bir gerçektir. Yöneticiler ile Ahîler vb. yerel unsurların ilişkilerini düzenleyen mekanizmanın bozulduğu zaman, İğdişlerin ve Ahilerin başını çektiği kentsel grupların, kentin kaderini belirlemede daha etkin konuma geldikleri de görülmektedir. Şehirlerde birbirinden ayrı yerel unsurların, kente özgü ve kent ölçekli bir örgüt haline gelemedikleri için kentsel iradenin ortaya konulmasında bir zafiyet olarak değerlendirilebilir. Ortaya çıkan kent ölçekli kentsel irade hareketler, daha çok tepkisel olarak gelişen hareketlerdir. Kent ölçekli kentsel irade hareketleri; düşmanı şehre sokmama, istemedikleri yöneticileri devirebilme, devlet ricali arasındaki iktidar mücadelesinde tercih ettikleri kimseyi iktidara taşıma gibi unsurlar belirliyordu. Tepkisel olarak ortaya kentsel irade eylemleri, gevşek ve geçici birliktelik olduğu için, kalıcı ve yaygın örgütlenme ile kurumsal bir boyut kazanamamıştır. Dolayısıyla, kentsel iradenin tezahür ettiği hareketler hiçbir zaman, kentsel otonomiyi hedeflemedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumu, kentsel iradeyi temsil eden Ahîler gibi unsurlar, devlet temsilcileri ve hükümdarlar tarafından kabul ve hürmet edilmesi ve hatta zaman zaman Vali, Nâib gibi resmi' görevlere getirilmesi de değiştirmemiştir.[44]

Devletin güçlü konumuna rağmen yerel kentsel irade, kentsel yönetiminin sadece muhatabı olmayıp, bizzat uygulayıcıları olarak da görev üstlenmişlerdir. Ahîlerin kentsel iradeyi temsil görevlerini etkin bir şekilde yürütmesi, devletin istikrar ve kuvvet açısından o anki siyasi duruşu ile ilişkilidir. Yine değişik alanlarda faaliyet gösteren ve kentte alt grupların yönetilmesinde önemli rol oynayan Ahîler, kent yönetiminde merkezi otorite temsilcilerinin en önemli yardımcıları konumundaydılar. Merkezi otoritenin zayıfladığı veya kaybolduğu zamanlarda ise bu yerel örgütlerin liderleri, kent yönetiminin daha aktif aktörleri hatta bir süre sonra kentin resmi idarecileri olarak ortaya çıkmaktaydılar. Merkezi otoritenin zayıfladığı veya kaybolduğu zamanlarda Ahîler, kenti hükümet gibi yönetirlerdi. Ahî yöneticilerin şehir yönetimindeki davranışları aynen bir hükümdarı andırır."[45]Ahîler, zayıflamış merkezi yönetim ya da sınırları daralarak daha bölgesel ve büyük güçlere bağlı tabi bir devlet tarafından bulundukları şehirlerde idareci olarak atanmaktaydılar. Fakat Ahî liderlerin, bu güçlü konumlarına rağmen tam bir yerel otonomi arayışı içinde olmadıkları da dikkati çekmektedir.[46]

---

44 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 140.
45 *İbn Battûta*, 21-24.
46 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 141.

Ahî liderleri kentlerde önemli bir güç haline gelmişler. Kent yöneticileri de merkezi kontrol altında tutan etkin iktidar gücü vardı. Güç ile iktidar arasında işbirliği ve dayanışma vardı. Güç ile iktidar arasında zaman zaman karşı karşıya gelmiş olsalar da, birbirine alternatif olma düşüncesine sahip olmamışlardır. Gücü, iktidar yapma çabanın gerçekçi olmayacağı bilinci içinde olmuşlardır. Devlet karşısında böylesine bir güç elde eden Ahîler, zaman zaman şehrin kaderi söz konusu olduğunda; kenti düşmana karşı savundukları ve düşman ordusuyla diplomatik ilişkiye girdikleri, onlarla anlaşma yolları aradıkları, bazen de kentteki resmi idarecileri yönlendirdikleri görülmüştür. Ahîlerin bunca güçlü konumlarına ve etkinliklerine rağmen, devlet otoritesinden sıyrılıp, kentsel otonomiye yönelik herhangi bir çaba içerisinde olmamıştır. Mücadele ettikleri hatta büyük kentsel başkaldırı hareketleriyle devirdikleri valilerin ya da hükümdarların yerine yine meşru hanedan üyeleri arasından tercih ettikleri birini iktidara getirmekteydiler. Eğer devrilen vali ya da diğer bir kentli idareci ise, onun yerine yine devlet yönetimi tarafından başka bir idareci atanırdı. Yeni gelen idarecinin, kent yönetimde sergilediği performansa ve tavırlarına göre, kent irade temsilcilerin olumlu ya da olumsuz bir tutum sergilemeleri söz konusu olurdu. Ayrıca, mevcut yöneticilerle giriştikleri mücadelelerde çoğunlukla meşru saydıkları hanedan üyeleri ya da resmi yöneticiler arasından biri hesabına çalıştıkları daha hareketin başında belli olurdu.[47]

Kentsel İrade, devlet düzenini ve devlet otoritesi hiçbir zaman cephe almadıkları gibi, devlet otoritesini yok sayan hiçbir davranışlar içinde bulunmadıklarının nedenini söyle değerlendirebilir: Devlet kentlilerin, taşrayla diğer kentlerle ve uluslararası ticaret ilişkisini, iç ve dış güvenliği düzenliyordu. Bunun sonucunda Kentsel İrade ve kentliler, daha geniş ölçekli bölgesel bir devlet organizasyonu içinde yer almalarını kaçınılmaz kılıyordu. Bölgede güçlü merkezi devletin varlığı, Kentsel İrade ve kentlilerin bölgedeki yerel devlet otoritesinin ötesine geçerek, özerk yasalı ve özerk yönetimli bir siyasi kimlik oluşturmasına imkân vermiyordu.

Kentte birbirinden ayrı kentsel gruplar güç kazanmıştır. Bu grupların en etkilisi kuşkusuz Ahîlerin liderliğindeki lonca örgütleriydi. Dini-mesleki nitelikteki bu grupların kümelenmeler meydana getirmesi ya da bazılarının daha güçlü bir konum kazanmasına rağmen bütün Ahî gruplarının, kent ölçekli bir örgüt içinde ya da liderlik altında toplandıklarını gösteren emareler

---

[47] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 148.

yok gibidir. Şehir yönetiminde bir Ahî babadan bahsedilirse[48] bunun farklı Ahî gruplarının bir temsilcisi olabileceği ama Ahî gruplarının güçlü liderleri üzerinde etkili bir nüfuz sahibi olabilecekleri pek zannedilmemektedir. Bunun yanında bazı Ahîlerin, diğer Ahî grupları üzerinde nüfuz sahibi olması mümkündür. Nitekim şehirlerde eşzamanlı olarak ön plana çıkan etkili Ahî liderlerinden bahsedilmektedir. Bu Ahîlerin emirlerinde binlerle ifade edilen askeri' nitelikli rintlerden bahsedilmesi[49] Ahîlerin kendi iş kolunda (loncasında) çalışan işçiler yanında başka iş kollarındaki işçilere ve şehirde daha serbest faaliyet gösteren rind gruplarına da hükmettiklerini gösterir. Bunların aşağı tabakadan belki işsiz, başıboş zümreleri içeriyor olması mümkündür. Fakat böyle bir birlikteliğin sürekli olup olmadığı ya da grubun tamamı üzerinde liderin tam bir otorite sahibi olup, olmadığını tam bilinmiyor.

Ahî gruplar arasında belli bir hiyerarşinin olduğu söylenebilir. İbn Batuta, karşılaştığı ahi gruplarını tanıtırken, zaman zaman onları diğer Ahî grupları ile karşılaştırma yoluna gitmiştir. Kayseri'de Ahi Emir Ali'den bahsederken, "çevredeki Ahîler'in en önde gelenlerinden şanlı bir Bey'dir" ifadesini kullanıyor. Yine Sivas şehrine girerken kendisini karşılayan Ahîler için de Ahî Çelebi Ahiler'in ileri gelenlerinden olup rütbece Ahi Bıçakçı'dan üstündür" demektedir. Bir başka yerde konuk olduğu Ahî Nizameddin'den bahsederken de, onun tekkesinin örnekleri arasında en güzellerinden biri olduğunu, kendisinin de Ahîler arasında en ileri ve en seçkin bir kişi olarak tanındığını söylemektedir.[50] Bu hiyerarşinin Ahî gruplar arsında kabullenilmiş bir hiyerarşi olup olmadığını kesin bilinmiyor.[51]

Kentsel İrade'nin kentsel otonomi arayışı içinde olmamaları, onların kent yönetiminde hem resmi hem de fiili güç haline gelmelerine engel olmamıştır. Ahî liderleri, kent ya da komşu kentin birinde ikamet eden hükümdarların ve onun temsilcisi olan kent idarecilerinin otoritesini kabul etmekle birlikte; Ahîlerin kent hayatındaki ve kent yönetimindeki etkinlikleri de, devlet temsilcileri ve hükümdarlar tarafından kabul ediliyordu. Hatta hükümdara karşı isyan hareketi içinde olan Kentsel İrade ve yerel devlet yöneticilerden oluşan koalisyona karşı, merkezi devlet güçleri başarı kazandığında; isyancı emirler rahatlıkla cezalandırırken, kentli asilere daha yumuşak davranmak zorunluluğu duyuluyordu. Kadı Burhaneddin, Sivas halkına karşı izlediği siyasetle, Kentsel İrade'yi tümden karşısına almaktan sakınmaya çalışması gibi.[52]

---

48 Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 6-7.
49 *İbn Battûta*,16-6-27; Eflâkî, 84.
50 *İbn Battûta*, 26-27-30.
51 *İbn Battûta*, 16-27.
52 Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, 22-92.

Ahîlerin şehir yönetiminde sahip oldukları fiili güçlerinin, bir dönemden sonra resmiyet de kazandığı bilinmektedir. Kentlerde Ahîler, Vali'nin ve Şıhne'nin Nâib'i olabiliyordu.[53] Ahîler, fiili ya da resmi olarak icra ettikleri görevlerle alakalı Bey, Emir gibi unvanlar kullanmışlardır. Kentte "şehrin hâkimi" (yöneticisi) olarak görev yapan Ahîler bulunmaktadır. Örneğin: Eratna döneminde Sivas'ta şehir yönetici olan Bayburtlu Ahi Emir Ahmet, o diyarın reislerinden biri olarak tanınmaktadır.[54] Eratna Devleti hâkimiyeti altında bulunan Aksaray'da "şehrin hâkimi" (yöneticisi) olarak nitelenen Ahî Şerif Hüseyin, Nâib-Vali görevlerinde bulunmuştur. Niğde'de Ahi Çaruk'un şehrin beylerinden biri olarak görev yapmıştır. Kayseri'de Ahîlerin en önde gelenlerinden olan Emir Ali'nin şehrin Bey'i olduğu ve şehrin ileri gelenleri ve ulularından bir grubun kendisine bağlı olduğu söylenebilir.[55]

Ahîlerin merkezi devlet otoritesinden sıyrılıp, bulundukları kentte kısa süreliğine de olsa kentsel yönetimini ele geçirmelerini, otonam bir yönetim oluşturdukları şeklinde değerlendirilmesi çok zayıftır. Çünkü otorite boşluğundan kentsel yönetimi ele geçirmeleri, planlı bir gelişme olmaktan ziyade bazı siyasi gelişmeler sonunda gerçekleşmiştir. Ahîlerin kent yönetimi ele geçirilmesi de hanedanlıkların çökmesi ve yeni bir hanedanlık kurulup bölgeye hâkim olana kadar sürmüştür. Ankara ve muhtemelen Kırşehir' deki gelişmeler gibi.

Halkın isteklerinin, tepkilerinin cevap bulacağı örgütsel-kurumsal araçların yokluğundan dolayı, meşru yollardan tezahürünü güçleştirmekteydi. Merkez-bölge arasında oluşturulan güçlü devlet otoritesinin; yerel unsurların, kent yöneticilerinin, kentsel irade temsilcilerinin aralarındaki ilişkilerini düzenleyen mekanizmanın iyi işlettiği gibi birlikte yaşama ve kenti kalkındırma gücünün ortaya çıkmasını sağlıyordu. Siyasi ve kültürel bu ittifakta; kentsel irade temsilcileri kent yönetimde, resmi yöneticilerin en önemli yardımcı unsurları olarak ortaya çıkıyorlardı. Oysa bunalım dönemlerinde, kent yöneticilerinin baskıcı tavırları, taht kavgaları, bazen düşman saldırılarına maruz kalma ya da yöneticisiz kalma gibi durumlarda söz konusu olduğunda, Kentsel İrade, kentin kaderini belirlemede daha etkin konuma geliyorlardı. Bilâd-ı Rûm Eyâlet kentlerinde, Kentel İrade'nin tezahürü olan bu tür hareketler, bütün kentin katılımıyla top yekûn bir eyleme dönüşebileceği

---

[53] Wittek, Paul, "Orta Zamanlarda Ankara" çev: Nureddin Ardıç, Çığır Milli Kültür Mecmuası, (4/49, (1936): 118, 133.

[54] *Eflâkî,* s. 608.

[55] *İbn Battûta*, 25-26.

gibi, bazen de daha sınırlı ölçekte dar bir grup eylemliliği ya da bireysel girişimler olarak kalmaktaydı.

Kentsel İdare önderler, yeri geldiğinde kentin yöneticilerine karşı da bir araya gelmekten çekinmemekteydiler. Uygulamaları ile kent halkı üzerine baskı oluşturan ve halkı ekonomik yönden sıkıntıya sokan yöneticilere karşı kentlilerin müşterek bir tepki hareketi geliştirerek onu devirmeye çalıştıkları da oluyordu. Muhtemelen güçlü konumundan dolayı pek sonuç alamayan kent halkı, bir başka zamanda bir başka valiye karşı başarılı sonuçlar alabiliyordu.[56] Eratna hükümdarı olan Ali Bey'in Nâib'i olan Hacı Mukbil'i hiç sevmeyen Sivas halkı ona karşı isyan ederek onu devirmeyi başarmıştı.[57] Kent ölçekli olmasa bile, bazı Ahî gruplarının merkezi hükümetin kent hayatını ilgilendiren tasarruflarına karşı bir grup tavrı alabildiklerini görülmektedir.

4. Ahîlerin Sosya Ekonomiye Etkileri

Ahilerin bir kısmı muhalefet etmesine rağmen Kadı Burhneddin'in da en çok güvendiği kişiler, yine bu ahilerden olmuştur. Eratna ve Kadı Burhaneddin Devletleri dönemlerindeki merkezi otoritenin, Ahîliği güçlendirilmesiyle Bilâd-ı Rûm Eyâlet hayatında, sosyo-ekonomik yapının güçlenmesine neden olmuştur. Merkezi otoirte bir yandan da eğitim ve dini imar faaliyetleri ile hem dinden güç almak hem de dindar kesimi kendilerine bağlı kılmak istiyorlardı. Diğer yandan Ahîler, tekke şeyhleriyle iyi ilişkiler kuruyorlardı.[58]

İlk Ahiîlik teşkilatı, Kayseri'de kurulmuştur. Ahî Evren, bu şehirde bir debbağhane (deri atölyesi) açmıştır. Günümüzdeki sanayi sitelerini çağrıştıracak şekilde diğer meslek erbabının da şehrin çeşitli kesimlerine konuşlanmasıyla "sanayi çarşıları" oluşturulmuştur. Kayseri'de o yıllarda icra edilen meslek sayısı 32[59] olmuştur. Ahî Evren, bir süre Kayseri'de kaldıktan sonra, önce Konya'ya, oradan da vefat ettiği tarihe kadar Kırşehir'e yerleşmiş; Anadolu'da en güçlü Ahî teşkilatının bu yörelerde kurulmasını sağlamıştır. Anadolu'da diğer güçlü Ahî teşkilatların çoğu Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde kurulmuştur. Sivas, Niğde, Ankara, Aksaray, Manisa, Bolu, Erzincan, Bursa, Kastamonu, Sinop ve Erzurum gibi[60]

---

56 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 148.

57 Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmet*, 33-34; *Bezm u Rezm*, 134.

58 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 156, 158.

59 Mikail Bayram. *Ahi Evren Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. (Konya: Damla Matbaacılık 1991), 82.

60 Necla, Pekolcay,''İslami Türk Edebiyatı Metinlerinde Ahi Kelimesinin Yeri'', *XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, (İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları,1986), 73; Münir, Kavaklı -Atalar, Sibel, "Sivas'ın İlk Valilerinden Şemseddin Muhammed b. Muhammed

İlhanlı idaresine girdikten sonra[61] kültürel olarak büyük önem kazanan Sivas'ta [62]yapılan Daru's-Siyade sayesinde, Sivas İlhanlı niyabet merkezi haline geldi.[63] İlhanlılar devrinde Sivas'ın önemi daha da artarak, Sivas'ta nesiller boyunca memuriyetleri sürdüren Türk bürokrasi sülaleleri oluşmuştu.[64] Sivas'ın tarihi ve kültürü açısından önemli olan 1333 tarihli ''Ahi Emir Vakfiyesi'[65] Sivas'ın sosyo ekonomi durumu ile ilişkin önemli bilgiler taşımaktadır. 1333 Ahi Emir Ahmet Vakfiyesi'ye göre Sivas yakınında, yaz mevsiminde insanların soğuk ve buz ihtiyacını karşılanması ve tarım ürünleri üretildikleri yerlerde muhahaza etmek için ziraat arazisi içinde bu buzhanelerde meydana getirmişler. Sivas yakınında Kenun Keryasi'nda bir değirmen bulunmaktadır.[66] Sivas-Tokat yolunda, Sivas'ın 40 km kuzeybatısında bulunan Yenihan ve Çiftlik Han'ın olduğu bölgeye yapılmak istenen Kervansarayın temelinden çıkan kitabeye göre, bu kervansarayın 1329 tarihide Ahi Emir Ahmet'in Kardeşi Zeynü'l Hac tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.[67] Eratna döneminde Sivas, Anadolu'nun doğusunda çok parlak bir ticari ve iktisadi inkişafa sahne olmuştur. Anadolu'nun en önemli piyasa merkezleri de Sivas, Kayseri ve Konya'ydı. XIII. ve XIV. asırlarda en önemli ve en büyük pazar merkezi ise Sivas şehriydi Zira Mısır, Suriye ve Mezopotamya'nın Müslüman tüccarlarıyla, Ceneviz ve Venedik tüccarlarının büyük kafileleri her taraftan buraya gelir, toplanırlardı. Mallarını ya satarlar veya buradan gitmek istedikleri yerlere giderlerdi. Sivas şehri dört yol merkezinde olduğundan her geçen eşyadan resim (vergi) alınırdı. Sivas'tan çıkan kervanlar, Doğu'da İran, Güney'de Suriye, Mezopotamya ve İskenderun, Batı' da Kayseri, Konya, Kuzey' de ise Trabzon, Farya ve Sinop merkezlerine gider, oralarda ticaretlerini yaparlardı.[68]

Kadı Buhaneddin, Ahîlerin gücünü kabul ettiği için onlara maaş ve zaviye tahsisi yapmıştır. XIV Yüzyıl'ın başında Sivas ta sosyal denetimi büyük ölçüde Ahîlerin eline geçmiştir.[69] Ahîler, sosyal hayatın yanında siyasi alan-

---

Cüveyni" *Selçuklular Döneminde Sivas Bildirileri*, Sivas: (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2006): 201.

[61] Kavaklı, Atalar, "Şemseddin Muhammed b. Muhammed Cüveyni", 201.

[62] Merçil, Erdoğan. *Türkiye Selçuklularında Meslekler*. (Ankara: TTK Yay., 2000), 20.

[63] Togan, "Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar", s. 48.

[64] Mehmed Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. (Ankara: Diyanet İş. Bşk. Yay, 1984), 60-61.

[65] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 276.

[66] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 276.

[67] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 274.

[68] Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 277.

[69] Eflâkî, 262.

da da tesirlerini göstermeye başlamıştır.[70] Sivas'ta XIV yüzyıldan dan itibaren güçlenen Ahiler, Mevlevî şeyhlerinin sosyal ilişkileri belirlemeye imkân vermedikleri gibi, Sivas Hakim'ine karşı muhalif fırka oluşturabiliyordu.[71] Ahi Emir Ahmet, Mevlana Celalettin Rumi ile kurduğu manevi bağ sonucu, Mevleviliği de benimseyip, posta oturduğu bilinmektedir. Ahî teşkilatı içinde çok ünlü bir Ahî babası olan Ahi Emir Ahmet. Bayburt'a yerleşmiş olan Uygur Türklerinden olduğu kabul edilmektedir. İbn-i Batuta'nın 1339 senesinde Sivas'a yaptığı ziyarette, Ahi Bıçakçı Ahmet'in yoldaşları tarafından karşılanmıştır. Ahî Ahmet'in zaviyesine gidip, mertebe olarak Ahîlerin ileri gelenlerinden olan Ahi Celebi ile görüşmüş ve tekkede üç gün ağırlanmıştır. Daha sonra İbn-i Battûta ve Ahi Celebi beraber Alâaddin Eratna ile görüşmüştür. İbn-i Battûta'yı karşılayan Ahî Bıçakçı Ahmet'in, Ahî Emir Ahmet olma ihtimalini akla getirmektedir. Dönemin esnaf kurumu olan Ahilerin başkanı olan Ahi Emir Ahmet Türk dilinin ve sosyal hayatın gelişmesinde etkili olmuştur[72]

Ankara'nın kuzey-batısında Bend Deresi denilen yerde bulunan Ahîlerin, dere boyunca, imalathaneleri ve atölyeleri gibi gelişmiş tesisleri bulunuyordu. Bu gelişmiş tesislerin altında sarnıçlar ve havuzlar, mahzenler vardı. "Sokman, başmak"[73] ayakkabı ve deri elbiseler de yapılır, Batı tacirlerine ve Mısır ve Suriye tüccarlarına çok miktarda satılıyordu. Debbağlar, Ankara/Yapanlu Pazarında da rağbet görüyordu. Arasta anılan yerde, herkes malını getirir, malını satardı.[74] Bu bilgilerden daha şehir, Osmanlı yönetimine geçmeden önce de dericilik çevresinde yoğunlaştığı ve üretim yapıldığı anlaşılıyor. Aynı dönemde dericilik geliştiği gibi, sof dokumacılığı da gelişmiştir. Ankara'daki debbağ atölyeleri, Kayseri'de Ahi Evren tarafından kurulan debbağ atölyesinden çok daha büyük olduğu söylenebilir. Ankara'da siyasi ortam, Kayseri'den daha iyiydi.[75]

Dokumacılıkta, deri işlemeciliğinde, özellikle halıcılık ve el san'atlarında Selçuklu san'atını devam ettirmişlerdir.[76] Aksaray halıları Memlûk saraylarında itibar görüyordu. Dokumacılık merkezlerinden birisi de Aksaray'dır.

---

70 *Bezm Rezm*, 302-307.

71 Eflâkî, II., 262-259.

72 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 268, 269.

73 Umumiyetle sarı ve kırmızı renkte bir tür çizme, başmak (kadın papucu).

74 Mehmet Ali, Hacıgökmen. *XII-XIV-XV Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler.* Konya: (Kömen Yayınları, 2011): 43.

75 Hacıgökmen, *Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, 43.

76 Osman, Turan. Selçuklular Zamanında Türkiye. (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, 1971), 26.

Sadece halılar değil, aynı zamanda Aksaray'ın denizci örtüleri de çok meşhurdur.[77] Halıcılık: Anadolu'nun birçok yöresi gibi Aksaray ve çevresi de koklu bir halı dokuma geleneğine sahiptir. Aksaray'da, Türkmen halılarının yapılıp, dünyanın her ülkesine ihraç edilmektedir.[78] 1331 tarihinde Aksaray'a gelen İbn Battûta, burada koyun yünüyle dokunan halı ve kilimler Aksarayî diye tanınır ve benzerlerine hiçbir yerde rastlanmaz diye belirtmiştir. Üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Cin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilir" şeklinde halı üretiminden bahsetmektedir.[79]

733/1232–1233 tarihinde Aksaray'a gelen İbn Battûta, şehrin, Emir Eratna'nın vekili Ahî Şerif Hüseyin tarafından idare edildiğini ve Ahî Şerif Hüseyin Zaviyesinde misafir edildiğinden bahsetmiştir[80]Ahîler, "Bakkallar, Kasaplar, Kunduracılar, Marangozlar, Eskiciler, Fırıncılar, Çırpıcılar, Bezciler, Helvacılar, Cerrahlar, Terziler gibi mesleki branş kollara ayrılmışlar. Bunların dışında Debbağ, Na'lband, Manav. Aksaray'da yetişen meyvelerden birinin uzum olduğu ve bu meslek grubunun faaliyet gösterdiği adını taşıyan Mive-furuş, anahtarcı anlamında bir meslek grubu adını taşıyan Kufl, Demirci, Sarraf, yorgancı anlamına gelen Lihaf-duz dokumacı anlamına gelen Came-baf, Halıcı[81] Attar, Kasap. Kehhalan adı verilen göz doktorlarının da Kayseri'de hizmet verdiği ve hatta bunların tanesinin Kirmani'yi tedavi etmeye çalıştıkları belirtilmektedir.[82] Bu nedenle Eratna ve Kadı Burhaneddin Devletleri'nde yer alan Kayseri, Sivas ve Kırşehir, Aksaray gibi şehirlerde 'ileri derecede bir işbölümü ve' uzmanlaşma gösteren çarşılara, hanlara rastlamak mümkündü.[83] Söz konusu Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde yer alan kentleri, gerek kentsel gelişmişlik düzeyleri, gerekse yönetim tarzı bakımından ayırt edici özellikler göstermektedir. Eratna Devleti ile Kadı Burhaneddin Devleti hâkimiyeti altında olan Anadolu kentleri ile sınırlı olacaktır. Ahîliğin Eratna ve Kadı Burhaneddin Devletleri'nde şekillenmesi ve köylere kadar teşkilatlanmasına bakacak olursak, bunun politik ve sosyo ekonomik bir zorunluluğu ürünü olduğu anlaşılmaktadır.

---

77 Kürşat Solak, *Memlûk Devleti'nin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri,* (Doktora Tezi, Ege. Üniversitesi, İzmir, 2011), 364

78 Deniz Bekir; "Aksaray Melik Mahmud Gazi Hankahı (Darphane) Kazısı ve Türk Sanatı İçindeki Yeri" *VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (II. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (30 Nisan–02 Mayıs, 1998), 20, 21.

79 *İbn Battûta*, 414.

80 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 355.

81 *İbn Battûta*, 414

82 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 158, 159.

83 M. Fuad, Köprülü. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. IV. baskı, (Ankara: TTK Yayınları 1991), 58-59; Uğur, Tanyeli, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapım Evrim Süreci (11-15. yy),* (Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1987), 35-37.

Tokat/Turhal'da semercilerin piri olarak bilinen Ahi Yusuf bilinir. Kadı Burhaneddin Ahmet, Turhal'da İmaret, Zile'de bir medrese yaptırmış ve bu şehrin yönetimini Ali Şah'a vermiştir.[84]Ahî Ali Şah, Mahmutpaşa Mahallesi'nde Soğuk Pınar yolu üzerinde, mescid, zaviye ve türbeden meydana gelen bir külliye inşa ettirmiştir. Kitabesinden anlaşıldığına göre Eratna döneminde Abdullah El-Muhyî tarafından 717/1317-18 yılında yapılmıştır. Eserin Evkaf Defterinde, Yar Ali Çelebi zaviyesi geçmektedir.[85]Ahî Muhyeddin'in, Yar Ali'nin oğlu olduğu bilinmektedir.[86] Niksar'da Ahi Pehlivan tarafından (1291) yaptırılan "Işık Tekkesi" olarak da bilinen zaviyenin vakfiyesinde yapı hem zaviye hem de darüs-süleha olarak adlandırılmıştır.[87]Ahîler dini yapılar ve imar faaliyetlerinde etkili olduğu biliniyor''1364 tarihinde yapılan Ahi Paşa Camii gibi.[88]

Bilâd-ı Rûm Eyâleti idaresinde Kırşehir, uzun süre Kayseri'ye bağlı olarak kaldı.[89] Kırşehir, Bilâd-ı Rûm Eyâleti idaresinde imar edilerek, bir kültür kenti düzeyine çıkarıldı.[90] , Bilâd-ı Rûm Eyâleti idaresinde Niğde de Kırşehir gibi siyasi istikrara kavuşmuş ve yapılan imar faaliyetleri ekonomi ve ticaret gelişmiştir.[91]Niğde'de esas itibariyle halkın geçimini ticaret sağlar olmuştur. Niğde halkın arasında sosyal tabakaların varlığı, Niğde'de siyasî, idarî, ekonomik ve kültürel merkezler olduğunu doğrulamaktadır.[92] Niğde şehrinde yaşayan halkı; idareciler (ümera), ilim adamları (ulema), tüccar ve sanatkârlar olmak üzere dört ana grup halinde sıralamak mümkündür.[93] Niğde ilinde esnaf ve sanatkârlar, Ahî teşkilatının üyesiydiler. 1330'lu yıllarda Niğde'ye gelen İbn Battûta burada Ahîler tarafından karşılanmış ve Ahî Çaruk'un zaviyesinde misafir edilmişti.[94]1339 tarihinde Hamdullah Müstevlî Nüzhet'ül Kulûb adlı eserinde Niğde'nin orta büyüklükte bir şehir olduğunu, beşinci iklimden sayıldığını,41,500 dinar vergi tahsilâtı yapıldığını belirterek Niğde'nin iktisadı durumu hakkında bilgi vermiştir.[95]

---

84 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 305.

85 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 280.

86 Doğan, Sosyo Ekonomi, s. 293.

87 B. Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Darü's-Sülehası," *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu* (Türkiye/Tokat, 2-6 Temmuz 1986), Ankara, 1987, 281.

88 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 293.

89 Cevat Hakkı, Tarım. *Tarihte Kırşehri-Gülşehri*, (İstanbul: Yeniçağ Matbası, 1948), 17.

90 Tarım, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri*, 8.

91 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 355.

92 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 355.

93 Ahmet, Akşit, "*Selçuklu Devri Niğdesi'nde Sosyal Tabakalar*" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, (2009): 39-51.

94 *İbn Battuta*, I, 415.

95 Doğan, *Sosyo Ekonomi*, 342.

SONUÇ

Kentsel yaşam ve gelişmişlik düzeyi yüksek olan ve devlet bürokrasisi içerisinde yer alan söz konusu Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde bulunan şehirlerde soysal denetimi elinde bulunduran Ahîler, kentin iç yaşamında ve kentsel faaliyetlerin yürütülmesinde birtakım rolleri olduğu bir gerçektir. Eratna ve Kadı Burhaneddin döneminde Kayseri, Sivas ve Kırşehir, Aksaray gibi şehirlerde 'ileri derecede bir işbölümü ve' uzmanlaşma gösteren çarşılara, hanlara rastlamak mümkündü Ahîler kent düzenin sağlanmasında, insanların daha yerel ölçekte yönetilmesi ve yönlendirilmesinde önemli rol oynayabiliyorlardı. Ahîler, halk üzerindeki etkili konumlarıyla, istikrar dönemlerinde merkezi yönetimin birer yerel aracı ve kentsel yaşamı düzenlenmesinde yardımcı unsurları durumunda idiler. Eratna ve Kadı Burhaneddin döneminde desteklenen Ahîlik, Bilâd-ı Rûm Eyâleti'nde sosyo-ekonomik yapının güçlenmesini sağlamışlardır.

Ahîler siyasi istikrar dönemlerinde, kent yaşamının düzenini sağlama ve insanların refahını artırmak hedefleri arasındadır. Bu nedenle Ahîler, merkezi yönetime karşı kentsel tepki şeklinde bir iradenin ortaya konulması pek söz konusu değildi. Fakat gerektiğinde Ahîler öncülüğünde kentsel iradeyi ortaya koyabilme potansiyeline sahip olduklarını söylemek de mümkündür. Özellikle siyasi istikrarın bozulduğu ve idari' zafiyetlerin ortaya çıktığı zamanlarda, dış saldırı ya da valilerin (yöneticilerin) baskıcı uygulamaları karşısında söz konusu yerel liderlerin öncülüğünde şehirdeki aktif unsurların çoğunun katıldığı yaygın bir hareketle kentsel irade rahatlıkla ortaya konulabilmekteydi.

Ahîler, sosyal hayatın yanında siyasi alanda da tesirleri olmuştur. Kentliler çoğunlukla istemedikleri yöneticileri devirebiliyor, devlet ricali arasındaki iktidar mücadelesinde tercih ettikleri kimsenin yanında yer alarak, onu iktidara taşıyabiliyorlardı. Öte yandan, kentlilerin sahip oldukları bu etkinlikler gevşek ve geçici birlikteliklerden öteye giderek, kalıcı ve yaygın örgütlenme ile kurumsal bir boyut kazanamamıştır. Dolayısıyla, kentsel iradenin tezahür ettiği hareketlerin hiçbir zaman kentsel otonomiyi hedeflemedikleri ortaya çıkmaktadır. Şehir ileri gelenlerinin etkin konumlarını, zaman zaman kentin resmi' yöneticisi haline gelerek, kişisel kariyerlerini yükseltmede maharetle kullanmaları bu gerçeği değiştirmemektedir.

KAYNAKÇA

Atalar, Münir-Kavaklı, Sibel,'' Sivas'ın İlk Valilerinden Şemseddin Muhammed b. Muhammed *Cüveyni''Selçuklular Döneminde Sivas Bildirileri*, (Türkiye/Sivas,29 Eylül-01 Ekim,2005) Sivas: Sivas Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.

Aziz B. Erdeşir Esterâbadî. *Bezm u Rezm*. ter, Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.1990.

Akdağ Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul: Cem Yay,1995.

Akşit Ahmet, "Selçuklu Devri Niğdesi'nde Sosyal Tabakalar" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, (2009): 39-51.

Bayram, Mikail, Ahi Evren Ahi Teşkilatının Kuruluşu Konya: Damla Matbaacılık,1991.

Baykara, Tuncer. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,1988.

Baykara, Tuncer. *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay, 1985.

Baykara Tuncer, "Selçuklular Devrinde İğdişlik ve Kurumu" *Belleten*, LX (1996): 681-690.

Claude, Cahen, "İlk Ahiler Hakkında" (Çev. Mürsel Oztürk) *Belleten* L7197(1986): 591-601.

Çağatay, Neşet.*Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*.Ankara: TTK Yayınları, 1989.

Deniz, Bekir; "Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hankahı (Darphane) Kazısı ve Türk Sanatı İçindeki Yeri" *VII.Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (II. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (30 Nisan–02 Mayıs,1998), Konya: Selçuklu Araştırmaları Mer., 1998.

Doğan, Sinan. *Eratna Ve Kadı Burhaneddin Devletleri'nde Sosya Ekonomi*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.

Pekolcay, Necla,''İslami Türk Edebiyatı Metinlerinde Ahi Kelimesinin Yeri", *XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, 1986.

Göde, Kemal. *Sultan Alâeddin Eratna*, Kültür Bakanlığı, Ankara: Türk Büyükleri Serisi, 1990,

Göde, Kemal. (1993) "Eratnalılar Devri 1327-1381'nde Anadolu'da Ahilik", I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, (Türkiye/Ankara,.13-15 Ekim 1996), s. 68-69

Hemâdanî, Fazlullah Reşidüddîn.*Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı).* trc, İsmail Aka,Mehmet Ersan, Ahmed Hesamipour Khelejani, Ankara: TTK Yay, 2013

Aykut, A. Said, *İbn Battûta Seyahatnâmesi, I-II*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2000.

Hacıgökmen, Mehmet Ali. *XII-XIV-XV Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler.* Konya: Kömen Yayınları,2011.

Işıltan Fikret. *Urfa Bölgesi Tarihi.* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi,1960

Kaya, Abdullah.'Anadolu'nun Türk ve İslam Yurdu Haline Gelmesinde Ahilerin Rolü ve Önemi'' *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 7/29, (2014): 551, 555.

Köprülü, M. Fuad. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, 2.Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986.

Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu.* IV. baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1991.

Köprülü, Mehmed Fuad, Osmanlı *Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarh Kurumu Yayınları, 1984.

Köprülü, Mehmed Fuad. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İş. Bşk. Yay, 1984.

Levis Bernard,'' İslâm Devleti ve Müessese Telâkkileri Üzerine Bozkır Ahalisinin Tesiri''Trc, Salih Tuğ, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. II/2-4, (1960).

Muhammed Et-Tanci, İbni Batûta Seyahatnamesi I-II, (Tuhfetu'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar), (Sadeleştiren Mümin Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat,1983.

Merçil, Erdoğan.*Türkiye Selçuklularında Meslekler.*4.Baskı, Ankara: TTK Yay.,2000.

Solak, Kürşat, *Memlûk Devleti'nin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri*, Doktora Tezi, Ege. Üniversitesi, İzmir: 2011.

Sevim Ali-Yaşar, Yücel. *Türkiye Tarihi (Fatih, Selçuklu ve beylikler Dönemi),* T.T.K., Ankara, 1989.

Sümer, Faruk. *Anadolu'da Moğollar.* Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu,1970, s.1-147.

Spuler, Bertold. *İran Moğolları*. trc, Cemal Köprülü,2.Baskı, Ankara: TTK Basımevi,1987.

Tanyeli, Uğur. *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapım Evrim Süreci(11-15.yy).* Doktora Tezi, İstanbul: Teknik Üniversitesi,1987

Tarım, Cevat Hakkı. *Tarihte Kırşehri-Gülşehri*. İstanbul: Yeniçağ Matbası, 1948.

Togan, A. Zeki Velidî "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar", İ.*Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, (1953-1954):33-49.

Taeschner, Franz "İslâm Orta Çağında Futuvva Teşkilâtı" trc, F. Işıltan, *İÜİFM*, XV/l-4 (1953): 681-690.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*: İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yay.,1971.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eratna Devleti", *Belleten*, XXXII/ 126, (Nisan,1968):161-189

Wittek, Paul, "Orta Zamanlarda Ankara", trc, Nureddin Ardıç), *Çığır Milli Kültür Mecmuası*, 4/49, (Ankara,1936);118,133.

Tuncer, Orhan Cezmi. "Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1981.

Yücel Yaşar, Anadolu Beylikler Hakkında Araştırmalar, Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II, Ankara, 1991.

Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*. 2. Baskı, Ankara: TTK,1991.

Yücel, Yaşar. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344–1398).* Ankara: Ankara Üni. Basım Evi,1970.

Yediyıldız B., "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Darü's Sülehası," *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu* (Türkiye/Tokat,2-6 Temmuz 1986), Ankara, 1987.

5. BÖLÜM

AHİLİK KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

AHİLİK KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZ İŞVERENLERİ AÇISINDAN UYGULANABİLİRLİĞİ

Prof. Dr. Bekir Şişman[*]

ÖZET

13. yüzyılda Orta Asya'dan Moğol istilası nedeniyle Anadolu'ya gelen sanatkârların, esnafın ve tüccarın kurduğu bu teşkilat, Selçuklu devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir devirde sosyal nizamı tesiste ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük rol üstlenmiştir. Ahilik, yaşanabilir bir toplum oluşturma idealinin Osmanlı dönemindeki tezahür ediş biçimidir. Günümüzde çeşitli esnaf kurulullarına yahut bazı sivil toplum örgütlerine kimi imkânlar sağlanmak suretiyle bu teşkilatın toplumsal anlamda işlevselliğinin sürdürülmesi ve toplumsal huzurun, kardeşliğin ve dayanışmanın teminine katkı sağlanması mümkün olabilecektir. Güncellenmiş olan bu sivil teşkilat, çırakların sosyalleşmelerine ve rehabilite edilmelerine ciddi katkılar sunabilir. Ayrıca esnafın kendi arasındaki anlaşmazlıklarının çözümünde, müşteri ile esnaf yahut esnaf ile idareci arasındaki sorunların çözümünde ve işverenle içiler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk gibi bir işlev de üstlenebilir. Bu sistemi günümüze uyarlamanın bazı ilkeleri vardır. Ancak bu ilkelere işverenler ne kadar olumlu bakmaktadır. Ahilik kültürünün güncellenmesi ile ilgili işverenlerin görüşleri ve yaklaşımları nedir? Bu çalışma bu sorulara da cevap arayacak niteliktedir. Örneklem olarak ise Samsun Gül-San Sanayi Sitesi tercih edilmiş ve burada bulunan yüz kadar işverenle yapılan anket çalışması değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ahilik Kültürü, Güncelleme, Ahlak, Ticaret, Çırak, İşveren.*

[*] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Atakun/SAMSUN, bsisman@omu.edu.tr.

APPLICABILITY OF AHILIK CULTURE IN TERMS OF TODAY'S EMPLOYERS

ABSTRACT

In the 13th century, this organization at a time is bound to collapse of the Seljuk state in the social order of the facility and has assumed a major role in the establishment of the Ottoman Empire. Akhism's purpose is the ideal of creating a livable society in Ottoman Empire. Today, it will be possible that possibilities by providing to the supply of social peace, brotherhood and solidarity by the opportunities to the various trades organizations or some civil society organizations. This updated civilian organization can offer significant contributions to the socialization and rehabilitation of apprentices. It can also take a function as mediator especially in solving the conflicts between their trades, customers with the solution of problems between the administrators and artisans or craftsmen and in disputes between the employer and the workers. There are some principles for adapting today of this system. However, how positive these employers are towards these principles. What are the views and attitudes of the employers regarding the updating of the Ahilik culture? This study will also seek answers to these questions. As a sample, Samsun Gül-San Industrial Site was preferred and a survey study conducted with a hundred employers were evaluated.

Keywords: *Ahilik culture, Updating, Ethics, Trade, Apprentice, Employer*

a. Ahiliğin Tanımı, Tarihçesi ve Temel Prensipleri

Ahilik kurumunun temel dinamiği olan Ahi kelimesi, Arapça "kardeşim" manasına gelmekle birlikte, kelimeyi eski Türkçe'de "cömert ve yiğit" anlamına gelen ve fonetik olarak ahi kelimesiyle de benzerlik arz eden akı kelimesine dayandıranlar da mevcuttur.

Ahilik köylere kadar yayılan teşkilatıyla, milli birlik ve bütünlüğü, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı ilke olarak benimseyen; toplumsal ahlak kurallarına bağlı, milli bir toplum kurmayı amaçlayan; temel ihtiyaç maddelerini en kaliteli ve en ucuz biçimde üretmeyi öngören, 13.yy.'da kurulup gelişen ve Osmanlı döneminde kurumsallaşmış bir örgüt biçimidir (İvgin, 1996: 71). Ayrıca Ahilik için; Türk yardımseverliğinin, doğruluk ve merhametinin bir alaşımıdır denilebilir.

Bu teşkilatı Anadolu'da kuran ve kurumsallaştıran kişi İran'ın Hoy şehrinden Anadolu'ya gelip yerleşmiş olan Ahi Evran'dır. Teşkilatını pek çok şehir, kasaba ve köyde kurduktan sonra Kırşehir'e yerleşmiş, ömrünün geri

kalan bölümünü orada tamamlamıştır. Kendi mesleği debbağlıktır. Dericilerin piridir. Hacı Bektaş-ı Veli ile de dostlukları vardır. Bu özellikler dikkate alındığında onun teşkilatçı kişiliği yanında bir meslek erbabı ve mutasavvıf bir zat olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz.

Ahilik kurumunun üyesi olacak olan gençlerin, öncelikle ve özellikle tezgâhta ya da atölyelerde yetiştirilerek mükemmel bir beceri kazanmaları sağlanırdı. Bir yörenin Ahileri akşamları başkanları olan "Ahi Baba"nın zaviyesinde toplanırlar; bu toplantılar kimi günlerde, özellikle o şehir ya da kasabaya önemli bir yabancı konuk geldiğinde kesin olarak yemekli olurdu. Bu yemekler Ahi zaviyesinin mutfağında Ahilerce pişirilirdi.

Bir şehre ya da kasabaya gelen normal yabancı konuklar da Ahi zaviyelerinde, Ahi zaviyelerinin bulunmadığı yerlerde ise hayır sahiplerinin yaptırdığı ve köylere kadar yayılmış olan konuk evleri odalarında ağırlanır, hayvanla gelmişlerse hayvanlarına da bakılırdı. Yolların ve konaklama yerlerinin yetersiz, güvensiz ve haberleşmenin çok ilkel olduğu o çağlarda, bu odalar ve benzeri yerler son derece önemliydi. Bu nitelikteki yerler -Türklerde olduğu biçim ve nitelikte- dünyanın başka hiçbir ulusunda yoktu (Çağatay, 1990: 42).

Ahilikte, bir esnafın uyması gereken ahlaki kurallar öncelikle şunlardır:

1. Doğruluktan ayrılmamak
2. Cömert olmak
3. Alçak gönüllü olmak
4. İyi huylarını geliştirmek
5. Kendisini halkın ve tüketicinin faydasına hasretmek
6. Misafirperver olmak
7. Bir sanat ve iş sahibi olmak
8. Dindar olmak
9. Utanma duygusuna sahip olmak
10. Hile yapmamak
11. Yalan söylememek
12. Başkalarında kusur aramamak
13. Dedikodu yapmamak
14. İçki içmemek
15. Zina yapmamak
16. Zenginlere karşı minnetsiz olmak
17. Kimseye kin ve düşmanlık beslememek
18. Büyüklere hürmet, küçüklere şefkat göstermek
19. Nefsiyle ve şeytanla mücadele etmek.

Ticaret ahlakında yapılması istenmeyen şeyler ise şunlardır:

1. Hileli ve çürük mal satmak
2. Müşteriden fazla para almak
3. Bir başkasının malını veya emeğini taklit etmek
4. Satılan mal noksan tartmak veya bozuk terazi kullanmak
5. Sahte ve kalitesiz (fason) mal üretmek.

Sanatla ahlakı birleştiren, sosyal düzeni sağlayan Ahilerin üç şeyi açık olmalıdır: Eli açık olacak, kapısı açık olacak, sofrası açık olacak. Üç şeyi ise bağlı (kapalı) olmalıdır: Gözü bağlı olacak, dili bağlı olacak, beli bağlı olacak. (Karagüllü, 1996: 77).

b. Ahilik Kurumunun İşlevi

Ahilik kurumunu işlerliği ve işlevselliği açısından şu beş maddede değerlendirmek mümkündür:

1. Çağının geniş kapsamlı bir Sivil Toplum Kuruluşudur / Hareketidir.
2. Bu kuruluş; toplumsal, ahlaki ve mesleki birtakım kuralları hayata geçirmeye çalışmıştır.
3. Mensupları gündüzleri dükkânda, atölyede yamak, çırak, kalfa ve usta olarak çalışırken, akşamları da bağlı bulundukları zaviyelerde dini ve ahlaki eğitimlerine devam etmişlerdir.
4. Hareketin teorik yönü, Ahilerin ahlaki ve sosyal yaşam kurallarının toplandığı Fütüvvetnâmelerde yazılı kurallar halinde belirtilmiştir.
5. Bu mesleki yapılanma otokontrol sistemine bağlı bireyler yetiştirmiştir. Yetersiz kalınan durumlarda da müeyyideler devreye konulmuştur.

Esnaf, iş yerlerinde mesleki eğitim alır; akşam da zaviyede toplanırdı. Burada ahi adayları bilgi, ahlak ve davranış konusunda eğitilirdi. Ayrıca bu zaviyelerde yemek pişirme, temizlik, misafir ağırlama, alış-veriş gibi toplum kuralları öğretilirdi. Haftada bir gün askeri talim yaptırılırdı. Sinema, tiyatro ve televizyon gibi eğlence araçlarının olmadığı o günlerde bu tür eğlendirici ve dinlendirici faaliyetlerin gerçekleştirilmesi de önemliydi.

c. Ahilik Kültürünün Günümüze Uyarlanması

Günümüzde Ticaret ve Sanayi Odalarına, Esnaf ve Kefalet Kooperatiflerine, Esnaf Odalarına, Çıraklık Eğitim Merkezlerine ve sivil toplum kuruluşlarına bazı imkânlar sağlanmak ve işlerlik kazandırılmak suretiyle, Ahilik teşkilatının toplumsal anlamda işlevselliğinin sürdürülmesi ve böylelikle toplumsal huzurun, kardeşliğin ve dayanışmanın teminine katkı sağlanması mümkündür.

Bugün Türkiye'de, özellikle sanayi kuruluşlarının yoğun olarak bulunduğu, küçük ve orta ölçekli sanayi bölgelerinde yahut esnafın yoğunlukta olduğu iş/ticaret merkezlerinde veya inşaat sektörünün yoğunlukta olduğu yerlerde ahilik kurumunun günümüzde modernize edilmiş/güncellenmiş biçimleri olarak kabul görebilecek olan dernek, oda ya da çeşitli esnaf teşekküllerinin şu faaliyetlerde bulunmaları öngörülebilir:

1. Öncelikle çocukların ve gençlerin meslek sahibi olabilmeleri için meslek edindirme kursları açılmalı ve ara eleman yetiştirilmek suretiyle gençlerin hayata hazırlanmalarına katkı sağlanmalıdır. Bunun için Belediyelerden de istifade edilmelidir.

2. Gençlere, çalışanlara çırak ve kalfalara sportif faaliyetlerde bulunabilecekleri zaman, ortam ve imkân sağlanmalıdır. Bu durum onları hem kötü alışkanlıklardan uzaklaştırır hem de sosyalleşmelerine katkı sağlar.

3. Dernek veya odanın lokalinde akşamları veya hafta sonları konferans, seminer, sohbet tarzı eğitici, öğretici ve hayata hazırlayıcı programlar tesis edilebilir. Bu programlarda hayatın gayesi, insanın yaratışındaki hikmetler, insanların kendilerine, ailelerin ve diğer insanlara karşı taşıdıkları sorumluluklar, vatan sevgisi ve bağımsızlığın önemi, insanda hesap verebilirlik duygusunun güçlendirilmesi, doğruluk, dürüstlük ve erdem gibi ahlak ve maneviyatla ilgili konularda katılımcıların eğitilmesi sağlanabilir. Ayrıca bu eğitimler sayesinde bizi biz yapan temel kültür kodlarımız da gençlere öğretilebilir, en azından hatırlatılabilir. Böylelikle kültürümüzün genç kuşaklara aktarılmasına katkı sağlanmış olunur. Bunun için görsel ve işitsel malzemeden de yararlanılmalıdır. Ticaret ahlakının gençlere benimsetilmesi için onların önce ahlak ve maneviyata sahip olmaları sağlanmalıdır.

4. Bunun için önerimiz şudur: Mutlaka haftada yarım gün sanayide çırak olarak çalışan gençleri dini, ahlaki ve manevi yönden rehabilite edecek olan derslerin verilmesi sağlanmalıdır. Her çırak haftada bir gün öğleden sonra zamanını derslerin verileceği mekânda geçirmeli; hatta öğle yemeğini de orada ücretsiz yiyebilmelidir. Çıraklara yahut diğer çalışanlara psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulabilir. Bunun için psikologlardan, pedagoglardan, din eğitimcileri ve din psikologlarından yardım alınmalıdır. Bu program dâhilinde insani değerler ve ticaret ahlakı ile ilgili kitapların okunması için kitap okuma saatleri de yer almalı. Buraya gelen çırağa boy abdesti, yemek âdabı, büyüklerle ve arkadaşlarıyla konuşma üslubu, telefonda konuşma adabı, müşteriye davranış âdabı gibi genel görgü kuralları hakkında eğitim verilmeli. Kötü alışkanlıkların zararları anlatılmalı. Onların orada satranç, masa tenisi, voleybol gibi sporları yapmaları sağlanmalıdır.

Bu arada dini bilgiler de verilmelidir. Çırak orada kendisine değer verildiği ve bu toplum için önemli bir birey olduğu hissine kapılmalıdır. Akşam olduğunda da servislerle çıraklar en azından oturdukları mahallelere kadar götürülmelidir

5. Yine burada çırakların sesi olabilecek ya da şiire, düzyazıya yeteneği olanların yazı yazabileceği bir bülten, dergi veya gazete çıkarılabilir.

6. Ayrıca iş yerlerinde gayri ahlaki davrananlar, çalışana psikolojik baskı (mobing) uygulayanlar ve küfredenler, işe hile karıştıranlar ve çocuk istismarcıları mutlaka tespit edilmeli, takip edilmeli, uyarılmalı ve gerekirse cezalandırılmalıdır.

7. Ahilik anlayışının günümüzde yeniden tesis edilmesi, bu tarz olumsuzlukların önüne geçilmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır. Çünkü herkesin yanında bir polis, bir zabıta, bir savcı bulunduramazsınız. Ancak bu kamu görevini vicdanlara yaptırabilirsiniz. Açık söylemek gerekirse dünyada yaşanan zulmün, hukuksuzluğun, ahlaksızlığın, adaletsizliğin önünü manevi değerleri yeniden ihya etmekle alabiliriz.

d. Bunun İçin Bir Model Önerisi:

Bu konuda ilk görüştüğümüz kişilerden bir Samsun Madeni Sanatkârlar Odası Başkanı Eyüp Aydın olmuştur. Kendisinin başkanlığında kurulan ve odaya kayıtlı olanların üye olabildiği "Samsun Modern Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi" aracılığıyla Samsun'un Toybelen Mahallesinde (eskiden köy idi) kurulması planlanan Yeni Sanayii Sitesi bizim projemiz için önemli uygulama alanı olabilecek niteliktedir. Bu Küçük Ölçekli Modern Sanayi Sitesi içerisinde Uygulamalı Meslek Lisesi, Konferans ve seminer salonları, aş evi, ibadethane, spor tesisleri, çalışanlar ve müşteriler için alış-veriş merkezi, kafe, restoran, küçük bir el sanatları müzesi yer alacaktır.

Söz konusu Sanayi Sitesi tamamlandığında hiç kuşkusun bu projenin de uygulama alanı olabilecek özelliklere sahip olacaktır. Bundan sonrası tamamen resmi kurumlarla esnaf odasının işbirliğinde yürütülecek olan ortak projenin hayata geçirilmesine kalacaktır.

e. İşverenler Açısından Uygulanabilirliği

İşverenlerle yaptığımız görüşmeler neticesinde onlara projeden bahsettikten sonra "bu projeye destek verir misiniz, böyle bir projeyi önemsiyor musunuz, projeyi güvenilir buluyor musunuz, projenin uygulanmasına engel teşkil edecek şeyler nelerdir" gibi sorular yönelttik. Bu sorulara aldığımız cevaplar çok olumlu olmakla birlikte esnafın proje hakkındaki genel kanaat-

lerini, çekincelerini, önerilerini derli toplu hale getirdikten sonra sonuçlara vardık:

Projenin arkasında mutlaka bir devlet kurumu yer almalıdır. Kurumsallık şarttır. Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversite, Belediyeler ya da en azından esnaf odaları bu işin içinde olmalıdır. Aksi durum işvereni de aileleri de tedirgin edebilir. (Kısaca, görüştüğümüz esnafın Dernek, Vakıf, STK gibi oluşumlara karşı bir mesafe koyduğunu belirtmeliyim.)

Burada eğitin alan bir genç haramı-helali öğrenir, hesap vereceğini düşünür. Bu nedenle işini en iyi şekilde yapmaya çalışır. İsraftan kaçar, üretim artar. Elektrik ve su gibi ortak kullanım alanlarında tasarruf sağlanmış olur.

Projenin uygulanmasında mevki önemlidir. Sanayi bölgesine yakın bir yer tercih edilmelidir. Bu durum aynı zamanda kontrol sistemini de kolaylaştırır.

Bu projeden çocuklarında olumlu yönde bir tutum ve davranış geliştiğini gören aileler de memnun olacaktır. Bu durum işveren açısından da son derece olumlu neticeler doğuracaktır. Örnek olarak bir çırak büyüklerine karşı, müşteriye karşı nasıl konuşulacağını, davranılacağını öğrenir. Bu durum müşteri memnuniyetini artırır.

Bu projenin dört ayağı vardır: Esnaf (işveren), aile, çırak ve kurum. Bu dördünün mutabakatıyla bu proje ancak uygulanabilir ve başarılı olabilir.

Bu projenin en zayıf yönü çırak bulamamaktır. Bu nedenle esnafın, oda başkanlarının da yardımıyla ikna edilmesi gerekmektedir. Ayrıca 4+4+4 eğitim sistemi çırak bulmayı zorlaştırmaktadır. Ancak yeni siteme göre çıraklar çıraklık eğitim merkezlerine kayıt yaptırarak burada aldıkları eğitim ile lise diplomasına da kavuşabileceklerdir. Bu konuda muhtarlardan da yararlanarak köy ve mahallelerdeki işsiz ve boşta olan gençler tespit edilecek ve bir meslek edinmeleri teşvik edilecektir.

Ayrıca esnaf şu konuda da bir eleştiri getirmektedir: Özellikle Türk filmlerinde veya aile ortamında yaramazlık ya da tembellik yapan bir çocuğa karşı “ Seni sanayiye veririm, orada usta kulağını bir çeksin.” tarzı yaklaşımları doğru bulmamaktadır. Bu söylem çocukları iş alanlarından ve mesleklerden soğutmakta ve kaçırmaktadır. Ayrıca işverenin ve ustanın kötü bir sözü ya da küfürlü ve argo söylemi dayaktan bile daha fazla yaralayıcı olup çocuğu işten soğutabilmekte ve kaçırtabilmektedir. Halbuki çalışana şefkatle, muhabbetle yaklaşılması ve ona değer verildiğinin hissettirilmesi çalışanın moralini de yüksek tutacak; bu durum üretimi de olumlu etkileyecektir

Böyle bir proje gençlerin en azından bir kısmının kötü alışkanlıklardan uzak durmasını sağlayacaktır. Burada eğitim gören genç birey daha kolay

sosyalleşecek, düzgün, güvenilir ve ahlaklı bir fert, iyi bir vatandaş topluma kazandırılmış olacaktır.

SONUÇ

Yukarda açıklamaya çalıştığımız projenin tarafların hepsine olumlu yönde bir dönüşü olacaktır. Bunun neticesinde aynı zamanda kültürel bir kodumuz olan ve Ahlak, İlim ve İrfan medeniyetini bünyesinde barındıran Ahilik Geleneği gelecek nesillere en azından düşünce yapısı ve işleviyle birlikte aktarılmış olacaktır. Bunun neticesinde toplumda iyi, ahlaklı ve eğitimli bireyler çoğalacak; üretim artacak, toplum huzur bulacak, insanlar maddi ve manevi daha fazla kazançlı olacaktır.

Dünyamız ve bölgemiz hem toplumsal değerler hem de milletlerarası ilişkiler açısından kırılgan ve hassas bir süreçten geçmektedir. Anadolu coğrafyasında huzur ve barışın korunması ve sürdürülebilmesi için Ahilik kültürünün ve anlayışının tesis edilmesine, doğru anlaşılmasına, çağın idrakine yeniden sunulmasına ihtiyaç vardır. İsimler, devirler, şartlar, coğrafyalar ve yapılar değişken olabilir. Bu nedenle biz Ahilik felsefesini temel alarak asıl burada verilmek istenen mesajı, anlayışı ve uygulamaları insanlara benimsetmeliyiz.

KAYNAKÇA

Çağatay, Neşet (1990), Ahilik Nedir, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İvgin, Hayrettin (1996), "Ahilerde Ahlaki Değerler ve Bunların Ticarete Uygulanması", I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Karagüllü, Mustafa (1996), "Ahilik Kültürü Haftası Kutlamalarının Dünü, Bugünü, Yarını", I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KAYNAK KİŞİLER

Adem Metin; 1978, İlkokul, Bobinaj, Canik

Ayhan Karabel; 1978, İlkokul, Tornacı, Canik

Cengiz Düzenli; 1969, İlkokul, Oto Bakım ve Tamiri, Canik

Eyüp Aydın; 1985, Lise, Metal Teknolojisi, Canik (Oda Başkanı)

Kenan Ertürk; 1980, İlkokul, Oto Bakım ve Tamiri, Canik

AHİLİK İLKELERİNİN GÜNÜMÜZDE ÇALIŞMA YAŞAMI VE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE ÖRNEK ALINACAK YÖNLERİ

Prof. Dr. Gürol Özcüre[*]

ÖZET

Ahilik ilkeleri, köklerini VII. Yüzyıla uzanan bir tarihsel süreçte, gençlik kitapları ve mektuplarından oluşan Fütüvvetnameler ile onun ilke ve etik değerlerinden almıştır. XIII. ve XIV. Yüzyıl feodal dönem Türk toplumunda kentsel yaşamın organizasyonunda Ahi Evren'in düşünceleriyle geliştirilen adalet, kardeşlik, güven, üretimde kalite, dayanışma anlayışı ve işbirliğine dayalı değerlerinden günümüz için de çıkartılacak dersler bulunmaktadır. Bu tebliğin amacı, Ahiliğin günümüz çalışma hayatına yansımaları olabilecek ilke ve kurallarını, bu ilkelerin günümüzde çalışma yaşamında taşıdığı önemi literatür taraması yoluyla vurgulamak ve farkındalık oluşturmaktır. Yine, Ahilik etik değerler ve ülke güvenliğine askeri alandaki katkıları açısından da günümüzde örnek alınacak birçok ilke ve uygulaması olan bir kurumdur. Ahilik ilkelerinin günümüz çalışma yaşamı için örnek alınabilecek diğer bir yönü de gelir dağılımını dengeleyici bir sosyal güvenlik sistemi oluşturmasıdır. Günümüzde sosyal politika açısından, özellikle, ülkemizde esnaflar için 1 Ocak 2020 tarihinde yürürlüğe girecek Esnaf Ahilik Sandığı'nın taşıdığı önemi, konusu, kapsamı ve amaçları açıklanacaktır. Yine, bir sivil toplum kuruluşu olarak (STK) Ahiliğin Türklere özgü bir kurum olarak ortaya çıktığı, devletle sıkı bağları olan kurumlar ve faaliyetleri hakkında farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır. Ayrıca, Ahilik, çalışma yaşamı açısından ekonomik ve toplumsal boyutuyla günümüzde önem taşıyan eğitim, mesleki eğitim, usta-kalfa-çırak-yamak çalışma ilişkilerini düzenleme, sosyal hizmetler, tüketicileri koruma, fiyat tespiti, kooperatifler, toplam kalite yönetimi, yönetime katılma ve insan kaynakları yönetimi gibi işlevleri yerine getirmiştir. Bilim insanları da misyonlarında teori ve uygulamalı olarak Ahi Evren gibi insan yetiştirme anlayışını ülkemizde yerleştirebilirler.

[*] Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Anahtar Kelimeler: *XIII. Yüzyıl Türk Çalışma İlişkileri, Ahilik ve Sosyal Güvenlik.*

AKHISM PRINCIPLES AND DIRECTIONS FOR SAPMPLING IN TODAY'S TURKISH WORKING LIFE AND SOCIAL SECURITY SYSTEM

ABSTRACT

The Akhism principles have taken their roots in a historical process dating back to the VII. century from the futuwwatnamahs (Fütüvvetnameler) and its ethical values consisting of youth books and letters, There are lessons to be learned for todays Turkish society from the values of justice, brotherhood, trust, quality in production, understanding of solidarity and values of cooperation based on Ahi Evren's thoughts in the organization of urban life of XIII. and XIV. Century feudal period of Turkish society. The aim of this paper is to emphasize the importance of the principles of the Akhism in today's working life through literature review and to raise awareness. Also, the Akhism is an institution that has many principles and practices to be exemplified in terms of ethical values and its contribution to the security of the country. Another aspect of the Ahilik principles that can be taken as an example for today's working life is the creation of a social security system that balances income distribution. In terms of social policy, especially, for tradesmen the significance, scope and objectives of the Tradesman Akhism Insurance will be explained which will enter into force in our country on the 1st January 2020. It is also aimed to raise awareness about Akhism as a non-governmental organization (NGO) which emerged as a Turk-specific institution and also its institutions and activities are closely linked to the State. The Akhism can be used to ensure the participation of today's people in working life, quality and management systems, production-consumption relations, women and men in all fields in security and solidarity. Also, the Akhism has fulfilled functions as education, vocational training, regulation of master-headworker-apprentice-stooge working relations, social assistances, consumer protection, price determination, cooperatives, total quality management, employee participation and human resources management which are important nowadays with economic and social dimension. Scientists can also put the theory and practice of human cultivation in their missions like Ahi Evren in our country.

Keywords: *XIII. And XIV. Century Turkish Working Life, Akhism Principles and Social Security.*

GİRİŞ

XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Anadolu birçok siyasal ve toplumsal kargaşanın yaşandığı bir yerdir. Selçukluların son döneminde, Moğollar ile yapılan 1243 yılında Kösedağ Savaşı'nı kaybetmesi sonucu yıkılarak, Anadolu'da birçok beyliğin kurulması süreci başlamıştır. Beylikler arası güç mücadelesi ve savaşların sonunda, bir uç beyliği olan Osmanlıların bu savaşlarda batıya uç beyliklerine göç eden geniş kitlelerin ve içlerindeki Ahilerin de desteğini alarak galip gelmesi ile bu kargaşa dönemi sona ermiştir. Ahiliğin Anadolu'da kurulması ve gelişmesi böyle bir tarihsel arka plana sahiptir.

Çalışmamızın Birinci Bölümü'nde, Ahi Evren'in Türkistan'dan Moğol istilası sonucu büyük göçlerin yaşandığı bir dönemde, Horasan ve Bağdat'ta geçen 28 yıllık eğitim hayatından sonra, Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın kurduğu Bağdat'ta ki Fütüvvet Teşkilatı'na girmesi, daha sonra, Anadolu'ya 1205 yılında göç ederek Anadolu Selçuklu Devleti'ne gelmesi, büyük bir mücadele ile kurduğu Ahilik Teşkilatı ve eğitim, devlet görevlerinden sonra, 1261 yılında Kırşehir'de 10.000 Ahi ile birlikte 93 yaşında ölümü ya da öldürülüşü gibi tarihsel konular başta olmak üzere yaşamı ele alınarak, Ahilikteki ilkeler, kurallar ve örgütlenme (teşkilatlanma) incelenmiştir. Bu yapılırken, Fütüvvetnamelerden yararlanılarak geliştirilen, dönemin şehir devletlerinde çalışma ilişkilerini düzenleyen ilkeler ve üyelere sosyal güvenlik sağlayan 'orta sandığı' hakkında da bilgiler verilmiştir.

Burada, özellikle, kaza, ölüm sigortası olarak yardım yapıldığı bilinmesine rağmen, yardımların miktarı ve ne kadar yardım yapıldığı, yardımların nasıl hesaplandığı konusunda henüz kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, modern anlamda günümüzde ülkemizde uygulamaya geçirilecek olan Esnaf Ahilik Sandığı (İşsizlik Sigortası) ile karşılaştırarak değerlendireceğimiz gelişmiş bir model hakkında bilgi sahibi olmadığımız üzerinde durulmuştur. İkinci Bölüm'de Ahi Evren'in geliştirdiği Ahi birliklerinin yönetimi, eğitim sistemi, örgütlenme, üyelik, yamak-çırak-kalfa ve ustaların çalışma ilişkileri incelenmiştir. Ahilik ilkelerinin günümüzde çalışma yaşamında örnek alınacak yönleri ve sosyal güvenlik üzerinde de bilgi, verilerek, değerlendirmeler yapılmıştır. Özcümle, Ahiliğin sosyo-ekonomik işlevleri, günümüzde çalışma ilişkileri, iş ve sosyal güvenlik hukuku yani sosyal politika uygulamaları ile bağlantı kurularak ele alınmaktadır.

Bu konuda birçok düşünür ve bilim insanının kitap, makale ve araştırmaları yayınlanmış olmakla birlikte, asıl adının Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud el Hoyi olduğu bilinen Ahi Evren'in 20'yi aşkın kitap yazdığı bilinmekle birlikte, bunların çok azı günümüze ulaşmıştır. Bu kitapların birçoğu özellikle, Moğol işgali sırasında yasaklanmış olduğu gibi, bir kısmının ona ait olabileceği tahmin edilmekle birlikte, üstünde adı yazmayan bu kitapların el yazması nüshalarının araştırılarak tespit edilmesi ve günümüz diline çevrilmesi gerekmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde yazılan, Abdulbaki Gölpınarlı tarafından Arapça aslından Türkçeye çevrilen bazı Fütüvvetnamelerin bir kitap olarak İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından yayımlanmış olması bu alanda araştırma yapan bizlere önemli bir katkı sunmaktadır.

Ahiliğin günümüzde çalışma yaşamı açısından önemi, daha çok Fordist üretim ilişkilerinden (büyük fabrika sistemi ve kitle üretimi), Post-Fordist üretim ilişkilerine (esnek üretime geçilmesiyle) dönüşümü, konuyu günümüzde tekrar güncel hale getirmiş ve akademik ilgi yanında, devlet yöneticileri ve kurumlar nezdinde önem kazandırmıştır. Her yıl kutlanan Ahilik Haftaları bu önemin bir işaretidir. Yine, üniversitelerimiz de konuya ilgisiz kalmamış ve bu konuda yüksek lisan ve doktora tezleri yayımlanmıştır. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ulusal Tez Merkezi'nde Ahilik başlığıyla 31 adet tez yazıldığı görülmektedir.

Ülkemizde yeni yasası çıkartılan ve bir tür esnaf işsizlik sigortası olan, 8 Mart 2017 Tarihli ve 6824 Sayılı Kanun ile 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nda bir yasa maddesi eklemek suretiyle Esnaf Ahilik Sandığı Sigortası (Artisan Akhism Fund) kurulmuştur. Böylece, mevcut Kanuna eklenen ek 6. Madde uyarınca ülkemizde ilk kez esnaf ve sanatkârlar için de iflas ya da faaliyetlerini bırakmak zorunda kaldıkları hallerde, işçilerde işsizlik halinde olduğu gibi bir işsizlik sigortası kurulmuştur. Yasanın yürürlük tarihi önce, 1 Ocak 2018 olarak belirlenmesine rağmen bu daha sonra değiştirilerek 1 Ocak 2020 olarak değiştirilmiştir.

Toplumsal açıdan; çalışma ilişkileri ve sosyal güvenlik boyutuyla bir sosyal siyaset kurumu, kültürel, mesleki eğitim, dini, idari, siyasi, askeri, ekonomik ve ticari boyutları olan bir örgütlenmedir. Ahi birlikleri tüm bu diğer boyutlarının yanında mesleki birlikler olarak öne çıkan örgütlenme göstermiştir. Ancak, zaman içerisinde tüm bu işlevleri yerine getiren toplumsal bir oluşumdur. Literatür incelendiğinde görüleceği üzere, Ahi birliklerinin örgütlenme modelinin çeşitli şekillerde ele alınmasına rağmen, konunun teorik çerçevesi yeterince temellendirilerek günümüze yansımalarının açıklanmasına gereksinim duyulmaktadır. Verilerin geniş bir literatür

taraması yoluyla toplandığı bu çalışmada çalışma yaşamı ve sosyal güvenlik boyutuyla sınırla bir inceleme yapılmaktadır. Oysa, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla birlikte, konunun işletme bilimi açısında yönetime katılma, toplam kalite yönetimi uygulamaları, tüketicinin korunması, üretimde kümelenme, iş ahlakı ve etik boyutlarıyla ele alındığı, birey ve toplumsal ilişkiler boyutuyla da sosyolojinin ilgi alanına girdiğini ve bu bilimsel yöntemlere göre incelendiği görülmektedir. Durkheim'in açıkladığı sosyolojik olarak bir toplumsal oluşumun ya da örgütlenmenin yalnızca aynı tür toplumlarda değil kendisinden önceki toplumların geliştirdikleri örneklerden de yararlanarak farklı biçimler alabildiği gerçeğinden hareket ederek açıklamak ve sosyoloji bilimi ile de bağını kurmak germektedir.

ANADOLU'DA AHİLİĞİN TARİHSEL ARKA PLANI VE ÖNEMİ

Selçukluları da içine alacak şekilde Türklerin XI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar devam eden yedi yüzyıllık dönemi *nizam-ı kadim* (klasik dönem), 1790'dan 1923 yılına kadar olan Osmanlı dönemi *nizam-ı cedid* (yenileşme dönemi) olarak adlandırılmaktadır.[1] Türklere ve Türk kültürüne özgü bir kurum olan Ahilik XIII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla kadar kuruluş ve onu izleyen dönemde en parlak dönemlerini geçirerek, XVIII. Yüzyılda köklü bir değişim geçirmiş ve ekonomik işlevlerine geri dönerek, İslam karakteri geri plana geçen ve adı değiştirilerek esnaf birliği (gedik/lonca) şeklinde ekonomik etkinlikleri artan gayrimüslim azınlıkları da içine alacak bir yapıya dönüşmüştür.

Ahilikte bulunan sosyal işlevlerin çeşitliliği nedeniyle Bizans Dönemi loncalarından (corporation/guild) farklı özellikleri bulunmaktadır. Ahiliğin sosyo-ekonomik işlevlerinin özellikle XV. yüzyıldan itibaren öne çıktığı ve kuruluşundaki askeri, siyasi ve idari işlevlerini yitirmiş olduğu görülmektedir.[2]

Türklerin Anadolu'ya Gelişi, Selçuklu Dönemi ve Ahiliğin Kuruluşu

Türklerin tarih sahnesine çıkışıyla, VI. Yüzyılda Çin, İran ve daha sonraları Bizans kaynakları yazılırken, Türklerin kökenini oluşturan kavimlerden sıklıkla söz edilerek, söz konusu ülkelerin siyasal tarihine açıklık getirilmektedir. Örneğin, Çinlilerin Kuzeyli Hun ve Türk komşularının kim olduğunu ve tarihteki yerlerini açıklamadan kendi tarihlerini tanımlamaları mümkün değildir. Yine, aynı şekilde İran ve Bizans tarihi için de bunu söy-

---

1 Şükrü Nişancı, Adem Çaylak, "Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisi", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin İktisadi Tarihi*. thk./nşr. Mehmet Dikkaya ve dğr., (Ankara: Savaş Yayınevi, 2018), 7.

2 Adnan Mahiroğulları, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0/54 (Ocak 2011): 139-140.

lemek mümkündür. Göktürklerin tarihini incelemeden bu iki imparatorluğu tarihçiler aydınlatamamaktadırlar. İslamiyet öncesi Türk kavimleri, Orta Asya, Maveraünnehir, Kafkasya, Volga boyu ve Yakındoğu'da ağırlığını hissettirmiştir. Milattan Sonra (M.S.) VIII. Yüzyılda ilk yazılı kaynaklar günümüz Moğolistan'ının sınırlarında kalan Orhun Vadisi'ndeki kazılarda Türklere ait ilk yerleşim yerleri ve yazıtlar ortaya çıkartılmıştır.[3]

Eski Yunan kentlerinde, Mısır ve Anadolu kent devletlerinde aynı işi yapan zanaatkârların 'Collegia' adıyla meslekten olmayı içeren bir örgütlenmeye gittikleri bilinmektedir. Latince 'Lociye', Osmanlı'da 'Lonca' 'Ahı', 'Akı' vd. dil kökleriyle tartışmak yerine ekonomik ve sosyal anlamda 'dayanışmanın' bir yansıması ve İslam felsefesinin Anadolu'da Selçuklu döneminin bir ürünü olan Ahiliği daha iyi inceleyerek, bugünkü kuşaklara anlatmak daha doğrudur. Ahi sözcüğünün Türkçe de 'eli açık', 'cömert' ve 'yiğit' anlamına gelen 'akı' kelimesinin 'k' harfi ile 'h' harfinin söylenirken Anadolu ağzında söylenirken değişmesi sonucu, Arapça da ise 'kardeşim' anlamına gelerek ortaya çıktığı geniş kabul görmektedir. Aynı tartışma Ahi Evren – Ahi Evran söyleminde de devam eder. Anadolu Ahiliğini, Türk kimliğinden soyutlayamayız. Çünkü, tarih onu bir kez kaydetmiştir. Bir şeçkinlik, yücelik ve olgun insan olma çabasıdır.[4]

İslam Dünyasında Fütüvvet teşkilatı ve Türk Dünyasında Ahilik kurumu farklı dönemlerde farklı gelişim süreçleri göstermiştir. Çok zengin ve farklı anlamlarda ve eğilimlerde toplumsal hayat görüşleri ve buna dair günümüze yansımaları olmuştur. VII. İle VIII. yüzyıllardaki İslam Dünyası coğrafi sınırları genişlerken, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurları da gelişerek köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Türk, Fars ve Arap kültür unsurları etkileşime geçmiştir. Ahilik kurumu içinde Türk unsuru, Kutatgu Bilig, Divanü Lügat-it Türk ve Atabetü'l Hakâyık gibi kaynaklarda cömertlik, konukseverlik, tuz-ekmek hakkı, diş kirası ve Türk geleneklerinden olan saçı geleneği bu kurumun önemli özelliklerindendir.[5]

Ahi Evren, Türkistan'dan ve daha sonra Bağdat'tan Anadolu'ya gelince önce Kayseri'ye yerleşmiş, Konya'da Mevleviler'e gücenince Denizli'ye gitmiş, Sultan'ın ısrarıyla Konya'ya dönmüşse de uzun süre burada kalmadan Kayseri'ye geçmiştir. Burada bir debbağhane (dericilik işletmesi) kurup deri

---

[3] İlber Ortaylı, *Orta Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın Kapılarına Türklerin Tarihi,* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 13-15.

[4] Emre Dilli, *Ahilik Kültürü Esnaf Teşkilatı,* (İstanbul: Fer Yayınları, 2009), 213-215.

[5] Rıfat İlhan Çelik, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014), 28-38.

işlemiştir. Çırak, kalfa ve ustalar yetiştiren, yiğitleri eğiten bu bilim ve sanat adamını Kayseri'de de çekemeyenler çıkmıştır. Kaliteli mal üretemediği için işleri iyi gitmeyen bazı esnaflar şikayette bulununca, görevliler debbağhaneyi incelemeye gelirler, Ahi Evren yoktur, ancak, burada gözleri ateş gibi parlayan, kocaman yılanlar (ejderler, evrenler) görürler, dehşete kapılıp oradan kaçarlar. Bu olaydan sonra ona Ahi Evren lakabı takılır.

Anadolu'ya göçün sürdüğü Selçuklular Dönemi'nde 1205'te İran, Hoy'dan gelerek Kayseri'ye yerleşen Ahi Evren, ilk Ahi Ocağı'nı burada kurmuştur. Debbağhane (deri atölyesi) olarak bu şehirde açılan bu ilk işyeri, günümüzdeki sanayi sitelerini oluşturan diğer meslek kesimlerinin de işyerlerini açmasıyla 'esnaf çarşıları' olarak ortaya çıkmış kuruluşlara benzemektedir. Bu dönemde sürdürülen meslek sayısı da 32'ye kadar yükselmiştir. Kayseri'den sonra Anadolu'nun diğer şehirlerine de bizzat Ahi Evren tarafından kurulmaya başlanan Ahi Ocakları'nın Sivas, Niğde, Ankara, Aksaray, Manisa, Bolu, Erzincan, Bursa, Kastamonu, Sinop ve Erzurum'da da örgütlenme çalışmaları başarıyla sonuçlanmıştır. Moğol İstilası ile ortaya çıkan olumsuzluklara, siyasi ve askeri karışıklığa rağmen varlığını sürdüren bu Ahi Ocakları o zamanın şehir hayatında önemli bir rol oynamıştır.[6]

Şehir hayatını yeniden örgütlemesi ve Alaaddin Keykubad'a yazdığı *Muyrşidu'l Kifiye* adlı kitabını sultana armağan edişi ile bilinen Ahi Evren yaşadığı dönemin inanç değerlerini ve topluma yön veren sosyal sorumlulukları göz önünde tutarak topluma öncülük yaptığı ve mesleki örgütlenmeyi sağladığı görülmektedir. Ahi ocak ve zaviyeleri, Ahi çarşılarının kuruluşunda aralarına İslam olmayan unsurları almayan Ahiler, Ahi işlikleri, kurumları, bireysel birikimleri, Ahi akıncıları değerlendiren Osmanlı daha sonra Moğol işgallerinin ve işbirlikçilerin çabaları Ahi Evren'in ve izleyicilerinin 1261 yılında katledilmesiyle sonuçlanmıştır. 1205-1230 yılları arasında Kayseri'de gerçekleştirilen Anadolu'da ki ilk Ahi Birliği (teşkilatı), bir esnaf örgütü olarak 1453 İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethine kadar örgütlenme ve gelişmesini tüm Anadolu'da sağlamıştır. Fetih sonrası bir durgunluk ve dönüşüm geçirerek, özellikle ekonomik faaliyetlere hakim olmaya başlayan azınlıkların etkisiyle, Gedik ve Lonca örgütlerine dönüşmüştür.[7]

İbn Battûta'nın, ünlü Seyahatnamesi'nde, Suriye, Lazkîye'den Cenevizlilere ait bir ticaret gemisiyle, elverişli bir rüzgarla, Rum diyarı olarak ta bilinen Türk ülkesine yöneldiklerini ve on gün süren yolculuktan sonra Anado-

---

[6] Çelik, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi,* 28-38.

[7] Emre Dilli, *Ahilik Kültürü Esnaf Teşkilatı,* (İstanbul: Fer Yayınları, 2009), 222-233.

lu'ya ayak bastığında, Alanya'ya ulaştıklarını yazmaktadır. Antalya'ya geldiğinde ise karşılaştığı Ahilerden, başka bir yerde görmediği bu yapı karşısında övgüyle ve şaşırarak bahsetmektedir.[8]

Osmanlı Döneminde Ahi Birlikleri, Gedik ve Lonca

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda olduğu gibi Rumeli'nin fethinde de Ahilerin önemli katkıları vardır. Battûta tarafından anlatılanlar yanında, Osmanlı tarihçisi Âşık Paşa-zade'nin (886/1481) *Târih-i Âl-i Osman*'da yazdıklarında, erkeklerden oluşan Anadolu Ahilieri (*Ahiyân-ı Rûm*) ile birlikte kadınları da örgütleyen Anadolu Bacıları'ndan (*Bacıyân-ı Rûm*) da bahsettiğini görüyoruz. Bu kuruluşlar, günümüzde kadınların işgücüne katılımını artırmaya çalışan devlet anlayışına da uygun bir örgütlenmedir. Alman araştırmacı Franz Taesehner, Ahi birliği ile aynı dönemde kurulan bu kadınlar birliğinin, kadınlar arasında o zaman kurulabilmiş olmasına şaşırarak varlığına inanmak istememiştir.[9] Bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK) olarak Ahilerin erkeklerin yanında, Anadolu Bacıları'nı (*Bacıyân-ı Rûm*) o çağlarda kuracak bu bilince sahip olmaları gerçekten de çağının üstü bir anlayışı yansıtmaktadır.[10]

Osmanlı Döneminde Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat gibi devlet kurucu önderlerin Ahilerden olmasıyla gelişimini sürdüren Ahi ocakları yanında, Fatih Sultan Mehmet'inde büyük değer verdiği ve Ahilerden olduğu bilinen padişahlar yanında bazı vezirlerin de şed (peştamal) kuşanarak Ahi önderi olduğu bilinmektedir. Bu önderlerin esnaf yöneticileri olarak kadı, muhterip, nakip, yiğitbaşı, ehl-i vukuf ve esnaf şeyhi olarak görev yaptıkları görülmektedir.[11]

Osmanlı'da sanayi ve üretim alanında bir esnaf birliği olarak varlığını sürdüren Ahilik, XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar etkisini sürdürmüştür. Anadolu Ahileri (*Ahiyan-ı Rûm*) adıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi fonksiyonları ön planda olan bu kurumların, XIV. Yüzyılda ve XV. Yüzyıla kadar daha özgür ve sivil oldukları görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet devrinden sonra XV. Yüzyılda siyasal gücün karşısında ekonomik fonksiyonlarına doğru bir geri dönüş yaşanmış olduğu görülmektedir. Önce Gedik

---

8 Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, trc. A. Sait Aykut, 8. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 273-277.

9 Mikâil Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm Anadolu Bacıları Teşkilatı*, (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2016), 13.

10 Abdullah Günay, *Akı Ocakları Teşkilatı Akılıkta Mesleksel Dayanışma*. (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008), 99.

11 Mahiroğulları, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", 142-143.

ve daha sonra Lonca sistemine dönüşen Ahi esnaf birliklerinin Avrupa Orta Çağındaki Lonca örgütlenmesi ile de yakın bir etkileşimi vardır. Loncalarda da Ahilikte olduğu gibi bulunan kethüda ve yiğitbaşılar, gerekli hammaddeyi depolayarak, esnaflara dağıtmaktadırlar. Mamul hale gelen malların kalitesinin kontrol edildiği, esnaf yöneticilerinin örgüt (teşkilat) kanunlarını uygulamak, değiştirmek ve belirlenen kurallara uymayı denetlemek, gerekli disiplini sağlamak, kendi örgütleriyle ilgili karar sürecini, karar almayı, ve tüm konulardaki görüşmeleri yapmak amacıyla toplandıkları oda ya da meclis anlamına gelen özel yerleri bulunmaktadır. Evliya Çelebi, XVII. Yüzyılda İstanbul'da izlediği bir geçit töreninde, o zamanın İstanbul halkını oluşturan, 260 bin kişilik esnaf grubunun, sayıları 1.100'e ulaşan Lonca'nın üyesi olduğunu belki biraz da abartarak belirtmektedir.[12]

XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde (1727) Ahilik yerini, özünü terk etmeden 'tekel' (monopol) ve 'imtiyaz' (privilege) anlamına gelen Gedik ve Lonca adlı bu yeni örgütlere bırakmıştır. Gedik teşkilatı da Ahilikte var olan 'ihtiyaca göre üretim' ilkesi uyarınca 'ihtiyaç kadar işyeri' anlayışıyla kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Yeni açılacak bir işyeri, ancak mevcut sahibinin ölümü ya da kapanmasıyla oluşacak bir boşluk (gedik) halinde söz konusu olmaktadır. Esnaf örgütlenmesi olarak Gedikler ve daha sonra da Loncalar, XX. Yüzyılın başlarına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle, İngiltere ve Fransa ile yapılan serbest ticaret antlaşmaları ve Batı ülkelerinde gerçekleşen endüstri devrimi sonucunda el sanatları üzerinde ortaya çıkmaya başlayan olumsuzlukların artmasıyla, iyice zayıflayan esnaflar ve örgütleri olan Gedik ve Loncaların yok olmaya başladığı görülmektedir. 17 Haziran 1761 tarihinde bu sisteme son verilmiş ve 1913'te çıkartılan bir yasal düzenleme ile Gedikler ve Loncalar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu gelişmede elbette, Avrupa'da ortaya çıkan endüstri devrimi ve uygulanan liberal ekonomi politikalarının da önemli bir rolü bulunmaktadır. Aslında, temel felsefesinde helalinden kazanma, yoksula, kimsesize yardımcı olma, karşılıklı yardımlaşma gibi toplumsal bir anlayış yanında, sosyal güvenlik açısından da bünyesinde orta sandıkları bulunduran, ürünlere kalite standartları ve fiyat sınırlaması getiren bu sistemlerin, günümüzde uygulanan 'Toplam Kalite Yönetimi (TQM)', "üretimde kümelenme", "tüketiciyi koruma", "kurumsal sosyal sorumluluk" ve 'kooperatifçilik' gibi modern anlayışlara uygun düzenlemeler oldukları görülmektedir.[13]

---

[12] Şükrü Nişancı, Adem Çaylak, "Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisi", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin İktisadi Tarihi*. thk./nşr. Mehmet Dikkaya ve dğr., (Ankara: Savaş Yayınevi, 2018), 24.

[13] Mahiroğulları, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", 145.

Şeyh Edebali'nin Eskişehir'de bir Ahi tekkesi bulunduğu ve Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in kızı ile evlenmeden önce bir mesleği öğrenmesini istediği bilinmektedir. Bunun üzerine Osman Bey kösele yapımını öğrenmiş ve usta olduktan sonra Mal Hatun ile evlenmişlerdir. Böylece, Osman Bey, siyasi olarak Ahilerin gücü ile gücünü birleştirmiştir. I. Murat'tan itibaren Osmanlı Padişahı şed (peştamal) kuşanarak belde ve şehirlere Ahi olarak atamış, bu örgütlere mal ve arazi vakfetmişlerdir. Ahilik teşkilatı yarı özerk bir çalışma ilişkileri kurarak, bu sayede fiyat denetimini gerçekleştirmeyi ve denetim organı işlevini de yerine getirmesini sağlıyordu. Ahilikte yükselme liyakat ve ehliyetle her türlü keyfilikten arındırılmış olarak gerçekleşmekteydi. 1860'ta Gediklerin ortadan kalkmasından sonra, 1912'de loncalar da bir kanunla ortadan kaldırılmıştır. Esnaf ve sanatkârlar arasında haksız rekabeti, aşırı üretimi ve işsizliği önlemeyi Ahilik teşkilatı yardımıyla sağlayan Osmanlılarda merkezi yönetim güçlendikçe bu bağ zayıflamış, ahilerin gündüz çalışıp, ikindiden sonra Ahi babaya getirdikleri ve zaviyede bir araya gelerek yemek yedikleri ve Kur'ân okudukları sistem XVI. Yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlamış, Ahi teriminin yerini daha sonraki dönemlerde 'Gedik' ve 'Loncalar'da da bulunan 'usta' almıştır. Kapitülasyonlar ile birlikte endüstri devrimi sonrası Batı sanayi ürünlerinin Anadolu'ya girmesiyle rekabet edemeyerek, hammadde sıkıntısı çeken ve ürettiği ürünü satamayan esnaflar ekonomik krize girmiştir. 1860 Yılında Kırım Savaşı sonrası Islahat Fermanı ile Müslümanlar yanında tüm vatandaşlara her türlü ticaret, sanat ve mesleği yapma özgürlüğü tanınmış ve bütün gedik beratları sona ermiştir.[14] Ahilikten sonra gedik ve lonca sistemini uygulandığı XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi'nde örneğin, seccade kilimi dokuyan Niko adlı bir ustaya bırakılarak diğer ustaların buna uymayı taahhüt ettikleri bilinmektedir. Gayrimüslim olan bu şahısa din, dil, ırk ayırımı yapılmadan bilgi, beceri ve deneyime değer verilerek emek ve kişiliğe saygı gösterilmesi ve bunlara uymayanların meslekten çıkartılması söz konusudur.[15]

Ahi Birliklerinin Yönetimi ve Örgütlenmesi

Yukarıda da vurgulandığı gibi, Ahi birliklerinde örgütlenme (teşkilatlanma) döneminin daha geniş ölçekteki siyasal, ekonomik ve toplumsal olgularından yalıtılmış şekilde faaliyet göstermemiştir. Coğrafi ve tarihsel arka plan ile bağlantılı olarak sosyal işlevlerini yerine getirmiştir. Bu faaliyet-

---

[14] Aytekin, *Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahilik,* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017), 63-64.

[15] Doğan, Hulusi, *Ahilik ve Örtülü Bilgi Günümüz İşletmecilerine Dersler*, 1. Baskı, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006), 72.

lerin perde arkasını anlamak için zamanın olgularına, üretim ve ticaret boyutuyla kültürel duruma ve olaylara bakmamız gerekmektedir. [16]

Ahi birliğine, sadece esnaf ve sanatkârlar ve meslek sahipleri üye olmamışlardır. Müderrisler, kadılar, hatipler, hükümdarlar, emirler ve vezirler de dönem dönem üye olmuş ve görev almışlardır.[17] Ahi Birlikleri'nde yönetim kurulu, bir başkan, iki ya da beş kişiden oluşan üyelerden oluşmaktadır. "Esnaf Şeyhi" adı verilen Ahi birliği başkanları, çok önemli bir konuma sahip olarak, geniş yetki ve sorumluluklar üstlenmişlerdir.

Esnaf Şeyhi (Birlik Başkanı) ve Görevleri

Mesleki, toplumsal, siyasi, ahlaki ve dini bir lider konumunda bulunan esnaf şeyhi (birlik başkanı), tüm üyeleri bir baba şefkatiyle koruyarak, kollayan, bir kabile veya grubun lideri, reis, yönetici, devlet adamı anlamına gelen sözlük anlamıyla[18] şu görevleri yapardı;

a) Esnaf ve sanatkârların çalışma ilişkilerinde ve mesleki olarak karşılaştıkları sorunları çözmek,
b) Esnaf Orta Sandığı'nı yönetmek,
c) Birliğe ait olan binaların bakımını yapmak, kiraya vermek ve faaliyet amacına uygun olarak kullanmak,
e) İşe alma, ücretleri ödeme, gerektiğinde işten çıkarma,
f) Esnaf ve sanatkârları izleme,
g) Usta-kalfa-çırak ve yamaklar için törenleri düzenlemek,
h) Yönetim Kurulu toplantılarına katılmak,
ı) Esnaf ve sanatkârları toplantıya çağırmak,
i) Üyesi olduğu esnaf kolunun temsilcisi olarak, Büyük Meclis toplantılarına katılmaktır. Ahi şeyhi, alınan tüm kararların uygulanmasından da tek başına sorumludur. [19]

Kurullar

Ahi birliklerinin yönetimi, yönetim kurulu ve bunun da üstünde yer alan Büyük Meclis'ten oluşmaktadır.

---

[16] Eunjeong Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 1. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 23.

[17] Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 21.

[18] "Bu konuda bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 39).

[19] İsmet, Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003, 101.

Yönetim Kurulu'nun Görevleri

Esnaf şeyhiyle birlikte örgütün ana karar organı olan birlik yönetim kurulu, genellikle, her bir sanat kolunun üyeleri arasından seçilen beş üyeden oluşmakta olup, alınan kararların uygulanmasında da yardımcı olurdu. Bu kurula seçilecek üyelerde en az beş yıl ustalık yapmış olma, mahkumiyeti bulunmama, iyi hal ve en az üç usta yetiştirmiş olma şartları aranmaktaydı. Seçilen yönetim kurulunun en başta gelen görevi, geçmiş yönetimden devir alınan evrak ve hesapları kontrol ve ibra etmek ve Büyük Meclis'e sunmaktı. Diğer görevleri ise;

a) Her ayın ilk üç günü içinde toplanmak (bazı araştırmacılara göre her ayın ilk günü ile üçüncü cuması) üyelerin sorunlarına çözüm üretmek, çözemedikleri sorunları Büyük Meclis'e göndermek,
b) Üyeler tarafından kurulan kredi ve yardımlaşma sandıklarını denetlemek,
c) Birliğin binalarının bakımını üstlenmek, kiralamak veya üyelere tahsis etmek,
d) Çalışanlara ücretlerini ödemek, işe yeni eleman almak,
e) Çırak ve kalfaların terfilerinde şed (peştamal) kuşanma törenleri düzenlemektir.[20]

Ahi Baba (Kethüda)

Kurulun birinci ve en kıdemli üyesi olan Ahi Baba (Kethüda) bulunmadan toplantı yapılamazdı. Görevleri;

a) Birlik üyeleri tarafından üretilen mal ve hizmetlerin yönetim tarafından belirlenen fiyatlarını hükümete bildirmek,
b) Orta sandığının gelirlerini, ödeyeceği vergileri ve topladığı aidatlarını denetlemek,
c) Şed (peştamal) kuşanma törenlerini düzenlemek,
d) Devlet kurumları ile esnaf birliği üyeleri arasında çıkan sorunlarda arabuluculuk yapmaktır. [21]

Yiğitbaşı

Ahi Baba'nın (Kethüda) yardımcısı ve yönetim kurulunun ikinci öneme sahip üyesi olan yiğitbaşının görevleri şunlardır;

a) Esnafın eğitim ve mesleki eğitim açısından yetiştirilmesi,

---

[20] Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 102-103.
[21] Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 103.

b) Kimlerin terfi edeceğini belirleme,
c) Esnafa hammadde dağıtma ve sağlama,
d) Esnaflar arasında disiplini sağlama ve verilen cezaları uygulamaktır.[22]

İşçibaşı (Ustabaşı)

Daha çok teknik anlamda yetkin bulunan yönetim kurulunun üçüncü derecede öneme sahip üyesidir. Görevleri şunlardır;
a) İşkolunda üretilen mamullerin kalite kontrolünü yapmak,
b) Kalitesiz malları imha etmek,
c) Zarar gören tüketicilerin zararını karşılamak,
d) Ürün standartlarının korunmasını sağlamaktır.[23]

Hakem Heyeti (Ehl-i Sınayi veya Ehl-i Hibre)

Yönetim Kurulu'nun esnaf ve sanatkârlar arasında sevilip sayılan son iki üyesinin oluşturduğu bu kurulun görevleri ise;
a) Esnaf ve sanatkârların kendi aralarında ya da yönetim ile aralarında ki uyuşmazlıkları gidermek,
b) Üreticilerle tüketiciler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaktır.[24]

Büyük Meclis

Bir şehir, kaza veya beldedeki esnaf ve sanatkârların şeyhlerinin tümünün bir araya gelmesiyle oluşan Büyük Meclis (Büyük Kurul ya da Kahyalar Kurulu), Ahi birliklerinin en yüksek ve yetkili üst organıdır. Bu kurul; çiftçiler, debbağlar (dericiler/deri tabaklayıcılar), hallaçlar (pamuk atıcılar), yorgancılar, pabuççular, keresteciler, nalbantlar, sandıkçılar, haytaplar, dokumacılar, bezzazlar, iplikçiler, şekerciler, demirciler, leblebiciler, aktarlar, nalıncılar, çulhacılar, destegahcılar, berberler, ekmekçiler, göncüler (ham dericiler), bıçakçılar, kuyumculardan oluşan 24 esnaf işkolunun mütevellilerinden oluşurdu. Her ayın son Cuma günü toplanırlardı. Bu kurulun meclis üyeleri kendi aralarından bir başkan seçerlerdi. Büyük Meclis'in görevleri şunlardır;
a) Esnaf şeyhlerinin esnaf ve sanatkârlara karşı olan tutum ve davranışlarını gözlemlemek,

---

22 Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 103.
23 Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 104.
24 Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 104.

b) Esnaf işkolları yönetim kurullarının düzenli olarak toplantılarını yapıp yapmadıklarını denetlemek,
c) Esnaf işkolları yönetim kurulları tarafından verilen cezaların uygun olup olmadığını denetlemek,
d) Esnaf yönetim kurulu tarafından karar bağlanamayan ya da esnaf şeyhlerince meclise getirilen sorunları ve konuları inceleyerek karar bağlamak,
e) Esnaf şeyhlerinin yıllık hesaplarında usulsüzlük olup olmadığını incelemek, usule uygun olarak onaylamak ve usule uygun olmayanlar hakkında gerekli işlemleri yapmak,
f) Hakkında şikayet olan esnaf şeyhleri aleyhinde soruşturma başlatmak, bunların görevlerini suistimal edip etmediklerini araştırmak ve suçlu görülenleri gerekirse işten el çektirmek,
g) Esnaf ve sanatkârlar ile devlet kurumları ya da hükümet arasında çıkacak uyuşmazlıkları gidermek ve sorunları çözmek,
h) Devletin aldığı kararların esnafların çıkarına uygun olup olmadığını araştırmak, esnafların dileklerini ve taleplerini devlet yetkililerine iletmek,
ı) Ahi Baba vekilinin karar bağladığı konuların takibin yapmak ve sonuçlandırmaktır.[25]

Kahyalar Kurulu da denen Büyük Meclis yılın belli zamanlarında düzenli ya da gerektiğinde olağanüstü olarak toplanır ziyafet toplantısı, üçgünler toplantısı (yıllık genel toplantı) ve memleket toplantıları yapardı.[26]

Ahilikte Örgütlenme ve Üyelik

Ahilik teşkilatında meslek her şey, iş, eş, aş, arkadaş tamamen işe özgüdür. İşini seçmek önemli bir karardır. Bu konuda kişi kendi başına ve yalnız bırakılmaz, aile ve diğer kurumlar yardımcı olurdu. İşte başarı ilgi alanı ve yeteneğe bağlıdır. Ahilikte kalite konusu da çok önemlidir. Ahiliğin yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık uygulaması halen bazı mesleklerde günümüzde varlığını sürdürmektedir. Kariyer basamakları şeklinde halen karşımızda durmaktadır. Ahiler, kazancını yalnızca kendisine ve ailesine ayırmaz, muhtaç ve diğerleriyle de paylaşırlardı. Ahilikte adalet terazisi çok önemlidir. Günümüzde de sosyal adaletin sağlanması en temel ihtiyaçlardan

---

[25] Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 104-105.
[26] Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 106-107.

olduğundan Ahilikten bu açıdan alınacak çok dersler bulunmaktadır. Ahi Ocakları ve Ahilikte mesleki dayanışma, ister Araplarda bulunan 'Fetalık' isterse de Türklerde bulunan 'Akı' ya da 'Ahi' kökünden gelsin kendine özgü bir sistemdir. Hem mesleki bilgi hem de ahlaki ve sosyal hayatta gereksinim duyacağı diğer bilgileri vererek nitelikli ve beceri düzeyi yüksek işgücünü yetiştirdikleri görülmektedir.[27]

Ahilikte bulunan, bedestan, arasta ve uzun çarşı gibi adlar verilen üretim ve satış yerleri günümüzdeki sanayi siteleri ve organize sanayi siteleri gibi aynı meslek gruplarının kümelendikleri ve bir araya gelerek faaliyet gösterdikleri yerlerdir. Altı yüzyıldan fazla süren bir dönemde ayakta kalan bu kültürün temel ilke ve değerleri de o derece büyüktür. Örneğin, kalitesiz mal üretme, üretim standartlarına uymama, çırakların ve kalfaların ücretini ödememe, çırakları ve kalfaları sömürme ya da onlara bildiklerini öğretmeme, işyeri kapatma cezasına (pabucunu dama atma) cezasına tabi tutmayı gerektiren suçlar olarak görülmektedir. Satışa sunulan bazı malların tüm esnaf tarafından üretilebilmesi mümkün iken, bazı mal ve hizmetlerin üretilmesi özgünlük ve patent hakkına saygı olarak bir veya birkaç ustaya bırakılabilmektedir.[28]

Ahiliğin Ekonomik Yapısı ve İşleyişi

Ahilikte tüm meslek dallarında, öncelikle, birey merkezli ve tek kişi tarafından yönetilen bir işyerinde usta yanında bir ya da birkaç kalfa ve çırak ile gerçekleştirilen faaliyetlerde bulunma esası bulunmaktadır. Bu nedenle üretim sınırlı olarak gerçekleştirilebilmekte bu da kaliteye yansımaktadır. Ahilere katılan bir bireyin sahip olduğu deneyim, bilgi ve beceriyi uzun bir dönemde öğrenmesi söz konusudur. İşin sırrı sabır, sadakat ve uzun süreli bir usta-çırak dönemi sonunda öğrenilmektedir. Dolayısıyla, Fordist üretim sistemi usta-çırak ilişkisine son verirken, Frederic Winslow Taylor'un 1911 yılında geliştirdiği "Bilimsel Yönetimin İlkeleri"nde yer verdiği, üretimde her aşamanın yazılı hale getirildiği, işin her bir işçinin onun basit bir aşamasını işbölümü ve uzmanlaşma ile seri hareketler halinde tekrar ederek yapıldığı, üretimin kayan bant şeklinde otomasyona ve büyük ölçekli fabrika siteminde standart kitle üretimine dönüştürülmesi etkili olmuştur. Böylece, üretimde sınırlılıklar aşılmış ve bir işçinin verimliliği önce üç katı, daha sonra iş örgütlenmesinde yapılan yeniliklerle ve-

---

[27] Günay, *Akı Ocakları Teşkilatı Akılıkta Mesleksel Dayanışma*, 11.
[28] Doğan, *Ahilik ve Örtülü Bilgi*, 65.

rimliğin elli katına kadar artırıldığı bilinmektedir. Ahilikte ustalık için gereken süre bazı mesleklerde on yıla, kuyumculuk gibi mesleklerde yirmi yıla uzanan süreye de gerek kalmamıştır. Ortaçağın loncalarında ve Ahilikte ustalar için yamaklıkta en az iki yıl, çıraklıkta en az üç yıl ve kalfalıkta en az üç yıl olan süreler meslek dalının özelliğine ve duruma göre uzayabilmektedir. Yamaklık, birey için Ahilik teşkilatına kabul öncesi hazırlık dönemidir. En az 10 yaşında olan birisi yamaklığa aday olarak, en az iki yıl yamaklık yaptıktan sonra, çıraklığa yükseltilebilmekte ve belirli bir haftalık ücreti almaya hak kazanmaktadır. En az üç yıl çırak olarak çalıştıktan sonra ise bir törenle şed (peştamal) kuşanarak kalfalığa yükselme gerçekleşmektedir. Kalfalıkta geçen süre de en az üç yıldır. Bu süre içinde hakkında bir şikayet olmaması, kendisine verilen görevleri dikkatli bir şekilde yerine getirmesi, çırak yetiştirme konusunda başarılı olması, diğer kalfalarla iyi geçinmesi, müşterilere iyi davranması ve yeni bir işyeri açarak yönetebilecek düzeye geldiği yönünde ustası ve çevresinde iyi bir izlenim bırakması sonucunda ustalığa yükseltilirdi. Bu ilke ve kurallar bir mesleği yürütmenin çok sıkı ve katı koşullara bağlandığını göstermektedir.[29]

Esnaf Sandığı Ya Da Orta Sandığı ve Gelirleri

Esnaf kollarının tümünün kendisine özgü adına 'esnaf vakfı' ya da 'esnaf kesesi' de adı verilen bir yardım sandığı bulunmaktaydı. Mütevelli heyetiyle vakıf başkanının yönetiminde kethüda ile yiğitbaşının gözetiminde bulunan bu sandıkta altı kese (kalem/bölüm) bulunmaktadır. Bunlar;

Atlas Kese: Bu keseye senetler ve kıymetli evraklar konulurdu.

Yeşil Kese: Esnafa ait mülklerin ve vakıf tapu senetleri saklanırdı.

Örme Kese: Belli bir para ile yedek akçeler saklanırdı.

Kırmızı Kese: Nemalandırılmak üzere işletmelere verilen paraların senetleri konurdu.

Beyaz Kese: Tüm gider belgeleri ve cari yıl hesapları bulunurdu.

Siyah Kese: Tahsil edilemeyen alacaklara ait senetler konulurdu.[30]

Ahiliğin 'Orta Sandıkları' adı verilen ve Kethüda, Yiğitbaşı ile İhtiyarların gözetim ve sorumluluğu altında bulunan bu sandığın sermayesi, meslek mensubu esnafların ödeme güçlerine göre verdikleri bir tür prim niteliğinde olan haftalık veya aylık olarak ödenen aidat ve bağışları ile çırakların kalfalığa yükselme sırasında ödedikleri 15 günlük ücret ve kalfaların ustalığa

---

[29] Doğan, *Ahilik ve Örtülü Bilgi*, 61-63.

[30] Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, 109.

yükselme sırasında ödedikleri bir tür harç olan paralar ile haftalık ve aylık olarak esnaflardan mali güçlerine göre toplanan paylardan oluştuğu görülmektedir. Devlet hizmetinde büyük yararlılık gösterenlere yaşlılıklarında ve gazilere daha sonra tahsis edilen tımar arazileri, yalnızca, belirli sayıda asker yetiştirilen yerler değil, bu kişilere geçim olanağı ve yine buraların gelirlerinden yaşlı ve gazilere emeklilik ve malullük dönemlerinde sosyal güvence sağlanmaktaydı.[31]

Orta Sandıkları'nın gelirlerini değerlendirme şekli; "Şirket-i Müdaraba" ile "kâr-zarar ortaklığı"na dayanmaktadır. Faiz yoktur. Sandıkların paraları üç şekilde değerlendirilmektedir. 1. İş ehli kimselere verilen, örneğin, deri alıp satacak ve kârından Orta Sandığı'na hisse vereceklere, 2. Mal (emtia) emaneti; bir çok mal toptancılık şeklinde bol ve çok olarak depolanıp kârı ile ihtiyaç zamanı satılırdı. Kârı sandığa verilirdi. 3. İhtiyat olarak sandıkta tutulan paralar da bulunmaktadır. Bu sandıklardan ihtiyaç duyulması halinde esnaflara, hastalara, felakete uğrayanlara, ölenlerin yakınlarına yardımda bulunulurdu. Bu anlamda günümüzde ki sosyal güvenlik sistemi ve işsizlik sigortası işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Yine, isteyenlere faizsiz borç para da verilirdi. Esnafların elindeki demirbaş eşya isteyenlere kiralanırdı.[32]

Orta Sandığı'ndan Yapılan Giderler ve Verilen Krediler

Ahi birliklerinde en üst yönetimi Kadı'nın idaresi altındaydı. Kadı'nın bilgisi dahilinde üretilen ve piyasaya sürülen mal ve hizmetler doğrudan üreticiden tüketiciye sunulurdu. Bakkal, berber, saraç, demirci, arabacı, nalbant, aşçı gibi meslek temsilcileri askeri seferlere de katılırlardı. Bunlar ordugâhta dükkan açıp askerlerin ihtiyaçlarını karşılarlardı. Bu faaliyetlerin sürdürülmesinde gerek duyulan ve "ordu akçesi" adı verilen işletme kredisi bağlı olunan Ahi birliği tarafından sağlanırdı. Esnaf birliklerinin merkezi ise Kırşehir idi. Bütün meslek teşkilatlarının piri ise Ahi Evren ve ondan sonra da onun halefleri idi. Bunlar tüm Osmanlı ülkelerini dolaşır, Bosna Hersek'ten, Kırım'a kadar uzak bölgelere de gidip, kalfalık ve ustalık sınavları yaparak, başarılı olanlara peştamal kuşatırlardı. [33]

---

[31] Yusuf, Alper, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku*, 5. Baskı, (Bursa: Dora Yayım, 2013), 6.

[32] Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:193 Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi:15, 1993), 36.

[33] Aytekin, *Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahilik*, 65.

AHİLİĞİN GÜNÜMÜZDE ÇALIŞMA YAŞAMI VE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNE YANSIMALARI

Günümüz Çalışma Hayatı ve Ahilik Kurallarının Yansımaları

Ahiliğin Türk çalışma hayatına yansımaları arasında iş ahlakı ve etik, sosyal sorumluluk, kalite, müşteri memnuniyeti, şeffaflık, işyerinde sosyal diyalog ve yönetime katılma, mentörlük gibi uygulamalar ile bizzat Ahi birlikleri ile odalar ve borsalar gibi meslek kuruluşlarının benzerlikleri belirtilebilir. Modern çalışma hayatında müşteri odaklı olma Ahilikte müşteriyi velinimet bilme ve insan merkezli bir yaklaşım ile kendisini göstermektedir. Sosyal sorumluluk ise doğayı ve çevreyi korumak, kaynaklara ve diğer insanlara hatta canlılara zarar vermemek, doğal dengeye uygun faaliyetler ön planda tutulmaktadır.[34]

Ahiliğin ilkeleriyle Türk İş Hukuku düzenlemeleri çok yakın benzerlikler içermektedir. Bunlar;

a) Kıdem tazminatı,
b) İşverenin sorumluluğu,
c) Yeni iş arama izni,
d) Çalışma belgesi,
e) İşverenin ücret ödeme sorumluluğu,
f) Asgari ücret,
g) Fazla çalışma ücreti,
h) Sosyal Sigorta primi,
ı) Çocukları çalıştırma yasağı ve benzeri hükümlerdir.[35]

Ahiliğin amacı olan insanların dünyada ve öldükten sonra ahrette huzur içinde yaşamalarını sağlama, zengin ile yoksul, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet yöneticileri, yani, bireyler ile devlet başta olmak üzere toplumsal kurumlar arasında çatışmaların önlenmesi ile sosyal politika bilim dalının emek ve sermaye arasında çıkar çatışmalarının önlenerek toplumsal barışın sağlanması ve sosyal adaletin sağlanması hedefi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.[36]

Ahi zaviyelerinde, göçmenlerin konaklama ihtiyacı karşılanmıştır. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş ve kentleşme sağlanmış, hızlı bir esnaf

---

[34] Aytekin, *Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahilik,* 176-177.

[35] Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu (TESK), 50 Soruda Ahilik, http://www.tesk.org.tr/tr/ yayin/124.pdf

[36] Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 21, 81-115.

örgütlenmesine gidilerek iş yaratılmış ve genel ve mesleki eğitim yoluyla istihdam sağlanmıştır. Yine, yeni gelen göçmenlerin yerleşik nüfus ile rekabet edip hayata tutunmalarını sağlanmıştır. Tokat ve Sivas'ı savaşmadan ele geçiren Moğollara karşı Ahiler Kayseri'yi başarıyla savunmuşlardır. Eğitimden sosyal hayatta eğlenceye kadar birçok alanda devletin desteği olmadan esnaf ve halkın kendi kendisini idare ediyor olması, en küçük aykırılık ve yolsuzlukların önlenmesi söz konusudur. Mithat Paşa tarafından Niş-Prot kasabasında kurulmuş olan Memleket Sandıkları, Ahiliğin orta sandıklarının tarım sektörüne uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır.[37] Daha sonra Ziraat Bankası'nın kuruluşunda bu sandıklarda biriken sermayenin kullanıldığı görülmektedir.

Kıdem tazminatı işçinin işverenin işyerinde çalışma süresi ve deneyimi arttıkça kendisine her yıl için ödenen ücrete ilave olarak belirli bir ücrete daha hak kazanmasıdır. Günümüzde, her ülkede farklı sürelere karşılık gelen bir tazminat olarak hak eden işçilere ödenmektedir. Ahiliğin zamanında belirli süreler geçtikçe, aynı ustanın yanında yamak, çırak ve kalfa olarak çalışma ve deneyim kazanma sonucunda bir üst basamağa yükseltilme sonunda usta olma ve kendi işyerini açma hakkı tanınmasıyla benzer bir ilke burada karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde işverenin ücret ödeme sorumluluğu, asgari ücret, fazla çalışma ücreti ve sigorta primi işveren payı ödemesi ile benzer ilkeler Ahilikte ki "orta sandığı" ve buraya yapılan ödemeler ve harcamalar arasında ilkesel olarak benzerlikler bulunmaktadır. İşverenin işçi karşısında sorumluluğu günümüzde yeni anlamlar kazanmış olabilir. Ancak, Ahilik ve lonca sisteminin ilkelerinin günümüze birçok yansıması olmuştur. Yeni iş arama izni, çalışma belgesi, işverenin çocukları mesleki eğitim ve hafif işler dışında çalıştırma yasağı da günümüze yansımış benzeri uygulamalardır.

Ahilikte Eğitim, Mesleki Eğitim ve Sosyal Yardımlar

İnsan severlik, gençliğin sorunlarına çözüm bulma, eğitim her zaman önde ve öncelikli tutulması, yurt savunması ve askerlik alanında da eğitm faaliyetleri yapılması, sosyal hizmetler sunulması, işyeri edinilmesi ve üretim araçlarının sağlanması, iş kazaları, iş görme kaybı (malullük) halleri, yaşlılık, ölüm, yangın, sel ve deprem gibi doğal afetler sırasında yardım ve desteklerin sağlanması Ahi Baba, kethüda, yiğitbaşı ve yaşlı ustaların görevlerindendi. Böylece, gerçek bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık yoluyla ola-

[37] Mahiroğulları, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", 142-145.

bileceği, kamu hizmetlerinde devletin ulaşamadığı hizmetlerin günümüzde STK'lar tarafından benimsenen bir anlayışla o zaman üstlenilmesi, girişimcilik ve özel mülkiyetin belirli sınırlamalarla kabul edilmesi, sermayenin atıl bırakılmayarak ekonominin canlandırılması, orta sandıklarının bulunmasının günümüzdeki sosyal güvenlik kurumu ve kooperatifleri çağrıştırması söz konusudur. İngiliz araştırmacı John B. Higgins bu görüştedir. Ahiliğin günümüzde ki sendikaların bazı açılardan o zaman ki çalışma ilişkilerini düzenlemesi Prof. Dr. Franz Taeschner'in Ahilik-sendikacılık ilişkisi üzerinde durmuş olması ve Alman sendikacılık felsefesi ve yönetim anlayışının gelişmesinde önemli etkileri bulunduğunu açıklamıştır. Ahilikte bulunan;

a) İnsanın bir bütün olarak ele alınması, yalnızca mesleki bilgi değil, ahlaki ve sosyal bilgilerin de verilmesi,
b) İşbaşında eğitim ile birlikte genel eğitimin bütünleştirilmesi,
c) Eğitimin yaşam boyu herkese verilmesi,
d) Köylere kadar yaygınlaştırılmasını sağlayan bir örgütlenmeye gitmesi, e-) sistemin herkesin katılımına açık olması,
e) Derslerin yetkin kişiler tarafından verilmesi,
f) Eğitimlerin ücretsiz olması gibi özellikleri bulunmaktadır.

Mesleki eğitim işbaşında usta ve kalfalar tarafından verilirken, yamaklık ta önce okuma-yazma öğretilirdi. Daha sonra Ahiliğin ahlak ve erkânı yanında dini ve ahlaki bilgiler yanında sosyal bilgileri de alırlardı. Cumartesi günleri zaviyelerde eğitim verilir, zaviyelerde eğitim ilahîler ve oyunlar eşliğinde, tartışma, iç açıcı konuşma ve eğlenceli bir ortamda yapılırdı.[38]

Ahilik ve Sosyal Güvenlik

Ahiliğin işsizlik sigortası sağlama özelliği günümüzde ülkemizde sunulan sosyal güvenlik sisteminde dahi sağlanamamıştır. Ancak, işçiler için uygulanan zorunlu işsizlik sigortasının, önce esnafları, memurlar dahil kamu görevlilerini, gençleri, engellileri ve mesleki eğitim alan tüm kişileri de içerecek şekilde, yani, mavi ve beyaz yakalı tüm çalışanları kapsama alacak şekilde ülkemizde de uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'a kadar olan dönemde geleneksel sosyal güvenlik kurumları hakimdir. Aile ilk ve temel sosyal güvenlik kurumu olması ile ailenin her bir üyesi 'ocak' niteliğinde anne, baba ve ço-

---

[38] Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları", 86-94.

cukların yanı sıra dede ve büyük ana gibi büyüklere de sosyal güvence sağlamıştır. Bu durum aslında bütün tarım toplumlarına özgü olmakla birlikte Türk örf ve adetlerinde daha da güçlü yansımaları olan bir aile içi yardımlaşmaya dönüşmüştür. Cemaat tipi bu sosyal yaşam tarzı oluşturmuştur. Osmanlı'da günümüzün sosyal güvenlik kurumunun öncülü (proto-tipi) olarak bilinen Ahilik ve daha sonra Gedik/Lonca adı verilen esnaf ve zanaatkârların meslek örgütleri olarak kurdukları, meslek mensupları arasında yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağladıkları 'orta sandığı' veya 'teavün sandıkları' kurulmuştur. Bu kurumlardan vakıflar ve Darü-ş Şifa'lar ve meslek mensupları ile aile üyeleri sakatlık, yaşlılık, hastalık, ölüm hallerinde yararlanmışlardır.[39]

8 Mart 2017 Tarih ve 30001 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 6824 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 9. maddesi ile 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'na

Ek.6. maddenin[40] eklenmesi suretiyle ülkemizde ilk kez "Esnaf Ahilik Sandığı" kurulmuştur.[41]

---

[39] Alper, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku*, 3-5.

[40] **MADDE 9** – 25.08.1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununa aşağıdaki ek madde eklenmiştir. **"Esnaf Ahilik Sandığı"** kurulmuştur. EK MADDE 6- Esnaf Ahilik Sandığının gerektirdiği görev ve hizmetler için mali kaynak sağlamak, piyasa şartlarında kaynakları değerlendirmek, bu Kanunun öngördüğü ödemelerde bulunmak üzere Esnaf Ahilik Sandığı kurulmuştur. Esnaf Ahilik Sandığı, Kurum Yönetim Kurulunun kararları çerçevesinde işletilir ve yönetilir. Esnaf Ahilik Sandığı, Fon kaynakları ile aynı usul ve esaslar çerçevesinde değerlendirilir. Esnaf Ahilik Sandığı, **Sayıştay** tarafından denetlenir.Esnaf Ahilik Sandığının; **A) Gelirleri**; a)Esnaf Ahilik Sandığı primlerinden, b)Bu primlerin değerlendirilmesinden elde edilen kazanç ve iratlardan, c)Esnaf Ahilik Sandığının açık vermesi durumunda Devletçe sağlanacak katkılardan, d)Bu madde gereğince sigortalılardan alınacak ceza, gecikme zammı ve faizlerden e)Diğer gelir ve kazançlar ile bağışlardan, **B) Giderleri**; a) Esnaf Ahilik Sandığı ödeneklerinden, b) 5510 sayılı Kanun gereği ödenecek sigorta primlerinden, c) 48 inci maddenin yedinci fıkrasında sayılan hizmetlere ilişkin giderlerden, d) Esnaf Ahilik Sandığı hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için Yönetim Kurulunun onayı üzerine Kurum tarafından yapılan giderler ile hizmet binası kiralanması, hizmet satın alınması, bilgisayar, bilgisayar yazılım ve donanımı alım giderlerinden, oluşur. Esnaf Ahilik Sandığı, bütçe kapsamı dışında olup gelirlerinden vergi kesintileri hariç hiçbir şekilde kesinti yapılamaz ve gelirleri genel bütçeye gelir kaydedilemez. **MADDE 12** – 31/05/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (e) bendine "işsizlik ödeneği" ibaresinden sonra gelmek üzere "Esnaf Ahilik Sandığı ödeneği" ibaresi eklenmiştir. **MADDE 13 -** 5510 sayılı Kanunun 61 inci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde yer alan "işsizlik veya" ibaresi "işsizlik, Esnaf Ahilik Sandığı veya" şeklinde ve "işsizlik veya Esnaf Ahilik Sandığı ödeneğinin" şeklinde değiştirilmiştir. Esnaf Ahilik Sandığı ödeneğinden; 1) Ticarî kazanç veya serbest meslek kazancı nedeniyle gerçek veya basit usûlde gelir vergisi mükellefi olanlar, 2) Gelir vergisinden muaf olup, esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı olanlar, Bağ-kur kapsamındaki vatandaşların işyerlerini kapattıklarında veya iflas ettiklerinde 180 ila 300 gün arasında değişen süreler zarfında işsizlik öde-

SONUÇ

Göçlerin yaygınlaştığı ve mülteciler sorunun her geçen gün daha da önemli hale geldiği, işsizliğin tüm ülkelerde önemli bir sosyal sorun haline geldiği günümüz açısından önem taşıyan Ahilik, İslam dinine ait bir karakteri olan ve sivil toplum kuruluşu (STK) şeklinde ortaya çıkan bir toplumsal örgütlenmedir. Zamanının ortam ve koşullarında, esnaf ve sanatkârların oluşturdukları bir örgüt (teşkilat) aracılığıyla üyelerine ve tüm topluma ekonomik ve sosyal hizmetler sunmuştur. Ahi olmak için de birçok kriter yanında 'Müslüman' olma ve bir mesleğin sahibi olma ve ilke ve kurallarına uyma şartı bulunmaktadır. Böylece, insanların erkek ve kadın olarak tümüyle toplum içinde onurlu, üretken ve başı dik bir birey olarak alın teri ve el emeğinin karşılığında geçimini sağlaması sağlanmıştır.

Türklerin İslamiyet'i kabul ederek, Anadolu'da Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmaları ve yoğun çabaları ile yurt edinmeleri ile sonuçlanmıştır. Anadolu'da ekonomik faaliyetlerin ve ticaretin gelişmesine paralel olarak Ahilik te Türk toplumunun diğer kurumları gibi XI. Yüzyıl ile XII. Yüzyıl ortalarına kadar olan süreçte geliştirilmiştir.

---

neği almalarına imkan sağlayan Esnaf Ahilik Sandığı ödeneğinden; 1) Ticarî kazanç veya serbest meslek kazancı nedeniyle gerçek veya basit usûlde gelir vergisi mükellefi olanlar, 2) Gelir vergisinden muaf olup, esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı olanlar, 3) Anonim şirketlerin yönetim kurulu üyesi olan ortakları, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin komandite ortakları, diğer şirket ve donatma iştiraklerinin ise tüm ortakları, yararlanabileceklerdir. Kapsama giren vatandaşların "Esnaf Ahilik Sandığı" (işsizlik) ödeneği alabilmeleri için, 1- İşyerlerini kapattıkları veya iflas ettikleri tarihten itibaren 30 gün içinde İşkur'a başvurarak yeni bir iş almaya hazır olduklarını kaydettirmeleri, 2-Ahilik sigortası primlerini ödemiş olmaları, 3-Sigortalılığının sona ermesinden önceki son 120 gün sürekli çalışmış olmaları 4- Sigortalılığının sona ermesinden önceki son üç yıl içinde en az 720 gün faaliyetlerini sürdürmüş olmaları gerekiyor. Genel olarak 5510 sayılı Kanunun 4/b maddesi kapsamında yer alan esnaf ve bağımsız çalışanlar Ahilik Sandığı kapsamında sayılmakla birlikte; İsteğe bağlı sigortalılar, At Yarışları Kanununa tabi jokey ve antrenörler, Köy ve mahalle muhtarları, Tarımsal faaliyette bulunanlar, hakkında Ahilik sigortası uygulanmaz. Esnaf Ahilik Ödeneği'nin Kesilmesi Torba yasada 4447 sayılı Kanunun 52. madde hükümlerinin, Esnaf Ahilik Sandığı sigortası ve sigortalıları bakımından da kıyasen uygulanacağı öngörülmüştür. Buna göre, Esnaf Ahilik ödeneği almakta iken; a) Kurumca teklif edilen mesleklerine uygun ve son çalıştıkları işin ücret ve çalışma koşullarına yakın ve ikamet edilen yerin belediye mücavir alanı sınırları içinde bir işi haklı bir nedene dayanmaksızın reddeden, b) İşsizlik ödeneği aldığı sürede gelir getirici bir işte çalıştığı veya herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan yaşlılık aylığı aldığı tespit edilen, c) Kurum tarafından önerilen meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimini haklı bir neden göstermeden reddeden veya kabul etmesine karşın devam etmeyen, d) Haklı bir nedene dayanmaksızın Kurum tarafından yapılan çağrıları zamanında cevaplamayan, istenilen bilgi ve belgeleri öngörülen süre içinde vermeyen, kişilerin ödenekleri kesilecektir.

[41] Teoman Akpınar – Nazlı Çağıl Küçükgöksel, "Esnaf Ahilik Sigortası", *Proceedings of International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series,* ed. Dimitar Kirilov Dimitrov, Dimitar Nikoloski, Rasim Yılmaz (Russe / Bulgaria: April 08-09, 2017 / UARD), 10-17.

XIII. Yüzyılda çok işlevli bir kurumsal yapılanma gösteren Ahilik, özellikle, Anadolu'nun Türkleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Moğol İstilasına karşı direnişte ve savaşlarda önemli yararlılıklar gösteren Ahiler daha sonra, XVII. Yüzyıldan sonra siyasi ve askeri işlevini yitirerek Osmanlılar Dönemi'nde Müslüman olmayan azınlıkların da esnaflık yapmaya başlamasıyla, Gedik ve Lonca sistemine dönüşmüş ve sosyo-ekonomik işlevlerine geri dönmüştür.

Günümüzde işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen modern toplum kurumları karşısında, o dönem bu ilişkileri düzenleyen Ahilik teşkilatı ve ilkelerinin, güçsüz ve zayıf konumda olan ve korunmaya muhtaç durumdaki çalışanları ve çalışamayacak duruma gelen esnaf ve yakınlarını koruyup destekleyen bir sosyal politika anlayışına sahip olduğu görülmektedir Bu işlevlerin içinde bulunduğumuz XXI. yüzyıl için de üretim, bölüşüm ve çalışma ilişkileri boyutuyla örnek alınacak ve geçerliliğini sürdüren birçok ilkeye ve işleve sahip olduğu görülmektedir. Günümüz insanının, eğitim ve mesleki, çalışma yaşamında, kalite ve yönetim sistemlerinde, üretim-tüketim ilişkilerinde, tüketicilerin korunması, fiyat kontrolleri, kadınların ve erkeklerin tüm alanlarda sosyal güvenlik ve dayanışma içinde toplumsal yaşama üretken ve saygın bir birey olarak katılımını sağlamak için Ahilikten yararlanılabilir.

Ahilik ve sosyal güvenlik bağı kurulurken ne olduğunu iyice bilerek işe başlamamız ve kendi koşullarında o zaman ki Ahi Orta Sandıkları'nın nasıl bir tarihsel olgu olduğunu araştırmamız gerekmektedir. Ahiliğin hukuksal yönü kendisini iş ve sosyal güvenlik hukukunun, sosyal siyasetin (sosyal politika) uygulaması olmasında gösterdiğine göre, Ahiliğin günümüzde geçerli olan, esnaflara sosyal güvenlik sağlaması boyutu henüz ülkemizde yasası çıkartılmasına rağmen uygulanmasının 1 Ocak 2018 yerine 1 Ocak 2020 tarihine ertelenmesi ve uygulamanın henüz gerçekleş(e)memesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ahiliğin döneminde sağladığı işlevi henüz ülkemizde günümüzde sağlanamamış olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Teoman – Küçükgöksel, Nazlı Çağıl. "Esnaf Ahilik Sandığı Sigortası". *Proceedings of International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series*. ed. Dimitar Kirilov Dimitrov, Dimitar Nikoloski, Rasim Yılmaz. 11-17.Russe / Bulgaria: April 08-09, 2017.

Alper, Yusuf. *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku*, 5. Baskı, (Bursa: Dora Yayım). 2013.

Bayram, Mikail. *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm Anadolu Bacıları Teşkilatı.* Konya: Çizgi Kitabevi. 2016.

Bayram, Mikail. *Sadru'd-Din-i Konevî Hayatı, Çevrei ve Eserleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları. 2012.

Bayram, Selahattin. *Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 21, 81-115. 2012.

Çalışkan, Yaşar, İkiz, M. Lütfi. *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:193 Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi:15). 1993.

Çelik, Rıfat İlhan. *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi), 28-38. 2014.

Dilli, Emre. *Ahilik Kültürü Ahilik Teşkilatı.* İstanbul: Fer Yayınları.2009.

Doğan, Hulusi. *Ahilik ve Örtülü Bilgi Günümüz İşletmecilerine Dersler*. 1. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi. 2006.

Göksu, Sadık. *Kırkambar (Ahilik Ansiklopedisi) Ahilik Tarih Öncesinde BaşlarSonsuzdan Gelir Sonsuza Gider.* İstanbul: Uranus Yayınları. 2011.

Göksu, Sadık. *Sokrat ve Eflatun'dan Günümüze Ahilik*. İstanbul: Polat Kitapçılık. 2000.

Günay, Abdullah. *Akı Ocakları Teşkilatı Akılıkta Mesleksel Dayanışma*. İstanbul: Yalın Yayıncılık. 2008.

Gölpınarlı, Abdülbâki. *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, İ.Ü. İktisat Fakültesi. 2011.

Mahiroğulları, Adnan. "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0/54 (Ocak 2011): 139-154. 2011.

Nişancı, Şükrü, Çaylak, Adem. "Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisi". *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin İktisadi Tarihi*. Thk./Nşr. Mehmet Dikkaya ve dğr., Ankara: Savaş Yayınevi, 2018.

Ortaylı, İlber. *Orta Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın Kapılarına Türklerin Tarihi,* (İstanbul: Timaş Yayınları). 2015.

Tancî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi.* trc. A. Sait Aykut, 8. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları). 2018.

Uçma, İsmet. *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. 2003.

Yi, Eunjeong. *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*. 1. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları). 2018.

İSLAM AHLAKI VE KAPİTALİZMİN RUHU: AHİLİK ÜZERİNDEN ABDESTLİ KAPİTALİZME SELF-ORYANTALİST BİR DERKENAR

Dr. Öğr. Üyesi İrfan Kaya[*]

ÖZET

(Batılı) modern tarih yazımında, tarihe bir yön ve bütünlük atfeden, tarihin ilkel olandan modern olana, basitten karmaşığa doğru, evrimsel bir şekilde ilerlediğini söyleyen çizgisel tarih anlayışı belirleyici olmuştur. Tarihin sorununun geçmiş değil bugün olduğunu ispatlarcasına oluşturulan böylesi Avrupa-merkezci tarih yazımında başlangıç sona göre belirlenmiştir. Bu *tarihin sonu*nda, bir ekonomi modeli olarak kapitalizm sosyolojik kanon eliyle uygarlığın, gelişmenin bir önkoşulu olarak öne sürülmüştür. Sosyolojik gelenekte toplumların tarihsel gelişim süreci analizlerinde, Weber'in "Kapitalizmin Ruhu ile Protestan Ahlakı" arasında kurduğu ilişki üzerine olan tezi, bütün tartışmalı yanlarına rağmen hâkim konumda olmuştur. "Kapitalizm neden Avrupa'da ortaya çıktı" sorusuyla başlayan tez Doğu'da ortaya çıkamayışının nedenleri üzerinde durarak devam eder. Ülkemizde ise Sabri Ülgener Osmanlı toplumu üzerine yaptığı zihniyet analizleri ile bu Weberyen tezi genişletmiştir. Bildiri, Weber'in kapitalizmin gelişmesine İslam'ın engel olduğuna dair İslam hakkındaki görüşlerinin oryantalist olduğunu, buna katılmakla birlikte Turner ve Rodinson gibi sosyal bilimcilerin Weber'i eleştirirken Weber'in Batı ve Doğu arasında farklılığa yaptığı vurgunun Batı dışı toplumların bir "öteki" olarak kurgulanmasında içerilen şiddetin giderilmesinden ziyade, bir özgüllüğün evrenselleştirilmesine hizmet ettiği yaklaşımından hareket etmektedir. Buradan hareketle bildiride Sabri Ülgener'in yaklaşımı, bir self-oryantalizm pratiği olarak değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Zira Ülgener'in analizlerinde kapitalizm gelişmenin modeli olarak görülmesi hasebiyle temel öncül konumundadır ve yaklaşımı bir Batılılaşma çabasının ürünü olarak incelenmeye müsaittir. Öte yandan Ülkemizde *İs-*

[*] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

lam'ın protestanlaştırılması, İslamî Kalvinizm, Müslüman Kalvinistler gibi kavramsallaştırmalarla kamuoyuna yansıyan, çağımızın tek geçerli ekonomik modeli olarak rüştünü ispatlamış kapitalizme aydınlarımızda ve dindar iş dünyasında yaşanan eklemlenme çabaları ve bu çabaya matuf olarak Batının Türklerin medeni kurumlar geliştirme kabiliyeti olmadıkları iddiasına cevap olarak Ahiliğin gösterilmesi ve genel olarak Ahiliğe olan yaklaşımlar birer self-oryantalizm pratiği şeklinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kapitalizm, Protestanlık, İslam, Self-Oryantalizm, Ahilik.*

ISLAMIC ETHICS AND THE SPIRIT OF CAPITALISM: A SELF-ORIENTALIST POSTSCRIPT ABOUT ABLUTED CAPITALISM OVER AHI-ORDER

In (western) modern historiography, the understanding of linear history, which attribute a direction and integrity to history and claim that history progresses from primitive to modern, from simple to complex in an evolutionary manner, has been decisive. In such a Eurocentric historiography, which was created to prove that the problem of history is not the past but today, the beginning is determined according to the end. At the end of this history, capitalism as an economic model has been proposed by the sociological canon as a precondition of civilization and development. In the sociological tradition, the thesis on Weber's relation of "Spirit of Capitalism and Protestant Ethics" regarding the historical development process of societies has, despite all its controversial aspects, assumed a dominant position. The thesis that started with the question "Why did capitalism emerge in Europe" continues by focusing on the reasons why it could not emerge in the East. In our country, Sabri Ülgener expanded this Weberian theology with his mentality analysis on the Ottoman society. The paper takes as a starting point Weber's views about Islam that Islam is an obstacle to the development of capitalism and the approaches of social scientists such as Turner and Rodinson while criticizing Weber that Weber's emphasis on the difference between the West and the East serves to universalize a specificity rather than eliminate the violence involved in the construction of non-Western societies as an "other". From here, Sabri Ülgener's approach will be regarded as a self-orientalist practice. For, in Ülgener's analysis, capitalism is seen as the model of development and therefore has the position of a fundamental premise and Ülgener's approach is appropriate to be examined as a product of a westernization effort. Furthermore, the efforts of the highbrows and the pious business world in our country to be articulated to capitalism, proved to be the

only valid economic model of our time, that have been reflected on the public opinion through conceptualisations such as protestanization of Islam, Islamic Calvinism, Muslim Calvinists and showing Ahi-order in response to the West's claim directed towards these efforts that Turks do not have the ability to develop modern institutions and the approaches to Ahi-order, in general, will each be addressed as a self-orientalism practice.
Key Words: *Capitalism, Protestantism, Islam, Self-orientalism, Ahi-order.*

GİRİŞ

Foucault'ya göre modern anlamıyla tarih, 19. yüzyıl Avrupa'sında teşekkül etmiştir.[1] Sosyal bilimlerde modernleşme teorileri de 19. yüzyıl Avrupası'nda teşekkül eden bu tarih mefhumuna göre şekillenmiştir. Buna göre tarihin ileriye doğru, evrimsel olan yolculuğu, son durağında, kapitalizmin modernlikte, gelişmede iktisadi kalkınmanın önkoşulu olarak ilan edilmesiyle tamamlanmıştır. Nitekim "endüstriyel kapitalizm neden ilk olarak Batı'da ortaya çıktı?" şeklindeki soru sosyolojik düşüncede biçimlendirici sorulardan biri olmuştur ve burası aynı zamanda Max Weber'in kapitalizmin neden Doğu'da değil de Batı'da ortaya çıktığına dair fark üzerine kurulu sosyolojisinin de çıkış noktasıdır. Weber'in kendisinin kapitalizme dair analizlerini modernleşme bağlamında değerlendirdiğini dikkate aldığımızda modernleşme sürecine giren Batı dışı toplumların tezlerinin Weberyen olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bildirinin temel problemi Weber'in tarihsel ideal tip olarak kullandığı kapitalizm ile sosyolojik bir icat olarak Protestanlık arasında kurduğu ilişkinin imkânı etrafında odaklanmıştır. Ayrıca Weber'in İslam hakkındaki yorumlarının oryantalist olduğu ortadayken, İslam dininin modernleşmek maksadıyla Weber'in tezine uyarlanmaya çalışılması arasında yaşanan paradoks da bu bildiriyle ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu maksatla Weberci tezleri Osmanlı toplum ve tarihine uygulamaya çalışan Sabri Ülgener'in yaklaşımı self/içselleştirilmiş oryantalizm bağlamında ele alınacaktır. Zira *Batı'ya karşı koymak için Batılılaşmak* şeklinde formülleştirebileceğimiz modernleşme tarihimizde Kapitalizmin ruhu ile İslam ahlakı arasında kurulacak her türden ilişki kanaatimizce, kendini oryantalizmin tahakkümünden, Batı'nın hegemonyasından kurtarayım derken, son tahlilde Batı'nın üstünlüğünün onayı anlamına gelecek, kendini kendi üzerinden anlatamayan maduna dair modernist söylemin kabulü demek olacaktır.

---

[1] Michel Foucault, Nietzsche, Soybilim, Tarih, *Felsefe Sahnesi, Seçme Yazılar 5* içinde, trc. Işık Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2011), 248.

1. Weber ve Sosyolojik bir İcat Olarak Protestan Ahlakı

Protestan ahlakı ile kapitalizm arasında kurulan Weber'le aşina olduğumuz ve sosyolojik bir uylaşımın da konusu olmuş olan ilişki zannedildiği kadar sorunsuz bir ilişki değildir. Aslında genel olarak belli düşünce yapıları ile belli gelişme eğilimleri arasında kurula gelen her çeşit sosyolojik ilişki gibi bu ilişki de son derece kurgusaldır. Bu kurgusallığa, ünlü antropolog ve aynı zamanda iyi bir Avrupacı oluşuyla tanınan Ernest Gellner bile, "şayet Araplar Poitiers'de kazanıp fetihlerine devam etseler ve Avrupa'yı İslamlaştırsalardı, büyük bir ihtimalle kapitalizm ilk kez İslam topraklarında ortaya çıkmış olacak ve belki de biz modern rasyonel ruhun on altıncı yüzyıl neo harici sofuluğunun sonucunda doğabileceğini kesin olarak ortaya koyacak olan İbn Weber'den Harici Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nu okuyor olacaktık" şeklindeki kurgusuyla dikkat çeker. Böylece eser, şayet Avrupa Hıristiyan kalmış olsaydı, modern ekonomik ve örgütsel rasyonalitenin hiç bir zaman ortaya çıkamayacağının vurgusuyla ünlenecekti. Bununla Gellner, kapitalizmin veya modernleşmenin dünyanın genel gidişatı içerisinde zaten mukadder olduğunu, Weber'in yaptığınınsa olmuş bitmiş bir hadiseye retrospektif bir okuma yapmaktan başka bir şey olmadığını telkin etmiş olmaktadır.[2] Gellner ayrıca, kurgusunu bir adım daha ileriye götürür ve Hegel'in Müslüman bir Avrupa'da, kronolojik olarak önce gelmiş bir dinin (Hristiyanlığın), sonra gelmiş bir dinden (İslâm'dan) nasıl daha nihai ve daha mutlak olduğu gibi çilekeş bir tartışmanın zahmetine katlanmak zorunda kalmayacağını da belirtir.[3]

Öte yandan Christopher Hill de, Protestanlıkla kapitalizm arasında kurulan ilişkide her şeyden önce kronolojik açıdan bazı sorunların olduğunu kaydeder. Ona göre, Protestanlık kapitalizmin zaten var olduğu yerlerde, daha serbest bir alan bulmuştur. Ancak,

… İnsanlar Protestan olduklarından dolayı kapitalist olmadılar, (aksine) kapitalist olduklarından dolayı Protestan oldular. Kapitalistleşmeye başlamış bir toplumda da yeni değerlerin zafer kazanmasını kolaylaştırdılar. Tutumlu olmak, çok çalışmak ve birikim üzerine Protestan vurgunun hiçbir içsel teolojik nedeni yoktu; fakat bu vurgu kapitalist endüstrinin gelişmekte olduğu bir toplumda kalp dininin doğal bir sonucuydu. Eğer denebilirse, bir rasyonelleştirmeydi; bu vurgu yine de doğal olarak Protestan teolojiden or-

---

[2] Yasin Aktay, Yarınlar için Osmanlı Tarihi, Osmanlı'da Hukuk ve Meşruiyet Üzerine Bir Tarih Sosyolojisi, Yeni Türkiye Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı cilt 5, 2000, 5 nolu dipnot.

[3] Gellner, Müslüman Toplum, 21.

taya çıkmıştı… Bu teolojinin başlıca önemi herhangi bir toplumda dinin, topluma egemen olanlar tarafından şekillendirilmesini mümkün kılmasıydı.[4]

Sosyal bilim dünyasında Weber'e atıfla Protestanlık ile kapitalizm arasında nedensel -birincisinin ikincisine neden olduğu- bir ilişki olduğu genel kabul görmüştür. Hatta bir galat-ı meşhur olarak Weber'in tezi, Marx'ın ekonomik belirlenimciliğine karşıt idealist bir konuma yerleştirilmiştir. Oysaki Weber hiç bir zaman Marksist iddiaya karşıt olarak bir üstyapı kurumu olan Protestanlığın bir altyapı kurumu olan kapitalizme yol açmış olduğunu söylememiştir. Daha ziyade o, bunların ikisi arasında hangisinin diğerini belirlemiş olduğu sorusunun mütalaa edilmeyeceği bir *seçmeli yakınlık* (elective affinity) bulunduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu da bunların tarih içerisindeki bir aradalığına dikkat çekmekten fazla bir şey gerektirmez. Weber'e göre, ister materyalist ister idealist olsun, tek-nedensel teoriler aptalca ve bilimdışıdır. Weber'in çoğulcu nedensellik görüşü her çeşit son ve nihai nedeni araştırmayı dışlamıştır.[5] Dolayısıyla Weber'in yapmaya çalıştığı, toplumsal eylemlerin sadece bir faktörle anlaşılamayacağını ve belli toplumsal olayların gözle görülebilen veya görülemeyen pek çok etkenin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını göstermektir. Yapmaya çalıştığı bir diğer şey de, bir toplumsal olayı teorilerimizden yola çıkarak anlamaya çalıştığımızda gerçeğin büyük çoğunluğunu ıskalayacağımıza dair pozitivist gelenekten gelen sosyal bilimcilere, özellikle de Marksistlere bir uyarıda bulunmaktır.[6] Ancak, Weber'in çizgili bir tarih anlayışını gidermek şeklinde nitelenebilecek olan söz konusu çabası, potansiyel olarak çoğulcu bir toplum bilimine temel oluşturabileceği yerde, özellikle İslam'a ilişkin çalışmalarında belirgin olmak üzere, Weber'in elinde oryantalizmin elverişli bir malzemesine dönüşür.[7] Aktay'a göre Weber'in farklar üzerinde yaptığı vurgu, başka toplumların da varlığını anlamaya ve tanımaya götüren masum bir çabayı hızlıca aşar, başka toplumların durumunu tanımlayan, sınıflayan, hizaya sokan bir disiplin/bilim çabasına dönüşür. Weber'in kapitalizmin niçin başka yerde değil de Avrupa'da geliştiği sorusuyla başlayan tezi; anlamacı sosyolojiye dair yaklaşımından, teoriyi olguya öncelemekle eleştirdiği sosyal bilimcilere dair görüşlerinden sarf-ı nazar ettiğini göstermektedir. Bu soruyu sormakla toplumların "özgül gelişme seyirleri" hakkında çe-

---

[4] Christopher Hill, "Protestanlık ve Kapitalizmin Ortaya Çıkışı", der. David S. Landes, Kapitalizmin Doğuşu içinde, çev. Süleyman E. Gündüz (İstanbul: İnsan Yayınları 1995), 53.'den aktaran Yasin Aktay, Türk Dinin Sosyolojik İmkânı (İstanbul: İletişim Yayınları 2000), 121.

[5] Bryan S. Turner, Max Weber ve İslam, çev. Yasin Aktay (Ankara: Vadi Yayınları 1997), 44.

[6] Aktay, İlahiyat Sosyolojisi.

[7] Aktay, İslam Ahlakı ve Modernliğin Ruhu, Bilgi ve Hikmet, Bahar/1993, sayı 2, 57.

şitli vesilelerle çokça dile getirdiği görüşünü askıya aldığı anlaşılmaktadır. "O kadar ki, çalışması yıllarca Doğu ve Batı üzerine yürütülen akademik karşılaştırmalı[8] incelemelerin teorik harcını oluşturmuş; Batı kapitalizmini mümkün kılan Batılı kurumların veya süreçlerin, gerçek anlamda toplum olmanın şartı sayılmasını sağlamıştır." [9]

"Endüstriyel kapitalizm neden ilk olarak Batı'da ortaya çıktı?" sorusu esasında, temel Doğu/Batı karşılaştırmasına dayanan entelektüel hesaplama sisteminin zaruri bir unsuru olagelmiştir. Batı sosyolojisi karakteristik olarak, İslam[10] toplumunu, feodalizmin hâkimiyetine son veren burjuva toplumunun özerk kurumlarından yoksun olmakla tanımlar. Buna göre, Müslüman toplumu bağımsız şehirler, özerk bir burjuva sınıfı, rasyonel bürokrasi, özerk hukuk, özel mülkiyet gibi haklar demetinden yoksundu. Montesquieu'nun Doğulu gözlemcilerin bakış açısından yazdığı *İran Mektupları* Şark despotizmi hakkındadır ve Batı'nın kendisini Doğu üzerinden tanımlamasına örneklik teşkil eder. Montesquieu *ancien regime*'i o zamanın Doğu despotizminden yola çıkarak eleştirmiş, bununla kendi toplumunu uyarmayı amaçlamıştır. Batı ile Doğu arasındaki kıyaslama noktalarından bir diğeri de sivil toplum nosyonudur. Özellikle İskoç aydınlanmasında sivil toplumun çıkışı, barbarlıktan medeniyete geçişin en temel sosyal gelişme göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Çünkü kişi ancak sivil toplum sayesinde mülkiyet ve güvenlik gibi yasal haklarına kavuşabilir. Oryantal despotizmde sivil toplumun yokluğu nosyonu bir bütün olarak Asya'ya göndermede bulunarak formüle edilse de, bu nosyon Müslüman toplumların analizinde de önemli oranda yer etmiştir. Zira bu nosyon oryantalist söylemin başlıca özelliklerinden birisidir. Bryan Turner yerinde bir tespitle, Batılı oryantalistlerin Doğu despotizmi ile sivil toplum arasında kurmuş oldukları ilişkinin aslında Avrupa'daki aydın despotizmi ve monarşi hakkındaki belirsizlik ortamında kurulduğunu söyler. Turner'a göre, "İslam'da bir sivil toplumun yokluğu

---

8 Karşılaştırmalı yöntemin sosyolojik gelenekte özellikle Batı ve Doğu kıyaslaması yaparken ne kadar da oryantalist güdülerle hizmete sokulduğunu, dolayısıyla bir yöntem olarak sorunları beraberinde getirdiğini belirtmek gerekiyor.

9 Aktay, Türk Dininin Sosyolojik İmkânı, 122.

10 Yasin Aktay Aziz el-Azmeh'in İslam'ı bütüncül kategori olarak ele alan sosyal bilim söyleminin handikapını gecikmeli de olsa tespit ettiğini söyler. Aktay, Azmeh'in Oryantalist literatürün metinler üzerinden varsaya geldiği ve bir dizi klişenin kaynağı olarak aldığı "İslam" anlayışının içerdiği "özcü" indirgemecilere karşı anti-oryantalist bir tepki ortaya koyduğunu belirtir. Buna karşılık aynı Azmeh'in anti-özcü postmodern değerlerle ilişkisinin çok daha fazla özcülük içerdiğine değinerek eleştirir. Bk. Yasin Aktay, "Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dini Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık* içinde, (İstanbul: İletişim Yay., 2011), 6, 358 ve 3 nolu dipnot.

konusundaki oryantalist söylem, Batı'daki politik özgürlüğün durumu hakkındaki temel politik endişelerin bir yansımasıydı. Bu anlamda oryantalizmin sorunu Orient değil, Occident (Batı) idi. Daha sonra bu sorunlar ve endişeler Orient'e havale edildi. Böylece Orient Doğu'nun bir temsilcisi değil, Batı'nın bir karikatürü haline geldi."[11] Tarihin probleminin geçmiş değil, bugün olduğu gerçeğini kanıtlarcasına aslında, Doğu despotizmi temeline inilirse Batı monarşisi idi. Oryantalist söylemin temel özelliği ise, "Batı'nın benzersizliğini" göstermek için kurguladığı farkı ortaya koymaktır.

Nitekim Max Weber'in sosyolojisi fark üzerine temellenmiştir. Kapitalizmin neden Doğu'da değil Batı'da ortaya çıktığına dair sosyolojik düşüncenin biçimlendirici sorusu Weber'in de temel sorusudur. Diyebiliriz ki, Weber'in sorusu, Avrupa'da tarihsel olarak yaşanmış bir çok spesifik tecrübenin birer sabit tarih durağı olarak düşünülmesinde ve bu duraklardan geçmemiş olan toplumların ise tarihin güzergahından, dolayısıyla tarihin kendisinden uzak görülmelerinde[12], kısacası Avrupa-merkezci bir tarih ve sosyal bilim inşasında ivme kazandırmıştır. Batı'nın negatif bir resmini Batı-dışı toplumlara isnat ederek bir "öteki-toplumlar" tiplemesi yaratma çabasına Weber *hünerini* ve katkısını kapitalizmin ortaya çıkışı analizinde sergilemiştir. Kapitalizmin ortaya çıkabilmesi için bir burjuva sınıfı, para ekonomisi, özerk şehirler, özgür emek pazarı ve rasyonel bir hukuk gibi önkoşulların gerekliliği üzerinde duran Weber, bunların hiçbirinin Avrupa-dışı toplumlarda mevcut olmadığından hareketle, kapitalizmin Avrupa'dan başka bir yerde ortaya çıkamadığını söyler. Özelde ise Weber, bütün bu unsurların, "İslâm siyasî kurumlarının patrimonyal doğası tarafından engellendiğini düşünür."[13] Anlamacı sosyolojinin bu büyük ustası Weber'in, bu yolla kendisinden beklenen anlayışın yerine İslam söz konusu olduğunda etnosentrik bağlarına sadık kalmayı tercih ederek kapitalizmin neden Batı-dışı toplumlarda ortaya çıkmadığına dair negatif sorulmuş sorusu, sosyal bilimlerde müzmin hale gelmiş olan Avrupa-merkezciliğin temel referans noktalarından birisini oluşturmuştur. Hal böyle iken Weber, kanaatimiz odur ki, gerek 19. yüzyılda İslam reformcularında sömürge dönemi için, gerekse sömürge sonrası post-kolonyal eleştirmenler için self-oryantalizm cenderesine açılan sosyolojik ilgiye sevk eden isim olmuştur. Zira Weber'in negatif yüklü soru-

---

[11] Turner, Bryan S.. *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm,* trc. İbrahim Kapaklıkaya, (İstanbul: Anka Yayınları, 2002), 63.

[12] Aktay, *Tarih Bozumu*, *Tarih Sosyolojisi Denemeleri,* (İstanbul: Açılım Kitap, 2010), 130.

[13] Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam, Eleştirel bir Yaklaşım*, trc. Yasin Aktay (Ankara: Vadi Yay., 1997), 20.

su, 19. yüzyıl İslam coğrafyasında ve tüm Doğu'da sorulmuş, cevabı aranmıştır. Günümüzde ise sömürgecilik sonrası post-kolonyal teorisyenler arasında cevabı aranan soru olmaya devam etmiştir.[14] Hâlbuki Aktay'ın yerinde tespitiyle, "Bir kez bu soru sorulduğu andan itibaren, buna verilen cevap ne olursa olsun, Batı dışında kalan bütün bir dünyayı "anormal" olarak kurmaktan kaçınılamaz."[15] Zaten oryantalizmin basit işleyiş mantığı ve bu mantığın içerdiği özcülüğün temeli burasıdır. Dahası 19. yüzyılda İslam reformcuları, modern çağın İslam'ı için yeni bir dizi güdüyü tanımlamaya başladıklarında, sosyal değişim çözümlemelerinin neredeyse tamamen Weberyan oluşunu, Bryan Turner ironik bulur.[16] Turner, *Max Weber ve İslam* eserinde bu ironik duruma Batı emperyalizmi ve sömürgeciliğinin dindar Müslümanlarda yarattığı ağır entelektüel ve kültürel travmanın neden olarak etkisinin büyük olduğunu vurgular. *Marx ve Oryantalizmin Sonu*'nun –tarih olarak Edward Said'in *Oryantalizm*'i ile aynı yıla denk gelir- yazarı olarak Bryan Turner, sosyolojik düşüncedeki oryantalist paradigmayı eleştiren, dolayısıyla sosyal bilimlerdeki Avrupa-merkezciliği sorunsallaştıran ender sosyologlardan birisidir. Onun Nietzsche üzerinden Weber, Weber üzerinden de sosyoloji okumaları sosyoloji tarihindeki klasik dönemin günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilecek zenginlikte olduğunu gösterir niteliktedir.[17] *Max Weber ve İslam* eseri ise, yazarın oryantalizm kaygısının belirlediği ilk ürünüdür ve odağında, Weber'e yönelttiği ve Weber'i oryantalist bir çerçeveye yerleştiren eleştiriler bulunmaktadır. Turner'a göre, Weber'in Doğu'ya özgü bir toplum modeli olarak tasarımladığı patrimonyalizm kuramına sık sık atıfta bulunması oryantalist bir önyargıya Weber'in derin bağlılığından kaynaklanmaktadır. En basit düzlemde, gelişmenin, rasyonelleşmenin bir önkoşulu olarak düşünülen kapitalizmin neden Doğu'da ortaya çıkmadığı sorusunu sorduğu anda, Weber'in oryantalist varsayıma yakalanmış olduğunu veya bu varsayımı açığa vurduğunu göstermeye çalışmaktadır. Weber'in özelde

---

[14] Bu maksatla post-kolonyal teorinin ve teorisyenlerden Chakrabarty ve Chatterjee'nin görüşlerinin Doğu'nun Oryantalist ve sömürgeci tasvirlerine bir darbe indirmek şöyle dursun, Maduniyet çalışmalarının bunları yücelttiğini belirten haklı eleştirisi için bk. Chibber, *Postkolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*, trc. Afife Yasemin Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016. özellikle yedinci ve sekizinci bölümler.

[15] Yasin Aktay, "Aklın Sosyolojik Soykütüğü, Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru," *Toplum ve Bilim* 82, (1999): 17.

[16] Turner, *Max Weber ve İslam*, 249.

[17] Örneğin Georg Stauth-Bryan Turner, *Nietzsche's Dance, Resentment, Reciprocity and Resistance in Social Life* (Oxford: Basic Blackwell, 1988) Türkçesi *Nietzsche'nin Dansı, Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklılık ve Direniş*, trc. Mehmet Küçük (Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 2005) ve Bryan S. Turner, *Max Weber, From History to Modernity*, (London and New York: Routledge, 1993).

İslam, genelde Doğu toplum analizlerine içkin oryantalist argümanlarını tek tek çürütmeye başlar. Bu maksatla, Weber'in ileri sürdüğünün aksine İslam dininin aslında şehirli bir din olduğunu –kapitalizmin tamamlayıcı unsurlarından biri olarak- ispat etme yoluna gider. İslam'ın taşıyıcılarının Weber'in iddia ettiği gibi savaşçılar değil, tüccarlar olduğunu İslam tarihinden getirdiği örneklerle destekler. Hatta O'na göre Kuran'ın dili terminolojisine bakacak olursak tüccar dilidir.[18] Turner'a göre İslam, Mekke'nin esas itibariyle kentsel olan bir çevresinde doğdu ve Medine vahasında gelişti. Hz. Muhammed'in öğretisinin teolojik temelinin çoğu ticaretin sorunlarına ilişkindir ve Kuran terminolojisi de ticarî terimler açısından zengindir.

Turner'ın analizlerinde, kapitalizmin gelişmenin temel göstergesi olarak kabul edildiği izlenimini ediniyoruz.[19] Weber'in İslam ve İslam toplumlarına dair görüşlerinin oryantalist olduğunu, olgusal açıdan yanlış olduğunu ispat ederken Avrupa-merkezci söyleme kendini kaptırmaktan kurtaramamış görünüyor. Dolayısıyla, kapitalizmin ortaya çıkabilmesi için gerekli koşulların İslam'da olmadığını söyleyen Weber'le, bu yüzden Weber'i oryantalist olmakla eleştiren, kapitalizmin ortaya çıkabilmesi için gerekli koşulların İslam'da olduğunu söyleyen Turner arasında bir fark yoktur. Hatta diyebiliriz ki, Turner'ın yaklaşımı, kapitalizmi gelişmenin her koşulda tek faktörü olarak görmesiyle tahkim etmiş olması bakımından daha güçlüdür. O'nun, oryantalizmi eleştirmek maksadıyla geliştirdiği İslam'ın şehirli, taşıyıcılarının tüccar, dilinin ticari olduğuna dair argümanı oryantalizmi yeniden üretmek olarak yorumlanmalıdır.

Aynı şekilde Maxime Rodinson da *İslam ve Kapitalizm* isimli çalışmasında İslam'ın kapitalizmle pekâlâ uyuşabilecek ahlaki unsurlarla, bir bakıma Protestan öğelerle dopdolu olduğunu göstermeye çalışır. Nitekim tarihte İslam toplumlarında, bu tür ahlaki öğelerin kapitalistimsi bazı girişimlerin oluşumuna eşlik ettiği gözlemlenebilir.[20] Burası Rodinson'un kapitalizmin evrimsel bir aşama olarak Batı'da gerçekleşmesini mümkün kılmış olan Avrupa-merkezci farklılıkları ve özgüllükleri yıkma amacıyla malzeme devşirdiği yerdir. Bu entelektüel kıvraklıkla Rodinson, İslam'ın da kapitalizme, kelimenin ima ettiği anlamıyla gelişmeye, ilerlemeye, kalkınmaya imkân vere-

---

[18] Bk. Turner, *Max Weber ve İslam*, 177,-244.

[19] Turner daha sonra kaleme aldığı Marx ve Oryantalizmin Sonu adlı eserinde Max Weber ve İslam'daki oryantalist etkinin, tüm anti-oryantalist vurgusuna rağmen, hâlâ var olduğunu ve bunun sorgulanması gerektiği uyarısında bulunur. Bk. Turner, Marx ve Oryantalizmin Sonu, çev. H. Çağatay Keskinok (İstanbul: Kaynak Yayınları 2001), 21.

[20] Aktay, İslam Ahlakı ve Modernliğin Ruhu, 58.

cek ahlaki ve teorik şartlara haiz olduğunu ispatlamış olmaktadır. Sonuç olarak gerek Turner gerekse Rodinson eliyle İslam'a yönelik görünürdeki böylesi bir kıyakçılığın Batı dışı toplumların bir "öteki" olarak kurgulanmasında içerilen şiddetin giderilmesinden ziyade, bir özgüllüğün evrenselleştirilmesine hizmet ettiği gerçeğini görmek gerekiyor. Bütün bu çalışmalarda hiçbir şekilde dokunulmayan şey, kapitalizmin bir evrimsel aşama olarak kabul görmesidir.

2. Ülgener'in Zihniyet Analizine Self-oryantalist bir Derkenar

Benzer bir yaklaşımı ülkemizde, Türk sosyoloji ve iktisat tarihine zihniyet araştırmalarıyla katkı sağlayan, Weberci sosyolojinin öncüsü olarak tanınmış Sabri Ülgener'de görebiliriz. Ülgener'e göre, "tarihin akışı, geç ve güç de olsa, hesaplı ve temkinli bir "bourgeois" ahlâkına, başka bir deyişle normal bir kâr ve teşebbüs zihniyetine doğrudur."[21] Bu sözler, Weber'i modernleşme teorisini geliştirirken sadık kalmakla eleştirdiğimiz Avrupa-merkezci tarih anlayışının Ülgener'de aynen korunduğunu göstermektedir. Öte yandan Ülgener'in Osmanlı zihniyet analizine "neden Osmanlı ekonomik düzlemi kapitalistleşme sürecini başlatamadı? Hangi dinamikler bu sürecin önünü kesmişti?" gibi Weberyen sorularla başladığı dikkate alındığında; "Batı neden ilerledi?, Doğu neden geri kaldı?" veya "İslam terakkiye mani midir? Gibi soruların üst çatısını oluşturduğu genel Doğu-Batı kıyaslamasında yaklaşımının ne olduğuna dair ipucu vermektedir. Ona göre de kapitalizmin ruhunu Protestan ahlakının ekonomik düzleme taşıdığı riyazi (asketik) insan tipi belirlemişti. Batı'da bunlar yaşanırken Webergil anlamda, Osmanlı ekonomik düzlemiyle İslamiyet arasında benzeri köprüler kurulamamıştı. Buna cevabı da haliyle yaklaşımı paralelinde İslamiyet'e ağırlık veren zahit tipolojisinin kendi kozmozuna sıkışıp ekonomik hayata karşı asosyal kalması, dinine gösterdiği hassasiyeti ekonomik düzleme taşıyamamış olmasıdır. Öğrencisi Ahmed Münir Sayar'ın diliyle, sözün özünü söylemek gerekirse; Max Weber'in riyazi insanı (Protestan Batı) ile Sabri Ülgener'in zahid insanı (Müslüman Osmanlı-Türk) asırlardır tam bir tezat içinde kaldılar. Sayar'a göre bu ise rasyonel Batı ile irrasyonel Doğu arasındaki temel farkın arka planını vermektedir. Ülgener ve öğrencisi Sayar'ın her ikisinde de kâr ve teşebbüs zihniyeti Weber'in tarif ettiği manada ekonomik düzlemin rasyonelleşmesiyle mümkündür. Rasyonellik kavramı da (kapitalist)

---

[21] Sabri F. Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası (İstanbul: Der Yayınları 1991), 99.

Garp ile (pre-kapitalist) Şark arasında çok önemli bir hudut çizgisi olmaktadır.[22] *Aşırılığın Peygamberleri* kitabının yazarı Allan Megill Doğuluların bilim ve ilerleme gibi Aydınlanma-sonrası değerlere üstü kapalı bir biçimde ve büyük ölçüde hiç sorgulamaksızın duydukları imanın ulaşabildiği boyutlar karşısında Batılıların hayrete düştüklerini dile getirmektedir.[23] Buna rağmen burada olduğu gibi Batı ve Doğu arasında yapılan ayrımlar esasında, Batı düşüncesinin aralarında hiyerarşik bir düzen tesis etmek suretiyle hakikati parçalayan doğasına matuftur. Hakikati parçalayan Batılı tasavvur iktidar istencinin *ussal* adına *usdışı*nı denetim altına alma, güdümleme ve alaşağı etme amacı taşımaktadır. Nitekim modernitenin doğayla, insanla, tarihle, toplumla kurmuş olduğu ilişki, hükmetmek üzere kurulmuş bir ilişkidir.[24] Ülgener'in Doğu ve Batı kıyaslaması yaptığı şu ifadeleri son iki yüzyıldır oryantalizmle girilen diyalogun neticesinde oluşan içselleştirilmiş oryantalizmin bir yansıması olarak değerlendirilmeye müsait görünmektedir:

"… Biri (Şark) temelde normal ve mutat kazanç imkânlarını kaybederek sonunda ister istemez loş ve sapa yollara yönelirken, öbürü (Garp) kapitalist organizasyon ve hukuk formlarının kuruluşu ile birlikte dar ve eğri yollardan düzlüğe çıkmanın yönünü ve yöntemini bulmuş oluyordu."[25]

Öte yandan İslamiyet'i çağdaş Batı ekseninin dışında ve ötesinde gösteren Weber'e karşı çıkan Ülgener'e göre Weber'in İslam'ı bu denli kusurlu, yetersiz ve fevkalâde rahatsız edici yanlılıkla değerlendirmesi politik saplantılarından ve ırkî bağlılığından değil, fakat yürüttüğü araştırma metodundan kaynaklanmaktadır.[26] Anlaşılan o ki, gerek Ülgener gerekse de öğrencisi Sayar Weber'in İslam hakkındaki yorumlarını oryantalist olarak değerlendirmekten uzak görünmektedir.

Ülgener için birçok Kuran ayeti basit zanaatkâr ve esnaftan oluşan bir küçük burjuvazinin ötesine taşıyan şehirli bir çevreye hitap eder. O, İslam'ın taşıyıcılarının tüccarlar (savaşçılar değil) olduğu noktasında ısrar eder.[27] Da-

---

22 Ahmed Münir Sayar, Bir İktisatçının Entelektüel Portresi Sabri F. Ülgener (İstanbul: Ötüken Neşriyat 2014), 313.

23 Allan Megill, Aşırılığın Peygamberleri, Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida, çev. Tuncay Birkan (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları 1998), 494.

24 Batının kendinden olmayanla kurduğu hiyerarşik ilişki ve özelde modernitenin epistemolojisine dair daha fazla bilgi için şu çalışmamıza bakılabilir. İrfan Kaya, "Sosyolojik Düşüncede Avrupa-merkezcilik, Ötekileştirme ve Oryantalist Söylem Üzerine Post-kolonyal bir Okuma ve Eleştirisi", Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi Kuran Araştırmaları Özel Sayısı cilt 21, sayı 3, 2017, 1995.

25 Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, 195-196.

26 Sayar, Bir İktisatçının Entelektüel Portresi, 318.

27 Sabri F. Ülgener, *Zihniyet ve Din* (İstanbul: Der Yay., 1981), 65.

hası Ülgener'in zihniyet çalışmaları, Weber'in ve benzerlerinin İslam'ı feodal karaktere sahip bir din olarak görürken düştükleri hatayı ortaya koyma ve ortadan kaldırma amacı etrafında toplanmaktadır. Ayrıca İslam'ın gelişmeye açık, dünyaya dönük ve şehirli karakterinden tasavvufun uzaklaştırdığını belirtmek suretiyle Ülgener, gerileyişe ana sebep olarak tasavvufu göstermiştir.

İslam'ın feodal bir karaktere sahip olduğunu söyleyen Weber'i eleştirirken Ülgener bunu, din sosyolojisinde Weber'de, Durkheim'da rastladığımız seküler bir yöntem olan kökene inmek suretiyle yapar ve İslam'ın başlangıcından beri şehirli olduğunu açıklar. Ona göre bu haliyle İslam "feodal ve savruk bir yaşama taraflısı olmaktan çok feodalizme ve feodal değerlere karşı mücadeleci bir hüviyeti haizdir."[28] Nietzsche'nin deyimiyle "köken canavarının" bütünselleştirici, tekdüzeleştirici iştahına kendini kaptırmış görünen Ülgener'in böyle yapmakla geçmişin daha geçmişine gitmek suretiyle modernliğin (kapitalizmin) köklerini İslam'ın başlangıç dönemine yerleştirmeyi –geleneksel dünyayı eleştirmek daha ikna edici olacağından- amaçladığı anlaşılmaktadır. Böylece geçmişin aydınlatılmasından ziyade, kendini bugünün ihtiyaçlarının temellendirilmesi için bir köken icat etmeye zorladığı görünen Ülgener belli ki "hakiki" İslam ile kapitalizmin dünya görüşünün aynı amaçları güttüğünü söylemenin stratejik bir üstünlük sağlayacağının da farkındadır. "Herkes İslam'ın gelişmeye -Ülgener için bu kapitalistleşmek demektir- engel olmadığını duyunca avuçları patlayıncaya kadar alkışlayacak ve tarihsel bir kompleksten kurtulacak, özgürleşecektir. Ama yine de suçlunun bulunması gerekmektedir. Suçlu ilk dönem hariç bütün bir tarihin kendisidir, gelenektir, tasavvuftur, ahiliktir, esnaftır dönemin değerleri ve zihniyetidir. Geriye pek bir şey kalmamıştır. Apolojist bir tavır bütün bir geçmişi kalkınma adına marazileştirir."[29]

İslam'ın başlangıcından beri şehirli bir din olduğunu düşünen Ülgener'in İslam savunması ise self-oryantalizm olarak düşünülebilir. Zira ilerlemenin bir önkoşulu olarak kapitalizm ön kabulünden hareket etmesi modernliği İslamlaştıramadığından İslam'ı modernleştirmeye çalıştığı izlenimini vermektedir. Son iki yüzyıldır oryantalizmle girilen diyalogun neticesinde gelişen bu self-oryantalist tavır, Batı-dışı toplumların modernleşme projesi sürecinde karşılaştığımız kendini Batılı değerler üzerinden okuma ve

---

[28] Ülgener, Zihniyet ve Din, 65.

[29] Ahmet Tak, "Sabri F. Ülgener, İktisadi Hayat, Tasavvuf, Geleneksel Dünya ve İslam'ın Yeni Teolojisi", Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, sayı 10, 2017/Güz, 324.

anlatma çabasıdır. Bu tarz kendini ispat etme çabası, sonuçta Batılı tahakkümün onayı anlamına gelmektedir. Öte yandan Weber'in Protestan ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasında kurduğu ilişkinin bir neden-sonuç şeklinde değil bir *seçmeli yakınlık* (elective affinity) biçiminde anlaşılması gerektiği gerçeği ortadayken, ülkemizde *İslam'ın protestanlaştırılması* gerektiği ile ilgili muasır medeniyet seviyesine çıkmanın gayretiyle yapılan tartışmalar yaşanan ironinin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu tartışmalar içerisinde tarih imdada koşulmuş; dünya ve ahiret dengesini gözetmiş bir esnaf teşkilatı olması hasebiyle Ahilik ve merkezinin Kayseri olduğu bütün dindar Müslümanlara hatırlatılmıştır. Nitekim Kayseri şehir kültüründe ticarete meyil, yetenek ve becerinin bir dindarlık anlayışı içinde günümüze kadar uzanması ile Ahilik arasında özel bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.[30] Anakronik tavra aldırış etmeden *Müslüman Kalvinistler* olarak Kayserilinin iş hayatındaki başarısı, bütün kamuoyuna ve Avrupa'ya örnek olarak gösterilmiştir. Hatta Avrupa İstikrar Girişimi (European Stability Initiative) tarafından 2005 yılında yayınlanan "İslâmi Kalvinistler: Orta Anadolu'da Değişim ve Muhafazakârlık" başlıklı raporda Kayseri'nin ekonomik gelişmişliği ile dindarlığı öne çıkarılmıştır. Bu rapor Batı dışı modernliğin mümkün olduğunu gösterir niteliktedir.

Eksi Kayseri Büyükşehir Belediyesi başkanlarından Şükrü Karatepe de, Kayseri'de meydana gelen değişim ile Weber'in tezi arasında çarpıcı benzerlikler bulunduğunu belirtmektedir. Karatepe şunları dile getirmektedir: *"Kayserililer gereksiz yere para harcamazlar. Sıkı çalışır ve para biriktirmekten gurur duyarlar. Daha sonra da yatırım yapar ve daha fazla para kazanırlar. Aslında Kayseri'de, çok çalışmak bir çeşit ibadettir. Onlara göre, inanç yalnızca bu dünya ile ve şimdi ile ilgilidir, ahiret hayatı ile ilgili değildir. Para kazanmak da Allah onayının bir işaretidir ve bu da Weber'in Kalvinistlere dair söylediklerine oldukça benzemektedir."*[31] Öte yandan 2003-2007 yılları arasında 59. Hükümet döneminde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yapan ve aynı zamanda Kayserili olan Abdullah Gül'ün konuyla ilgili yaptığı şu açıklamayı da hatırlatmak yerinde olacaktır: *"Son dönemde Kalvinistler diye ilginç bir tartışma yaşanıyor. Bir taraftan muhafazakârlar, bir taraftan manevi değerlere önem verenler, bir taraftan dindar, ama aynı zamanda modernliği gerçekleştiren atılgan ve kalkınmayı yürütenler, din sosyolojisiyle ilgilenenler bunu çok iyi bilirler. Bunun adı Hıristiyanlıkta Kalvinizm olur. Başka dinlerde başka isimler alır. Kayseri'deki sos-*

[30] Celaleddin Çelik, Anadolu Şehirleşmesinde Gelenek ve Din; Kayseri'de Dini Hayatın Şehirleşme Serüveni, Düşünen Şehir, cilt 1, 2017, 41.

[31] http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4788712.stm. Erişim Tarihi: 14.09.2018

yolojik olayı da aynı şekilde buna benzetiyorlar. Böyle izah ediyorlar. Bu çok doğru."[32]

Bu tarz açıklamalardan yola çıkarak, bize göre sorun edilmesi gereken nokta, kısmen Müslüman aydınların, kısmen de Müslüman kimliğiyle öne çıkan iş dünyasının, kapitalist mantığın ürettiği endüstrileşmeye teşne olmaları ve ekonomik kalkınmayı modernleşme süreci bağlamında değerlendirmeleridir. "Abdestli kapitalizm" olarak yorumladığımız bu iktisadi faaliyetlerini de Ahilik kurumuyla meşrulaştırmaya çalışmalarıdır. Son bir hatırlatma da, Ahilik kutlamalarına denk gelen haftada irat edilen Cuma hutbelerine dair olacaktır. Kapitalist düzenin kendisine dokunmadan, çalışmanın ibadet olduğu; herkese ancak çalıştığı kadarının verileceğinin hatırlatıldığı; ya da alın terinin önemine dair yapılan vaz'lar, kanaatimiz odur ki, maddeci kapitalizme mistik gömleği giydirmekten başka bir şey değildir. Bunlar, Batılılaşma dalgasının Osmanlı kıyılarına vurmaya başladığında Batı medeniyetine karşı hareket tarzı olarak öne sürülmüş; ancak bugün bile hâlâ nasıl olacağı anlaşılamamış olan "teknolojisini alalım, ahlakını almayalım" "ahlâkını İslam'la, ahilikle tamamlarız" şeklinde sergilenen bize göre akıl tutulması yaklaşımlardır.

Bildirime, geçtiğimiz 2017 yılının Mayıs ayında kaybettiğimiz yine bir Kayserili olan İslamcı yazar Akif Emre'nin şu sözleriyle son vermek istiyorum: "İslam, eğer kapitalist ilişki biçimlerinin payandası ve tüketim toplumlarının bir parçası olarak popüler kültürün nesnesi haline geliyorsa, bu Müslümanlık ile kurduğumuz ilişki son derece arızalı demektir."[33]

SONUÇ

Weber'in, sosyolojik gelenekte toplumların tarihsel gelişim sürecini, "Kapitalizmin Ruhu ile Protestan Ahlakı" arasında kurduğu ilişki üzerinden ele alan tezi, bütün tartışmalı yanlarına rağmen hâkim konumda olmuştur. "Kapitalizm neden Avrupa'da ortaya çıktı" sorusuyla başlayan, Doğu'da ortaya çıkamayışının nedenleri üzerinde durarak devam eden bu Weberyen tez, ülkemizde Sabri Ülgener tarafından Osmanlı toplumu üzerine yaptığı zihniyet analizleri ile geliştirilmiştir.

Weber'in kapitalizmin gelişmesine İslam'ın engel olduğuna dair görüşlerinin haklı olarak oryantalist olduğunu söyleyen Turner ve Rodinson gibi

---

[32] http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kayseriliier-e-kalvinist-benzetmesi-cok-dogru-3861612 Erişim Tarihi: 14.09.2018

[33] https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/bir-metafor-olarak-jeep-15504. Erişim tarihi: 14.09.2018

sosyal bilimcilerin yaklaşımlarının, Weber'i eleştirirken Weber'in Batı ve Doğu arasında farklılığa yaptığı vurgunun Batı dışı toplumların bir "öteki" olarak kurgulanmasında içerilen şiddetin giderilmesinden ziyade, bir özgüllüğün evrenselleştirilmesine hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla oryantalizm yeniden üretilmiş olmaktadır. Sabri Ülgener'in yaklaşımı ise, kapitalizmi her koşulda medenileşmenin tek faktörü olarak görmesi nedeniyle, bir self-oryantalizm pratiği olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde dindar insanların ekonomide gösterdiği atılımlara dair görüşlerin de "Asıl olan kapitalizmdir ve İslam buna ne kadar yaklaşmıştır" temelinden hareketle geliştirilmiş yaklaşımlar olduğu açıktır. Ahilik kurumu da anakronik tavra aldırış etmeden meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin. *Türk Dinin Sosyolojik İmkânı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Aktay, Yasin. *Tarih Bozumu, Tarih Sosyolojisi Denemeleri.* İstanbul: Açılım Kitap, 2010.

Aktay, Yasin. "İslam Ahlakı ve Modernliğin Ruhu". Bilgi ve Hikmet. Bahar/1993, sayı 2.

Aktay, Yasin. "Yarınlar için Osmanlı Tarihi". Osmanlı'da Hukuk ve Meşruiyet Üzerine Bir Tarih Sosyolojisi. Yeni Türkiye Dergisi. Osmanlı Özel Sayısı cilt 5. 2000.

Aktay, Yasin. "Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dini Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları 2011.s. 345-393.

Yasin Aktay, "Aklın Sosyolojik Soykütüğü, Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru," *Toplum ve Bilim* 82, 1999.

Chibber, Vivek. *Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*. trc. Afife Yasemin Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Çelik, Celaleddin. Anadolu Şehirleşmesinde Gelenek ve Din; Kayseri'de Dini Hayatın Şehirleşme Serüveni, Düşünen Şehir, cilt 1, 2017, 37-53.

Foucault, Michel. Nietzsche, Soybilim, Tarih, *Felsefe Sahnesi, Seçme Yazılar 5* içinde. trc. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Gellner, Ernest. *Müslüman Toplum*. çev. Müfit Günay. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.

Hill, Christopher. "Protestanlık ve Kapitalizmin Ortaya Çıkışı", der. David S. Landes. *Kapitalizmin Doğuşu* içinde. çev. Süleyman E. Gündüz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Kaya, İrfan. "Sosyolojik Düşüncede Avrupa-merkezcilik, Ötekileştirme ve Oryantalist Söylem Üzerine Post-kolonyal Bir Okuma ve Eleştirisi". Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi Kuran Araştırmaları Özel Sayısı cilt 21, sayı 3, 2017, 1995. 1973-2008.

Megill, Allan. *Aşırılığın Peygamberleri, Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. çev. Tuncay Birkan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

Sayar, Ahmed Sayar. *Bir İktisatçının Entelektüel Portresi Sabri F. Ülgener*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Stauth, Georg-Bryan S. Turner. *Nietzsche'nin Dansı, Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklılık ve Direniş*. trc. Mehmet Küçük. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.

Tak, Ahmet. "Sabri F. Ülgener, İktisadi Hayat, Tasavvuf, Geleneksel Dünya ve İslam'ın Yeni Teolojisi", Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, sayı 10, 2017/Güz, 299-325.

Turner, Bryan S. *Max Weber ve İslam. Eleştirel Bir Yaklaşım*. çev. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Turner, Bryan S. *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. trc. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları, 2002.

Turner, Bryan S. *Marx ve Oryantalizmin Sonu*. çev. H. Çağatay Keskinok İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.

Ülgener, Sabri F. *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Der Yayınları, 1991.

Ülgener, Sabri F. *Zihniyet ve Din.* İstanbul: Der Yay. 1981.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4788712.stm

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kayseriliiler-e-kalvinist-benzetmesi-cok-dogru-3861612

https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/bir-metafor-olarak-jeep-15504.

BİR MESLEKÎ MEKTEP MECMUASINDA AHİLİĞİN İZLERİ: ÇIRAK MEKTEPLERİ MECMUASI

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Aydeniz[*]

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde çıraklık eğitimi, ahi teşkilatı vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Ahi zaviyelerinde hem meslek öğretilmiş hem de ahlak eğitimi verilmiştir. Ancak zaman içinde ahi teşkilatının işleyişindeki bozulmalar ve haricî faktörlerle (ekonomik şartlar, rekabet gücünün kaybı vb.) çıraklık eğitimi sürdürülememiştir. Osmanlı siyaset adamları, Batı'ya karşı kaybedilen üstünlüğün temelinde askerî ve teknik açıdan geri kalmışlık olduğunu düşünerek XVIII. yüzyıl itibariyle meslekî ve teknik okullar açmışlardır. Bunu, Tanzimat döneminde açılan modern eğitim kurumları takip etmiştir. Meşrutiyet ile başlayan dönemde ise çok sayıda ve pek çok alanda okul açılmasına rağmen, bunların bazıları maddi gerekçelerle kapatılmıştır. Bunlardan biri de meslekî eğitim veren ve kalifiye ara iş gücü yetiştirmeyi hedefleyen çırak mektepleridir.

Anahtar Kelimeler: *Çırak Mektebi, Ahilik, Osmanlı, Çırak Mektebi Mecmuası.*

TRACES OF AHILIK IN A VOCATIONAL SCHOOL'S JOURNAL: ÇIRAK MEKTEPLERİ MECMUASI

ABSTRACT

Apprenticeship training was done by the Akhi organization during the periof of Ottoman State. The professinoal training and moral education both was given by Akhis lodges. However, over time, the deterioration in the functioning of the Akhi organization and external causes (economic conditions, loss of competitive power, etc.) did not sustain apprenticeship training. Vocational and technical schools were oppened by the Ottoman politicians in the 18th century. The reason of this is that the military and technical dete-

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi tubayaln@gmail.com.

rioration of the state bodies which weakend it against the West. This was followed by the modern educational institutions opened during the Tanzimat period. Despite opening numerous schools in the verious fields in during First Constitutional Period, some of them were closed for economic reasons. One of these is apprenticeship schools that aim to provide vocational education and intermediate workforce.
Key Words: *Vocational School, Vocational Training, Akhi, Ottoman, Çırak Mektebi Mecmuası.*

GİRİŞ

Meslekî eğitimin en eski ve köklü sistemi, çıraklık eğitimidir. Osmanlı Devleti'nde bu eğitim, XIX. yüzyıla kadar loncalarda meslekî eğitimin bir parçası olarak uygulanagelmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile başlayan ve Meşrutiyet ile devam eden modernleşme hareketinin en belirgin yansımaları, Osmanlı Devleti'nin, Batı örnekliğinde teşkil ettiği eğitim kurumlarıdır. Bunların içinde, kalifiye eleman yetiştirilmesi amacıyla genel öğretim kurumlarına ilaveten meslekî ve teknik eğitim mekteplerinin açılması gerektiği, çeşitli zamanlarda devlet erkanı tarafından dile getirilmiştir.[1]

Günümüzde, teknik öğretim okullarının temelini oluşturan bu kurumlar, XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Öncelikle 1860 yılında Niş'te, 1864 yılında Rusçuk ve Sofya'da, dönemin Tuna valisi Mithat Paşa eliyle, kimsesiz çocukların barınmasını ve sanat öğrenmelerini temin maksadına matuf olarak açılan ıslahhaneler, daha sonraları imparatorluğun farklı şehirlerine yayılmıştır. Islahhaneler, meslekî ve teknik mekteplerin öncüsü kabul edilebilir.[2] Çıraklık mektebi olarak bilinen bir diğer okul, İstanbul'da Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye tarafından açılmıştır (1865). İlk halk mektebi kabul edilen ve Kapalı Çarşı esnafının çıraklarına okuma yazma, hesap, dinî bilgiler öğreten mektep, çok ilgi gördüğünden, bina yetersizliği sebebiyle şube açmak zorunda kalmış ve 1873 senesine kadar eğitime devam etmiştir.[3] Bu mektepleri, 1914 yılında açılan Çırak Mektepleri takip etmiştir.

---

1 Sadık Rıfat Paşa bu isimlerden birisidir. Meşrutiyet döneminde de meslekî eğitimin yaygın halde uygulanması için Sadrazam Said Paşa 1885 yılında Sultan 2. Abdülhamid'e bir layiha takdim etmiştir. Kemal Turan, *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*, (İstanbul: İFAV, 1996), 52.

2 Adil Karaman, "Türkiye'de Çıraklık ve Mesleki Teknik Eğitimin Yapılanması", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15 (2002-2003): 73.

3 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, (İstanbul: Eser Matbaası,1977), 1-2: 487; Halis Ayhan, "XIX.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kurulan Cemiyyet-i İlmiyye'lerin Eğitim ve Öğretim Çalışmaları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 5: 263.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte en büyük sıkıntılardan birisi, yeterli sayıda vasıflı insan gücünün olmaması olarak kendini göstermiştir. Bu dönemde, çağdaş teknolojinin Türkiye'ye getirilmesi gayretleri devlet eliyle gerçekleştirilirken, bu amaca istinaden kurulmuş olan kamu iktisadi teşekkülleri tarafından başlatılan sanayileşme hamlesi neticesinde bu teknolojiyi kullanma ehliyet ve kabiliyetine sahip vasıflı iş gücü ihtiyacı da artış göstermiştir. Bu ihtiyacı karşılamak için hızla, meslek okulları açılmasına çalışılmıştır. 1977 senesinde 2089 sayılı çırak kalfa ustalık kanunu, bu çerçevede yapılan ilk kanunî düzenlemedir. Bu kanunî düzenleme ile başlangıcı Ahilik olan çıraklık eğitimi nihayetinde bir sisteme bağlanmıştır.[4]

Ahilik Sisteminde Çırakların Eğitimi

Bir teşkilat olarak fütüvvet, VIII-IX. Asırlardan itibaren tasavvufî çevre içinde doğup gelişen bir akım olarak nitelendirilir. Dolayısıyla Anadolu'da henüz Ahilikten bahsedilmezken fütüvvet, XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayılmıştır. Fütüvvet mensupları iç Anadolu'ya yerleşmiş, bazı tarikatlar ile yakınlaşmışlardır. Fütüvvet XIII. yüzyılda ahiliğe dönüşmüştür. Fütüvvetnameler de ahiliğin bir anlamda ahlakî yönetmeliği olmuştur.[5]

32 sanat kolunda faaliyet gösteren Ahilik, bir esnaf ve sanatkârlar teşkilatıdır. Temeli ahlâka dayanır. Başlangıçta bir meslek kuruluşu olmasına rağmen sadece bu özelliği ile kalmamış, birçok sosyal ve siyasi mesele ile de ilgilenmiştir.[6] İlgilendiği bu alanlardan biri de eğitimdir. Eğitim faaliyeti Ahilikte çok önemli bir yere sahiptir. Zira ahi zaviyeleri, çıraklık eğitiminin verildiği ilk yerlerdir. Bu yüzden, meslekî ve teknik alanda ders veren yaygın bir eğitim kurumu olduğunu söylemek gerekir.[7] Fütüvvet prensipleri ile yetişen ahilerde temel inanç, tevhiddir. Ahiler, aynı zamanda Hz. Peygamber'in yaşayışını örnek almışlardır. Bir ahi için esas olan "kendi emeği ile helal şekilde kazanmak"tır.[8] İşte bu düsturdan yola çıkılan Ahilikte meslek eği-

---

[4] Osman Akkuş, "Türk Toplumunda Çıraklık Eğitimi", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, (13-15 Ekim 1999, Kırşehir), (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 2.

[5] Mustafa Öcal, "Ahilerden Günümüze Esnaf Ahlâkı ve Çırak Yetiştirme Yöntemi", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri*, (19-20 Eylül 2012, Kırşehir), haz. Kâzım Ceylan, (Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2012), 1: 201.

[6] Öcal, "Ahilerden Günümüze Esnaf Ahlâkı", 206.

[7] Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 153.

[8] Saffet Sarıkaya, "Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dinî Yapısına Ahîlik Açısından Bir Bakış Denemesi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 395.

timinde belirlenmiş basamaklar vardır. Kişi, o basamakları çıkarak usta olabilir.[9]

Ahilik teşkilatında verilen çıraklık eğitimi, sıbyan mektebinden sonra başlar ve bu eğitimden isteyen herkes istifade edebilirdi. Ahilikte dahilliler, yani fiilen çalışan gruplar, yamak, çırak, kalfa ve üstaddan oluşurdu.[10] 10 yaşından küçük olup yamak olarak işe başlayan çocuklar, sanatı iş yerinde öğrenir, öğrendiği işin zaviyesinde de diğer konularda eğitim alırdı. Bu süre iki yıldı. İki yılın sonunda düzenli yamak olan bir kişi merasimle çıraklığa terfi ederdi.[11] Bu merasimde esnaf başkanı tarafından çocuğa "namaza ve dükkâna devam etmesi, üstada, kalfalara, anaya babaya saygı ve bağlılığı ve yalan söylememesi" nasihat edilirdi. Çıraklık müddeti 3 sene idi. Usta, çırağına sanatının tüm inceliklerini öğretmekten ve çırağın ahlâken güzel bir insan olarak yetişmesinden sorumlu idi.[12] Eğer çırak, mesleğinin bilinmesi gerekenlerini öğrenemez ve bu şekilde ustalığa kadar ilerlerse bu, onun ustası tarafından iyi yetiştirilmemiş olduğunu gösterirdi. Bu da usta açısından haysiyet meselesi idi. Çırağın ahlâken düzgün olmaması ve sanatını gereği gibi yerine getirememesi, mensup olduğu mesleğin tahkir edilmesine yol açardı.[13] Üstadlar, çıraklarını iyi tanımalı ve onların yetişmesine ehemmiyet göstermeli idiler. Eğer bir çırağın üstadı belli değilse, zaviyeye giremezdi. Üstad öğretmiş olduğu zanaatı helal etmezse ve çıraktan memnun olduğunu izhar etmezse bu kimseler de zaviyede yer bulamazdı. Şartları yerine getirmiş olan ve bu vasıfları taşıyan çıraklar, üstadlarından bu sanat terbiyesini aldıklarından, ocağa geldiklerinde sadece manevi ve sosyal taraflarının yetiştirilmesi gerekirdi. Bu terbiyeyi de "muallim ahi" ve "emir" ismi verilen kimseler verirdi.[14] Bu eğitimde gençlere, "Türkçe fütüvvetname, yemek pişirme, oyun oynama, çalgı çalma, şarkı söyleme, tarih, önemli kimselerin hayat hikayeleri, tasavvuf, temel dini bilgiler, Ahilik prensip ve edeb kaideleri, Türkçe, Arapça, Farsça ve edebiyat öğretildiği bilinmektedir.[15] Bu derslerle verilmeye çalışılan manevi eğitim, şu 5 esası gençlere kazandırmayı ve mesleğe yapacakları katkıda bu düsturla yola çıkmalarını sağlamayı amaçlıyordu[16]:

---

[9] Tayyip Duman, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 15: 62.

[10] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, 153.

[11] Çıraklar için yiğit tabiri kullanılırdı. Çırak yiğidin yanında iki yol kardeşi, bir yol atası bir de yol üstadı ve piri olurdu.

[12] Duman, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", 15: 62.

[13] Öcal, "Ahilerden Günümüze Esnaf Ahlâkı", 210.

[14] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, 138-140.

[15] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, 140; Mehmet Topal-Kamil Çolak, "Osmanlı Devleti'nde Ahî Zaviyeleri", Osmanlı Ansiklopedisi, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 405.

[16] Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1977), 102.

1- Ahinin, emeği ile elde edeceği bir işinin ve bir sanatının olması gerekir.
2- Ahi, yeteneğine uygun olan bir iş veya bir sanatla meşgul olmalıdır.
3- Ahi, doğru olmalı, emeği ile hakkından fazlasını elde etmeye tevessül etmemelidir.
4- Ahilikte işi veya sanatı öğrenirken ne kadar usta, pir varsa hepsini kabul ile onlara içtenlikle bağlanıp, onların davranışlarını kendine örnek almalıdır.
5- Ahi, kazancının, geçiminden artan kısmını muhtaçlara ve işsizlere dağıtmalıdır.

Yaklaşık XIII. yüzyıldan itibaren var olan Ahilik de pek çok teşkilatın zaman içinde bozulduğu gibi bundan nasibini almıştır. Sistemin bozulmasındaki en önemli faktörlerden birisi gedik sisteminin ortaya çıkmasıdır. Bu şekilde XVII. yüzyıldan itibaren çözülme baş göstermeye başlamış, birliklerde "sermaye-emek bütünlüğünün parçalanması" da bu sebeplerden birisi olmuştur. Bu parçalanma ile bağımsız esnaf topluluğu olan ahiler de sermayenin tahakkümü altına girmeye başlamışlardır.[17] Bu gelişmeler sistemi giderek bozmuş ve bir mektep özelliği olan ahi birlikleri zarar görmüştür.

Çırak Mekteplerinin Açılması

Tanzimat ve sonrasında rüştiye, idadi ve sultanilerin açılmaya başlanmasının yanında, devletin, memur ihtiyacını karşılamak üzere açtığı teknik ve meslekî okullar eğitim hayatına dahil olmuştur. 1869 yılında çıkan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile meslekî eğitime ağırlık verildiği görülmektedir. Buna bağlı olarak sanat okulları, kız sanat mektepleri ve daha birçok mektep hayata geçmiştir. 1913 yılında çıkarılan özel idare kanunu ile masrafları il özel idareleri tarafından karşılanmak üzere sanat mekteplerinin özel idarelere bağlanmasına karar verilmiştir. Bu şekilde, Meşrutiyet öncesinde ıslahhane komisyonları tarafından idare edilen sanat okulları, doğrudan illere bağlanmıştır.[18] Bu mekteplerden biri olan Çırak mektepleri, 1914 yılında açılmıştır. Şehzadebaşı, Cağaloğlu, Aksaray, Eyüp Sultan, Üsküdar, Kadıköy, Beşiktaş ve Kasımpaşa çırak mektepleri olmak üzere sekiz adettir.[19]

---

[17] Güllülü, *Ahi Birlikleri*, 166.

[18] Duman, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", 15: 68.

[19] Bu sekiz mektebin hepsi aynı anda açılmamıştır. *Çırak Mektepleri Mecmuası*, (1 Kânunisâni 1335/1 Ocak 1919), sy. 2:1. Mektep sayıları hızlı bir şekilde artmıştır. Başlangıçta Aksaray'da okul açılmamıştır. Bk. *Mecmua*, (1 Kânunievvel 1334/1 Aralık 1918), sy. 1: 1.

Çırak mektepleri gece eğitim veren okullardır. Ders saatleri önceleri akşam 6-8 arası[20] iken daha sonra akşam 4-6 arasına alınmıştır.[21] Dersler meccâni yani bilâ bedeldir. Eğitim süresi bir yıldır ve ibtidai tahsilini tamamlayanlar bu okula kayıt yaptırabilmektedir.[22]

Çırak mektepleri, sanat erbabı veya ticaretle hayatını kazanmak zorunda olan ve henüz öğrenim çağında bulunan çocukların eğitim-öğretimden mahrum kalmamalarını amaçlamaktadır. Benzerleri Avrupa'da olan bu okullardan çok istifade edildiği düşüncesiyle açılmıştır. 1330 senesi bütçesinden her mektebe aylık 3 bin kuruş ayrılmıştır. Mektep kadrosunda, 1 muallim-i evvel, 1 muallim-i sânî, 1 muallim-i sâlis, 1 muîd, 2 hademe yer almaktadır.[23] Bütün çırak mekteplerinin 1 müdürü vardır.[24]

Meslekî bir dergi olan Çırak Mektepleri dergisi, ikinci sayısında, çırak mekteplerinin beş seneye varan eğitim müddeti içinde meslek terbiyesi ve ticaret bilgisi için gereken bütün gayreti sarf ederek çırak yetiştirdiğini yazmaktadır. Bu müddet içinde 2000'den fazla öğrenci kayıt yaptırmış, 400 kişi diploma almıştır. Çırak mektepleri, ticaret âleminde ve tahsil hayatında bulunan gençlere yakın zamana kadar meçhul bulunan meslekî tahsil ve terbiyenin verilmesi zaruretine binaen açıldığını derginin müteaddit yazılarında dile getirmektedir.[25]

Mektepte verilen dersler, ağırlıklı olarak ticaret üzerinedir. Bunlar da şu şekilde belirlenmiştir: Malûmât-ı iktisâdiyye, malûmât-ı ticariyye ve hukukiyye ve coğrafiyye, muharrerât ve vesâik-i ticariyye ve ilânât, hesâb-ı ticarî, emtia-i ticariyye ve Fransızca.[26] Derslere kısa bir süre içinde Almanca da dahil edilmiştir.[27] Bu derslerin muhtevasını dikkate alarak ticaretin tarih ve tarifi, muhasebenin ehemmiyeti, faydası ve tarifi, başlangıç itibariyle hesab-ı ticarî, emtia-i ticariyye ve taksimi, iktisadın ehemmiyeti ve tarifi, muharrerât-ı ticariyyenin tarifi ve hizmeti ve Almanca dersleri, "ders notları" baş-

---

20 *Mecmua*, sy. 1: 1.

21 *Mecmua*, (Mart 1335/Mart 1919), sy. 4: 1.

22 *Mecmua*, sy. 4: Kapak sayfası. Ergin'in verdiği bilgide ibtidai tahsil yerine geçeceği yazmakta ise de bu bilgi isabetli değildir. Bu mekteplere ibtidai tahsil yapanlar kaydolabilir.

23 Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* 3-4: 1542. Muallim-i evvel 800 krş., muallim-i sânî ve muallim-i sâlis 600 krş., muîd 500 krş., 2 hademeden birisi 250, diğeri 150 kuruş almaktadır. Bk. Aynı yer.

24 Bir süre sonra her mektebe bir müdür muavini tayin edilmiştir. Mecmua, sy. 4: 103.

25 *Mecmua*, sy. 2: 65.

26 *Mecmua*, sy. 1, 2, 3, 4: Kapak sayfaları.

27 *Mecmua*, sy. 2: 1. Ayrıca Sultan Ahmed, Fatih, Aksaray çırak mekteplerinde okuyup yazma bilmeyenler için kıraat ve imla, hesap vesâir durûs-u ibtidâiyyeden ibaret Türkçe sınıfları vardır. Bkz. Mecmua, sy. 4: Kapak sayfası.

lığı altında mektebin meslekî risalesi olan Çırak Mektepleri Mecmuasının her sayısında yayımlanmıştır.[28]

Dört sene içinde derslerin bazılarında birtakım değişiklikler yapılması düşünülerek Türkçe ve ticaret derslerinin ikişer sene olması, sınai çırak mektebi ile hanımlara mahsus ticaret sınıfı ve serbest derslerin konulması planlanmıştır.[29] Mektepler, ihtisas düşüncesi ile açılmadığından herhangi bir sanat ve meslek grubuna mahsus bölümler mevcut değildir. Dolayısıyla mezun gençlerin farklı alanlarda hizmet verebilmesini sağlamak üzere çırak mekteplerinin *ticaret*, *sanat* ve *meslek şubeleri* şeklinde üçe ayrılması düşünülmüştür. Bu şubelerin öğretim müddeti bir yıl (dokuz ay) ile sınırlıdır. Her şubede öğretim, umumi ve nazari olmak üzere iki kısım halinde olacaktır. Umumi kısım, mektebin bulunduğu muhite bağlı olarak talebenin temayül ve isteği doğrultusunda düzenlenecektir. Mesela, doğramacılık, demircilik, nakkaşlık gibi bölümler olacaktır. Nazari kısım ise, öğrencilere sanat hakkında mutlaka bilinmesi gereken genel kaide ve kuralların öğretileceği bölüm şeklinde düşünülmüştür. İki ibtidai şubeyi tamamlayan öğrenci, meslek şubesine girmeye hak kazanarak, burada alacağı bir senelik eğitimden sonra şehadetname sahibi olacaktır. Mektepte ayrıca serbest derslerle talebelerin eğitimine farklı yönlerden desteklemeler yapılması planlanmaktadır. Böylece devam ve imtihan şartı olmadan, mekteplere her yaşta öğrenci kabul edilecek ve isteyenler imtihana tabi tutularak kendilerine bir başarı belgesi takdim edilecektir.[30] Yapılması düşünülen değişiklikle mekteplerde iyi derece eğitim görmüş gençlerin bir araya getirilmesi sağlanarak, açılacak bu yeni bölümlerde her derse ayrı bir öğretmenin girmesi planlanmıştır. Ancak İstanbul vilayeti umumi meclisine takdim edilen bu yeni düzenlemeler, gereken ilgi ve karşılığı görmemiş, mali sıkıntı gerekçesi bu planlamalar hayata geçirilememiştir.[31] Uzun ömürlü olmayan bu mektepler ödeneksizlik sebebiyle bir süre sonra tamamen kapatılmıştır.[32]

Çırak Mektepleri Mecmuası

Çırak mektepleri adıyla yayımlanan mecmua, çırak mekteplerinin açılmasından yaklaşık dört sene sonra ve 1 Kânunievvel 1334/1 Aralık 1918-Mart 1919 arasında 4 sayı çıkarılmıştır. İmtiyaz sahibi Çırak mektepleri mü-

---

[28] *Mecmua*, sy. 1: 28.
[29] *Mecmua*, sy. 2: 66.
[30] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 3-4: 1543.
[31] *Mecmua*, sy. 2: 66.
[32] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 3-4: 1542.

dürü Ahmed Âsım ◎Us◎ Bey'dir.[33] Dergi, ticaret, sanat, tedris ve terbiyeden bahsetmekte ve aylık neşredilmekte olup, idare merkezi Cağaloğlu'ndadır. İlk olarak 32 sayfa yayımlanan dergi, her sayıda azalarak son sayıda 15 sayfa basılmıştır. Birinci sayıda haftalık yayımlanacağı ilan edilse de maddi sebepler yüzünden olsa gerek, aylık neşredilebilmiştir. Derginin yazar kadrosu, mütehassıs ve âli derece tahsil gören gençlerden oluşmakta ve çırak mekteplerinin, sayısı 40'ı geçmiş olan muallim kadrosu daimî yazı kadrosunda yer almaktadır. Her sayıda Ahmed Âsım Bey'in en az bir yazısı yer almaktadır. Bu yazılar, gençleri yetişmiş iş gücü olmaya yönlendirici, teşvik edici mahiyettedir. Ayrıca Çırak Mektepleri Mezunin Cemiyeti'nden mezunların bazılarının yazıları da dergide yayımlanmaktadır. Mecmuada, Mezunin Cemiyeti havadisi, mezuniyet sonrası çalışma hayatına atılanlar hakkında haber ve tebrikler yer almaktadır. Ayrıca dergi, yayın hayatının devamı için her sayıda okuyucularından destek beklediğini hatırlatmaktadır.

İlk sayıda yer alan "Maksadımız" başlıklı yazıda, derginin çıkarılma gerekçesi, öncelikli olarak mekteplerin maksadını duyurma amacını taşımaktadır. Dergi, bu haliyle bir "meslekî risale" dir. İlk sayısında yer alan giriş yazısında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir[34]:

"Maksadımız, Çırak mektepleri makâsıdını neşr ve tamim etmek, memleketin terakkiyât-ı iktisâdiyyesine, gençlerin terbiye-i meslekiyye ve içtimaiyyesine hizmet eylemektir. Saha-i neşriyâtımız, meslek-i ticaret ve sanata ve maarif-i umûmiyeye, ticaret ve sanata, hâdisât-ı iktisâdiyye ve medeniyye ve içtimâiyyeye, piyasa ahvâline, harici ve dâhili merâkiz-i ticariyyeye, iktisadî ve içtimâî tetebbuât ve tetkîkâta, seyahatlere, keşfiyât ve ihtirââta, tecârib-i ameliyeye, resmî ve hususi ve iştirâkî şekillerde, iktisadî ve içtimaî faaliyetlere kavanîn, nizâmât, talimât, evâmir, makâlât, mukarrerât ve muharrerâta, terâcîm-i ahvâle, tahsil ve terbiyeye, mekâtibe, matbuata, tüccar ve ecir ve amele mesai ve teşkilatına, muallim ve talebe hayatına, sıhhat, aile, kadın ve idare-i hayat mesâiline, muhtelif mesâlik ile muhasebe ve hukuk, coğrafya, tarih vesâir ulûm ve fünûn ve usûllere devâir-i resmiyye ve hususiyyenin müzayede, münakaşa ve müsabakalarına ve müstahdem ve memur kabul ve tayinine dair şerâite ait ilmî, amelî ve müfîd makâlât ve malumat, etüdler, muhabir mektupları, hikâyât ve hatırat neşr ve maksadı izah ve tasvire hâdim resimler derc ve tab' etmek suretiyle makâsıdımızın temin-i husûlüne çalışmak mukarrerdir."

---

[33] *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar*, haz. Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, Muhammed Hızarcı, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü 2006): 83.

[34] *Mecmua*, sy. 1: Kapak sayfası.

Mekteplerde yetişecek çırakların ara iş gücü olarak donanımlı, ticaretten, işinin gereklerinden daha fazla anlayan, aynı zamanda belli bir düzeyde genel kültür sahibi olan, nitelikli insanlar olarak meslek hayatında var olacağına inancı kuvvetlidir. Bu sebeple olmalı ki çocuklarının âti ve istikbalini düşünen anne babaların onlara iyi bir tahsil-i ticarî temin etmeleri tavsiye olunmaktadır.[35]

Mecmuada memleketin gelişmesine katkı sağlayacak gençleri pek çok alanda yetiştirmenin esas alındığı belirtilirken, iktisadi kalkınma, gençlerin meslek terbiyesi kazanmaları, ticaret ve sanatta yaşanan gelişmeler ve hareketlilik, ülke dışından ve içinden ticaretle ilgili haberler, bir takım tecrübî bilgiler, günlük hayata dair anekdotlar, çeşitli konularda makaleler, hikayeler, hatıra yazıları, çeşitli yarışma ve müzayedeler hakkında ilanlar ve haberlere de yer verilmektedir. Mesela, "Ticaret Âleminde Garplı ve Şarklı" başlığıyla ticaret usulleri, ticaret ahlâkı ve tüccarlık üzerinde durulan yazı serisinde, Batı'da açılan çırak mekteplerinin ne kadar önemli ve faydalı olduğuna vurgu yapılarak, yeni açılan çırak mekteplerinin önemine işaret edilmektedir. Derginin ikinci sayısında yer alan yazıda, aile terbiyesini mektep terbiyesine, Avrupaî hayatı, kendine ait değerlere tercih edenlerin birçok noktada boşluğa düştüğüne, bu boşluğun kararsızlığa ve imansızlığa yol açtığına dikkat çekilmiştir. Avrupaî fikir ve esaslarla uyum sağlamakta güçlük çekenlerin geleneği terk edenler olduğu, dinî ve içtimaî kaidelere dayanan eski doğu terbiyesine intibak edemeyen ve bu terbiyeyi bir değer olarak kabul etmeyen yeni tacirlerin ilmî ve fennî usullere dayanan Batı terbiyesini de rağbet edilesi bulmadığı belirtilmiştir.[36] Yazıda şark ve garp tacirleri mukayeseye tabi tutularak doğulu tüccarın ticaret yapma tarzındaki sıkıntılı ve problemli taraflara dikkat çekilmiştir. Bu sıkıntıların şahsî değil, toplumu sarsacak kadar yaygın ve büyük olduğuna, tüccarın ciddi bir terbiye ve telkine muhtaç bulunduğuna kesin gözüyle bakılmıştır. Buradan yola çıkılarak toplumda var olan Avrupalı ve doğulu tüccar tiplemesi, mukayeseli olarak verilmiştir. Batılı tüccar, her anlamda görgü ve usûl sahibi olan dürüst, iş ahlakına sahip, müşteri memnuniyetini esas alan, kusurlu malı satmayan vb. özelliklere sahiptir. Buna karşılık doğulu tüccar, tüm menfi özellikleri kendinde barındıran, kaba, incelikten anlamayan, aldatmak için fırsat kollayan, sahtekâr ve düzenbaz tipler olarak resmedilmiştir.[37] İşte bu kötü gidişattan çıkmak için çırak mektebinden yetişecek gençlere çok ümit beslenmektedir.

---

[35] *Mecmua*, sy. 1: 3.

[36] *Mecmua*, sy. 2: 41-42.

[37] *Mecmua*, sy. 2: 41-44, sy. 3: 74-77.

Piyasa şartlarına bağlı olarak giderek artan iş gücü ihtiyacına binaen çırak mektepleri mezunlarının bu açığı kapatmak için yetersiz kalacağı ve mezunların aranan insanlar olarak daima iyi bir maaşla çalışabilecekleri vurgusuyla talebelerin iş kaygısı duymamaları gerektiği, dergi yazılarında görülen temalardan biridir. Mezunlara ve talebelere ve istikamet üzere ve kanaat sahibi olurlarsa, terbiye ve itaatin birleşmesi ile her zaman, her yerde memnuniyetle kabul edilecekleri nasihat edilmektedir.[38]

Yazılarda, ticaret üzere iyi bir tahsil yapmanın önemine işaret edilerek, iyi bir tahsilin kişiye birçok fayda getirdiği belirtilmektedir. Çünkü insanın bilgisi arttıkça zekâ ve kabiliyeti de incelir ve nüfuz alanı genişler. Böylece, daha kudretli, zeki, geleceğinden emin, çevresinde hürmet edilen bir insan olur. Bütün bu nüfuz, servet ve şöhret o kişinin saadetini bina eder. Bu saadetin temelinde aslında kişinin namusu ile kazanmış olduğu servetle memlekete hizmet etmesi neticesinde toplumun memnuniyeti ve memleketin imarı vardır. Bu itibarla dergide, memleketin ve gençliğin istikbalinin tahsilde, bilhassa kişinin kabiliyetini ortaya çıkaran terbiyede olduğuna işaret edilmektedir.[39]

Derginin son sayısında, çırak mektepleri müdürü Ahmed Âsım Bey'in "*Talebelerle Hasbihal, Nasıl Tacir Olabiliriz*?"[40] başlıklı yazısında tacir olmak isteyenlere tavsiye ettiği iki husus dikkati çekmektedir: "Gençler, gurur ve kibri bir tarafa bırakarak öncelikle işten anlamak ve ticaret hayatına girmek için bir tüccar yanında bir süre çalışınız. Çıraklık ediniz. İstikamet ve gayretiniz dikkat ve zekanızla nazar-ı dikkati celb ediniz. Ondan sonra yine gururunuzu yenerek küçük çapta da olsa bir işe başlayınız."

Mecmuada dikkate değer bir bölüm olan "ders notları", okuyucular tarafından merakla takip edilmektedir.[41] Bu bölümde, zaman içinde ders kitabı haline getirilmesi düşünülen derslerin notları yer almaktadır. Yayımlanan ders notlarında, malûmât-ı ticariyye (ticaretin tarihi ve tarifi, sanat, sınayi-i muhtelife ve bunlar arasında ticaretin mevkii), muhasebe-i ticariyye (Muhasebenin ehemmiyeti, fâidesi ve tarifi), hesab-ı ticarî (hesab-ı ticarî mebâdîsi), emtia-i ticariyye (emtia-i ticariyye ve taksimi), malûmât-ı iktisâdiyye (iktisadın ehemmiyeti ve tarifi), muharrerât-ı ticariyye (tarifi ve hizmeti), Almanca dersler yer almaktadır.[42]

---

38 *Mecmua*, sy. 1: 4.
39 *Mecmua*, sy. 1: 5.
40 *Mecmua* sy. 4: 90.
41 *Mecmua*, sy. 1, 2, 4. Bu bölüm, ikinci sayıda yoktur.
42 *Mecmua*, sy. 1, 3, 4.

Ders notları ile gençlerin ticarete olan ilgilerinin artırılması, kalkınmanın ancak ticaretle olabileceği düşüncesine, iyi yetişen gençlerle memleketin ihtiyaç duyduğu eleman ihtiyacının giderilebileceğine ve geleceğin aydınlık olduğuna duyulan inanca sık sık vurgu yapılmaktadır.

SONUÇ

Ahi zaviyelerindeki çırak yetiştirme usûllerine ve modern bir mektep olan çırak mekteplerindeki çırak eğitimine bakarak, Ahiliğin temel prensiplerini bu mektepte ve dolayısıyla okulun bir yayın organı olan bu mecmuada bulabilir miyiz? Bu mukayeseyi maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Ahilik sisteminde çırak olmadan önceki aşama, 2 yıl süren yamaklıktır. Ardından 3 sene devam edecek bir çıraklık süresi vardır. Yani bir kişinin çıraklığı tamamlaması 5 sene sonrasında olabiliyordu. Çırak mekteplerinin eğitim süresi ise bir yıldır. Bu bir yılın iki seneye çıkarılması teşebbüsü akim kalmıştır.

2-Ahilik teşkilatında talebeler bir muallim ahi riyasetinde ders alıyorlardı. İş yerindeki meslek eğitimi de birebir usta-çırak ilişkisi içinde yapılmaktaydı. Hatta iyi yetişmiş çırak, usta için bir saygınlık sebebi kabul edilirdi. Çırakların mahareti ve meslekteki şöhreti, ustaları ile anılmalarına yol açıyordu ki, bu da hem çırak hem de usta açısından övünülecek bir durumdu. Çırak mekteplerinde hoca-talebe münasebetinin bu şekilde ilerlemesi mümkün görünmemektedir. Ancak talebelerin başarılarının teşvik edici ve övünç vesilesi olduğu, mecmuada yer alan ilanlarda görülmektedir. Özellikle başarılı olanlara dergide yazı yazma imkanı sağlanmaktadır. Ayrıca, çırak mezunları cemiyetinin üyesi olarak yıl içinde yapılan faaliyetlere mezunların katılmaları, aralarındaki bağın kuvvetlenmesi ve birbirlerinden haberdar olmaları için güzel vesilelerdir. Her sene yapılan çırak bayramı da bu vesilelerden birisidir. Burada, başarılı öğrenciler konuşma yapıyor, öğrenciler arası müsabakalarda derece alanlar da ödüllendiriliyordu. Başarılı olanların teşvik edildiği, taltif edildiği, mekteple sınırlı olmayan beraberliğin, cemiyet adı altında bir sivil toplum kuruluşuna dönüştüğü görülmektedir.

3-Ahi teşkilatında ihtisas eğitimi dediğimiz bir eğitim sistemi vardır. Bu eğitim sistemine göre her mesleğin erbabı, talebe hangi mesleği öğrenmek istiyorsa onu öğretir. Dolayısıyla kişi kendine lazım olmayan bilgiyi öğrenmez ve uygulamak zorunda kalmaz. Çırak mektepleri bu tür bir uygulama ile öğretim hayatına başlamamıştır. İhtisaslaşma ihtiyacını gidermek için açıldıktan yaklaşık dört sene sonra bir dönüşüm çalışması yapılması planlanmıştır. Buna göre kendi istek ve meşrepleri istikametinde bir alan belirleye-

cek olan talebeler, ticaret, sanat ve meslek olmak üzere üç bölümlü bir okulda okuyacaklardı. Bu bölümler de umumi ve nazari kısım şeklinde düzenlenecekti. Umumi kısım, talebelerin temayülü üzerine bir eğitimi amaçlarken, nazari kısım, adından da anlaşılacağı üzere seçilen sanat üzerinde mutlaka bilinmesi gerekenleri öğretecekti. Bu ihtisaslaşma, iş kollarına göre kalifiye eleman ihtiyacını karşılayacak bir imkan sunmakta idi. Ancak maddi gerekçeler ile reddedilen ve uygulamaya konulamayan bu teklifin rafa kalkması ile aynı sistem devam etmiş, talebelerin hepsi aynı eğitimi alarak iş hayatına atılmıştır.

4-Ahi zaviyelerinde verilen dersler içinde genel kültüre dair derslerin ağırlıkta olduğu, iki yabancı dilin öğretildiği (Arapça ve Farsça) edeb, ahlâk, görgü kurallarına dair derslerin önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Çırak mektepleri ders müfredatında bir süre tek yabancı dil (Fransızca), daha sonra ise ikinci yabancı dil (Almanca) yer almıştır. Müfredatta dinî ya da ahlâkî referanslı bir ders bulunmamakla birlikte, okulun talebelere hem meslek terbiyesi hem de ticaret bilgisi kazandırmayı hedeflediği ve bu amaca dayalı talebe yetiştirdiği belirtilmektedir.

Ahi zaviyelerinde ileri bir eğitim sistemi uygulandığı görülmektedir. Ferdi, hem genel kültür hem dini bilgi hem de meslekî açıdan yetiştiren başka bir kurum mevcut değildir. Ahi zaviyelerinde verilen teorik ve pratik bilginin harmanlanması neticesinde haram-helal dengesini bilen ve gözeten, mesleğini icra ederken hakkaniyetli davranan, İslami erdemlerle yetişmiş insanlarla, temiz ve güvenilir bir toplum tesis edilmesine katkı sağlanmıştır. Bu vasıflara haiz olmayan ve işini dürüst yapmayanlar da dışlanarak bir tedip mekanizması içinde hem sistem tarafından hem toplumsal olarak yalnız bırakılmışlardır. Ahiler, esnaf adayı olan çırakları yetiştirirken ahlak ve terbiyeyi esas almışlardır. Bu oldukça dikkat çekicidir. Çırakların yetişmelerinde azami gayret gösterilmesi, iyi yetişen çırağın ustasının iftiharına bir vesile olması, iyiliğin ve erdemin yayılmasına katkı sağladığı gibi, örnek ve ahlâk sahibi meslek erbabının çoğalması için de bir sebep teşkil etmektedir. Mesleklerin yaşatılması yanında bu eğitimle, ahlâklı nesiller yetiştirilmiştir.

Çırak eğitiminden Ahilik teşkilatının çekilmesi ile modern eğitim sistemine göre bir düzenlemenin yapılması, birtakım değişimleri kaçınılmaz hale getirmiştir. Bunların başında çırak eğitiminde takip edilen usûl ve metodlar gelmektedir. Modern okullar olan çırak mekteplerinde verilen eğitim, Ahilik sistemi ile uyuşmamaktadır. Ancak burada şunu vurgulamak gerekir: Çırak mektepleri müfredatında ahlâk ve dini bilgilere dayalı ders ve uygulamalar olmasa da bir çırağın yetişmesi sadece ticaret, iktisat ya da hukuk

bilgisi ile gerçekleşmemektedir. Bundan hareketle, meslek terbiyesinin bazı temel ahlâkî ilke ve erdemlerinin mektep hocaları tarafından talebelere aktarıldığı, çırak mektepleri meslekî mecmuasına dayanılarak söylenebilir. Bu derginin eğitici bir tarafının olması dikkati çekmektedir. Burada yer alan yazılarda gençlerin geleceğe ümitvar bakmaları, memleketin ticarî hayatının gelişmesinde onlardan çok şeylerin beklendiği, yetişmiş birer eleman olarak önemli boşlukları dolduracakları, meslek terbiyesine sahip olanların aranan insanlar olarak ticarî hayatta örnek olma potansiyeli taşıdıkları vurgulanan başlıklardandır. Bu sebeple bilhassa okulların müdürü Ahmed Âsım Bey'in yazılarında görülen tavsiyeler, gençlerin gurur ve kibirden uzak durarak, ticaret hayatına atılmadan önce mutlaka bir esnafın yanında tecrübe kazanıp çıraklık yapmaları, istikamet üzere olmaları, gayretkeş olmaları, bu iki erdemi zeka ile birleştirmeleri ve iş seçerken büyük ya da küçük olduğuna bakmadan çalışmayı hedef alıp istemeleri, hak-hukuk dengesini gözetmeleri, kanaat sahibi olmaları, hakkıyla kazanmanın önemi gibi bugün de gençlerin kulağına küpe olacak cinsten önemli hatırlatmalardır. Bu açıdan bakıldığında Ahilik ile bir benzerliğin kısmen olduğunu söyleyebiliriz. Şunu hatırdan çıkarmamak gerekir ki çıraklık, sadece kitaplardan öğrenilerek yerine getirilecek, örgün eğitime tâbi bir istihdam alanı olmadığı gibi, ahlâkî erdemlerle yetişen ve iş ahlakına sahip bir çırak, geleceğin ustası/iş vereni olarak erdemli bir toplumun şekillenmesinde önemli bir paya sahibidir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Osman. "Türk Toplumunda Çıraklık Eğitimi". *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1999, Kırşehir)*. 2-8. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Ayhan, Halis. "XIX.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kurulan Cemiyyet-i İmiyye'lerin Eğitim ve Öğretim Çalışmaları". *Osmanlı Ansiklopedisi* 10 Cilt (1999): 261-267.

Çağatay, Neşet. Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Çırak Mektepleri Mecmuası: 1-4.

Duman, Tayyip. "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", *Türkler Ansiklopedisi* 20 Cilt. (2002): 61-71.

Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Güllülü, Sabahattin. *Ahi Birlikleri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1977.

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar. Haz. Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, Muhammed Hızarcı. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, 2006.

Karaman, Adil. "Türkiye'de Çıraklık ve Mesleki Teknik Eğitimin Yapılanması". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 15 (2002-2003): 71-84.

Öcal, Mustafa. "Ahilerden Günümüze Esnaf Ahlâkı ve Çırak Yetiştirme Yöntemi". *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri (19-20 Eylül 2012, Kırşehir)*. 2 Cilt. Haz. Kâzım Ceylan. 199-223. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2012.

Sarıkaya, Saffet. "Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dinî Yapısına Ahîlik Açısından Bir Bakış Denemesi". *Osmanlı Ansiklopedisi* 10 Cilt (1999): 393-402.

Topal, Mehmet- Çolak, Kamil. "Osmanlı Devleti'nde Ahî Zaviyeleri". *Osmanlı Ansiklopedisi* 10 Cilt. (1999): 403-409.

Turan, Kemal. *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: İFAV, 1996.

AHİLİK KÜLTÜRÜNDEN GÜNÜMÜZE YANSIYAN ÜÇ BOYUT: KARŞILIKLI SAYGIYA DAYALI USTA-ÇIRAK İLİŞKİLERİ TÜKETİCİYİ KORUMA VE SOSYAL GÜVENLİK İŞLEVİ

Prof. Dr. Adnan Mahiroğulları[*]
Araştırma Gör. Zeycan Ünüvar Altınay[**]

ÖZET

Bu çalışma kapsamında, kurumsal bir yapı olan ahiliğin ortaya çıkışında fütüvvet kültürünün etkilerinin yadsınamazlığı üzerinde durularak; ahilik kurumunun tarihsel süreç içinde bir esnaf teşkilatı olarak oluşumundan başlayıp toplum hayatında üstlendiği rol, sosyal, ekonomik, siyasî ve askerî işlevler de nazara alınıp değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, ahilik kültürünün toplumumuzda halen etkilerinin bulunduğu gerçeği incelenerek; ahilik kültüründe benimsenen kaidelerin bugün çalışma ilişkileri ve iş hukuku üzerindeki etkileri, usta-kalfa-çırak ilişkisi, sosyal güvenlik sistemimiz ve tüketici hukuku yönü ile irdelenmiştir. Usta-kalfa-çırak arasındaki ilişkinin, günümüz işçi-işveren ilişkilerinden nitelik olarak farkı ortaya konularak çalışma yaşamında çatışmanın değil barışçıl ortamın önemi vurgulanmış; sosyal güvenlik sistemimizde yeni bir düzenleme olan ve adını tarihi köklerinden alan "Esnaf Ahilik Sandığı" ile yapılan düzenleme; kapsamı, faydalanma koşulları ve sağladığı yardımlar çerçevesinde ana hatları ile açıklanmıştır. Yine ahiliğin tüketiciye bakış açısı incelenerek, o dönem yapılan uygulamaların bugün var olan hukukumuzdaki yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ahilik, usta-çırak-kalfa, Esnaf Ahilik Sandığı, tüketici hukuku, sosyal güvenlik*

---

[*] Prof. Dr. Adnan Mahiroğullari, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, Sivas, Türkiye, Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations Sivas Turkey, mahirogulları@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5523-4957.

[**] Arş. Gr. Zeycan Ünüvar Altınay, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Araştırma Görevlisi, Sivas, Türkiye, Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Sivas, Turkey, zunuvar@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2164-0408.

THREE LEGACIES OF THE AHI ORDER'S CULTURE: MASTER-APPRENTICE RELATIONSHIP BASED ON MUTUAL RESPECT, CONSUMER PROTECTION, AND SOCIAL SECURITY FUNCTION

Abstract

In the present study, with reference to the undeniable influence of the futuwwa culture in the emergence of ahi orders as an organizational structure, the role the orders as an institution assumed in social settings through the era, starting with their emergence as a guild of artisans and craftsmen, were assessed from a social, economic, political and military perspective. Furthermore, on the basis of the fact that the ahi culture still reverberates in Turkish society, the influence of the guidelines embraced by the ahi culture on contemporary labor relationships and labor law was analyzed, with special reference to the master-apprentice relationship, our social security system, and consumer law. A case was made to present the qualitative distinctiveness of the master-apprentice relationships in contrast to current labor relationships, emphasizing the importance of amicability rather than conflict in these contexts. Also present is a detailed discussion of the Artisans and Craftsmen Ahi Guild Fund, which is a recent addition to our social security system, and which was named after its antecedents, detailing the fund's scope, terms of application, and benefits, and trying to underline the importance of this arrangement –however imperfect it may be– providing some security for the artisans and craftsmen against unemployment. Moreover, the ahi order's attitudes towards the consumers were also reviewed, trying to identify the current consumer law reflections of the practices introduced back in the day of the order.

Keywords: *Ahi order, master-apprentice relationship, artisans and craftsmen ahi guild fund, consumer law, social security*

GİRİŞ

Ahilik, Anadolu'da XIII. yüzyılda Selçuklular döneminde kurulan esnaf teşkilatlanmasıyla ilgili kurumsal bir yapıdır. Ahiliğin Anadolu'da kurulması ve kurumsallaşmasında kuşkusuz Arap kültüründeki "fütüvvetnameler"in katkısı olmuştur. Kelime olarak gençlik, yiğitlik ve cömertlik anlamına gelen "fütüvvet", ahi örgütlerinin ihdasında Tabakoğlu'nun ifadesiyle "fikri ortamı" sağlayarak ahiliğin ahlaki yapısını oluşturmuştur. Fütüvvetnamelerdeki ahlaki yapının temel felsefesi, Kur'an ve Sünnetlere dayandırılmıştır. XIII. yüzyılda Abbasi Halifesi Nasır (1180-1225), çeşitli İslam ülkelerine elçiler gönderip bu tip yapılanmayı tanıtmak ve fütüvvet ruhuyla İslam birliğini

sağlamak istemiştir. Bu bağlamda, Halife Nasır, önce Gıyaseddin Keyhüsrev, daha sonraki yıllarda I. İzzettin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubat gibi Selçuklu sultanlarıyla irtibat kurmuştur. Sultanlar düzeyinde kurulan ilişki çerçevesinde, İslam dininin "doğruluk", "dürüstlük", "yardımlaşma" gibi temel prensiplerini çağrıştıran fütüvvet ilkeleri, Anadolu'da esnaf kesimi arasında kısa sürede benimsenmiş ve yayılmıştır.

Türklerin fütüvvet kültürünü kolaylıkla benimsemesinde, söz konusu kültürün İslam dininin temel prensiplerini çağrıştırması yanı sıra, kuşkusuz kendi kültüründeki benzerlikler de etkili olmuştur. Zira, fütüvvetin "gençlik", "yiğitlik" ve "cömertlik" anlamı, Türk kültüründeki "alplik" kavramıyla aynı anlamdadır. Diğer taraftan, Mikail Bayram'ın ifadesiyle Türklerin fütüvvet ruhunu benimseyip bu kültürden "ahilik" adıyla kurumsal bir yapı oluşturmasında Arapçada "kardeş" anlamına gelen "ahi" sözcüğünün orta dönem Türkçesi'ndeki "akı" sözcüğüyle hem yakın anlamdaş, hem de yakın sesteş olmasının önemli bir etken olduğu sanılmaktadır. Her ne kadar ahiliğin manevi çatısını fütüvvetnameler oluşturmuş olsa da, bu kuruma Anadolu'da kazandırılan farklı işlevler, ahiliğin Türklere özgü bir yapı oluşturmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, ahiliğin, örgütlenme modeli ve bazı işlevleri bakımından Türk kültürüne özgü bir yapılanma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tebliğimizde, yazılı kaynaklar ve yöresel sözlü tarih metodu çerçevesinde ahiliğin tarihsel süreç içindeki temel işlevleri baz alınarak karşılıklı saygı ve minnete dayalı usta-çırak ilişkileri, tüketiciyi koruma, sosyal güvenlik işlevleri gibi günümüz sosyal politika önlemlerini hangi ölçüde yansıttığı / çağrıştırdığı üzerinde durulacaktır.

Ahiliğin Anadolu'daki Tarihsel Gelişimi

Ahiliğin Anadolu'da kurulup yayılmasında, 1205'te İran'dan gelip Kayseri'ye yerleşen Ahi Evren (Nasırü'd-Din Mahmud el–Hoyi) isimli bir Türk mutasavvıfının önemli bir yeri vardır. Ahi Evren, şeyhi Evhaduddin Kirmani'yle XIII. yüzyılın başlarında Anadolu şehirlerinde ahi teşkilatını kurmuş; Kirmani'nin ölümünden sonra (1238) Anadolu ahilerinin önderi olmuştur.

İlk ahilik teşkilatı, Kayseri'de kurulmuştur. Ahi Evren, bu şehirde bir debbağhane (deri atölyesi) açmıştır. Diğer meslek erbabının da şehrin çeşitli kesimlerine sonuçlanmasıyla günümüzdeki "sanayi çarşıları" oluşturulmuştur. Kayseri'de o yıllarda icra edilen meslek sayısı 32'ye[1] çıkmıştır. Diğer ta-

---

[1] Mikail BAYRAM, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, (Konya: 1991), 82.

raftan, ahi esnaf grubunun kümeleştiği çarşıda, meslek grubunun yönetim merkezi sayılan günümüzdeki "esnaf odaları"nın proto-tipi "esnaf zaviyeleri" kurulmuştur. Osmanlı döneminde zaviyelerin yönetimi; kadı, muhtesip (Bu iki görevli tüm meslek gruplarının yöneticileri içinde yer almıştır.), esnaf şeyhi, nakip, yiğitbaşı ve ehl-i vukuf'tur.[2] Söz konusu yöneticilerden kadı ve muhtesip devlet görevlisidir. Günümüzdeki karşılığıyla "sivil toplum örgütü" olan ahiliğin yönetiminde iki kamu görevlisinin yer alması, bu örgüte yarı resmi kuruluş niteliği[3] de kazandırmıştır.

Zaviyelerin, Selçuklu ve Osmanlı toplumsal hayatında önemli bir yeri olmuştur. Zira, Selçuklu sultanları, Anadolu'da bir bölgeyi, şehri feth ettiklerinde, oraya ilk iş olarak cami, medrese ve zaviye inşa ettirmeyi ihtiyat haline getirmişlerdir. Bu yapılar içinde zaviyeler, Orta Asya'dan Anadolu'ya göçlerin süreceği hesaba katılarak göçebelerin konaklama yeri olarak da kullanılmış; ayrıca, göçlerle Anadolu'ya gelen sanat erbaplarına özel bir ihtimam gösterilerek söz konusu kişilerin yerleşik hayata geçene kadar buralarda kalmaları sağlanmıştır. Bu nedenle, ahiliğin temeli zaviyelerde atılmıştır. Ayrıca ahilik, Türklerin Anadolu'ya gelişleri sırasında göçebe hayattan yerleşik düzene geçmesinde, özellikle "şehirleşmede" etkili olmuş; hızlı bir "esnaflaşma" süreci[4] başlatmıştır. Dolayısıyla, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması döneminde ileri görüşlü yöneticilerin ahilik adıyla meslek teşekküllerinin kurulmasına yardımcı olmaları, kuşkusuz sosyo-ekonomik açıdan önemli sonuçlar doğurmuştur. En azından, Türkler, Anadolu'ya yerleşirken, sanatkar yetiştirmeye önem vermemiş olsalar, ihtiyaçlarını kendileri üretmeseler, kısaca ahi teşkilatlarını kurmasalardı, kayda değer bir ekonomik avantajı o yıllarda Anadolu'da yaşayan Rum ve Ermeni ustalara kaptırmış olacaklardı. Neşet Çağatay'ın ifadesiyle, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk sanatkarların Rum ve Ermeni sanatkarlar karşısında rekabet edip tutunabilmeleri,[5]vizyon sahibi idarecilerin ahilik kurumunu vakit geçirmeden oluşturmalarıyla sağlanmıştır.

Ahi Evren ve şeyhi Evhadüddin Kirmani, Kayseri'de ahi teşkilatını kurduktan sonra, Anadolu'nun diğer kentlerini dolaşarak çok sayıdaki yerleşim birimlerinde bu teşkilatın kurulmasını teşvik etmişlerdir.

---

[2] Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, 6. Baskı, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2003), 283.

[3] Adnan MAHİROĞULLARI, "Selçuklu / Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik / Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 54:143.

[4] Erdinç YAZICI, *Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi*, Şeker-İş (Ankara), 69-70.

[5] Neşet ÇAĞATAY, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını,1997), 80.

Ahi Evren, bir süre Kayseri'de kaldıktan sonra, önce Konya'ya, oradan da vefat ettiği tarihe kadar Kırşehir'e yerleşerek en güçlü ahi teşkilatının bu yörede kurulmasını sağlamıştır. Anadolu'da diğer güçlü ahi teşkilatları, Sivas, Niğde, Ankara, Aksaray, Manisa, Bolu, Erzincan, Bursa, Kastamonu, Sinop ve Erzurum'da[6] kurulmuştur.

XIII. yüzyılın ortalarına doğru, Anadolu'ya Moğol istilasının başlaması, Selçukluların sonunu hazırlamış; Anadolu'da beylikler dönemini başlatmıştır. Moğol istilasıyla Anadolu'da gelişen olumsuz siyasal koşullara rağmen, ahilik teşkilatı varlığını korumuştur.

Ahilik, Osmanlı döneminde de gelişimi sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmet'e kadar Osmanlı sultanlarının tamamı ve bazı vezirleri "şed kuşanarak" ahi önderleri olmuşlardır.[7] Diğer taraftan, Osmanlı döneminde, ahilik, Selçuklu dönemindeki siyasi, askeri ve idari işlevlerinden arındırılmış; akşamları zaviyelerde meslekî ve ahlak eğitimi verilerek "okul", orta sandıklarıyla hastalık, yaşlılık, ölüm gibi sosyal risklere karşı "sosyal güvenlik kurumu", üyelerinin meslekleriyle ilgili ham madde ihtiyaçlarını ucuza sağlayarak "kooperatif", üretilen emtianın fiyat, kalite ve standardını kontrolüyle müşteri memnuniyetini sağlayan "denetim organı" gibi çok işlevli yapılar haline gelmiştir

Ne var ki, Ahilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden itibaren çözülmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde bu örgütlerin yerine, 1727'de özü kısmen korunarak "tekel" (monopol) ve "imtiyaz" (privilege) anlamına gelen "gedik /lonca (corporation)"lar devreye sokulmuş, ayrıca ahilik döneminden farklı olarak Gayr-i Müslüm esnaflar da teşkilata alınmıştır. Gedik teşkilatında, ahiliğin temelindeki "ihtiyaca göre üretim" ilkesi doğrultusunda "ihtiyaç kadar işyeri" mantığıyla hareket edilmiştir. Örneğin bir yörede yeni bir işyerinin açılması, yerleşim yerinin nüfusu baz alınarak esnaf kethüdalarının ortak görüşüyle ne kadar demirci, kunduracı, kasap ya da fırına duyulan ihtiyaca göre hesaplanmıştır. Başka bir ifadeyle, mevcut işyerlerine yenilerinin ilave edilmesi, o yörede nüfusun artmasına bağlanmıştır. Ahiliğin yerine kullanılan "Gedik" kavramı, yeni bir işyerinin açılması ya da mevcut işyerlerinden birinin esnafının ölüm ya da hastalığı sonucunda kapanması, çarşıda "gedik" / eksiklik / boşluk olduğu anlamına gelir.

---

[6] Necla PEKOLCAY, "İslami Türk Edebiyatı Metinlerinde Ahi Kelimesinin Yeri", *Türk Kültürü ve Ahilik*, (İstanbul: 1986) ,73.

[7] Ahmet TABAKOĞLU, "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*,55-57, (Kırşehir: Kırşehir Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayını)

Esnaf örgütlenmesinde, XX. yüzyılın başlarına kadar gediklerin varlıkları sürdürülmüş; fakat, teşkilatın gücü ve ticari hayattaki etkisi, özellikle XIX. yüzyılın ortalarına doğru 1838 ve 1839'da İngiltere ve Fransa'yla yapılan "serbest ticaret anlaşmaları"nın el sanatları üzerindeki olumsuzlukları nedeniyle [8] iyice zayıflamıştır.

XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'da "*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*" ilkesine dayalı "liberal iktisat anlayışı"nın[9] özünü oluşturan "teşebbüs-ü şahsiyye" serbestisi, Osmanlı'yı da etkilemiş olmalı ki, 1861'de yapılan bir düzenlemeyle,[10] işyeri açmada uygulanan kısıtlamaya son verilmiş; yeni işyeri açma serbest bırakılmıştır. Söz konusu düzenleme, gedikleri kaldırmamakla birlikte, ileriki yıllarda yeni esnaf teşkilatlarının oluşturulmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda sancak ve kaza merkezlerinde XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru ticari faaliyetlerle ilgili ortaya çıkacak sorunları çözme / düzenleme işlevli "ticaret meclisleri" kurulmuştur. Sonuçta, gedik teşkilatları[11] XX. yüzyılın başlarında, 1912/1913'te çıkarılan bir yasayla tamamen kaldırılmıştır.

Ahiliğin Günümüze Yansıyan İşlevlerinden Üçü

Ahilik ve devamı sayılan gedik teşkilatı, her ne kadar XX. yüzyılın başlarında yasal olarak kaldırılmış olsa da, tarihsel işlev ve ahlaki ilkeleri, esnaflarımız nezdinde kurumsal yapısı olmadığı halde, günümüze kadar sürdürülmüştür. Söz konusu kabullenme, kuşkusuz ahilik ilkelerinin ne denli mantıklı ve faydalı olduğunun, keza toplumda ne denli gelenekselleştiğinin somut göstergesidir. Dolayısıyla, yüzyıllar sonrasında ahilik ilkelerinin önemini yitirmediği gerçeği ortaya çıkınca, araştırmacı ve akademik çevreler, konuyu yeniden inceleyerek günümüze yansımalarını çok sayıda makale ve kitap kaleme alarak dile getirmişlerdir. Bu bağlamda, 1970 sonlarında Kayseri, Kırşehir, Konya, Sivas gibi illerde "*Ahilik Araştırma ve Kültür Vakıfları*", Kırşehir Üniversitesi bünyesinde "*Ahilik Araştırmaları Merkezi*" kurularak "*Ahilik Sempozyumları*" düzenlenmiştir. Ahilikle ilgili kitap, makale yazan, sempozyumlara bildiri sunan kimi iktisatçılar, Osmanlı Arşivlerindeki bel-

---

[8] Aysen TOKOL, *Sosyal Politika*, 2. Baskı, (Bursa: Vipaş, 2000), 9.

[9] Adnan MAHİROĞULLARI, "*Selçuklu / Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik / Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri*",144.

[10] Yusuf EKİNCİ, *Ahilik*, 4. Baskı, (Ankara, 1993),111.

[11] Gedik teşkilatından günümüze, bugün aynı adla bilinen İstanbul/ Bayazıt'taki "Gedikpaşa" semti kalmıştır. Gedikpaşa, XIX. yüzyılda kunduracı esnafının faaliyet gösterdiği semttir. Tarihsel geçmişine uygun olarak günümüzde de toptancı bazındaki kunduracı esnaf bu semtte faaliyet göstermektedir.

gelere erişerek ahiliğin "iktisat tarihi" içindeki önemine parmak basmıştır. Kimi sosyal siyasetçiler ise, ahiliğin kurumsal yapısı esnaf teşkilatının aktörlerinden usta-çırak-kalfa ilişkilerini, Sanayi Devrimi sonrası "endüstri ilişkileri"nin yeni tarafları olan işçi-işveren ilişkileriyle karşılaştırmasını yapmış, ayrıca ahilikteki sosyal yardım ve sosyal güvenlik işlevlerinin günümüz sosyal politika uygulamalarını çağrıştırdığını vurgulamışlardır. İlahiyatçılar ise, ahilik prensiplerinin İslam ahlakı ve inanç sistematiğindeki yerini "Kur'an ve Sünnet" ışığında incelemişlerdir.

Ahiliğin günümüze yansıyan eğitim, kooperatifçilik, fiyat tespiti, insan kaynakları yönetimi, toplam kalite yöntemi, sosyal yardım gibi işlevleri içinde tebliğimizde usta-çırak, tüketiciyi koruma ve sosyal güvenlik işlevlerini, iktisat tarihi, ilahiyat ve sosyal politika bilim dalları çerçevesinde günümüz düzenlemeleriyle karşılaştırarak sunmaya çalıştık.

Usta-Çırak İlişkileri

Ahilikteki usta-çırak ilişkileri, çalışma hayatına uzun yıllar "barış" getirmiş; Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan "çatışmaya" neden olmamıştır. Zira, Sanayi Devrimi sonrasında bu iki aktörün yerini alan işçi-işveren ilişkileri, usta-çırak ilişkilerinden oldukça farklı gelişmiş; ahilikte usta-çırak arasında "dikey dayanışma" varken, kimi ülkelerde XIX. yüzyılın yarısına kadar süren "vahşi kapitalizm" döneminde işçi-işveren arasında "dikey çatışma" [12] kaçınılmaz olarak[13] ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle ahilikteki çalışma ilişkileri, usta-çırak arasında "çıkar ayrılığı" oluşturmamış, çalışma hayatında "çatışma" yerine "barış" getirmiştir. Zira, ahilik kültüründe usta, çırağına "evlat"; çırak da ustasına "baba" gözüyle bakmış; "aynı sofrada beraber yemek yemiş; aynı safta birlikte namaz kılmışlardır." Söz konusu sistemde, çıkar çatışmasının orta çıkmamasında diğer bir unsur, çalışma ilişkilerinin aktörleri usta-çırak-kalfa arasında Batıdaki gibi sınıf farkı oluşmamış; aynı mahallede, aynı sokakta birlikte oturmuşlardır. Ahilik döneminde, baba, çocuğunu ustaya götürünce, ilk olarak "*Usta, eti senin kemiği benim!*" diyerek evladını ustasına teslim etmiş;[14] usta da, İslam ahlakı çerçevesinde "emanete hıyanet etmemek" adına ona mesleğin inceliklerini öğretmiş, çırağının güzel ahlakla yetişmesini sağlamıştır.

---

[12] Yusuf BALCI, "Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri", *Çerçeve Dergisi* 17, (1996): 17.

[13] Vahşi kapitalizm döneminde (1800-1850) işçiye "sefalet ücreti" seviyesinde verilen düşük ücretler ve günde yaklaşık 12 saati aşan uzun çalışma saatleri, keza sendikalar gibi işçinin haklarını koruyacak örgütlerin kuruluşunun yasaklanması o dönemde işçi-işveren arasındaki "çatışma"nın temel sebeplerinden biri olmuştur.

[14] Yusuf BALCI, "Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri", 18.

Ahilik kültüründe usta-çırak arasındaki karşılıklı saygı ve minnet duygusunun oluşmasında, kuşkusuz İslam ahlakındaki "ekmek yenilen kapıya kötü gözle bakılmaması ve ekmek veren kişiye" minnet ve saygı duyulması ilkesine dayanır. Söz konusu minnet duygusunu, "Bir fincan kahvenin bile kırk yıl hatırı olduğu"nu dile getiren bir atasözümüz de doğrulamaktadır. Bu manada, usta, çırağına meslek öğreten, dolayısıyla gelecekte ailesinin, çocuğunun çoluğunun geçimini sağlayacak gelir kaynağının birinci derecede müsebbibi olarak görülen kişidir.

Ahilik kültüründeki usta-çırak ilişkileri, günümüzdeki "İnsan Kaynakları Yönetimi"nin temelini oluşturan "Beşeri İlişkiler Yaklaşımı"nda "çalışanları motive ederek işyeriyle bütünleştirme / işyerine bağlılık" ilkesiyle de örtüşmektedir. Başka bir ifadeyle, XX. yüzyılın sonlarına doğru geliştirilen İnsan Kaynakları Yönetimi'nde çalışanların, işverenini iş ortağı olarak görmesi, işyerini kendi işyeri olarak kabul etmesi, Ahilik kültüründeki sekiz yüzyıldan beri kabullenilmiş / uygulanılmış anlayışın benzeridir.

Ahilik geleneğinde usta-çırak arasındaki minnet, saygı ve vefa duygusu, dün olduğu gibi günümüzde de sürdürülmektedir. Gerçi, ülkemizde usta-çırak sayısı giderek azalsa da berberlik, terzilik, kunduracılık, kuyumculuk gibi el sanatlarının icra edildiği işyerlerinde ustaya duyulan minnet ve saygı duygusu, tarihten gelen geleneksel yapısıyla günümüzde de devam etmektedir. Görev yaptığımız şehir Sivas'ta, söz konusu el sanatlarında ustası sayesinde meslek sahibi olan esnaflarla yaptığımız görüşmelerde ustalarını yad ederken gözlerinin yaşardığına, onları "babaları gibi" gördüklerine, darü'l bekaya intikal edenler için hayır duası ettiklerine, "Bugün ekmek yiyorsak, evvel Allah sonra ustalarımızın sayesinde"[15] dediklerine tanık olduk.

Tüketiciyi Koruma İşlevi

Ahilikteki müşteriyi koruma işlevi, İslami terminolojideki karşılığıyla "Ne aldanan, ne de aldatan ol!" ilkesine dayanır. Söz konusu sistemde, müşteri, hatalı üretilmiş ya da hileli mal satın almışsa, bu durumu kontrol mekanizmasını oluşturan kişilere bildirir; mağduriyetinin telafisini ister; ilgili kişi, esnafı uyarır; zararı telafi ettirir. Eğer, ikinci, üçüncü uyarmalardan sonuç alınamıyorsa, esnafa meslekten "ihraç" cezası verilir. Hatta, üretim kurallarına uymayan kunduracı esnaflarına cezai yaptırım, "Papucu dama atılmak" deyimiyle sağlanmış, bu deyim günümüze kadar gelebilmiştir. Böylelikle, ahi birliklerinde kurulan bu tür denetim ve ceza sistemiyle esnaf

---

[15] Adnan MAHİROĞULLARI, *Bozkırdaki Çekirdek Sivas*, (Sivas: Özlem Kitabevi, 2018), 322-323.

ve sanatkârların meslek ahlakına uygun tutum ve davranış içinde bulunup bulunmadıkları, kaliteli ve standartlara uygun mal üretip üretmedikleri teşkilat içindeki görevlilerce kontrole[16] tabi tutulmuştur. Ahiliğin bu noktadaki temel anlayışı, müşteri memnuniyeti odaklı "müşterinin velinimet" olarak görülmesiyle yakından ilgilidir.

Her loncanın içinde bulunan "ehl-i hibre" denilen, sanatında uzman kişi ya da kişiler, üretilen malların kalitesini ölçer aynı zamanda piyasa fiyatlarını da düzenlemişlerdir.[17] Narh sisteminde üretilen ve satılan mallar gerek kalitesi gerek fiyatı ile denetlenmekte olup[18], bu sayede tüketicilerin aynı nitelikteki mala fahiş fiyat ödemeleri engellenmiştir.[19] Üretilen malın kalitesinden yalnızca ustalar değil, çıraklar ve kalfalarda sorumludur. [20]Ahi teşkilatında meslek gruplarına göre üretilen mallarda uyulması gereken standartlar önceden tespit edilmektedir. Örneğin şişe cam imalatçılarının üretimde kullanacakları hammaddenin cinsi, gramajı, hangi teknikle üretim yapacağı dahi bir nizamname ile belirlenmiştir[21].

Tüketicinin korunmasında, "İhtisab Nizamnameleri"nden önemle bahsetmek gerekmektedir. Söz konusu belgeler, tüketicinin korunmasına yönelik düzenlemelere yer veren belgelerdir[22]. Lonca ustaları ile hükümet temsilcileri tarafından hazırlanan bu nizamnameler, Sultan tarafından onaylanmakta idi[23].İstanbul, Edirne ve Bursa İhtisap Kanunları dünyada tüketicileri koruyan ilk kanun olarak nitelendirilmektedir.[24]

---

16 Orhan ERDEN, "Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları", *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, (Kırşehir: 2004): 393.

17 Mustafa, KESKIN; "Osmanlı Devleti'nin Sosyal Ve Ekonomik Hayatının Tanziminde Ahiliğin Oynadığı Rol", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, (Kırşehir:1999), 209.

18 Halil İNALCIK, "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, (Kırşehir:1999),193.

19 Ali Yılmaz GUNDUZ, Mehmet KAYA, Cahit AYDEMİR,"Ahilik Teşkilatında Ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme" Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14/2 (Aralık 2012): 37-54, erişim: 10.08.2018, http://www.iibfdergi.aku.edu.tr/pdf/14_2/3.pdf,s.47.

20 Selahattin BEYAZ, "Ahilikte Bütünsel Kalite İlişkisi", *2. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, (Kırşehir: 2012), 934.

21 Hüseyin ÖRS, "Pazarlamada Etik Kavramının Tarihteki İlk Uygulamaları, Ahilik Sisteminde Pazarlama Etiği", *Postmodern Çağda Ahilik*, (Nobel Yayınları, 2016),73.

22 İbrahim ERDOĞDU, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11, (2000), 123-145, erişim: 11.08.2018.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14569.pdf.

23 KESKIN,209.

24 "*İ-21. Etmekçiler, standart olarak alınan ekmeği narh üzere pâk işleyeler, eksik ve çiğ olmaya. Etmek içinde kara bulunursa ve çiğ olursa, tabanına let uralar; eksük olursa tahta külâh uralar veyahud para ce-*

Ahilik kültüründe, tüketici memnuniyeti önemsenmiş[25]; tüketicinin korunmasına yönelik uygulamaların etkilerini bugün mevcut hukuk sistemimizde de görmekteyiz.

Ahiliğin söz konusu uygulaması, günümüzdeki tüketiciyi koruma yasa ve kurumlarının işlevleriyle birebir örtüşmektedir. Nitekim, günümüzde 2013 tarihli "*6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun*"la yasal dayanağa kavuşan uygulamada, satılan malın normal dayanma süresinden (garanti süresi) önce eskimesi ve imalat hatası durumunda yenisi verilerek hatalı üretilmiş malın satılmasının önlenebilmesi amaçlanmış, sonuçta müşterinin mağduriyetinin giderilmesi sağlanmıştır. Kanun'un "amaç" başlıklı 1. maddesindeki "*Kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliğiyle ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici*" ifade, ahiliğin yedi yüz yıl öncesinin mantığıyla tamamen örtüştüğü görülmektedir.

Tüketicinin korunmasına yönelik önemli bir düzenleme olan ve 8 Eylül 1995 tarihinde kurulan "Tüketici Hakem Heyetleri"nin işlevine bakıldığında, bundan yüzyıllar öncesinde bu yapının ahilik teşkilatı içinde yer aldığı görülmektedir. Ahilik teşkilatı içinde müşterinin şikayetlerini aktarabildikleri merkezler yer almış; müşteri şikayetini en üst ahilik kurumuna dahi iletebilmek söz konusu olabilmektedir.[26]

6502 sayılı yasanın 8. maddesinde ayıplı mal, "*Tüketiciye teslimi anında, taraflarca kararlaştırılmış olan örnek ya da modele uygun olmaması ya da objektif olarak sahip olması gereken özellikleri taşımaması nedeniyle sözleşmeye aykırı olan mal"* şeklinde tanımlanmış; 9. maddesinde de satıcı, "*malı satış sözleşmesine uygun olarak tüketiciye teslim etmekle yükümlüdür*."düzenlemesiyle yer almıştır. 11. madde malın ayıplı çıkması halinde, tüketiciye seçimlik haklar sunmakta, dolayısıyla malın ayıpsız misli ile değiştirilmesini istemektedir. Söz konusu mantık, ahilik döneminde de esnafa uygulanan diğer yaptırımlar ya-

---

zası alalar. Ve her etmekçinin elinde iki aylık, en az bir aylık un buluna. Tâ ki, aniden bazara un gelmeyüb Müslümanlara darlık göstermeyeler. Eğer muhâlefet edecek olurlarsa, cezalandırıla.

İ-4. Eyle olıcak ekmek gâyet eyü ve arı olmak gerekdir.

İ-38. Ve kile ve arşun ve dirhem gözlenile; eksüği bulunanın hakkından geleler.

İ-40. Ve sirke ve yoğurda su koymayalar. Su katılmış olub bulunursa, teşhir edeler veyahud tahta külâh uralar, gezdireler.

İ-33. Ve boyacıları dahi gözedeler, kalb boyamayalar; boyarlarsa gereği gibi hakkından geleler." Osmanlı Araştırmaları Vakfı, "Dünyanın İlk Standartlar ve Tüketiciyi Koruma Kanunları", erişim:10.08.2018, https://osmanli.org.tr/dunyanin-ilk-standartlar-tuketiciyi-koruma-kanunlari

[25] Fulya BAYRAKTAR, "Bir İnsanlık Tahayyülünün Teşekkülü: Ahilik", *Postmodern Çağda Ahilik*, (Nobel Yayınları, 2016), 145.

[26] İbrahim DURAK, Atilla YÜCEL; "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15: 2, (2010), 158.

nında zarar görenin zararını gidermeye yönelik benzer nitelikte uygulamalar var olmuştur.

Sosyal Güvenlik İşlevi

Ahilikteki "Orta sandığı"/ Teavün sandığı" düzenlemeleri, daha XIII. yüzyılda, günümüzdeki prim esasına dayalı "sosyal güvenlik" sisteminin proto tipini oluşturmuştur. Orta sandıkları, üyeleri için hastalık, sakatlık, yaşlılık ve ölüm gibi sosyal risklere karşı belirli bir gelir güvencesi sağlamayı amaçlamıştır. Sonuçta bu sandıklar, üyelerine uzun süreli hastalanmaları durumunda "aceze", çalışma gücünü kaybedip ihtiyarlıkları sebebiyle "mütekait" ve iş kazaları sebebiyle "malül" duruma düşmeleri karşısında ayni ve nakdi yardım[27] yapmışlardır. Sandığın gelirleri, usta ve kalfaların sandığa muayyen zamanlarda (haftalık ya da aylık) verdikleri paralar, bugünkü anlamıyla "aidat/prim"ler, bağışlar ve çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselenler için verilen harçlardan[28] oluşmuştur. Teavün sandıklarının temel özelliklerinden biri, üyelerine yapılacak yardım çeşitleri ve yardım miktarının önceden belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesini[29] yazılı kayıt altına almasıdır.

Sosyal güvenlik kavramının günümüzdeki "*Bir toplumu oluşturan insanların istekleri ve iradeleri dışında karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin (risklerin) verdiği zararlardan kurtarılma*" şeklindeki tanımı, keza sosyal güvenliğin felsefesindeki "*Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma anlayışı içinde hareket etme ve zayıf olanı, güçsüz olanı koruma, onu muhtaçlıktan kurtarma*"[30] amacı, sekiz yüzyıl öncesinin "Orta Sandığı /Teavün Sandığı"nın işleviyle örtüşmektedir. Zira, "Teavün Sandığı" kavramındaki "teavün" yardımlaşma, ihtiyaçlıya yapılan iane anlamına gelmektedir. Primli sitem, ilk olarak Almanya'da Bismark döneminde 1880'de "Sosyal Sigorta" adıyla uygulamaya konulmuşken[31], ahilik, adı farklı da olsa aynı sistemi yaklaşık altı asır önce başlatmıştır.

Ülkemizdeki sosyal güvenlik sistemi Alman modeli olarak bilinen "primli sistem"dir. Altı yüzyıl öncesi sisteme kayıtlı (meslek zaviyesine üye) üyenin yaşlılık, hastalık, malullük gibi sosyal riskler karşısında güvenlik

---

[27] Samet AĞAOĞLU-Selahaddin HÜDAİOĞLU, Türkiye'de İş Hukuku, İş Hukuku Tarihi 1, (1938),71; Cahit TALAS, *Sosyal Ekonomi*, (Ankara: S Yayınları, 1979), 590.

[28] TALAS, *Sosyal Ekonomi*, 374.

[29] Hasan ŞENOCAK, "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi", Sosyal Siyaset Konferansları 56, (İstanbul: 2009),423.

[30] Yusuf ALPER, "Sosyal Güvenlik", *Sosyal Politika*, 8. Baskı, (Bursa: Dora Yayınevi,2017), 208-209.

[31] Gürol ÖZCÜRE, *Avrupa Birliği'nin İstihdam ve Sosyal Politikası*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2014),7.

şemsiyesine dahil edildiği yöntem, günümüzde uygulamada olan sistemin özünü çağrıştırmaktadır. Nitekim 5510 sayılı Kanun, günümüzde 4a, 4b ve 4c şeklinde tasnif edilen çalışanların sosyal güvenlik haklarından yararlanabilmeleri için sisteme belirli bir oranda aylık prim ödemek zorunluluğu getirmiştir.

Diğer taraftan, Türk Yasa Koyucu, ahiliğin tarihten gelen sosyal güvenlik işlevini dikkate alarak 23.02.2017 tarihinde 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'na ek bir madde ile "*Esnaf Ahilik Sandığı*" kurulmasını öngörmüştür. 01.01.2020'de yürürlüğe girmesi öngörülen madde, 5510 sayılı Kanun'un 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına bağımsız çalışanları Esnaf Ahilik Sandığı kapsamına alarak belirli koşullar çerçevesinde "işsizlik sigortasından" yararlanma imkanı vermiştir.

Esnaf Ahilik Sigortasının Niteliği ve Kapsamı

"Esnaf Ahilik Sigortası" niteliği itibari ile zorunlu sigortadır. Bu sandık kapsamında sigortalı olan kişilerin yürürlük tarihinden, daha sonra faaliyete geçenler ise işe başladıkları tarihten itibaren sigortalı olurlar.

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu tanımlar başlıklı 3. maddesinde *"İster gezici ister sabit bir mekânda bulunsun, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunca belirlenen esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dahil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedenî çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimseler*" olarak tanımlamıştır. Ancak her ne kadar 6824 sayılı yasa ile kurulan sandığın adı "Esnaf Ahilik Sandığı" olsa da, kapsamına ekonomik faaliyetini sermeyesi ile birlikte bedeni çalışmasına da dayandıran esnaflar değil; aynı zamanda iflasa tabi olan tacirlerde, iflas talebi ile mahkemeye başvurmaları kaydı ile, sisteme dahil edilmişlerdir. Örneğin bir ticaret şirketi olan anonim şirketlerin yönetim kurulu üyeleri de bu sandık kapsamında sigortalı olacaktır. Kısaca; birkaç istisna dışında 5510 sayılı yasanın 4/1-b maddesi kapsamında kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar bu sigortanın kapsamındadır.

Sandığın Finansmanı

Esnaf ahilik sandığı, sigortalılar ve Devlet tarafından karşılanan primler ile finanse edilecektir. Ödenecek prim 5510 sayılı yasanın 80. ve 82. maddeleri uyarınca, prime esas günlük kazancın %2'si sigortalı ve %1 Devlet payı

olarak uygulanacaktır. Ancak alınacak günlük prim tutarı, prime esas günlük kazanç alt sınırının iki katı üzerinden hesaplanacak tutardan fazla olamayacak ve sigortalılar tarafından ödenen primler, kazancın tespitinde gider olarak kabul edilecektir.

2018 yılında bu düzenleme yürürlüğe girmiş olsa da idi, 2018 yılı asgari ücret brüt 2.029,00TL olmakla, bu rakamı baz alırsak; %2 si,40,58 TL, Devlet katısı olan %1 karşılığı da 20,29 TL'dir. 2018 yılı için prim oranı günlük asgari ücretin iki katını yani 135,27 TL'yi geçemeyecektir.

Primlerin toplanması, tahsilinde 5510 sayılı yasanın ilgili maddelerine atıf yapılmış; primlerin toplanması, tahsili ve sandığa aktarılmasında Sosyal Güvenlik Kurumu yetkilendirilmiştir. Kurum ayrıca her aya ait Devlet katkılarını da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan talep edecektir.

Sandığın İşsiz Kalan Mensuplarına Sağladığı Yardımlar

Sandık tarafından sağlanan yardımların başında "Esnaf Ahilik Sandığı ödeneği" gelmektedir. Sandıktan yapılacak ödeneğin miktarı sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama kazancın %40'ıdır. Ancak burada bir üst sınır getirilmiş olup; 4857 sayılı Kanun'un 39. maddesine göre belirlenen asgari ücretin brüt tutarının %80'ini geçemeyecektir. 2018 yılı için örnek bir hesaplama yaparsak; 2.029,00 TL x %40:811,60 TL ile 2.029,00 x %80:1.623,20 TL aralığında olacaktır.

Sandık kapsamında sağlanan diğer yardımlar ise; 5510 sayılı yasaya göre ödenecek sigorta primleri, yeni bir iş bulma ve aktif işgücü kapsamında kurs ve programlar olarak sayılmıştır.

Bunların yanı sıra aslında belki ödenekten bile daha önemli bir düzenlemeye daha yapılarak 6824 sayılı yasa ile 5510 sayılı yasada yaptığı değişiklikler ile 60. maddenin 1. fıkrasının e bendi ile Esnaf Ahilik Sandığı ödeneğinden yararlandırılan kişiler, ödenekten yararlanmaya başladıkları tarihten itibaren genel sağlık sigortalısı sayılmıştır. Bu sayede zaten işyerini kapatan ya da zaten iflas eden 4/1-b'li, Esnaf Ahilik Sigortası'ndan faydalandığında, Türkiye İş Kurumu tarafından Kuruma yapılacak bildirimle genel sağlık sigortasından faydalanacaktır.

Esnaf Ahilik Sandığından Yararlanma Koşulları

Kapsam kısmında açıkladığımız kişilerden tacirler, iflas başvurusunda bulundukları, işyerlerini kapatanlar da, sigortalılığın sona erdiği tarihten itibaren 30 gün içinde Türkiye İş Kurumuna başvuru yapmalıdır. Yani kurulan sandık kapsamında primlerin ödenmesi ve tahsilatında Kurum yetkili kı-

lınmışken, prim haricinde başvuru dahil diğer işlemlerde Türkiye İş Kurumu yetkili kılınmıştır. İşsizlik riski ile karşılaşan sigortalı bu başvuruyu doğrudan yapabileceği gibi elektronik ortamda yapması da mümkündür. Ancak bu başvuruda yeni bir iş almaya hazır olduklarını da beyan etmeleri gerekmektedir. Sigortalı bu 30 günlük süreyi kaçırdığında nasıl bir yaptırım ile karşılaşacaktır? sorusunun cevabı ise; sürenin kaçırılması bir daha başvuramama sonucunu doğurmamakta; ancak mücbir sebepler dışında, gecikilen sürenin, Esnaf Ahilik Sandığı ödeneği almaya hak kazanılan toplam gün sayısından düşüleceği belirtilmiştir.

Başvuru, bu sigortadan sağlanan yardımlardan faydalanmak için yeterli olmamakta, kişinin çalıştığı süre ve prim ödeme gün sayısına göre; sağlanan yardımlardan faydalanıp faydalanamayacağı belirlenmektedir.

Öncelikle başvuru sahibi 4/1-b'li sigortalılığın sona ermesinden önceki son 120 gün sürekli çalışmış olmalıdır. Bu koşulu yerine getirdi ise; bir koşul daha aranacaktır; esnaf ahilik pirimi ve bu prime ilişkin herhangi bir borcu bulunmamalıdır. Ancak bu düzenlemeye bir kolaylık getirilmiş ve eğer sigortalının geriye dönük yalnızca 90 gün borcu var ise bu kısım bağlanacak ödenekten karşılanmak üzere, yine bu sigortadan faydalandırılacaktır. Yine Esnaf Ahilik Sandığı borçlarından ötürü tecil taksitlendirme ve yapılandırması bozulmamış olanlarda bu düzenlemeden faydalanacaktır.

Bu koşulları yerine getirmiş olmak kaydı ile; 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nda hizmet akdiyle çalışanlara tanınan işsizlik ödeneği faydalanma süreleri esnaflar için de aynı tutulmuştur. 600 gün faaliyetini sürdüren ve prim ödemiş olanlar 180 gün; 900 gün faaliyetini sürdüren ve prim ödemiş olanlar 240 gün; 1080 faaliyetini sürdüren ve prim ödemiş olanlar 300 gün; Esnaf Ahilik Sandığı ödeneğinden faydalanacaktır.

SONUÇ

XIII. yüzyılda kurulan ahilik teşkilatı, kuruluşunun üzerinden yedi yüzyıl geçmesine rağmen temel prensipleri yok olup kaybolmadan gelişerek günümüze kadar gelebilmiştir. Başka bir ifadeyle, ahiliğin kuruluş yıllarındaki temel ilke ve işlevleri, gerek Türk kültüründe, gerekse evrensel kültürde karşılık bulmuş, usta-çırak-kalfa ilişkilerindeki barışçıl yaklaşımın işletme verimliliğini ve sosyal barışı olumlu yönde etkilemiş, keza tüketiciyi yüksek fiyat ve hatalı ürünlere karşı korumuş, yine emek erbabını sosyal riskler karşısında "orta sandıklarıyla" sosyal güvence altına almıştır.

Netice itibarıyla, Ahilik işlevlerinin temel felsefesi, "helalinden kazanma", "yoksula, kimsesize yardımcı olma", keza "*Ne aldanan, ne de aldatan ol!",*

anlayışı, "karşılıklı yardımlaşma" gibi dinsel temellere dayanmaktadır. Ahiliğin temel felsefesinin dinsel temellere dayanması, kuşkusuz "insan" ve "toplum" odaklı prensipler üzerine kurulmasında önemli bir etken olmuştur. Başka bir ifadeyle, ülkemizde, XX. yüzyılın başlarında kurumsal yapısı yasayla kaldırılan Ahilik /Gedik teşkilatının, aradan yüzyıl geçmesine rağmen, işlevselliğini sürdürdüğü görülmektedir. Böyle bir sonuç, kuşkusuz, söz konusu kurumun faaliyetlerinin Anadolu insanı tarafından hem akılcı bulunduğunun hem de gönülden benimsendiğinin somut bir göstergesidir. Nitekim, Anadolu insanı, sade vatandaşından akademisyenine kadar, Ahilik kurumunun yedi yüzyıl öncesi tüketiciyi koruma işlevinin günümüzde yasayla çerçevesi çizilen içerikle örtüştüğünü, aynı şekilde "Orta Sandıkları"nın günümüzdeki sosyal güvenlik sisteminin prototipini oluşturduğunu fark etmektedir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu Samet, Hüdaioğlu Selahaddin. "Türkiye'de İş Hukuku". *İş Hukuku Tarihi*. (1938).

Alper, Yusuf. "Sosyal Güvenlik" *Sosyal Politika*. 8. Baskı (Bursa: Dora Yayınevi, 2017).

Balcı, Yusuf ."Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri". *Çerçeve Dergisi* 17. (İstanbul: 1996).

Bayraktar, Fulya. "Bir İnsanlık Tahayyülünün Teşekkülü: Ahilik". *Postmodern Çağda Ahilik*. (Nobel Yayınları, 2016).

Bayram, Mikail. *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. (Konya: 1991).

Beyaz, Selahattin. "Ahilikte Bütünsel Kalite İlişkisi", *2. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, (Kırşehir:2012).

Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını,1997).

Durak, İbrahim, Yücel, Atilla. "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları". *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15/2.(2010).

Erden, Orhan. "Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları". *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*. (Kırşehir:2004).

Erdoğdu İbrahim. "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11. (2000) erişim: 11.09.2018. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14569.pdf.

Gündüz, Ali Yılmaz, Kaya, Mehmet, Aydemir, Cahit. "Ahilik Teşkilatında Ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir De-

ğerlendirme". Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14/2. (Aralık 2012). erişim: 10.08.2018. http://www.iibfdergi.aku.edu.tr/pdf/14_2/3.pdf.

İnalcık, Halil. "Ahilik, Toplum, Devlet". *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*. (Kırşehir:1999).

Keskın, Mustafa. "Osmanlı Devleti'nin Sosyal Ve Ekonomik Hayatının Tanziminde Ahiliğin Oynadığı Rol". *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*. (Kırşehir:1999).

Mahiroğulları, Adnan. "Selçuklu / Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". Sosyal Siyaset Konferansları 54.(İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını,2008).

Mahiroğulları, Adnan. "*Bozkırdaki Çekirdek Sivas*", (Sivas: Özlem Kitabevi, 2018).

Örs, Hüseyin. "Pazarlamada Etik Kavramının Tarihteki İlk Uygulamaları, Ahilik Sisteminde Pazarlama Etiği". *Postmodern Çağda Ahilik*. (Nobel Yayınları, 2016).

Özcüre, Gürol. *Avrupa Birliği'nin İstihdam ve Sosyal Politikası*. (İstanbul: Derin Yayınları,2014).

Pekolcay, Necla. "İslami Türk Edebiyatı Metinlerinde Ahi Kelimesinin Yeri". *Türk Kültürü ve Ahilik*, (İstanbul: 1986).

Şenocak, Hasan. "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi". Sosyal Siyaset Konferansları 56. (İstanbul: 2009).

Tabakoğlu, Ahmet."*Türk İktisat Tarihi*", 6. Baskı, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2003).

Tabakoğlu, Ahmet. "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*. (İstanbul: Kırşehir Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayını,1986)

Talas, Cahit. "*Sosyal Ekonomi*". (Ankara: S Yayınları,1979).

Yazıcı, Erdinç, "*Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi*", (Ankara: Şeker-İş Yayınları).

Osmanlı Araştırmaları Vakfı, "Dünyanın İlk Standartlar ve Tüketiciyi Koruma Kanunları", erişim: 10.08.2018, https://osmanli.org.tr/dunyanin-ilk-standartlar-tuketiciyi-koruma-kanunlari.

AHİLİK VE GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'Sİ: DEĞER FELSEFESİ BAĞLAMLI BİR MUKAYESE

Prof. Dr. Süleyman Dönmez[*]

ÖZET

Ahilik üzerine hem biz de hem de batıda birçok araştırma yapılmıştır. 2018 Türkiye'sine geldiğimizde Ahilik teşkilatının hâlâ ilgi çektiği dikkat çekmektedir. Ahilik ne olduğu konusunda yapılmış olan çalışmaları ve öne sürülen düşünceleri sayıp dökmek, büyük zaman alır. Bu nedenle tarihi olmuş bitmişlikten öte, elbette Ahilik teşkilatının ne olduğu meselesi mümkün olduğunca ortaya konulduktan sonra, günümüz sorunlarını çözmeye çalışırken nasıl bir katkısı olabileceği tartışılmalıdır. Dikkat çeken tarihi bilgi olarak ulaşılabilen kaynakların -mesela fütüvvet namelerin- büyük bir gayret ve özveriyle gün yüzüne çıkarıldığıdır. Bu, büyük bir hizmettir. Ancak atılması gereken ikinci adım, elde edilen bilgilerin bu günün Türkiye'sinde bir karşılığının olup olmadığının sorgulanmasıdır. Özellikle Ahilik teşkilatlarının can damarı olan, lakin günümüz dünyasında kaybolmaya yüz tutan, fikri ve ahlaki ilkelerin yeniden hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olması nasıl sağlanabilecektir? Yönelttiğimiz suale birçok yönden cevaplar verilebilir. Biz bildirimizde öncelikle Ahi teşkilatlarının hangi durumlarda sahip oldukları –ahlaki- vasıfları kaybettikleri gerçeğini teşrih masasına yatırarak, özellikle günümüzdeki çelişkili yapıya dikkat çekeceğiz. Ardından karşı karşıya kalınan trajik manzarayı yönelttiğimiz suale değerler bağlamında felsefi bir cevap arayacağız.

Teşrih masasına yatıracağımız dün ile bugünü karşı karşıya getiren çelişkili durum şudur: Oldukça eski bir fütüvvet nameye göre "Ahiye ve Şeyhe gerektir ki, beyler kapısına varmaya, belki padişahlar ve beyler Ahinin ve Şeyhin adını bilmeyeler. Kim beyler katına gire, kimseye şefaat eyleye. Ol haramzadedir." Ahiliğin siyasi erkânla nasıl ilişki halinde olması gerektiğini söyleyen bu ilkenin günümüz Türkiye'sinde bir karşılığı yoktur. Bu durum-

[*] C. Ü. İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Prof. Dr., sdonmez@cu.edu.tr.

da Ahilik yeniden ihya edilmek istenirken söz konusu çelişkiden kurtulmak elzemdir. Ama bu nasıl mümkün olacak?

Tarihi gerçeklik: Ahiler, devletin en güçlü olduğu ve devletin himayesine girdikleri dönemlerde bile ahlaki vasıflarını korumuşlar, ilkelerinden taviz vermemişlerdir. Ancak, günümüz itibariyle ölü bir teşkilattırlar. İmrendiğimiz erdemlerle hareket etmeye çalışmalarına rağmen, yok olmaktan kurtulamamışlardı. Bu ise, trajik olan taraftır.

Anahtar Kelimeler: *Ahilik, değer, fütüvvetnâme, Şecerenâme, günümüz Türkiye'si.*

GİRİŞ

Türk akademisi, birçok hususta görüldüğü üzere, Ahilik meselesini de gereğince ve yeterince ifşa edememiştir. Üzülerek belirtmek gerekir ki, göreli olarak uzunca bir süredir Türk akademisinin ilgi alanında olan Ahilik meselesi üzerine yapılan çalışmalar yetersizdir. Öte yandan sahada bir düzensizlik ve karmaşa da göze çarpmaktadır. Özellikle son zamanlarda yapılan birçok çalışma tekrar mahiyetindedir.

Biz bu bildirimizde Ahilik'in ne ve temel kaynaklarının neler olduğu hususu üzerinde çok fazla durmayacağız. Atıf yapmamız gerektiğinde ise, daha çok sahanın uzmanlarının ortaya koyduklarından faydalanacağız. Hassaten Fuat Köprülü, Abdulkadir Gölpınarlı, Neşet Çağatay, Sabri Ülgener ve Ahmet Yaşar Ocak gibi araştırmacılar daha çok ilgi alanımızda olacak. Elbette Ahilik hakkında bilgi veren temel kaynak mesabesindeki fütüvvetnâmeler ile şecerenamelerden de yeri geldikçe istifade edeceğiz.

Öte yandan -esasen bize göre çok karmaşık olmayan, lâkin bazı çalışma ile yorumlarda bilerek ya da bilmeden karıştırılıp karmaşıklaştırılmış olan-Ahilik'in ne olduğu, hangi kültürden hangi kültüre doğru aktığı sorununu tartışmaya açmayacağız. Çünkü bu hususta yapılan tartışmaların genel geçer kabul gören bilgi ile belgelere dayalı yapılması gerekir. Ahilik meselesinde ise, bizi rahat hareket ettirecek yeterli çalışmalar ve kaynak taramaları, ifade edildiği gibi, henüz yeterli değildir. Bu hususta yürünmesi gereken daha çok yol var görünmektedir. Ancak şu kadarını ifade edelim, Ahilik farklı kültürlerden etkilenmekle beraber Neşet Çağatay'ın savunduğu gibi, Türk kültürünün ve Türk yönetim dehâsının bir parçası görünmektedir. Öyle ki, Ahilik'in doğuşu ile yapılanmasında İran'dan çok Turan coğrafyası ve Türk'ün dünya görüşü ve yaşamı algılayış biçimi etkin bir role sahip görünmektedir.

Ahilik meselesinde günümüz itibariyle, açık ve kesin olan –net- bilgi şudur: Anadolu-Türk tarihinde "Ahilik" olarak kavramsallaşmış olan bir teşkilatlanma vuku bulmuştur. Bu durumda Ahilik yapılanmasının -tarihî bağlamda da olsa- olgusal bir gerçek olması, bildirimizde bizim hareket/çıkış noktamızdır. Tartışmaya açacağımız temel husus ise, Ahilik teşkilatının tarihî fonksiyonu ve öneminden daha çok günümüzde dünde olana benzeyen bir teşkilatlanmanın mümkün olup olmadığıdır.

Demek ki, bu bildirinin amacı, Ahilik müessesesinin sorgulaması ve yargılanması değildir. Döneminde oldukça etkili ve etkin bir yapılanma olduğunu tahmin ettiğimiz Ahilik teşkilatına özlemli bir yaklaşımla methiyeler de düzmeyeceğiz. Lâkin meseleyi ele alırken, yeri geldikçe, bizim bakış açımız ve tespitimize göre, genelde 'özlemli bir idealizmden' öteye gitmeyen yaklaşımlar ile yorumlara değinmeye çalışacağız.

Bildirinin nihayetinde ise, 'günümüzün iş dünyasının –özellikle ahlâk- sorunlarını çözmede dündeki Ahilik kurumunun bir katkısının olup olamayacağını, eğer bir katkısı olabilecekse bunun ne ve nasıl mümkün olacağı' sorusuna bir yanıt vermiş olacağız.

Günümüz ve Ahilik

Ahmet Yaşar Ocak, 1993 yılında irat ettiği bir bildirisinde Türkiye'de Ahilik üzerine yapılan çalışmaların bir değerlendirmesini yapar. Elbet o, meseleye bir tarihçi gözüyle bakmıştır. Ancak dile getirdikleri sadece tarih çalışması yapanları ilgilendirmemektedir. Çünkü Hocamız araştırmalarında Ahilik üzerine yapılan belli başlı araştırmaları ve bu araştırmalarda savunulan fikirler ile kullanılan yöntemleri de dikkatlice ortaya koyarak tartışmıştır. Biz burada bu değerlendirmelerin detayına girmeyeceğiz. Ancak dikkat çekmek istediğimiz husus, aradan 25 yıl geçmiş olmasına rağmen, hocamızın uyarılarına pek dikkat edilmediği ve Ahilik üzerine yapılan araştırmalarda henüz büyük mesafelerin kat edilemediğidir.

–Hocamız Sayın Ocak'ın izinden giderek- bugün itibariyle bir durum tespiti yaparsak; Ahilik, yarım asrı geçen bir süredir Türkiye esnaf teşekküllerinin ilgisini çekiyor. Son on yılda ise, bu ilgi güçlü siyasî destek de bulmuş görünüyor. Mevzu, Türk akademisinin de bir asra yaklaşan bir süredir ilgi alanında görünmektedir.

Bize göre burada altı çizilmesi gereken husus, Ahilik meselesinin temel kaynakların –mesela, fütüvvetnamelerin, şecerenamelerin- ifşası sorunu yanında çok boyutlu bir okumaya ve yoruma tâbi tutulmadan ağırlıklı olarak tekrara dayalı genel bir bilgi aktarımına gidildiğidir. Öyle ki, birçok çalış-

mada Ahilik meselesinde ilk çalışmaları yapan –yukarıda ismini verdiğim-araştırmacılara ve fütüvvetname ve şecerename gibi- temel kaynaklara bir atıf bile yapılmaması dikkat çekicidir. Elbette bu kaynaklara atıf yapılmadan ahilik üzerine bir yazı yazmanın mümkün olmadığını iddia etmiyoruz. Lakin açığa çıkan çalışmalar incelendiğinde bu durumun –sahada daha önce etkin olanlara ve temel kaynaklara müracaat edilmemiş olmasının- bilinçli bir dışarda bırakma değil, meselenin künhüne vakıf olunmadığından ileri geldiğini düşünmekteyiz. Bundan dolayı da Ahilik üzerine yapılan bir dizi çalışmada duygusal yaklaşımların sıkça sergilendiğini görüyoruz. Yapılan birçok çalışmada dündeki Ahilik'in bugündeki birçok soruna çözüm sunabileceği ileri sürülüyor. Fakat bu çözümün ne ve nasıl olacağı üzerinde neredeyse hiç durulmuyor.

Ahilik, genelde günümüz dünyasının özelde ise Türkiye'nin içine düştüğü bazı sorunları çözmede işe yarayabilir mi?

Bu suale peşinen evet ya da hayır demenin çok fazla bir getirisi olmayacaktır. Çünkü soruya verilecek olan yanıtın olumlu ya da olumsuz olması, tamamen dünün Ahilik teşkilatının bugüne aktarılıp aktarılamayacağı ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle öncelikle bu teşkilatın tarihin derinliklerinden çekilip çıkartılarak yeniden canlandırılıp canlandırılamayacağı üzerinde durulmalıdır. Öncelikle farkında olunması gereken husus, dün ile bugünün şartlarının çok farklı olduğudur. Geçmişte ciddi görevler yüklenmek suretiyle büyük faydalar temin etmiş olan bir yapı veya yapılanma, bugün itibariyle bir karşılığa sahip olmayabilir. Mesele Ahilik teşkilatının ve ahilerin erdemlerini sayıp dökmekle bir çözüme kavuşmayacaktır. Sorun Ahilik'te esas olan bir dizi duygu ile düşünüşe dayanan eylemlerin günümüz dünyasına aktarmanın zorluğu, hatta imkânsızlığıdır. Bu durumda bu güncelleme, canlandırma nasıl mümkün olacaktır? Bu mümkün olsa bile günümüz şartlarında Ahilik bir kurum olarak nasıl ayakta kalabilecektir?

Ahilik birey esasında o dönemdeki toplumun beklentilerini gözeten bir işleyiş sitemi geliştirmiş görünmektedir. Birey esasından kastımız; kişinin dinî duygu ile düşüncesini de içine alan bir dizi erdemli davranışlara sahip olmasıdır. Bunlar bir dizi ilke olarak herkesçe malumdur. Kişi, şayet bu davranış kalıbının dışına çıkarsa, sert bir toplumsal müdahale ile karşılaşmaktaydı. Bugün bu tarz bir toplumsal baskıyı oluşturmak ve doğru yönlendirmek ne kadar olasıdır? İşin oldukça zor olduğu izahtan varestedir.

Elbette şahıs bazında yapılan yanlış davranışa karşı geliştirilen caydırıcı toplumsal baskı, toplumu yönlendiren ve yöneten başların yol göstermesi veya ilanı ile olmaktaydı. Günümüzün büyümüş ve denetimi zorlaşmış ya-

pılanmalarında bu görevi kim ne adına ve nasıl başarıyla yapabilir? Bu husus da oldukça müşküldür.

Bireysel olarak yapılan yanlış davranışa karşı alınan toplumsal tavırda yol gösterme ve ilan işinin sıkı bir takip ve denetleme çerçevesinde yürüdüğü aşikârdır. Çizilen sınırların dışına çıkanların anında tespit edilerek cezasının tavizsiz uygulanması Ahilik teşkilatının işletilmesindeki başarının en büyük sâiklerinden olduğu da açıktır. Burada denetleme ve ceza mekanizmasını öne çıkarmamız, şahsî, katılımın değerini ve önemini küçültmek için değildir. Vurgulamak istediğimiz, Ahilik teşkilatının geçmişteki başarısında sadece birey esasında bir iç denetimin dışında sıkı bir diş denetimin de var olduğudur. Dış denetim işi ise günümüz dünyasında netameli bir sorundur.

Mevzuyu biraz açalım:

Ahilik'te iç denetim ile dış denetleme biri ötekine galebe çalınmadan birbirini tamamlamış görünmektedir. Bunun muhtemel sebebi ise, sistemin dar bir alan içinde kısmen kapalı bir işleyişe sahip olmasıdır.

Günümüzde ise, dünyaya açılmış yapılarla karşı karşıyayız. Bu durumda küreselleşmiş yapıları özellikle de ekonomi piyasasını denetlemek oldukça güçleşmiştir. Kapalı bir sistemin ise bu denetlemeyi yapması, neredeyse imkânsızdır. Dıştaki güçlü cazibe ve etkinlik, kolaylıkla zayıf kalan içi etkisi altına alacaktır. Öyle ki Türkiye gibi serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı bir ekonomik sistemlerde piyasayı daha çok arz ile talep dengesi belirlemektedir. Talepler ise, farklı özendirmelerle sürekli çeşitlendirilip artırılmaktadır. Talepler doğrultusunda da üretim yapılmakta ve insanlar tüketime sevk edilmektedir. Üretilen ile tüketilenin insanî ve doğal sınırları ise, özellikle etkin olmayan tüketici toplumlarda kolaylıkla ihlâl edilebilmektedir. Bugün bu tür olumsuz girişimlerin önü gereğince kesilememektedir. Çünkü piyasaya hâkim olan sistem, daha çok kazanç elde etmeye dayanmaktadır. Bu gidişe dur demek de dış denetim yapılamadığından oldukça zor görünmektedir.

Pekâlâ, dış baskıdan kurtulmanın ya da onu dengelemenin bir yolu yok mudur?

Piyasa ekonomisinde dış denetlemenin zorluğu iç denetlemeyi öne çıkarmayı gerektirmiştir. Bu ise, tavır alabilmeyi beceren bir bilince sahip olmayı zorunlu kılar. Lâkin olup biten bize göstermektedir ki, insanları doğru şekilde bilgilendiren ve yönlendiren şahıs ile mekanizmalar, kurum ile kuruluşlar olmadığında ya da düzgün çalışmadığında doğru tavır alış neredeyse büyük çoğunluk için neredeyse imkânsız hâle gelmektedir. Güncellenen

Ahilik, ifade edilen bu sorunları nasıl halledebilecektir? Yapılan çalışmalarda bu suale verilmiş tatmin edici bir cevaba rastlanamamıştır.

Bize göre dündeki Ahilik teşkilatı, dündeki hâliyle bugüne taşınması mümkün değildir. Günümüz ekonomik sorunlarına bir çözüm de üretemeyecektir. Çünkü dünyayı yöneten küresel güçler ile onların kontrolünde olan siyasî yapılanmalar, dündeki Ahilik teşkilatının canlandırılamayacağını açıkça göstermektedir.

Öngörümüzü daha çok bizi ilgilendirdiğinden küçük ölçekte Türkiye örneğinde kısaca ele alalım: Türkiye, günümüz güç dengelerine baktığımızda büyük ekonomik güçlerden bağımsız hareket edebilecek güce sahip midir? Hepimiz biliyoruz ki, değildir. Öyle ki, dengeleri korumayan bir girişime kalktığı anda ekonomisinin tepe taklak olacağı, dahası olduğu, ortadadır. Çünkü Türkiye'nin küresel piyasaya kapalı bir ekonomik sistemi yoktur. Kendine yeter bir ülke olmaktan da çoktan çıkmıştır. Mevcut piyasada yönlendiren değil, yönlenendir. Laf ile peynir gemisi de yürümemektedir.

Türkiye, elbette akıllıca kararlar vererek belli oranda küresel piyasa ekonomisiyle uyumlu davranışlar geliştirebilir. Uzun vadede de göreli bir etkinliği sahip olabilir. Ancak her hâlükârda küresel bileşkenin bir parçası olmaktan uzak duramayacaktır.

Demek ki, Türkiye'nin mevcut hâlde tek başına piyasayı belirlemesi ve denetlemesi pek mümkün görünmemektedir. Bu durumda denetlenemeyen bir piyasa ekonomisinde pasif bileşen olarak küçük ölçekte bir erdem abidesi olmak, büyük ölçekte ne işe yarayacaktır? Cevabını hemen verelim; Fazla bir işe yaramayacaktır. Dahası, sistemin dışına çıkanların gözünün yaşına da bakılmadığından büyük açmazlarla karşılaşılacaktır. Durumun vahametini atasözlerinden giderek açık edelim: İçinde bulunulan hâl, 'yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakaldır.'

Diğer taraftan siyaset, bir dış denetleme mekanizmasıdır. Bu nedenle dünya piyasası, küresel sermaye güçlerinin yanında sıkı bir siyasî denetime ve yönlendirmeye de tabi tutulmaktadır.

Ahilik ise, bir fütüvvetnamede açıkça yer aldığı üzere, siyasetten uzak kalmak isteyen bir yapılanmadır. Hatta Ahilik'te siyasî kişilerle bağlantıya geçmek, affedilmez bir kusur olarak görülmüştür.

Burada siyasetten bağımsız kalarak kendi yolunda gitmek isteyen bir hareketlilik takdire şayandır. Lâkin bugün itibariyle ekonomik işleyişin siyasetten uzak kalması, hatta siyaseti yönlendirmemesi, sadece bir ütopyadır. Zira mevcut siyasî yapılar, ayakta kalabilmek için etkin olan küresel bileşen-

lerin bir parçası olmak zorunda kalmaktadırlar. Aksi takdirde yıkım ve yok oluş kaçınılmaz olmaktadır. Bu çıkmaz sokaktan nasıl çıkılacaktır?

SONUÇ

Hâsılı kelam, dünyanın küçüldüğü bir çağda, artık küçük ölçekte tek başına bir yaşam standardına sahip olmak neredeyse imkânsızdır. Elbette bu durum, insan olarak bir dizi erdemlere sahip olamayacağımız anlamına gelmemektedir. Ahilik'in öngördüğü 'erdemli kişi olma' idealine sahip çıkılması ve erdemli kişiliğin mümkünse yaşamdan bir parça olması büyük bir kazanç olacaktır. Bu nedenle Ahi ahlâkına sahip bir kişi olma yolunda taviz vermeden yürünmeye çalışmakta bir beis yoktur. Ancak bizim fark ettirmek istediğimiz asıl husus başkadır.

Bugün itibariyle öncelikle kendimize bir parçada yakın çevremize fayda sağlayıcı olan bu çabanın –iyi bir insan olma idealinin- günümüz küresel kapitalist dünyasını dönüştürecek etkin bir güce sahip olmadığıdır. Bu nedenle asıl yapılması gereken, öncelikle üretim açısından ülkenin kendine yeter duruma getirilmesidir. Aksi takdirde son zamanlarda sıkça tecrübe edildiği üzere, geçmişin derinliklerinden çekerek canlandırmaya çalıştığımız güzel bir teşkilatlanma canlandırma adına bir kez daha öldürülecektir. Anlam ve değer kaybına uğrayacaktır. Bu tür yıpratmalardan uzak kalmak ülkemiz adına daha sağlıklı bir tutum olacaktır.

Öncelikle yapılması gereken,–sürekli dünün bugünden iyi olduğunu vehmederek- dünü bugüne taşımaya çalışmak değil, Ahilik teşkilatını canlı ve etkin tutabilecek alt yapının hazırlanmasıdır. Bu da ifade ettiğimiz gibi, başta ekonomik olarak bağımsız, en azından etkin bir güç sahibi olmakla mümkün olabilir. Tabi ki, bu gücü doğru yönde kullanacak iyi bir insan olmak önemlidir. Bu ise, günümüz şartlarında iç ile dışı dengelemeyi beceren yeni bir teşkilatlanmayla sağlanabilir. Dündeki Ahilik teşkilatı ise bize yeninin inşasında kısmen yol gösterici olabilir.

Dünü tekrar ederek değil, yeniden inşa ederek kendi yağımızda kavrulmaya başlayabilirsek, işte o zaman dünde sahip olduğumuz, ama bugün birçoğunu kaybettiğimiz üstün değerlerimiz ile erdemlerimizi yeniden kazanarak, başkasına da aktarabilme imkânı bulabiliriz.

Bir ülke maddî-manevî kendine yeter hâle geldikçe, daha da güçlenecektir. Madde ile manayı birleyen bu güç ise, doğru kullanıldığı sürece, ülkeyi baskı altında tutan dış güçlerin denetimi etkisizleşecektir. Zamanla da etkin ve yönlendirici konuma yükselecektir. Yazdıklarımız, bilinmeyen ve öngörülmeyen fikir ve düşünüşler değildir. Yapılması gerekenlerdir.

Yapılmaması gereken ise, -son zamanlarda Türkiye'de sürekli yapılan- özlemli bir idealizmle güçlendirdiğimiz ideolojilerimizi geçmişe yaslanarak bugüne yansıtmaktır. Bu tavrımızdan vazgeçmediğimiz müddetçe, dilden düşürmediğimiz medar-ı iftiharımız nice erdemlerimizin gerçek hayatta bir karşılığı olmadığını –günümüzde ve yakın tarihte acıyla tecrübe edildiği gibi- bir kez daha yaşayarak öğrenmek zorunda kalacağız.

KAYNAKÇA

Fuat Köprülü: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1991.

Abdulkadir Gölpınarlı: *Burgazi ve "Fütüvvet-Nâme"si*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mecmuası, Cilt 15/1-4, İstanbul 1954.

Şeyh Eşref b. Ahmed: *Fütüvvet-Nâme*, Neşre Hazırlayan: Doç. Dr. Orhan Bilgin, İstanbul 1992.

İbrahim Aslanoğlu: *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1997.

Razavi: *Fütüvvet-Nâme-İ Kebîr* (Giriş-Metin-Tıpkıbasım), Yayına hazırlayanlar: Sadullah Gülten-Hacı Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.

Neşet Çağatay: *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Ahmet Yaşar Ocak: *Türkiye'de tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2011.

Sabri F. Ülgener: *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Mayaş yayınları, Ankara 1984.

S. F. Ülgener: *İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*, Der yayınları, İstanbul 1981.

GÜNEŞ DOĞUDAN YÜKSELİR: GÜNÜMÜZ ÇALIŞMA HAYATINDA İŞ AHLAKI ANLAYIŞINA YOL GÖSTERİCİ OLARAK AHİLİK SİSTEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Müslüme Akyüz[*]
Doç. Dr. Kubilay Özyer[**]

ÖZET

Günümüz dünyası, her geçen gün farklı boyutların eklenmesiyle birlikte karmaşıklığın ve kompleks sorunların etkisi, insanların tatminsizliği ve etik değerler ile ahlakı değerlere uygun olmayan davranışların var olduğu bir dönem haline gelmiştir. Tüm bu sorunların etkisiyle gerek toplumsal, gerek aile dinamiklerinde ahlaki yapıya ilişkin değerlerde de zayıflamalar ve ahlaki yönden yozlaşma baş göstermeye başlamıştır. Toplumsal ahlaki değer kaybı ile oluşan bu sürecin etkileri çalışma hayatında da kendini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda toplumsal alanı düzenleyen "ahlak" kuralları ve özelde çalışma hayatını kapsayan "iş ahlakı" kavramlarının önemi daha da artmıştır. Bu minvalde, özellikle son dönemlerde artan bu değişimlere bağlı olarak yaşadığımız dönemden yaklaşık 1000 yıl önce Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'nın hemen tüm alanlarında yayılan ve bu coğrafyada yaşayanların sanat ve mesleki alanda yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan, var olan kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını, yardım ve dayanışmayı öncelik olarak gören bir anlayış ile yaşadığı topluma yararlı ve ahlaklı birey yetiştirmeyi de önemli bir görev olarak gören "Ahilik" yapılanmasının günümüz çalışma hayatındaki ahlaki yapının yeniden yapılandırılması anlayışına önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür. Buradan hareketle günümüz çalışma hayatına yönelik yansımalarından biri olan iş ahlakı ve asırlar boyunca bu coğrafyada hâkimiyetini sürdüren Ahilik felsefesinin bir paradigma çerçevesinde değerlendirip, çalışmanın "Günümüz iş

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Suşehri Sağlık Yüksekokulu, Sivas, muslume-akyuz@hotmail.com.

[**] Doç Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Tokat, kozyer@yahoo.com.

ahlakındaki bu değer kaybının yeniden yapılandırılabilmesi için geçmişte Ahilik felsefesinde önemli bir yer tutan iş ahlakı ilke ve uygulamalarına ihtiyaç vardır" şeklindeki savını derinlemesine yapılacak literatür taramasıyla doğrulamaya çalışmak bu çalışmanın temel amacıdır.
Anahtar kelimeler: *İş Ahlakı, Ahilik, Çalışma Hayatı*

THE SUN RISES FROM THE EAST: THE AHI SYSTEM AS A GUIDELINE TO THE BUSINESS ETHICS APPROACH OF TODAY'S PROFESSIONAL LIFE

ABSTRACT

Today's world, through the addition of different dimensions over time, has become a world where complexity and complex problems, dissatisfaction, and behavior not complying with ethical and moral values are all ever present. With the effect of all of those problems, weakening in values in both the social and familial fields related to moral structure has started to occur as well as moral degeneration. The effects of this process, which begins with social moral value loss, have also started to show themselves in professional life. Thus the importance of the concepts of "moral" rules, which regulate the social field, and "professional ethics", which specifically include professional life, have become even more important. In this context and because of the changes in recent years, it is possible to say that the "ahi" structure, which was widespread in the Middle East, Eastern Europe, and Caucasia approximately 1000 years before today and provided artistic and occupational education and moral improvement for people living in those regions as well as seeing raising individuals beneficial to the society and morally sound as an important mission through an approach that views the effective use of resources, help, and solidarity as priorities, would make important contributions to the restructuring of the moral structure of today's professional life. The main aim of this study is to evaluate the ahi philosophy, which was prevalent in this region for centuries, and professional ethics, which is a reflection of those philosophies into today's world, within the context of a paradigm and to try to confirm the hypothesis "There is need for the professional ethics principles and applications that were important parts of the ahi philosophy in the past to restructure the value loss in professional ethics occurring today" through an in depth literature review.
Keywords: *Professional ethics, Akhism community, professional life*

GİRİŞ

Doğru ve yanlışı anlamak, iyilik ve kötülük ayırımı yapmaya çalışmak insanlık tarihi boyunca bireysel, örgütsel ve toplumsal anlamda üzerinde en çok durulan konular arasında yer almıştır (Starck, 2001: 134). Sürekli bir değişim arayışı içinde olan insanlık, daha iyiye ulaşma arzusu ile sosyal, ahlaki, ekonomik, siyasal, teknolojik, bilimsel ve daha pek çok alanda yaşadığı tecrübeler yolu ile gelişim göstermiş (Gündüz vd., 2012: 40) ve insanlık tarihini oluşturmuştur. Bu sürecin dönüm noktalarından birisi olan Sanayi Devrimi ile birlikte ticaretin yaygınlaşması iş hayatına da ivme kazandırmıştır. Ancak yaşanan bu değişimler iş hayatında pek çok sorunu da beraberinde getirmiş ve gerek toplumsal, gerekse aile dinamiklerinde ahlaki yapıya ilişkin değerlerde de zayıflamalar ve ahlaki yönden yozlaşmalar baş göstermeye başlamıştır. Toplumsal ahlaki değer kaybı ile oluşan bu sürecin etkileri çalışma hayatında da kendini göstermeye başlamış ve toplumsal alanı düzenleyen "ahlak" kuralları ve özelde çalışma hayatını kapsayan "iş ahlakı" kavramlarının önemi daha da artmıştır (Torlak, 2013: 6).

Özellikle son dönemlerde artan bu değişimlere bağlı olarak temel ilkesi "toplumsal sorumluluk, hizmette mükemmellik, ortak yaşam, doğruluk ve dürüstlük" (Collins, 1999: 33) olan, kuruluşu Anadolu Selçuklularına kadar dayanan ve Osmanlının kuruluşunda önemli rol oynayan, (Erken,1986: 40), Anadolu'nun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısının şekillenmesinde de önemli roller üstlenen (Nasır, 2002: 6) Ahilik felsefesinin günümüz çalışma hayatındaki ahlaki yapının yeniden yapılandırılması anlayışına önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür. Bu açıklamalar ışığında, bu çalışmanın amacı günümüzden yaklaşık 1000 yıl önce bu coğrafyada varlığını sürdürmüş ve olumlu icraatları ile anılan Ahilik felsefesinin, günümüz iş hayatında yaşanan ve her geçen gün varlığını daha bir bakış açısı oluşturabilmektir.

Kavramsal Çerçeve

Ahilik ve İş Ahlakı Kavramları

Ahilik; kuruluşu Anadolu Selçuklularına kadar dayanan (Erken,1986: 40), Orta Asya'dan gelen meslek erbabı Türkmenlerin göç edilen coğrafyada yani Anadolu'da, çalışma hayatına girebilmeleri, Bizanslı esnaflarla rekabet edebilmeleri, çalışma hayatında daimi olabilmeleri ve üretilen malın kalitesini koruyabilmeleri için, üretimin tüketime göre yapılabilmesi ve insanların ticari hayatta bağımsız olabilmeleri için, dürüst, ahlaklı, sosyal dayanışma ve yardımlaşma ruhuna sahip ve gerektiğinde ülke savunmasında bulabilecek bireyler yetiştirmek adına kuruluş bir teşkilatlanmanın adıdır (Çağatay, 1981: 21-

137). Bu minvalde Ahilik yapılanması Anadolu Türklerinin kurduğu ilk halk teşkilatlanmasıdır. Ahilik felsefesi kaynağını "Fütüvvet" (tasavvufi-ahlaki bir akım) anlayışından alsa da Ahilik araştırması yapan birçok araştırmacının ortak görüşü sosyal hayatı birçok yönüyle etkileyen Ahilik felsefesinin Türklere özgü bir yapılanma olduğunu göstermektedir (Erarı, 1999: 122)

Ahi kavramının sözlük anlamına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi görüşe göre "ahi" kavramı "kardeşim" anlamına gelirken (Taeschner, 1953: 18), bir başka görüşe göre ise kavramın kökeni Uygur yazılı metinleri, Divanü Lügati't Türk, Kutadgu Bilig'e kadar dayanmakta ve eli açık, cömert, yiğit anlamlarında kullanılmaktadır (Alyılmaz, 2011: 197). Örgütsel anlamda ise İbn-i Batuta (1304-1369) Ahiliği "Dünyada bir benzeri daha bulunmayan bir cemiyet'' ve belirli kurallar çerçevesinde "yatay örgütlenme" modeline uygun bir toplum hareketi olarak ifade etmiştir (Cihan, 2016: 195).

Ahilik teşkilatının temel amacı; Anadolu'ya gelen Türklerin ve diğer Müslümanların kendi sanat ve ticaretini yapabilmesini sağlamak ve kendilerine has Fütüvvetnamelere dayanan bir Dünya görüşü oluşturmalarına yardım olabilmekti. Bu esaslara dayanarak, ilk dönemlerde Ahilik esnaf ve sanatkârlardan oluşan bir birlik gibi görünse de sonraki dönemlerde toplumun tamamını etkileyen bir felsefeye dönüşmüştür (Bayram, 2001: 8-10). Ahilik teşkilatı için çatışmanın yerini tüm bireylerinin uyum içerisinde olduğu, dengenin bir sermaye olarak görüldüğü, dayanışmanın önemsendiği bir iklimden bahsetmek mümkündür (Soykut, 1971: 13).

Ahilik kavramı gibi iş ahlakı kavramı da tarihi kökenleri çok eskiye dayanan bir olgudur. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte çalışma hayatının merkezine oturan kavram, "evrensel, toplumsal ve kültürel değerler bağlamında iş dünyasındaki birey-birey, birey-grup, birey-örgüt ve örgüt-örgüt ilişkilerini değerlemede normlar ve ilkeler ile bunlar kapsamında değerlendirme yapma" şeklinde ifade edilebilir (Torlak, 2013: 7). Toplum düzeninin devamlılığı açısından vazgeçilmez bir unsur olan ahlaki sistemin (Sora, 1989: 159), en önemli fonksiyonu insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek ve geliştirmektir (Güngör, 1995: 12-18). Ahlaki disiplinin özel bir türü olan iş ahlakının temel fonksiyonu ise, iş hayatındaki belirsizliklere rağmen örgütlerin yürüttükleri faaliyetlerde birey ve topluma zarar vermemektir (Pearson, 1995: 23-24). Ancak çalışma hayatındaki ahlaki değerlere aykırı davranış ve uygulamaların artması iş ahlakına olan ihtiyacı tekrar gündeme getirmiştir (Saylı vd.;2009:173).

Yaşanan bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi ve iş ahlakının içeriğinde bulunan ideal olma özelliklerine tekrar ulaşabilmesi için ahlaki değerlerin

tekrar incelenerek, yeniden yapılandırılması gerekmektedir (Şahin, 1986: 111). Buradan hareketle özellikle son dönemlerde artan bu değişimlere bağlı olarak, ahlaki değer yargılarını içselleştirmiş olan "Ahilik" felsefesinin günümüzde yaşanan bu karmaşıklığın çözümünde önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür.

Ahilik Teşkilatında İş Ahlakı ve Günümüze Yansımaları

Döneminin toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş bir yapılanma olan Ahilik, üyeleri ve halk arasında sosyal dayanışma ruhunu geliştirerek, ülkenin savaş, afet gibi olağan üstü durumlarında önemli katkılar sağlamıştır (Durak, 2016). Bu katkıları ise ekonomik-toplumsal, siyasi, askeri ve ahlaki (Öztürk, 2002: 2) olmak üzere toplam dört alanda verdiğini söylemek mümkündür. Ancak bu çalışmada Ahiliğin bu fonksiyonlarından sadece ahlaki boyutu ve iş ahlaki alanındaki bakış açısına yer verilmiştir. Ahilik ahlakı, madde planında emek harcayarak üretime katkı sağlamak, manevi planda ise bireyin tam bir bilinç düzeyine sahip olması gerekliliğini benimsemiştir (Bayraktar, 2006: 93-94). Ahiliğe göre ahlakın olduğu yerde kardeşlik, sevgi ve adalet gibi yüce özellikler ve düzen vardır. Güçlünün güçsüz üzerinde egemenlik kurmasına karşı çıkması, sosyal tabakalar arasında ayrımcılığa engel olmaya çalışması, kişiler arasında eşitliği savunması Ahiliğin ahlâkî alanda yerleştirmeye çalıştığı temel ilkelerden bazılarıdır (Gülerman ve Taştekil, 1993:4-5).

Ahilik teşkilatında ahlaki yapının özel bir türü olan iş ahlakı alanını ilgilendiren ilke ve uygulamalar bulunmaktaydı. Bu uygulamalara göre Ahilik teşkilatına üyeliği olan bireyler, teşkilatın belirlediği iş ahlakı kurallarına uymak zorundaydı. Kendinden önce başkalarını düşünmek, hak ettiğinden fazlasını istememek, kazandığına tamah edebilmek (azla yetinebilmek), bireylerin yeteneklerine uygun işleri yapması ve yaptığı işi bir ustadan öğrenmesi, birlik ve beraberliğin korunabilmesi için dayanışma ruhuna sahip olması Ahilerin mutlaka uyması gereken kurallarındandı.

Ahilikte, bir malın üretim aşamasından tüketiciye ulaşıncaya kadar ki tüm aşamalarında sorumluluk çalışanlarındı (Gündüz vd, 2012: 39). Bu minvalde teşkilat içerisinde bir oto kontrol sistemi bulunmaktaydı. Teşkilat yapısı içinde bu denetim ve denetim sonunda verilecek bir ceza-i işlem varsa bu işlemleri birlik idarecileri verirlerdi. Denetimlerin etkili bir şekilde yürütülebilmesi için bütün şikâyet mekanizmaları etkin bir şekilde kullanılır, kurallara aykırı davrananlar hakkında herkes dava açabilirdi. Bu sisteme göre satılan ürünlerin belirlenen standartlara uygun olması için gerekli denetim-

ler yapılır ve bu standartlara uymayanlar hakkında ceza-i işlemler devreye girerdi. (Turan, 1996: 43).

Ahilik felsefesinde, kazanç sağlamak bir amaç değil araçtı. Şöyle ki, kazanç sağlamak, para kazanmak başkalarına muhtaç olmadan yaşamak ve ihtiyacı olana yardım edebilmek için kazanılan para kıymetliydi (Ekinci, 1991: 30). Bu noktada esnafların dürüst olması beklenir; hileli iş yapması, müşteriden belirlenen fiyatın üstünde fiyat istemesi, üretilen başka bir ürünü taklit etmesi büyük suç sayılırdı (Şimşek, 2000: 133). Fiyatların kontrolü yoluyla esnafların yüksek ve spekülatif kazanç yollarını engellemiş; diğer taraftan ise tüketiciye ucuz ve kaliteli mal sunma imkanı verilmiştir (Mahiroğullar, 2011: 150-151).

Ahilikte çırak, kalfa, usta arasında belirli bir hiyerarşik yapılanmadan daha çok baba-evlat arasındaki saygı ve sevgiye benzer bir bağ kurulur, ilişkilerde hem ahlaki hem de mesleki temeller esas alınırdı. Her ahi bir ustaya yani "üstad"a bağlanmak, yaptığı sanatın gerekliliklerini öğrenerek, sanatın üstatları hakkında bilgi edinmek ve davranışlarında onları örnek almak durumunda idi. Ahilerin üstatlarına gönülden bağlı olması ve onları örnek alması onların ihmal ve kusurlu davranışlarda bulunmaları engellemekteydi (Gündüz, 1983: 102-104).

Kısaca, bünyesinde yüzyıllardır sadece toplumsal alandaki ilke ve uygulamaları değil aynı zamanda çalışma hayatına yönelik ilke ve uygulamaları da barındıran Ahilik felsefesi esnaf, tüccar, sanatkâr ve çok çeşitli ticari gruplar ve bireyler için daima ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Ahilik, iş birliği içinde, mutlu bir çalışma ve yaşam anlayışıyla, daha dürüst, daha sade, daha sakin, daha özgün tempoyla evrensel etik ilkeleri benimsemiş bir yaklaşımdır (Sancaklı, 2010: 14). Bu anlamda Ahilik günümüzde teknolojinin hâkimiyet kurduğu, tüketim ve tüketim anlayışının hızla yayıldığı iş ahlakının çöküş yaşadığı, çalışanlarını korumakta yetersiz olan örgütlerin işlevlerini yerine getirmemesinden dolayı çalışanların adalete olan inancının azaldığı bir dönem yaşamaktayız. Bu bozuk anlayışın giderilebilmesi için sosyal adalet, dayanışma ve yardımlaşma ruhunun ön planda olduğu, ahlaki ilke ve uygulamaların benimsendiği, toplumun tüm yapılarını bir arada tutmak için birlik ve beraberlik kavramının içselleştirildiği Ahilik felsefesine ihtiyaç vardır.

SONUÇ

Hâkim olduğu çağın toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş bir yapılanma olan Ahilik felsefesinin, iş ahlakına yönelik benimsediği bazı ilke

ve uygulamalar hala günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Bu ilke ve uygulamalardan "sorumluluk, liyakat, dayanışma, hiyerarşik yapılanma, rekabet, oto-kontrol ve standardizasyon, kalite, üreticinin ve tüketicinin korunması, iş bölümü ve uzmanlaşma, örgütsel iletişim, eğitim, etik, kadın haklarına saygı" gibi birçok kavramın karşılığı Ahilik felsefesinde de bulunmaktadır.

Buradan hareketle günümüzde mutluluğun sadece tüketim olduğu inanışının hızla yayıldığı, rekabetin rakibini yok etmek sanıldığı, bireyleri ya da meslek üyelerini korumakla sorumlu olan kurumların işlevlerini yerine getirmemesinden dolayı çalışanların adalet duygusunun zedelendiği, insanların tatminsizliği, etik değerler ile ahlakı değerlere uygun olmayan davranışların var olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Tüm bu bozukların giderilmesi için hakim olduğu çağlarda askeri, ticari, siyasi, ahlaki alanlarda birçok olumlu ilke ve uygulamaları benimsemiş Ahilik felsefesinin günümüz çalışma hayatındaki ahlaki yapının yeniden yapılandırılması anlayışına önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür.

Özetle, günümüz iş ahlakı anlayışına yönelik yapılacak yapılandırma faaliyetlerinde gerekli olabilecek düzenlemeler belirlenirken bugün Japonya ve Almanya'nın bazı meslek ve ticari konularda Ahilik'ten yararlandığı bilindiği halde, ülkemiz için Amerikan ya da Japon kültürlerinin bu alanlarda rehberlik edeceği savunulmaktadır. Oysaki ahlak ve bilgi gibi iki kaynağın bileşkesi olan ve yaklaşık 1000 yıl bu coğrafyada hâkimiyetini sürdürmüş olan Ahilik felsefesindeki ilke ve uygulamaların günümüze uyarlanması daha da yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Alyılmaz, S. (2011). *Risâle-i Mûze-dûzluk* (İnceleme-Metin-Dizin). Ankara.

Bayraktar, L. (2006). "Ahilik ve Ahlak". *II. Ahi Evran-i Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu.* Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi AKAM Yayınları.

Bayram, M. (2001)." Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 10. İstanbul.

Cihan, M. (2016). "Ahilik Sisteminde Güvenlik Kültürü ve İş Güvenliğine Bakış". *Uluslararası Bölgesel Gelişme ve Finans Kongresi*. Antalya. Bildiriler kitabı 194- 211

Çağatay, N. (1981). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik.* 2. baskı Konya: S. Ü. Basımevi s: 102.

Erarı F (1999). "Ahîlik ve Ahîlik Kültürünün İktisadî Hayatımızdaki Anlam ve Önemi". *II. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri.* Ankara: KBY.

Ekinci. Y. (1991). *Ahilik.* Ankara: Sistem Yayıncılık.

Erken, V. (1986). *Ahilik Müessesesinde Eğitim ve Yönetim*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Gülerman, A. ve Taştekil, S. (1993). "Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri". *Seyehatnâme-iIbn Batuta.* (1): 1330-1333.

Gündüz A.Y. Kaya, M. ve Aydemir, C. (2012). "Ahilik Teşkilatında ve Günümüz Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi (C.XIV, S II).*

Güngör, E. (1995). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Mahiroğulları , A. (2008). "Selçuklu / Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. (54): 139-154.

Nasır, N. (2002). "Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönleri". *Haci Bektaş Veli Dergisi.* Sayı: 24.

Öztürk, N. (2002). "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* Sayı:7: 1-12.

Pearson, G. (1995). Integrity in Organizations: An Alternative Business Ethic. Singapore: McGraw-Hill Book Company.

Sancaklı, S. (2010). "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi". *İ.Ü İlahiyat Dergisi.* 1(1): 1-18.

Saylı, H. Ağca, V. Kızıldağ, D. ve Uğurlu, Ö. Y. (2009). "Etik, Kurumsal İtibar ve Kurumsal Performans İlişkisini Belirlemeye Yönelik İlk 500 İşletme İçinde Yapılmış Bir Araştırma". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* C.14. S.2 s.171-180.

Sora, S. (1989). "A Framework for Establishment of Applied Ethics in the Exercise of Management Activities". *Ethical Contexts for Business, Conflicts.* (General Editors: Samuel M. Natale and John B. Wilson). Lanham University Press of America.

Soykut, Refik H.(1971). "Orta Yol Ahilik". *Türkiye Esnaf Ve Sanatkarları Konfedarasyonu*. Anara: Eğitim Yayınları.

Starck, K. (2001). "What's Right/Wrong with Journalism Ethics Research?" *Journalism Studie.*, 2 (1): 133–152.

Şahin, M. (1986), "İş Ahlâkının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme". Türk Kültürü ve Ahilik içinde Sempozyum Bildirileri Kitabı İstanbul

Şimşek, M. (2002). *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması AHİLİK*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Taeschner, F. (1953). "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası.* 15: (1-4). 1-32.

Torlak, Ö. (2013). İş Etiği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 1. Baskı.

Turan, K. (1996). *Ahilikten Günümüze Meslekî ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi.* İstanbul: M. Ü. İFAV Yayınları.

PSİKOLOJİK SERMAYE VE AHİLİK SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Sefer Darıcı[*]

ÖZET

Pozitif Örgütsel Davranışın bir dalı olarak ortaya çıkan ve bireyin pozitif psikolojik gelişme durumunu ifade eden 'Psikolojik Sermaye' kavramı örgütlerde insanın değerini daha iyi anlamaya ve geliştirmeye katkı sunmakta ve önemi günden güne artmaktadır. Psikolojik sermaye kavramı bilinen sermaye türlerine (ekonomik, insan ve sosyal sermaye vb.) ilave olarak kabul edilmekte ve öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık özellikleri ile açıklanmaktadır. Bu çalışmada ahilik sisteminin ilkeleri, insana yaklaşımı, öğretileri ve eğitimleri, psikolojik sermaye kavramının özellikleri ve uygulamaları ile karşılaştırılmıştır. Ahilik Sisteminin içerisinde var olan ve uygulanan birçok unsurun bugün psikolojik sermaye olarak bilinen kavramla örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ahilik Sisteminin özellikle örgütsel pozitif davranış ve örgütsel pozitif psikoloji açısından farklı çalışmalar yapılarak derinlemesine incelenmesi, işletmeler açısından bugün var olan birçok sorunun çözümünde faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: *Psikolojik sermaye, Ahilik, Örgütsel Davranış, Pozitif Psikoloji*

COMPARISON OF PSYCHOLOGICAL CAPITAL AND AKHISM SYSTEM

ABSTRACT

The concept of 'Psychological Capital' which emerges as a branch of Positive Organizational Behavior and expresses the positive psychological development of the individual contributes to better understanding and development of the value of people in organizations and the importance increases day by day. The concept of psychological capital is accepted as an addi-

[*] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İmranlı MYO, sdarici@cumhuriyet.edu.tr.

tion to the known types of capital (economic, human and social capital) and is explained by its characteristics of self-sufficiency, hope, optimism and psychological endurance. In this study, the principles of the Akhism system, human approach, teaching and training were compared with the features and applications of the concept of psychological capital. Many elements that exist and apply within the Akhism System have been reached as the result that they are now synonymous with the concept known as psychological capital. In-depth study of the Akhism System, especially in terms of organizational positive behavior and organizational positive psychology, may be useful in solving many problems that exist today in terms of businesses.
Keywords: *Psychological capital, Akhism, Organizational Behavior, Positive Psychology*

GİRİŞ

Küresel rekabet sistemi içerisinde ayakta kalmaya çalışan firmalar insan odaklı stratejilere daha fazla önem vermeye başlamıştır. Önceleri rekabet açısından fiziksel, ekonomik, teknolojik sermaye kavramları daha fazla ön planda tutulurken daha sonraları insan sermayesi, sosyal sermaye gibi kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. Firmalar, global pazarda ayakta kalabilmek için insanın ne kadar önemli olduğunu fark etmişlerdir. İnsanın hangi koşullarda, neden ve nasıl davranacağı, gelecekte benzer bir davranış örüntüsünü sergileyip sergilemeyeceği artık sadece bilim insanlarının uğraştığı problemlerden birisi değildir.

İnsana, davranışına, davranışının nedenlerine ve geleceğe yönelik ipuçlarına ilişkin farklı disiplinlerden elde edilen bulgular diğer disiplinler için olduğu kadar firmalar için de önemlidir. Son yıllarda bu bağlamda öne çıkan kavramlardan bir tanesi de psikolojik sermayedir.

Psikolojik sermaye, Pozitif Psikoloji biliminin örgütlere yansıması olan Pozitif Örgütsel Davranışın en önemli unsurlarından bir tanesidir. Bireyin pozitif psikolojik gelişme durumunu ifade eden 'Psikolojik Sermaye' kavramı örgütlerde insanın değerini daha iyi anlamaya ve geliştirmeye katkı sunmakta ve önemi günden güne artmaktadır. Psikolojik sermaye kavramı bilinen sermaye türlerine (ekonomik, insan ve sosyal sermaye vb.) ilave olarak kabul edilmekte ve öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık özellikleri ile açıklanmaktadır.

Ahilik sisteminin psikolojik sermaye açısından incelendiği bir çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. Bu çalışmada ahilik sisteminin ilkeleri, insana yaklaşımı, öğretileri ve eğitimleri, psikolojik sermaye kavramının özel-

likleri ve uygulamaları ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma yapılırken psikolojik sermaye kavramının dört ana özelliği olan öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık; ahilik sistemindeki değer, kavram ve uygulamalar ile ilişkilendirilmiştir.

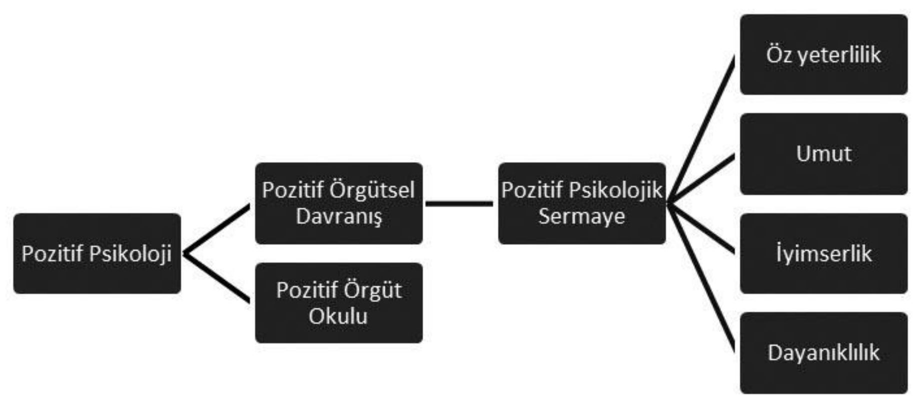
Pozitif Psikoloji ve Psikolojik Sermaye

Pozitif Psikoloji, bireylerin sadece patolojik, negatif, yanlış yönleriyle meşgul olan psikoloji bilimine bir tepki olarak Martin Seligman önderliğinde bir grup araştırmacı tarafından ortaya atılmıştır (Seligman & Csikszentmihalyi 2000; Luthans, 2002). Pozitif Psikoloji, Seligman ve Csikszentmihalyi (2000:5) tarafından şu şekilde tanımlanır: "Pozitif psikoloji alanı öznel düzeyde bakıldığında değerli öznel deneyimlerle ilgilidir: iyilik hali, memnuniyet ve geçmişten tatmin alma; geleceğe dair umut ve iyimserlik; şimdiye ilişkin uyum ve mutluluk. Bireysel düzeyde olumlu kişisel özelliklerle ilgilidir: sevme yeteneği, cesaret, kişilerarası ilişkilerde beceri, estetik duyarlılık, sebat, bağışlayıcılık, özgünlük, ileri görüşlülük, tinsellik, yetenekler ve bilgelik. Grup düzeyinde ise, vatandaşlık becerileri ve kişiyi daha iyi bir vatandaş olmaya yönlendiren özellikler yer almaktadır: sorumluluk, şefkat, yardımseverlik, nezaket, ölçülülük, hoşgörü ve iş ahlakı" (aktaran Karaırmak ve Siviş, 2008:105)

Pozitif Psikoloji, insan psikolojisindeki olumsuz yanların onarılmasına yönelik bir bakış açısının, insanın olumlu niteliklerinin yapılandırılmasına (Wright, 2003) çevrilmesi fikrine dayanır. Bu açıdan sorunlu olanın tespiti ve iyileştirilmesinin yanında iyi olanın ortaya çıkarılması ve geliştirilmesini hedefler. Bireylerin doğumdan ölümlerine kadar yaşama bağlanmalarına ve daha iyiye götürmelerine yardımcı olur ve bunu yaparken de bilimsel yöntemlerden kullanır (Peterson, 2000).

Pozitif psikolojinin örgütlere Pozitif Örgüt Okulu ve Pozitif Örgütsel Davranış olarak yansımıştır. Pozitif örgüt okulu henüz performansla ilgisi kanıtlanmamış kavramlar ile merhamet ve erdem gibi karakter özellikleriyle ilgilenmektedir. Pozitif örgütsel davranış ise performansla ilgili olan ve koşula bağlı olarak gelişebilen kavramları inceler. (Luthans, Youssef ve Avolio, 2006'dan aktaran Kutanis ve Oruç, 2014). Pozitif Örgütsel davranış, "günümüz örgütlerinde performansı iyileştirmek için pozitif yönelimli, ölçülebilen, geliştirilebilen ve etkili olarak yönetilebilen, insan kaynağı güçleri ve psikolojik kapasitelerine ilişkin çalışma ve uygulama" olarak tanımlanabilir (Luthans, 2002: 59).

Pozitif psikolojinin örgütler üzerindeki etkisine yönelik yapılan araştırmalarla ortaya çıkan psikolojik sermaye kavramı ise kişinin zayıf ve güçsüz yönlerinden ziyade güçlü yanlarına odaklanır ve Pozitif Örgütsel Davranış içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Şekil 1. *Pozitif psikolojik sermayenin diğer pozitif kavramlarla ilişkisi (Luthans, Youssef, & Avolio, 2006'dan aktaran Kutanis ve Oruç, 2014:147)*

Sermaye kavram olarak kelime anlamı olarak "bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, anamal, başmal, kapital, meta, resülmal" demektir (TDK). Psikolojik sermaye ise küreselleşen dünyada örgütlerin rekabet avantajını elde etmesinde entelektüel sermayenin de ötesine geçen ve odağında pozitifliğin yer aldığı psikolojik bir durumu belirtmektedir (Çetin ve Basım, 2012).

Psikolojik sermayenin Luthans, Youssef ve Avolio (2007) tarafından geliştirilerek literatürde yer almış dört temel bileşeni vardır. Bunlar;

- Bireyin zorlu bir görevi başarmak için sahip olduğu yeteneklerine olan inancı "özyeterliliği,
- Şimdi ve gelecekte başarılı olmak için pozitif pozitif bakış açısına sahip olma, diğer bir ifade ile "iyimserliği",
- Hedefe giden yolda başarılı olmak için azimle ilerlemek ve gerektiğinde başarı için alternatif yollar arayarak amaca giden yolu değiştirebileceğine dair "umut"u,
- Olumsuzluklarla çevrili olsa dahi başarılı olmak için karşılaştığı sorun ve sıkıntılarla başa çıkma adına "psikolojik dayanıklılık" ile ifade edilmektedir (aktaran Erdem vd., 2015).

Ahilik Sisteminin Değerleri, İlkeleri

Arapça'da "kardeş" anlamına gelen "Ahi" kelimesi (Mahmud, 1995: 90), cömert anlamındaki Türkçe "akı" sözcüğünden gelmektedir (Demirbilek, 2004: 283; Köksal, 2006: 49). Bir değerler bütünü olarak ahilik, insana sadece iş ortamında değil hayatının her aşamasında yol gösteren bir bütündür. Her ne kadar ahilik kurumu esnaf ve sanatkârların oluşturduğu ekonomik odaklı bir sivil toplum örgütü olarak görülse de faaliyetleri ve prensipleri ile kapsadığı alan bakımından hayatın geneline yayılmaktadır. Ahilik kurumunun topluma getirdiği sosyal ve ekonomik huzur, güven ve kazancın ardında birtakım ilkelere bağlı olması yatmaktadır.

Ahilik kurumunda uygulanmış olan bazı ilkeler şunlardır:

- Ana babaya iyilik ve ihsanda (iyilik, bağışlama) bulunup yakın akrabayı ihmal etmemek,
- Arkadaşlarına ve komşularına iyi davranmak,
- Riyayı (ikiyüzlülük) terk etmek,
- Büyüklere karşı hürmetli olmak,
- Suçları affetmek,
- Kendisinden aşağıda bulunanlara şefkatli davranmak,
- Sözünde ve içinde adaletli olmak,
- Hüsnüzan (iyi niyet) etmek,
- İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak,
- İşinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak,
- Sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, sözünü bilmek,
- Hizmette ve vermede ayırım yapmamak,
- Yaptığı iyilikten karşılık beklememek,
- Güler yüzlü ve tatlı dilli olmak,
- Hataları yüze vurmamak,
- Dostluğa önem vermek,
- Kötülük edenlere iyilikte bulunmak,
- Hiç kimseyi azarlamamak, dedikoduyu terk etmek,
- Komşularına iyilik etmek,
- Daima samimi davranmak,
- Başkasının malına hıyanet etmemek,
- Sabır ehli olmak,
- Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,
- Daima hakkı gözetmek,
- Öfkesine hâkim olmak,
- Suçluya yumuşak davranmak,
- Sır saklamak, gelmeyene gitmek,

- Dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
- Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,
- Maiyetindekileri korumak ve gözetmek,
- Makam ve mevki sahibi iken mütevazı olmak, güçlü ve kuvvetli olunca affetmek,
- İkramda ve iyilikte bulununca başa kakmamaktır. (MEB Mevzuat, 2016)

Psikolojik sermaye ve Ahilik İlkelerinin Karşılaştırılması

Psikolojik sermayenin dört ana bileşeni öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılıktır.

Şekil 2. Pozitif psikolojik Sermayenin Bileşenleri.

Öz yeterlilik/ Kendine güven
Bireyin belli sonuçlara ulaşabilmek için bilişsel kaynakları harekete geçirebilme kabiliyetine duyduğu inançtır.

Umut
Bireyin hedefine ulaşabilmesi için istekli olması ve gerektiğinde yeni yollar belirleyebilmesidir.

İyimserlik
Bireyin pozitif olayları içsel kalıcı ve genellenebilir sebeplere bağlayan bir açıklama biçimine sahip olmasıdır.

Dayanıklılık /Esneklik
Bireyin zorluk, belirsizlik, başarısızlık ya da artan sorumluluk gibi pozitif olmakla birlikte, büyük çaplı değişikliklerle karşılaşması halinde, bunlarla baş edebilme ve kendini toparlama kapasitesidir.

Pozitif Psikolojik Sermaye
·Ölçülebilir
·Geliştirilebilir
Performans üzerinde etkili

Kaynak: Luthans, Fred, and Carolyn M. Youssef. "Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage." (2004).

Öz yeterlilik:

Öz yeterlilik insan davranışı üzerinde etkili faktörlerden biridir ve Bandura (1994) tarafından kişinin çevresinde olup bitenler üzerinde etkili olabilecek biçimde bir edimi başlatıp sonuç alıncaya kadar sürdürebileceğine olan inancı olarak tanımlamıştır. Bilişsel kaynaklarını ve motivasyonunun çevresindeki olayları kontrol etmek için kullanan birey (Stajkovic & Luthans, 1998: 66) sorunları çözebileceğine, başarıya ulaşabileceğine dair inanç geliştirir.

Bireyin geliştirdiği inanç gerek sorunları çözmede gerekse performansı üzerinde etkili olan bir unsurdur. Bilişsel olarak bireyin bir şeyi zorlayıcı görevleri başaracağına veya bir sorunun üstesinden gelebileceğine dair inancı onu hazırlıklı kılar. Birey aynı veya benzer bir sorunla karşılaştığında veya performans göstermesi gerektiğinde kaygı düzeyi, mücadele gücü diğer bireylere nazaran daha farklı olur.

Luthans'a göre öz yeterliliği olan bireylerin beş temel özellikleri vardır (Luthans vd., 2007):

1. Kendileri için yüksek hedefler belirlerler ve zorlu görevlere talip olurlar.
2. Zorlu görevlerin üstesinden gelirler ve kendilerini geliştirirler.
3. Kendi kendilerini motive ederler.
4. Hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli çabayı gösterirler.
5. Zorluklarla karşılaştıkları zaman sebat ederler.

Luthans'ın öz yeterlilikle ilgili belirlediği beş temel özelliği ahilik ile kıyasladığımızda en başta Ahi birliğine mensup olanların işlerini severek yapmaları ve hayatlarının sonuna kadar kurallara titizlikle bağlı olmaları özelliğinin ön plana çıktığı görülür. Ahilik kültürü sadece iktisadi ve ticari hayatta değil toplumun genelini kapsar. Ahilik eğitim sisteminde iş başında yapılan (uygulama) eğitiminin, iş dışında yapılan eğitim (teorik) ile bütünleşik gider. Kişiye teoride öğrendiğini uygulamada tecrübe etme fırsatı verilir. Bu durum kişinin teori ve pratiği birleştirerek ilerideki görevlere hazırlıklı olmasını sağlar.

Ahilik kültüründe yapılan yol atası ve yol kardeşliği töreni, yol sahibi olma töreni, ustalık (icazet) / şed kuşanma töreni gibi derecelendirme uygulamaları kişileri motive eder ve bir üst aşamaya / daha iyisine hazırlar. Kişi kendisi için daha yüksek hedefler belirler ve ömür boyu sürecek olan Ahilik felsefesi içerisinde bunu sürdürmeye gayret eder. Aldığı her görevi layıkıyla yapma felsefesiyle hareket eden Ahi, bu tarzda uygulamalar ve ustasından aldığı takdirlerle kendini motive eder. Bir Ahi, başarıya giden yolda sabrın anahtar olduğunu bilir ve olgunlaşma sürelerini tamamlamak zorunda olduğunun farkındadır. Ayrıca sabrının ve gayretinin sadece ödüllendirme amacıyla gösterilmesi gereken özellikler olmadığının, dünyevi ve uhrevi hayatında mutluluğu yakalamak için şart olduğunun farkındadır. Sır tutan, samimiyet ve içtenlikle davranması gerektiğini bilen Ahi, güler yüzlü olmak, güven vermek, sadakat gibi özelliklerin önemini bilir.

Bandura'nın (1977: 195-200) insanlardaki öz yeterliliğin dört temel kaynağı olarak belirttiği gerçekleşen performans (bir görevi başarıyla tamamla-

ma), ahilik sisteminde çaba ve azim ile; dolaylı (model yoluyla) öğrenme ahilik sisteminde usta-çırak ilişkisi ile; sosyal ikna (bireyin teşvik edilmesi, pozitif geribildirim) ahilik sistemindeki insanlarla sürekli iletişim içinde olma, eğitim, ödüllendirme, törenler ve yine usta-çırak ilişkisi ile; fiziksel ve psikolojik durum ise ahilik sisteminin geneli, insana bakış açısı ile ilişkilendirilebiliriz.

Umut:

Bireyi amaçları doğrultusunda harekete götüren güdü ve yol olarak tanımlanan (Snyder, 1994, 2002) umut; insan davranışlarını belirleyen faktörlerden birisidir. Umut, amaca yönelik olarak yapılan planı ve bu yolla motive edici bir durumu da ifade eder (Peterson vd., 2003). Umut bireyleri amaçlarına ulaşmada motive eden bir unsurdur. Amaca ulaşma konusunda umudun kişinin hayal dünyasını harekete geçiren bir yanı olduğu da söylenebilir. Bilişsel dünyasında amacın gerçekleşeceğine ilişkin bir umut geliştiren bireyin davranışsal durumunda bu yönde değişiklikler meydana gelebilir.

Umudun var olmasında ve düzeyinin artmasında beklenti düzeyinin önemi büyüktür. Kişinin geleceğe ilişkin beklentilerinin içeriği, kişiyi ne derece motive etiği, gerçekleşme ihtimaline yönelik oluşturduğu inanç umudun davranışsal bir çıktı olarak gözlemlenebilmesine imkân veren unsurlardır.

Ahilik sisteminde de müşterilerin, ustanın, çevrenin, toplumun onayını almak ve Allah rızasını kazanmak için beklenti üzerinden geliştirilen umudun benzer bir yapıda olduğu söylenebilir. Ahilik kültürü içerisinde iyi huylu ve güzel ahlaklı olmak, ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, kötülük ve kendini bilmezliğe iyilik ile karşılık vermek, inanç ve ibadetlerinde samimi olmak, fani dünyaya ait şeylerle öğünmemek, böbürlenmemek, yapılan iyilik ve hayırda hakkın hoşnutluğundan başka bir şey gözetmemek bunlara örnek verilebilir.

Ahilik sisteminde olduğu gibi bireyin amacına ulaşmada isteğini arttıran uygulamalar, zorluklarla karşılaştığında alternatif yollar aramasına da etki eder. Amaca yönelik inanmışlık ve bu inanmışlığın, adanmışlığın dünyevi olmayan, daha üst uhrevi mekanizmalar ile desteklenmesi kişide umudu arttıran unsurlar olarak karşımıza çıkar.

İyimserlik:

İyimserlik pozitif psikolojik sermaye açısından sadece geleceğe ilişkin bir tahminden ibaret olmayıp, olayların çeşitli sebeplere dayandırılmasını içerir (Akçay, 2011). İnsanlarda davranışları belli bir sebebe bağlama eğilimi

vardır. Her davranışın mutlaka bir veya birden fazla sebebinin olduğu ve bunların nasıl değişip, gelişebileceği veya söneceği davranış bilimlerinin de konusudur. Seligman'a göre (2005) davranışların bu açıklanma biçimi bireylerin iyimser veya kötümser olmalarına göre değişir. İyimser bir bakış açısına sahip bireyler diğer bireylere nazaran olayları pozitif bir bakış açısıyla irdelerler ve geleceğe olumlu bakar.

Ahilik sisteminde de pozitif bir bakış açısı ve geleceğe yönelik iyimser yönelimin temel alındığı söylenebilir. İşinde ve hayatında, kin, çekememezlik ve dedikodudan kaçınmak, küçüklere sevgili, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak, ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek, hataları yüze vurmamak, gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek, herkese iyilik yapmak, iyiliklerini istemek, daima iyi komşulukta bulunmak, komşunun eza ve cahilliğine sabretmek, yaratandan dolayı yaradılanı hoş görmek, hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak, belâ ve kötülüklere sabır ve tahammüllü olmak gibi ahilik ilkeleri bunlara örnek olarak verilebilir.

Dayanıklılık/ Esneklik:

Bireylerin karşılaşabilecekleri önemli bir sorun veya risk, değişiklik, sıkıntı gibi durumlarla başa çıkabilme yeterliliği/kabiliyeti olarak ifade edilebilen (Stewart, Reid ve Mangham, 1997) psikolojik dayanıklılık kavramı bireylerin sosyal, bilişsel, psikolojik özelliklerine de yansır (Kutanis ve Yıldız, 2014). İnsanların değişen durumlar, belirsizlik, zorluk ve sorunlar karşısında esnek davranabilmeleri, kendilerini ayarlayabilmeleri, uyum sağlayabilmeleri ve çözüm üretebilmeleri gerekir. (Luthans, 2005)

Bireylerin öz yeterlilik, iyimserlik, umut düzeyleri ile de alakalı olan psikolojik dayanıklılık, kişinin geçmiş yaşantı ve deneyimleri ile problem çözme konusundaki istek ve azmiyle de doğru orantılıdır. Psikolojik olarak durumlara kolay adapte olabilmeyi beceren ve iç kontrolünü hızlı yapan bireyler; çevresel değişimleri, beklenmeyen olayları, öngörülmeyen durumları ve anlık gelişmeleri daha başarılı yürütmektedir. Bunun için de "pozitif psikolojik senaryo" olarak ifade edilebilecek; bireylerin öngörülmeyen durumlarla karşılaştıklarında bunu zararsız veya en az zararla atlatabilmelerini amaçlayan, bilişsel ve davranışsal olarak tepkilerini senaryolar çerçevesinde ölçen, değerlendiren uygulama ağırlıklı psikolojik bir hazırlık eğitimi dayanıklılığı geliştirme amacıyla kullanılabilir. Örneğin, deprem tatbikatlarının olası bir deprem durumunda insanların davranışları üzerinde olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Psikolojik senaryolarda, öngörülmeyen bir durumda

bireylerin bilişsel ve davranışsal olarak ne yapacağını bilmesi, beklenmeyen olayın üstesinden gelebilmesi için bireyi hazırlar.

Ahiliğin en önemli özelliklerinden birisi eğitim kurumu olması diyebiliriz. Ahilikte mesleki eğitimin usta ve kalfalar tarafından yoğun olarak işbaşında verilmesi, yaklaşık 5-7 yıl eğitim alan çırağın (Mahiroğulları, 2008), yaşanan olaylara, taleplere, sorunlara, olumsuz veya olumlu durumlara şahit olmasını sağlar. İşbaşında eğitim alan çırak, durumsal vakalarda usta ve kalfalarının nasıl davrandığını, söz ve beden dilini nasıl kullandığını, sorunlara nasıl bir çözüm getirdiğini de öğrenir. Tıpkı psikolojik senaryoda olduğu gibi ilerde karşılaşabileceği benzer durumlara karşı hazırlıklı olur. Çıraklık-kalfalık eğitimleri boyunca birey gözlemleyerek öğrenir ve ustalığında benzer durumlarda nasıl davranacağına, neler yapması veya yapmaması gerektiğine ilişkin biliş geliştirir. Ayrıca Çıraklık-Kalfalık-Ustalık geçiş ve diğer törenler de bireyin yeterliliğinin grup ve toplum tarafından onaylanması, kabul görmesi demektir. Ahilik sistemi içerisinde bireyin beklentilerini, umutlarını dini inancının da gerekleriyle pekiştirerek geleceğe taşır. Zorluklara karşı sabrı ilkelerinden biri olarak kabul eden Ahilik sistemi içerisindeki birey bu zorlukların bir imtihan olduğu bilinci ve aşacağı düşüncesini taşır. Ayrıca Ahilik teşkilatının kendisine herhangi bir sıkıntıda vereceği manevi ve maddi desteğini bilir. Bütün bunlar psikolojik dayanıklılığın/esnekliğin bireyde gelişmesi için önemli faktörlerdir.

SONUÇ

Pozitif psikoloji örgütler üzerindeki etkisini ve önemi günden güne arttıran bir alandır. Örgütlerde pozitif psikolojinin öneminin anlaşılmasıyla ortaya çıkan Pozitif Örgütsel Davranış içerisinde yer alan psikolojik sermaye kavramı ise kişinin zayıf ve güçsüz yönlerinden ziyade güçlü yanlarına odaklanır. Psikolojik sermaye dört ana özelliği olan; öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık ile açıklanır ve örgütlerde insanın değerini daha iyi anlamaya, geliştirmeye katkı sunar.

Bu çalışmada incelenen psikolojik sermaye kavramının çerçevesi, içeriği ve uygulamaları ile ahilik sisteminin çerçevesi, içeriği ve uygulamaları birbirine paralel özellikler taşımaktadır. İfade ediş biçimindeki tarihsel/kültürel/dilsel makul farklılıklara rağmen ahilik ilkelerindeki öz ile psikolojik sermaye kavramının özü birbiri ile uyuşmaktadır. Hatta ahilik sisteminde iyimserlik, umut gibi psikolojik sermaye özelliklerinin daha belirgin bir şekilde hem ilkesel olarak hem de uygulamada var olduğu söylenebilir.

Ahilik sistemi psikolojik sermaye açısından incelendiği bir çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın ahilik sistemini, psikoloji, örgütsel davranış ve diğer disiplinler açısından inceleyecek farklı çalışmalara katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Akçay, Vildan Hilal. "Pozitif psikolojik sermaye kavramı ve işletmelerde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamadaki rolü". *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13.1 (2011): 73-98.

Bandura, Albert. "Self-efficacy. In. VS Ramachaudran." *Encyclopedia of human behavior* 4.4 (1994): 71-81.

Bandura, Albert. "Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change." Psychological review 84.2 (1977): 191.

Demirbilek, Salih. "Ahilik Kelimesinin Kökenine Dair." *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, GÜ Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, C* 1 (2004): 277-283.

Çetin, Fatih, ve H. Nejat Basım. "Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması". *Amme İdaresi Dergisi* 45.1 (2012): 121-137.

Erdem, Haluk, Yunus GÖKMEN ve Ufuk TÜREN. "Psikolojik sermayenin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü". *İşletme Araştırmaları Dergisi* 7.2 (2015): 38-62.

Karaırmak, Özlem ve Rahşan Siviş. "Modernizmden postmodernizme geçiş ve pozitif psikoloji." *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3.30 (2008): 102-115.

Köksal, M. Fatih. "Erkân-Adâb Boyutlarıyla Ahilik-Bektaşilik İlişkisi ve Bir Bektaşi Fütüvvetnamesi". *Ahi Evran Üniversitesi* 1 (2008): 15-17.

Özen Kutanis, Rana ve Ebru Yıldız. "Pozitif Psikoloji ile Pozitif Örgütsel Davranış İlişkisi ve Pozitif Örgütsel Davranış Boyutları Üzerine Bir Değerleme." *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi* 5.11 (2014).

Özen Kutanis, Rana ve Emre Oruç. "Pozitif örgütsel davranış ve pozitif psikolojik sermaye üzerine kavramsal bir inceleme." *The Journal of Happiness and Well-Being* 2.2 (2014): 145-159.

Luthans, Fred. "The need for and meaning of positive organizational behavior." *Journal of organizational behavior* (2002): 695-706.

Luthans, Fred, and Carolyn M. Youssef. "Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage." (2004).

Luthans, Fred. *Organizational Behavior*, 10.Ed., McGraw-Hill, New York, 2005.

Luthans, Fred, Gretchen R. Vogelgesang, and Paul B. Lester. "Developing the psychological capital of resiliency". *Human Resource Development Review* 5.1 (2006): 25-44.

Luthans, Fred, Carolyn M. Youssef, and Bruce J. Avolio. *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Vol. 198. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Mahmud, Kaşgarlı. "Divan-ı Lügati't-Türk (Cilt 1)." *Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları* (1995).

Mahiroğulları, Adnan. "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 54 (2008): 139-154.

Peterson, Christopher. "The future of optimism." *American psychologist* 55.1 (2000): 44.

Peterson, Suzanne J., and Fred Luthans. "The positive impact and development of hopeful leaders." *Leadership & Organization Development Journal* 24.1 (2003): 26-31.

Seligman, Martin EP, and Mihaly Csikszentmihalyi. *Positive psychology: An introduction*. Vol. 55. No. 1. American Psychological Association, 2000.

Seligman, Martin EP, et al. "Positive psychology progress: empirical validation of interventions." *American psychologist* 60.5 (2005): 410.

Snyder, Charles Richard. *The psychology of hope: You can get there from here*. Simon and Schuster, 1994.

Snyder, C. Richard. "Hope theory: Rainbows in the mind." *Psychological inquiry* 13.4 (2002): 249-275.

Stajkovic, Alexander D., and Fred Luthans. "Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis." *Psychological bulletin* 124.2 (1998): 240.

Stewart, Miriam, Graham Reid, and Colin Mangham. "Fostering children's resilience." *Journal of Pediatric Nursing* 12.1 (1997): 21-31.

Wright, Thomas A. "Positive organizational behavior: An idea whose time has truly come." *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior* 24.4 (2003): 437-442.

AHÎLİK'TE TOPLUM TASAVVURU

Doç. Dr. Mustafa Özkan [*]

ÖZET

İslam medeniyetinde önemli bir yeri bulunan Ahîlik, dinî, sosyal ve iktisadî gibi boyutları bulunan çok yönlü bir teşkilattır. Tebliğimizde, Ahîlik'te Toplum Tasavvuru işlenecektir. Araştırma bağlamında şu tespitler yapılmaktadır: Ahîlik Teşkilatı'nın merkezinde ahlaklı birey anlayışı vardır. Ahlaklı birey; kişinin kendisi, savunduğu değer yargıları ve içinde yaşadığı toplumla barışık olmasını ifade eder. Ahîlik'te ahlaklı insan yetiştirmenin nihai amacı, örnek bir toplum oluşturmaktır. Tasavvur edilen toplumun üç özelliğinden bahsedilebilir: Bir, ahlaklı bireylerden oluşan toplum tipi. İki, odağında üretim ve meslek ahlakının olduğu toplum tipi. Üç, nihai hedefinde topyekün kalkınmış toplum tipi.

Anahtar Kavramlar: *Ahîlik, ahlaklı insan, üretim, üretim ahlakı, toplum.*

THE CONCEPTION OF SOCIETY IN AHIS

ABSTRACT

Ahis, which has an important place in the Islamic civilization, is a multi-faceted organization with dimensions such as religious, social and economic. In our study, sociology of sufism will be dealth in Ahis. In the context of research, the following determinations are made: In the center of Ahis there is the conception of moral individual. The moral individual expresses that one is in peace with the values he defends and the society he lives in. In Ahis, the ultimate goal of educating moral people is to create a model society. Three characteristics of the conceived society can be mentioned: The first is a type of community of ethical individuals. The second is a type of society in which there is production and professional ethics. The third is a type of total developed society in the ultimate goal.

Key Concepts: *Ahis, moral people, production, ethics of production, society.*

---

[*] Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Ahlaklı bireylerden müteşekkil bir toplum oluşturmayı amaçlayan Ahîlik dinî, siyasî, sosyal ve iktisadî yönleri bulunan bir teşkilattır. Söz konusu teşkilat, belki de zikredilen çok yönlü özellikleri sebebiyle birçok açıdan araştırma konusu olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Görebildiğimiz kadarıyla Ahîlik'te vurgu, toplumdan daha ziyade, istenilen toplumu oluşturacak bireyi yetiştirecek olan Ahîlik kurumuna ve dolayısıyla bu kurumun ilkelerine yöneliktir. Kuvvetle muhtemeldir ki hedeflenen toplumun yapı taşlarını oluşturacak olan insan tipi, Ahîlik Teşkilatı üzerinden/vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Kısacası Ahîlik'te kurumsal yapıya büyük bir önemin atfedildiğini söylemek zor olmayacaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahîlik'te hedeflenen ve ismi konulan bir toplum tipinden bahsedilmemektedir. Ancak sözü edilen teşkilatının yapısı, işleyişi, temel ilkeleri ve yetiştirmeye çalıştığı bireyin özellikleri dikkate alındığında, bu teşkilatın nihai amacının belli bazı özellikleri taşıyan bir toplum oluşturmak olduğu söylenebilir. Haliyle her din, mezhep ve toplumsal kurum gibi Ahîlik'te de bir toplum tasavvurunun bulunduğunu söylemek mümkündür.

Konumuzla ilgili yaptığımız araştırmada şu sonuçlara varmış bulunmaktayız: Ahîlik'te ismi konulmuş ve özellikleri belirtilmiş bir toplum tipinden bahsedilmese de, bu kurumun temel özelliklerinden hareketle şu niteliklere sahip bir toplum tipi tasavvurunun olduğu söylenebilir: Bir, kendisi, değer yargıları ve içinde yaşadığı toplumla barışık ahlaklı bireylerden müteşekkil bir toplum tipi. İki, üreten ve meslek ahlakının merkezde bulunduğu toplum tipi. Üç, topyekün kalkınmış toplum tipi.

Önemi her geçen gün daha iyi anlaşılan Ahîlik'le ilgili kuşkusuz çok sayıda sempozyum-panel düzenlenmekte ve modern araştırma/çalışmalar yapılmaktadır. Biz de "Ahîlik'te Toplum Tasavvuru" isimli tebliğimizi, aşağıdaki ana başlıklar çerçevesinde sunmaya çalışacağız.

1. Ahlaklı Bireylerden Oluşan Toplum Tipi

Ahîlik'teki toplum tasavvurunun merkezinde kuşkusuz ahlaklı birey vardır. Ahlaklı bireyin temelde üç özelliği bulunmaktadır.[1] Bu özellikleri kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür:

---

[1] Fütüvvetnâmelerde, ahlaklı insanın çok sayıda niteliği açıklanır. Fütüvvetnâmeler için bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13:264-265.

Kendisiyle barışık olması

Bireyin kendisiyle barışık olması; kişinin gerek doğuştan ve gerekse sonradan kazandığı tüm özelliklerinin oluşturduğu kişiliğinin farkında olması ve bu kişilik özelliklerinin gerektirdiği şekilde yaşamını sürdürmesidir. Buna göre kendisiyle barışık olan insan; olumlu ve olumsuz tüm özelliklerinin farkında olur, yeteneklerini bilir, yeteneklerinin gerektirdiği alanda çalışır, toplumsal baskılardan korkmadan fıtratının gerektirdiği şekilde konuşur, hareket eder, kısacası insanlarla olan ilişkilerini bu temel ilkeler doğrultusunda oluşturmaya ve sürdürmeye çalışır.

Savunduğu değer yargılarıyla barışık olması.

Buna göre inancıyla/savunduğu değer yargılarıyla barışık olan kişi, Allah'ı bilir, onunla olan samimi ilişkisini ibadet üzerinden devam ettirir, Allah tarafından gözetildiği, ona hesap vereceği bilinciyle hareket eder; söz konusu bilincin bir parçası/gereği olarak kul hakkına riayet eder, haram-helâle dikkat eder ve işini en iyi şekilde yapmaya çalışır.

Ahîlik Teşkilatı, mensuplarının kendi değer yargılarıyla barışık olmasını sağlamak için onların şu ilkelere uymalarını/bağlı kalmalarını ister:

- Merhametli olmak
- Alçak gönüllü olmak
- Yardımsever olmak
- Yalan-iftiradan uzak durmak
- Adil olmak
- İffetli olmak
- Bencillikten uzak durmak
- Çalışkan olmak
- Kazanılanı ihtiyaç sahipleriyle paylaşmak…

Ahîlik'teki ahlaklı bireyin üçüncü özelliği ise, içinde yaşadığı toplumla barışık olmasıdır.

Buna göre kişi, mevcut toplumu dışlama, küçümseme ya da kendini ondan soyutlama yoluna gitmez. Aksine, mensubu olduğu toplumu sahiplenir, onu ıslah etme ve ilerlemesine katkı sunma çabası içerisinde olur. Ayrıca toplumuyla barışık olan insan, içinde yaşadığı cemiyeti oluşturan farklı dinî, siyasî, kültürel ve etnik yapılar arasında ayrım yapmaz. Sözü edilen farklılıklarla barış içerisinde yaşamayı bilir. Allah'ın ona verdiği halifelik gö-

revinin gereği olarak mevcut toplumda birleştirici-aydınlatıcı bir rol oynamaya kısacası toplumu her alanda imar etmeye çalışır. Ahîlik Teşkilatı mensuplarının belki de bu özellikleri, söz konusu teşkilatın toplum tarafından hızlı bir şekilde benimsenmesine, taban bulmasına ve nihayetinde devlet tarafından desteklenmesine neden olmuştur.[2]

2. Odağında Üretim ve Meslek Ahlakının Olduğu Toplum Tipi

Ahîlik'te toplum; çalışan/üreten ve çalışma ahlakına önem veren bireylerden oluştur. Buna göre Ahîlik'te hedeflenen toplumu meydana getirecek olan bireylerin çalışmamaları/üretmemeleri ve başkasına yük olmaları din dışı olarak sayılmıştır. Aynı zamanda kişinin çalışırken haram-helale dikkat etmemesi, işini sağlam yapmaması, kaliteli hizmet üretmemesi gibi durumlar, bahsi geçen kurumun temel ilkelerine aykırı bulunmuştur. Söz konusu anlayış ve uygulamalara sahip insanlar, Ahîlik Teşkilatı'ndan çıkarılmışlardır.

Ahîlik'in öngördüğü toplum anlayışında kişinin çok çalışması, geçimini alın teriyle sağlaması, toplumdaki fakirliği, miskinliği ve geri kalmışlığı ortadan kaldırması ahlakî bir görev olarak değerlendirilir. Dolayısıyla her ahî, muhakkak bir meslek sahibi olmak zorundadır. Ahîlik Teşkilatına mensup kişilerin alan değil veren el olması esastır. Bunun için de toplumun merkezinde bulunan insanın çalışması, ihtiyaç duyduğu kadarını üretmesi ve israf etmeden tüketmesi gerekir.[3]

Ahîlik toplum anlayışında çalışma/üretmenin çok önemsenmesi, kanaatimizce Ahîlerin mensup oldukları İslam inancından kaynaklanmıştır. Örneğin çok sayıda âyet ve hadis çalışmayı teşvik eder. Aşağıdaki âyet ve hadisler bu bağlamda değerlendirilebilir:

- "Cuma namazını kıldıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın" (Cum'a, 62/10).
- "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın. Sizin için belirlenen sınırları aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez" (Mâide 5/87).

---

[2] Abdülkerim Erdoğan, *Ahîleri ve Eserleri,* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011), 22; Seyfettin Erşahin, "Ankara: Hacı Bayram Velî'yi Yetiştiren Şehir", *Uluslararası Hacı Bayram Velî Sempozyumu,* Ankara, 2016, 26; Vahit Göktaş, "Hacı Bayram-ı Velî'nin Ankara'daki Ahîlerle İlişkisi", *Uluslararası Hacı Bayram Velî Sempozyumu,* Ankara, 2016, 779-781.

[3] İbrahim Durak- Atilla Yücel, "Ahîlik'in Sosyal-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi,* 15, 2010, 152; Yusuf Ekinci, *Ahîlik,* Ankara: Sistem Ofset, 1989, 68.

- “Allah bilmektedir ki, içinizde hastalar bulunacak; bazılarınız Allah’ın verdiği rızkı aramak üzere yeryüzünde dolaşacak; bazılarınız da Allah yolunda savaşacaklardır” (Müzemmil 73/20).
- “Allah çalışıp geçiminizi sağlamanız için gündüzü, dinlenmeniz için de geceyi yaratmıştır” (Nebe 78/10-11).
- “Deki: Allah’ın kulları için yarattığı güzel rızıkları ve süsü size kim haram kıldı?” (A‘raf 7/32).
- “Dünyadan da nasibini unutma” (Kasas 28/77).
- “Öyleyse yeryüzünde dolaşın ve Allah’ın sizler için yarattığı rızıklardan yiyiniz” (Mülk 67/15).
- “Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü, Rabbinizin bol nimetlerini aramanız için aydınlık kıldık…” (İsra 17/12).
- “Allah, rahmetinin bir eseri olarak gece ile gündüzü var etti ki, geceleyin istirahat edesiniz, gündüzün de yaşamınız için çalışıp Allah’ın lütfundan nasibinizi arayasınız…” (Kasas 28/73).
- “Yüce olan Allah öyle bir varlıktır ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi, verdiği rızkı aramanız için ve şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirmiştir.” (Câsiye 45/12).
- “Veren el, alan elden daha hayırlıdır/üstündür.”[4]
- “(Çalışan, kazanan ve kazandığıyla topluma faydalı olan) güçlü mümin, zayıf müminden daha hayırlı ve sevimlidir.”[5]
- “Tüccar kazançlı, karaborsacı ise lanetlenmiştir.”[6]
- “En temiz kazanç hangisidir? sorusuna Resûlullah “Kişinin kendi elinin emeği ile kazandığı, bir de dürüstçe yapılan ticaret.” şeklinde cevap vermiştir.[7]
- “Allah’ım acizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan sana sığınırım.”[8]
- “Yediğiniz en temiz lokma, kendi kazancınızdan olan lokmadır.”[9]
- “Hiçbir kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir. Allah’ın peygamberi Dâvud da kendi elinin emeğini yerdi.”[10]

---

[4] Buhârî, “Nafakât”, 2; Tirmizî, “Zekât”, 38.
[5] İbn Mâce, “Mukaddime”, 10.
[6] İbn Mâce, “Ticârât”, 6.
[7] Ahmet b. Hanbel, 4:141.
[8] Buhârî, “Deavât”, 38.
[9] İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.
[10] Buhârî, “Buyû”, 15.

Ahîlik'teki çalışma kültürünün oluşmasında peygamberlerin çalışma hayatındaki örneklikleri de etkili olmuş olabilir. Çünkü tüm peygamberler birer meslek sahibi olarak yaşamları boyunca çalışmış ve kazandıklarıyla geçimlerini sağlamışlardır. Örneğin Hz. Nuh, marangozluk yapmıştır. Hz. Dâvud, zırh yaparak geçimini sağlama mücadelesi vermiştir. Hz. Süleyman, hurma yaprağından yaptığı sepetleri satarak yaşamını sürdürmeye çalışmıştır. Hz. İbrahim, kumaş satarak geçimini temin etmiştir. Hz. İdris'in mesleği terzilik idi. Hz. Zekeriya da geçimini marangozluk mesleğiyle sağlamıştır.[11]

Kısacası, dönemin ilim merkezlerini gezen ve önemli bilginlerle görüşen Ahîlik'in kurucusu olan Ahî Evran'ın[12], çalışmayı teşvik eden ayet, hadis ve peygamberlerin ilgili konudaki kıssaları bilmemesi düşünülemez. Aynı zamanda Ahî Evran'ın kurduğu teşkilatın çalışma hayatına ilişkin ilkeleri belirlerken, bu konudaki âyet ve hadisleri dikkate almamış olması mümkün görünmemektedir.

Ahîlik toplum tasavvurunda çalışmak kadar çalışmanın şekli de çok önemsenmiştir. Örneğin sözü edilen kurumda; ahîlerin alışverişte dürüst olmaları, bu bağlamda ölçü/tartıya azami derecede dikkat etmeleri ve kaliteli hizmet üretmeleri çok önemsenmiştir.[13] Buna göre Ahîlik anlayışında İslam inancının helal/meşru gördüğü işlerde çalışmak, kaliteli iş üretmek, üretici ve tüketicinin haklarını gözetmek oldukça önemsenmiştir.

Ahîlik'teki çalışma ahlakının merkezinde "Haram yeme, haram içme, yanlış ölçme, eksik tartma, kimseyi kandırma, yalan söyleme…" gibi temel ilkeler bulunmaktadır.

Kuvvetle muhtemeldir ki Ahîlik'teki iş ahlakının oluşmasında Hz. Muhammed'in aşağıdaki uygulama ve sözleri etkili olmuştur:

- "Peygamberimiz, bir gün pazarda dolaşırken buğday satan bir adama uğramıştır. Elini buğdayın içine daldıran Resûlullah, parmaklarının ıslandığını fark etmiştir. Peygamberimiz adama bunun sebebini sormuştur. Buğday sahibi adam: "Onu yağmur ıslattı.' deyince, Peygamberimiz: "O ıslak kısmı insanların görmesi için buğdayın üst kısmına koysaydın ya! Bizi aldatan bizden değildir.' buyurdu."[14]

---

11 Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Kitâbü'l-Mebsûd*, çev. Heyet, I-XXX, (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008) 30: 323.

12 İlhan Şahin, "Ahî Evran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 1:529-530.

13 Zeria Karadeniz, *Hacı Bayram Velî*, (İstanbul: Okat Yayınevi, 1964), 184.

14 Müslim, "İman", 43.

- "En temiz kazanç hangisidir? sorusuna Resûlullah "Kişinin dürüstçe yaptığı ticaretten elde ettiği kazançtır." şeklinde cevap vermiştir.[15]
- "Tüccar kazançlı, karaborsacı ise lanetlenmiştir."[16]
- "Doğru sözlü ve güvenilir tüccar, Ahîrette peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır."[17]
- Ayrıca Hz. Peygamber hicretten hemen sonra kurduğu Medine pazarında çalışma ahlakı bağlamında faize dayalı tüm alışverişleri, karaborsacılığı, köylünün şehre girmeden mallarının şehirliler tarafından alınmasını, tekelciliği ve insanların birbirlerini aldatmaları gibi yanlış anlayış ve uygulamaları tamamen yasaklamıştır. Hatta Peygamberimiz, insanların bu yasaklara uyup uymadıklarını denetlemek için bazı arkadaşlarını görevlendirmiştir.
-

Kısacası Hz. Peygamber insanları başkasına muhtaç olmamaları için çalışmaya teşvik etmiştir.[18] Çalışanları övmüştür. [19]İş ahlakına uymayan söz ve fiilleri ise yasaklamıştır.[20]

3. Nihai Hedefinde Topyekün Kalkınmış Toplum Tipi

Ahîlik toplum tasavvurunda bütüncül bir bakış açısı hâkimdir. Buna göre toplumun dinî, siyasî, sosyal ve iktisadî alanları bir bütünün farklı parçaları olarak değerlendirilir. Dolayısıyla toplumu bir bütün olarak görmek ve toplumsal kalkınmayı yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmek, sözü edilen kurumda önemli bir amaçtır.

Ahlaklı bir toplum oluşturmak, kuşkusuz Ahîlik'in önemli hedeflerinden birisidir. Hedeflenen ahlaklı toplum, çalışan ve üreten toplumdur. Ancak söz konusu toplum sadece üreten toplum değildir; aynı zamanda çalışma/üretme sürecinde haram-helale dikkat eden, kaliteli hizmet üreten, tartıya ve dolayısıyla kul hakkına riayet eden tolumdur.

Çalışan, çalışma ahlakına riayet eden toplumun, tüketim ahlakına ve bu arada kazandığını ihtiyaç sahipleriyle paylaşma kültürüne de sahip olması

---

15 Ahmet b. Hanbel, 4:141.
16 İbn Mâce, "Ticârât", 6.
17 Tirmizî, " Buyû", 4.
18 Kettânî, *Hz. Peygamber Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 2:285
19 Şevkanî, 151.
20 Müslim, "İman", 43.

gerekir. Çünkü kalkınmış toplum; bireyleri arasında yardımlaşma ve paylaşma gibi değer yargılarının canlı olarak yaşandığı toplumlardır. Fütüvvetnâmelerde söz konusu değer yargılarına dönük vurguları bu bağlamda değerlendirmek doğru olacaktır.

Toplumun topyekün kalkınmasını hedefleyen Ahîlik, sadece ahlaklı bireylerden oluşan bir toplum oluşturmakla kalmaz. Aynı zamanda toplumu oluşturan ahlaklı insanların ahlaklı olma durumlarının muhafazası ve sürekliliğini önemser. Bunun için Ahîlik, "Hayat boyu öğrenme" ilkesini esas alarak bireyleri sürekli eğitmeye ve bu çerçevede insanı geliştiren-olgunlaştıran hasletleri hatırlatmaya-yaşatmaya büyük bir önem atfeder.

Ahîlik'te farklılıklarla birlikte barış içerisinde yaşama ve siyasîlerle iyi geçinme de toplumsal kalkınmanın bir parçası olarak değerlendirilir. Ahîlerin kendileri dışındaki farklı kesimlerle sağlıklı bir diyalog kurup onlarla barış içerisinde yaşamaları ve siyaseti siyasetçilere bırakıp onlarla iyi geçinme stratejisini izlemeleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

Kısacası Ahîlik'te toplum bir bütün olarak değerlendirilir. Hedeflenen toplum sadece maddî anlamda kalkınmış toplum değildir. Kalkınmış toplum ahlak, maddiyat, eğitim ve sanayi gibi tüm alanlarda bir bütün olarak kalkınmış toplumdur.

SONUÇ

Ahîlik, sadece iktisadî bir teşkilat değildir. Aynı zamanda hedeflediği toplumun temelini oluşturacak olan bireylerin yetiştirildiği bir eğitim kurumudur. Bu kurumun öncelikli amacı, şüphesiz ahlaklı bireyler yetiştirmektir. Ahlaklı birey, kişinin kendisi, savunduğu değer yargıları ve içinde yaşadığı toplumla barışık olmasını ifade eder.

Görebildiğimiz kadarıyla Ahîlik'te ismi konulan, yapısının yanı sıra işleyişi hakkında detaylı bilgiler verilen ve hedeflenen bir toplumdan bahsedilmemektedir. Ancak söz konusu teşkilatın yetiştirmeye çalıştığı bireylerin özellikleri, bu bireylerden oluşan topluluğun işleyişi dikkate alındığında, her dinî-siyasî yapı gibi Ahîlik'in de dolaylı olarak bir toplum hedeflediği söylenebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu toplumun en belirgin özellikleri şunlardır: Birincisi, bu toplum, İslam'ın ahlakıyla ahlaklanan bireylerden oluşan toplum tipidir. İkincisi, odağında üretim ve meslek ahlakının yer aldığı toplum tipidir. Üçüncüsü ise ahlak, iktisat, siyaset, eğitim gibi yaşamın tüm alanlarında topyekün olarak kalkınmış toplum tipidir.

KAYNAKÇA

Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Buhârî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's- Sahîh.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Durak, İbrahim-Yücel, Atilla. (2010). "Ahîlik'in Sosyal-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi,* 15, 2010.

Ekinci, Yusuf. *Ahîlik.* Ankara: Sistem Ofset, 1989.

Erdoğan, Abdülkerim. *Ahîleri ve Eserleri,* Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011.

Erşahin, Seyfettin. "Ankara: Hacı Bayram Velî'yi Yetiştiren Şehir". *Uluslararası Hacı Bayram Velî Sempozyumu,* Ankara, 2016.

Göktaş, Vahit. "Hacı Bayram-ı Velî'nin Ankara'daki Ahîlerle İlişkisi". *Uluslararası Hacı Bayram Velî Sempozyumu,* Ankara, 2016.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünen.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Karadeniz, Zeria. *Hacı Bayram Velî.* İstanbul: Okat Yayınevi, 1964.

Kazıcı, Ziya. "Ahîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 1:540-542. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Kettani. *Hz. Peygamber Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar.* İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvetnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 13: 264-265, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin. *Sahîh-i Müslîm*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Şahin, İlhan. "Ahî Evran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 1: 529-530. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

ÂHİ EMİR AHMED'İN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ

Prof. Dr. Yusuf Doğan[*]

GİRİŞ

Âhi Emir Ahmed yaşadığı dönemde insanlara manevî rehberlik yaparak onları irşad etme noktasında önemli işlevi yerine getirmiştir. Daha sonra vefatı ile birlikte defnedildiği yerin üzerine türbe yapılmıştır. Söz konusu türbe bugün, Sivaslıların her zaman önünden geçtiği ve dua etmeden geçmediği bir yapı olmuştur. İşte biz de bu sempozyumu fırsat bilerek yaşadığı dönemde âhiliğin Sivas'ta kökleşmesinde büyük etkisi olan Âhi Emir Ahmed'i tekrar getirmeyi istedik. Dolayısıyla bu tebliği hazırladık. Öncelikli olarak kısaca âhiliğin doğuşu ve Sivas'ta âhiliği, peşine Âhi Emir Ahmed'in hayatı, şahsiyeti; ayrıca onun türbesi ve vakfiyesi üzerinde de duracağız.

1. Âhiliğin Doğuşu

Erken dönemden itibaren sufiler arasında cesaret, kahramanlık, cömertlik, fedakârlık, dürüstlük gibi değerleri önceleyen fütüvvet anlayışının XIII. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî-içtimaî yapısıyla temelde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanan prensipleriyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan âhîliğe dönüşmesi; tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur.[1]

Âhiliğin ortaya çıkışında fütüvvet teşkilâtının büyük tesiri olmuştur. Söz konusu teşekkül hicrî III. (IX.) yüzyıldan itibaren de esnaf birliklerinde ortaya çıkmıştır. Fütüvvet, İslâm'ın yayılmasına paralel olarak Suriye, Irak, İran, Türkistan, Semerkant, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygınlaşmıştır. Bu millet, İslâmiyet'i kabul etmesi ve Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren fütüvvet ülküsünü benimsemiş ve

---

[*] Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

[1] Kazıcı, Ziya, "Âhilik" md., DİA, İstanbul 1988, I, 240.

kendisine özgü yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla donanmış, İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayış, temel özelliği olmuştur.[2]

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225) döneminde fütüvvetler tekrar canlandırılmış, Müslüman hükümdar ve emirler davet edilmiş ve bu davetin müşahhas yansıması olarak âhilik ortaya çıkmış; I. Gıyaseddin döneminde ilk defa kurulmuş, I. İzzeddin Keykavûs ve I. Alâeddin Keykubat dönemlerinde de kuruluşunu tamamlamıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubad'ın büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zâviyelerde şeyh mürid ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen Ahîliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Şeyh Nasîrüddin Mahmûd'un yani Ahî Evran'ın büyük rolü olmuştur. Böylece Anadolu'da sanat ve ticaret erbabı arasında oldukça yaygınlaşmıştır.[3] Çünkü âhîliğe girecek bir kimsede vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, kardeşlerine nasihat, onları doğru yola sevketme, affedici olma, tövbe gibi dinî ve ahlâkî emirlere uyma; şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile gibi kötü davranışlardan uzaklaşma gibi ilkeler aranmıştır.[4]

2. Sivas'ta Âhilik

Sivas, I. İzzeddin Keykavus'un çok sevdiği ve dolayısıyla ikamet ettiği ve Alâeddin Keykubâd'ın ilk tahta çıkış merasimini yaptığı şehir olmuştur.[5] Bu dönemler aynı zamanda âhiliğin Anadolu'ya yerleştiği zaman dilimi de olmuştur. Dolayısıyla âhi teşkilatı Sivas'ta da kurulup yaygınlaşmıştır. Anadolu'da âhilik teşkilatının mimarlarından ve Rükneddin Sicâsî'nin (Suhreverdi tarikat silsilesinden) müridi ünlü Şeyh Evhâdüdin Kirmâni,[6] bunların en önemli şahsiyetlerinden biridir. Evhâdüddin, I. İz-

---

2 Kazıcı, *agmd*, DİA, I, 540.

3 Kazıcı, *agmd*, DİA, I, 540; Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 19-20, 31.

4 Kazıcı, *agmd*, DİA, I, 541.

5 Turan, Osman, "Selçuklular Zamanında Sivas", DTCFD, c. 9, sayı 4, Ankara 1951, s. 451.

6 Muhtemelen 1204 yılında Anadolu'ya gelen Evhadüddin ertesi yıl o sırada Konya'da bulunan Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile görüştü. Bu arada Malatya, Sivas ve Konya gittiyse de genellikle Kayseri'de ikamet etti. Burada evlendi ve Fâtıma adlı bir kızı oldu. Evhadüddin, Mirsâdü'l-ibâd müellifi Necmeddîn-i Dâye ile Sivas'ta görüşmüş olmalıdır. Anadolu'da kaldığı süre içinde Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev ile iyi ilişkiler kurdu. Onun Anadolu'ya Abbâsî Halifesi Nâsır - Lidînillâh tarafından kurulan fütüvvet teşkilâtının bir mensubu olarak geldiği, gerek devlet adamlarından gerekse halktan büyük saygı gördüğü, ancak Mevlevî çevrelerin ken-

zeddin Keykavus döneminde Sivas'ta bir süre kalmış ve onun sohbet meclisinde bulunmuştur. Moğol baskılarından Sivas'a hicret eden meşhur âlimlerin diğer bir kısmı ise: Necmeddin Dâye, Muhyiddin Arabî, Mevlâna'nın babası Bahâüddin Veled'tir.[7] Bu şahıslar da Anadolu'nun manevî mimarları olmuşlardır. Aynı zamanda onların âhiliğin yerleşmesinde de rolleri olduğunu ve âhiliğin kökleşmesinde etkili olan şahısların yetişmesinde rolleri olduklarını söyleyebiliriz.

Sivas'ın eğitim, kültür, sanat, iktisat ve dini (özellikle de tasavvufi) hayatında büyük rol oynayan âhilerden bazıları şunlardır; Âhi Emir Ahmed, Ahi Ali Çelebi (Ahi Carullah), Ahi Ali Çelebi, Ahi Mehmet Külah Düz, Ahi Mecdüddin, Ahi İsa, Ahi Bıçakçı Ahmed, Ahi Çelebi, Ahi Ahmed Çelebi, Ahi Divane (Ahi-i Erzurumi), Ahi Nasıreddin (Masuriddin) vb.[8] Bu isimlerin bir kısmı birbirlerine benzemekte, bazen birbirleriyle karıştırılmaktadır. Dolayısıyla her birisinin ayrı ayrı biyografilerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bundan dolayı kaynaklar sınırlı olsa da araştırmacılara bu kişilerle ilgili çalışmalar yapma görevi düşmektedir. Böylece o dönemdeki âhilik teşkilatı hakkında daha detaylı ve önemli bilgiler ortaya çıkacağı muhakkaktır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi o dönemde âhilik kurumunun oluşmasında etkisi olan alimler Anadolu'da toplanmıştır. Çünkü Türklerin, Anadolu'da ilim adamlarına karşı derin saygı duyulmuş; birçok ilim adamı Maverâünnehir, İran, Mısır, Suriye ve diğer bölgelerden kalkıp Anadolu'ya gelmiştir. Türkistan ile Anadolu arasındaki kültür köprüsünün en önemli ayağını oluşturan Sivas, Moğol baskılarından kaçan birçok âlimin de -Anadolu'ya girdikten sonra Konya'ya varmadan önceki- ilk ikametgâhı olmuştur. Sivas'a gelen âlimler, Farsça ve Arapça birçok eser kaleme alarak bu bölgede ilmî ve fikrî hareketlerin canlanmasına, kültür ve medeniyetin de gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.[9] Bunlardan birisi olan âlim, mutasavvıf Âhi Emir Ahmed de ailesiyle birlikte önce Bayburt'a sonra Sivas'a gelip yerleştirmiştir.[10]

---

disine muhalif olduğu öne sürülmektedir. Bk. Nihat Azamat, "Evhadüddîn-İ Kirmâni" md., DİA, XI, 519.

7 Kaya, Abdullah, "*Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi hayat ve İlim Adamları*", Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 1, sayı 2, s. 217; Çağatay, *age*, s. 49-50.

8 Kaya, *agm*, s. 217.

9 Kaya, *agm*, s. 217.

10 Türkyılmaz, Murat, "*Yalnız Kalmış Bir Kümbet ve Ahi Emir Ahmet*", http://ahilik.net/yalniz-kalmis-bir-kumbet-ve-ahi-emir-ahmet/erişim tarihi:05.09.2018

3. Âhi Emir'in Hayatı, Şahsiyeti ve İlmî Yönü

Âhi Emir Ahmed Sivas'a gelmeden önce özellikle gençlik çağı da dahil olmak üzere Bayburt şehrinde geçirmesi ve her iki şehirde onun hayatı ile ilgili bilgiler ve menkıbeler anlatılmakta; her iki şehirde de türbe ve vakfiyeler bulunmaktadır. Hatta Âhi Emir Ahmed'le ilgili en önemli çalışmalardan birisi de Âhi Emir Ahmed'in soyundan geldiğini söyleyen Merih Baran[11] tarafından bir çalışma yapılmış olup (*Âhi Emir Ahmed,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991) Baran bu çalışmasında Sivas'ı merkeze almıştır. Murat Türkyılmaz adlı araştırmacı ise Âhi Emir Ahmed'in diğer bir torunu olduğunu iddia eden Bayburtlu Hüsnü Okur'dan onu keramet ve menkıbelerini aktarmaktadır.[12] Burada kesin olmamakla birlikte Âhi Emir Ahmed'in gençlik yıllarını da Bayburt'ta geçirdiğini daha sonra Sivas'a göçtüğünü ve hayatının sonuna kadar da Sivas'ta yaşadığını; Sivas'taki türbenin gerçek olabileceğini, Bayburt'taki türbenin ise onun hatırasına yapıldığını ve tasavvuf büyükleri için yapılan makam tarzı türbe olabileceğini söyleyebiliriz. Bu konunun derin araştırmasını ise uzmanlarına bırakıyoruz.

Âhi Emir Ahmed'in[13] ailesinin Horasan'dan Azerbaycan'a daha sonra da Anadolu topraklarına gelerek Bayburt'a yerleştiği ve aslen Uygur Türklerinden olduğu kabul edilmektedir.[14] Ailesi Orta Asya'dan göç esnasında Bayburt ve Sivas'a gelmeden önce Horasan'ın şehri olan Zencan'da da ikamet ettiği belirtilmektedir.[15]

Âhi Emir Ahmed Anadolu'da siyasi yönden çok çalkantılı olan Mengücek Beyliği, İlhanlıların ve Memlüklerin hâkimiyetleri ve ardından Eretna Beyliği'nin hakim olduğu dönemde yaşamıştır. Bu dönemde Horasan tarafından Anadolu'ya göçler olmuştur. Âhi Emir Ahmed'in ailesi de ulema ve

---

11 Müjgan Üçer, aşağıda hakkında bilgi verilen vakfiyenin bir nüshasının torunlarından Hamzaoğlu Ahmet Erbuğ'un kızı Merih Baran bulunduğunu, aile şeceresinin yer aldığı vakıf senedi olduğunu yani soyunun Âhi Emir Ahmed'e dayandığını, 1986 yılında Sivas'a daha önce gelmediği için görmediği Âhi Emir Ahmed'in türbesini gösterdiğini ifade etmiştir. Bk. Müjgan Üçer, "Sivas'ta Ahi Emir Ahmet Kümbeti ve Halk İnançlarındaki Yeri", *Türk folkloru Araştırmaları*, s. 175–183 Ankara 986, s. 178.

12 Türkyılmaz, *agm*, s.1

13 Aynı isimde bir başka kişiden de bahsedilmiştir. Emir Ahmed ismindeki şahsın Kadı Burhaneddin dönemine kadar Konya'da yaşadığı ve Mevlevîlerle ters düştüğü ve 683/1284'te vefat ettiği; diğer bir şahıs ise Ahî Ahmet Şah ise yine konumuzla ilgili olmayan diğer bir şahıstır (ö. 694-697/1294-1297). Bk. Merih Baran, Âhi Emir Ahmet, Kültür Bakanlığı Yay., 1991, s. 3-4

14 Baran, *Âhi Emir*, s. 9; Türkyılmaz, *agm*, s.1.

15 Baran, *Âhi Emir*, s. 18-19; Türkyılmaz, *agm*, s.1.

dervişlerle birlikte XI-XIII. yüzyılları arasında özellikle XII. yüzyılda Anadolu'ya geldiği düşünülmektedir.[16]

Âhi Emir Ahmed'in kendisi ve ailesi hakkında çok geniş bilgi bulunmamaktadır. Ancak mevcut kaynaklara ve araştırmalara göz attığımızda doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte gerek H.733 tarihli vakfiyesine ve gerekse belgelere bakarak onun XIII. Yüzyılın ikinci yarısı ile XIV, yüzyılın ilk yarısı için yaşamış olduğu ve doğum tarihi 600-662 olabileceği belirtilmiştir.[17]Âhi Emir Ahmed'in babası ile ilgili kaynaklarda kesin bilgi olmamakla birlikte türbesinin kitabesinde "Âhi Emir Ahmed oğlu Zeynü'l-Hâc" ifadesinden babasının adının Zeynü'l-Hâc olduğu anlaşılmaktadır.[18] Yukarıda da ifade edildiği gibi ailesinin Zencan'da da ikameti sebebiye Zencânî nisbesi de verilmiştir.[19] Bu duruma göre Âhi Emir Ahmed'e Âhi Emir, Âhi Emir Zencânî, Zekiyyüddin, Zekî Kavval lakapları da verilmiştir.[20]

Âhi Emir Ahmed, gençlik dönemini Bayburt'ta geçirdiği için Âhi Emir Ahmed Bayburtî olarak da bilinmektedir.[21] Bu dönemde kendisini ilme vererek ve Bayburt'ta bulunan Mahmûdiye ve Yâkûtiye medreselerine devam ederek[22] kendisini yetiştirdiği ifade edilmektedir. İbn Batûta'nın bahsettiği Bıçakçı Âhi Ahmed'in Âhi Emir Ahmed olduğunu kabul edersek İbn Batûta onun iyi/fasih bir Arapça konuştuğundan bahsetmektedir.[23] Bu da onun iyi bir medrese eğitimi aldığını göstermektedir.

---

[16] Baran, *Âhi Emir*, s. 1-3; Türkyılmaz, *agm*, s.1.

[17] Baran, *Âhi Emir*, s. 9, 91; ayrıca bk. Doğan Kaya, "Sivas'ta Yatırlar", I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, Ankara, 1998, s. 266.

[18] Baran, *Âhi Emir*, s. 19.

[19] Baran, *Âhi Emir*, s. 18-19; Türkyılmaz, *agm*, s.1.

[20] Baran, *Âhi Emir*, s. 19.

[21] Baran, *Âhi Emir*, s. 4; Türkyılmaz, *agm*, s.1.

[22] Bugün Yakutiye ve Mahmudiye medreseleri günümüze ulaşamamıştır. Yâkutiye Medresesi Sultan Olcayto zamanında Erzurum Valisi olan Cemaleddin Hoca Yakut, 1310 yılında Yakutiye Medresesi'ni yaptırmıştır. Bu medrese yapısından günümüze gelebilmiş bir kalıntı mevcut değildir. Yalnızca medresenin süsleme bordürlerinin bazı parçaları Bayburt İl Halk Kütüphanesi deposunda bulunduğu belirtilmektedir. Mahmudiye Medresesi ile ilgili olarak da bugün günümüze kitabesi geldiği, kitabenin bugün Ulu Cami'nin son cemaat mahalli güney duvarının dış cephesinde bulunduğu ve Sultan Olcayto zamanında İlhanlı umumi valilerinden Fahreddin Emir Mahmud tarafından, kitabesine göre 1308 yılında inşa edildiği belirtilmektedir (bk. Arslan, Celil – Çöteli, Methiye Gül, "*Anadolu - Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti Ve Anıtsal (Kamusal) Yapı Mirası*", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:6, Ocak 2015 (ss. 185-219), s. 204, 207-208).

[23] İbn Batûta, *Tuhfetu'n-nuzzâr fî garâibi'l-emsâl ve acâibi'l-estâr*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut 1407-1987, s. 304; Tekrar Sadeleştiren, Ali Murat Güven, Yeni Şafak Yay., İstanbul,ty., s. 214

Âhi Emir Ahmed evlenmiş ve yedi çocuğu olmuştur. Sultan Veled'in Âhi Emir Ahmed'e yazdığı mektubundan yedi tane oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Âhi Hasan ve Âhi Ali'nin isimleri kaynaklarda geçmektedir.[24]

Burada başka çocuklarından bahsedilmemekte ancak Âhi Ali, Âhi Mustafa, Âhi Hasan isimlerine bazı kaynaklarda dikkat çekilmektedir. Bunlardan Âhi Ali'nin *Fütüvvet Risâlesi* olduğu kaydedilmektedir.[25] Müjgan Üçer Âhi Emîr Ahmed'in Emir Arif adında bir kardeşi olduğu ve Sivas'ta Çayırağzı Mahallesi'nde *Sarılık Tekkesi* olarak bilindiğini ifade etmektedir.[26] Ayrıca iki kızı olduğundan da bahsedilmektedir.[27]

Burada bir parantez açarak Âhi Ali'nin *Fütüvvet Risâlesi*'yle ilgili şu bilgiyi paylaşmak istiyorum. Bu eser Fazıl Ahmed Paşa koleksiyonu Köprülü Kütüphanesi No: 35 Fa1597/4'de kayıtlı olup dili Farsça'dır. Ancak kayıtta eserin yazarının Ebû Muîn Nâsır b. Husrev olduğu ve müstensihinin Âhi Ali b. Seydi Hasan olduğu kayıtlıdır.[28] Buradan yazarın Âhi Emir Ahmed'in oğlu Ali b. Seydi Hasan tarafından eserin telif edilmediği anlaşılmaktadır. Bu eserin neşredildiği ile ilgili kesin bir bilgi olmadığı için eserin yerinde incelenip kime ait olduğunu tespit etmek gerekir. Bu da Farsça bilen araştırmacılara düşmektedir.

Âhi Emir Ahmed ölümünden evvel 733 H. tarihli vakfiyesini hazırlamış olduğuna göre, ölüm tarihini H. 733 tarihinden önce olduğu tahmin edilmektedir.[29]

Âhi Emir Ahmed üstün bir şahsiyete sahip olduğu günümüze kadar gelen kümbetin saçaklı kitabesinde de şöyle yazmaktadır:[30]

أمر بعمارته هذه القبة الأم لوجه الله الأوحد الأخص المحترم عماد الدين الإسلام أمير الأعز... الصدر المكرم والقرم ..... افتخار الأكابر والخواص .... سيد الصفا والمروة أصحاب الطريقة والحقيقة آخي أمير أحمد بن زين الحاج

"Bu kümbetin yapılmasını, İslam'ın, dinin ve dünyanın direği, biricik en has, muhterem ……….en şerefli……….emretti. keremlilerin ve büyükle-

24 *Dîvanu Sultan Veled*, çev. Feridun Nafiz Uzel, Uzluk Basımevi, İstanbul 1941 s. 80-81; Baran, *Âhi Emir*, s. 91.

25 Baran, *Âhi Emir*, s. 15.

26 Üçer, agm, s. 180.

27 Baran, *Âhi Emir*, s. 15.

28 Bk. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/futuvvetname/173923/erişim tarihi:20.09.2018

29 Baran, *Âhi Emir*, s. 92.

30 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı – Edgüder, Faruk Nafiz, *Sivas Şehri*, Haz. Recep Toparlı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 222; Baran, *Âhi Emir*, s. 29.

rin önderi ve asillerin iftihar vesilesi …………safa ve mürüvvet sahibi, tarikat ve hakikat ehillerinin efendisi Zeynü'l-Hac oğlu Âhi Emir Ahmed".[31]

Âhiliğin seyfî, kavlî ve şürbî olmak üzere üç bölümden oluştuğu, Vakfiyede Âhi Emir Ahmed seyfî yani kılıç sahibi olduğu bir anlamda kahraman ve cesur olduğu manasına geldiği ifade edilir.[32]

Bir Ahînin âhilik yolunda ilerlemesi ve üst düzeyde bir noktaya erişebilmesi ise yedi kademe[33] aşabilmesi ile mümkün olur. Ancak bu basamakları çıkabilmek için o insanın çok engin fikirsel ve ruhsal bir olgunluğa ermesi gerekir. Netice de toplumların üzerinde bağlayıcı, eğitici, uzlaştırıcı ve denetleyici adil ve saygın bir kişi olarak en üst makama oturmaya hak kazanır. Bu basamakları tırmanarak o makama oturmaya hak kazanmış bir kimse Âhi Teşkilatı içinde "*Emir*" veya "*Baba*" sıfatını alır. Selçuklu ve Beylikler dönemini incelediğimizde emir sıfatını taşıyan birçok isimle karşılaşırız. Ancak bunların, âhi teşkilatında en son paye olarak elde edilen emirlik payesi ile karıştırılmaması gerekir. Âhi Emir Ahmed işte bu makama kadar aşılması gereken basamakları aşarak Emirlik payesine erişmiş bir insandır.[34] Âhi Emir Ahmed bu payeye ulaştığına göre âhiliğin prensiplerini kendisine hayat düsturu olarak benimsemiş ve içinde özümsemiş bir kişi olarak kabul etmemiz gerekir. Buna göre âhiliğin ahlaki prensiplerini edindiğini söyleyebiliriz. Ahmet Ünsür yazdığı makalesinde bu ilkeleri şöyle özetlemiştir:[35]

a. Yaradana itaat, iyi bir kul olma.

b. Nefisle mücadele, nefse hakimiyet, fütüvvetin tasavvufun (âhiliğin) bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

c. Misafirperverlik: Misafirlere özel ihtimam gösterilir, ayrılışlarında at, elbise, para vb. değerli hediyeler verilir, misafir kabulü ve ikram konusunda birbirleriyle yarışırlardı.

d. Doğruluk, dürüstlük, helal kazanç. Hadiste bu ilkeye şöyle değinilmiştir: "*Hiç kimse kendi el emeği (alın teri) ile kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir*." (Buhari, Büyü, 15 /2013:35).

---

31 Baran, *Âhi Emir*, s. 30; Kaya, Aslı, *Sivas İl Merkezinde Türk Devri Türbe Mimarisi*, Gazi Sosyal Bilimler Enst. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 73.

32 Baran, *Âhi Emir*, s. 16.

33 Sultan Veled, rubâî ve mektubunda Âhi Emir Ahmed'e söylediği yedi kademe nefsin şu yedi aşamasıdır: emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, radiye, merdiye, zekiyye –temiz, saf, halis-. Bk. Baran, *Âhi Emir*, s. 18; Türkyılmaz, *agm*, s.1.

34 Baran, Merih, "*Kuruluş İlkeleri İle Türk Esnaf Teşekkülleri'nin Yapılanmasında Etkili Olan Lonca Sistemi Ve Ahilik Nedir?*", http://derintarih.blogcu.com/lonca-sistemi-ve-ahilik-nedir/3398812: erişim tarihi: 10.09.2018), s. 5-6.

35 Ünsür, Ahmet, "*Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi*", Yalova Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, Yalova Nisan-Eylül 2017, sayı 13, s. 93-94.

f. Kendi ihtiyacı varken elindekini başkasına verme (îsar-diğergamlık): Seyyid Şerif Cürcani 'Tarifat' adlı eserinde; 'Fütüvvet (âhilik), halkı dünya ve ahirette kendi nefsine yeğ görmektir' demektedir. Cüneyd-i Bağdadi ise; Fütüvvet (âhilik), kulun kendi nefsini başkasınınkinden üstün ve değerli görmemesidir' ifadesini kullanmaktadır.

g. Adab-ı muaşarat kurallarına uyma, çünkü belirtilen ahlaki kurallara aykırı davrananların sistemden ihraç edilmektedir.

h. Ayırımcılık yapmaksızın insanları sevme, yardımcı olma.

ı. Herkese iyilik yapma, kendini insanlığa vakfetme; cömertlik; vefa; nasihat, kötülükten alıkoyma, eğitme (işyeri, zaviyeler, yaren odaları..); tövbe (hatadan dönme..); gücü varken affetme; hiddetli iken yumuşak davranma; kudreti varken tevazu; düşmanlığı dostlukla, kötülüğü iyilikle karşılama; ihtiyaç sahibine minnetsiz ihsan; iş ve meslek sahibi olma; iddihardan kaçınma (18 dirhem'den fazla gümüş biriktirmeme); bey, devlet kapısından uzak durma; edeb ve haya; yalan söylememe; dedikodu ve iftiradan kaçınma; hile yapmama, aldatmama (bizi aldatan bizden değildir..); hak ve adalete riayet etme; zulme ve zalime karşı koyma; zayıfın hakkını, haksız güçlüden almaya yardımcı olma da belirtilen ahlak ilkeleri arasında yer almaktadır.

4. İbn Batûta'nın Seyahatnamesi'nde Âhi Emir Ahmed

İbn-i Batuta, M. 1339 yılında Sivas'a yaptığı ziyarette, Âhi Bıçakçı Ahmed'in yoldaşları tarafından karşılanmıştır. Ahi Ahmed'in zaviyesine gidip mertebe olarak âhilerin ileri gelenlerinden olan Âhi Çelebi ile görüşmüş ve tekkede üç gün ağırlanmıştır. Daha sonra İbn-i Batuta ve Âhi Çelebi birlikte Alâeddin Ertana ile görüşmüştür. İbn-i Batuta'yı karşılayan Âhi Bıçakçı Ahmed'in, Âhi Emir Ahmed olma ihtimali akla gelmektedir. İsmail Hakkı Bey de *Sivas Şehri* adlı eserde Âhi Ahmed'in (Bıçakçı), Âhi Emir Ahmed olup olmayacağı ile ilgili soru sormaktadır.[36] Seyahatnamedeki metin şöyledir:

"Şehre yaklaştığımız zaman bizi Ahi Bıçakçı Ahmet'in yoldaşları karşıladı. Bunlar kimi yaya, kimi atlı kalabalık bir gruptu. Onlardan sonra Âhi Çelebi'nin yoldaşları karşıya çıkmıştı. Bu zat âhilerin ileri gelenlerinden olup rütbece Âhi Bıçakçı'dan üstündür. Bunlar kendilerinde konaklamamı istediler ise de, ilk gelenler öncelik almış olduklarından bu isteğin yerine getirilmesi mümkün olmadı. Böylece hep birlikte şehre girdik. Hepsi de bundan övünç duymakta idiler, hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan ayrı bir sevinç duyuyorlardı. Oraya gelince

[36] Uzunçarşılı – Edgüder, *age*, s. 222.

öteki âhi tekkelerinde yapıldığı gibi yatacak yerimizi, yiyeceklerimizi ve yıkanmak üzere hamamı hazırladılar. En güzel bir şekilde ağırlanmak suretiyle aralarında üç gün kaldık.”[37]

5. Âhi Emir Ahmed’in Tasavvufi Yönü

Âhi Emir Ahmed, Mevlevîliğe gençliğinde Mevlânâ Celaleddin Rûmî’ye hayranlığından dolayı bu tarikata intisap etmiş, gönül bağlamış ve dergâha kabul edilmiştir. Çocukluğunda Mevlânâ, sonrada oğlu Sultan Veled ve de torunu Ulu Arif Çelebi ile yakın dostluğu olmuştur.[38] Âhi Emir Ahmed’in hayatı ve tasavvufi yönüyle ilgili bilgiler daha çok menakıb kitaplarında yer almıştır. Bir menkıbeye göre:

Çelebi Celalettin Arif yani Mevlânâ Bayburt’a gelmiş, büyük ilgi görmüş ve herkes ona mürit olmuştur. Âhi Emir Ahmed çok genç yaşında babasından Konya’ya gidip Mevlana’nın elini öpmek için izin istemiş fakat annesi ve babası müsaade etmemiştir. Fakat içinde çok gitme arzusu meydana gelmiş, bir gece hacet namazı kılmak için kalkmış, Allah’ın kendisine ilham ve yardımı olur ümidi ile 40 defa En’am Sûresi’ni okumuş ve sabaha karşı uykuya dalmıştır. Rüyasında Mevlana evlerine gelmiş, o da ona doğru koşmuş, yüzünü ayaklarına sürmüş, yalvarmış o da istediği bir makasla saçlarını kesmiş, yüzünü öpmüş ve birkaç defa “Allah mübarek etsin” demiştir. Aynı şekilde uyandığında da saçları kesilmiş olarak yastığın üzerinde bulmuştur. Bundan sonra sema tertip etmeye ve mesnevî okumaya başlamıştır. Bu durumunu hediyeler göndererek Mevlana’ya arzetmiş ve onu müritliğe kabul etmiştir. Mevlana’nın oğlu Sultan Veled, Emir Ahmed’i “kardeş” ve “dost” diye çağırırdı. Sultan Veled’in ölümünden sonra Çelebi Arif’in müridi oldu ve dostlarını da ona mürid yapmıştır.[39]

Mevlânâ’nın torunu Ulu Ârif Çelebi Bayburt’ta Âhi Emir Ahmed’in yanında konaklamıştır. O esnada Erzurum valisi Hoca Yakut Bayburt’a gelmiş ve Çelebi’yi Erzurum’a davet etmiştir. Onun bu ziyareti Ramazan Bayramı arefe gününe denk gelmiştir. Buradan da Erzurum ve Ahlat’a Çelebi ile birlikte seyahat etmiştir. O zaman Herbende Han vefat etmiş ve –muhtemelen-

---

[37] İbn Batûta, *age*, s. 213-214; Türkyılmaz, *agm*, s. 2; Üçer, agm, s. 176; Hacıgökmen, Mehmet Ali, “*Kadı Burhaneddin Döneminde Ahilerin Faaliyetleri*”, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Konya 2006, sayı 16, s. 217.

[38] Baran, *Âhi Emir*, s. 91.

[39] Eflâkî, *age*, s. 421,422. 423. Ayrıca bk. Baran, *Âhi Emir*, s. 9-10; Türkyılmaz, *agm*, s.1.

Herbende Han için taziye ziyaretine de gidilmiştir (H. 715).[40] Bu seyahatlerin onun Mevlevî tarikindeki seyr-i sülukunda ve tasavvuf yolunda yetişmesinde büyük etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Âhi Emir Ahmed'in bizzat Mevlâna, oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi'yle olan bu dostluğu Sivas'ta Mevlevîliğin gelişmesinde önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Nejat Göyünç'ün yaptığı bir araştırmada bu tarihte Sivas'ta Mevlevîhane yapıldığını gösteren bir kayıt olmadığını söylese de[41] Âhi Emir Ahmed'in kurduğu zaviyenin Mevlevîhane olarak kullanılması muhtemeldir. Çünkü Nejat Göyünç'ün araştırmasına göre resmî kayıtlarda XVI. Yüzyıldan itibaren Mevlevîhane'nin varlığı görülmektedir.[42] Bu tarihten önce de olmadığı söylenemez.

Sonuç olarak Âhi Emir Ahmed'in Ulu Ârif Çelebi'ye kendisinin ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve daha sonra hakka'l-yakîn'e döndüğünün ifadesi, onun tasavvufta ulaştığı velayet seviyesine göstermektedir. Bundan dolayı halk arasında kabri devamlı evliya türbesi olarak ziyaret edilmiş ve hâlâ da ziyaret edilmektedir.[43]

6. Âhi Emir Ahmed'in Türbesi

Âhi Emir Ahmed'in hem Bayburt hem de Sivas'ta yaşadığı kabul edildiği için iki yerde de türbesi bulunmaktadır.

6.1. Âhi Emir Ahmed'in Bayburt'taki Türbesi

Âhi Emir Ahmed Bayburt'a **Ahmedi Zencanî olarak bilindiği için türbe *Ahmedi Zencan Türbesi* olarak bilinmektedir.** Yapının H.1200 tarihli onarım kitabesi ve sekiz kenarlı bir poligon durumunda olan kümbetin içinde kare şeklinde bir mezar odası olduğu, çatısının piramit şeklinde ve 1315-1325 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir.[44] Bu türbe halk tarafından "kümbet" olarak da adlandırılmakta, Erzurum Yakutiye medresesinin geometrik, bitkisel süslemeleri ve taç kapıdaki kademeli sütunce başlıklarına benzemektedir.[45]

---

40 Eflâkî, *Menakıbu'l-Ârifîn*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1949, s. 48, 49; Baran, *Âhi Emir*, s. 9-13.).

41 Göyünç, Nejat, "Sivas Mevlevîhânesi", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1992, s. 83-84.

42 Göyünç, *age*, s. 84.

43 Baran, *Âhi Emir*, s. 17 (Müjgan Üçer, Türk Folkloru Araştırmaları, 1986, 1. Kültür Bak., s. 180; "Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Kasım 1988, Ankara, s. 260").

44 Daha geniş bilgi için bk. http://www.bayburt.gov.tr/bayburt-turbeleri

45 Arslan, – Çöteli, *agm*, s. 198-199

6.2. Âhi Emir Ahmed'in Sivas'taki Türbesi

Âhi Emir Ahmed'in türbesi Sivas'ta Tokmakkapı yani Pulur Mahallesi'nde Öğretmenevi önünde Selçuklu mimari tarzına uygun olarak, sekizgen biçimde taştan yapılmış, mahrutî kubbeli ve iki katlı binadır.[46] Saçak altında Arapça olarak sülüs hattı ile yazılmış kitabesi mevcuttur. Bir zamanlar mumya olarak muhafaza edildiği söylenen bedeni, bugün türbenin alt katı olan cenazelik bölümünde gömülüdür.[47] Türbe ile ilgili daha geniş bilgi başka bir tebliğde mimari yönden ele alındığı için burada fazla bilgi vermeyeceğiz.

6.3. Âhi Emir Ahmed'in Halk İnanışındaki Yeri

Türbe yüzyıllar boyunca bir evliya türbesi olarak benimsenmiş, inanç sahibi kimselere ziyaret edilmiş ve dualar okunup dileklerde bulunulmuştur. Bu durumun bugün dahi aynen devam etmekte olduğunu görülmekte olduğu, mahalle sakinlerince bir koruyucu olarak kabul edilen Âhi Emir Ahmed için, el tezgahı ile günlük nafakasını temine çalışan seyyar satıcının, işine çıkmadan önce onun türbesi önünde ruhuna Fatiha okuyarak gününe başlayan başladığını görmek mümkün olduğu ifade edilmektedir.[48]

Türbenin kitabesinin bir kısım taşlarının hasar görmesi sebebiyle yapılış tarihi bilinememekte, ancak türbe Âhi Emir Ahmed hayatta iken kendisi yaptırdığı rivayet edilmektedir. Çünkü tasavvuf büyükleri tekkelerini bir külliye olarak yapmışlar, yanına da kabirlerini inşa ettikleri belirtilmektedir. Türbenin vakfiyesine göre türbe söz konusu mahallede bulunmaktadır. Yapılan onarımlarla yere gömülen kısımları da ortaya çıkarılmıştır. Âhi Emir Ahmed vefatı ile birlikte mumyalandığı ve cenazelik kısmında muhafaza edildiği ifade edilmektedir.[49] Melih Baran türbenin cenazelik kısmında yaptığı incelemelerde kabrin delik deşik olduğu bu da burada define aramaları yapıldığını gösterdiğini belirtmektedir.[50]

---

46 Baran, *Âhi Emir*, s. 23; Üçer, agm, s. 179.

47 Baran, *Âhi Emir*, s. 91; Üçer, agm, s. 179; Türkyılmaz, *agm*, s. 1. Müjgan Üçer'in elde ettiği bilgilere göre cenazelik bölümünde olan mumya define arayıcılar tarafından tahrip edilmiş, bunun üzerine Âhi Emîr Ahmed komşu evlerden yaşlı bir hanımın rüyasına girerek kabrine yapılan bu işler üzerine "Halinizi düşünün" demiştir. Komşular toplanıp kabşr sıvalarını düzeltmiş, üzerine de yeşil bir örtüyü örtmüşlerdir. Bk. Üçer, *agm*, s. 181.

48 Baran, *Âhi Emir*, s. 23; Üçer, *agm*, s. 180.

49 Baran, *Âhi Emir*, s. 25-26.

50 Baran, *Âhi Emir*, s. 27.

1930'lu yıllardan bu yana ciddi onarım yapılmayan türbe, 1986 yılları arasında onarım ihalesi yapılmış, çalışmalar başlamış[51] ve 1990 yılında tamamlanmıştır.[52]

Bugün türbe ile ilgili halk arasında anlatılan menkıbeler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Âhi Emir Ahmed'in kerametlerinin öldükten sonra devam ettiğini gösterir niteliktedir. Bunların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

1) Âhi Emir Ahmed'in her sabah aşağıdaki cenazelik kısmının güney cephesinde bulunan ve Kızılırmak'a kadar uzandığına inanılan dehlizden giderek ırmaktan abdest aldığından söz edilmektedir. Bir de türbede dolu bir ibrik durmaktadır.[53]

2) Erzurum beldesinden bir mühtedi Bayburt'a gelir. Bu adam dini tartışmalar yaparak bütün Erzurum beldesini "mat etmiş" Bayburt'a gelir gelmez buradaki vatandaşlarla dini konularda tartışmaya başlar, milleti dininden döndürüp, onları kandırmaya çalışır, kendisi inkârcı zaten… Ahmet-i Zencani ile bahse girerler. Mühtedi; "Bir fırın yaktıralım, fırına girelim, kimin dini hak ise o yanmaz…"der. O arada Ahmet-i Zencani abdestini alarak yanmakta olan fırına girer. Durumu gören mühtedi kaçmaya başlayınca halk tarafından yakalanarak linç edilir. Ahmet-i Zencani de yanan fırından sağ-salim çıkar. (Anlatan: Ahi Emir Ahmet-i Zencani'nin Torunu Hüsnü OKUR)[54]

3) Ahi Emir Ahmet Kümbeti'nin yanında bir tekke varmış. Buraya gelen giden herkese bedava yemek verilirmiş. Bu tekkede bir de kedi varmış ki, bu kedi misafirhaneye gelen konukların sayısını aşhaneye girip işaretle bildirir, yemeği yapanlar da konukların sayısınca yemek yapıp getirirlermiş. Bir defasında, diyelim ki dört kişi konuk gelmiş ama kedi üç kişinin geldiğini işaret etmiş. Bakmışlar ki kedi ilk olarak da olsa yanlış söylemiş, nedenini araştırmaya başlamışlar, öğrenmişler ki, konukların birisi gayrimüslimmiş… (Anlatan: Hüsnü OKUR) Ahmet-i Zencani'nin tekkesinde bulunan kedi, bir gün yandım-yandım olmuş… Bir şeyler anlatmaya çalışmışsa da, kimse bir şey anlamamış. Hayvan çok rahatsız olmuş, yemek yenmek üzere iken kedi hızla atlayarak, kaynayan kazanın içerisine düşmüş. Kedinin içerisine düşmesiyle pis olan, yemek kazanının yemeğini dökmüşler ki, ne görsünler; yemeğin içerisinde koskocaman zehirli bir yılan… Kedi tekkedekileri kur-

---

51 Baran, *Âhi Emir*, s. 23-24.

52 Baran, *Âhi Emir*, s. 32, dipnot 43.

53 Baran, *Âhi Emir*, s. 28; Üçer, *agm*, 181.

54 Türkyılmaz, *agm*, s. 2.

tarmak için kendini feda etmiş. Haşlanarak ölen bu kedi için kümbette bir mezar yapılarak buraya gömmüşler. (Anlatan: Cemal Koçer)[55]

4) Sivas'ta Ahi Emir Ahmet'in türbesi değişik sebeplerle özellikle işlerinin iyi gitmesini isteyen esnaf, hasta ve huysuz olan çocuğunu yedi tekke dolaştıranlar tarafından ziyaret edildiği ifade edilmektedir.[56]

5) Emir Ahmet'in mumyasının hiç bozulmamış durumda olduğuna inanılır. Türbede define aramak için girenler üst kattaki kabri ve aşağıda cenazelik bölümünde bulunan kabri tahrip etmişler bunun üzerine komşu evlerden yaşlı bir hanımın rüyasına girerek, kabrine yapılan bu işler üzerine "Halinizi düşünün. "demiş. Komşular toplanıp kabir sıvalarını düzeltmiş, üzerine de aldıkları yeşil bir örtüyü örtmüşlerdir. Ahi Emir Ahmet'e mahallenin manevi bekçisi denmektedir. Bu yüzden de sarhoşların türbenin olduğu caddeden geçemediklerine inanılır. Emir Ahmet, cenazelik bölümünde şahideleri de bulunan kabrinden abdest almak üzere, Kızılırmak'a kadar her sabah gidermiş. Cenazelik bölümünde dört yönde olan nişlerden, doğuda olanından Kızılırmak'a yol gittiği söylenir. Âhi Emir Ahmed'in türbesiyle ilgili bir inanış da, türbe dışındaki yazıyla ilgilidir. Bu yazıda "Yağın okkası on paraya düşünce helva yapılsın dağıtılsın." ifadeleri olduğu söylenir.[57]

7. Âhi Emir Ahmed'in Vakfı

Sivas ve Bayburt'ta adına iki vakıf bulunmaktadır.

7.1. Bayburt'taki Vakıf

Bu vakıf Ahi *Emir Ahmed-i Zencânî Zaviyesi Vakfı* adıyla bilinmektedir. Ahi Emir Ahmed'in yaşamış olduğu her iki şehre kazandırmış olduğu vakıflar zamanlarında önemli görevler üstlenmişlerdir. Bayburt'ta, Yrd. Doç. Dr. Yunus Özger'in "Osmanlıda Vakıf Geleneği ve Bayburt Vakıfları" isimli yazısında belirttiğine göre Bayburt'un önemli vakıflarından birisi de Emir Ahmet Zencani Zaviyesi Vakfı'dır. Ahi Ahmet Zencani Zaviyesi Vakfı'nın ne zaman kurulduğu hakkında malumat bulunmamakla beraber vakfın Osmanlı öncesinde tesis edildiği ve Osmanlı döneminde de devam ettiği tahmin edilmektedir. Vakıf gelirleri arasında Kalisgavar, Avaneski ve Şehidderesi köylerinin öşür vergileri görülmektedir.[58] Yine aynı araştırmacı Bayburt'la ilgili hazırla-

---

55 Türkyılmaz, *agm*, s. 2.
56 Türkyılmaz, *agm*, s. 2; Kaya, *agm*, s. 2.
57 Üçer, agm, 181; Türkyılmaz, *agm*, s. 2-3.
58 Türkyılmaz, *agm*, s. 3.

dığı doktora tezinde, vakfın tapu kayıtlarında Ahi Emir Ahmed-i *Zengânî* şeklinde kayıtlı olan mescid vakfı, Bayburd şehir merkezinde Ahmed-i Zencânî adına kurulan vakfın en eski kaydı 1516 tarihli olduğu ve vakfın sahip mal varlığı, alacak ve borçlarıyla ilgili geniş bilgi vermiştir.[59]

7.2. Sivas'taki Vakıf

Mevcut vakıf senedine göre Cemaziye'l-Evvel 733 h. (1333 m.) tarihinde kurulmuş olan vakfın Sivas'ta devrinin en büyük vakıflarından biri olup geçmiş tarihli en geniş vakfiyedir. Vakıf senedinde kayıtlı olan mal varlıklarına baktığımızda Sivas'ın değişik ilçe ve köylerinde araziler, hanlar, hamamlar, dükkânlar, değirmenler, mescit vb. yer almakta olup[60] yaklaşık yedi yüz yıllık bir vakıftır.[61]

Vakıf senedi üç bölümden oluşmaktadır:[62]

1) Birinci kısım giriş (dîbace).

2) İkinci kısım, vakfedilen malları belirler.

3) Üçüncü kısım ise vakıf şartları ve dua bölümü ile tamamlanmaktadır.

Vakfiyenin girişinde Allah'a hamd, nimetlerinin hatırlatma; marifetullahın, Allah'a gönülden bağlanmanın ve tevhid inancının önemi; peygambere salat ve selam zikredilir.[63] Bu girişin peşine Arapça olarak yazılmış bölümde arazi, mezra, toprak ve köyler; soğuk ve sıcak çermikler, tuzla, hanlar, dükkan, hamam, değirmen gibi mal varlıkları yer almıştır.[64] Vakıf senedinin son bölümünde gelirlerin sarf edileceği yerlere açıklanır. [65] Ancak zamanla vakfın yerine yeni vakıflar ve vakıf şartlarına aykırı tasarruflarla vakıf asli hüviyetini kaybetmiştir.[66]

KAYNAKÇA

Arslan, Celil – Çöteli, Methiye Gül, "*Anadolu - Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti Ve Anıtsal (Kamusal) Yapı Mirası*", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:6, Ocak 2015, ss. 185-219.

---

[59] Özger, Yunus, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilmler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2007, s. 242.

[60] Üçer, agm, s. 177; Türkyılmaz, *agm*, s. 3.

[61] Baran, *Âhi Emir*, s. 37. Bu vakıf içerisinde Beytü'l-cembt Toz Mescidi Vakfı, Sahibiye Vakfı, Adam Vakfı, Emas-aknas (Afnas) Vakfı gibi vakıflar da yer almaktadır. Bk. Üçer, agm, s. 177.

[62] Baran, *Âhi Emir*, s. 38

[63] Baran, *Âhi Emir*, s. 38-39.

[64] Baran, *Âhi Emir*, s. 39

[65] Baran, *Âhi Emir*, s. 39-40.

[66] Baran, *Âhi Emir*, s. 54

Azamat, Nihat, "Evhadüddîn-i Kirmâni" md., DİA, XI, ss. 518-520.

Baran, Merih, *Âhi Emir Ahmet*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.

____, "*Kuruluş İlkeleri İle Türk Esnaf Teşekkülleri'nin Yapılanmasında Etkili Olan Lonca Sistemi Ve Ahilik Nedir?*", http://derintarih.blogcu.com/lonca-sistemi-ve-ahilik-nedir/3398812: erişim tarihi: 10.09.2018)

Dîvanu Sultan Veled, çev. Feridun Nafiz Uzel, Uzluk Basımevi, İstanbul 1941.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Eflâkî, *Menakıbu'l-Ârifîn*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1949.

Göyünç, Nejat, "Sivas Mevlevîhânesi", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1992, ss. 83-92.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "*Kadı Burhaneddin Döneminde Ahilerin Faaliyetleri*", Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Konya 2006, sayı 16, ss. 215-224.

İbn Batûta, *Tuhfetu'n-nuzzâr fî garâibi'l-emsâl ve acâibi'l-estâr*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut 1407-1987, s. 304 (tekrar sadeleştiren, Ali Murat Güven, Yeni Şafak Yay., İstanbul,ty.).

Kaya, Abdullah, "*Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi hayat ve İlim Adamları*", Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 1, sayı 2, ss. 212-242.

Kaya, Aslı, *Sivas İl Merkezinde Türk Devri Türbe Mimarisi*, Gazi Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

Kaya, Doğan, "*Sivas'ta Yatırlar*", I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, Ankara, 1998 ss. 265-280.

Kazıcı, Ziya, "Âhilik" md., DİA, İstanbul 1988, I, ss. 540-542 .

Özger, Yunus, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilmler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2007

Turan, Osman, "Selçuklular Zamanında Sivas", DTCFD, c. 9, sayı 4, Ankara 1951, ss. 447-457.

Türkyılmaz, Murat, "*Yalnız Kalmış Bir Kümbet ve Ahi Emir Ahmet*", http://ahilik.net/yalniz-kalmis-bir-kumbet-ve-ahi-emir-ahmet/erişim tarihi:05.09.2018.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı – Edgüder, Faruk Nafiz, *Sivas Şehri*, Haz. Recep Toparlı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014.

Müjgan Üçer, "Sivas'ta Ahi Emir Ahmet Kümbeti ve Halk İnançlarındaki Yeri", *Türk folkloru Araştırmaları*, s. Ankara 986, ss. 175–183

Ünsür, Ahmet, "*Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi*", Yalova Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, Yalova Nisan-Eylül 2017, sayı 13, s. 93-94 (ss. 90-98)

http://www.yazmalar.gov.tr/eser/futuvvetname/173923/erişim tarihi:20.09.2018

المنهج النبوي في البناء الاقتصادي للمجتمع في المدينة المنورة
"الوصايا والإجراءات"

د. يحيى معابدة *Yahya Maabdeh* [*]

مدخل: أشار الوحي "القرآن والسنة" أن الاقتصاد من أهم مقومات المجتمعات فلا قيام للأمم إلا بالاقتصاد، ونصت الشريعة على أن النشاط الاقتصادي جزء من التكليف الإلهي للإنسان فردا ومجتمعا، ولما كان النبي صلى الله عليه وسلم مكلفا بتبليغ الرسالة وإقامة المجتمع فقد كان هذا النشاط الاقتصادي جزءا هاما من النشاط النبوي في حياته التكليفية، يتناول البحث المنهج النبوي في البناء الاقتصادي للمجتمع في المدينة المنورة "الوصايا والإجراءات".

ويجيب البحث عن الأسئلة الآتية:

- ما دلالة الوحي "القرآن والحديث" على علاقة العبادة بالنشاط الاقتصادي؟
- ما هي الوصايا والإجراءات النبوية في بناء الاقتصاد الاجتماعي في المدينة المنورة؟
- ما هي القيمة العملية لهذه الوصايا في ضوء النظرية الاقتصادية والاجتماعية؟
- ما هو المنهج النبوي في البناء الاقتصادي للمجتمع في المدينة المنورة

والبحث يتناول الإجابة على هذه الأسئلة من خلال جمع ودراسة المرويات الواردة عن النبي صلى الله عليه وسلم واستخراج دلالتها الاقتصادية والاجتماعية ومعرفة ما يقابلها من اصطلاحات ودلالات في الواقع المعاصر بقدر ما هو مفيد في مجال البحث.

محددات البحث:

يتناول البحث الوصايا والإجراءات النبوية في بناء الاقتصاد الاجتماعي في المرحلة المدنية (فقط)، ولا يتناول المرحلة المكية، باعتبارات المفارقات العديدة التي تحدد مفهوم المجتمع بين المرحلة المكية والمدنية وخصائص كل منهما.

والبحث يتناول بالدراسة ما له علاقة بأسئلة البحث "الجانب الاقتصادي": فتناول الأخوة على سبيل المثال باعتباره إجراء نبوي فإن البحث يدرس ما له علاقة بالجانب الاقتصادي، فالبحث يتناول الإجابة على أسئلة البحث للإجراءات النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع في المجال الاقتصادي دون غيره، أو ما له علاقة بتوضيح هذا

---

[*] عضو هيئة التدريس، تخصص الحديث الشريف وعلومه، جامعة آغري ابراهيم جاجان، تركيا، (dr.yzasm@gmail.com) , 05050215200.

المجال، ولا يعني ذلك أن هذا الإجراء النبوي اقتصادي بحت بل هو في أصله يشمل كل الوجوه المحتملة عقلا في ضوء شمولية الشريعة ابتداء والذي سعى النبي صلى الله عليه وسلم للسير عليها في بناء الإنسان في وطنه وعالمه وكونه.

الدراسات السابقة:

هذ البحث يتناول الإجراءات والوصايا النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع في المدينة المنورة وهذا البحث بهذا العنوان وفق اطلاع الباحث ليس موجودا، لكن المرويات التي لها علاقة بالبحث ذكرتها معظم كتب السيرة قديما وحديثا أما سردا أو ضمن عناوين.

والبحث ليس جديد في مضمونه فهو يستمد مضمونه من واقع حقيقي ثابت وثق من خلال القرآن الكريم والمرويات، ولكن البحث يجعل لهذه المضامين عناوين معاصرة تستنطق هذه المرويات في ضوء العلوم المعاصرة، وهذا هو الأهم في الدراسات الدينية اليوم.

وقد تناولت معظم كتب السيرة القديمة [1]سردا وصفيا سريعا لأعمال النبي صلى الله عليه وسلم بعد الهجرة وذكرت مرويات في ذلك دون التعليق على ذلك وتذكر منها بناء المسجد والمؤاخاة وكتابة الوثيقة غالبا واحيانا تشير إلى بناء السوق في المدينة، وكذلك تناولت كتب السيرة السردية المعاصرة والمتأخرة أعمال النبي ضمن عناوين اكثر وضوحا نسبيا[2]، بينما كانت هناك بعض الكتابات التي تضمنت عناوين معاصرة حملت مفاهيم معاصرة مستخدمة في أرض الواقع في مجالات اقتصادية واجتماعية وسيتم الإشارة إليها كل في موضعه.

ولا يدعي الباحث الإلمام بهذه الإجراءات وإنما هي محاولة لجمع بعض أهمها والعلم لا ينتهي عند حد أو شخص وإنما هي دعوة للأبداع وسبر السيرة النبوية لإظهار عظمة الإسلام وعظمة الرسول صلى الله عليه وسلم وعظمة الأمة التي خرجت للوجود بنور الوحي وإتباعه حتى حملتها البشرية في كل انحاء العالم أفرادا ومجتمعات ساهموا جميعا في بناء الحضارة الانسانية عبر التاريخ إلى يومنا هذا.

ويتناول البحث الاجابة عن الاسئلة ضمن المباحث الآتية:

المبحث التمهيدي: توضيح العلاقة بين التكليف الشرعي للإنسان والنشاط الاقتصادي

المبحث الأول: الوصايا والإجراءات النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع.

---

[1] انظر: ابن هشام، عبد الملك بن هشام المعافري، السيرة النبوية، تحقيق: مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، مصر، الطبعة الثانية، 1955 م، ص480 وما بعدها.، ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر القرشي، السيرة النبوية (من البداية والنهاية لابن كثير)، تحقيق: مصطفى عبد الواحد، دار المعرفة للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت – لبنان، 1976 م، ج2 ص 232 وما بعدها.، الشامي محمد بن يوسف الصالحي، سبل الهدى والرشاد، في سيرة خير العباد، وذكر فضائله وأعلام نبوته وأفعاله وأحواله في المبدأ والمعاد، تحقيق وتعليق: الشيخ عادل أحمد عبد الموجود، الشيخ علي محمد معوض، دار الكتب العلمية بيروت ، لبنان، الطبعة: الأولى، 1993 م، ج3 ص 224 وما بعدها.

[2] انظر: السباعي، مصطفى بن حسني، السيرة النبوية دروس وعبر، المكتب الإسلامي، الطبعة: الثالثة، 985 م، 64-76.، أبو زهرة، محمد بن أحمد بن مصطفى، خاتم النبيين، دار الفكر العربي، القاهرة، 1425 هـ، ج2 ص 479.،أبو شُهبة، محمد بن محمد بن سويلم، السيرة النبوية على ضوء القرآن والسنة، دار القلم، دمشق، الطبعة الثامنة، 1427 هـ، ج2 ص49.، المؤلف: المباركفوري، صفي الرحمن، الرحيق المختوم، دار الهلال، بيروت، الطبعة: الأولى، ص 166.

المبحث الثالث: المنهج النبوي في البناء الاقتصادي للمجتمع

الخاتمة وتتضمن أهم النتائج التي توصل لها البحث.

المبحث التمهيدي:

توضيح العلاقة بين التكليف الشرعي للإنسان والنشاط الاقتصادي

يتناول المبحث التمهيدي توضيح مفاهيم مرتبطة بموضوع البحث، ومن ذلك توضيح وظيفة الرسل وعلاقة العبادة بالنشاط الاقتصادي والاجتماعي للإنسان باعتباره مكلفا للقيام بها في حياته، وذلك في العناوين الآتية:

أولا: وظيفة الأنبياء وعلاقتها بالنشاط الاقتصادي

وثق القرآن الكريم الجوانب المتعددة للتكليف الإلهي للرسل وللأنبياء في أكثر من موضع، ويمكن تقسيم هذا التكليف إلى جانبين مهمين يندرج تحتهما تكاليف الشريعة كلها، وهما:

الجانب الأول: ما يتعلق بالجانب المعرفي للشريعة والتي تبين كليات الدين وتفصيلاته في الجوانب المختلفة منه، والنقاشات العقلية والفكرية ورد الشبهات والاجابة عن الاسئلة العليا التي يطرحها البشر.

الجانب الثاني: ما يتعلق بالوظيفة الدنيوية المنوطة بالأنبياء وهي قيام المجتمعات في كل الجوانب وهو ما يمكن تسميته بالعمارة.

وقد ورد الجانبان ذلك في العديد من الآيات، ولعل جامع ذلك قد جاء في قوله تعالى: {لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ} [الحديد: 25].

ووجه الدلالة ان الآيات قد أشارت الى ان غاية ما ارسل به الرسل من البينات والميزان هو قيام الناس بالقسط، والصورة العملية لقيام الناس هو البناء الاجتماعي واشكاله الإدارية المعروفة اليوم. قال الماتوريدي:" ثم قوله - عَزَّ وَجَلَّ -: (لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ) يخرج على وجهين: أحدهما: أنزل ما ذكر من الكتاب والميزان؛ ليلزم الناس القيام بالعدل"، ثم قال:" فإن كان المراد منه الوجود فهو راجع إلى خاص من الناس، وإن كان على الإلزام فهو راجع إلى الكل وهو كقوله تعالى:(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ)"[3].

ومن هنا فإن بعثة النبي محمد صلى الله عليه وسلم الخاتم للرسل لم تختلف تكاليفها عن غيرها من الرسل السابقين، وقد عرف النبي صلى الله عليه وسلم تكليفه وكانت سيرته التكليفية منوطة بتحقيق ركن البناء المعرفي الموحى به من اللـه وتحقيق ركن العمارة والذي هو جزء لا يتجزأ من النظرية المعرفية إنما هو الجانب التطبيقي لها.

والبحث هنا يتناول جزئية من الركن التكليفي الثاني وهو: البناء الاقتصادي للمجتمع، في مرحلة ما بعد الهجرة في المدينة المنورة "الوصايا والإجراءات" ويبين جوانب من المنهج النبوي في ذلك البناء.

ثانيا: تكاليف الشريعة وعلاقتها بالنشاط الاقتصادي.

---

[3] الماتريدي، محمد بن محمد أبو منصور، تفسير الماتريدي (تأويلات أهل السنة)، تحقيق: د. مجدي باسلوم، دار الكتب العلمية، لبنان، بيروت، الطبعة: الأولى، 2005 م، ج9، 536.

مما سبق من استدلال على الجوانب التكليفية للرسل فان هذه التكاليف مطالب بها الانسان باعتباره عبدا لله، والنشاط الاقتصادي الفردي والاجتماعي جزء لا يتجزأ من التكليف الإلهي للإنسان باعتباره جزءا من فريضة عمارة الأرض، ويمكن الاستدلال على ذلك بعدة مواضع من القرآن والحديث، النشاط الاقتصادي جزء لا يتجزأ من واجب عمارة الأرض، والإخبار في قوله تعالى {هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا} [هود: 61] فالآية فيها إخبار بوجوب الغائية من عمارة الأرض لله، فثمود عمروا الأرض بلا غاية مرتبطة به فجاء التنبيه، قال الجصاص: "وقوله واستعمركم فيها يَعْنِي أَمَرَكُمْ مِنْ عِمَارَتِهَا بِمَا تَحْتَاجُونَ إلَيْهِ وَفِيهِ الدَّلَالَةُ عَلَى وُجُوبِ عِمَارَةِ الْأَرْضِ لِلزِّرَاعَةِ وَالْغِرَاسِ وَالْأَبْنِيَةِ[4]"، قال ابن عربي: "قَالَ بَعْضُ عُلَمَاءِ الشَّافِعِيَّةِ: الِاسْتِعْمَارُ طَلَبُ الْعِمَارَةِ، وَالطَّلَبُ الْمُطْلَقُ مِنْ اللَّهِ عَلَى الْوُجُوبِ"[5].

والنشاط الاقتصادي أحد أهم عناصر التي لا يمكن ان يقوم أي مجتمع الا بها، وهو من الفرائض العليا في الشريعة الإسلامية فلا يمكن تحقيق فريضة الاستخلاف في الأرض وعمارتها إلا بامتلاك أسباب القوة في كل المجالات، ومن دون الكفاءة المالية لا يمكن الوصول لتحقيقها باعتبار أن المال والاقتصاد آلة رافعة لعمارة الأرض ووسيطا للتبادل بين الناس فيما طلب شرعا، فهو بذلك من أوجب الأعمال.

ومن ذلك أن العمل هو أحد أهم أسباب الكسب المادي فهو نشاط اقتصادي من جهة أنه وسيلة للكسب الطيب الذي يحقق للإنسان الاستقرار والتمكين له ولأسرته وأمته، فتحقيق الكفاية المادية قد أمر الله به كل عباده، ومن هنا جاء التوجيه النبوي مستشهدا بالقرآن في قوله تعالى " أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ} [المؤمنون: 51] وَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} [البقرة: 172][6]. ومن أدلة وجوب العمل في المجال الاقتصادي: "تحريم الإسلام البطالة[7].

ثالثا: تاريخ نزول القرآن وعلاقته بالإعداد الإلهي للنبي صلى الله عليه وسلم لبناء المجتمع المدني في شتى المجالات.

لا بد من ملاحظة أن النبي صلى الله عليه وسلم في كل ما فعل من إجراءات في البناء الاقتصادي للمجتمع وفي كل مجالات الحياة لا يخرج عن كونه مهتديا بالوحي، وهذا لا يعارض السمات العظيمة التي تمتع بها النبي صلى الله عليه وسلم من ذكاء وفطنة وفراسة واستشراف للمستقبل، والتي هي نتاج "الرعاية الإلهية له وإعداده للبعثة

---

[4] الجصاص، أحمد بن علي الرازي، أحكام القرآن، تحقيق: محمد صادق القمحاوي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، 1405 هـ، ج4، ص 378.

[5] الاشبيلي، محمد بن عبد الله أبو بكر بن العربي، أحكام القرآن، تحقيق: محمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، الطبعة: الثالثة،، 2003 م، ج3، ص 18.

[6] مسلم، بن الحجاج النيسابوري، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ج2، ص703.

[7] الجميلي، باسم علاوي عبد، العمل في الاقتصاد الاسلامي، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان،1971م، ص 53.

طيلة أربعين سنة قبل الوحي[8]"، ولا يلغي هذا الإعداد ذاتية النبي في التكليف الإلهي له في تبليغ الدين وإقامة الناس بالقسط وتوفير كل الأسباب التي من شأنها النجاح في تلك المهام والوظائف.

ومن هنا لا بد من إبراز تاريخ نزول القرآن وعلاقته بإعداد النبي صلى الله عليه وسلم لهذه المرحلة، ويمكن الاجتهاد في تقسيم نزول القرآن وعلاقته في البناء المعرفي للنبي في ثلاثة مجموعات[9]:

الأولى: ما كان من القرآن في المرحلة المكية بشكل عام.

وخاصة تلك الآيات التي تتحدث عن حالة المكونات الاجتماعية في الجزيرة العربية وما تضمنتها تلك السور من سنن اجتماعية واقتصادية منها سورة الفيل وقريش، ومنها ما تحدث عن سنن قيام الأمم وهلاكها، ومنها قصص الأنبياء ودعوتهم إلى الإصلاح الاقتصادي والاجتماعي وسيرهم في بناء المجتمعات، وهذا يمكن أن يكون متضمنا في معظم السور والآيات خاصة تلك التي تتحدث عن قصص الأنبياء والأمم السابقة.

المجموعة الثانية: ما نزل في الفترة القريبة من الهجرة النبوية إلى المدينة.

ويمكن الحديث هنا عن سورة الإسراء بما احتوته من قواعد عامة، ومنها سورة يوسف، وياسين، والأنبياء.

المجموعة الثالثة: السور التي نزلت في المدينة المنورة بعد الهجرة.

ومنها على سبيل المثال ما احتوته سورة الكهف من قصص موسى عليه السلام والرجل الصالح، وقصة قارون، ويأجوج ومأجوج.

وهذه الآيات والسور قد احتوى العديد منها على قواعد في بناء الأمم والحضارات، وتناسب نزولها مع ما تحتاجه الدعوة من هدايات، وهذا ليس موضع التفصيل بها واستخراج دلالاتها بشكل تفصيلي بل تحتاج إلى أبحاث مستقلة فهي تتضمن عناوين كثيرة ومهمة.

والأهم في هذا السياق التأكيد على أن الوحي سواء كان قرآنا أو وحيا مستقلا للنبي صلى الله عليه وسلم، قد احتوى كل ما يحتاجه النبي صلى الله عليه وسلم للبناء الحضاري سواء من قواعد أو تجارب سابقة وهذا ما يؤكده قول الله تعالى: {إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ} [الإسراء: 9]، وكل ذلك لا يلغي بشرية النبي صلى الله عليه وسلم ولا تكليفه ولا يلغي مشروعية اجتهاده في السعي لتحقيق تكاليف الرسالة، والإبداع في ذلك.

رابعا: المؤسسة المالية ونشأتها في زمن النبوة.

لا قيام لأي مجتمع إلا بالقوامة المالية، والتي تشمل كل المستويات المتخيلة عقلا على مستوى الفرد والمجتمع والدول وكل ذلك داخل بدلالة قوله تعالى:{وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا} [النساء: 5]، إن الشؤون المالية في زمن النبوة تأخذ كل الأبعاد المتصورة اليوم حتى إن وجدت بمسميات مختلفة، فالحديث

---

[8] Maabdeh, Yahya, Nübüvvet Öncesi İlahi Gözetim, Peygamberliğe Hazırlık ve İslami Davetteki Etkisi,Agrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD), 1(1), 97-113.

[9]هذا التقسيم: تقسيم اجتهادي من الباحث، من خلال الاستعانة بتاريخ نزول القرآن، ورغم أن ترتيب نزل القرآن في معظمه ترتيب اجتهادي إلا انه يعطي مؤشرا عاما يمكن الاعتماد عليه نسبيا، ويمكن الرجوع إلى ترتيب نزول القرآن من خلال كتب التفسير والقراءات وعلوم القرآن، ومنها كتب متخصصة منها على سبيل المثال: محمد رأفت سعيد، تاريخ نزول القرآن، دار الوفاء - المنصورة، مصر، الطبعة: الأولى، 1422 هـ - 2002 م.، حبنكا، حسن حبنكا الميداني، معارج التفكر ودقائق التدبر تفسير تدبري للقرآن الكريم بحسب ترتيب النزول وفق منهج كتاب قواعد التدبر الأمثل لكتاب الله عز وجل، دار القلم – دمشق، الطبعة الأولى،200م.

عن ميزانية الدولة وخزينتها ومواردها المالية ونفقاتها، وغيرها من المسميات لا يغير في جوهرها شيئا إلا بما حملت من خصائص الشريعة نفسها، وبما جعل الشرع من مسميات تحمل هذه الخصائص فمفهوم الزكاة يعد نموذجا في هذا المجال، ولذلك نجد كل هذه العناوين في كتابات مستقلة وأبحاث علمية بعناوين معاصرة، ومضامين هذه الكتابات المستنطقة للوحي قائمة في تاريخ الشريعة والفكر الإسلامي وتتطور عبر الأزمنة والعصور.

وأما باعتبارها أحد أهم الخطوات التي قام بها النبي صلى الله عليه وسلم في المدينة: فالحقيقة أن هذه المؤسسة المالية قائمة بالفعل قبل قدومه إلى المدينة، وهي تشمل الممكن في ظل ظروف المرحلة المكية، ولا يمكن القول أن الإنفاق كان في :"أوجه إنفاق محددة، وتمثلت هذه الاحتياجات في إعانة الفقراء والمحتاجين، أو شراء أولئك العبيد المستضعفين المؤمنين لإنقاذهم من عنت قريش وزعمائها[10]".

إن الحصار الاقتصادي للمسلمين وحاضنتهم الاجتماعية بنو هاشم كان يشير إلى أن المؤسسة المالية في المرحلة المكية تتجاوز التكافل الاجتماعي إلى أبعد من ذلك بكثير- بحيث شكلت ثقلا مجتمعيا مؤثرا ببناء كتلة اجتماعية واقتصادية، وكان لها ثقلها المؤثر في الحياة العامة في مكة أدت إلى نشوء صراع كان عنوانه في هذه المرحلة :الاقتصاد وحصة السوق وتبعاتها الاقتصادية والسياسية الشاملة مما حذا زعامات قريش لاتخاذ خطوة نحو تفتيت الثروة الاقتصادية تمثل في جزء منه بالحصار الاقتصادي.

ويمكن القول أن معنى المؤسسة المالية قائم بالفعل في مكة، وكان ما يعطى له باعتبار الشخصية الاعتبارية للنبي صلى الله عليه وسلم لا بصفته الشخصية، ومثاله ما قدمته خديجة من مال للنبي صلى الله عليه وسلم [11]، والمقصود إنفاقه للدعوة لا بصفته زوجا لها، وهذا مالم ينتبه له من ادعى أن النبي صلى الله عليه وسلم كان فقيرا وكان ينفق على نفسه من مال زوجته خديجة.

ويمكن الحديث عن المجال المؤسسي للمالية في الإجراءات النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع كنموذج هنا: خزينة الدولة.

خزينة الدولة أو ما يسمى ببيت المال وهي التسمية الشهيرة في الكتب القديمة والتي عادة ما توصف بـ (بيت مال المسلمين)، والحقيقة أن لا شيء يثبت تعلق هذه المؤسسة بالمسلمين فقط بل هي موجهة لعمارة

---

[10] كرمى، أحمد عجاج، الإدارة في عصر الرسول صلى الله عليه وآله وسلم، دار السلام، القاهرة، الطبعة: الأولى، 1427 هـ، ص 145.

[11] سياق الرواية أن النبي صلى الله عليه وسلم "دَخَلَ على خديجة وهو مغموم، فقالت له مالك، فَقَالَ: الزَّمَانُ زَمَانُ قَحْطٍ فَإِنْ أَنَا بَذَلْتُ الْمَالَ يَنْفُذُ مَالُكِ فَأَسْتَحِي مِنْكِ، وَإِنْ لَمْ أَبْذُلْ أَخَافُ اللَّهَ، فَدَعَتْ قُرَيْشًا وَفِيهِمُ الصِّدِّيقُ، قَالَ الصِّدِّيقُ: فَأَخْرَجَتْ دَنَانِيرَ وَصَبَّتْهَا حَتَّى بَلَغَتْ مَبْلَغًا لَمْ يَقَعْ بَصَرِي عَلَى مَنْ كَانَ جَالِسًا قُدَّامِي لِكَثْرَةِ الْمَالِ، ثُمَّ قَالَتْ: اشْهَدُوا أَنَّ هَذَا الْمَالَ مَالُهُ إِنْ شَاءَ فَرَّقَهُ، وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَهُ».

وسياق الرواية يدل على أن المال لا يتعلق بنفقات البيت وإنما يتعلق في انفاق النبي صلى الله عليه وسلم على من حوله لأن ما أعطت من مال وما يحتاجه لبيته من طعام ومؤنة لا يحتاج كثير مال وهو يملكه كما تدل عليه الرواية الا ان الامر يتجاوز حاجة البيت إلى غيره، ولعل ذلك في حصار قريش للمؤمنين ومن ناصرهم.

والرواية بدون اسناد ولم أعثر على الرواية في كتب الحديث، وقد أوردها: الرازي بفخر الدين أبو عبد الله محمد بن عمر، تفسير الرازي = مفاتيح الغيب أو التفسير الكبير ،دار إحياء التراث العربي ، بيروت، الطبعة: الثالثة ، 1420 هـ، ج31، ص199.،النيسابوري، نظام الدين الحسن بن محمد ، غرائب القرآن ورغائب الفرقان، تحقيق: زكريا عميرات، دار الكتب العلمية ، بيروت، الطبعة: الأولى،1416 هـ، ج6، ص518.

الأرض، وتشير بعض المصادر إلى أن أول بيت للمال هو في زمن الخليفة عمر بن الخطاب، والحقيقة أنه لا يصح في نقاش المسألة الاعتماد على التسميات وإنما جوهر المسألة يتعلق بما يحمل اللفظ من معنى وهو قائم بالفعل في زمن النبوة.

والباحث يرى أن بيت المال بالمفهوم السائد في الدراسات الإسلامية قديما وحديثا موجود بالفعل في العهد المكي والمدني في زمن النبوة وأن بيت المال كان له مصاريفه ومصادره، وما تضمنته الكتب القديمة من مرويات متعددة شملت كل نواحي الحياة الاقتصادية والإدارية بكل تفصيلاتها ما يدل بشكل قطعي على وجودها، وباعتبار أن المنظومة المالية جزء لا يتجزأ من الشريعة وباعتبار أن الزكاة ركنا من أركان الإسلام له متعلقاته الكلية بحركة الاقتصاد والمال وفق منظور الشريعة، كان لا بد من وجودها منذ بدء الرسالة.

وأما حجم هذه المؤسسة المالية فيشير القضاة[12] بوضوح: أن البحث في التراتيب الإدارية التي اتبعها النبي ρ في جمع الزكاة وحفظها وإنفاقها، يظهر أنه قد أنشأ جهازا إداريًا كبيرا لجمع الزكاة وصرفها، وكان ينفق على هؤلاء من واردات الزكاة ذاتها"، وفي الحقيقة فإن المسألة اكبر من أن تتعلق بالزكاة إلا باعتبارها الجزئي في منظومة كلية يمكن أن تسمى المؤسسة المالية والاقتصادية.

المبحث الأول:

الوصايا والإجراءات النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع.

تمهيد:

هذ المبحث يتناول الإجراءات والوصايا النبوية في بناءه الاقتصادي للمجتمع في المدينة المنورة وهذا البحث عن واقع حقيقي ثابت بالاحاديث الصحيحة وذكره العلماء في بطون الكتب قديما وحديثا، ولكن البحث يجعل لهذه المضامين عناوين معاصرة تستنطق هذه المرويات في ضوء العلوم المعاصرة، وهذا هو الأهم في الدراسات الدينية اليوم بان تحمل تراكمية المعارف الإسلامية فتكمل الهرم المعرفي الممتد بروح العصر جيلا بعد جيل.

ولا يدعي الباحث الإلمام بهذه الإجراءات وإنما هي محاولة لجمع بعض أهمها والعلم لا ينتهي عند حد أو شخص وإنما هي دعوة للأبداع وسبر السيرة النبوية ودراستها في ضوء العلوم الإنسانية، لإظهار عظمة الإسلام وعظمة الرسول صلى الله عليه وسلم وعظمة الأمة التي خرجت آنذاك وحملت للوجود نور الوحي لكل الأمم.

الخطوة الأولى: بناء السوق الحرة.

السوق هو عنوان النشاط الاقتصادي في أي مجتمع وهو يعني التبادل التجاري بين الناس في كل المجالات المتصورة آنذاك، وقد كان من أوائل الخطوات التي قام بها النبي في بناء المجتمع هي إنشاء سوق كبيرة في المدينة.

---

[12]القضاة، زكريا محمد، بيت المال في عهد الرسول صلّى الله عليه وسلم (بحث غير منشور) مقدم إلى ندوة مالية الدولة في صدر الإسلام، جامعة اليرموك، (1407 هـ، 1987 م).

لقد كانت يثرب قبل الهجرة مزدهرة نسبيا بالنسبة لمن حولها في مجالات عدة ومن ذلك الناحية التجارية فـ"كانت التجارة الداخلية في يثرب نشيطة، والأخذ والعطاء والتعامل فيها كبيرًا، سواء بين أهلها أنفسهم، أو بينهم وبين جيرانهم من الأعراب الذين كانوا يفدون على المدنية للامتياز منها، ولتصريف منتجات البادية من إبل وغنم وخيل، وصوف ووبر وسمن وأقط وغير ذلك، كما كانت الصناعة في يثرب قائمة وبخاصة صناعة الصياغة حيث كانت تمون مدن الحجاز وبدوها بما يحتاجون إليه من حلي لنسائهم وبناتهم، وكذلك بالمصنوعات الحديدية من أسلحة ودروع وآلات زراعية وغيرها[13].

ومن أهم الخطوات التي قام بها النبي في البناء الاقتصادي للمجتمع في المدينة هي بناء السوق وتلك الخطوة تدل بشكل قاطع على التخطيط الاستراتيجي الشامل للنبي ρ في سعيه لبناء المجتمع المدني في كل النواحي نحو مفهوم الحضارة الشاملة بكل معانيها.

فالنبي ρ يتجول في المدينة وينظر في كل النواحي ويعطي الأوامر للبحث عن مكان ملائم للسوق ومنه ما روي :" أن رسول الله ρ ذهب إلى سوق النبيط، فنظر إليه فقال: «ليس هذا لكم بسوق»، ثُمَّ ذهب إلى سوقٍ فنظر إليه، فقال: "ليس هذا لكم بسوق" [14].

ومما يدل على أهمية الخطوة أن المجتمع تحرك للبحث عن مكان جديد للسوق، يروي الطبراني في ذلك: (جاء رجل إلى النبي ρ فقال: بأبي أنت وأمي، إني قد رأيت موضعاً للسوق، أفلا تنظر إليه؟ قال: "بلى"، فقام معه حتَّى جاء موضع السوق، فلما رآه أعجبه، وركضه برجله، ثُمَّ قال: "نِعمَ سوقكم هذا، فلا يُنتقَض، ولا يُضربنَّ عليه خراج" [15].

ومن خلال الإجراءات والوصايا النبوية نجد إن أهم ما يميز هذه السوق:

1- سوق واسعة تستوعب نشاطا اقتصاديا يلبي حاجة المجتمع ويفكك أي حالة احتكار.

2- أنها تؤمن مكانا للبيع يربط بين البائع والمشتري بشكل مباشر.

3- لا تخضع لأي نوع من أنواع الضرائب[16].وهذا في الحقيقة ما يتناوله مفهوم السوق الحرة في الاقتصاد المعاصر.

4-قامت على مفهوم الحسبة وهي تعني الرقابة الشاملة على العمليات التجارية ضمن أحكام اقتصادية وأخلاق تتعلق بالعمليات التجارية وضبط الموازين وغيرها من الأحكام[17]، فالأخلاق في الاسلامية هي أحد التطبيقات العملية للشريعة الاسلامية السارية في كل الحياة.

---

[13] الشريف، أحمد إبراهيم، مكة والمدينة في الجاهلية وعهد الرسول صلى الله عليه وسلم، دار الفكر العربي، ص 299.

[14] ابن ماجة، محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية ، فيصل عيسى البابي الحلبي، د.ت، ج2، ص715.

[15] أخرجه الطبراني، سليمان بن أحمد، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي بن عبد المجيد ، مكتبة ابن تيمية ، القاهرة، د.ت، ج19، ص 264.

[16] يقول كرمى: فقال: قام النبي صلّى الله عليه وسلم بعدد من الأعمال ذات الصبغة المالية حال هجرته، فأقام سوقا للمسلمين أذن لهم أن يبيعوا ويشتروا فيه دون مقابل". كرمى، الإدارة في عصر الرسول صلى الله عليه وآله وسلم ، ص 146.

ويرى السمان أن عدم فرض الضرائب يأتي :"لضمان المنافسة بقانون العرض والطلب؛ لما فيه خدمة المستفيدين". ويرى أن إقامه السوق يحقق: "إعادة توزيع الثروات وصناعة الإثراء[18]"، والأمر لا يقف عند تحقيق هذه الفوائد، وإنما هي رؤية شمولية عنوانها إعادة تشكيل الاقتصاد بما يضمن تحقق قيام المجتمع بكل جوانبه.

ويمكن الحديث في هذه المجال عن أهداف اقتصادية واجتماعية عليا يحققها بناء السوق، منها:

أولا: إعادة تشكيل الاقتصاد على أسس سليمة تضمن الازدهار الاجتماعي والاقتصادي وتوزيع الثروات.

ثانيا: فك الاحتكار المرتبط بالفساد الاجتماعي والطبقي الذي تعيشه المدينة والذي تمثل ذروته ما يمكن أن يسمى بالحرب الأهلية بين الأوس والخزرج وأشكال اخرى من الاضطرابات الاجتماعية، فلا بد من إعادة تداول الأموال وتشكيل صناعة الغنى الذي يحفظ المجتمع من وقوع الظلم والفساد والفقر.

ثالثا: إن أي منظومة إدارية لأي مجتمع لن تتمتع بالحد الأدنى من النزاهة والاستقلالية والقوة مع وجود رأس مال يحتكر الإنتاج الاقتصادي ويؤثر في صناعة القرارات الإدارية ويستأثر بها لمصلحته.

لا يمكن أن نتخيل تاجرا يسمح بوجود سوق تضر بقدرته الاحتكارية وتؤثر على نصيبة من السوق بالغا ما بلغ، ولن يستطيع منتج صغير أن يشتري موقعا ليبيع فيه منتجاته، وبالتالي فإن السوق الحرة نموذجا هائلا في مسؤولية الدولة في خلق فرص العمل وإعادة توزيع الثروات داخل المجتمعات ورعاية المشاريع الصغيرة من الناحية التسويقية لمنتجاتها، وربما هذا النموذج لم يسجل التاريخ فيما هو متاح من مراجع سابقة مثلها.

رابعا: خلق فرص العمل المباشر من خلال الأعمال التجارية المباشرة أو المنعكسة من الازدهار الاقتصادي النهائي بشكل عام.

إن هذه السوق تجمع بين التبسيط من خلال بيع المنتجات الزراعية والحيوانية والصناعات اليدوية كل ذلك من خلال بيع مباشر بين المنتج والمستهلك بحيث تنخفض الأسعار ويستثنى من البيع دائرة المحتكر والمستغل ويصبح الانتاج الاقتصادي متاحا لطبقة من الناس لم يكن العمل متاحا لها من قبل بهذه الصورة ولنتخيل كم هي الفوائد الاجتماعية والاقتصادية الناجمة عن ذلك.

خامسا: خلق الاستقرار الاقتصادي والتبادل التجاري وفق طبيعته.

من خلال خلق منافسة حقيقية بين المنتجين وعدم وقوع الاستغلال، وتقليل التكاليف على البائع والمشتري كل ذلك يحقق فيما بعد نتائج عملية قريبة وبعيدة نحو استقرار السوق وهو أحد اهم المؤشرات في النظرية الاقتصادية.

سادسا: التشجيع على الاستثمار.

---

[17] أنظر الحسبة والرقابة المالية وغيرها في النظرية الإسلامية: ابن تيمية، أحمد بن عبد الحليم الحراني، الحسبة في الإسلام، دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى.، ومن الكتب المعاصرة: الكفراوي، عوف محمود، الرقابة المالية في الإسلام، مؤسسة شباب الجامعة للطباعة والنشر، الإسكندرية، مصر، 1983. سعيد، الحكيم، الرقابة على أعمال الإدارة في الشريعة الإسلامية والنظم الوضعية، الحكيم، سعيد ، دار الفكر العربي، القاهرة : 1987 .

[18] السمان، عبد الفتاح محمد، ، دار الفكر، دمشق، سوريا، الطبعة: الأولى، 2015 ص85.

إن الدافع الاساسي الذي ينشأ به النشاط الاقتصادي المتسم بالفعالية والمرتبط بالقيم هو ذلك الذي أسست له الشريعة لما جعلت النشاط الاقتصادي جزءا من التكليف الشرعي للإنسان في الأرض، واما من الناحية الاجرائية فقد كانت الوصايا والاجراءات النبوية حافزا هائلا يوازن بين الرغبة والدافعية والواقع ويشير حتامله[19] أن ذلك تحقق من خلال الغاء الضرائب كما مر سابقا، ومن خلال تشجيع السبق إلى مصادر الاستثمار، ويستدل على ذلك بقول صلى الله عليه وسلم: " مَنْ سَبَقَ إِلَى مَاءٍ لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ لَهُ"[20]، وهو بالطبع مقيد بما لا يوقع الضرر بالمجتمع والاقتصاد وثروة الأمة.

الخطوة الثانية: التأمين الاقتصادي والاجتماعي.

ورد في الوثيقة التي عقدها النبي ρ بعد قدومه إلى المدينة بين أهلها بندا يتعلق بالتكافل بين أهلها "وَكُلُّ طَائِفَةٍ تَفْدِي عَانِيَهَا بِالْمَعْرُوفِ وَالْقِسْطِ بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَبَنُو الْأَوْسِ عَلَى رِبْعَتِهِمْ يَتَعَاقَلُونَ مَعَاقِلَهُمْ الْأُولَى، وَكُلُّ طَائِفَةٍ مِنْهُمْ تَفْدِي عَانِيَهَا بِالْمَعْرُوفِ وَالْقِسْطِ بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ لَا يَتْرُكُونَ مُفْرَحًا بَيْنَهُمْ أَنْ يُعْطُوهُ بِالْمَعْرُوفِ فِي فِدَاءٍ أَوْ عَقْلٍ"[21].

ورغم اختلاف المؤرخين في طبيعة هذه الوثيقة وهل هي وثيقة واحدة نظمت مرة واحدة أو على عدة مراحل أو هي عدة وثائق مستقلة عن بعضها، إلا أنها قد تضمنت الوثيقة نوعا مهما من التأمين الاقتصادي الاجتماعي وهو ما تضمنه الوثائق من بند التكافل في دفع الدية بين المسلمين أنفسهم أو مع غيرهم في دفع الديات.

والدية تعتبر منظومة من القوانين المعروفة عند العرب قبل الإسلام وربما لها أصل في الشرائع السماوية السابقة، وهي: "ما يعطى بدل نفس القتيل لأوليائه من المال" وتبلغ ما" وقد جاء الشرع بأحكام تفصيلية، وقد تبلغ الدية مائة ناقة[22]".

إن هذا النوع من التكافل وهذه الخطوة ليست منفصلة عن واقع يثرب قبل البعثة والصراع الاجتماعي والسياسي فيها، بل قد تكون حوادث القتل مرتبطة بهذه الأبعاد، وبعضها كان بسبب التحريض بين القبائل، ولعل الأمر مرتبط بالقصد المسبق في إفقار الناس فربما تدفع الدية التي تصل إلى مائة ناقة، فيكون ما يكون من تفتيت الثروات والتراجع الاقتصادي للكيانات الاجتماعية الذي هو اساس في البناء الاجتماعي للدولة، وهذا بالغ الخطورة في نتائجه.

---

[19] حتاملة، ثامر عبد المهدي محمود ، المنهج النبوي في إدارة الأعمال، مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات ، العدد الأربعون، (2) ،كانون الأول، 2016 م.،ص48-85.

[20] أبو داود، سليمان بن الأشعث السِّجستاني، سنن أبي داود، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد، المكتبة العصرية، بيروت، ج3، 177.

[21] ابن هشام، سيرة ابن هشام، ج1، ص 502.، وقال ابن هشام: الْمُفْرَحُ: الْمُثْقَلُ بِالدَّيْنِ وَالْكَثِيرُ الْعِيَالِ.

[22] أنظر أحكام الدية في الشريعة الإسلامية: عودة عبد القادر، التشريع الجنائي الإسلامي مقارنا بالقانون الوضعي دار الكاتب العربي، بيروت، ج2، ص189، وما بعده.

لأن الفقر أم المشكلات الاجتماعية ومن سنن الفساد في الأرض، وتكون تداولية المال في فئة مرتبطة بالمترفين، ومن ثم تسلط الأغنياء على الفقراء، وهذا جزء من الفساد الاجتماعي الاقتصادي الذي يؤثر في طبيعة المجتمعات وصلاحها ومن ثم يكون سبب في هلاك الأمم.

إن الإجراءات النبوية الشاملة جاءت لتؤسس لعقد تأميني تكافلي يحافظ على البنية الاجتماعية ويحمل المسؤولية المشتركة، ويمنع من إفقار المجتمعات من خلال المحافظة على ثرواتها، ومن ثم يحافظ على التوازن الاقتصادي ويمنع الفرقة والضغينة.

والقول" "التأمين الاقتصادي والاجتماعي" لأن هذا الإجراء لا يمكن فصل الاقتصادي فيه عن الاجتماعي، ومع أنه تكافل اجتماعي إلا أنه يحمل معنى التأمينات الاجتماعية، وهي ما بات يعرف اليوم بهذا الاسم في المجتمعات الحديثة، كالتأمين الصحي والرواتب التقاعدية مع مراعات الفروق التشريعية التي بحثت في دراسات الاقتصاد الإسلامي بشكل مفصل، ومن هنا لا بد من اعادة النظر الى التأمين في ضوء ما أسس له النبي ρ ابتداء، دون افراط يبيح محرم ضار أو يحرم مقصد نتيجة قراءة لم تدرك مقصد الوحي فحرمت ما أحل الله أو تجاوزته نحو تحليل ما فيه ضرر محقق للمجتمعات.

وقد تابع عمر رضي الله عنه في ذلك مع تعديلات تتعلق بالعاقلة :"أما بعد حدوث هذا الانفتاح على الأقطار والشعوب المختلفة، وضعف الترابط بالقبيلة، فقد رأى عمر -رضي الله عنه- أن يضع الدواوين فوضعها، وربط الجماعة التي تعيش في مكان واحد، أو تعيش على بقعة معينة من الأرض برباط دفاعي؛ حيث جعل للمقاتلين منهم سجلا تدون به أسماؤهم وجعل لهم مرتبات وعطايا ورباط اجتماعي؛ حيث جعلهم يتعاقلون الجنايات التي تقع من بعض أفرادهم خطأ، أو شبه عمد، على ما رآه بعض الفقهاء"[23].

الخطوة الثالثة: الإحصاء السكاني.

أول من أشار إلى الإحصاء بشكل واضح في عنوان يحمل معرفة موجهة هو البخاري وذلك عندما ترجم بقوله: "باب كتابة الإمام الناس" لحديث حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ρ: "اكْتُبُوا لِي مَنْ تَلَفَّظَ بِالإِسْلاَمِ مِنَ النَّاسِ»، فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةِ رَجُلٍ[24]".

والبخاري يظهر براعة بالإشارة إلى المعاني: فقد اختار لفظ الإمام والناس وفي ذلك معنى إداري متعلق بأعمال الدولة والسلطان، ولفظ الناس إشارة إلى ما هو أبعد من إحصاء المسلمين فقط. ويرى البطيوي[25] أن عملية التعداد كانت متعددة وتهدف إلى معرفة الطاقات والقدرات للجيش ومعرفة التطور السكاني والمعتنقين الجدد للإسلام، وأنه حدث بشكل متكرر.

---

[23] الشاذلي، حسن علي، الجنايات في الفقه الإسلامي دراسة مقارنة بين الفقه الإسلامي والقانون، دار الكتاب الجامعي، الطبعة: الثانية، ص 409، وقد اعتمد الشاذلي في قوله بتعدد الاحصاء على اختلاف ألفاظ الحديث بين البخاري ومسلم وفي الحقيقة فان الحديث واحد وان اختلفت الأرقام الواردة فيه، لأن سياق الحديث واحد من خلال مضامينه.

[24] البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله الجعفي، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري، تحقيق: محمد زهير الناصر، دار طوق النجاة، الطبعة: الأولى، 1422هـ، ج4، ص 72.

[25] البطيوي، عزيز، سنن العمران البشري في السيرة النبوية، المعهد العالمي للفكر الإسلامي، الطبعة الأولى، 2018م، 528-529.

إن عملية الإحصاء التي جاءت ضمن الإجراءات التي قام بها النبي صلى الله عليه وسلم وهو يقوم بوظيفة العمارة وقيام المجتمعات تدل قطعا على مؤشرات عظيمة تحتا ج إلى وقفات بحثية عميقة، لمنهجية البناء الحضاري ولعل هذه الحادثة كانت قبيل معركة أحد بناء على الإعداد اليسيرة للمسلمين وهي تتعلق بالبالغين.

وليس الأمر متعلق بالناحية العسكرية فقط رغم أهميتها، لأن معركة البناء وتشكيل الجذب الاجتماعي لمضامين الرسالة التي بعث بها نبينا تتجاوز بالخطورة المجابهة المسلحة مع العدو، فإن عملية الإحصاء تعطي مؤشرات في كل المجالات المتصورة عقلا لعمليات الإحصاء التي أصبحت علما قائما بذاته، بل إن مؤشرات الإحصاء هي معلومات تصنف في بعض الأحيان بأنها أسرار دولة لخطورتها على الأمن.

وفي ما يتعلق بأسئلة البحث فإن الإحصاء مهم في عدة مجالات اقتصادية منها:

- معرفة الأعداد المؤهلة التي يمكن أن تساهم في البناء الاجتماعي والاقتصادي.
- معرفة الأبعاد الاقتصادية وما يمكن أن يفيد في مسألة العمل والدمج الاجتماعي للسكان.
- مسائل افتراضية تتعلق بالغذاء والسكن والتعليم وغيرها من الجوانب المهمة.

ولعل الإحصاء في العهد النبوي كان منهجيا متعددا له متخصصيه في كل المجالات، ويظهر ذلك من خلال ما وصل إلينا من عدد الجيوش والأسلحة وغيرها من الأرقام، إن الأبعاد الاستراتيجية للإحصاء في العهد النبوي لا يمكن حصرها في ما هو متخيل في ذهنية باحث ما، ولا يمكن الوقوف على أهميتها إلا من خلال دراسات عملية تفصيلية متخصصة، علما أن معظم الكتب القديمة لم تشر إلى الإحصاء ضمن الخطوات التي قام بها النبي صلى الله عليه وسلم في المدينة، بينما أشارت بعض الكتابات المعاصرة لذلك.

الخطوة الرابعة: إنشاء الحاضنات الاقتصادية الاجتماعية.

وذلك من خلال عدة إجراءات منها بناء المسجد وما كان فيها من بيئة حاضنة لها آثارها الاقتصادية وغيرها من الجوانب، والمؤاخاة، وسيقتصر البحث على دراسة المؤاخاة كحاضنة اجتماعية وعلاقتها بالإجراءات الاقتصادية التي شرع بها النبي صلى الله عليه وسلم بناءه للمجتمع، ويمكن الحديث عن المؤاخاة بالقول :

أن السمة العامة في المؤاخاة تراعي كل الجوانب النفسية والاجتماعية والاقتصادية جنبا إلى جنب مع منظومة الشريعة الإسلامية العامة التي تحقق ذلك من خلال الزكاة والصدقة وحقوق ناظمة وشاملة لكل النواحي أحد عناوينها هو: الأخوة.

والأبعاد الاقتصادية للمؤاخاة حاضرة في الكتب القديمة، تذكر جل الكتب في السيرة النبوية المؤاخاة كأحد أهم الخطوات التي قام بها النبي ρ في المدينة، والمؤاخاة وإن كانت الطابع العام الإحصائي أن الكثرة كانت بين المهاجرين والأنصار في عملية المؤاخاة، إلا أن من بين من آخى بينهم النبي ρ المهاجرين انفسهم.

ويذكر ذلك ويدافع عنه الزرقاني وينقل كلام ابن حجر وابن تيمية في المسألة[26]:"وأنكر ابن تيمية هذه المؤاخاة بين المهاجرين خصوصا بين المصطفى وعلي، وزعم أن ذلك من الأكاذيب وأنه لم يؤا خ بين مهاجري

---

[26] الزرقاني، أبو عبد الله محمد بن عبد الباقي ، شرح الزرقاني على المواهب اللدنية بالمنح المحمدية ،دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى، 1996م.، ج2، ص 191.

ومهاجري، قال: لأنها شرعت لإرفاق بعضهم بعضا، ولتتألف قلوب بعضهم على بعض، فلا معنى لمؤاخاته لأحد ولا لمؤاخاة المهاجرين، ورده الحافظ بأنه رد للنص بالقياس، وإغفال عن حكمة المؤاخاة؛ لأن بعض المهاجرين كان أقوى من بعض بالمال والعشيرة، فآخى بين الأعلى والأدنى، ليرتفق الأدنى بالأعلى ويستعين الأعلى بالأدنى، وبهذا تظهر حكمة مؤاخاته لعلي". فالمؤاخاة راعت الأكثرية المحتاجة لها وهم بالطبع المهاجرون.

وباعتبار تطور المعارف وتراكميتها فإن الكتابات المعاصرة تميزت بذكر بعض من فوائدها في مجالات اجتماعية ونفسية واقتصادية وفي ضوء مصطلحات معاصرة. فيرى البطيوي أن المؤاخاة "تدعيم الانخراط والاندماج الاجتماعي للاجئين" [27]، ويشير العديد من الباحثين المعاصرين إلى الجانب الاقتصادي في المؤاخاة فيرى "قلعجي" و "خليل" [28] أن المؤاخاة جاءت لحل المشكلة المالية التي اجتاحت المهاجرين دون تفصيل.

و يمكن القول أن الجانب الاقتصادي للمؤاخاة يتجاوز إلى ما هو أهم وأكثر تفصيلا في النظرية الاقتصادية في الإسلام، خاصة اذا ما نظرنا إلى أن الواقع الاقتصادي للمدينة ليس سيئا بل هو جذاب للهجرة بدلالة إشارة النبي بقوله" فمن كانت هجرته إلى دنيا يصيبها" إشارة واضحة إلى النشاط الاقتصادي الجاذب في المدينة[29].

فالدولة ليست التي تنفق على رعاياها فتجعلهم عالة على المجتمع، بل تلك التي تصنع من الفرد حلقة صالحة للإنتاج الاقتصادي والحضاري بكل أبعاده، ومن هنا يمكن الحديث عن المؤاخاة في الجانب الاقتصادي على النحو الآتي:

1- توفير فرص العمل للعمال ولأرباب العمل معا.

2- زيادة الإنتاجية في كل المجالات بما يلبي حاجة المجتمع الناجمة عن ازدياد أعداد المهاجرين.

3- التأهيل والتدريب لسوق العمل.

ويمكن توضيح هذه النقاط بأن: الهجرة إلى المدينة المنورة ألقت بظلالها على الحالة الاقتصادية والاجتماعية للمدينة في بداية الأمر فهنالك العشرات من العائلات الجديدة في المجتمع التي هاجرت إلى المدينة وقد تركت أموالها ومساكنها في مكة وغيرها من البلدان في اطراف الجزيرة، وهي تحتاج إلى دخل يلبي لها حاجاتها الأساسية في الحد الأدنى من مطعم ومشرب وقد زاد الطلب على السلع والمساكن، وهذا يخلق مشكلة مرتبطة بالعرض والطلب، وهو جانب لا بد للدولة أن تعالجه.

لقد كان للمؤاخاة وظائف متخصصة ذات طابع اقتصادي وتنموي، وإن كانت تحقق في الوقت نفسه معنى الأخوة في كل جوانبها. فهناك جانب استراتيجي في الخطوة النبوية للمؤاخاة، ففي الوقت الذي يحتاج المهاجرون إلى الإيواء وتحقيق دخل فإن رب العمل يحتاج إلى زيادة الإنتاج لتلبية حاجات المجتمع الذي بدأ يزداد تعداده،

---

[27] البطيوي، سنن العمران البشري في السيرة النبوية، ص446.

[28] انظر: خليل، عماد الدين، دراسة في السيرة، دار النفائس ، بيروت، الطبعة: الثانية،1425 هـ.، و العازمي، موسى بن راشد، اللؤلؤ المكنون في سيرة النبي المأمون "دراسة محققة للسيرة النبوية"، تقريظ: الدكتور محمد رواس قلعه جي، الشيخ عثمان الخميس، المكتبة العامرية للإعلان والطباعة والنشر والتوزيع، الكويت، الطبعة: الأولى، 2011 م، ج 2، ص 180.

[29] بحث قيد الدراسة للباحث عن الوضع الاقتصادي في المدينة بعد الهجرة النبوية في ضوء دلالة القرآن والحديث عليها.

ويحتاج السوق إلى زيادة في الإنتاج تلبي الزيادة المطردة للسكان، وهذا يحتاج إلى رفد بيئة العمل الزراعي والصناعي والتجاري وغيره بالأيدي العاملة بما يعود على الطرفين بالمنفعة ويحقق الكفاية الإنتاجية للمجتمع.

يقول مصطفى السباعي: "في مؤاخاة الرسول صلى الله عليه وسلم بين المهاجرين والأنصار أقوى مظهر من مظاهر عدالة الإسلام الإنسانية الأخلاقية البناءة، فالمهاجرون قوم تركوا في سبيل الله أموالهم وأراضيهم، فجاؤوا المدينة لا يملكون من حطام الدنيا شيئاً، والأنصار قوم أغنياء بزروعهم وأموالهم وصناعتهم. فليحمل الأخ أخاه، وليقتسم معه سراء الحياة وضراءها، ولينزله في بيته ما دام فيه متسع لهما".[30]

وهنا لا بد من الإشارة إلى خطأ تلك المبالغات أو من يظن في المؤاخاة: أن الشرع قد أمر أحدا من الأغنياء بأن يقسم ماله وأملاكه إنما ما حدث من طيب نفس يبين اعلى مراتب الكرم، والمرويات تذكر لنا عفة الفقراء من المؤمنين عندما عرض عليهم ذلك ليمثل أعلى مراتب العفة.

إلى هنا فهذه أبرز الإجراءات النبوية للبناء الاقتصادي لمجتمع المدينة، والأمر واسع جدا لا يمكن أن يقف عند بحث أو رسالة جامعية أو كتاب، وهذه الإجراءات تتكامل مع غيرها من التراتيب الإدارية النظرية والتطبيقية.

المبحث الثالث: المنهج النبوي في البناء الاقتصادي للمجتمع

يمكن الحديث عن المنهج النبوي في البناء الاقتصادي للمجتمع من خلال الحديث عن خصائصه ومميزاته. على النحو الآتي:

أولا: النبي ρ المهتدي بالوحي.

لا بد من ملاحظة أهمية ما جاء به الوحي من علوم عظيمة وسنن كونية شكلت منظومة معرفية تحقق الهداية في ما سعى له النبي ρ من قيامه بوظيفة عمارة الأرض، فالوحي قد احتوى على سنن كونية وتجارب الأمم السابقة، وأحكاما شرعية لها مقاصدها التي يتحقق بها صلاح الحياة، فالنبي صلى الله عليه وسلم في كل ما فعل من إجراءات في البناء الاقتصادي للمجتمع وفي كل مجالات الحياة لا يخرج عن كونه مهتديا بالوحي بصورة أو بأخرى، وهذا لا يعارض السمات العظيمة التي تمتع بها النبي ρ من ذكاء وفطنة وفراسة واستشراف للمستقبل، والتي هي نتاج الرعاية الإلهية للنبي ρ وإعداده للبعثة طيلة أربعين سنة قبل الوحي، ولا يلغي هذا الإعداد ذاتية النبي في التكليف الإلهي له في تبليغ الدين وإقامة الناس بالقسط وتوفير كل الأسباب التي من شأنها النجاح في تلك المهام والوظائف.

ومن هنا لا بد من الإشارة إلى أن نزول الوحي كان يناسب طبيعة المرحلة التي تحتاج إليها الأمة.

ثانيا: الأخذ بالسنن الكونية.

إن خصائص الإجراءات النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع اعتمدت على السنن الكونية التي لا تتبدل ولا تتغير، إن النبي ρ قدم خطوات عملية لتمكين المجتمع وبناءه في شتى المجالات، فالنبي صلى الله عليه وسلم وهو يأخذ على عاتقه القيام بتكاليف الرسالة ومنها البناء الاقتصادي والاجتماعي للناس قد أخذ بسنن الله في الكون في كل

---

[30] السباعي، مصطفى بن حسني، السيرة النبوية دروس وعبر، المكتب الإسلامي، الطبعة: الثالثة، 1405 هـ - 1985 م، ص75-76.

ما ذهب إليه، فهناك سنن اجتماعية واقتصادية وسياسية وعسكرية وفي كل المجالات، وهو يتمثل بذلك ما أمر الله به عباده.

إن نظرية الوحي في التغيير والتمكين واضحة، فالقوة العسكرية لا تصنع وطنا ولا مجتمعا لكنها تحميه بعد أن يبنى بسنن كونية شاملة لمفردات الحياة، فالقوة العسكرية للدفاع عن الأوطان لا لخلق المجتمعات، بينما ما تقدمه الأيديولوجيات اليوم والتي تصر على خلق حالة صراع يضيع فيه الخير ويهلك بها الحرث والنسل.

ثالثا: ربط النشاط الاقتصادي بالتكليف الإلهي للإنسان.

فالنظرية الإسلامية جاءت بتكاليف شرعية عنوانها العريض عمارة الأرض، وقد بينت الشريعة الإسلامية كل تفصيلاتها وشروطها، فالإجراءات الاقتصادية جزء لا يتجزأ من النظرية المعرفية التي يجب على المسلم الإيمان والعمل بها، ويقع الثواب والعقاب بمقتضى العمل بها.

رابعا: الموازنة بين المسؤولية الفردية والاجتماعية والمسؤولية الإدارية للدولة.

من خلال الإجراءات الاقتصادية التي قام بها النبي ρ يلاحظ التوازن بين الحقوق والواجبات المنوطة بالفرد والمجتمع والدولة، دون إفراط أو تفريط، فالفرد يقوم بمسؤولياته الاقتصادية وفق استطاعته والمجتمع يقدم ما بوسعه من خلال المنظومة الاقتصادية التي أوجبت التكافل الاجتماعي بين أفراده، والدولة تبادر بالقيام بمسؤولياتها بإدارة النشاط الاقتصادي وتوجيهه وتطويره والرقابة عليه وحل مشكلاته.

خامسا: شمول الإجراءات النبوية لكل النواحي اللازمة للنهضة الاقتصادية وتكاملها.

نرى من خلال الإجراءات النبوية في بناء الاقتصاد للمجتمع في المدينة شمول الإجراءات وتكاملها، فقد شملت الجانب التشريعي من خلال الوثيقة التي نصت على جوانب لازمة من الإجراءات الاقتصادية، الذي نص على التشريعات الاقتصادية. إلى الجانب النفسي للفرد، وصولا إلى الجانب الاجتماعي، والإجراءات شملت نواحي متعددة تلبي الظرف الاقتصادي للمجتمع.

سادسا: تحقيق العدالة الاجتماعية ومدنية الدولة.

إن الإجراءات النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع حققت العدالة الاجتماعية لكل أفرادها بغض النظر عن الدين، وما زالت مدنية الدولة جزء لا يتجزأ من الكليات التي جاء بها الإسلام وطبقها النبي صلى الله عليه وسلم، يستوي في ظلها المسلم وغيره في حقوق المواطنة.

لقد حقق النبي صلى الله عليه وسلم من خلال الإجراءات الاقتصادية في بناءه للمجتمع العدالة الاجتماعية بكل معانيها ريادة وتميز واستقطاب اقتصادي واجتماعي خلقت به طبقة اجتماعية تؤمن بالعدالة الاجتماعية وترى تقريبا لفكرة الإدارة العليا للمجتمع أو ما يسمى بفكرة الدولة، وتخلق وعيا حقوقيا يأخذ مكانه ويؤثر في الواقع ليكون مجتمعا مبني على التكافل والتراحم وليس على العداوة والبغضاء والتربص، لان الغاية النهائية لوظيفة الرسل إصلاح الدنيا وإقامة المجتمعات لتامين حالة ذهنية يسمع فيها كلام الله.

وقد نجد في بعض الدراسات أوصافا لم يردها الشرع ابتداء ولا يصح نسبة وصفها للنبي صلى الله عليه وسلم، فبعضهم يصف السوق بأنها سوق إسلامية أو خاصة بالمسلمين وهذا خلل جذري، لأن هذا يحتاج إلى دليل

والواقع يكذبه فإن الرسل إنما جاؤوا بمبدأ التمكين الاجتماعي للناس وقيامهم بالقسط وتكليف الله للخلق من بعد الرسل لا يختلف.

والأمر الثاني الذي ينقض هذا الفكر أن واقع عمل النبي صلى الله عليه وسلم أنه لم يميز في الإجراءات الاقتصادية للبناء الاجتماعي بين مسلم وغير مسلم بل كانت الوثيقة التي هي بمثابة دستور الدولة وعقد التأمين الاجتماعي ووثيقة الحماية المشتركة لا تفرق بين مسلم وغير مسلم.

وهذا لا يلغي الأولوية البنائية لمن قبل الإسلام وآمن به ودافع عنه، لكنها لم تسلب ممن رضي بمدنية الدولة والعيش في كنفها والمحافظة عليها حق المواطنة، ولم تعط حقا إضافيا في الحياة المدنية لمؤمن على غيره، لأن الشريعة تحاسب على الظاهر ولا يمكن لأحد أن يعرف الباطن.

فالمؤاخاة بين المسلمين لا تلغي الأخوة الإنسانية التي هي جزء لا يتجزأ من المنظومات الاجتماعية التي جاءت بها الشريعة الاسلامية وشرعت لها احكاما عملية، فالإنسانية رحم وجب في الشريعة الإسلامية أن يوصل ولا يقطع، ورتب الشرع على ذلك حقوقا وواجبات.

ومما سبق يلاحظ في كل الإجراءات النبوية السعي نحو تحقيق الكفاءة المالية للدولة والمجتمع والفرد، باعتبار أهمية المال في الشريعة الإسلامية لأن احد أهم مقاصد الشريعة حفظ المال، وقد شرع الإسلام في بيان الكليات والجزئيات المتعلقة بالمال باعتبارها من اهم المقومات المادية التي تحقق قيام المجتمعات ونهضة الأمم.

سابعا: تحقيق الاستقطاب الاقتصادي الاجتماعي.

إن خصائص المنهج النبوي أنه قد كفل صناعة حالة اقتصادية واجتماعية مزدهرة، فتحقيق ريادة وتميز خلق حالة استقطاب اقتصادي واجتماعي لأن الإجراءات النبوية خلقت طبقة اجتماعية تؤمن بالعدالة الاجتماعية وترى تقريبا لفكرة الإدارة العليا للمجتمع أو ما يسمى بفكرة الدولة المدنية وتخلق وعيا حقوقيا يأخذ مكانه ويؤثر في الواقع بما يحقق صلاح المجتمع وتمكين الخير وضمان تنمية شاملة له.

لأن الغاية النهائية لوظيفة الرسل من إصلاح الدنيا وإقامة المجتمعات هي تأمين حالة ذهنية يسمع فيها كلام الله حتى يدخل الناس في دين الله أفواجا، فالاقتصاد مطلوبا بذاته في النظرية الإسلامية كغاية وسائلية لا نهائية، فهي التي توصل إلى صلاح المجتمعات وتحقق نعمة الأمن.

الخاتمة:

بعد الإجابة عن أسئلة البحث في هذا البحث والتي تدور حول علاقة العبادة بالنشاط الاقتصادي، والوصايا والإجراءات النبوية في بناء الاقتصاد الاجتماعي في المدينة المنورة، القيمة العملية لهذه الوصايا في ضوء النظرية الاقتصادية والاجتماعية، والمنهج النبوي في البناء الاقتصادي للمجتمع في المدينة المنورة، يمكن الخلوص إلى النتائج الآتية:

أولا: أن الإجراءات والوصايا النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع، في مرحلة ما بعد الهجرة في المدينة المنورة، جزء لا يتجزأ من التكليف الإلهي للنبي صلى الله عليه وسلم باعتباره جزءا من فريضة عمارة الأرض، يتعلق بالإنسان في كل زمان ومكان.

ثانيا: أن الوحي سواء كان قرآنا أو وحيا مستقلا للنبي صلى الله عليه وسلم، قد احتوى كل ما يحتاجه النبي صلى الله عليه وسلم للبناء الحضاري سواء من قواعد أو تجارب سابقة وهذا لا يلغي بشرية النبي ρ ولا تكليفه ولا يلغي مشروعية اجتهاده في السعي لتحقيق تكاليف الرسالة في هذا الجانب الاقتصادي المهم.

ثالثا: إن الإجراءات الاقتصادية التي اتخذها النبي ρ في بناءه للمجتمع مبنية على السنن الكونية، وتأخذ كل الأبعاد المتصورة اليوم حتى إن وجدت بمسميات مختلفة، وهذا ما يؤكد عظمة الإسلام وعظيم ما قام به النبي صلى الله عليه وسلم والصحابة الكرام، والذي كان نتاجه قيام الحضارة المؤمنة بالله في شتى صورها والتي ما زالت قائمة إلى يومنا هذا.

رابعا: شمول الإجراءات النبوية في بناء النبي صلى الله عليه وسلم للمجتمع كل النواحي المتصورة وتكاملها والمطلوبة لقيام المجتمع، وأسبقية النبي في الشروع بها، وأهميتها في ضوء النظرية الاقتصادية والاجتماعية.

خامسا: أن الإجراءات النبوية في البناء الاقتصادي للمجتمع كان من أهم عوامل قيام الحضارة الإسلامية والنهوض بالإنسانية في كل المجالات.

المراجع والمصادر:

ابن تيمية، أحمد بن عبد الحليم الحراني، الحسبة في الإسلام، دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى.

ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر القرشي، السيرة النبوية (من البداية والنهاية لابن كثير)، تحقيق: مصطفى عبد الواحد، دار المعرفة للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت ، لبنان.

ابن ماجة، محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية - فيصل عيسى البابي الحلبي، د.ت.

ابن هشام، عبد الملك بن هشام المعافري، السيرة النبوية، تحقيق: مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، مصر، الطبعة الثانية.

أبو داود، سليمان بن الأشعث السِّجستاني، سنن أبي داود، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد، المكتبة العصرية، بيروت، ج3، 177.

أبو زهرة، محمد بن أحمد بن مصطفى، خاتم النبيين، دار الفكر العربي، القاهرة، 1425 هـ.

أبو شُهبة، محمد بن محمد بن سويلم، السيرة النبوية على ضوء القرآن والسنة، دار القلم، دمشق، الطبعة الثامنة، 1427 هـ.

الاشبيلي، محمد بن عبد الله أبو بكر بن العربي، أحكام القرآن، تحقيق: محمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، الطبعة: الثالثة،، 2003 م.

البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله الجعفي، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري، تحقيق: محمد زهير الناصر، دار طوق النجاة، الطبعة: الأولى، 1422هـ.

البطيوي، عزيز، سنن العمران البشري في السيرة النبوية، المعهد العالمي للفكر الإسلامي، الطبعة الأولى، 2018م.

الجصاص، أحمد بن علي الرازي، أحكام القرآن، تحقيق: محمد صادق القمحاوي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، 1405 ه.

الجميلي باسم علاوي عبد، العمل في الاقتصاد الإسلامي، دار الكتب العلمية 1971، بيروت، لبنان.

حبنكا، حسن حبنكا الميداني، معارج التفكر ودقائق التدبر تفسير تدبري للقرآن الكريم بحسب ترتيب النزول وفق منهج كتاب قواعد التدبر الأمثل لكتاب الله عز وجل، دار القلم – دمشق، الطبعةالأولى،200م.

حتاملة، ثامر عبد المهدي محمود ، المنهج النبوي في إدارة الأعمال، مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات ، العدد الأربعون،(2) ،كانون الأول، 2016.

خليل، عماد الدين، دراسة في السيرة، دار النفائس – بيروت، الطبعة: الثانية،1425 هـ.

الرازي بفخر الدين أبو عبد الله محمد بن عمر، تفسير الرازي = مفاتيح الغيب أو التفسير الكبير ،دار إحياء التراث العربي ، بيروت، الطبعة: الثالثة ، 1420 هـ.

الزرقاني، أبو عبد الله محمد بن عبد الباقي ، شرح الزرقاني على المواهب اللدنية بالمنح المحمدية ،دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى، 1996م.

السباعي، مصطفى بن حسني، السيرة النبوية دروس وعبر، المكتب الإسلامي، الطبعة: الثالثة، 1985 م.

سعيد، الحكيم، الرقابة على أعمال الإدارة في الشريعة الإسلامية والنظم الوضعية، الحكيم، سعيد ، دار الفكر العربي، القاهرة : 1987 .

السمان، عبد الفتاح محمد، ، دار الفكر، دمشق، سوريا،الطبعة: الأولى، 2015.

الشاذلي، حسن علي، الجنايات في الفقه الإسلامي دراسة مقارنة بين الفقه الإسلامي والقانون، دار الكتاب الجامعي، الطبعة: الثانية.

الشامي، محمد بن يوسف الصالحي، سبل الهدى والرشاد، في سيرة خير العباد، وذكر فضائله وأعلام نبوته وأفعاله وأحواله في المبدأ والمعاد، تحقيق وتعليق: الشيخ عادل أحمد عبد الموجود، الشيخ علي محمد معوض، دار الكتب العلمية بيروت – لبنان الطبعة: الأولى، 1993 م.

الشريف، أحمد إبراهيم، مكة والمدينة في الجاهلية وعهد الرسول صلى الله عليه وسلم، دار الفكر العربي، د.ت.

الطبراني، سليمان بن أحمد، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي بن عبد المجيد ، مكتبة ابن تيمية ، القاهرة، د.ت.

العازمي، موسى بن راشد، اللؤلؤ المكنون في سيرة النبي المأمون «دراسة محققة للسيرة النبوية»، تقريظ: الدكتور محمد رواس قلعه جي، الشيخ عثمان الخميس، المكتبة العامرية للإعلان والطباعة والنشر والتوزيع، الكويت، الطبعة: الأولى،2011 م.

عودة عبد القادر، التشريع الجنائي الإسلامي مقارنا بالقانون الوضعي دار الكاتب العربي، بيروت.

القضاة، زكريا محمد، بيت المال في عهد الرسول صلّى الله عليه وسلم (بحث غير منشور) مقدم إلى ندوة مالية الدولة في صدر الإسلام، جامعة اليرموك، (1407 هـ، 1987 م).

كرمى، أحمد عجاج، الإدارة في عصر الرسول صلى الله عليه وآله وسلم، دار السلام – القاهرة، الطبعة: الأولى، 1427 هـ.

الكفراوي، عوف محمود، الرقابة المالية في الإسلام، مؤسسة شباب الجامعة للطباعة والنشر، الإسكندرية، مصر، 1983م.

الماتريدي، محمد بن محمد أبو منصور، تفسير الماتريدي (تأويلات أهل السنة)، تحقيق: د. مجدي باسلوم، دار الكتب العلمية، لبنان، بيروت، الطبعة: الأولى، 2005 م.

المباركفوري، صفي الرحمن، الرحيق المختوم، دار الهلال، بيروت، الطبعة: الأولى.

محمد رأفت سعيد، تاريخ نزول القرآن،دار الوفاء - المنصورة، مصر، الطبعة: الأولى، 1422 هـ - 2002 م.

مسلم، بن الحجاج النيسابوري،صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي،بيروت.

النيسابوري، نظام الدين الحسن بن محمد ، غرائب القرآن ورغائب الفرقان، تحقيق: زكريا عميرات، دار الكتب العلمية ، بيروت، الطبعة: الأولى،1416 هـ.

Maabdeh, Yahya, Nübüvvet Öncesi İlahi Gözetim, Peygamberliğe Hazırlık Ve İslami Davetteki Etkisi,Agrı İslâmi İlimler Dergisi (Agiid), 1(1), 97-113.